

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN (1945-1989)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN	HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Burhanettin ŞENLİ

ELAZIĞ-2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

AFGANİSTAN (1945-1989)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN

Burhanettin ŞENLİ

Jürimiz 07/04/2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu Doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY
2. Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
3. Prof. Dr. Ömer AYTAÇ
4. Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA
5. Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Afganistan (1945-1989)****Burhanettin ŞENLİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ-2017, Sayfa: XX + 518**

Bu doktora tezi, İkinci Dünya savaşından yani 1945 yılında sonra başlayan soğuk savaş dönemi ile bu dönemin sonu ve SSCB'nin dağılmasının başladığı kabul edilen 1989 yılında Rus işgalinin bittiği dönemde Afganistan tarihini incelemeyi amaçlamaktadır.

Öncelikle Afganistan'ın tarihi ve coğrafi yapısı incelenmiştir. Daha sonra Afganistan'ın Jeopolitik yapısı ele alınmış ve Türkiye Cumhuriyeti ile yakın tarihlere rastlayan kuruluşu anlatılmıştır. Özellikle Atatürk döneminde Afganistan-Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerine kısaca değinilmiştir. Afganistan'daki siyasi hareketler ile Afganistan'ın Sovyetlere yaklaşması geniş bir şekilde incelenmiş, bilahare Rus işgali ile geri çekilmesi yine geniş bir araştırma sonucu Rus ve Doğu Bloku ülkelerinin arşiv kaynaklarına ve diğer kaynaklara dayanarak incelenmiştir. Daha sonra Rus işgaline karşı büyük güçlerin tepkisi ve ABD'nin işgale verdiği destek ile mülteciler sorunu ele alınmıştır. Bu arada Afganistan'ın idari ekonomik kültürel ve dini yapısı kısaca incelenmiştir.

Son bölümde Afganistan'ın dış politikası, komşuları ve Türkiye Cumhuriyeti olan ilişkileri ortaya konmuştur. İncelemede elde edilen veriler sonuç bölümünde açıklanarak ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Sovyet İşgali, Rus İşgali

ABSTRACT

Ph. D. Dissertation

Afghanistan (1945-1989)

Burhanettin ŞENLİ

Firat University

The Institute of Social Sciences

The Department of History

Elazığ -2016, Page: XX + 518

This doctoral thesis (Ph. D. Dissertation) aims to examine the history of Afghanistan during the period of the Cold War, which began after the Second World War in 1945, and the end of that period and the Russian occupation in 1989, when the dissolution of the USSR began.

First of all, the history and geographical structure of Afghanistan has been examined. Later on, the geopolitical structure of Afghanistan was discussed and the institution that coincided with the recent history of the Republic of Turkey was explained. Especially during the Atatürk period, relations of Afghanistan and Turkish Republic were briefly mentioned. The political movements in Afghanistan and the approach of Afghanistan to the Soviets have been extensively studied and the withdrawal by the Russian invasion has been examined again based on archival sources of Russian and Eastern Bloc countries and other sources. Later on, the reaction of the great powers against the Russian occupation and the support given by the US to the occupation, and the problem of refugees were addressed. In the meantime, the administrative, economic, cultural and religious structure of Afghanistan has been briefly examined.

In the last part, the foreign policy of Afghanistan, its relations with its neighbors and relations with the Republic of Turkey have been revealed. The data obtained in the review are explained in the conclusion section.

Key Words: Afghanistan, Soviet Invasion of Afghanistan, Russian Invasion of Afghanistan

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
RESİMLER LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ	XII
KISALTMALAR	XVII
GİRİŞ	1
I. AFGANİSTAN ADININ ANLAM ve KÖKENİ.....	1
II. AFGANİSTAN’IN COĞRAFİ YAPISI	3
II.1. Afganistan’ın Yeryüzü Şekilleri ve İklimi	3
II.2. Afganistan’ın Jeopolitik ve Stratejik Durumu	5
III. TARİH İÇERİSİNDE AFGANİSTAN	9
III.1. İlkçağlarda Afganistan	9
III.2. İslam Hâkimiyeti Döneminde Afganistan	10
III.3. Gazneli Hâkimiyeti Döneminde Afganistan.....	11
III.4. Cengiz ve Timur Hâkimiyeti Döneminde Afganistan	12
III.5. Babür ve Dürraniler Döneminde Afganistan	13
III.6. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Afganistan	16
III.6.1. Amanullah Han Dönemi	16
III.6.2. Beçe-i Saka (Habibullah Kalakani) İsyanı ve Amanullah Han İktidarının Sonu	25
III.6.3. Nadir Han İktidarı	29

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOVYETLERE YAKINLAŞMA	31
1.1. Zahir Şah Dönemi	31
1.2. Afganistan’ın Sovyetler Birliği’ne Yaklaşması	36
1.2.1. Afganistan’ın SSCB ve ABD ile İlişkileri	37
1.2.2. Pakistan Sınırı Problemi ve Sovyetlere Yaklaşma	40
1.3. Afganistan İle Sovyetler Birliği Arasındaki Siyasi İşbirliği	42
1.3.1. İlk Demokrasi Denemesi, Afgan Komünist Partisinin Kuruluşu ve Liderleri	42

1.3.2. İslami Hareketin Doğuşu	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1973-1978 YILLARI ARASI DÖNEMDE AFGANİSTAN	50
2.1. 1973 Darbesi	50
2.2. Davud Han Dönemi	51
2.2.1. Sovyetlerin Davud'a Karşı Tutumu	54
2.2.2. Davud'un Devrilmesi.....	56
2.3. Afganistan'da Komünist İhtilal Ve Komünistlerin Faaliyetleri	57
2.3.1. "İnkılab-ı Savr" (Nisan Devrimi)	57
2.3.2. Nisan Devrimi'nden Sonra Batının Tutumu	63
2.4. Muhammed Nur Taraki Dönemi.....	68
2.4.1. Komünist Rejimin Yaptığı Toplu İdamlar ve Tutuklamalar	68
2.4.2. ABD Büyükelçisi Dubs'ın Öldürülmesi ve Ayrıntıları	70
2.4.3. Bu dönemde Afganistan'da yaşanan gelişmeler	73
2.4.4. Komünistlerin Yaptığı Sözde Reformlar	76
2.5. Hafızullah Amin İktidarı.....	79
2.5.1. Amin'in İktidar Hazırlığı ve Sovyetler Birliği:	81
2.5.2. Sovyetlerin Amin'i Devirme Girişimleri ve Taraki'nin Devrilmesi	88
2.5.3. Amin'in İktidara Gelişi ve Taraki'nin Öldürülmesi	93
2.5.4. Kaçan Bakanları Amin'den Kurtarmak İçin Yapılan Sovyet Operasyonu. 101	
2.5.5. Amin'in Kendini Kurtarma Çabaları ve Sovyetlerin İşgal Hazırlıkları.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOVYET İŞGALİ VE SONRASI.....	122
3.1. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgalinin Sebepleri	122
3.2. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali	136
3.2.1. İşgalin Genişlemesi.....	147
3.2.2. Sovyetlerin Uyguladığı Strateji	152
3.2.3. Yapılan Tutuklamalar	160
3.2.4. Sovyetler Birliği'nin Yayınladığı Bildiriler.....	161
3.2.5. Halktan Gelen İlk Tepkiler	165
3.2.5.1. KGB'nin Aldığı Propaganda Tedbirleri	166
3.2.5.2. 1979-1989 Yılları Arasında Afganistan'da Yaşanan Önemli Gelişmeler.....	173

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALİ KARŞISINDA BÜYÜK GÜÇLERİN

TUTUMLARI.....	231
4.1. İşgale Karşı Amerika'nın Tepkisi.....	232
4.2. Çin'in İşgale Karşı Tutumu	239
4.3. Pakistan'ın İşgale Karşı Tutumu.....	242
4.4. Hindistan'ın İşgale Karşı Tutumu.....	245
4.5. İran'ın İşgale Karşı Tutumu.....	250
4.6. Suudi Arabistan ve İslam Ülkelerinin İşgale Karşı Tutumu.....	252
4.7. Türkiye'nin İşgale Karşı Tutumu	254
4.8. Birleşmiş Milletler'in İşgale Karşı Tutumu.....	256

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AFGANİSTAN'IN SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALİNE KARŞI DİRENİŞİ ..

5.1. İşgale Karşı Afganistan'da Direniş Hareketinin Oluşumu	263
5.2. İşgale Karşı Afganistan'da Direniş Faaliyetinde Bulunan Örgütler	273
5.2.1. Sünni Direniş Örgütleri.....	273
5.2.1.1. Cemiyet- i İslami (İslami Topluluk)	273
5.2.1.2. Hizb-i İslami-yi Afganistan (Afganistan İslam Partisi).....	274
5.2.1.3. Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan (Afganistan Milli Kurtuluş Cephesi)	274
5.2.1.4. Hareket-i İnkılab-i İslami-yi Afganistan (Afganistan İslami Devrim Partisi).....	275
5.2.1.5. Mahaz-i Milli-İslami-yi Afganistan (Afganistan Ulusal İslam Cephesi)	275
5.2.1.6. İttihad-ı İslami (İslami Birlik).....	276
5.2.1.7. İttihad-ı İslami Vilayet-i Şimali Afganistan (Kuzey Afganistan İleri İslam Birliği).....	276
5.2.2. Şii Direniş Örgütleri.....	277
5.2.2.1. Direniş İçerisinde Şiilerin Rolü	278
5.2.2.1.1. Hazaracat'ta Savaşın Önceki Durum	278
5.2.2.1.2. Şii Din Adamları	279
5.2.2.1.3. Hazaracat'ta Seyitler	279
5.2.2.1.4. Okumuş Gençliğin Durumu.....	280

VII

5.3. Sovyet İşgalinden Sonra Direnişin Artması.....	280
5.4. 1980-84 Arası Siyasi Faaliyetler.....	283
5.4.1. 1980-1984 Yılları Arasında Oluşturulan İttifaklar	283
5.4.2. Kralcıların Faaliyetleri.....	285
5.5. ABD'nin İşgale Karşı Afganistan'a Verdiği Silah Desteği	285
5.6. Pakistan'a Sığınan Mülteciler Sorunu	300
5.6.1. Pakistan'daki Mülteciler	301
5.6.2. Mülteci Kamplarında Afganlılara Yapılan Sağlık Hizmetleri	309
5.6.2.1. Afgan Mültecileri İçin Yardım Birliği	310
5.6.2.2. Suudi Arabistan'ın Kızılay Teşkilatının Kamplarda Açtığı Dispanserler	311
5.6.2.3. Cemaat-i İslami Pakistan'ın İlave Sağlık Hizmetleri	311
5.7 İran'da Bulunan Afgan Mülteciler.....	311
5.8. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan Çekilmesi	314
5.8.1. Sovyetlerin Önündeki Seçenekler.....	314
5.8.2. Necibullah İktidarı	315
5.8.3. Necibullah'ın Barış Planı.....	317
5.8.4. İşgalin Sonu (1988-1989)	319
5.8.5. Sovyetler'in Afganistan'ı Terk Edişi	329

ALTINCI BÖLÜM

6.AFGANİSTAN'DA UYGULANAN İDARİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL

POLİTİKA	335
6.1. Afganistan'da Uygulanan İdare Tarzı.....	335
6.1.1. Afganistan'ın Yönetim Yapısı	335
6.1.2. Afganistan İdari Teşkilatı	338
6.2. Afganistan'da Uygulanan Ekonomik Politika	340
6.2.1. Afganistan'ın Ekonomik Yapısı	340
6.2.2. Sovyetlerin Afganistan'a Yaptığı Ekonomik Yardımlar	345
6.3. Afganistan'da Uygulanan Eğitim ve Kültürel Politika.....	348
6.3.1. Afganistan'da Eğitim.....	348
6.3.2. Kültürel Yapı	351
6.3.3. Afganistan'da Aile Yapısı	353

YEDİNCİ BÖLÜM

7. AFGANİSTAN'DA ETNİK VE DİNİ YAPI.....	355
7.1. Afganistan'ın Etnik Yapısı	355
7.1.1. Peştunlar.....	359
7.1.2. Tacikler	360
7.1.3. Türkler	362
7.1.3.1. Özbekler.....	363
7.1.3.2. Türkmenler.....	364
7.1.3.3. Abdalılar/Abdaliler	365
7.1.3.4. Afşarlar	365
7.1.3.5. Aymaklar	366
7.1.3.6. Çağataylar	367
7.1.3.7. Goriler.....	368
7.1.3.8. Halaçlar (Galzai/Gılzaylar).....	368
7.1.3.9. Hazaralar	369
7.1.3.10. Kırgızlar	372
7.1.3.11. Araplar	372
7.1.3.12. Diğer Etnik Gruplar	373
7.1.3.13. Etnik Gruplar Arası ilişkiler	374
7.2. Afganistan'da Dini Yapı.....	375

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. AFGANİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI.....	379
8.1. Afganistan'ın Komşu Devletlerle İlişkileri.....	379
8.1.1. Afganistan'ın Pakistan ile İlişkileri	379
8.1.2. Afganistan-Pakistan Anlaşmazlığında Sınır Sorunu.....	382
8.1.3. Afganistan'da Cumhuriyetin İlanı Sonrasında İlişkiler	387
8.1.4. Kızıl Ordunun Afganistan'ı İşgalinin İlişkilere Etkisi.....	391
8.1.5. Afganistan'ın İran ile İlişkileri	392
8.1.5.1. Rus İşgali Sonrası Afganistan-İran İlişkileri	393
8.1.6. Afganistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri	394
8.1.7. Afganistan'ın Hindistan ile İlişkileri	395
8.2. Afganistan-Türkiye İlişkileri	396
8.2.1. Tarihte Türk-Afgan İlişkileri	396

8.2.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet İşgaline Kadar Olan Dönemde Türk-Afgan İlişkileri (1945-1979).....	400
8.2.3. Afganistan-Pakistan Anlaşmazlığı ve Türkiye	402
8.2.4. İki ülke Yöneticilerinin Karşılıklı Ziyaretleri	403
8.2.5. Dönemin Türk-Afgan İlişkileri ve Basına Yansımaları.....	404
8.2.6. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Afganistan'ı Ziyareti.....	407
8.2.7. Sovyet İşgali Döneminde Türk-Afgan İlişkileri (1979-1989)	408
8.2.7.1. Sovyet İşgali ve Türkler	408
8.2.7.2. Sovyet İşgali Karşısında Türklerin Tutumu.....	411
8.2.7.3. Afganistan Türklerinin Türkiye'den Görünümü.....	415
8.2.7.4. Raşit Dostum ve Afganistan Türkleri	421
SONUÇ	428
KAYNAKÇA	436
EKLER	492
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	492
Ek 2. Resimler.....	493
ÖZGEÇMİŞ	518

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Hâkimiyet'i Milliye gazetesi Sayı: 191, 22 Mayıs 1921 (14 Ramazan 1339).....	493
Resim 2. Servet-i Fünun Dergisi Afganistan özel sayısı.....	494
Resim 3. Afgan Kralının Türkiye gezisi için basılmış broşür.....	495
Resim 4. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28 Ağustos 1957	496
Resim 5. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19 Ağustos 1958, s.1	497
Resim 6. Hâkimiyet gazetesi, Bursa, 4 Eylül 1957	498
Resim 7. Cumhuriyet gazetesi, 23 Kasım 1959	499
Resim 8. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 1 Aralık 1959	500
Resim 9. Orijinal İmzalı SSCB'nin Afganistan İşgali Kararını Gösterir Belge.....	502
Resim 10. Afgan İşgalinin Türk Basınına Yansımaları	503
Resim 11. Hürriyet gazetesi	504
Resim 12. Akşam gazetesi.....	504
Resim 13. Hürriyet gazetesi	505
Resim 14. Türkiye gazetesi	506
Resim 15. Cumhuriyet gazetesi.....	506
Resim 16. Son Havadis gazetesi.....	507
Resim 17. Son Havadis gazetesi.....	508
Resim 18. Türkiye gazetesi	509
Resim 19. Tercüman gazetesi.....	510
Resim 20. Tercüman gazetesi.....	511
Resim 21. Tercüman gazetesi.....	512
Resim 22. Yeni Asya gazetesi	513
Resim 23. Cumhuriyet gazetesi.....	513
Resim 24. Yeni Asya gazetesi.....	514
Resim 25. Akşam gazetesi.....	514
Resim 27. Mustafa Kemal Paşa'nın Afgan Elçiliği Açılış Töreninde Afgan Bayrağını Bizzat Göndere Çekmesi.....	515
Resim 28. Kabil'de Dilgüşa Saray'ında 10 Ekim 1922 tarihinde verilen resepsiyonda en soldaki Amanullah Han, sağda ayakta Fahrettin Paşa Kalpaklı üniformalı yabancı devlet elçilikleri ile birlikte.	516

- Resim 29.** Afgan Kralı Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti Anısına Basılan İlk Gün Zarfı,
01.09.1957..... 516
- Resim 30.** Afgan Kralı Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti Anısına Basılan İlk Gün Zarfı,
01.09.1957..... 517
- Resim 31.** SSCB'nin Afganistan'ı İşgal Harekâtı (Kırmızı ok Sovyet ilerlemesini, Koyu
renkli alan ise Sovyetlerin savaş esnasında kontrol altında bulundurduğu
araziyi gösterir.) 517

ÖNSÖZ

Fırat Üniversitesi bünyesinde yapmış olduğum “1945-1989 Afganistan Tarihi” konulu doktora tez çalışması için geniş bir araştırma yapmam gerekti. Bu konu özellikle Türkiye’de ve dünyada az incelenmiş bir konu olduğundan objektif kaynaklara ulaşmakta çok zorlandım. Afganistan Rus etkisine girdikçe başgösteren ve özellikle inceleme konumuz dâhilinde bulunan 1979-1989 yılları arasındaki yoğun sansür ve engelleme faaliyetleri kaynak bulmayı gitgide zorlaştırmıştır. Bu çalışmanın daha düzgün yapılabilmesi açısından, elbette öncelikle 1919-1938 yıllarını kapsayan Türkiye-Afganistan ilişkilerini ve özellikle Atatürk’ün muhteşem stratejik yaklaşımını anlamak ve daha sonra Afganistan’ın tarih sürecini değerlendirebilmek büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Afganistan ile Türkiye ilişkisinin temel hatları, bu ilişkinin niteliğini belirleyen temel faktörler, iki ülkenin dış politikasını belirleyen iç dinamiklerin ortaya konulması çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaçların yanında, incelenen döneme damgasını vuran iki lider, Amanullah Han ile Mustafa Kemal Paşa’nın ülkelerini modernleştirirken içte ve dışta ne gibi güçlüklerle karşılaştığına, bu engellere karşı nasıl bir politika izlediklerine de kısaca değinilmiştir.

Türkiye’deki literatür gözden geçirildiğinde araştırmanın konusunu oluşturan dönem yoğun bir ilgiyi hak etmesine rağmen hem Afganistan’ın siyasi tarihine ilişkin hem de Afganistan-Türkiye arasındaki ilişkilerle ilgili kaynakların yetersiz olduğu görülmektedir. Yabancı kaynaklara bakıldığında özellikle Amanullah Han dönemiyle ilgili kaynakların yeterli olduğu söylenebilse de Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler söz konusu edildiğinde durumun yerli literatürden farklı olmadığı gözlenmektedir. Bu çalışma tüm eksik yönlerine rağmen, konu aldığı döneme olan ilgi ve merakı arttırmayı başarırsa, amacına ulaşmış olacaktır.

Atatürk’ün ölümünden sonraki dönem yani 1938-1960 yılları incelendiğinde Afganistan’daki karışıklıkların sürdüğü, Türkiye Cumhuriyeti’nin kültürel ve askeri eğitim ile sağlık alanlarındaki yardımlarının azalsa da ayrıca sınırlı da olsa diplomatik ilişkilerin devam ettiği, Afganistan’ın bağlantısız hareket etmesinden dolayı yalnız kalarak Rusya’ya yönelmek zorunda kaldığı, İkinci Dünya Savaşı’nın ve daha sonra başlayan soğuk savaş döneminin iki ülkeyi ve dolayısıyla ikili ilişkileri de etkilemeye başladığı görülecektir. Böylece tüm konular kısaca incelenmeye çalışılmıştır.

1960-1979 yılları arasındaki dönemde ise Afganistan'ın tamamen Rusların etkisine girmeye başlamasıyla, Ruslar ülkeye girmeye başladıkça, Türklerin ülkeden uzaklaştığı, iki ülke ilişkilerinin iyice zayıfladığı, Afganistan'da direniş hareketlerinin arttığı, ülkede Rus danışman sayısının çok fazlalaştığı, Pakistan ve İran'a yoğun bir mülteci akını gerçekleştiği, ülkedeki okumuş insanların tasfiye edildiği, Komünizm ilkelerini benimseyenlerden Perçem ve Halk Partililer arasındaki iç çekişmeler nedeniyle çok fazla zayıfladığı, sonunda durumu kontrol etmekte zorlanan SSCB'nin müdahale kararı aldığı görülmüştür. Aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti ise sağ-sol çatışması görünümünde kardeşin kardeşe düştüğü yoğun bir kargaşa ve terör olayları dönemini yaşamıştır. Her iki ülkede de karşımıza Rusların tarih boyunca devam eden sıcak denizlere inme politikasının etkileri çıkmıştır. Bu dönem de Rus kaynakları ile ABD'de bulunan çeşitli kaynaklardan faydalanılarak ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşmeyen oyun Afganistan'da gerçekleşmiş ve ülke de halkı da sonuçta perişan olmuştur. Afgan halkı tüm zorlukların üstesinden gelmiş, kahramanca mücadele etmiştir. İşgale kadar tüm dünyaya yenilmez bir dev gibi görünen Kızıl Ordunun, başlangıçta sadece basit piyade silahları ile kahramanca savaşımaya başlayan Mücahitler tarafından ABD liderliğinde diğer ülkelerin sağladığı destekle hedeflerine ulaşmadan geri çekilmesi sağlanmıştır. Afgan halkının kahramanlığı bir devrin (soğuk savaş döneminin) sona ermesini tetikleyen en önemli unsurlardan birisi olmuş, SSCB'nin ve dolayısıyla Doğu Bloğunun dağılmasında da Afgan direnişinin tesirinin çok önemli olduğu konusunda bir kanaat edinilmiştir. Bu konuda bazı araştırmacılar da SSCB'nin zayıfladığının Afgan işgali ile açığa çıktığını ileri sürmektedir. Rusların uyguladığı müthiş sansür ve özellikle araştırmacılara ve gazetecilere koyduğu seyahat kısıtlaması araştırmayı ve objektif değerlendirmeyi zorlaştırmıştır. Rusya'dan ABD'ye göç eden araştırmacılarla irtibata geçilmiş özellikle işgal öncesi ve sonrası orijinal Rus belgelerine (özellikle orijinal KGB ve diğer Rus dokümanlarına) ulaşılmıştır. Rus belgeleri ile birlikte Doğu Bloku ülkelerinin arşivlerinden de tamamlayıcı belgeler elde edilmiştir. Söz konusu belgeler konunun uzmanı olan ve beş yıl süreyle Rus arşivlerinde görevli olarak çalışan Doç. Dr. Hayri Çapraz'a incelettirilmiş ve orijinal olduğu bilgisi alınmış ve faydalanılmıştır. Ayrıca KGB'nin arşiv bölümünde şef olarak çalışan Vasily Mitrokhin isimli KGB arşiv görevlisi bir Rus vatandaşı İngiltere'ye sığınmıştır. Daha sonra ABD'de Wilson Center adlı uluslararası araştırma merkezinde çalışmıştır. Mitrokhin orijinal belgelere

dayanarak Rusların Afgan işgali öncesini ve sonrasını anlatan çok kıymetli bir eser yayınlamıştır. Eserin tamamı tarafımdan Türkçeye tercüme edilmiş ve Rus görüşünü özellikle istihbarat raporlarıyla yansıttığından azami faydalanılmaya çalışılmıştır. Bu konuda Amerikan Ulusal Savunma arşivi uzmanı Svetlana Savranskaya'nın araştırması da faydalı bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

Afganistan'a yapılan müdahale konusunda alınan karar ile ilgili ana Sovyet kaynakları Rus Başkanlık arşivi, Savunma Bakanlığı Arşivi ve Sovyet subayları ve siyasi liderlerinin basılmış hatıratlarıdır. Belgeler incelendiğinde şu kategoriler tespit edilmiştir: SBKP Politbüro tartışma tutanakları, Kabil'den gönderilen KGB ve askeri istihbarat raporları, Afganistan savaşına katılmış General Alexander Lyakhosky'nin çoğu "The Tragedy and Valor of Afghan" isimli etkili yayında basılmış hatıratı, Rus Dışişleri Bakanlığı arşivinden Afganistan'daki Sovyet Büyükelçilerinin Sovyet Dışişleri Bakanlığına gönderdiği siyasi mektuplar, Moskova'da bulunan güncel dokümanları koruma merkezinden Sovyet Büyükelçilerinin ve diğer görevlilerinin Afgan makamları ile yaptıkları görüşmelerin tutanakları ile merkez komite ve askeri liderliğe gönderilen analiz edilmiş mektuplardır. Afganistan'daki Sovyet savaş hatıraları arasında önemli olanlardan ikisi de SSCB eski dışişleri bakan yardımcısı Georgy M. Kornienko ve Afganistan'daki sınırlı sayıdaki birliğin son komutanı General Boris Gromov'un hatıratlarıdır. Bu konuda Svetlana Savranskaya'nın *Afganistan'da Sovyet tecrübesi: Rus Belgeleri ve Hatıralar Işığında İşgalin İncelenmesi* başlıklı çalışması araştırmamda önemli bir kaynak olmuştur.

Ayrıca çalışmamda İngiliz arşivleri ve Hindistan arşivleri, İngilizlerin bölgeden 1947 yılında ayrılması dolayısıyla neredeyse hiç kullanılmamıştır. Afganistan'da aşağı yukarı en eski kuruluş olan ve yaklaşık 140 senedir hizmet veren Kızılhaç ile irtibata geçilmiş İtalya'nın Cenova kentinde bulunan ve tasnifi yapılmamış olan arşivinden de faydalanılamamıştır. Genelkurmay Başkanlığı ATASE başkanlığı arşivinde çalışma yapılmış alınan belgeler dönemi kapsamadığından kullanılmamıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden de çok sayıda belge alınmış fakat Rus etkisi dolayısıyla Afganistan ile ilişkilerimiz zayıfladığından umulan fayda sağlanamamıştır. Basın da yapılan incelemelerde çalışmamıza kısmen yardımcı olmuştur. Yabancı basın arşivleri ile ilgili internet üzerinden yapılan çalışmalarda çeşitli kıymetli bilgilere ulaşılmış ve bu bilgiler kullanılmıştır. Ayrıca Rus belgeleri ışığında yapılan bir analizden de oldukça faydalanılmıştır. Yine Rusya'da yayınlanan "Afghanistan in Our Lives" isimli eser

tercüme edilerek Rus toplumunun çeşitli kesimlerinde Afganistan işgalinin etkileri konusunda incelenmiş ve kullanılmıştır. İstanbul'da bulunan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezinde açılan Afganistan klasöründen de çok kıymetli yerli ve yabancı kaynaklara ulaşılmış ve kullanılmıştır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinden de kıymetli dökümanlar alınmış fakat çoğunlukla eski tarihleri içerdiğinden tez çalışmasında kullanılmamıştır. EBSCO veri tabanından da faydalı bilimsel makalelere ulaşılmıştır. ABD George Washington Üniversitesi bünyesinde bulunan Amerikan Ulusal Arşivi incelenmiş, bilgilerin bir kısmı kullanılmıştır. Türkiye'de Afganistan konusunda fazla bilimsel çalışma olmamasına rağmen yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarından da faydalanılmıştır. Avustralya Sydney üniversitesinde kurulan Afghan Analyst isimli bölümle irtibata geçilmiş araştırmamız için faydalı olan dökümanlar elde edilmiştir. Bazı yabancı üniversitelerdeki Afganistan konulu tezlere de ulaşılmış, bazılarında kısmen yararlanılmıştır. Afganistan'da yayınlanan bazı gazetelerin ve Pakistan'da yayınlanan Mücahitlere ait bazı kaynakların veri tabanlarına ulaşılmış ve bunlar kısmen de olsa kullanılmıştır. Üniversitemizde okuyan Afgan öğrenciler sayesinde Afganistan konusunda son yıllarda görülen bilimsel çalışmalardaki artış da araştırmamıza farklı kaynaklar sağlayan sevindirici bir gelişme olmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde, bir yıla yakın süre görevli olarak çalıştığım ve araştırılması gerçekten zor bir dönem olan Afganistan'ın 1945-1989 arasındaki tarihini incelemem konusunda beni yönlendiren ve cesaretlendiren, görüşleriyle bilgilerimi zenginleştiren, literatür konusunda yardımlarını benden esirgemeyen, bana her türlü desteği sağlayan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ömer Osman Umar'a sonsuz sevgi saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bir kardeş yakınlığı ile her türlü belge ile bilgiye ulaşmamı sağlayan Doç. Dr. Serdar Sarısır'a, daha önce beş yıl süreyle Rus arşivlerinde görevli olarak çalışmalarda bulunmuş ve uzun araştırmalar sonucunda ele geçirdiğim yaklaşık 1.800 sayfa belgeyi inceleyip orijinal Rus arşiv belgeleri olduklarını onaylayan Doç. Dr. Hayri Çapraz'a, Rusça belgeleri tercüme ettirmem ve çalışmam konusunda bana destek veren ve Rusça belgelerin tercümesini sağlayan Yrd. Doç. Dr. Suat Vural'a, arşivinde bulunan her türlü belgeyi bana sunan yardımı ile dostluğunu hiçbir zaman esirgemeyen ve İSAM Arşivine ulaşımımı kolaylaştıran Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü Bekir Şahin'e, Afganistan konusunda çalışma yaptığımı duyunca elindeki tüm belgeleri, dökümanları, kitapları ve yayınlamış olduğu

makalelerini tereddütsüz olarak gönderip faydalanmamı sağlayan Doç. Dr. Orhan Yazıcı'ya, yoğun emek harcayarak çalışmayı gözden geçirerek düzeltme yapan değerli dostum Serdar Akdenize, bana her zaman güç veren sevgili dostum Bayram Hasan Tuncel'e, manevi olarak beni her zaman destekleyen sevgili dostum Yaşar Yılmaz'a, desteklerini benden hiç esirgemeyen Canım Halam Şükran Tülay ile Atilla Tülay ağabeyime ve küçük büyük her türlü yardımda bulunan Konya rampalı esnafı ile dostlarıma da saygı ve sevgilerimi sunarım.

ELAZIĞ – 2017

Burhanettin ŞENLİ

KISALTMALAR

ADC	: Afganistan Demokratik Cumhuriyeti,
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi,
AGSA	: (Da Afganistan da Gatayda Satony Edora- Afganistan Ana Güvenlik ve İstihbarat Merkezi),
A.g.e.s.	: Adı geçen eser sayfa,
APRF	: (Archive of the President of the Russian Federation) Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi,
ASEAN	: Güney Asya Uluslar Birliği, (Association of Southeast Asian Nations)
AİH	: Nuhzat-i İslami Afganistan (Afganistan İslami Hareketi),
APC	: Armoured Personnel Carrier, Zırhlı Personel Taşıyıcı,
BKZ	: Bakınız,
BM	: Birleşmiş Milletler,
BSY	: Basım Yeri Yok,
CARB	: Sovyet işgal kuvvetlerinin çekirdek tali birliği olarak, muhtelif muharip sınıflarla takviyeli taburu,
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization),
CHEKA	: Rusların KGB'den de önce 1917'de kurulan ilk istihbarat teşkilatı,
CIA	: ABD Merkezi Haber Alma Dış İstihbarat Teşkilatı, (Central Intelligence Agency),
CİAP	: Cemiyeti İslami Afganistan Partisi,
CMİAP	: Cünbüşi Milli İslami Afganistan Partisi (Kuzey Afganistan Türklerinin),
CP	: Komünist Parti (Communist Party),
CPSU	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Communist Party of Soviet Union),

XVIII

CT	: Sovyet Arşivi Politbüro Sekreterliği Dökümanı (Documents by Secretariat of Central Committee),
DAC	: Demokratik Alman Cumhuriyeti,
DBA	: Dışişleri Bakanlığı Arşivi
DIA	: Defense Intelligence Agency, ABD'nin Dış Savunma İstihbarat Servisi
EBSCO	: Akademik Dergileri Elektronik Olarak Sunan Bir Araştırma Veri Tabanı
ETP	: Erkin Türkistan Partisi
FATA	: (Federally Administered Tribal Areas) Pakistan'da Federal Yönetimdeki Kabile Bölgesi
FCD	: (First Chief Directorate) KGB'nin dış operasyonlardan sorumlu en önemli müdürlüğü
FRUS	: (Foreign Relations of the United States) ABD Dış İlişkiler Arşivi
GDR	: Demokratik Alman Cumhuriyeti, (Germany Democratic Republic)
Genkur ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
GKEHS	: Ekonomik İşbirliği için Devlet Teşkilatı (Rus), (State Committee for Economic Cooperations)
GRU	: (Glavnoye Razvedovatel'noye Upravleniye) Sovyet Ana istihbarat Birimi
GWU	: (George Washington University National Security Archive) George Washington Üniversitesi Ulusal Güvenlik Arşivi
IFV	: (Infantry Fighting Vehicle) piyade savaş aracı
İKÖ	: (OIC) İslam Konferansı Örgütü
ISAF	: Afghanistan, Afganistan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK) (International Security and Assistance Force)
ISI	: (Inter-Services Intelligence of Pakistan) Pakistan Gizli Haber Alma Teşkilatı

KHAD	: “Khedemat-i İttıla’at-i Davleti” yani Afgan komünist rejimin gizli haber alma örgütü
KGB	: (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti or Committee for State, Security) Sovyetlerin Gizli Haber Alma Teşkilatı (Devlet Güvenlik Komitesi)
MOL	: (Magyar Országos Levéltár) Macaristan Ulusal Arşivi
NDS	: (National Directorate Of Security) Afgan İstihbarat Servisi bakanlık seviyesindedir
NSA, NSARCHIVE	: (GWU NATIONAL SECURITY ARCHIVE GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY), George Washington Üniversitesi ABD Ulusal Güvenlik Arşivi
NWFP	: (North West Frontier Province) Pakistan Kuzey Batı Sınır Eyaleti (yeni ismiyle <i>Khyber-Pakhtunkhwa</i>)
NATO	: (North Atlantik Treaty Organisation) Kuzey Atlantik Paktı
OAPBHP	: Orta Asya Petrol Boru Hattı Projesi
OGPU	: İşgal zamanı Sovyet istihbarat örgütülerinden
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
P	: Sovyet arşivi Politbüro protokol numarası (Protocols of Politburo)
PDPA	: (Peoples Democratic Party of Afghanistan) Afganistan Demokratik Halk Partisi
POW	: (Prisoners of War) Savaş Esirleri
PPP	: Pakistan Halk Partisi (Peoples Party of Pakistan)
REPRESENTATIVES	: (Temsilciler) çeşitli şekilde Afgan Hükümetine yardım için gönderilen KGB subaylarından oluşan kesim
REZİDANCY	: REZİDANS, Sovyet Büyükelçiliklerinin içerisinde KGB İstihbari faaliyetleri temsilciliğinin adı

SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SBKP MK	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi
SAPMO	: (Stiftung Archiv der Parteien-und Massenorganisationen im Bundesarchiv, Berlin), Doğu Almanya Arşivi, Berlin
SARANDYOY	: Afganistan Jandarma Teşkilatı
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (The Southeast Asia Treaty Organization)
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUA	: Çekoslovak Merkezi Devlet Arşivi, (Central State Archives, SÚA, Prague)
TASS	: (Telegrafnoe Agenstvo Sovetskovo Soyuzu) Sovyet Resmi Haber Ajansı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TsKhSD	: (Center for the Storage of Contemporary Documentation, Moscow) Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, Moskova
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TWQ	: Third World Quarterly (Dergi ismi)
UÇÖ	: (ILO), Uluslararası Çalışma Örgütü
YDT	: Yayınlanmamış Doktora Tezi
YYLT	: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi
YY	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. AFGANİSTAN ADININ ANLAM ve KÖKENİ

Afganistan ismi, Afgan toprakları anlamına gelir.¹ Afgan ise TDK sözlüğüne göre: 1. Afganistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. 2. Afganistan'a ve Afgan halkına özgü olan, anlamlarına gelmektedir. Ayrıca farklı olarak heyecanlı, çabuk öfkelenen ve Orta Asya'da yaşayan Müslüman bir kavim² anlamı da vardır.

18. yüzyıla kadar bugünkü Afganistan coğrafyasını tam olarak ifade edecek herhangi bir ad bulunmamaktadır. Ancak 1747 yılında Abdali reislerinden Ahmed Şah'ın, "Milli Afgan Devleti" ni kurmasından sonra, siyasi alanda ortaya çıkan bölge için "Avganlar" bölgesi anlamına gelen "Afganistan" adı kullanılmıştır.³

Ülkenin adı, Afgan kavminin üstünlük kazandığı XVIII. asrın ilk yarısından sonra ortaya çıkmıştır.⁴

Afganistan'ın adı bize ülkenin nadir tarihi hakkında birçok hususu bize hatırlatmaktadır. Genellikle bilindiği üzere istan (veya stan) kelimesi bir ismin sonuna geldiğinde bize Pers bölgesinde (veya Asya'da), mesela Pakistan veya Özbekistan gibi bir ülkeyi anlatmaktadır.

Afganistan kelimesinin, Afganların yaşadığı ülke anlamına geldiği kabul edilir. Lois Dupree klasik Kitabı "Afghanistan"ın girişinde "Afgan" kelimesinin Farsça kelime Faghan kökeninden geldiğinden ve kederlenmek, yas tutmak anlamı taşıdığından bahsetmiştir. Ayrıca MS 3. yüzyılda hüküm süren Sasani hanedanı hakkındaki belgelerde özel bir ırk için ilk defa kullanıldığını eklemiştir.

"The Pathans" isimli kitabında Olaf Caroe konuyu anlatırken Afgan kelimesinin Sasani hanedanının doğu sınırında yaşayan halkı anlattığından bahsetmiş, Afgan kelimesini o halkı anlatmak için diğerlerinin kullandığını ama onların kendileri için bu kelimeyi kullanmadığını anlatmıştır.

İlave olarak, Vogelsang "History and Culture of Afghanistan" isimli kitabında "Afgan" isminin Varaha Mihira'nın Sanskritçe yazdığı Brhat-Samsira isimli kitabında

¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>

² <http://tekononline.com/afgan-isminin-anlami-nedir-isimler-sozlugu-ve-anlamlari.html>

³ Serdar Kalfa, *11 Eylül Öncesi Afganistan*, YYLT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2002, s. 1

⁴ Mehmet Köçer, *Türk Afgan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)* YDT, Elazığ 2004, s.13

bahsettiği Hindistan bölgesinde yaşayan Avanagas isimli etnik gruptan gelmiş olabileceğini belirtmiştir.⁵

Eski efsaneleri toplamış olan birçok eser (Oğuz Kağan Destanı, Divan-ı Lügat it Türk, Cami üt-Tevarih) Afganistan'da da yaşayan Kalaçlara Türk demiş ve onları Türklerin ana kütleden ayrılmış bir kolu gibi göstermiştir. Tarihi devirlerden bahseden kaynaklar da onlara Türk demiştir. (El-Utbi, Fahrettin Mübarek Şah vs.) Kalaçlar Afganistan'a yerleşmiş önemli Türk boylarından birisidir.⁶

Kaşgarlı Mahmud'da Kalaçları-Halaçları Oğuzlara bağlamıştır. Kaşgarlı Reşidüddin tarafından sayılan 24 Oğuz boyuna karşılık 22 boy saymış fakat boyların 24 olduğunu ve iki Halaç boyunun ayrılıp gittiğini de kaydetmiştir.⁷

Afganistan 18. yüzyılın ortasında Peştun (Pathan kelimesi de aynı anlamı taşır fakat Peştunlar bu kelimedenden hoşlanmaz.) kabilelerin bir federasyonu olarak ortaya çıkmıştır.⁸

Dr. Murat Argun Afganistan hakkında şöyle söylemektedir: “Afganistan tarih boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Bir zamanlar Turan diye anılan bölge içindeydi. Afganistan'da gerçekten eski Türk Devletleri burada kurulmuştur. Bu günkü Afganistan güneydeki Sistan vilayetinin ismi Saka Türklerinden kalmadır. Hazarpes ve Kapisa bölgelerine hâkim olan Kuşaniler'in başşehri ise Bamyân'dı. Kabil ise Yefteliler (Ak Hunlar) Türklerinin başkentiydi. Bu yüzden çeşitli isimlerle anılan Uluğ Türkistan coğrafyasının güneyi (Güney Türkistan) teşkil eden bölge bir zamanlar Turan daha sonra Horasan adıyla anılmıştır.” Afganistan adı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yani 1870'li, yıllardan sonra kullanılmıştır. Emir Abdurrahman Han kral iken kaleme aldığı (Siracüh Tavarih) isimli kitapta: “Ben Horasan ve Türkistan kralı” diye yazmıştır. Güney Afganistan için ise Horasan ismi kullanılmıştır. Emir Abdurrahman Han'ın oğlu Emir Habibullah han zamanında İngilizler ilk defa Afganistan adını kullanmışlardır. Yani yaklaşık 120-130 yıl kadar önce Afganistan kelimesi ortaya çıkmıştır.⁹

⁵ Hitoshi Suzuki; The Nature of the State in Afghanistan an its relations With Neighboring Countries, Ağustos 2006, Japonya, s.1

⁶ Y Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Cilt I, Ankara 1946, s.

⁷ V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Dersleri*, Yayına Hazırlayanlar, Kazım Yaşar Koprman-İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 82

⁸ Peers Carter, *Afghanistan, Crossroads of Asia-Again?*, 1968 yılından itibaren Afganistan'da büyükelçilik göreviyle başlayan ve otuz yıldan fazla süreyi ülkede geçirmiştir. Kendi kurduğu AFGANAID topluluğuna 9 Haziran 1989 tarihinde İngiltere'de verdiği konferans metninden alıntıdır.

⁹ A Jalil Uzbek, *Afganistan-Afganistan'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, YYLT, Isparta 2002, s. 5; Dr Murat Argun, Kuzey Afganistan Türklerinden ve Azad Beg Kerimi'nin yakın dostlarındandır. Afganistan'ın Ankara Büyükelçiliği görevinde de bulunmuştur.

Bugünkü Afganistan'ın adı eskiden Ariyana'ydı. Ariya milleti kuzeyden soğuk bölgelerden güneye sıcak bölgelere yerleşmişler. Daha sonra Ariyalılar Hindukuş dağlarından geçerek İran oradan Hilici Fars (körfez bölgesi) ve Uman deryasının etrafında yayılmışlar. Bazıları Afganistan'ın güneyine yani Hayber geçidinden geçerek Hindistan'da göçebe hayatı yaşamışlar ve yerleşmişlerdir. Bunların yayılması MÖ 3000-4000 yıllarında olmuştur.

Eskiden Afganistan Bahtar olarak Kabilistan'a bağlıydı ve eskiden Afgan kelimesi Avgan olarak kullanılmış, daha sonra ise Afganistan adını bütün ülke söylemeye başlamıştır.¹⁰

1964 yılında Büyükler Meclisi (Loya Jirga) Kral tarafından başkente çağırılmış ve yeni yapılacak anayasanın taslağı üzerinde son karar alınması istenmişti. Büyükler Meclisi on gün boyunca anayasadaki bazı sorunlu maddeler üzerinde tartışmıştır. Üzerinde durulan maddeler, güçler ayrılığı ilkesine göre hükümet kurmak ve milli kimlik ile alakalıdır. Milli kimlikle ilgili uzun tartışmalardan sonra "Afgan" kelimesinin tanımı yapılmış ve Afganistan'da yaşamakta olan herkese "Afgan" kelimesinin kullanılması yasalaşmıştır.¹¹

II. AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ YAPISI

II.1. Afganistan'ın Yeryüzü Şekilleri ve İklimi

Afganistan, Asya'nın güneyinde, kuzeyde Türkmenistan ile 744 km, Özbekistan ile 137 km ve Tacikistan ile 1.206 km, doğuda Çin Türkistan'ı ile 76 km ve Pakistan ile 2430 km, batıda ise İran ile 936 km sınırı bulunan, 647 bin 500 kilometrekare yüzölçümüne sahip bir devlettir. Başkenti Kabil'dir. Kabil'in geçmişte ve günümüzde taşıdığı önemden dolayı çok sayıda araştırmacının dikkatini çekip çalışma yapmalarına sebep olmuştur.¹² Afganistan'ın coğrafi yapısı genellikle üzerinde sıradağların bulunduğu yaylalardan ve yer yer ovalardan oluşmaktadır. Tarım ülkesi olan Afganistan'da, kuraklığın da etkisiyle topraklarının ancak %12'si tarım alanı olarak kullanılabilir. Tarımın yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık %46'sı otlak, %3'ü ormanlık, kalanı dağlık ve bozkırdır. Afganistan'ın büyük çoğunluğu, özellikle orta ve kuzeydoğu bölümü, dağlık bir yayladır. Dağların

¹⁰ A Jalil Uzbek, A.g.e., s. 6

¹¹ Sayed Hanan Yusofi; *Afganistan'da Siyasi Partiler (1999-2010)*, YYLT, Edirne, 2013, s.14

¹² Ghulam Jailane Arez, "Geological Features of Kabul City", *Afghanistan Quarterly, Social Sciences, Afghanistan Academy of Sciences, Scientific and Research Center*, Dergi, Sayı 34, Kış 1982, s. 1

%49'undan fazlası iki bin metreden yüksektir. Bu dağların en büyüğü olan, Kuzey Pakistan'da başlayıp ülkenin merkezini kaplayan ve Kuzeydoğu Afganistan'ın içlerine kadar uzanan Hindukuş Dağları dünyanın ikinci yüksek dağ sistemidir. Hindukuş Dağları ülkenin kuzeyi ile diğer kesimleri arasında bir sınır gibi durur ve ülkeyi merkez dağlık bölge, güney platosu ve kuzey ovaları olmak üzere, üç farklı coğrafi bölgeye ayırır.¹³ Ülkenin doğu kısımlarında bulunan, Vahan Koridoru olarak adlandırılan bölgede dağların yüksekliği 7 bin metreyi bulur. Dağların yanında ülkenin kuzey ve güneybatısında ovalar yer almaktadır. Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırı oluşturan ve ülkenin en alçak yeri olan (258 m) Amu-Derya Nehri boyunca 500 km uzanan, "Afgan Türkistanı" olarak adlandırılan ova başlıca tarım alanıdır. Ayrıca kuzeybatıda Badgis, batıda Herat ve İran'a yönelmiş olan Heru Rud Irmağı Ovaları ile Kabil Irmağı Vadisi ve Hilmand Suyu Havzası, ülkenin önemli düzlükleridir. Güneybatıdaki yayla büyük çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır. Hindukuş Dağlarının güney eteklerinde kurak topraklar uzanır, bunların en tanınmış "Ölüm Çölü"dür. Batı ve Güney Afganistan İran Platosu'nun doğu ucunu oluşturur. Burada yerleşim seyrek, nüfus az, toprak kurak ve çoraktır. Bu bölge yerel dilde Registan (Çöl) olarak bilinir. Bu yörenin tek istisna vaha şehri ise tarihi bin yıllar öncesine dayanan, uygarlık merkezi Herat'tır. Doğu Afganistan Pakistan sınırında, üzerinde ve iki tarafında Peştunlar'ın yaşadığı, Süleyman Dağları bulunur. Bu dağların üzerinde Hindistan kapısı olan ünlü Hayber Geçidi vardır. Afganistan'da bugüne kadar 1962 ve 1974 yıllarında iki nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlarda genel olarak ülke nüfusu hakkında bir sonuç alınmış olsa da, etnik dağılım ile ilgili veriler gerçekçi değildir. Bu duruma, ülkede yaşayan değişik etnik unsurların, kendi nüfuslarını fazla göstermek için gösterdikleri çaba etkili olmuştur. Diğer yandan bu iki nüfus sayımı verilerinin birbiriyle de çeliştiği görülmektedir. 1962 sayımında ülkenin nüfusu yaklaşık 15 milyon 200 bin olarak belirlenirken, 1974 sayımında yaklaşık 20 milyon olduğu tespit edilmiştir. Afganistan nüfusu 2005 Temmuz itibari ile 29 milyon 900 bin olarak tahmin edilmektedir. 1978 yılından itibaren, yaşanan savaşlarda genç erkek nüfusunun büyük bölümünün öldüğü veya sakat kaldığı ülkede uzun süre sayım yapılamamıştır. Kesin olmayan 2004 yılı tahminlerine göre, nüfusun yaklaşık %51'i erkek, %49'u kadındır. Yine 2005 verilerine göre, nüfusun %44,7'si 0-14 yaşlarında, %52,9'u 15-64 yaşlarında ve %2,4'ü de 65 üzeri yaştadır. Ortalama

¹³ Orhan Yılmaz, "İran, Afganistan ve Türkmenistan'a Bir Seyahat II", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 238, İstanbul Ekim 2006, s. 44; Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004, s. 17

yaşam süresi tahminen, kadın ve erkeklerde yaklaşık aynı düzeyde olmak üzere, 42 yıl ve nüfus artış hızı %4,92'dir.¹⁴

Denize kıyısı olmayan Afganistan'ın iklimi kışları soğuk, yazları sıcak, kurak ve yarı kuraktır. Hindukuş Dağları ülkeyi kuzeydoğudan güney batıya doğru bölerek ülkenin kuzey eyaletlerini geri kalan kısmından ayırır. Buranın tek geçidi Salang geçididir.¹⁵ Ülkenin en yüksek yeri Çin'e doğru uzanan kuzeydeki Wakhan koridorundaki Noshak Tepesi (7.485 m), en alçak yeri kuzeydeki Amu Derya Nehri'dir (258 m). Ülke Hindukuş Dağları'nda sık sık meydana gelen depremler, kuraklık ve sel felaketlerinin tehdidi altındadır. Temiz su kaynaklarına ulaşım sınırlı, toprak erozyonu ve ormanların yok olması yüksek seviyededir.

Ülkenin coğrafi özellikleri ve iklim koşulları, ekonomisini olumsuz olarak etkilemekte ve ülke dünyanın en az gelişmiş ülkeleri arasında üst sıralardan kurtulamamaktadır.¹⁶

II.2. Afganistan'ın Jeopolitik ve Stratejik Durumu

Ülkelerin dünya üzerinde işgal ettikleri toprak parçaları, geleceklerine doğrudan etki yapar. Geçmişlerine de etki yaptığı gibi. Yaşadıkları topraklar avantaj ve dezavantaj sunacak konumda olabilir. Devletlerin kurulduğu alanlar, onları tehditler içerisine bırakabileceği gibi kazançlı bir hale de getirebilir.¹⁷

Afganistan, jeostratejik bakımdan Asya'nın kilididir. Bu kilidi açan Asya'ya, özellikle Orta Asya'ya hâkim olur. Bu gerçekle birlikte Afganistan, tarihi boyunca çok farklı egemenlik çatışmalarına sahne olmuştur.¹⁸

Ortak tarihi ve kültürel benzerliğinin yanında coğrafi olarak da Afganistan Orta Asya'nın bir parçasıdır. Orta Asya, coğrafi olarak, çok farklı şekillerde tanımlanabilir: İstanbul'dan Çin'e kadar bir bölgeyi tarif etmek için kullanılabileceği gibi, Amuderya ve Sirderya nehirleri arasındaki bölgeye, yani Meveraünnehir bölgesine karşılık da kullanılabilmektedir. İdari ve siyasi olarak ise Sovyetler, Orta Asya'yı Türkmenistan,

¹⁴ Murat Büyükbay, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşan Yeni Yönetim Yapısı*, YYLT., Isparta, 2006 s.6; Sınır uzunlukları için bkz.

http://www.countrywatch.com/cw_country ; Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 17

¹⁵ Orhan Yılmaz, *A.g.e.*, s. 44

¹⁶ Şeniz Anbarlı Bozatay; İsmail Meriç; "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, sayı 13, İstanbul 2013, s. 160

¹⁷ Suat İlhan, "Jeopolitik Kavramları ve Unsurları", *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002*, Ankara, Cilt: 8, Sayı 4, s. 318

¹⁸ Yavuz Selim, *Ah Afganistan*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara, Aralık 2003, s. 18

Özbekistan, Kırgızistan ile Kazakistan devletlerinin sınırlarını içine alan bölge için kullanılmışlardır.

Etnik çeşitlilik ve büyük güçlerin mücadele ve rekabet alanı olan Balkanlar'dan esinlenerek, "Avrasya Balkanları" adıyla tanımlanan, ancak Balkanlar'a oranla daha kalabalık, dini ve etnik açıdan daha karışık olan Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Orta Doğu'yu içine alan coğrafi bölge, Brzezinski tarafından, küresel istikrarsızlığın merkezi olarak görülmüştür. Brzezinski'ye göre, Avrasya Balkanları'nda bulunan sorunlu 9 ülkeden birisi de Afganistan'dır.

Jeopolitik olarak önemli olan bu bölgenin en önemli özellikleri, güç boşluğu ve güç elde etme imkânının olmasıdır. Bölge önemli bir ekonomik kaynak bölgesi olarak da tanımlanmaktadır. Altın dâhil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından zengin olan Avrasya Balkanları'na hâkim olmak isteği, yayılmacı düşünceleri ortaya çıkartıp, uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır. Afganistan işte böyle bir hâkimiyet güdüsünün sıçrama tahtası konumundadır.¹⁹

Dünya haritasına kabaca bir göz atıldığında, Asya Kıtası'nın doğu-batı ve kuzey güney geçiş noktasında yer alan Afganistan'ın stratejik olduğu kadar fiziki olarak da "Asya Kıtası'nın anahtarı ve kalbi" hükmünde olduğu görülecektir. Çin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Rusya, Pakistan ve İran arasında yer alan Afganistan bu konumuyla İç Asya, sıcak sular, Hint Alt Kıtası ve Orta Doğu'ya çıkış için tek kavşak noktası konumunda bulunmaktadır.

Bu nedenle, küresel güç olma siyaseti güden Pers İmparatoru Büyük Dara (MÖ 500), Büyük İskender (MÖ 320) ve Timurlenk'ten (MS 1400) başlayarak, günümüze kadar küresel çatışmaların Afganistan üzerinde düğümlendiği görülmektedir. Örneğin, Rusya ve İngiltere arasında 19. yüzyılda yaşanan çatışmaları tanımlamak için uluslararası ilişkilerde kullanılan "Büyük Oyun" Afganistan üzerinde yaşanmıştır. Rusya, Avrasya kıtasının en stratejik ülkesi²⁰ Afganistan'ı yaklaşık yüzyıl sonra da olsa hedeflediği şekilde işgal etmiş, ancak başta ABD olmak üzere Avrupa ve İslam dünyasının şiddetli reaksiyonuyla karşılaşmıştır. 19. yüzyılda Afganistan'ın jeostratejik önemi, Rusya'nın sıcak sulara inme çabası ve İngiltere'nin en zengin sömürgesi olan Hindistan'ı koruma görevinden kaynaklanmaktaydı. Bunun, 20. yüzyılda Batı ve Doğu Blokları arasında tampon bölge görevinde oluşundan, 21. yüzyılda ise Orta Asya petrol

¹⁹ Murat Büyükbaş;A.g.e., s.4; Suat İlhan, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, (Yöneten Atilla İlhan), İstanbul 2005, s. 175

²⁰ Yavuz Selim , A.g.e., s. 30

ve doğalgazının dünya piyasalarına taşınması için geçiş yolu ve ABD'nin geleceğin tehdit odakları olarak gördüğü İran, Hindistan, Çin ve Rusya'nın arasında "üs" olmasından kaynaklandığı görülmektedir.²¹

Dünyada ender rastlanan bir özellik, Afganistan'ın sahip olduğu sert coğrafya, bu ülke insanının hem tarihine hem devlet politikalarına hem de halkın mizacına yansımıştır. Bir yandan İran-Arap Denizi-Hindistan, diğer yandan Orta Asya-Güney Asya arasında bir kavşak noktası oluşturan konumu bu ülkeye tarih boyunca büyük önem kazandırmıştır.²²

Afganistan'ın jeopolitik konumu ve coğrafi yapısı, Afgan Devleti'nin oluşumunda kendine özgü bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Ülke, Asya'nın en uzun süren üç medeniyetinin ortak etkilerine maruz kalmıştır. Bunlar Hint, Çin ve İran-İslam medeniyetidir. Aynı zamanda, başta Hint-Aryanlar, Türkler (Hun, Gazneli, Harzemşah, Timur, Babür, Özbek ve Türkmen) ile Moğollar olmak üzere, Orta Asya'nın pek çok göçebe halklarının geçici yerleşimine sürekli olarak açık olmuştur.

Bugün Afganistan dediğimiz ülke, Güney Türkistan'dır. Bütün tarih boyunca buralarda Türkler yaşamışlardır. Ancak Birinci Cihan Harbi'nden sonra bazı Afgan Kabileleri Hindikuş Dağları'ndan inerek buraları işgal etmişler ve burada tampon bir devlet kurmuşlardır. O zaman İngilizler Hindistan'da bulunuyordu. Hindistan bir İngiliz sömürgesiydi. Ruslar da Türkistan'daydılar. İngilizler ve Ruslar doğrudan doğruya kendileri hudut olmak istememişlerdir. Her ikisi de aralarında zayıf bir tampon devlet bulunmasını o zamanki siyasetlerine daha uygun görmüşler ve Afgan kabilelerini kısıktarak orada bir Afgan Devleti kurmuşlardır. Afganistan'ın bulunduğu coğrafyada yüzyıllar boyunca birçok Türk Devleti kurulmuştur. Bugün ülke nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Özbek, Kazak, Türkmen, Kırgız, Hazara ve Karakalpak Türkleri Afganistan'ın kuzeyi ile Hindikuş dağlık bölgesinde yaşamaktadırlar. Çöller, dağlar, sulak ovalar ve çamlık tepelerle değişik bir bitki örtüsüne sahip bu ülkede şartlar bölgeden bölgeye, hatta vadiden vadiye bile değişiklik göstermektedir.²³

²¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu; A.g.e., s.1; Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 24; Yavuz Selim , A.g.e., s. 40

²² Murat Büyükbaş, A.g.e., s.4

²³ Turan Can; Türkiye-Afganistan İlişkileri "Tarihten Gelen Dostluk", *Tusam, Makale*, Kabil, 2011, s.1

Afganistan, Avrasya'nın ortasındaki domino taşıdır. Afganistan, Avrasya'nın sıklet merkezidir. Afganistan'a hâkim olacak güç Avrasya'nın kalpgahına yerleşecektir.²⁴

Afganistan coğrafi konumu itibariyle Orta Doğu ile Uzak Doğu arasında bir köprü ve geçiş yeridir. Gerek kuzeyden gelen gerekse güney ve batıdan gelen istilacı kavimler gözünde aşılamayan dağlarıyla, savaşçı kavmiyle tarih boyunca oldukça önemli stratejik bir özellik arz etmiştir. Kuzeyden gelenler için Hindistan ve İran'a, güneyden ve batıdan gelenler için Orta Asya ve daha kuzeye bir kapı olması ve Rusya için sıcak denizlere inen yol üzerinde bulunması sebebiyle stratejik önemini her zaman korumuştur. Coğrafi ve stratejik konumundan dolayı tarih boyunca Afganistan sömürgeci ve emperyalist devletlerin hedefi haline gelmiştir. Tarihten günümüze kadar Afganistan defalarca istilaya ve işgale uğramıştır. Bütün bu saldırı ve istilalarda Afgan halkı büyük maddi ve manevi zararlara maruz kalmış, kitlesel ölümler yaşanmıştır. Ülke harap olmuş, şehirleri, kasabaları, tabii ve tarihi varlıkları yok olmuş, yıkılmıştır. Yabancı güçlerin işgal ve istilaları her seferinde Afgan halkının direnişi karşısında sona ermiştir. Bu işgal ve saldırılar maddi zararların yanında ülkenin toplumsal yapısı ve halkın sosyolojik karakteri üzerinde olumsuz etkiler bırakarak büyük toplumsal travmalara sebep olmuştur.²⁵

Orta Asya'yı Güney Asya'ya bağlayan ana geçiş noktası olan ve Çin, İran, Hindistan gibi günümüzün önemli stratejik ülkeleri ile yakın komşuluk ilişkileri halinde bulunan Afganistan, yüzyıllar boyunca iç ve dış tehdit, işgal, karışıklık, terör, uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı, buna bağlı olarak ortaya çıkan yaklaşımlarla gündeme gelmiştir. Günümüzde de bu yaklaşım ve algılamalar devam etmektedir. Son 30 yıldır sürekli iç ve dış müdahalelerle altyapısı ve devlet sistemi çöken ülkede, genel bir asayişsizlik, güvensizlik ve hukuk dışılık söz konusudur.²⁶

Her şeyden önce şu noktanın altını çizmekte fayda vardır: Afganistan, Avrasya coğrafyasının güneydoğu ucunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle,

²⁴ Yavuz Selim , A.g.e., s. 30

²⁵ Turan Can, A.g.e., s. 2

²⁶ Hüsnü Özlü; *Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Stratejik Konumu, Günümüzde Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Uluslararası Boyut ve Türkiye*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 11 Mayıs 2008, Ankara, s.10

Afganistan'ın jeopolitik önemi, Avrasya coğrafyasına hâkim olmak isteyen bölgesel ve küresel güç dengelerinin amaç ve taktikleri doğrultusunda açıklanabilir.²⁷

Sovyet Ordusunun 27 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'ı işgal etmesi, ardından NATO şemsiyesi altında Batılı devletlerin Afganistan'ı tekrar işgal etmeleri, Afganistan'ın günümüzdeki jeopolitik konumunu muhafaza ettiğini göstermiştir.²⁸

III. TARİH İÇERİSİNDE AFGANİSTAN

III.1. İlkçağlarda Afganistan

Afganistan, sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı tarih boyunca çeşitli milletlerin istila ve işgaline maruz kalmıştır.²⁹ Zerdüşt dini MÖ 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır.³⁰ İlk tarihi kayıtlara göre, Avrasya'dan Orta Doğu'ya ve Güney Asya'nın muson topraklarına doğru akın rotası üzerinde yer almıştır. Fakat yazılı tarihe göre, bölgeye Ari saldırısından başlayarak MÖ 2000 yılında iki yüz küçük, en az on üç büyük akın olduğu bilinmektedir.³¹ Asya'nın istila yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan'ın bu stratejik konumundan ilk faydalanan millet eski İranlılar olmuştur. MÖ 500 yılında İran Şahı Dara'nın (I. Darius) orduları Afganistan'ı işgal ederek İndus vadisine inmeye çalışmışlar ve ülke yaklaşık 200 yıl İranlıların hâkimiyeti altında kalmıştır. İran hâkimiyeti yine Batıdan gelen bir diğer müstevli olan Makedonya kralı büyük İskender tarafından yıkılmıştır (MÖ 331). Afganistan'a daha sonra yine bir Yunan menşeli devlet olan Baktriana hâkim olmuştur (MÖ 187). Bu hâkimiyetin başlamasından yaklaşık yüzyıl kadar sonra Baktriana Devleti, MS 50 yılında yıkılmıştır.³²

Afganistan'daki son Yunanlı Kral Hermaeus, MS 45 yılına doğru Kuşanların egemenliğini kabul etmiştir. Sakalar Büyük İskender'in haleflerinden bir Yunanlı

²⁷ Fazıl Ahmet Burget, "Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri", *TÜRKSAM*, Ankara, 8 Eylül 2006, s. 1

²⁸ Sadiye Tutsak, Hafız Bek, "İpek Yolu'nun Afganistan'dan Geçiş Güzergahları", *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Nisan 2011 Uşak, s. 1

²⁹ Süleyman Doğan, *Cihadda İttifak, Koltukta İhtilaf Afganistan'da Kim Kazandı*, İstanbul 1995, s. 9

³⁰ Ebru Gökteke, "Afganistan", *FHM dergisi*, İstanbul, Kasım 2001, s. 118

³¹ Mehmet Köçer, *A.g.e.*, s. 23

³² Mehmet Saray, *Afganistan, ve Türkler*, Avrasya stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) yayınları Ankara, 2002, s. 16; Mehmet Köçer, *Age.s.12*; Peter Lyon, D. S., *A Solution for Ethnic Conflict: Democratic Governance in Afghanistan*, YDT, Ağustos 2006, Manitoba Üniversitesi, Kanada, s. 66; Afganistan İslam Cemiyeti, "Afganistan Kurtuluş Savaşı", *Düşünce Aylık Kültür Dergisi*, İstanbul 1979, s. 14-16

prensın elindeki Baktriya'yı işgal etmişlerdir. Ancak Yüe-Çi baskısı devam edince buradan da çıkmak zorunda kalmışlardır.³³

Batılı müstevlilerin hâkimiyetinin yıkılmasının ardından Afganistan devamlı olarak kuzeyden gelen kavimler tarafından hâkimiyet altına alınmıştır. MS 50-125 yılları arasında Türk oldukları tahmin edilen Sakalar (İskitler)³⁴, MS 125-480 yıllarında ise Kuşanlar ülkeye hâkim olmuşlardır. 480 yılından sonra ise Afganistan'a, Ak-Hunlar olarak da bilinen Halaç Türkleri gelerek bir asır kadar yaşayacak bir devlet kurmuşlardır. 569 yılında Gök Türklerden aldıkları darbe neticesinde zayıflayan Ak-Hun Devleti 6. yüzyılın sonlarına doğru sona ermekle birlikte Ak-Hunlar ülkeyi terk etmeyerek Halaçlar olarak orada yaşamaya devam etmişlerdir.³⁵

III.2. İslam Hâkimiyeti Döneminde Afganistan

7. asrın sonlarına doğru Afganistan, İslamiyet'i yayan Arap ordularının eline geçmiştir. Afganistan bölgesinin İslam orduları tarafından fethi iki koldan olmuştur. Horasan bölgesinde yer alan Herat ve Belh³⁶ şehirlerine yapılan fetih hareketleri Sistan'a göre daha önce yapılmıştır. Dolayısıyla Afganistan'ın İslam orduları tarafından fethedilmesinin başlangıcı, Sistan ve Kabil şehrinin fethiyle değil, Horasan'ın önemli şehirleri olan Herat ve Belh şehirlerinin fetihleriyle başlamıştır. Araplar bu dönemde büyük ölçüde Türklerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü bu dönemde bugünkü Afganistan'ın Kuzeybatı kesimini oluşturan bölgeler tamamen Türklerin hâkimiyeti altındaydı. Araplar ülkede uzun zaman kalmamalarına rağmen İslamiyet, Afganistan'da hızla yayılmıştır.³⁷ Belh Şehri geçmiş zamanlarda önemli bir medeniyet merkezi ve kervanların da kavşak noktası olmuştur.³⁸

Afganistan hâkimiyetine yönelik halife Osman dönemindeki ilk girişimden sonra Muaviye döneminde (661-680) Abdurrahman bin Samura, daha sonra 698 yılında Ubeydullah Bin Ebubekir ve 700 yılında Abdurrahman bin el-Aş'as komutasındaki ordular Kabil'in zapt edilmesi maksadıyla görevlendirilmişlerdir. Bununla birlikte,

³³ Kubilayhan Erman, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 53, (2013), Ankara, s. 483

³⁴ Recep Albayrak, *Türklerin İranı*, birinci cilt, Ankara, 2002, s.440

³⁵ Mehmet Saray, A.g.e., s. 17; Mehmet Köçer, A.g.e., s.13;

³⁶ Zekeriya Kitapçı, *Türkistan'da İslamiyet ve Türkler*, Ocak 1988, Konya, isimli eserde Afganistan'ın İslamiyete geçişi ayrıntılı olarak anlatılmaktadır; İsmail Kahraman; Ahmet Temiz, "Horasan'dan Türkistan'a Afganistan", *Yedikata Dergisi*, sayı 28, İstanbul, Aralık 2010, s. 52, Aynı zamanda kayı boyunun da anavatanı olduğu belirtilmektedir.

³⁷ Mehmet Saray, A.g.e., s. 18; Ebru Gökteke, A.g.e., s. 118

³⁸ Hüseyin Keçe, "Mevlana Yolu Belh'ten Konya'ya", *Atlas Dergisi Özel Sayı*, İstanbul 2006, s. 46

başlangıçta Arap ordularının inanç coşkusu ile kolayca elde ettiği başarıların 715 yılından sonra genel olarak daha güç kazanılır hale gelmesi, Afganistan'da 7. yüzyılda başlayan İslami yayılmanın 8. yüzyıldan sonra yaklaşık yüz elli yıllık bir fasılaya uğramasının nedenlerinden birisi olmuştur. Ayrıca İran Platosu, Orta Asya ve Hindistan Alt Kıtası arasında bu üç istikamete bağlantı sağlayan stratejik özelliği ile Kabil Vadisi, yükselen İslamiyet dalgasına karşı uzun yıllar direniş merkezi olmuştur.³⁹

Arap istilasından sonra Afganistan kendilerine “Şah” unvanı veren kabile reisleri tarafından idare edilmiştir. Bu durum İran'da kurulan Samaniler Devleti'nin, 9. asrın ikinci yarısında Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal edene kadar devam etmiştir. O devirde Samani ordularının büyük bir kısmı Türklerden meydana gelmiştir.⁴⁰

III.3. Gazneli Hâkimiyeti Döneminde Afganistan

Alp Tigin'in Samani hükümdarı Abdülmelik'in halefi Al-Mansur'a isyanı ve peşinden gelişen olaylar Gazne'de bir Türk Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Yerel Lavik hanedanı idaresine son veren Alp Tigin daha sonra Zabistan vilayetini de ele geçirmek suretiyle müstakil bir devletin ilk temellerini atmıştır.⁴¹

10. asrın sonlarına doğru Samani Devleti'nin zayıflaması üzerine Samani ordularında vazife gören Türkler ayrılarak Sebüktigin önderliğinde Afganistan'daki Gazne şehri merkez olmak üzere Gazne Devleti'ni kurmuşlardır. Gazne Devleti'ni kuran Türkler kısa zamanda Afganistan'daki Halaç Türkleri ile birleşerek ordularını daha da kuvvetlendirmişlerdir. Bununla yetinmeyen Gazneliler, Afgan kabilelerinden de ordularına süvariler alarak kısa zamanda Afganistan ahalisi arasında büyük bir kaynaşmayı sağladılar. Özellikle Gazneli Mahmud (999-1030) zamanında Türk-İslam nüfuzu Afganistan'a iyice yerleşmiş ve hatta Hindistan'a kadar yayılmıştır. Türkler toplu olarak ilk defa Gazneli Mahmut zamanında topluca Hindistan'a geçmişlerdir.⁴² Gazneliler Afgan kabilelerinden de asker toplamak suretiyle kısa sürede Afganistan halkı arasında büyük bir kaynaşmaya neden oldular. Özellikle Gazneli Mahmut

³⁹ Kubilayhan Erman, *A.g.e.*, s. 482

⁴⁰ Mehmet Saray, *A.g.e.*, s. 18; Mehmet Köçer, *A.g.e.*, s.14; Adam Ritscher, , Duluth, Minnesota'da "Students Against War" mensuplarına verilen konferans, <http://www.afghangovernment.com/briefhistory.htm> ,s. 3; Rafael Reuveny, Aseem Arakash, *The Afghanistan War and The Soviet Collapse*, yıllık konferans (Annual Conference of International Studies Association), Midwest, ABD, 6-8 Kasım 1988, Review Of International Studies, Midwest, ABD 1999, sayı 25, s. 693-708'de benzer bilgiler vermektedir.

⁴¹ Kubilayhan Erman, *A.g.e.*, s. 484; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK., Ankara 2007, s.1

⁴² Ekrem Saltık, "Hindistan'da Türk Asrı", *Yedikuta Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 64, Aralık 2013, İstanbul, s. 19

döneminde (999-1030) Türk-İslam nüfusu Afganistan'da iyice yer edindiği gibi Hindistan'a da uzanmıştır.⁴³

Gazneli Mahmud'un halefi oğlu Mesud 1040 yılında Selçuklulara Dandanakan'da mağlup olunca Afganistan hâkimiyeti bir diğer Türk Devleti olan Selçuklulara geçmiştir. Ancak son Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in ölümü üzerine Gurlular kısa bir süreliğine Afganistan'a hâkim olmuştur. Gurluların ülkedeki hâkimiyetine 7. yüzyılın sonlarına doğru bir diğer Türk Devleti olan Harzemşahlar tarafından son verilmiştir.⁴⁴

III.4. Cengiz ve Timur Hâkimiyeti Döneminde Afganistan

Harzemşahlar, Alaaddin'in 1215-1216 yıllarındaki Kıpçak seferi esnasında ilk kez karşı karşıya geldikleri Moğollarla siyasi ve ticari ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Ancak bu dönemde yaşanan bir olay ilişkileri gölgelemiştir. Moğollar tarafından Harzemşahlara gönderilen elçilik heyetinin ardından gelen ticaret kervanına mensup kişilerin, Otrar şehrinin valisi İnalçuk tarafından casusluk suçlaması ile tutuklanması ve mallarına el konulması iki ülkeyi savaşa sürüklemiştir. Moğollarla yapılan savaşta yenilen ve 1220 yılında vefat eden Alaaddin'den sonra Gazne ve havalisinde hüküm süren Celaledin Mengübert, Gorların da desteği ile Moğol ilerlemesine karşı koymaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.

Farvan'da Moğollara karşı bir zafer kazanmasına rağmen Cengiz Han'ın Bamyan ve Hindukuş civarından geçmesi üzerine İndüs bölgesine çekilmiştir. İndüs bölgesindeki Nilab Geçidi civarında Moğollarla yaptığı savaşı kaybeden Celaledin, Afganistan topraklarından uzaklaşmıştır. Gazne ise Cengiz Han'ın oğlu Ögedey tarafından zapt edilmiştir.

Cengiz Han, Afganistan'ı terk etmeden önce Hindukuş Dağları'nın kuzeydoğusunda, bir süre de Kabil civarında ordugâh kurmuştur. Bu dönemde Cengiz Han Afganistan'daki Moğol hâkimiyetini pekiştirmiş ve daha sonra kuzeye doğru hareketle Amu Derya'yı geçerek Afganistan topraklarından ayrılmıştır. Bu dönemde Moğolların Afganistan'daki yayılmaları devam etmiştir.⁴⁵

14. yüzyılın sonlarında Timurluların Afganistan'a hâkim olmalarıyla birlikte ülkede tekrardan Türk hâkimiyetinin başladığına şahit olmaktayız ki, Timur'un halefleri

⁴³ Mehmet Saray, A.g.e., s. 18; Mehmet Köçer, A.g.e., s. 14; Erdoğan Merçil, A.g.e., s. 45

⁴⁴ Mehmet Saray, A.g.e., s. 18; Erdoğan Merçil, A.g.e., s. 75-76

⁴⁵ Kubilayhan Erman, A.g.e., s. 486; Ebru Gökteke, A.g.e., s. 118

döneminde Afganistan'ın önemli şehirlerinden Herat yaklaşık 100 yıl kadar Timur hanedanının başkenti olarak görev yapmıştır. Ayrıca Timur'un torunlarından Muhammed Babür de Türk hâkimiyetini Afganistan'da uzun yıllar sürdürecektir. yeni bir Türk Devleti olan Babürlüler Devleti'ni kurmuştur.⁴⁶

III.5. Babür ve Dürraniler Döneminde Afganistan

Babür'ün Afganistan merkezli olarak kurduğu devlet yalnız bu ülkeye değil, Hindistan'a da yeniden pek çok Türkün yerleşmesine neden olmuştur.

Afganistan 16. asırdan beri Babürlülerin hâkimiyetinde kalmıştır. Babürlüler zayıflamaya başlayınca, İranlılar Kandahar'ı işgal etmişler, daha sonra Türk asıllı Galzayların reisi isyan etmiş ve İran Safevilerini yenilgiye uğratmıştır. Böylece İran'ın önemli bir bölümü Türklerin eline geçmiştir.⁴⁷

Her ne kadar Babür'ün kurmuş olduğu devletin hâkimiyeti Hindistan içlerine kadar yayılmış ve Hindistan Timurluları olarak anılmışsa da Afganistan'daki hâkimiyetleri Nadir Şah'ın ülkeyi 1738 yılında istila etmesine kadar devam etmiştir.⁴⁸

Babürlülerde 17. yüzyılın sonlarında başlayan ve 18. yüzyılda daha da artan zayıflama Afganistan'daki kabilelerin daha müstakil bir şekilde hareket etmelerine yol açmış, Galzaylar ile Abdalilerin başrol oynadığı bu hareketlerin sonucunda bu kabileler sonraki Afgan tarihine öncülük etmişlerdir. Avşar Türklerinin ileri gelenlerinden birisi olan Nadir Bey 1729 yılında İran'daki Galzay hâkimiyetine son vermiştir. Bu sırada büyük insan kaybına uğrayan Galzaylar Kandehar ve Belucistan taraflarına çekilmek zorunda kalmışlardır. Bir süre sonra İran Şahlığını da ele geçiren Nadir Kulu, Kabil tarflarına çekilmiş olan Galzayları takip etmek ve onları tamamen sindirmek suretiyle Kabil şehrini ele geçirmiştir.⁴⁹

Ahmed Şah 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine İran'ın içerisine düştüğü karışıklıktan faydalanarak Kandahar'ı ele geçirmiş ve orada Abdali reislerince

⁴⁶ Mehmet Saray, A.g.e., s. 18; Metin Özkan, *Türk Devletleri*, İstanbul 2010, s. 309

⁴⁷ Mehmet Saray, *Türk İran ilişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 67

⁴⁸ Mehmet Saray, *Afganistan, ve Türkler*, Avrasya stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) yayınları Ankara, 2002, s. 19; İsmail Kahraman; Ahmet Temiz, A.g.e., s. 47; Ayrıntı için Bkz. *Babürname (Babür'ün Hatıratı)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970

⁴⁹ Mehmet Saray, A.g.e., s. 19-21; Mehmet Köçer, A.g.e., s. 15; Mustafa Miyasoğlu, *Züğüdar*, İstanbul, 2012, s. 266

hükümdar ilan edilmiştir. Kendisine ayrıca “inciler incisi” anlamına gelen “dürr-i dürran” ünvanı da verilmiştir.⁵⁰

Ahmed Şah’ın 1772 yılında ölmesi üzerine tahta oturan oğlu Timur Şah (1772-1793) döneminde Afgan kabileleri arasındaki eski çekişmeler yeniden su yüzüne çıkmış hatta toprak kayıplarına da sebep olmuştur.⁵¹

Karışıklıklar çıkınca Zaman Şah’ın yerine kardeşi Mahmut Şah hükümdar olmuş fakat bu iktidar da fazla sürmemiştir. Çünkü Fetih Han büyük kabile isyanlarını bastırmakla meşgul iken Şucaü’l-Mülk Kabil’i ele geçirerek tahta oturmuş ve kardeşi Mahmut’u hapse attırmıştır. Ancak daha sonra Fetih Han’a mağlup olan Şucaü’l-Mülk Hindistan’a kaçarak İngilizlere sığınmış ve Mahmut böylece yeniden tahta çıkmıştır. Bu gelişmeler Fetih Han ve kardeşlerinin büyük nüfuz kazanmalarına ve Mahmut Şah’ı kontrolleri altına almalarına neden olmuştur.⁵²

Mahmut Şah 1819 yılında Sadozayların kontrolündeki Herat’a kaçmıştır. Bu arada İngilizlere sığınan Şucaü’l-Mülk topladığı kuvvetlerle Kandehar’a saldırmıştır. Şucaü’l-Mülk’ü bir kez daha mağlup eden Dost Muhammed Kandehar’ı kardeşi Kühendil’e bırakmak suretiyle kendisini Kabil’de 1819 yılında hükümdar ilan etmiştir.⁵³

1839’dan itibaren Britanya, Ruslar’ın Hindistan’a doğru ilerlemesinin önünü kesmek için her yola başvurdu. Güney komşuları olan Afgan emirler sahip oldukları tampon devlet statüsünden olabildiğince yararlanmak kaygısıyla Ruslar’la olan ilişkilerinde çok dikkatli davrandılar.⁵⁴

1863 yılında Dost Muhammed’in ölmesi üzerine baş gösteren kanlı iç savaştan büyük oğlu ve meşru veliahdı Şir Ali beş yıl sonra muzaffer olarak çıkmayı başarmıştır. Herat’ı talan ederek halkını da kılıçtan geçirmekten çekinmemiştir.⁵⁵ İngilizlerin ülkeyi işgal etmesi üzerine ise Şir Ali Han kaçarak, Türkistan’ı işgal eden Ruslara sığınmış ve Türkistan’da 1879 yılında hayatını kaybetmiştir.

⁵⁰ Muhammet Erat, *İngiliz-Rus Kısacasında Afganistan*, Tarih ve Medeniyet Dergisi, Sayı 35, İstanbul, Şubat 1997, s. 27; Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004, s. 129

⁵¹ Muhammet Erat, A.g.e., s. 28

⁵² Orhan Yazıcı, *Modern Afganistan'ın Kuruluşu 1834-1922*, Malatya, 2011, s.33

⁵³ Mehmet Saray, A.g.e., s. 27-32; Mehmet Köçer, A.g.e., s.17; Recep Albayrak, A.g.e., s. 129

⁵⁴ Olivier Roy, *Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul 2000, s. 61

⁵⁵ Arminius Vambéry, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, (Bir Sahte Dervişin Asya-yı Vusta'da Seyahati)*, İstanbul 1993, s. 205, Recep Albayrak, A.g.e., s. 129

Abdurrahman Han aynı yıl Afgan tahtına oturmuştur.⁵⁶ İngilizlerin tekliflerini reddetmesi halinde ülkenin bir kez daha İngiliz işgaline uğramasından çekinen Abdurrahman Han 12 Kasım 1893 tarihinde, Afganistan'ın felaketi ve parçalanmasına neden olacak olan "Durand Hattı Antlaşması"nı imzalamak zorunda kalmıştır.⁵⁷ Afgan halkını sert ve kanlı tedbirler ile kontrol altına aldıktan sonra sağlığının bozulması nedeniyle iktidarını 1901 yılında oğlu Habibullah Han'a bırakmak zorunda kalmıştır.⁵⁸ 1918 yılına kadar Emir Habibullah Han, pek çok defa İngilizlerden Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanımlarını talep etmiştir. Hindistan'daki İngiliz Genel Valisi ise her seferinde durumun en iyi şekilde halledileceğine dair teminatlar vermiş fakat bu konuda herhangi bir olumlu gelişme olmamış ve herhangi somut bir adım atılmamıştır.⁵⁹

Habibullah Han'ın 19 Şubat 1919 tarihinde öldürülmesi üzerine iktidar, bir hafta emirlik yapan muhafazakâr lider Nasrullah'tan, Habibullah'ın yenilik taraftarı olan oğlu Amanullah Han'a geçmiştir.⁶⁰ Amanullah Han, bağımsızlığını, İngiliz

⁵⁶ Muhammet Erat, A.g.e., s. 31; Recep Albayrak, A.g.e., s. 129

⁵⁷ Najiba Ziyayi, *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)*, YYLT, Isparta, 2004, s. 11; Egor Evsikov, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, sayı 11, 2009, s.41; George Arney, *Afghanistan the Definitive Account of a Country at Crossroads*, Londra, 1990, s. 34

⁵⁸ Muhammet Erat, A.g.e., s. 32; Recep Albayrak, A.g.e., s. 129; Ayrıca BKZ: Resim 2

⁵⁹ Orhan Yazıcı, A.g.e., s. 227

⁶⁰ Mehmet Saray, A.g.e., s. 406; Muhammet Erat, A.g.e., s. 32; Orhan Yazıcı, A.g.e., s. 227; Habibullah Han, Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast girişimi için kendisini Hint Hilafet komitesi üyesi olarak tanıtip Ankara'ya gelen, bilahare yapılan takip sonucu İngilizlerce yetiştirilen bir İngiliz casusu olduğu anlaşılan ve yargılama sonucu idam edilen Mustafa Sagir Tarafından öldürülmüştür. Durum Ankara'da yapılan , araştırma ve soruşturma sonucunda ortaya çıkarılmış ve Mustafa Sagir olayı itiraf etmiştir. Ayrıntılı bilgi için BKZ: Tuncay Özkan, *Mit'in Gizli Tarihi, Milli İstihbarat Teşkilatı*, Ankara, 2010, s.90; Aslıhan Betül Özdemir, *Türk İstihbarat Tarihi ve Atatürk*, Hukuk Gündemi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, Ankara, 2013, s.17; Emine Kısıklı, "Milli Mücadele'de Kamuoyu oluşumunda Mehmet Akif", *1. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu*, Burdur 2009, s. 211; Fida Hussein, *Hindistan Matbu'atında Türk Kurtuluş savaşı ve İnkılabı*, YDT, Ankara 2012, s. 87; Rahmi Doğanay, "Milli Mücadelede Türk İngiliz Esir Değişimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10 sayı 1, Elazığ 2000, s. 74; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul 1998, s.74; Cevdet Küçük, "İstiklal Mahkemeleri maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 22, s. 351; Vikipedi, özgür ansiklopedi, Mustafa Sagir, http://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Sagir; Evren Gürbüz, "Mustafa Kemal'i Öldürmek İsteyen Hintli Casus", *Bütün Dünya dergisi*, sayı 205/6, Ankara, 1 Haziran 2015, 41-43; Murad Sertoğlu, *İstiklal Harbinde Ankara'da asılan İngiliz Casusu...Mustafa Sagir*, Çınar Matbaası, İstanbul 1963; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul, 2002, s.31; Mustafa Sagir'in yargılanmasının ayrıntıları için ayrıca Bkz. *Hakimiyet'i Milliye gazetesi* Sayı: 191, 22 Mayıs 1921 (14 Ramazan 1339) ayrıca BKZ: Resim 1; *Hakimiyet'i Milliye gazetesi* Sayı: 192, 23 Mayıs 1921 (15 Ramazan 1339); *Hakimiyet'i Milliye gazetesi* Sayı: 193, 24 Mayıs 1921 (16 Ramazan 1339); *Hakimiyet'i Milliye gazetesi* Sayı: 194, 25 Mayıs 1921 (17 Ramazan 1339); *Hakimiyet'i Milliye gazetesi* Sayı: 195, 26 Mayıs 1921 (18 Ramazan 1339);

Hindistan Genel Valisine yazdığı bir mektupla resmen ve tek taraflı olarak ilan etmiştir. Ancak bu durum, yeni bir İngiliz-Afgan savaşına sebep olmuştur.⁶¹

Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle, İngiltere Afganları oyalama gayreti gösterse de Nisan 1919 yılında tekrar başlayan ve Afganların başarıyla yürüttükleri üçüncü Afgan – İngiliz savaşında İngiltere yenilmiş, 3 Haziran tarihinde ateşkes ilan edilmiştir.⁶² 3 Haziran 1919 yılında yapılan anlaşma gereği, İngilizler Afganistan'dan tamamen çekilmek zorunda kalmışlardır.⁶³

Böylece Afganistan, 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi Anlaşması'yla bağımsızlığını kazanmış ve 20. yüzyılın ilk bağımsız Müslüman ülkesi olarak tarihte yerini almıştır.⁶⁴ Tarafsızlığını koruyarak tampon ülke statüsünü de korumayı başarmıştır.⁶⁵

Afganistan on dokuzuncu yüzyılda Batılı emperyalistlere karşı güçlü bir Müslüman silahlı direniş ve bağımsızlık sembolü olmuş, Avrupalı emperyalistlerin kendilerini esir etmesine asla izin vermemiş üç Müslüman ülkeden biri olarak İslam dünyasında geniş şekilde hayranlık toplamayı başarmıştır.⁶⁶

III.6. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Afganistan

III.6.1. Amanullah Han Dönemi

Yenilikçi bir lider olan Amanullah Han'ın ilk işi Afganistan'ın içte ve dışta bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmek olmuştur. Kral daha sonra gizlice faaliyet gösteren Meşrutiyetçi Partinin üyelerinin de içinde bulunduğu siyasi suçluların serbest bırakılmasını sağlamış ve yeni yapılandırılmış olan yasama konseyine ve kilit idari pozisyonlara liberalleri atamıştır.⁶⁷ Amanullah Han'ın liberal bir siyaset izlemesi çağındaki dönüşümü doğru çözümlediğine ilişkin bir işaret olmuştur. Çünkü o dönemde İslam dünyasında monarşik ve otokratik yönetimler çözülme sürecine girmiş ve meşruti krallık düşüncesi egemen olmaya başlamıştı. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de, meşrutiyetin ilanı ile başlayan modernizasyon süreci, devrimcilerin geleneksel

⁶¹ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 129

⁶² Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 129

⁶³ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *A.g.e.*, s. 67

⁶⁴ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *A.g.e.*, s. 67; Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 130

⁶⁵ Svetlana Gorshenina, Claude Rapin, *Kabil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55*

⁶⁶ Graham E Fuller, *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, Nisan 2008, s. 234; ayrıca Bkz. Richard Weitz, *Turkey's Emerging Role In Afghanistan's Reconstruction*, Eurasia Insight, March 22, 2002, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp032302.shtml.

⁶⁷ Mehmet Köçer, *Age.*, s.67

otoriteleri tasfiye etmesine ve imparatorluk yapısından ulus-devlet yapısına geçilmesine neden olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Amanullah Han'ın durumunda bir tezat oluşmuştur. İktidarının meşruiyeti geleneksel egemenlik düşüncesine dayanmış lakin o, yenilikçi bir lider olarak iktidarının kaynağını halka dayandırmak istemiştir.⁶⁸

Amanullah Han ülkesinin ulusal birliğini sağlamayı, tek bir siyasal merkezin ülkeyi yönetmesini ve siyasal merkezin önderliğinde ülkesini çağdaşlaştırmayı hedef olarak seçmiştir.

Oysaki onun bu modernleşme projesinin önünde, kabileler tarafından kontrol edilen halk yığınları ve dinsel liderler tarafından yönlendirilen ve yeniliklere direnç gösteren kitlelerden oluşan bir set oluşmuştur. Ülke içerisindeki dengeler, adeta pamuk ipliğine bağlı olup, diğer yandan dış politikada İngiltere ile olan ilişkiler Kralın bağımsızlık ilan etmesinden sonra bozulmaya başlamıştır. Özellikle Hindistan'ın İngilizlere karşı olan direnişine Afgan Kralının verdiği destek, sonuçta iki ülke kuvvetlerini karşı karşıya getirmiş ve İngilizler, 11 Mayıs 1919'da Afganlara saldırıya geçmiş, 24 Mayıs 1919'da da Kabil bombalanmıştır. Bir yanda kuvvetler arasındaki çatışmalar devam ederken, diğer taraftan da ateşkes yapılması için diplomatik çözüm için yoğun bir çaba harcanmıştır. Barış görüşmeleri sonucunda 8 Ağustosta Ravalpindi Antlaşması imzalanmıştır. Afganistan açısından bakıldığında bu antlaşmanın en önemli sonucu, İngiliz Hükümetinin Afganistan'ı resmen tanıması olmuştur. Beş maddelik bu antlaşma ile Afganistan içişlerinde ve dışişlerinde bağımsızlığını kabul ettirmiş ve İngilizlerle dostça ilişkilerin sürdürülmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. Hindistan açısından da Afganistan'ın bağımsızlığını onaylattırması bir zafer olarak kabul edilmiştir.⁶⁹

İç isyanları bastırdıktan sonra iyice güçlenen Rusya'daki Bolşevik rejim ise Afganistan'a göz kırpmaya başlamış, Kral Amanullah Han da kendi tahtını korumak ve ülkesinin bağımsızlığını sürdürmek için Rusya ile yakınlaşması gerektiğinin farkına varmıştı. Bölgede yardım alabileceği başka bir ülke de yoktu.

Afgan Kralı iktidara geldikten kısa bir süre sonra Moskova'ya bir mektup yollayarak ilişkileri geliştirme önerisinde bulunmuş, Amanullah Han mektubunda Lenin'e "Büyük Rusya Cumhuriyeti'nin Ulu Önderi" diye hitap etmiştir. Rusya ilk

⁶⁸ Emanullah Han iktidar olduktan sonra, 'kendisinin halkı tarafından Emir ilan edildiğini söyleyecek ve yayınladığı fermanla halkın özgür olduğunu ve hükümetin kanunlara uyması gerektiğini belirtecektir' Mehmet Köçer, A.g.e., s. 67.

⁶⁹ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001, s. 51; Najiba Ziyayi, A.g.e., s.12

adım olarak Kral Amanullah Han'ın iktidarını ve Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Amanullah Han 27 Kasım 1919 tarihinde Lenin'e ikinci bir mektup yazarak yardım önerilerinden dolayı Rusya'ya minnettarlığını ifade etmiş, Lenin ise Krala yazdığı cevabî mektubunda Amanullah Han'dan "dünyadaki tek bağımsız Müslüman ülkenin lideri" olarak söz etmiş ve Afganistan'a esaret altındaki tüm Müslüman halkları kendi etrafına toplamak ve bağımsızlığa giden yolda onlara rehberlik etmek gibi son derece tarihi bir görevin düştüğünü belirtmiştir. Yeryüzünün en büyük emperyalist gücü İngiltere'ye karşı Afganistan'la Rusya'nın ortak mücadeleyi sürdürmesi gerektiğini belirten Lenin, iki komşu ülkenin dostluk antlaşması imzalamasını ve İngiltere'ye karşı Afganistan'a askeri yardım vermeyi de teklif etmiştir.⁷⁰

Uzun yıllardan beri Afganistan'a sızmak isteyen Ruslar, Amanullah Han zamanında Afganistan'a nüfuz edebilmek için yeniden harekete geçmiş, Afgan Emirinin davetini fırsat bilerek yeni kurulan "Afgan Hava Kuvvetlerinin personelini yetiştirecek eğitimi" adı altında pek çok Marksist subayı Afganistan'a yerleştirmeye muvaffak olmuştur.⁷¹(Bu arada Eylül 1920'de bir Rus heyeti Kabil'e gelmiştir.)⁷²

Türk dış politikasında, bağımsızlığını henüz elde edememiş ya da sömürgeci devletlerin hedefleri arasında yer alan ülkeler, özellikle de Müslüman ahaliye sahip memleketler önem ve öncelik kazanacaktır. Bunların başında da Afganistan gelmektedir.⁷³

Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda Afganistan'ın özel bir önemi olmuştur. 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan anlaşmayla Afganistan hem Anadolu Hükümetini ilk tanıyan hem de Ankara'ya diplomatik temsilci gönderen ilk ülke olmuştur. Türkiye de Afganistan da o yıllarda İngiliz emperyalizmiyle karşı karşıya kalmışlardır. Aralarındaki dostluğun ve dayanışmanın en önemli sebebi de bu olmuştur.⁷⁴

Rusların destekleyeceği bir Afganistan'ın İngiltere için yaratacağı tehlike çok büyüktü. Buna bir de Türkistan ahali destek verirse, Asya'da sömürgeciliğin sonu getirilebilirdi.

⁷⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 51

⁷¹ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 16

⁷² Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 130

⁷³ Salim Cöhce; "Atatürk Döneminde Türk Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul*, 2002, s. 103

⁷⁴ Zeki Sarıhan, *Age*, s. 9

Afganistan'ın İngiltere'yi tedirgin eden konumundan yararlanmak isteyen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu ülke ile temas kurmakta gecikmemiştir. Aslında Türkler ile Afganlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığı gibi temelleri epeyce gerilere giden tarihi ve dini bağlar da mevcuttu. O sebeple Mustafa Kemal İngiltere ve müttefiklerine karşı büyük bir mücadeleye hazırlanırken, Abdurrahman Bey'i de elçi olarak bu ülkeye göndermiştir.⁷⁵ Böylelikle Milli Mücadele'de karşılıklı resmi temasa geçilen ilk ülke Afganistan olmuştur. İngiliz kaynaklarına bakılırsa bu ilişki daha Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan başlamıştır. O dönemde Mustafa Kemal ve arkadaşları Ankara'da bol silah ve mühimmat toplayarak büyük bir savaşa hazırlanırken aynı zamanda Bolşevikler ile Suriye'de Yasin Paşa vasıtasıyla temas sağlanmış, Afganistan ve Hindistan'a heyet gönderilmiştir. İngilizlerin bu iddialarını ciddiye almak pek mümkün görünmemektedir. Yalnız, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Afganistan'a temsilci göndermesi fikri de stratejik bir yaklaşım olup, uluslararası alanda dayanışma ve yardımlaşma yoluyla destek sağlamaya yönelik bir hareket olmuştur.⁷⁶

18 Ağustos 1920 tarihli bir İtimatname ile Nahcivan-Moskova yoluyla, Temmuz 1921'de Kabil'e varabilen Abdurrahman Bey⁷⁷ işbirliği teklifiyle birlikte Mustafa Kemal'in bir mektubunu da Afgan Emiri Amanullah Han'a ulaştırmıştır. Bu mektupta I. Dünya Harbi'nde savaşan tarafların az çok sulha ulaştıklarına işaretlerle, batılı Hristiyan milletlerin bu arada hilafeti de elinde bulunduran Türklere karşı hala savaşı sürdürmek istedikleri belirtilmiş ve buna sebep olan İngiltere'nin aynı zamanda Afganistan'ı da tehdit ettiğine dikkat çekilmiştir. Aslında Afgan Emiri de bu tehdidin farkına varmış ve bu sebeple Sovyetlere yaklaşmıştır. Bu arada devletini Avrupa'da temsil etmek ve anlaşmalar yapmak üzere gönderdiği Türk asıllı Muhammed Veli Han, 28 Şubat 1921'de Moskova'da bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Bu sırada Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk heyeti de Moskova'ya gitmiştir.

İslam ülkeleri arasında çeşitli paktlar yaparak İngilizlere karşı bir blok oluşturmaya çalışan Rusya'nın ısrarıyla bir araya gelen Türk ve Afgan heyetleri 1 Mart 1921'de Türk-Afgan İttifak Muahedenamesi'ni imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre,

⁷⁵Abdurrahman Bey Hk ayrıntılı bilgi için Bkz.: Hasan Zafer Aybek, "Türkiye'nin ilk Afgan Elçisi, Ordumuza Girmek İçin Ceketini Satan Müslüman Hintli", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Şubat-1982, s. 22-28

⁷⁶ Salim Cöğce; Age. s. 106

⁷⁷ Hasan Zafer Aybek, *A.g.e.*, s. 28

Türkiye Afganistan'ın bağımsızlığını açıkça, bu ülke ise Türk Devleti'nin temsilcisi olarak Ankara Hükümetini dolaylı olarak tanımıştır.

Türk-Afgan Antlaşması'nda dikkati çeken en belirgin husus, ilk kez bir antlaşmada doğu topluluklarının uyanışından, bağımsızlık ve özgürlüklerinden söz edilmesi olmuştur. Yine bu antlaşmaya göre, Türkiye ilk defa bir ülkeye eğitim yardımı yapacaktır ki, bu yardımlar uzun yıllar devam etmiştir. Neticede bu antlaşma Türkiye ile Afganistan arasındaki diplomatik ilişkileri düzenlemekle kalmamış, daha onaylanmamış olan Gümrü Antlaşması bir yana bırakılırsa Büyük Millet Meclisinin hukuki açıdan geçerli ilk uluslararası antlaşması olma hüviyetini de kazanmıştır.⁷⁸

Milli Mücadele döneminde Afganistan'a bir askeri heyet gönderme fikri ilk defa Cemal Paşa'nın 16 Haziran 1920'de Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta dile getirilmiştir.⁷⁹ Bu husus Cemal Paşa'nın daha sonraki mektuplarında da ısrarla tekrarlanacaktır. Ama Mustafa Kemal bunlara cevap verdiği 27 Ekim 1920 tarihli mektubunda Cemal Paşa'nın faaliyetlerine teşekkür etmekle beraber Afganistan'da yeterli derecede askeri kuvvet meydana getirebilecek ciddi bir milli teşkilatın lüzumunun kendisi tarafından da takdir edildiğini, bunun için her türlü yardımın yapılmasını canı gönülden istediğini, ancak dört tarafı düşmanla sarılan anavatanın savunulmasının her şeyden üstün olduğunu, Anadolu'ya geçen subayların ihtiyacı ancak karşılayabilmeleri sebebiyle şimdilik subay isteğini karşılamamanın mümkün olamayacağını ifade etmiş, Afganistan ve Hindistan'daki faaliyetlerinin de Ankara'nın bilgisi ve talimatı doğrultusunda olmasının gereğini vurgulamıştır.⁸⁰

Türkiye'nin paylaşılması Afganistan'da ve Afganistan-Hindistan sınırındaki kabileler arasında olağanüstü infiallere sebep olmuştur. Bu konuyla ilgili Times gazetesindeki başmakalede "İttifak Devletleri Türkiye'yi parçalarken, Afganistan'ın içinde bulunduğu İslam halklarının tepkisini hesaba katmak zorunda kalmaktadır." denilmiştir.⁸¹

Türkiye, 1920'de gönderdiği ilk subay heyetinden sonra, 1920'li ve 1930'lu yıllarda çok sayıda subay, öğretmen, doktor ve mühendisi Afganistan'a göndermiştir.

⁷⁸ Salim Cöhce; Age. s.109

⁷⁹ Genkur ATASE Başkanlığı, *Geçmişten günümüze Türk Afgan ilişkileri*, Ankara, 2009, s. 36; Bilal N Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2002, s.44

⁸⁰ Salim Cöhce; Age. . s.111

⁸¹ Can, Aydın; Age. . s.2

Böylelikle Afganistan'ın kaderine olumlu etkilerde bulunmak istemiş ve mümkün olduğunca her alanda Afganistan'ı desteklemeye çalışmıştır.

Türk-Afgan ilişkilerinin en parlak olduğu dönem Atatürk devridir. Amanullah Han, tam bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülkesinde modernleşme hareketlerine başlamış özellikle de Atatürk'ün önderliğinde çağdaşlaşma hamlesi başlatan Türkiye'yi kendisine örnek almıştır. Mustafa Kemal Atatürk yeni, modern ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurarak kendisine Batıdaki gelişmeleri hedef alırken Doğudan da ilgisini kesmemiş, Türkiye ile Doğu ülkeleri arasında kurduğu dostluk ilişkileri çerçevesinde özellikle Afganistan'a özel bir önem vermiştir.⁸²

Cemal Paşa'nın önerisiyle dikkatini Afganistan'a çeviren Mustafa Kemal Paşa, Kabil'e resmi bir temsilci atamaya karar vermiş ve aslen Afgan olan Abdurrahman Samedani Bey, 18 Ağustos 1920'de Afganistan Elçiliğine tayin edilmiştir. Abdurrahman Bey, Afganistan'a giderken güven mektubunun yanında Mustafa Kemal Paşa'nın Amanullah Han'a hitaben yazdığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla imzaladığı mektubu da götürmüştür.⁸³

Amanullah Han Bolşeviklere şüphe ile bakıyorsa da, İngiliz tehlikesine karşı onların önerilerini kabul etmekten başka çare göremiyordu. Böylece 1921 yılı şubat ayında Afganistan Krallığı'yla SSCB arasında ilk dostluk antlaşması imzalanmıştır.⁸⁴ Sovyetler açısından bu antlaşmanın sağladığı avantajlardan biri Hindistan'da halkı İngiliz sömürgecilerine karşı kıskırtmak için Afganistan'ı bir üs olarak kullanabilmeleri olmuştur. Bolşevikler bu amaçla Afganistan'a Hint devrimcilerini göndererek, orada "Geçici Hint Halk Hükümeti"ni kurdurmuştur. Ayrıca Hindistan Kurtuluş Ordusunu

⁸² Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s.1, ,

⁸³ Turan Can, "Afganistan Yaşam İle Savaş Arasındaki Ülke-2", *EKOAVRASYA (Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği)*, 2012 Bahar, s. 62; Abdurrahman Bey Hk ayrıntılı bilgi için Bkz.: Hasan Zafer Aybek, A.g.e., s. 22-28, Hindistan Müslümanları, Dr. Muhtar Ahmet Ansari'nin başkanlığında, Balkan Harbi içinde bulunan Türkiye'ye bir Kızılay heyeti gönderiyorlardı. Ama Abdurrahman'ın parası yoktu. Bu parayı babasından istemiş fakat oğlunun tahsilini yarıda bırakarak bu şekilde memleket dışına çıkışına rıza göstermeyen babası ona para vermemişti. Bunun üzerine Abdurrahman ceketini satmış, arkadaşları da bunu birkaç defa satın alıp hem ceketini kendisine geri vermişler hem de yol parasını sağlamışlardı. Bu olay 1912 yılı aralık ayının ilk günlerinde sonradan Pakistan haline gelecek olan Hindistan'ın kuzey batı bölgesinde geçiyordu. 22 Aralıkta İstanbul'a varan heyet büyük gösterilerle karşılanmış ve Çatalca hattına yaralıları hizmet için gönderilmişti. Balkan Harbi bitince heyetin görevi de sona ermiş ve bir ekisiyle Hindistan'a dönmüştü. Türkiye'de kalan heyet üyesi Abdurrahman Bey'di. Aynı Abdurrahman Bey 10 yıl kadar sonra da Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi kararıyla Afganistan'a Türkiye Büyük Millet Meclisi Büyükelçisi olarak gönderilecek, Türk milletinin yabancı asıllı bir şahsa gösterdiği en büyük lütuflardan birine kavuşacaktı. Elçiliği sırasında Amanullah Han kendisine çok iltifat etti, hatta ikametine Ayniül İmara denilen ve prensliği zamanında oturmuş olduğu sarayı tahsis etti

⁸⁴ Mehmet Köçer, Age.,s. 50

kurma ve eğitime çalışmalarına başlanmıştır. Bu arada Kabil'deki Sovyet Büyükelçisi Joseph Surits, İngiliz sömürgecilerine karşı suikast eylemlerinde bulunmaya teşvik etmek amacıyla (şu anki Pakistan) Hindistan sınırındaki Peştun aşiretleri arasına gizlice ajanlar yollamaya başlamıştır. Surits bununla da yetinmeyerek Hint Devrimci Hareketini desteklemek amacıyla Afgan pilotlarının kullandığı Sovyet savaş uçaklarıyla hava saldırıları gerçekleştirmeyi ümit etmişti. Ravalpindi Antlaşması'na rağmen Afganistan ile İngiltere arasındaki karşılıklı güvensizlik hali devam etmiştir. İngiltere, Afganistan'da süren İngiliz karşıtı yapılanmayı ve Amanullah Han'ın Orta Asya Müslüman topluluklarını tek çatı altında toplama düşüncesini bölgesel çıkarları açısından tehdit unsuru olarak görmüştür. Taraflar bu gerginliği çözüme kavuşturmak amacıyla 17 Nisan 1920'de Mussooire Konferansı'nda bir araya gelmiştir. İki ülke de bölgedeki huzursuzluktan birbirlerini sorumlu tutmuş, İngiltere Afganistan'ı, özellikle Hindistan'la ilişkilerini İngiliz karşıtlığı ekseninde sürdürmekle suçlamış, diğer yandan Sovyet Rusya ile Afganistan arasındaki ilişkilerin istikrarlı bir şekilde yol alması karşısında tepki göstermiştir. Afganistan heyetinin başında Mahmut Tarzi, İngiltere heyetinin başında ise Henry Dobes yer almıştır.⁸⁵ Müzakere sürecinde Bolşevizmin bölgeye yayılması tehlikesini hesaplayan İngilizler, Afganistan ile ilişkilerin rayına oturtulması yönünde bir fikir birliğine varmışlardır. Afgan dostluğunun önemini farkedenden Dobes, uzaklık dönemini sona erdirecek olan kesin bir antlaşma imzalamak üzere kendi hükümetini ikna için her türlü gayreti göstermesine rağmen başarılı olamamıştır.⁸⁶ Konferans, Afganları daha güçlü ve kararlı hale getirmiş, Sovyet Rusya ile kurulan ilişkiler İngiltere'nin Afganlara vereceği tavizlerin artmasına neden olmuştur. Afganistan, konferans müddetince Türkiye ile emperyalist güçler arasında devam etmekte olan çatışmalar sonunda, İngiltere'yi Türkiye ile adil bir barış yapması konusunda da uyarmış ve 2 Eylül 1921 tarihinde İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını resmen tanımıştır.⁸⁷ Bu gelişmelerin sonucunda İngiliz-Afgan Antlaşması 22 Kasım 1921 Kabil'de imzalanmış ve Afganistan'ın dâhili ve harici bağımsızlığını garantilemekten başka Kabil ile Londra arasında diplomatik temsilci değişimini de sağlamıştır.⁸⁸

⁸⁵ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 130

⁸⁶ Mehmet Köçer, *Age.*, s. 101.

⁸⁷ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 130

⁸⁸ Mehmet Köçer, *Age.*, s. 104.

Amanullah Han, böylece İngiltere ile Sovyet Rusya arasında sürmekte olan çıkar çatışmasından yararlanarak, Afganistan'ın dünya siyasetindeki statüsünü yükseltmiş ve Afganistan'ın bölgesinde önemli bir aktör olduğunu dünya kamuoyuna göstermiştir. Kralın diplomatik alandaki bu zaferleri, halk nazarındaki kişisel saygınlığını arttırdıysa da, Afganistan'ın İngiltere ve Sovyet Rusya ile ilişkilerinde ılımlı bir siyasal pozisyona kaymak zorunda kalması, Amanullah Han'ın Panislamist fikirlerinden geri adım atmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye'nin hilafete son vermesi Hint Müslümanları ve Hilafet partilerinin gücünü zayıflatmış, bu gelişme İngilizlerin işini kolaylaştırırken, Panislamist umutların yavaş yavaş kararmasına neden olmuştur. Diğer yandan Sovyet Rusya kaynaklı bir isyanla Buhara'daki emirin görevden alınması ve sonunda Buhara'nın SSCB'ye katılmasıyla, Amanullah Han dış politika da önemli bir darbe almıştır.⁸⁹ Bu gelişmelerin ardından Afganistan'ın dış politika da hamle yapma imkânı iyice sınırlanmıştır. Bu yüzden olsa gerek, Amanullah Han ilgi ve enerjisini iç politikaya yöneltmiş ve modernleşme projesini gerçekleştirmek için bütün alanlarda bir dizi reform uygulamaya başlamıştır.⁹⁰ Ancak Kralın bu girişimi halktan büyük tepki görmüştür. Halk birtakım çevrelerin de kışkırtmasıyla 1924 yılında Krala karşı ayaklanmıştır.⁹¹ Ancak Amanullah Han'a destek olarak gönderilen Sovyet savaş uçaklarının isyancıların karargâhlarını bombalamasıyla isyan bastırılmıştır. Sovyetler bu arada bununla kalmamış, Kabil'de bir telefon ve telgraf idaresi ile bir radyo istasyonu kurmuşlardır. Ayrıca Kabil-Taşkent ve Moskova arasında hava ulaşımını sağlamışlardır. Ayrıca Amanullah Han'a bir düzine uçak vererek ve onların bakımını yapacak teknik eleman ve pilotlar göndererek Kralın gönlünü almayı başarmışlardır.⁹²

Afganistan'a tam yetkili Türk Büyükelçisi olarak ilk kez Korgeneral Ömer Fahrettin Türkkan Paşa atanmıştır.⁹³ Türk Büyükelçisini karşılama merasiminde, Amanullah Han, yaptığı konuşmada gözyaşları içinde Türkiye'yi Doğunun kurtuluş anahtarı olarak gördüğünü söylemiştir. Türkiye Büyükelçisi Korgeneral Ömer Fahrettin Türkkan Paşa üç aylık bir yolculuktan sonra 25 Haziran 1922 günü Kabil'e ulaşmış ve orada olağanüstü gösterilerle ve törenlerle karşılanarak güven mektubunu sunup 29

⁸⁹ Mehmet Köçer, *Age.*, s. 107.

⁹⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 53

⁹¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 53; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.13

⁹² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 53

⁹³ Turan Can, *A.g.e.*, s. 63, Ömer Fahrettin Paşa (Türkkan), Mondros Mütarekesinden sonra teslim olmayıp Medine'yi 72 gün daha savunan komutandır. Medine Müdafii Türk Kaplanı, Çöl Kaplanı. Medine Kahramanı adlarıyla anılır; Genkur ATASE Başkanlığı *A.g.e.*, s. 36

Haziran 1922 tarihinde resmen göreve başlamasıyla Türkiye ile Afganistan arasında elçilikler düzeyinde diplomatik ilişkiler kurulması süreci tamamlamıştır.⁹⁴

Lozan görüşmeleri sırasında da Afgan diplomatlar çok faal bir şekilde Türkleri desteklemişlerdir. Buna örnek olarak 31 Aralık 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Reisi Hüseyin Rauf Bey’den Lozan’daki İsmet Paşa’ya çekilen bir telgrafta bu ülkenin Ankara Büyükelçisi Sultan Ahmed Han’ın hazırladığı bir mesajını vermek mümkündür. Bu mesajda oraya gelecek olan Afganistan’ın Londra Büyükelçisi Abdulhadi Han’a ulaştırılması istenmiştir. Ekte yer alan bilgilerde Yunanlıların yaptıkları zulüm ve kötülükler de dile getirilmiştir. Abdulhadi Han da, bu hususta konferans üyelerinin dikkatini çekmiştir.⁹⁵

1923’te Türkiye’nin dış ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Aynı yıl içinde Afganistan da bağımsızlık ve egemen devletlerarasına katılma sürecini tamamlamıştır. Bu dönemde Türk-Afgan dostluğu daha da gelişmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması üzerine Ankara’daki Afganistan elçisi Sultan Ahmet Han o günlerde İzmir’de bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekmiş ve hem Kral Amanullah Han adına hem de Afgan milleti adına tebriklerini sunmuştur. Afganistan Kralı Amanullah Han Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı kutlayan ilk ve tek yabancı devlet başkanı olmuştur.⁹⁶

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilanı üzerine Ankara’daki Afgan elçisi Sultan Ahmed Han da Türkiye Dışişleri Bakanlığına Türkçe olarak gönderdiği 2 Kasım 1923 Günlü ve 229 sayılı nota ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu hem hükümdarı Amanullah Han adına hem de Afganistan Devleti ve milleti adına kutlamıştır. Söz konusu kutlama mesajında “Türkiye Cumhuriyeti’nin, soylu Türk milletinin zafer ve başarıları ile uygarlık eğitim ve yeteneklerinin bir sonucu olduğunu, Doğuda da Batıda da yankılar yapacağını, özellikle Türk milletine yürekten bağlı olan Afgan milletinin ruhunu da derinden etkileyeceğini” söylemiştir. “İlk defa Türkiye’de doğan bu Cumhuriyet yıldızının yeryüzündeki bütün İslam ülkelerini ışıklandıracağını” belirterek, “ilerleme ve yükselme yolunda Türkiye Cumhuriyeti’ne başarılar” dilemiştir. Bu

⁹⁴ Turan Can, *A.g.e.*, s. 63

⁹⁵ Salim Cöğce; *Age.* s. 128

⁹⁶ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.s.*, 52; Ayrıca BKZ: Resim 28

notasında Afganistan Büyükelçisi Sultan Ahmed Han Türkiye Cumhuriyeti'ni "Doğuya ı ışık saçacak bir yıldız" olarak görüp alkışlamıştır.⁹⁷

Ancak Moskova-Kabil yakınlaşması pek uzun sürmemiş 1925'te Afganistan'la Rusya'nın çıkarlarının çatışmasıyla iki ülke tekrar karşı karşıya gelmiş ve gerginlik küçük çaplı da olsa Afganistan'ın Kızıl Ordu tarafından işgaline yol açmıştır.

Amuderya Irmağı 1872 yılından beri Afganistan'la Sovyetler Birliği arasında doğal sınır sayılıyordu. Ancak 19. yüzyıl sonunda Amuderya'nın yönünü değiştirmesiyle daha önce ırmağın kuzeyinde kalan Orta Tağay adası bu sefer Afganistan'a ait güney kesiminde kalmıştı. Orta Asya'dan aralarında Basmacılar da olan yaklaşık 1.000 kadar Özbek de Afganistan'a geçerek bu adaya yerleşmiştir. Basmacılar Sovyet topraklarına saldırılar düzenlemek için burayı bir üs olarak kullanınca, 1925 yılında Kızıl Ordu adayı işgal etmiş ve Bolşevikler daha sonra Orta Tağay'ın Sovyetler Birliği'ne ilhak edildiğini açıklamıştır.

Kral Amanullah Han adayı kurtarmak amacıyla ülkenin kuzeyine takviye ordu birlikleri göndermiş ve Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında savaş çıkabileceği uyarısında bulunmuştur. Tepkiler üzerine Moskova, Orta Tağay'ın hem Afganlıları hem de İngilizleri karşısına almaya değmeyeceğini düşünmüş olmalı ki 1926 yılında birliklerini adadan geri çekmiş ve adayı Afgan toprağı olarak kabul ettiğine dair bir protokol imzalamıştır.⁹⁸

III.6.2. Beçe-i Saka (Habibullah Kalakani) İsyanı ve Amanullah Han İktidarının Sonu

Amanullah Han, 1927-28 yıllarındaki Orta Doğu ve Avrupa gezisi sırasında Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'le görüşmüş ve Atatürk'ten etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı düzeyinde ilk resmi ziyaretçisi olduğundan büyük törenlerle karşılanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk kendisiyle yakından ilgilenmiş ve ordusunu güçlendirmeden reformlara girişmemesi tavsiyesinde bulunmuş ve bu maksatla çok sayıda Türk subayı Afganistan'a görevli olarak gönderilmiştir.⁹⁹

Fakat Amanullah Han hızla reformlara başlayınca gerici kesimin yoğun tepkisini almıştır. Bahsi geçen dönemde gericilerin kışkırtmasıyla galeyana gelen halk

⁹⁷ Genkur ATASE Başkanlığı, Age. . s. 53, Ankara; Salim Cöhce; Age. s. 130

⁹⁸ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 54

⁹⁹ Recep Albayrak, A.g.e., s. 131; Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 65; Najiba Ziyayi, A.g.e., s.13; Ayrıca Afgan Kralı'nın Türkiye gezisi münasebetiyle basılmış olan özel broşür için BKZ: Resim 3

ayaklanmıştı. (Burada İngilizlerin etkisinin de olduğu değerlendirilmiştir.) İsyancıların lideri Beçe-i Saka lakaplı (asıl adı Habibullah) bir Tacik çete reisi idi. Kral Amanullah Han isyancılara karşı direnemeyeceğini anlayınca 1929 yılı Ocak ayında İngilizlerin hediye ettiği Rolls Royce arabasıyla ülkenin ikinci büyük kenti olan Kandahar'a kaçmıştır. Amanullah Han'ın kaçması üzerine Beçe-i Saka (sakanın/sucunun oğlu)¹⁰⁰, kendisini Afganistan'ın yeni Kralı ilan etmiştir.

Beçe-i Saka ve onun çevresindeki arkadaşlarının hiçbiri okuma-yazma bilmiyordu. Beçe-i Saka'nın babası, Kabil'de evlere kovalarla su taşıyarak hayatını kazanan fakir bir köylüydü. O sırada Kabil'de evlerin çoğunda su tesisatı olmadığı için insanlar içme suyu ihtiyacını sunculardan temin ediyorlardı. Afganistan'da konuşulan Farsçanın değişik bir lehçesi olan Dari dilinde “Beçe” oğul, “Saka” ise sucu anlamına geliyordu. Bu yüzden babası “sucu” olan Tacik çete reisi de “Beçe-i Saka” yani “sucunun oğlu” adıyla tanınmıştır.¹⁰¹

Beçe-i Saka aslında ikinci İngiliz-Afgan Savaşı'na iştirak etmiş bir askerin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁰² Kalahan eyaletinde bir eşkıya olarak adını duyurmuştur. Kasım 1928'de Nangrahar Şinvarileri Amanullah'a karşı isyan bayrağını açtıklarında Kabil'e bir saldırı düzenleyen Beçe-i Saka 16 Ocak 1929 tarihinde şehri ele geçirmiştir. Hemen akabindeyse Tagao piri tarafından kendisine Habibullah ismi ve Kraliyet tacı sunulmuştur. Afgan ve Batılı tarihçilerin çoğunluğu için Beçe-i Saka hadisesinin oldukça garip bir dönemi, olayların geleneksel siyaset çizgisinden saptığı bir dönemi gösterdiğini belirtmişlerdir. Fakat aslında bu olgunun kökleri oldukça derinde bulunan fundamentalist bir yapının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kabil'in şans eseri dahi olsa anarşik hadiseler neticesi düştüğünü tasavvur etmek mümkün olmamıştır. Bunun da ötesinde Beçe-i Saka Kuzey'deki ulemanın sadece moral desteğinden istifade etmekle kalmamış, bilhassa Nakşibendi bölgesindeki vaizlerin kendi amacını destekleyen konuşmaları işini oldukça kolaylaştırmıştır. Şinvari'lerin ayaklanmaları dini çevrelerin faaliyeti dışında cereyan ederken Beçe-i Saka Amanullah'ın nüfuzunu içten çürütecek fundamentalist koalisyonun adayı durumuna gelmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 131

¹⁰¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 55; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.13, Bilal N Şimşir, *A.g.e.*, s.225; Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.68

¹⁰² Olivier Roy, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, İstanbul, Şubat 1990, s. 115

¹⁰³ Olivier Roy, *A.g.e.*, s. 116; ; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.13, Bilal N Şimşir, *A.g.e.*, s.225; Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.68

Ancak ülkeyi çete reisi zihniyetiyle yönetmeye kalkan Saka'nın iktidarı pek uzun sürmemiştir.¹⁰⁴ O zaman zarfında kabileleri açıkça isyana sürükleyebilecek güçte bir karizmatik lider bulunmamakla birlikte, kabile hareketi Nadir Han'ın şahsında Durrani aristokrasisi tarafından kontrol altında tutulmaktaydı. Beçe-i Saka'nın mağlup edilmesi neticesi Kasım 1929'da Kabil'in geri alınışı bir cihadın neticelerinden biri olmayıp artık sadece Durranilerle kısıtlı kalmayarak tüm Peştunları içine alan kabile ittifakının siyasi gücünü yeniden kazandığını göstermiştir.

Başkentin düşüşünden sonra kendi otoritesini tescil ettirmek isteyen Nadir Han'ın ulema konseyinin tercihiyle Büyük Jirga (Loya Jirga)'yı toplaması bunu kanıtlamıştır. Beçe-i Saka'yı tahta çıkaran Tagao Piri Hamidullah Han Ahundzade 1919 yılında Nasrullah'a taç giydiren Mir Seyit Can Padişah'ın oğluydu. Beçe-i Saka'nın da Gülbahar Piri Şems-ül Hak Müceddidi Kohistani'nin müritlerinden olduğu söylenmiştir. Bunlara ilaveten Kabil'e girişi önceleri Amanullah'a karşı 1920 yılında din adamlarınca aday gösterilmiş olan İnatullah'ı tahta çıkarmak istemiş olmalarına rağmen, Şor Bazar'daki Müceddidi ailesi tarafından da tasvip görmüştür. Her zaman olduğu gibi fundamentalist ulema Kabil'deki tahta Amanullah'ın başlatmış olduğu reformlara son verecek, şeriatı yeniden tesis edecek bir hükümdar görmeyi arzu etmiştir. Baca'ya verilen halk desteğinin de kaynağı farklı olmamıştır. Ayaklanma öncelikle ve tüm nitelikleriyle siyasi ve ekonomik değil, daha ziyade kültürel bir isyan hüviyeti taşımıştır.¹⁰⁵

Rus hükümet merkezini oluşturan Politbüro tartışmalardan sonra, dışişleri komiserliğinin tavsiyelerine de uyarak, devrik Afgan Kralına yardım etmeye karar vermiştir. "Politbüronun kararında Amanullah Han'ın hükümetinde önemli görevler üstlenen Çarhi kardeşlerin de büyük etkisi olmuştur. Amanullah Han'ın iktidarı döneminde Çarhi kardeşlerden Gulam Nebi, Afganistan'ın Moskova Büyükelçisi, Gulam Sıddık Dışişleri Bakanı, Gulam Ceylani önce Mezar-ı Şerif Valisi, sonra Ankara Büyükelçisi ve Abdülaziz de Mezar-ı Şerif'in Ceylani yerine atanan yeni valisi olmuşlardır.¹⁰⁶

Dört Çarhi kardeşten üçü Moskova'ya gelerek, Sovyet Hükümetinden Afgan Kralına yardım etmesi ricasında bulunmuşlardır. Bu amaçla Amanullah Han Dışişleri

¹⁰⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 55

¹⁰⁵ Olivier Roy, *Age.*, s. 116; Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 18

¹⁰⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 57

Bakanı Gulam Siddık'ı Moskova'ya göndermiştir. Gulam Nebi büyükelçi olarak Moskova'da bulunurken, Gulam Ceylani de Türkiye'den Sovyet başkentine gelmiştir.¹⁰⁷

Agabekov Çarhi kardeşlerden Gulam Ceylani'nin bir gece Stalin ve Vitali Primakov'la buluştuğunu belirtmiştir. 1925-26 yılları arasında Çin'deki milliyetçi orduda askeri danışman olarak çalışan Primakov 1927 yılından beri de Kabil'de Sovyet askeri ateşesiydi.¹⁰⁸ Agabekov'un söylediğine göre, söz konusu görüşmede Kızıl Ordu askerlerinden oluşan bir çevik kuvvetin Afgan kıyafeti giyerek gizlice sınırı geçtikten sonra Kabil'e doğru hareket etmesi kararlaştırılmıştır. Çevik kuvvetin başında Gulam Nebi görünse de perde arkasındaki asıl komutan Primakov olmuştur.

Böylece Sovyetler ikinci defa Afganistan'a asker göndermiş olacaktı. Afganistan uzmanları bu ikinci Sovyet işgalinin Afganların bir iç sorunu olduğunu savunurken, Agabekov ve bir başka Sovyet yetkilisi Aleksander Barmine, bunun Kızıl Ordunun gerçekleştirdiği bir operasyon olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Kızıl Ordu tarafından oluşturulan özel birlik Termez sınır kapısında toplanmış, Sovyet savaş uçakları da Afgan sınır muhafızlarının karargâhlarını bombalayarak onları etkisiz hale getirmiştir. Bunun üzerine Kızıl Ordu birliği Amuderya üzerinden sınırı geçerek, Mezar-ı Şerif kentine doğru ilerlemeye başlamıştır. Gulam Nebi, Afgan toprağına ayak basar basmaz kendisine takviye gücü toplamaya başlamış ve kısa sürede işgal gücü 8.000 kişiye ulaşmıştır. Gulam Nebi'nin iki kardeşi daha önce Mezar-ı Şerif'te valilik yaptıkları için bu bölgede iyi bağlantılara sahip olmuş ve bu yüzden kendilerine adam bulmakta hiç de zorlanmamışlardır.

Gulam Nebi'nin başkanlığındaki birlik şiddetli geçen çarpışmalardan sonra 30 Nisan 1929 tarihinde Mezar-ı Şerif kentini ele geçirmiştir. Agabekov'un söylediğine göre, çarpışmalar sırasında Afganlılardan yaklaşık 2.000 kişi ölmüştür. Çevreden katılan takviye birliklerle daha da genişleyen ve güçlenen işgal kuvveti, doğuda Hulm kentini de ele geçirdikten sonra Kabil'e doğru ilerlemeye başlamıştır.

Amanullah Han'ın tahttan feragat ettiği haberi üzerine Gulam Nebi'nin topladığı Afgan birlikleri dağılmış ve Sovyetler de birliklerini geri çekmeye başlamıştır. Geri çekme işlemi 1929 Temmuzunda sona ermiştir. Moskova Amanullah Han olmadan Afganistan'da Sovyet yanlısı bir rejim kurmanın çok zor olacağını düşünmüştür.

¹⁰⁷ Mustafa Bıyıklı, "Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 22, Aralık 2008, s.19'da 24 Subat 1926 tarihinde Afgan Elçisi Gulam Geylani Han'ın Çankaya'da itimatnamesini takdim merasimi yapıldığı ve Elçinin konuşmasına Mustafa Kemal Paşa'nın, cevabi bir konuşma yaptığı belirtilmiştir.

¹⁰⁸ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 57

Sovyetler Afganistan yüzünden dış dünyayla, özellikle de İngiltere'yle ters düşmek istememişlerdir. Moskova, İngiliz muhafazakârları tarafından askıya alınan İngiliz-Sovyet diplomatik ilişkilerini yeniden canlandırmayı da ümit etmiştir.¹⁰⁹

Tacik çete reisi Beçe-i Saka'nın iktidarı 9 ay sürmüştür. Afgan Kraliyet ailesinin bir üyesi olan Muhammed Nadir Han 1929 yılı Ekim ayında ordusuyla Kabil üzerine yürüyerek Beçe-i Saka'nın hâkimiyetine son vermiştir. Nadir Han kendisini Kral ilan ettikten sonra Amanullah Han'ın bütün reformlarını yürürlükten kaldırmış ve Afganistan üzerindeki Sovyet etkisini silmeyi büyük ölçüde başarmıştır.¹¹⁰

III.6.3. Nadir Han İktidarı

İngilizler Amanullah Han'ı devirip Nadir Han'ı iktidara getirmek için çok yüklü harcama yapmıştır. Ayrıca harcanan bu paranın bir kısmı da Nadir Han'ın yurtdışındaki hesabına yatırılmıştır.¹¹¹ Nadir Han Afganistan'a hükümdar olur olmaz, Sovyet uzmanlarına ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle, Afgan Hava Kuvvetlerindeki vazifelerine son vererek onları geri göndermiştir. Böylece ilk önemli Sovyet sızması Nadir Şah tarafından önlenmiştir. Bunun neticesinde Sovyet-Afgan münasebetlerinde büyük bir gerginlik ortaya çıkmıştır.¹¹²

Nadir Han'ın iktidarı döneminde Kızıl Ordu sınırı geçerek üçüncü Afgan işgalini gerçekleştirmiştir. Aslında bu işgal, Basmacıların Kızıl Ordu tarafından takibi sonucu olmuştur. Kuzey Afganistan'da bulunan Özbek Basmacıların lideri İbrahim Lakay sık sık Amuderya üzerinden sınırı geçerek Sovyet topraklarına baskınlar düzenlemiş ve bu vur-kaç operasyonlarıyla Kızıl Orduyu rahatsız etmiştir. Basmacıların ani baskınlarından bunalan Kızıl Ordu 1930 Haziranında İbrahim Lakay'ı takip ederek sınırı geçip Afganistan'ın içlerine 65 kilometre kadar ilerlemiştir. Bu takip sonunda Sovyetler İbrahim Lakay'ı yakalayamamışlar ama Kızıl Ordunun bir kez daha Afgan toprağını işgal etmesi doğal olarak Kabil'i alarma geçirmeğe yetmiş, Afgan kamuoyu ayağa kalkmıştır. Ertesi yıl Afgan hükümet kuvvetleri İbrahim Lakay'ı Afgan toprağından çıkarmış ve Orta Asya'ya sürmüştür. İbrahim Lakay kısa bir süre sonra

¹⁰⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 59

¹¹⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 60; Ludwig W Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012, s. XXVI

¹¹¹ Zafar, M. F., "How did Nadir Aceede to the Throne?", *Afghanistan Quarterly, Institute of Social Sciences, Academy of Sciences of Afghanistan*, Dergi, Sayı 33Aralık 1980, Kabil, s. 68; Ayrıca Bkz.; British National Archives, India Office Records (Manuscript of India Ministry) 1919-1929

¹¹² Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 16; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.13

Bolşevikler tarafından yakalanarak idam edilmiştir. Böylece Orta Asya bağımsızlık mücadelesinin Cüneyt Han'dan sonraki ikinci büyük yıldızı da sönmiştir.

Muhammed Nadir Şah 1929 yılında iktidara geldikten sonra devrik Kral Amanullah Han'ın başlattığı bütün reformları durdurduğunu açıklamıştır. Nadir Şah ayrıca Moskova ile ilişkileri dondurarak, Sovyetlerden uzak durmaya özen göstermiştir. Zaten Sovyetlerin de o sırada Afganistan'a ayıracak zamanı kalmamıştır.¹¹³

Afganistan'da idari taksimat ilk defa Nadir Han'ın Şahlığı döneminde 24 Ağustos 1932 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme ile ülke 13 vilayete bölünmüştür. Daha sonra 1964 yılında Zahir Han'ın saltanatı sırasında vilayet sayısı 29'a çıkarılmıştır.¹¹⁴

Nadir Şah'ın iktidarı uzun sürmemiştir. 1933 yılında bir okulu ziyareti sırasında öğrencilerden birinin bıçaklı saldırısına uğramış ve aldığı yaralardan kurtulamayarak hayatını kaybetmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 61;

¹¹⁴ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 19

¹¹⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 61; Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 19'da olayı: Emanullah lehine halkı isyana teşvik suçundan idam edilmiş olan Gulam Nebi'nin oğlu tarafından bir törende vurularak öldürülmüştür. (1933) şeklinde açıklamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOVYETLERE YAKINLAŞMA

1.1. Zahir Şah Dönemi

Nadir Şah'ın ölümünden sonra onun yerine 19 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir Şah geçti.¹ 1933'ten 1973'e kadar 40 yıl boyunca Afganistan'ı yöneten Muhammed Zahir Şah zayıf, tembel, dış dünya ile pek ilgisi olmayan uyuşuk bir hükümdardı. Bu yüzden devleti onun adına amcaları ve öteki akrabaları yönetmiştir.

Magnus ve Naby'e göre, Rusya ile İngiltere arasında oynanan "Büyük Oyun" 1945 yılından sonra İngiltere'nin yerini ABD'nin almasıyla farklı bir nitelik kazanmıştır. Rusya dış yardım yapan ana ülkelerden birisi haline geldikten sonra 1950'li yıllarda Afganistan'a olan ilgisi artmıştır. 1954-1978 döneminde üçüncü dünya ülkesi olan Afganistan SSCB'den yardım alarak Rus kısılcasına girmiştir. Rusların Afganistan'a yanaşmasının sebebi Batılı ülkelerin bölgedeki faaliyetleridir.²

Zahir Şah 1945'lerden sonra, iç ve dış baskılar nedeni ile kabinede birtakım değişiklikler yapmıştır. Bu dönemler itibarıyla ülkede demokratikleşme süreci başlamıştır.³

1947 yılında Pakistan kurulduktan sonra Zahir Şah, Pakistan topraklarında yaşayan Peştunlar için özerklik istemiştir.⁴ Bu kapsamda ülkede birtakım yasa değişiklikleri yaşanmış ve 1950'lerden sonra da siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır.

Afgan Hükümetini devirmeye teşebbüs eden "Demokrat Partili 60 kişi Afganistan'da tevkif edilmiştir.⁵

1950'den sonra solcu hareketin Afganistan'da yeniden açık bir şekilde faaliyete başladığı görülmüştür. Ancak kısa bir süre sonra yeniden devlet tarafından faaliyetlerinin durdurulduğu da bilinmektedir.⁶

¹ İrfan Sapmaz, *Dünya Benden Öğrendi*, İstanbul, 2002 s. 25; Najiba Ziyayi, *Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları(Kuzey Afganistan Örneği)*, Isparta. 2004, s.14

² David N Gibbs., "Afganistan: The Soviet Invasion in Retrospect", *International Politics*, sayı 37, Haziran 2000, Arizona ABD,s. 234,
http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf

³ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan'da Siyasi PartilerTarihçesi*, YYLT, Isparta,2009, s.61; Abdülbaki Şalizi, *Vatanım Afganistan*, İstanbul, 1989, s.11

⁴ Abdullah Yegin, "Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu", *Rapor SETA*, İstanbul 2005, s.20

⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 21 Mayıs 1950, s.3

⁶ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e*.s.61

Sovyetler Birliği de 1950'li yıllardan itibaren Afganistan'a uzmanlar göndermeye başlamıştır.⁷

Zahir Şah dönemini Afganistan tarihinde "duraklama dönemi" olarak nitelendirmek bir abartı olmasa gerek. Kral Zahir iyi niyetli bir insan olmasına karşın, ülkeyi kalkındıracak hiçbir girişimde bulunmamıştır. Devlet işleri ile ilgilenmek yerine, sık sık yurtiçi ve yurtdışı gezilere çıkarak yönetimden uzak kalmıştır. Kaynaklarda da bahsi geçtiği gibi Kralın en çok sevdiği uğraşılardan biri atla gezinti yapmak ve ava çıkmak olmuştur.⁸

Karşılıklı güven programı idarecisi Harriman, Afganistan'ın da içinde bulunduğu altı ülkeye yapılan ABD iktisadi ve teknik yardımlarının güven sağlanıncaya kadar kesildiğini belirtmiştir.⁹

Afganistan ile olan dostluğun göstergesi olarak talep üzerine ülkeye çeşitli aşı ve serumlar hediye olarak gönderilecektir.¹⁰

İlk sokak gösterisi Babrak Karmal ve diğer bazı solcular liderliğinde, Mahmudi ve Gabbar'ın sekizinci dönem meclis seçimlerindeki yenilgilerini protesto amacıyla 20 Nisan 1952'de Kabil'de gerçekleşmiştir. Bu protestolar neticesinde Gabbar, Mahmudi ve diğer birkaç kişi tutuklanmıştır.¹¹

Afgan Kralının Amcazadesi S. A. Serdar Muhammed Davut Han Paris'ten Ankara'ya gelmiştir.¹²

1953 yılında meydana gelen iç ve dış olaylar adeta Afganistan'ın kaderini çizmiştir. İçte, çok ihtiyatlı ve tecrübeli bir devlet adamı olan Başbakan Şah Mahmut sıhhi sebeplerden dolayı ve zorlamayla görevinden ayrılmış, Zahir Şah tarafından Başbakanlığa Davud Han getirilmiştir. Aynı dönem içerisinde Rusya'da Stalin hayatını kaybetmiştir. Yerin Nikita Kruşçev geçmiştir.¹³

Stalin'den sonra başa geçen Nikita Kruşçev'le birlikte Sovyetlerin baskı ve tehdit yoluyla yayılma politikası yerini sızma ve nüfuz altına alma politikasına bırakmıştır. Bu politika kendisine Afganistan'da müsait zemin bulmakta gecikmemiş ve

⁷ Artemy Kalinovsky, "The Blind Leading The Blind: Soviet Advisors, Counter-Insurgency And Nation Building in Afghanistan", *Wilson Center Coldwar International History Project Working Paper #60*, 2010, s. 9, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP60_Web_Final.pdf

⁸ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001, s. 61

⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 25 Ocak 1952, s.3

¹⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 16 Mart 1952, s.7

¹¹ Abdullah Yegin, *A.g.e.*, s. 21

¹² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 1 Temmuz 1953, s.1

¹³ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 16

Afganistan'ın içinde bulunduğu çaresizliği ve terk edilmişliği değerlendirmeye karar veren Sovyetler Birliği Afganistan'a yakınlık göstermeye başlamıştır. ABD'den ve Batılı ülkelerden istediği yardımı alamayan Afgan kral ve şahları Sovyetlere yönelmiştir. Bunu fırsat bilen Ruslar gelecekte Afganistan'ı işgal edecek şekilde ekonomik yardım yapmaktan çekinmemişlerdir.¹⁴

Afganistan Başvekili Serdar Mahmut Davud Han memleketinin Amerika'nın Pakistan'da üsler kurması teklifine şiddetle itiraz ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Afganistan Başvekili Serdar Mahmut Davud Han Afganistan ile Pakistan arasında ihtilaf görüşmelerinin olduğunu belirtmiştir.¹⁵

Afganistan Sağlık İşleri Müdürü Dr. Abdül Afzer Türkiye'yi 3 Temmuz 1954 tarihinde ziyaret ettiğinde o dönemde 20 yaşında olan Kabil Tıp Okulunun ilk mezunlarından olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendisini Türk hekimlerinin yetiştirdiğine de vurgu yapmıştır.¹⁶

Afganistan ile Rusya arasındaki takas antlaşmasının süresi uzatılmıştır.¹⁷

Lübnan Dış İşleri Vekâleti Genel Sekreteri Fouad Ammoun Asya ve Orta Şark Devletleri arasındaki iktisadi münasebetlerin geliştirilmesinin görüşüleceği bir toplantı yapılacağını açıklamıştır. Beyrut'ta düzenlenecek ve 10 gün sürmesi beklenen konferansa Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve diğer Asya devletleri katılacaktır.¹⁸

Peştunistan ismi ile anılan bölgeye Pakistan'ın sahip çıkma isteği üzerine Afganistan ile ihtilaf sürecine girilmiştir.¹⁹

Afganistan Başvekili Altes Serdar Naim Han Türkiye'nin arabuluculuğunu yapacağı Pakistan-Afganistan ihtilafı hususunda görüşmek amacıyla T.C. Başbakanı Adnan Menderes'i ziyarete gelmiştir.²⁰

T.C. Başbakanı Adnan Menderes Pakistan ve Afganistan arasındaki gerginliğin sorunsuz olarak bitirilmesi için gereken her şeyi yapabileceğini belirtmiştir.²¹

Afganistan, Sovyetlerin Orta Doğu'daki dünyanın en zengin petrol bölgelerine ve açık denizlere ulaşmasını engelleyen bir konumda bulunmaktaydı. Burası Rusya'nın

¹⁴ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 20; Artemy Kalinovsky, *A.g.e.*, s. 9

¹⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 7 Aralık 1953, s.7

¹⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 3 Temmuz 1954, s.2

¹⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 7 Aralık 1954, s.7

¹⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 4 Ocak 1955, s.7

¹⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12 Temmuz 1955

²⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12 Temmuz 1955, s.7

²¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 15 Temmuz 1955, s.7

yumuşak karnına vurmaya imkân veren bir yapıya da sahip olmuştur. Şayet bu yapı açılırsa, sıcak denizler ve zengin petrol yataklarıyla buluşulacaktı. Aslında Amerika ve müttefikleri bile bile Afganistan'ı Sovyetlerin kucağına itmişlerdi. Bunu yaparken de Amerika bazı bölgelerde hâkimiyeti elinde tutma gayesiyle Sovyetlerin Afganistan'a girme hazırlıklarına daima göz yummuştur. Rusların Afganistan'la yaptıkları dostluk (menfaat) anlaşmalarından sonra karşılıklı olarak üniversite hocaları gelip gitmeye, Afgan subayları Sovyet askeri akademilerinde eğitim görmeye, muhtelif meslek dallarında Sovyet uzmanları Afganistan'a gelerek kalifiye eleman yetiştirme çalışmaları adı altında ülkeye girmeye başlamışlardır. Ayrıca Kabil sinemalarında Rus filmleri oynatılarak kültür emperyalizmi aşılarmaya çalışılmıştır.²²

18 Nisan 1957 tarihinde Afganistan Başvekili Altes Serdar Muhammed Davud Han ve Hariciye Nazırı Altes Muhammed Naim Han ülkemize ziyarete gelmiş ve dönemin Başvekili Adnan Menderes tarafından "kardeş" ülke sıfatı ile ağırlanmıştır.²³

19 Nisan 1957 tarihinde Türk heyetiyle resmi görüşmeler yapılmıştır. Gece Afgan Elçiliğinde Afganistan Başvekili Altes Serdar Muhammed Davud Han ve Hariciye Nazırı Altes Muhammed Naim Han tarafından kabul merasimi düzenlenmiştir.²⁴

29 Temmuz 1957 tarihinde Ankara'ya resmi ziyarette bulunan Afgan Başbakanı Altes Serdar Şah Mahmut Han şerefine Başbakan ve Bayan Menderes Marmara Köşkü'nde bir akşam yemeği vermişlerdir.²⁵

28 Ağustos 1957 tarihinde Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah Anıtkabir'i ziyaret etmiştir.²⁶

4 Eylül 1957 tarihinde Afgan Kralı Majeste Muhammed Zahir Şah, Reisicumhur Celal Bayar ile Bursa'yı ziyaret etmiştir.²⁷ 9 Eylül 1959 tarihinde Türkiye ile Afganistan arasında Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı tarafınca direk uçuş seferleri başlatılmıştır.²⁸

²² Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 20; Artemy Kalinovsky, *A.g.e.*, s. 9

²³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 18 Nisan 1957, s.1

²⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19 Nisan 1957, s.1

²⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 30 Temmuz 1957, s.3

²⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 28 Ağustos 1957, s.1; Ayrıntılı bilgi için BKZ: Resim 4 ve bu ziyaret dolayısıyla basılan ilk gün zarfları için BKZ: Resim 29-30

²⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 4 Eylül 1957, s.1; Ayrıca BKZ: Resim 6

²⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 9 Eylül 1959, s.5

13 Eylül 1958 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Afganistan'ı ziyaret etmiştir.²⁹ Celal Bayar'ın Kabil ziyaretinde Afgan Kralı Zahir Şah, iki memleketin sıkı dost olduğunu belirtmiştir.³⁰ Celal Bayar Kabil'deki Tıp Fakültesine yaptığı ziyarette profesörler ve öğrenciler tarafından alkışlarla karşılanmıştır.³¹

21 Kasım 1959 tarihinde Afgan askeri okullarına öğretmen olarak giden kurmay subaylarımızla, eşleri ve çocuklarının bulunduğu uçak Beyrut'ta düşmüştür. Olayda 11 Türk yolcu, 13 yabancı yolcu ve 3 mürettebat ölmüştür. Hayatını kaybeden Türkler şu kişilerdir: Kurmay Binbaşı Ziya Yazıcıoğlu, eşi Şükran Yazıcıoğlu ve bir yaşındaki çocukları, Kurmay Binbaşı Abdülkadir Moral, Ayten Moral, Fuat Moral, Haşmet Moral, Kurmay Yarbay Refik Ortaç, Figen Ortaç, Kamuran Ortaç ve Cengiz Ortaç.³²

Zahir Şah devlet işlerinde ne kadar tembel davransa da kendi kişisel serveti söz konusu olduğunda her zaman canlanmıştır. 1960'lı yıllarda Afgan kamuoyunda Kral Zahir Şah'ın İsviçre'deki şahsi hesaplarına yüz milyonlarca dolar yatırdığına dair söylentiler yayılmıştı. Bir söylentiye göre, Kral, Afganistan'ın yurtdışına ihraç ettiği doğal gaz, elmas, altın ve kömür gibi yeraltı zenginliklerinden kazandığı dövizlerin büyük bir bölümünü ülkeye getirmek yerine, İsviçre ve İtalya'daki özel banka hesaplarına yatırmıştı.³³ Başka bir söylentiye göre de Afganistan'ın Amuderya boyundaki iki liman kentinden biri olan Bender-i Şir Han'ın gümrük müdürü, Kralın damadı Şah Veli Han adına limana gelen bir parti ihraç malı, evrakların eksik ve yetersiz olduğunu söyleyerek yükletemeyince, Kabil'den gelen sivil kıyafetli bir polis ekibi tarafından elleri kelepçelenerek götürülmüştür.³⁴

Afgan Kraliyet ailesinin en etkili ismi hiç kuşkusuz Kralın kuzeni ve kayınbiraderi Muhammed Davud'dur. Kral Zahir'e göre çok daha dinamik ve enerjik bir insan olan Muhammed Davud 1953'den 1963'e kadar 10 yıl başbakan olarak Afgan Hükümetine damgasını vurmuştur. 1963 yılında Davud muhafazakârların baskısı sonucunda başbakanlığı bırakmak zorunda kalmıştır.³⁵ Kralla Başbakan yani iki kuzen arasında başta "Peştunistan" sorunu ve Sovyetlerle ilişkiler olmak üzere pek çok konuda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kral, kuzeninin çok hırslı olduğunu düşünmüş ve bu

²⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13 Eylül 1958, s.1

³⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13 Eylül 1958, s.1

³¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19 Eylül 1958, s.1; Ayrıca BKZ: Resim 5

³² Cumhuriyet gazetesi, 23 Kasım 1959, s.1 ve s.5; Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 1 Aralık 1959, s.3; Haberlerin ayrıntısı için ayrıca BKZ: Resim 7 ve Resim 8

³³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 61

³⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 62

³⁵ İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 25

yüzden kendi iktidarının selameti açısından onu frenlemek konusunda direnmiştir. Muhammed Davud, 1963 yılında aniden Başbakanlıktan ayrılarak köşesine çekilmiştir. Muhammed Davud'un istifaya mı zorlandığı, yoksa kendi isteğiyle mi başbakanlıktan ayrıldığı konusunda uzmanlar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.³⁶ Emin Demirel ise konuyu: "Afganistan'da sol hareket 1948 yılında ortaya çıkmış ve küçük bir grup olarak da parlamentoya girmiştir. 1953'de de Serdar Davud başbakan olmuş, Davud, ilk defa Sovyet danışmalarının ve Sovyet yardımının ülkeye girmesini sağlamıştır. Böylelikle Afganistan'da sol hareket güç kazanmış ve 1963'te Davud, başbakanlıktan düşürülmüştür." şeklinde açıklamıştır.³⁷

1.2. Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne Yaklaşması

Ruslar Afganistan'ı işgal etme isteklerine zaman zaman ara vermek zorunda kalsalar da 1945'lerden beri bu amaç doğrultusunda hareket etmekten hiç vazgeçmemişlerdir. Salang Geçidi bunun en güzel mimarî ispatı niteliğindedir. 1950'de başlanılan ve kesintisiz 3.700 metre uzunluğu olan bu tünelin inşaatı altı bin işçinin on dört yıl süren çalışmasının ardından 1964 yılında bitirilmiştir. Rusların Afganistan'ı işgal isteğinin somut gerçekleri sadece bu tünelle bitmemiştir. Ruslar sayısı net belli olmayan bir sürü "galeni" denilen korumalıkları ve asfalt yolları da yapmışlardır. 27 Aralık 1979'da da ellerini kollarını sallayarak sonraki yıllarda sözde olduğu anlaşılabilecek davete icabet ederek bu yollardan geçmiş ve ülkeye yerleşmişlerdir. Aslında Rusların bütün ülke genelinde hayata geçirdikleri 320 adet projeleri olmuştur. Bu projeler Rusların niyetlerinin ne kadar ciddi olduğunu da göstermektedir. İcabet ettikleri daveti olması gerekenden oldukça fazla uzatmışlardır. O yüzden Afganistan'ı neredeyse yeniden imar edebilmişlerdir. İşte, yolların düzgün olduğu zamanlar yirmi dakikada kat edilen bu tünel ve bir bütün olarak Salang Geçidi de Rusların Afganistan'a bir hediyesi olmuştur.³⁸

Ruslar buna paralel olarak Afganistan'ı Pakistan'a olan bağımlılıktan kurtarıp, ticari olarak da kendilerine yakınlaştırmak maksadıyla, Rusya'ya ulaşan transit ticari bir yolu da hizmete sokmuşlardır.³⁹

³⁶ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 62

³⁷ Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 26

³⁸ Yavuz Selim, A.g.e., s. 36;

³⁹ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.22

1.2.1. Afganistan'ın SSCB ve ABD ile İlişkileri

Amanullah Han dönemindeki uzaklaşmadan sonra Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında, Muhammed Davud'un başbakanlığı zamanında tekrar yakınlaşma başlamıştır. Afganistan'ın Sovyet kucağına itilmesinde ABD'nin de büyük etkisi olmuştur. Washington Kabil'in askeri ve ekonomik yardım çağrılarına her zaman olumsuz yanıt vererek bunu sağlamıştır.⁴⁰

1942 yılında dönemin Sovyet dokümanları incelendiğinde Rusların İran ve Afganistan üzerindeki Sovyet-Batı rekabetinin, Türkiye'nin Boğazlar meselesinde olduğu gibi, bir uluslararası anlaşma/uzlaşma ile yönetilebileceğinin ve İngiltere'nin bunu engellemeyeceğinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır.⁴¹

Bahsi geçen gelişmeler cereyan ederken 12 Ekim 1952 tarihinde Kabil'de bulunan Rus diplomatları ABD'nin Afganistan'da askeri havaalanı ve diğer askeri tesisleri inşa etmek için yoğun girişimlerde bulunduklarını öğrenmişlerdir. Fakat seçimlerin yapılması ve önceliğin tekrar Kore'ye dönmesi nedeniyle faaliyetler durdurulmuştur.⁴²

Başbakan Muhammed Davud 1954 yılında son bir umutla dışişleri Bakanı olan kardeşi Muhammed Naim'i Washington'a göndermiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Naim'le görüşmesi sırasında, askeri yardım isteğini reddetmekle kalmamış, bir de Afgan Dışişleri Bakanına hakaretler yağdırmıştır.

Başbakan Muhammed Davud Washington'dan umudunu kesince, bu sefer 1955 Ocak ayında askeri yardım isteğiyle yüzünü Moskova'ya çevirmiştir. Sovyetler, Afganistan'a cömert davranmaktan asla kaçınmamıştır. Ayrıca Kremlin'in üçüncü dünya ülkelerine yakınlaşma siyasetinin bir gereği olarak, 1955 yılı Aralık ayında Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev ve Başbakan Bulganin Kabil'i ziyaret etmiştir. Ocak 1954'te Afganistan'a 3,5 milyon dolarlık kredi vermiş olan Sovyetler, bu sefer Kabil'e 100 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım vererek, Davud'un gönlünü almayı başarmışlardır. Bu arada Afganistan'da bir takım projeleri de yine büyük bir memnuniyetle üstlenmişlerdir. Bunlar arasında Salang Tüneli, otoyollar,

⁴⁰ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 63; Abdülbaki Şalizi, Age. s.24

⁴¹ Vladimir O Pechatnov,, *The Big Three After World War II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with The United States and Great Britain*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Working Paper No. 13, Washington D.C. Mayıs 1992, s. 11

⁴² Vladislav M. Zubok, "Soviet Intelligence and the Cold War: The "Small" Committee of Information, 1952-1953", *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, Working Paper No. 4, Washington D.C. Aralık 1992, s. 12

köprüler ve Kabil'in kuzeyindeki Bagram hava üssü de yer almıştır. Sovyetler (sanki yaklaşık 30 yıl sonra Kızıl Ordu tankları rahat geçebilsin diye) yolları ve köprüleri çok geniş ve dayanıklı inşa etmişlerdir. Belki de Sovyetler, işgal hazırlıklarına ta 1950'li yıllarda başlamışlardır. Sovyetlerin yaptığı Bagram ve Şindand hava üsleri yıllar sonra Kızıl Ordunun en önemli asker indirme merkezleri olmuştur.

Moskova'nın Afganistan'da üstlendiği bütün projelerin ülkenin Sovyet sınırındaki kuzey bölgelerinde yer alması elbette bir tesadüf değildir. Sovyetlerin Afganistan'a verdiği kredi ve yardımları bu ülke üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmış olduğu yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır.⁴³

Sovyet Başvekili Kruşçev Endonezya ziyareti ile birlikte başka ülkelere ve Afganistan'a da uğramıştır.⁴⁴

Davud'la Sovyetler, Afgan subaylarının Sovyetler Birliği'nde eğitilmesi konusunda da anlaşmışlardır. Bu anlaşmalar çerçevesinde Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya'daki askeri okullarda eğitilmek üzere bu iki ülkeye binlerce Afgan subayı gönderilirken, bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri'ne yollananların sayısı sadece birkaç yüz kişi civarında olmuştur. Eğitim için Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya'ya gönderilen Afgan subayları beyinleri yıkanarak, iyi bir komünist ve KGB ajanı olarak yetiştirilmişlerdir. Sovyet propagandasından etkilenmeyen küçük bir grup subay bile ülkeye mevcut düzeni değiştirmek azmiyle geri dönmüştür. Çünkü onlara göre, ülke Ortaçağ karanlığında donup kalmış ve ülkeleri için zaman durmuştur. Bunu tersine çevirecek ve ülkeyi harekete geçirecek bir takım düzenlemelere ihtiyaç vardı.⁴⁵ İster komünizme gönül vermiş olsun ister olmasın, yurtdışında eğitim görmüş bütün genç Afgan subayları bu görüşte birleşmişlerdir.⁴⁶

Herat-Kabil arasındaki yeni yolun bir bölümünü Ruslar, bir bölümünü de Amerikalılar yapmıştır.⁴⁷

1964'te de Nur Muhammed Taraki, "Hal" adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi daha sonra Afganistan Komünist Partisine dönüşecektir. Afganistan komünistleri dergi etrafında toparlanmış ve bir yıl sonra milliyetçi sosyalist olduğunu savunan "Halk Grubu" Tarakki'nin liderliğinde kalırken, Moskova yanlısı "Perçem"

⁴³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 63

⁴⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 10 Şubat 1960, s.3

⁴⁵ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 63

⁴⁶ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 64

⁴⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 2 Temmuz 1964, s.2

yani “Bayrak” grubu Babrak Karmal’ın yönetimine girmiştir. İşte bu yıllarda eğitim müesseselerinde iyice kök salan komünist harekete karşı halk arasında büyük bir tepki oluşmaya başlamıştır. Devletin resmi müesseselerine güveni kalmayan halk, çocuklarını medreselere göndermeyi tercih etmiştir. Bu daha sonraları mektepli-medreseli ayrımının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Halk, iyi bir Müslüman bile olsa, mekteplilere bu sebeplerden dolayı pek güvenememiştir.⁴⁸

2 Ekim 1966 tarihinde Afgan Başbakanı Mayvandval Gülhane Hastanesinde tedavi görmüştür.⁴⁹ 4 Ekim 1966 tarihinde Afgan Başbakanı Mayvandval Ankara’da barsak ameliyatı olmuş ve daha önce tedavi olduğu Çekoslovak ve Rus doktorlar istişare için ülkemize gelmiştir. Ayrıca durumu kötüleşmeye başlayınca karısı ve çocukları da Ankara’ya ziyarete gelmiştir.⁵⁰ 6 Ekim 1966 tarihinde Ankara Hastanesi yayınladığı bültende Afgan Başbakanı Muhammed Haşim Mayvandal’ın sağlık durumunun düzelmeye başladığı bildirilmiştir.⁵¹ Afgan Başbakanı Muhammed Haşim Mayvandal sağlığına Türkiye’de kavuşmuştur. Bir hafta sonra hastaneden çıkmasının beklendiği bildirilmiştir.⁵²

Muhammed Zahir Şah ise Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Bloğu ülkelerinde eğitim görmüş subaylara şüpheyile bakmış ve onların yüksek mevkilere gelmesine izin vermemiştir. Bu durum, genç subayları rencide etmiştir. Çoğu, Krala karşı olan bu subayların 1973 ve 1978 yıllarındaki ihtilallerde kilit rol oynamaları elbette bir tesadüf olmamıştır.

1950’li yıllarda başlayan Kabil-Moskova yakınlaşmasında Sovyet yardımlarıyla birlikte “Peştunistan” sorunu da önemli rol oynamıştır. Yukarda anıldığı gibi, yaklaşık 18 milyon nüfuslu Afganistan’ın neredeyse yarısı Peştunlardan oluşmakta ve bir o kadar Peştun da Pakistan’da yaşamaktaydı. İngiliz işgal kuvvetleri 1947 yılında Hindistan’dan ayrıldığı zaman Afgan Hükümeti bugünkü Pakistan’ın kuzeybatı eyaletinde yaşayan Peştunlara, “bağımsız olmakla Afganistan’a katılmak” arasında bir seçenek tanınacağını ummuştur. Ancak Afgan Hükümetinin umduğu olmamıştır. İngilizler, Peştunlara Pakistan’ı ya da Hindistan’ı seçmesini önerdiler. Peştunlar da doğal olarak, Müslüman olduğu için Pakistan’a katılmaya karar verdiler. Afgan Hükümeti ise Peştunların

⁴⁸ Emin Demirel, A.g.e., s. 27; M. Hassan Kakar, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*. Berkeley: University of California Press, 1995, s.114

⁴⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 2 Ekim 1966, s.1

⁵⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 4 Ekim 1966, s.1 ve s.7

⁵¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 6 Ekim 1966, s.1

⁵² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 30 Ekim 1966, s.7

yaşadığı Pakistan'ın sınır bölgelerinin sadece etnik açıdan değil bazı tarihi gerekçelerden dolayı da kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Gerçekten de bu bölge daha önce Afganistan'a aitti. Ancak İngilizler birçok sömürgelerinde yaptıkları gibi burada da sınırı kendi hesaplarına göre çizilmişler, bölgenin etnik ve coğrafi yapısını dikkate almamışlardır. Afganistan'ın Pakistan toprakları üzerinde hak iddiasında bulunması, doğal olarak iki ülke arasında ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Afgan Hükümetinin Peştunları kışkırtmaya yönelik propaganda faaliyetlerine başlaması üzerine İslamabat, Pakistan-Afganistan sınırını ve ünlü Hayber geçidini ulaşıma kapatmıştır. Böylece Afganistan'ın en önemli ihracat ve ithalat yollarından biri ortadan kalkmıştır. Pakistan sınırının kapanması Afganistan'ı ihracat ve ithalatını Sovyetler Birliği üzerinden gerçekleştirmeye itmiştir. Bu durum Kabil'in Moskova'ya daha da yaklaşmasına neden olmuştur.⁵³ Bu konuyu büyük bir fırsata dönüştüren Ruslar, Afgan yetkilileri ikna edip onları Pakistan'a olan bağımlılıktan kurtararak, ticari açıdan da kendilerine yakınlaştırmak maksadıyla, Rusya'ya giden transit bir ticari yolu da hizmete sokmuşlardır.⁵⁴

Pakistan ABD'nin müttefiki olduğundan Sovyetler Pakistan'a karşı Afganistan'ı desteklemeyi çıkarlarına uygun bulmuş ayrıca Pakistan'ın kendi toprakları üzerinde Amerikan üslerinin kurulmasına izin vermesi Moskova'yı kızdırmıştır.

1.2.2. Pakistan Sınırı Problemi ve Sovyetlere Yaklaşma

1950 yılında Afganistan-Pakistan sınırında çatışmaların patlak vermesinin üzerine İslamabat Afganistan'la olan sınırını tamamen kapatmıştır. Bunun üzerine Afganistan Sovyetler Birliği'yle bir ticaret anlaşması imzalamış ve böylece izleyen beş yılda iki ülke arasındaki ticaret hacmi %50 oranında artmıştır. ABD'nin 1955 yılında Afganistan'ın yardım çağrılarını reddedip, bunun yerine Pakistan'a askeri yardımda bulunması, Kabil ile Moskova arasındaki yakınlaşmaya yeni bir ivme kazandırmıştır.

Amerikan Hükümetinin 1950'li yıllardaki politikası sonucu Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmiş ve bu durum ülkenin 1979'da ülkenin Kızıl Ordu tarafından tamamen işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Amerika 1950'li yıllardaki ihmalinin

⁵³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 64; Ayrıntılı bilgi için BKZ: C. M. Enriquez, *The Pathan Borderland*, 2nci Baskı, Calcuta, 1921 ve T. L. Pennell, *Among the Wild Tribes of the Afghan Frontier*, beşinci baskı, Londra, 1914.

⁵⁴ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.22

bedelini 1980'li yıllarda Afgan Mücahitlerine milyarlarca dolarlık silah yardımı akıtarak ödeyecektir.

ABD'nin Afganistan'ı ihmal etmesinin bir diğer nedeni 1966-1973 yılları arasında Amerikan Büyükelçisi olan Robert Neumann'a göre, Afganistan'ın coğrafi konumu açısından çok elverişsiz bir bölgede bulunması ve bu ülkede iletişim ağının çok zayıf olmasıydı. Ayrıca Washington bu ülkeye verilecek Amerikan yardımlarının iki süper güç arasındaki soğuk savaşı daha da tırmandırabileceğini düşünmüştür. Neumann'dan sonra Afganistan'da büyükelçilik yapan Theodore Eliot Jr. da meslektaşının görüşlerine katıldığını belirterek, zamanın Dışişleri Bakanı Dulles'in kararında şu iki faktörün önemli rol oynamış olabileceğini belirtmektedir:

- a.Amerika Afganistan'a göre stratejik açıdan çok daha önemli bir konumda bulunan Pakistan'la iyi ilişkiler içindeydi ve bu yüzden İslamabat'ı incitecek bir eylemde bulunmak istememiştir.
- b.Afganistan'a Amerikan silahlarını göndermenin Sovyetleri alarma geçireceğinden ve bunun sonucunda Sovyetlerin Afganistan'a karşı bazı hareketlerde bulunacağından endişe etmiştir.

Büyükelçi Neumann'ın 1971 Haziranında Kabil'den Washington'a gönderdiği mektup Beyaz Saray'ın Afganistan'a bakışını çok güzel özetlemiştir.⁵⁵

“Şu anda Afganistan, ABD'nin doğrudan doğruya ilgi alanında değildir. Afganistan, Amerika'nın önemli bir ticaret ortağı olmadığı gibi, bizim üçüncü ülkelerle ticaretimizde bir güzergâh da değildir. Önemli sayılabilecek oranda petrol veya diğer madenlere sahip olmayan Afganistan'la ABD arasında herhangi bir antlaşma yoktur. Bununla birlikte Afganistan, Orta Asya ile Hint yarımadası arasındaki stratejik konumundan ötürü bizim ilgamızı çekmektedir. Amerika'nın Afganistan'la ilgili hedefleri şunlardır:

- a.Afganistan'ın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması
- b.Afgan halkının beklentilerine cevap verebilecek sağlam bir siyasi ve ekonomik sistemin kurulması
- c.Afganistan'ın hareket özgürlüğünü kaybedecek şekilde Sovyet etkisi altına girmesinin önlenmesi
- d.Afganistan'ın İran ve Pakistan'la ilişkilerinin geliştirilmesi.”

⁵⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 65

Amerikan Büyükelçisi Neumann Kabil'den gönderdiği mesajlarda Washington'a Afganistan'la ilgili olarak yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda hareket etmeyi tavsiye etmektedir. Ancak Neumann'a göre, Washington'un Afganistan'da Sovyetler kadar etki ve nüfuza sahip olması mümkün değildir. Bunun da büyük ölçüde Afganistan'ın coğrafi konumundan kaynaklanan nedenleri vardı. Afganistan Sovyetler Birliği'yle uzun bir sınırı paylaşıyordu. Ayrıca SSCB Afganistan'ın en büyük ticaret ortağıydı. Moskova'ya çok büyük borcu olan Afganistan Sovyet silahlarına bağımlıydı. Bununla birlikte Afgan askeri ve sivil öğrencilerinin Sovyetler Birliği'nde eğitim görmesi ve Sovyet danışmanlarının Afgan Ordusunu eğitmesi konusunda iki ülke arasında yapılan anlaşmalar Afganistan'da Sovyet etkisinin artmasına neden olmuştur. Bütün bunlar 1979 işgaline yol açan gelişmelerin de başlangıcını teşkil etmiştir.⁵⁶

1954 ile 1980 yılları arasında SSCB Afganistan'a toplam 1,5 milyar Rus rublesi tutarında yardım etmiştir. Sovyet yardımıyla 157 bina ve fabrika inşa edilmiştir. Sovyet yardımıyla elektrik santralleri, sulama sistemleri, fabrikalar ve doğalgaz kuyuları inşa edilmiştir. 1980 yılına kadar resmi Sovyet rakamlarına göre, 70 binden fazla uzman ülkede çalışmıştır.⁵⁷ Afganistan'a yardım arttıkça Rus askeri danışmanların sayısı ve faaliyetleri hızla çoğalmış ve geleneksel olarak aralarındaki bağ çok kuvvetli olduğu için Türk subaylar hoş görülmemeye başlamıştır. Afgan üst düzey yetkilileri etkilenmiş ve Türk askeri Afganistan'dan uzaklaştırılmıştır.⁵⁸

1.3. Afganistan İle Sovyetler Birliği Arasındaki Siyasi İşbirliği

1.3.1. İlk Demokrasi Denemesi, Afgan Komünist Partisinin Kuruluşu ve Liderleri

Muhammed Davud'un 1963'te başbakanlık görevinden uzaklaştırılmasının ertesi yılı Kral Zahir Şah ülkede yeni bir demokrasi programı ilan etmiştir. Kralın demokratikleşme programı verebileceklerinin çok daha fazlasını vaat ediyordu. Program çerçevesinde yeni bir anayasa kabul edilmiş, 1965'te de parlamento seçimleri yapılmıştır. Parlamento muhafazakârlar hâkim olmuştur.⁵⁹ Bu yüzden liberal bir yasa taslağı parlamento sunulduğunda, muhafazakârların büyük tepkisi ile karşılaşmaya

⁵⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 66

⁵⁷ Artemy Kalinovsky, *A.g.e.*, s. 10

⁵⁸ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.26, Şalizi eserinde Türk subaylarının Afganistan'da Afgan üniforması giyerek görev yaptığını, Türkiye'ye eğitim için gelen Afgan subaylarının da Türk üniforması giydiğini bunun dünyada başka bir örneğinin olmadığını belirtmiştir, *A.g.e.*, s.28

⁵⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 66

başlamıştır. Parlamentodan geçmeyi başaran çok az yasayı da Kral veto etmekteydi. Afgan parlamentosu üyelerinin üçte birinin okuma yazma bilmemesi ise bazı konuların görüşülüp onaylanmasını zorlaştırmaktaydı.

Demokratikleşme programı çerçevesinde kabul edilen yeni anayasada basın ve düşünce özürlüğü ile birlikte siyasi parti kurma hakkı da tanınmıştı. Bu demokratikleşme döneminde Afganistan'da ilk defa 1 Ocak 1965 tarihinde "Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan" (Afganistan Demokratik Halk Partisi) adıyla siyasi bir parti kurulmuştur.⁶⁰ Bu parti demokratik olmasına karşın gerçekte komünist bir partiydi ve partinin tüzüğü Sovyet Komünist Partisinin yapısı örnek alınarak hazırlanmıştı.

Afganistan Demokratik Halk Partisi tüzüğünün ilk maddesi bu örgütün kimliğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Tüzüğün ilk maddesinde şu ifade yer almaktadır:

"Afganistan Demokratik Halk Partisi, Afganistan'da işçi sınıfının ve bütün Afgan emekçilerinin hamisi ve en büyük siyasi organıdır. Marksizm-Leninizm ideolojisini pratikte uygulamayı amaç edinen Afganistan Demokratik Halk Partisi, ülkenin ilerici ve yenilikçi halk katmanlarının, işçiler, köylüler, sanatçılar ve aydınların gönüllü birleşmesi sonucu kurulmuştur."

Partinin ilk kurultayında 1978'deki komünist ihtilalından sonra Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı olacak olan Nur Muhammed Taraki genel sekreterliğe seçilmiştir. Peştun bir çobanın oğlu olan Taraki 1917 yılında Gazne iline bağlı bir Peştun köyünde dünyaya gelmiştir. Genç bir delikanlıyken Hindistan'a kuruyemiş ihraç eden bir firmada işe girmiş ve firmanın onu Hindistan'a göndermesiyle genç Taraki Bombay'da Hint komünistleriyle tanışarak onlardan Marksizmi öğrenmiştir. Taraki 1937 yılında yurda döndükten sonra devlet dairelerinde değişik işlerde çalışmış ve bir süre Afgan resmi haber ajansı Bahtar'ın baş editörlüğünde bulunmuştur. 1952 yılında hükümet Taraki'yi basın ataşesi göreviyle Washington'a göndermiştir. Taraki bir süre burada çalıştıktan sonra bir basın toplantısı düzenleyerek, Başbakan Davud'u ağır sözlerle eleştirmiş ve daha sonra ABD'den siyasi sığınma talebinde bulunmuştur.⁶¹ Ancak Amerikan Hükümeti Taraki'nin iltica isteğini reddedince, Afgan diplomatı ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır.

⁶⁰ Vasilij Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s. 12

⁶¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 67; Afganistan İslam Cemiyeti, "Afganistan Kurtuluş Savaşı", *Düşünce Aylık Kültür Dergisi*, İstanbul 1979, s. 16; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.118

Taraki, resmi biyografisine göre, Kabil'e döndükten sonra havaalanından Başbakan Davud'a telefon ederek, "Ben Nur Muhammed Taraki, daha yeni geldim. Eve mi gideyim, yoksa hapisaneye mi?" diye sormuştur. Başbakanı eleştirmesine ve sol görüşleriyle tanınmasına rağmen Taraki tutuklanmamış, aksine Bahtar ajansında kendisine bir iş verilmiştir. Taraki daha sonra Kabil'deki Amerikan Büyükelçiliğinde tercüman olarak görevini sürdürmüştür. Taraki kır saçları, babacan tavrıyla tipik bir komünist yöneticiden çok entelektüel bir insanı andırmıştır. Bahtar ajansının baş editörü olarak çalıştığı yıllarda yazdığı romanları ve şiirleriyle Afgan aydınları arasında sivrilmiştir. Daha sonra bir grup aydının başına geçerek, çoğuna Marksizm ideolojisini aşılarmıştır. Taraki 1978 komünist ihtilalinden sonra Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı olmuş, ancak bir iktidar mücadelesinde hayatını kaybetmiştir.⁶²

Afganistan Demokratik Halk Partisinin ikinci bir lideri, Taraki'nin sadık öğrencisi (Şagirdi Vefadar) Hafızullah Amin'di. Amin, Taraki ile girdiği iktidar mücadelesinde hocasını yastıkla boğarak öldürmüş, böylece komünist Afganistan'ın ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Taraki gibi Peştun olan Amin, üstadından çok daha genç ve yakışıklıydı. Amin de bir süre ABD'de bulunmuş ancak Marksizm-Leninizme büyük yakınlık duydukları halde, ne Taraki ne de Amin Sovyetler Birliği'nde yer almıştır.

Amin 1957 yılında Columbia Üniversitesinin bursuyla Amerika'ya gitmiştir. Eğitimini tamamlayıp ülkesine geri döndükten sonra birkaç yıl Kabil'deki Öğretmenlik Yüksek Okulunda öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1963 yılında doktora tezi için Columbia Üniversitesinden ikinci kez burs kazanarak Amerika'ya giden Amin bu kez doktora çalışmasını bitirmeden ülkesine geri dönmüştür. Aktif bir öğrenci olan Amin, Wisconsin Üniversitesinin yaz kampına katıldığı sırada Afgan Öğrenci Derneğinin başkanlığına seçilmiştir. Afgan öğrencileri toplayarak ateşli konuşmalar yapan ve onlara komünist ideolojiyi benimsetmeye çalışan Amin, 1965 yılında Kabil Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladıktan sonra faaliyetini daha da artırmıştır. Tabii Amin'in çalışmaları semeresini vermiş, üniversite öğrencilerinin birçoğu komünist olmuştur.⁶³

⁶² David B Edwards, *Before Taliban Genealogies of the Afghan Jihad*, Kaliforniya Üniversitesi, 2002, s. 14; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.118

⁶³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 68; Odd Arne Westad, "Prelude to Invasion: The Soviet Union and The Afghan Communists, 1978-1979", *The International History Review*, XVI, 1 Şubat 1994, s.52, <http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/Tadman-AnAmericanProvocationVol5.pdf>; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.112

Afganistan Demokratik Halk Partisinin bir başka kurucusu ise komünist ihtilalden sonra ülkenin üçüncü cumhurbaşkanı olacak olan Babrak Karmal'dir. Babrak Karmal da Peştun'du. Ancak, Babrak soylu ve varlıklı bir kentli aileden gelmiştir. Ayrıca Babrak'ın babası Muhammet Hüseyin Han Afgan Ordusunda generaldi.

Babrak'ın "Karmal" soyadının kaynağı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Afganistan'da komünist partiye katılan bazı kişiler benimsedikleri ideolojinin bir yansıması olarak "İşçi", "İşseven", "Emekçi" gibi soyadlarını almaya başladıklarında Babrak da moda uyararak kendisine Peştun dilinde "çalışkan" anlamına gelen "Karmal" soyadını almıştır.⁶⁴

Babrak Karmal 1965 yılında yapılan seçimlerde milletvekili olarak parlamentoya girmiş ve yeni anayasanın hazırlanmasında aktif rol oynamıştır.⁶⁵ Babrak'ın özelliği, çok iyi bir hatip olması ve Dari ve Peştun dillerine olan hâkimiyetiydi. Babrak ayrıca 1960'lı yıllardan beri Kabil'deki Sovyet Büyükelçiliğiyle yakın ilişki içinde bulunmuştur. Yıllar sonra onun, milletvekili olduğu dönemden beri Sovyet KGB'si hesabına çalışan bir ajan olduğu anlaşılmıştır.

Afganistan Demokratik Halk Partisinin bir başka etkili üyesi, Babrak Karmal'den sonra komünist Afganistan'ın dördüncü cumhurbaşkanı olacak olan Dr. Necibullah'tı. Necibullah komünist partinin kuruluş yıllarında pek ön planda görünmese de yıllar sonra, Babrak Karmal'ın iktidarı döneminde, Afgan gizli haber alma örgütü KHAD'ın müdürü olarak adından sıkça söz ettirmiştir. Diğer yoldaşları gibi Peştun olan Necibullah, aralarında en genç olanıydı. Necibullah komünist Afganistan'ın son cumhurbaşkanı olarak, 1996 Eylülünde Kabil'de Taliban tarafından asılarak öldürülmüştür. Afganistan'ın komünist liderleri arasında öldürtülmeyen tek lider ise Babrak Karmal olmuştur.

Afganistan Demokratik Halk Partisi, Kral Zahir Şah'ın "Yeni Demokratikleşme Programı" çerçevesinde sağlanan basın özgürlüğünden yararlanarak 1966 yılı Nisan ayında Halk adı ile bir gazete çıkarılmıştır. Halk, içerik olarak Sovyet basınına çok benzemiştir. Gazetenin işlediği ana konu sınıf mücadelesi olmuştur. Demokratik Halk Partisinin kuruluşundan iki yıl sonra, yani 1967 yılında parti içinde bölünmeler başlamış ve çeşitli fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Bu fraksiyonlar daha sonra iki önemli cephe

⁶⁴ Anthony Arnold, "Afghanistan's Two Party Communism Parcham and Khalq Histories of Ruling Communist Parties", *Hoover Institution Stanford University*, 14 Haziran 1983, s. 19; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.114

⁶⁵ Anthony Arnold, *A.g.e.*, s. 31

etrafında toplanmıştır. Bunlardan biri Nur Muhammed Taraki'nin liderliğindeki "Halk" fraksiyonu, öteki ise Babrak Karmal'ın başını çektiği "Perçem" (Sancak, Bayrak) fraksiyonu olmuştur. Bu iki grup arasındaki anlaşmazlık, ideolojik farklılıktan ziyade, partinin yapısı konusundaki görüş ayrılıklarından doğmuştur. Taraki sadece emekçi sınıfına dayanan Leninist bir parti kurulmasını savunurken, Babrak Karmal toplumun her kesiminden insanların katılabileceği demokratik bir cephe oluşturmak gerektiği kanısını taşımıştır.⁶⁶

Halk ve Perçem fraksiyonları arasındaki bir başka farklılık da üyelerinin etnik yapısı olmuştur. Halk fraksiyonunun üyeleri genelde kırsal kesimden gelen Peştunlardan, Perçem'in tabanı bazı istisnalar hariç genelde Farsça konuşan, yüksek eğitilmiş kentlilerden oluşmuştur. Çünkü Perçem'in lideri Babrak Karmal'ın kendisi de Peştun olmasına karşın kentli ve soylu bir ailenin çocuğuydu. Bu yüzden de Babrak Karmal'ın çevresine kendisi gibi kentli, varlıklı insanlar toplanmıştır.⁶⁷

Babrak Karmal liderliğindeki fraksiyon yayın organı olan Halk'tan ayrı Perçem adıyla kendi gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Halk ise hükümet tarafından yasaklanmış olsa da yine de Halk gazetesi 11 Aralık-16 Mayıs (1966) tarihleri arasında 6 sayı yayınlamayı başarmıştır.

Hükümetin Perçem'e daha hoşgörülü davranması Halk fraksiyonunun, Perçem'i iktidarla işbirliği yapmakla suçlamasına neden olmuştur. Halk'la Perçem fraksiyonları arasındaki rekabet sadece ve sadece Taraki ile Karmal'ın şahsi düşmanlıklarına dayanmıştır.⁶⁸

Amerikan Büyükelçisi Neumann'a göre, Taraki ile Karmal Büyükelçinin önünde kavga edecek kadar birbirlerinden nefret etmişlerdir. Babrak Karmal, Neumann'la bir görüşmesinde ona, Perçem'in Afganistan'ın resmi komünist partisi sayıldığını söylemiş ve Sovyet Büyükelçiliğiyle yakın ilişki içinde olmaktan gurur duyduğunu belirtmiştir. Büyükelçi Neumann'a göre, gerek Halk gerekse Perçem'in izlediği yol, resmi Sovyet tutumundan farksızdı. Karmal'ın 1968 Martında çıkarmaya başladığı Perçem gazetesi de bir süre sonra yasaklanmıştır.

Sovyetler, ileride ortaya çıkabilecek beklenmedik olaylar karşısında manevra alanını geniş tutabilmek için hem Halk hem de Perçem fraksiyonu ile yakın ilişkiler

⁶⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 70; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.114-119

⁶⁷ Beverly Male, "Revolutionary Afghanistan", s. 15,

<https://www.marxists.org/history/afghanistan/archive/revolutionary-afghanistan.pdf>

⁶⁸ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 70; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 46

sürdürmüştür. Ancak bu, SSCB'nin Perçem ya da Halk fraksiyonunu dünya komünizm hareketinde önemli bir yeri olan tam teşekküllü bir komünist partisi olarak gördüğü anlamına gelmemiştir. Nitekim Kremlin, 1978 ihtilali öncesi gerek Taraki'yi gerekse Karmal'ı Sovyet Komünist Partisi kurultaylarına çağırmamıştır. Oysa Sovyet Komünist Partisinin kurultaylarına öteki ülkelerin komünist parti liderlerini çağırarak bir Sovyet geleneği halini almıştı. Ayrıca bu, Sovyetlerin bu liderlere verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Taraki ile Karmal ayrıca Doğu Bloğu ülkelerinin düzenledikleri uluslararası komünist parti konferanslarına da davet edilmemişlerdir.⁶⁹

Zahir Şah 1971 yılında Moskova'ya resmî ziyaret için gitmiş ancak Kral, görüşmelerden memnun olmamıştır. Yanındaki delegelere ve ailesine daha sonra yaptığı açıklamada: “Brejnev'in kendisine, Afgan'ların Rusya ve Hindistan'a katılıp Pakistan'ın bölünüp parçalanmasına yardımcı olması isteğini kendisinin reddettiğini, ısrarına devam ederek Afganların yapması gerekenin sadece kenara çekilip Sovyetlere ülkeden geçerek hedefine ulaşmasına yardımcı olması gerektiğini söylediğini, kendisinin de bunu da reddettiğini” ifade etmiştir.⁷⁰

Sovyetlerle Afgan komünistleri arasındaki sınırlı ilişkinin bir başka kanıtıysa, 1978 devrimi sonrasında ilan edilen Afgan Hükümet Kabinesinin yapısı olmuştur. Kabinde yer alan bakanların çoğu İngilizce bilirken, sadece dört bakan (General Abdülkadir, Şircan Muzduyar, Seyid Muhammed Gulabzoy ve Fayz Muhammed) Rusça biliyordu. Bakanlardan 10'u ABD'de, 4'ü ise SSCB'de öğrenim görmüşlerdi. Bununla birlikte hepsinin gönlü Sovyetlerden yana olmuştur.⁷¹

Afganistan yönetimi krallardan krallara geçmiş, yıllarca ülke için krallar ve şahların dedikleri olmuştur. Ülkeyi gaflet ve hıyanet içinde idare eden şahlar ve krallar, Afgan halkının kanını emmekten geri durmamışlardır. Bu bozuk düzenden faydalanan Sovyetler 1970'lerden itibaren ülkede faaliyette bulunmuş, işgal için tüm hazırlıklar tamamlanmış ve iş sadece senaryonun uygulanmasına kalmıştır.⁷²

Afganistan, çocuk ölüm oranının %40'larda olduğu, cahilliğin %90'ı geçtiği, yetersiz beslenme ile kötü sağlık şartlarının çok yaygın olduğu, yolları çok kötü olan ve

⁶⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 71

⁷⁰ David N Gibbs., *A.g.e.*, s. 240

⁷¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 71

⁷² Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 9

bir kilometre bile demiryolunun bulunmadığı, yaşam şartları çok ilkel olan ve neredeyse orta çağları yaşayan bir ülke olduğu da görülmüştür.⁷³

1.3.2. İslami Hareketin Doğuşu

İslami hareketin doğuşu ve gelişmesi Kabil Üniversitesinde olmuştur. Üniversitede, hocalar ve talebeler tam bir ittifak oluşturarak ülkenin İslamlaşması ve selameti için büyük çaba sarf etmiştir. Bunun neticesi olarak 1969 yılında yapılan üniversite talebe temsilciliğini Müslüman öğrenciler kazanmıştır. Bu durum karşında zamanın Kabil'deki Rus sefiri "Bu ülkenin geleceği Müslüman gençliğin olacaktır." itirafında bulunmuştur.⁷⁴

Kabil Üniversitesindeki sol hareketlerin tahrikleri, İslami değerlere hürmetsizlik, Müslümanlarca horlanmaları, komünist propagandalar, kırsal kesimden gelen gençler arasında İslami bir hareketin başlamasına sebep olmuş ve bu hareket iki üç sene zarfında büyümüştür. Üniversitelerdeki talebe temsilciliği seçimlerinde ilk yıl fazla bir başarı gösteremeyen Müslüman gençler ikinci ve üçüncü seçimlerde temsilciliklerin bir kısmını, dördüncü yılda ise tamamını almayı başarmışlardır. (1973)

Müslüman gençlerin üniversiteye hâkim olması, hareketin halktan kopuk olmaması üç grubu oldukça tedirgin etmiştir:

1. Rusları,
2. Şah ve saltanat çevrelerini,
3. Rusların bir uzantısı olan yerli komünist fraksiyonları

Müslümanların Kabil Üniversitesinde tam hâkimiyeti ele geçirdikleri yıl olan 1973'te Serdar Davud'un 10 yıllık bir aradan sonra tekrar ortaya çıkıp, solcuların desteğinde Zahir Şah'ı kansız bir darbe ile devirmesi de dikkat çekici bir gelişme olmuştur.⁷⁵

Eski Başbakan Davud, 17 Temmuz 1973 tarihinde kuzeni Zahir Şah'ı devirerek, cumhuriyeti kurmuş, 18 Temmuz tarihinde Davud'un devlet başkanı ve dışişleri bakanı

⁷³ Willam Blum, *Afghanistan 1979-1992: America's Jihad*
<http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html>, (Bu metin William, Blum'ın kitabı *Killing Hope: U.S. Military And CIA Intervention Since World War II*, Montreal. London, New York; 1998'dan yazarın izni ile alınmıştır),s. 1

⁷⁴ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 21

⁷⁵ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 27, Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 22

olduğu da duyurulmuştur. 19 Temmuzda Sovyetler Birliği ve Hindistan yeni hükümeti tanıdığını açıklamış, 24 Temmuzda ise Zahir Şah tahttan feragat ettiğini ilan etmiştir.⁷⁶

Davud aleyhine ilk silahlı hareket 1974 yılında Lokmen, Penşir, Celalabat'ta gerçekleştirilmiştir. Müslümanların bu ilk silahlı hareketi başarısızlıkla sonuçlanmış, İslami harekete mensup liderlerin birçoğu tutuklanmış veya öldürülmüştür.⁷⁷

Kabil Üniversitesinde İslami bilgilerle donanarak yetişen gençlik halktan kopuk olmamış ve açıkça “İslam inkılabı” için mücadele ettiklerini söylemekten çekinmemişlerdir. Bu durum Rusları, Şah ve saltanat çevresini ve ülkede örgütlenmiş olan komünist fraksiyonları endişeye düşürmüştür. Müslümanlar “Cevanani Müselman” adında bir teşkilat kurmuşlar ve Pakistan’a rahat girip çıkarak orada da teşkilatlanma imkânı da elde etmişlerdir. Müslüman gençlik yer yer silahlı çatışmalar da yapmış ve tamamıyla komünist devleti halka da anlatarak destek almayı başarmıştır. Afganistan’da ilk İslami hareketin nüvesi Kabil Üniversitesinde atılmış ve sonradan üniversite dışına taşınmıştır. Bu gençlik sayesinde bugünkü cihat gruplarının temelleri atılmış, cihat liderlerinin birçoğu buralardan yetişmiştir.⁷⁸

Yirminci yüzyılda Afgan siyasetinde en en çok etki bırakan lider Davud Han olmuştur.⁷⁹

⁷⁶ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 8

⁷⁷ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 27, Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 22

⁷⁸ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 22

⁷⁹ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.112

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1973-1978 YILLARI ARASI DÖNEMDE AFGANİSTAN

2.1. 1973 Darbesi

Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah 1964 yılında yeni “demokratikleşme programı” ilan etmişti. Ancak beklentileri karşılayamamıştı. Afganistan Kralının bu ilk demokrasi denemesinin başarısız olma sebeplerinden en önemlileri Afganistan’da örgütlenen komünistlerin gerek parlamentoda yaptığı muhalif konuşmalar gerekse protesto gösterileri olmuştur. Bunun sonucunda Kral vermiş olduğu özgürlükleri geri alarak yeni anayasayı askıya almıştır. Rejim, anayasal monarşi haline dönüşmüştür.¹

1965 yılında anayasaya eklenen bir madde ile Kraliyet ailesi mensuplarının kabinede veya yüksek kamu görevlerinde yer alması yasaklanmıştı. Bu madde özellikle 1963 yılında başbakanlıktan uzaklaşan veya uzaklaştırılan Muhammed Davud Han için çıkarılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Davud, başbakanlık görevine geri dönmek için fırsat kollamış ve bu yüzden komünistler ile bağlantılarını devam ettirmiştir. Bu arada Davud’un Sovyetler Birliği’ne eğitim için daha önceden gönderdiği subaylar da, yeni anayasa bekledikleri özgürlükleri onlara sağlamadığı için, durumdan memnun olmamışlardır. Davud komünistler ile iş birliği yaparak darbe yapmayı planlamıştır.²

Darbe hazırlıkları tamamlandıktan sonra Afganistan Kralı Zahir Şah’ın İtalya’ya gitmesini fırsat bilen³ Davud ve yandaşları 17 Temmuz 1973 tarihinde Kabil’de kritik merkezleri (Kraliyet Köşkü, radyo-televizyon vb.) kendilerine sadık birlikler ile hiçbir direniş ile karşılaşmadan ele geçirerek darbe yaptıklarını ve yönetime el koyduklarını açıklamışlardır.⁴ Darbe akşamı Muhammed Davud bir konuşma yaparak Afganistan’da Cumhuriyet Rejiminin kurulduğunu şu sözleri ile ilan etmiştir:

¹ İrfan Sapmaz, *Dünya Benden Öğrendi*, İstanbul, 2002, s. 25

² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001, s. 72; Abdülbaki Şalizi, *Vatanım Afganistan*, İstanbul, 1989, s.82, Ayrıca aynı eserde, solculrın önemli liderlerinden Hasan Şark’ın Davud’un üvey oğlu olduğu ve KGB ajanı olduğundan da bahsedilmiştir, Bkz. A.g.e., s.17, Hasan Şark Davud’un başbakanlığında Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğüne atanmıştır, A.g.e., s.18, başbakanlıktan ayrılınca da Ruslarla ve diğer solcularla irtibatını Hasan Şark sağlamış, darbeyi birlikte hazırlamışlardır, A.g.e., s.43

³ Richard Mackenzie, "Afghanistan's Uneasy Peace", *National Geographic Dergisi*, Sayı 184, Washington D.C. Ekim 1993, s. 66; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.46

⁴ Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 29; İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 25; Mustafa Miyasoğlu, *Züğüdar*, İstanbul, 2012, s. 268; Görkem Kızılkayak, "Kabil, Hayalet Şehir", *Atlas Dergisi*, Sayı 158, İstanbul, Mayıs 2006, s. 107; Ebru Gökteke,

“Artık ne sahte bir demokrasi olan rejim ne de ülkeyi iflasın eşiğine sürükleyen kokuşmuş hükümet var. Onun yerini gerçek cumhuriyet yönetimi almıştır. Ben ve çalışma arkadaşlarım Afganistan’ı gerçek ve tarafsız bir demokrasiye götürmeye söz veriyoruz...”⁵

Darbe yapıldıktan yedi gün sonra Davud’un Afganistan Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı ve Başbakanı olduğu ilan edilmiştir.⁶

Komünistlerin rejime verdikleri destekle ilişkili olarak 18 Temmuz 1973’te SSCB ve müttefiki Hindistan Afganistan’da kurulan yeni hükümeti resmen tanıdıklarını duyurmuşlardır.⁷

2.2. Davud Han Dönemi

8 Ocak 1974 tarihinde SBKP Merkez Komitesinin Halk ve Perçem liderlerini uyarmak üzere bir talimatı gelmiştir. Talimatta: “Kabil’den gelen raporlara göre, Halk ve Perçem grupları arasındaki kavganın şiddetle devam ettiği, bunun sadece Afganistan’ın düşmanlarının işine yarayacağı ve demokratik hareketi engelleyeceği, ülkenin ilerlemesi için Taraki ve Babrak’ın kenetlenerek çalışması ve faaliyetlerin tabana yayılması gerektiği” belirtilmiştir.⁸

Gelişmelerden rahatsızlık duyan İran Şah’ı Rıza Şah Pehlevi Afganistan üzerindeki nüfuzunu artırmak için 1974 yılı Ekim ayında Afganistan’a gelerek 10 yıl boyunca 2 milyar dolarlık ekonomik yardım yapacağını duyurmuştur. O sıralarda İran ve Pakistan ile sorunlar yaşayan Afganistan, tüm ticaretini sadece Ruslar ile yapabilmekteydi. İran’ın duyurduğu bu yardım ile Afganistan’ın Sovyetlere olan bağımlılığının azalması umulmuştur.⁹ Ancak Davud, iktidarının ilk yıllarında İran ve Pakistan’a karşı olumsuz tavrını devam ettirmiştir. Bunun bir göstergesi olarak, 1974 yılında Sovyetler Birliği tarafından Asya için hazırlanan “Kolektif Güvenlik Planı”nı onaylamıştır. Böylece İran’a karşı bir tutum sergilerken, Pakistan’a sorun yaratmaya

"Afganistan", *FHM dergisi*, İstanbul, Kasım 2001, s. 119; Ludwig W Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012, s. 48

⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi* 24 Temmuz 1973,s.3; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.48

⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 76

⁷ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 48

⁸ Decree of the Secreteriat of the CC CPSU-*An Appeal to the Leaders of PDPAGroups "Parcham and Halkq"* 2 Ocak 1974 No. 25-S-2, SBKP MK uluslararası departman başkan yardımcısı <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112505>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, op. 46, d. 103, ll. 31; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html> , Rus Arşiv No CT 109/31 (CT: Politbüro Sekreterliği dökümanı)

⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 76

devam eden Peştun ve Beluç ayrılıkçılarına destek verdiğini açık bir şekilde göstermiştir.¹⁰ Buna karşılık Pakistan'ın el altından desteği ile Afganistan'da Davud rejimine karşı 1974 yılında ilk silahlı ayaklanmalar Lagman, Penşir, Celalabat'ta gerçekleştirilmiştir.¹¹

2 Haziran 1974 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı Davud'un Moskova'ya yaptığı resmi ziyaretten sonra Kabil KGB Rezidans sorumlusuna Taraki ve Karmal'a ilk toplantıda iletilmek üzere çok gizli bir evrak gönderilmiştir. Dokümanda: "Muhammed Davud Hükümeti ile iyi ilişkiler kurulduğu, bunun daha da ileriye götürülmesi gerektiği anlatılmıştır."¹²

Arkasından gönderilen ve Davud'un Moskova gezisini değerlendiren 21 Haziran 1974 tarihli dokümanda ayrıca: "1973 yılında kurulan cumhuriyet rejiminden sonra Moskova ile gayri resmi şekilde temasları yürüten ve ülkede komünist partiyi temsil ederek ordu, hükümet ve halk içinde çok ciddi bir savaş vermek suretiyle mücadele eden ve durumlarını kuvvetlendirmeye çalışan Taraki ve Karmal, Halk ve Perçem'in liderleridir. Onlar aynı zamanda Çin taraftarları ve milliyetçi unsurlarla da mücadele etmektedirler. Gizli servisten solcuların kendisini devirmeye çalışacağı yönünde bilgi alan Davud onlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır. 1974 yılının Şubat ve Mart aylarında Davud, Halk'ı ve Perçem'i siyasi faaliyetlerden uzaklaştırmak için bir dizi tedbirler almıştır. 1974 yılı Ocak ayında Taraki ve Karmal'a aralarındaki çatışmayı bitirme talimatı verilmiştir. Bu tavsiyenin tekrar edilmesi ve durumdan SSCB Kabil Büyükelçisinin haberdar edilmesi uygundur." denilmiştir.¹³

26 Haziran 1974 tarihinde SBKP MK Afganistan Devlet Başkanı M. Davud'un 2 Haziran tarihinde yaptığı SSCB ziyaretini değerlendirmek için toplanmış ve ziyaretin olumlu geçtiği değerlendirilmiş ve Kabil'deki yetkililere ziyaretin sonuçlarını Taraki ve Karmal'a bildirme talimatı verilmiştir.¹⁴

¹⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 75

¹¹ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 27

¹² *Top Secret Attachment by KGB Cipher Kabul (Kabil'e gönderilen Emrin ekinde bulunan KGB şifresi)*, Kabil Rezidans'a gönderilmiştir, 2 Haziran 1974 tarihli, 1796 numaralı ve SBKP MK Çok gizli damgalıdır. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112503>

¹³ *CC CPSU Information for the Leaders of the Progressive Afghan Political Organizations Parcham and Halq Concerning the Results of the Visit of the Muhammed Davud to USSR*, SBKP MK Uluslararası departman şefi yardımcısı R Ulyanovskiy imzalı, çok gizli damgalıdır, 21 Haziran 1974 tarihi ve 25-S-1183 numaralıdır. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112504>,

¹⁴ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

1975 yılında Hizb-i İslami Partisi silahlı direniş faaliyetine başlamıştır.¹⁵ Aynı yıl Afganistan Cumhurbaşkanı Davud, Pakistan Hükümeti tarafından yaklaşık 15 bin kadar Peştun ve Beluç gerillayı ülkesinde eğitmekle suçlanmıştır.¹⁶

Afganistan Cumhurbaşkanı Davud'un 1977 yılı başlarında hazırlattığı yeni anayasa Loya Jirga (Geleneksel Büyük Meclis) tarafından 14 Şubat tarihinde onaylanmıştır.¹⁷ Tek partili sisteme geçişi onaylayan yeni anayasa ile aynı zamanda yeni bir kabine oluşturulması kabul edilmiştir. Darbe yapması için Cumhurbaşkanı Davud'a yardım eden sol kesiminden Halk Partisi ileri gelenleri yeni kabinde yer almak istemişlerdir. Ancak Davud hiçbirini kabineye almamış, aksine tamamen kendi akrabalarını hükümete almıştır. Yeni kabinde yer almamak Halkçıları kızdırmıştı. Davud daha sonra bunun bedelini hayatı ile ödemiştir. Bunun yanında Davud bir ayırım yaparak darbeye yanında olan Perçem kanadı üyelerinden bir kısmını üst düzey bürokratik makamlarda görevlendirmiştir. Örneğin, Babrak'ın yakın çalışma arkadaşı Fayz Muhammedi İçişleri Bakanı olarak atamış, Abdülkadir ile Aslam Vatancar'ı da terfi ettirerek orduda yüksek makamlarda görevlendirmiştir. Perçemler verilen görevlerde tecrübesizliklerinden ötürü başarısız olmuş bu yüzden birçoğu görevden alınmıştır. Ancak bu ayırımı ve iyiliği yapmasına rağmen terfi eden Perçem yanlısı bu iki subay 1978 yılında Davud'un devrilerek öldürülmesine neden olan darbeye önemli rol üstlenmişlerdir.¹⁸

Afganistan Cumhurbaşkanı Davud 15 Şubat 1977 tarihinde devlet başkanı olarak yemin ederek görevine resmen başlamış ve Loya Jirga da fesh edilmiştir.¹⁹

Çevresindeki solcuları görevlendirmeyerek kendisinden uzaklaştıran Davud, Sovyetler Birliği'ne bağımlılıktan kurtulmak için politikasını değiştirerek, ABD ve Batılı ülkelere yanaşmaya başlamıştır.²⁰ Bunun yanında Davud, daha önce bozulmuş olan Pakistan ve İran ilişkilerini düzeltmiştir. Pakistan ile Peştunistan konusunda anlaşmaya bile varılmıştır. Bunun sebebi yine Ruslara bağımlılıktan kurtulmak için Amerika'nın desteğiyle Pakistan'la ticari bağlantıyı sağlayan "Hayber Geçidi"ni açık tutmak olmuştur. Tüm bunların yanında ülkesinde meydana gelen radikal İslami

¹⁵ Vasiliy Mitrokhin; *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s. 8

¹⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 75

¹⁷ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 49

¹⁸ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 74

¹⁹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 8; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 49

²⁰ Süleyman Doğan, *Cihadda İttifak, Koltukta İhtilaf Afganistan'da Kim Kazandı*, İstanbul 1995, s. 22

ayaklanmalar Cumhurbaşkanı Davud'u korkutmuş, bu sebeple Batılı ülkelere yaklaşması daha da kolaylaşmıştır.²¹

Afganistan Cumhurbaşkanı Davud SSCB'ye son gezisini 1977 yılı Nisan ayında gerçekleştirmiştir. Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Brejnev, Davud'a çok kaba ve sert bir üslupla hitap etmiştir. Bunun üzerine sinirlenen Davud büyük bir hışımla ayağa kalkmış ve Brejnev'e şöyle hitap etmiştir:

- *“Size, bağımsız bir ülkenin Cumhurbaşkanı ile konuştuğunuzu hatırlatmak isterim, Doğu Avrupa uydularından biri ile değil! Siz, Afganistan'ın içişlerine karışmaya çalışıyorsunuz ve ben buna kesinlikle müsaade etmem.”*

Bu konuşmanın üzerine ortamda soğuk bir hava esmiş Afgan heyeti toplantıyı terk etmiştir. Başarısız geçen bu ziyaret Afganistan dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur.²²

Afganistan Cumhurbaşkanı Davud, iktidarının son yıllarında komşuları ile ilişkilerini düzeltecek ve Sovyetlerin etkisini azaltacak adımlar atmıştır. Uygulamalarında Sovyet yanlısı olan fakat dışarıya tarafsız görüntüsü vermeye çalışan Mısır, Hindistan, Yugoslavya ve Küba gibi ülkeler Afganistan'ı etkileyerek yanlarına çekmeye çalışmışlardır.²³

Bu arada hükümette ve ülkede kritik makamları ele geçiren Perçem grubu etkinliğini arttırmaya başlamıştır.²⁴

Davud 1978 yılı bahar aylarında Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığını mümkün olduğunca azaltmak maksadıyla Pakistan, Hindistan, Mısır, Yugoslavya, Libya ve Türkiye'ye; Nisan ayında ise Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e resmi temaslarda bulunmak üzere gitmiştir.²⁵

2.2.1. Sovyetlerin Davud'a Karşı Tutumu

Sovyetler, Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un ülkesini Sovyet etkisinden kurtarmak için yaptığı faaliyetlerin arkasında bir ABD etkisi olduğuna inanmıştır.

Moskova, Afganistan'ın komşularının ABD müttefiki olmasından dolayı onlara yaklaşmasının ABD'yi ülkede etkili hale getireceğine ve SSCB ile ilişkilerinin

²¹ Emin Demirel, A.g.e., s. 27

²² Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 80

²³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 77

²⁴ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.65

²⁵ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 77

bozulacağına, dolayısıyla güney sınırlarında büyük bir zafiyet olacağına inanmıştır. İran Şah'ı Rıza Pehlevi'nin Afganistan'a 2 milyar dolara varan çok miktardaki yardım teklifi de bunun bir göstergesi olmuştur.²⁶

Batılı ülkeler ile yakınlaşmaya ilave olarak Afganistan Ticaret Bakanı, Moskova'yı kızdıracak bir faaliyette daha bulunmuş ve Çin Halk Cumhuriyeti ile 21 Mart 1978 tarihinde ticari anlaşmaya imza atmıştır. Bu doğrultuda Çin, 100 milyon Yuan tutarında desteği Afganistan'da kurulacak çeşitli fabrikaları finanse etmek için vermeyi kabul etmiştir. Sovyetler'in sabrını taşıracak son hamle ise Davud'un Suudi Arabistan'a yaptığı resmi ziyaret esnasında birkaç anlaşma ile birlikte Somali konusunda Sovyetler aleyhinde ortak bir bildiriye imza atması olmuştur.²⁷

Washington Post gazetesinin 13 Mayıs 1979 tarihli sayısında Amerikalı gazeteci Selig Harrison, farklı bir iddiada da bulunarak, Davud rejiminin devrilmesine İran Şahının etkisi olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Muhammed Davud rejiminin devrilmesine neden olan olaylar zincirini başlatan Leonid Brejnev değil, Rıza Pehlevi'dir. 1974 yılı başlarında İran Amerika'nın teşviki ve desteğiyle Afganistan'ı Pakistan, Hindistan ve Körfez ülkelerini kapsayan Tahran merkezli Batı yanlısı bir bölgesel güvenlik ve ekonomik şemsiye altına almak için büyük bir çaba harcadı. Afganistan'daki komünist ihtilal tam bu proje gerçekleşmek üzereyken oldu. Çünkü Şah, son 30 yıldan beri Afganistan'da Batı ile Sovyetler Birliği arasında var olan dengeyi bozmaya çalışmıştı. Afganistan'la uzun bir sınırı paylaşan Sovyetler Birliği, Kabil'in bir kez daha Batı kampına girmesine engel olmak için büyük riskleri göze almaya hazırdı.”²⁸

S. Harisson'un iddiasının aksine darbe Rusya'da eğitilen ve birer komüniste dönüştürülen Afgan subayları tarafından yapılmıştır. Uzun yıllar boyunca Afganistan'a yardım ederek oradaki rejimi değiştirmeyi ve sonunda Afganistan'ı işgal etmeyi düşünen ve bu konuda yatırım yapan Sovyetler Birliği'nin bu darbeye en önemli etken olduğu değerlendirilmiş, İran'ın ise bu darbeye etkisinin ancak yaptığı faaliyetler ile darbenin hızlanmasını sağlamakla sınırlı olduğunu söylemek mümkün olmuştur. Bu sırada Afganistan'da görev yapan Amerikan Büyük Elçisi Neumann da Harrison'un

²⁶ S Harrison Selig, "The Shah, Not Kremlin, Touched Off Afghan Coup", *The Washington Post*, 13 Mayıs 1979, s.1

²⁷ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 77

²⁸ S Harrison Selig, *A.g.e.*, s.1

iddiasına katılmamış, Afganistan'ın özellikle silah dâhil olmak üzere çoğu konuda Sovyetlere bağımlılığının uzun yıllar devam edeceğini savunmuştur.²⁹

2.2.2. Davud'un Devrilmesi

Bu arada Davud Han 1975 yılında toplanan Loya Jirga'da cumhurbaşkanı seçildikten sonra komünistlerden gelecek tehlikeleri de sezdiğinden kabinesinde bulunan Perçem bakanları görevden uzaklaştırmış, kabinedeki Perçemlerin lideri olan üvey oğlu Dr. Hasan Şark'ı Büyükelçi olarak Japonya'ya yollamış, İçişleri Bakanı Muhammed Şark'ı Büyükelçi, Köşk Komutanı Ziya Mecid'i ise Askeri Ataşe olarak yurt dışına göndermiştir. Bu arada Perçem olmayanlardan güvendiği Maliye Bakanı Abdülila'yı Cumhurbaşkanı Yardımcılığına ve General Rasuli'yi de Savunma Bakanlığına getirmiştir.³⁰ Perçemler ile Halkçılar Rusların talimatı ile brleşmiş ve artık Davud'a muhalefet etmeye başlamışlardır. Orduda da etkinlikleri giderek artmaya başlamıştı.³¹

Afgan Komünist Partisi ileri gelenlerinden Mir Ekber Hayber faili meçhul bir cinayet ile öldürülmüştür. Ekber'in ölümü ADHP (Afganistan Demokratik Halk Partisi) mensupları arasında büyük bir öfkeye sebep olmuş ve 19 Nisan 1978 günü cenazesine 15 bine yakın parti mensubu katılmıştır.³²

Komünistlerin gerek cenazedeki askeri düzene benzer hareket etmeleri gerek attıkları sloganlar Cumhurbaşkanı Davud'u endişeye sevk etmiştir. Bunun üzerine Davud, Taraki ve Karmal başta olmak üzere ADHP liderlerinin çoğunluğunu tutuklatmıştır. Sebebi bilinmeyen bir şekilde liderler arasında olan Amin'i ve kendine karşı olduğundan emin olduğu ve hala görevde bulunan solcu subayları tutuklatmamıştır. Dışarıda kalanların sıra kendilerine geleceği korkusu organize olmalarını sağlamış ve 27 Nisan 1978 tarihinde darbe ile ADHP iktidara gelmiş, Davud ve aile fertleri öldürülmüştür.³³ Bazı kaynaklarda darbe gerçekleşirken Rusların

²⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 78

³⁰ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.68

³¹ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.74

³² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 82; Emin Demirel, age., s28; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s.2; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.81, Şalizi, Mir Ekber Hayber'in 1949 yında olaylara katıldığı için Harp okulundan atıldığını, bir süre hapiste yattığını, sonra jandarmada bir süre çalışıp oradan politikaya atıldığını, Rusya'ya giderek eğitim aldığını dönüşte Perçem grubunun başına geçtiğini, ölümün şüpheli olduğunu ve bunun Rusların bir provokasyonu olabileceğini belirtmiştir.

³³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 82; Emin Demirel, age., s28; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s.2; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.83, Şalizi Radyo'da gözaltına alınanlar arasında Amin'in'de olduğunu fakat daha sonra kaçtığına anlaşıldığını ve gözaltına alınmadığını belirtmiştir. Amin bu fırsattan istifade ile askeri

bilgisinin olmadığı yer almıştır.³⁴ Bu konuda Dr. Abdülbaki Şalizi, Rusların Ekber'in ölümünde parmağı olduğunu, dolayısıyla darbenin hazırlanmasına katkı yaptıklarını iddia etmiştir.³⁵ Tüm bu yaşananlar incelendiğinde Sovyetlerin darbenin yapılması için lider kadroyu önceden yetiştirdiği, danışmanlar vasıtası ile Bolşevik ideolojiyi Afganistan'a adapte etmeye çalıştığı bilirse de ancak darbenin başlamasına direkt müdahalesinin olmadığını değerlendirmek mümkün olmuştur.

1972-1979 yılları arasında Kabil'de görev yapan Aleksandr Mikhailoviç Puzanov, ADHP 1978 yılında Davud'a karşı başarılı bir darbe yapılıncı şaşırılmıştı. Moskova'ya ilk gönderdiği raporda yeni rejime karşı ihtiyatla yaklaşmıştı. Halk ve Perçem fraksiyonları arasında süren şiddetli kavganın en önemli problem olduğunu anlatmıştır. Yeni rejimin ideolojisinden bahsetmiş fakat yeni rejimin ideolojik fikrinden ziyade SSCB'nin Afganistan'daki yerini sağlamlaştırma ve kuvvetlendirmenin daha önemli olduğunu bildirmiştir. Puzanov Moskova'ya bu problemi çözmek için girişimde bulunacağını iletmış fakat gayretleri yeterli olmamıştır. Problem iki Afgan devlet başkanının öldürülmesine ve en sonunda da 1979 yılında ülkenin işgal edilmesine sebep olmuştur.³⁶

2.3. Afganistan'da Komünist İhtilal Ve Komünistlerin Faaliyetleri

2.3.1. "İnkılab-ı Savr" (Nisan Devrimi)

Cumhurbaşkanı Davud'a karşı yapılan darbe öncesi solcu liderlerin 25 Nisan 1978 günü tutuklanma kararı üzerine kaçan Hafızullah Amin, oğlu Abdurrahman vasıtasıyla solcu subaylara haber göndermiştir. Amin, subayların ihtilale hazırlanması emrini vermiştir. Cumhurbaşkanı Davud'a bir süredir kinlenen subayların istediği de darbeydi. Amin'in verdiği emirler doğrultusunda solcu subaylardan Seyid Muhammed Gulabzoy, Esedullah Sarwari, Muhammed Aslam Vatancar ve Abdülkadir, ihtilal planını hazırlamışlardır. Bu arada tutuklamalar konusunda 26 Nisan 1978 akşamı Kabil Radyosu bir ihtilal hazırlığının ortaya çıkarıldığını ve ihtilalci liderlerin tutuklandığı haberini vermiştir.³⁷

birlikleri dolaşarak ihtilal için çalışma yapmış ve gerekli emirleri vermiş ve evine dönmüştür. Gözaltı kararı olduğu için evinde yakalanmış ve diğer liderlerin yanında gözaltına alınmıştır.

³⁴ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s.2-9

³⁵ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.82,

³⁶ Odd Arne Westad, "Prelude to Invasion: The Soviet Union and The Afghan Communists, 1978-1979", *The International History Review*, XVI, 1 Şubat 1994, s.52, <http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/Tadman-AnAmericanProvocationVol5.pdf>

³⁷ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.84

Hafta sonu tatili olmasının işlerini kolaylaştıracağını düşünerek, 27 Nisan 1978 tarihinde darbe yapmayı kararlaştırmışlardır. 27 Nisan tarihi Perşembeye rastlıyordu. Afganistan’da hafta sonu tatili, Perşembe yarım gün, Cuma tüm gündür. Dari dilinde Savr, Nisan demektir. Bu yüzden de 27 Nisan 1978 tarihinde yapılan ihtilal, Afgan tarihine “İnkılab-ı Savr” yani “Nisan Devrimi” olarak geçmiştir.³⁸

Darbe komitesi işlemlerin koordinesi için H. Amin’in illegal yardımcısı Figir’e güvenmiştir. Darbe planlamasında en kritik görev 4’üncü ve 5’inci Tank Tugayları ile komando güçlerine verilmiştir. Söz konusu birliklerin Kabil’i ele geçirip hükümet binalarını kontrol altına alması planlanmıştır. Plana göre, kara birliklerinin desteği hava kuvvetleri ve hava savunma kuvvetlerince sağlanacaktı. Darbe esnasında, hava kuvvetleri ve hava savunma birliklerine Hava Savunma ve Hava Kuvvetleri Komutanı Albay Abdulkadir’in, karadan hareket eden darbe birliklerine de yardımcısı Nazar Muhammed’in komuta etmesi planlanmıştır.³⁹ Ayrıca Tankçı Binbaşı Muhammed Aslan Vatancar’ın Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nü karadan kuşatması, Havacı Binbaşı Abdülkadir’in ise Köşk’ü havadan bombalaması konusunda plan yapılmıştır.⁴⁰

Kabil’de meydana gelen hareketlenmeler üzerine KGB ajanları Gülyabzoi (Ajan Mamad) ve M. Raif (Ajan Niruz) derhal bağlı bulundukları Rezidans’ı (Sovyet Büyükelçiliği içerisinde bulunan KGB temsilciliğine verilen ad) konudan haberdar etmişlerdir. Rezidans da 26 Nisan tarihinde (acele ekspres) telgrafla KGB merkezini bilgilendirmiştir. Telgrafta: “Bir tehlike var ve ADHP Merkez Komitesinden serbest olanlardan bir kısmı aşırı hareketler yapabilir. Bunlar hükümetin özel organlarında bulunan provokatörler tarafından kışkırtılmış olabilirler. Bize göre, böyle aşırı hareketler ülkedeki ilerici kuvvetlerin bozgununa sebep olabilir.” denmiştir. Aynı gün telgrafa cevaben KGB merkezi: “Mossadın hükümeti zor durumda bırakmak maksadıyla partideki askeri organizasyonları kışkırtarak hükümete karşı kullanma ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.” ifadesinin yer aldığı bir telgraf göndermiştir. Çekilen telgraflar incelendiğinde ortada bir istihbarat zafiyeti olduğu, gerek KGB’nin

³⁸ Görkem Kızılkayak, *A.g.e.*, s. 107; Ebru Gökteke, *A.g.e.*, s. 119; Willam Blum, *Afghanistan 1979-1992: America’s Jihad* <http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html>, s. 1; Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 9; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 49; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.84, Şalizi, ihtilal hazırlıkları ve planlamasının dördüncü zırhlı Birlikler komutanlığında yapıldığını bunu nedeninin de Davud'un çok güvendiği ve sağ kolu olarak baktığı birlik komutanı Albay Sarvari'nin gizli komunist olması ve onlarla işbirliği yapması olduğunu bildirmiştir.

³⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9

⁴⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 84-85

ve gerekse Kabil Rezidans'ın (KGB'nin elçilikteki temsilciliği) olaylardan haberdar olamadığı hem de olayları yorumlayamadıkları anlaşılmıştır.⁴¹

Bir taraftan ihtilal planları yapılırken bundan haberdar olmayan yetkililerden Savunma Bakanı Korgeneral Gulam Haydar Resuli, 26 Nisan tarihinde Kabil ve çevresindeki askeri garnizon komutanlarına telefon ederek birliklerin, ihtilalcilerin tutuklanmasını özel şenliklerle kutlaması emrini vermiştir.⁴²

27 Nisan Perşembe günü sabahı solcu subaylar Seyid Muhammed Gulabzoy'un liderliğinde başkentin varoşlarındaki Dimezeng Hapishanesi yakınında buluşarak darbe hazırlıklarını koordine etmişlerdir. Aynı saatlerde gelişmelerden haberi olmayan Cumhurbaşkanı Davud, saat 10.00'da kabineyi toplamış ve bakanlarla ihtilalcilerin idam edilmesi konusunu görüşerek tutuklular için idam kararı alınmıştır. Kabinede idam kararı alınırken ihtilalciler hazırlıklarını tamamlamış, Binbaşı Muhammed Aslam Vatancar'ın komutasındaki 9 tank Poli Çarhi garnizonundan çıkmış, Cumhurbaşkanlığı sarayına doğru hareket etmiştir. Tankların hareketini haber alan Savunma Bakanı Gulam Haydar Resuli hükümete sadık komutanlara telefon etmiş ve Köşk'ün korunması için birlik görevlendirilmesi emrini vermiştir.

Darbeciler kritik noktaları (İç İşleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, radyo-televizyon gibi) ele geçirirken bunun bir tatbikat olduğunu zanneden halkın hiçbir şeyden haberi olmamıştır. Kabil'de hayat normal akışına devam etmiştir. Savunma Bakanı Korgeneral Resuli, Cumhurbaşkanı Davud'dan aldığı emir üzerine Puli Çarhi Garnizonu'ndan takviye istemiş ancak gelen olmamıştır. Takviyeyi bizzat getirmek maksadı ile garnizona giden Resuli buradaki komutanların tatilde olduğunu öğrenmiş, askerlerin bir önceki gün kendi verdiği emir üzerine eğlenceye devam ettiklerini görmüştür. Orada bulduğu en kıdemli komutana, askerleri toplayarak 13 kilometre uzaklıkta bulunan Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na yardıma gitmelerini emrederek oradan ayrılmıştır. Fakat bundan sonra darbeye katılan solcu subaylardan birisi askerlerin yardım için gitmesine engel olmuştur. Ayrıca General Resuli Kabil yakınında bulunan diğer birliklerden de tatil dolayısı ile takviye alamamıştır. Bu arada 2 bin gönüllüden

⁴¹ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 9-11

⁴² Görkem Kızılkayak, A.g.e., s.107; Ebru Gökteke, age., s.119; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.43-65 emekli bir Albay olan Resuli davud Han'ın darbesine aktif olarak destek vermiş ve bu hizmetleri karşılığında Korgeneral rütbesine yükseltilerek Milli Savunma Bakanı olmuştur. Aslında solcularla işbirliği yapmış fakat 78 darbesinde yine darbeciler tarafından öldürülmüştür.

oluşan birliğin koruduğu Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda dört-beş saattir süren çatışmada taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardı.⁴³

Savunma Bakanı Genral Resuli, Kabil'de bulunan hava kuvvetleri pilotlarına da güvenmiyordu. Bu nedenle General Resuli'nin emri ile ülkenin batısında Kabil'e yaklaşık 700 kilometre mesafede bulunan Şindand Hava Üssü'nden havalanan jetler saat 14.30 civarında Kabil semalarında görülmüştür. Fakat yerde haberleşme sistemi olmadığı için hiçbir birlik ile irtibata geçememiş ve uzak mesafeden geldiklerinden dolayı yakıtları da azalmış olduğundan tek bir ateş yapamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır. Buna karşılık ihtilalcilerden Binbaşı Abdülkadir'in verdiği emir ile Kabil yakınlarındaki Bagram Havaalanı'ndan kalkan iki SU-7 avcı uçağı saat 17.30 civarında Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın orada sıkışan darbecilerin yardımına gitmiştir. Fırlattıkları roketler ile iki saat kadar Saray'ı bombalamış ve Saray'a büyük ölçüde hasar vermeyi başarmışlardır. Daha sonra edinilen bilgiye göre, Bagram Havaalanı'ndan gelen savaş uçak pilotlarının Rus olduğu öğrenilmiştir. İsyancıların emrinde olan bir komando birliği Karmal ile Taraki'yi bir operasyon ile hapishaneden çıkararak, güvenli bir yere getirmişlerdir. Darbenin başarısız olma ihtimalini de düşünen Taraki, yurt dışına kaçma planı da yapmıştır.⁴⁴

Giderek durumu kontrol altına almaya başlayan darbeciler üç generali yakalayıp öldürmüşler ve umudunu kaybederek, Kabil'den kaçmaya çalışan Savunma Bakanı Korgeneral Resuli'yi de aracında yakalayıp katletmişlerdir. Bu sırada Saray'dan alevler yükselmesine rağmen Davud ve adamları direnmeye devam etmişlerdir. Psikolojik üstünlüğü ele geçiren darbeciler direnişin devam etmesine rağmen saat 18.00'da Kabil Radyosundan darbenin ilk anonsunu yaparak sokağa çıkma yasağı ilan etmişlerdir. Radyoda ilk bildiriye Binbaşı Abdülkadir okumuş ve iktidarın Muhammedzay Hanedanı'ndan alınarak halkın eline geçtiğini bildirmiştir.⁴⁵ Daha sonra Binbaşı Abdülkadir de aynı konuşmayı Peştun dilinde yapmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Sarayı'ndaki çatışmalar ertesi gün sabaha kadar devam etmiştir. 28 Nisan sabahı direnenlerin çoğu teslim olmuştur. Cumhurbaşkanı Davud'un etrafında ailesi dışında çok az kişi kalmıştır. Komünistler içeriye bir baskın düzenleyerek Davud ve ailesinin tüm fertlerini öldürerek, cesetleri bilinmeyen bir yere gömmüşlerdir. Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un iktidarı döneminde uzun yıllar

⁴³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 85

⁴⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 87

⁴⁵ İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26; Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 23

Afgan istihbaratında görev yapan General Sıddik Miraki Saray'a yapılan baskın konusunda şunları söylemiştir:

“Davud’un katilleri, kesinlikle Afganlılardı. Ancak bizim saptamalarımıza göre, Cumhurbaşkanı ve ailesini öldüren solcu subayların yanında KGB ve Sovyet Ordusuna mensup subaylar da vardı. Aslında komünistler, ihtilali 1 Mayıs’ta gerçekleştirmeyi planlıyorlardı. Bizim istihbaratımız, ihtilali önceden haber almıştı. Ben şahsen birkaç kere, amirim olan General Muhammed İsmail vasıtasıyla Cumhurbaşkanı’nı bu konuda uyardım. Davud’un hatası, çok geç ve yavaş hareket etmesiydi.”⁴⁶

Cumhurbaşkanlığı Köşkü dâhil bütün askerî birliklerde yaklaşık on iki bin asker öldürülmüştür.⁴⁷

Darbenin lideri Taraki daha önceden iktidarı ele geçirmeyi bu kadar çabuk beklemediği için ne yapacağı konusunda kararsız bir duruma düşmüştür. Bu nedenle ülkedeki son durumu anlatmak ve ne yapılacağı konusunda tavsiye almak üzere şahsî temsilcisi Saleh’i 28 Nisan tarihinde Sovyet Büyükelçiliğine göndermiştir.⁴⁸

Aydınlık gazetesi 28 Nisan 1978 tarihinde yayınladığı haberde: “Kabil’deki diplomatik çevreler Sovyet MIG uçaklarının kent üzerinde uçtuğunu ve bazı binaları roket atışına tuttuğunu” bildirmiştir.⁴⁹

29 Nisan tarihinde hükümetin kontrolünde olan radyo, Savunma Bakanı Gulam Haydar Rasuli’nin, İçişleri Bakanı Abdul Kadir Nuristani’nin, Başkan Yardımcısı Seyid Abdullah’ın Devlet Başkanı Davud’un kardeşi Muhammed Naim ile birlikte öldürüldüklerini açıklamıştır.⁵⁰

SBKP 30 Nisan tarihinde toplanarak, Taraki’nin başkan olarak açıklanması fakat ADHP Merkez Komitesi Genel Sekreteri olduğu söylenmemesi kararlaştırılmıştır. Darbe yapıldıktan sonra KGB’nin Taraki için kullandığı “Nur” kod adı da “Dedov” olarak değiştirilmiştir. Sovyetlerden gelen talimat üzerine ADHP Devrimci Halk Konseyi, Taraki’nin Afganistan Devlet Başkanı ve Başbakanı ve Babrak Karmal’ın da Devlet Başkan Yardımcısı olduğunu duyurmuştur. İlerleyen dönemlerde bunlara ilaveten Tümgeneral L. N. Gorelov Sovyet askerî uzmanlarının sorumlusu olarak atanmıştır.⁵¹

⁴⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 88, Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 30

⁴⁷ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.98

⁴⁸ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 10

⁴⁹ *Aydınlık gazetesi* 29 Nisan 1978, s.1

⁵⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 51; Abdülbaki Şalizi, *Age.* s.11

⁵¹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 9-10; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 51; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.98

Yeni rejimi resmi olarak tanıyan ilk devlet SSCB olmuştur. Bu arada iki parti arasındaki ilk anlaşmazlık radyo konuşmalarından çıkmıştır. Çünkü Halk Partisi Peştucayı, Perçemler ise Darıceyi benimsemiştir.⁵²

6 Mayıs tarihinde Devlet Başkanı Taraki, Afganistan'ın "Bağımsız ve Bağlantısız" olduğunu duyurmuştur.⁵³

SBKP Merkez Komitesi 1978 yılında darbeden sonra yaptığı toplantıda Kabil elçisinin acilen Taraki'ye şu talimatı vermesi kararını almıştır: "Önce Amin'i ziyaret et. Onun Moskova'yı ziyaret ederek Brejnev ile görüşme isteği kabul edilmiştir. Onun talebini partilerimiz, ülkelerimiz ve halklarımız arasındaki kardeşliği kuvvetlendirmek ve ilerletmek isteği olarak görüyoruz. İkinci olarak Amin'e yaptığı açıklamalar ve temsilcilerimizle yaptığı sıcak görüşmelerden memnun olduğumuzu bildirin. Onun ve liderliğin parti içi demokrasiyi geliştireceklerine ve devrimi tabana yayma gayretiyle hareket edeceklerine inanıyoruz. Bu tür gayretlerin hepsi SBKP MK tarafından da desteklenecektir."⁵⁴

Rejimi takip eden günlerde Ruslar ADHP'yi kuvvetlendirmek, istihbarat faaliyetlerini kontrol altına almak ve yabancı ülkelerin faaliyetlerine engel olmak maksadı ile bir dizi tedbir almışlardır. Daha önceden angaje ettikleri askerî karşı istihbaratın başkanı olan A. Abbas (kod Estekbarat) dâhil ADC'de görevli üst düzey ajanlarını kullanarak Davud ve Krala çalışan tüm istihbarat kaynaklarının listesini yoğun bir çalışma sonucunda ele geçirmişlerdir. Rezidans'a ABD'lilerin tüm faaliyetleri konusunda haber toplaması talimatını da vermişlerdir. Mayıs ayında L. P. Bogdanov (kod Densin) başkanlığında çok sayıda istihbarat görevlisi Kabil'e gelmiş, yapılan çalışmalar sonucunda aynı yıl içerisinde Ağustos ayında KGB temsilciliği ve Kasım ayında da AGSA (Da Afganistan da Gatayda Satony Edora-Afganistan Ana Güvenlik ve İstihbarat Merkezi) Ulusal Güvenlik Merkezi (NDS National Directorate Of Security) çatısı altında kurulmuştur. Bu faaliyetlerin amacı bilgi toplamının yanında Batılı diplomatik misyonları hedef alıp ABD, Çin, İran ve Pakistan elçiliklerini takip ederek, ülkedeki ana düşmanın temsilcilerinin faaliyetlerine engel olmaktı. Bu arada Taraki, Sovyetlerin tavsiyesi üzerine, Almanların sözleşmesi sona erdiğinde Alman danışmanlar ile Sovyet danışmanların kademeli olarak değiştirilmesine karar vermiştir.

⁵² Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.99

⁵³ Vasiliy Mitrokhin;A.g.e., s. 9; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 51

⁵⁴ *Instructions to the Soviet Ambassador in Kabul (Kabil'deki Sovyet Büyükelçisi'ne Talimatlar)* referans noktası 183-172, çok gizli damgalıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113042>

KGB Kasım ayında Taraki'nin ev ve iş yerinde teknik dinleme aleti araması yapmış ancak aramada hiçbir şey bulamamışlardır.⁵⁵

Sovyetlerin desteklediği Taraki “Savr İnkılabı”nın bir darbe veya ihtilalden ziyade bir halk hareketi olduğunu her fırsatta dile getirmiş olsa da sadece solcu subaylar ve onların emirlerindeki askeri birliklerin bir kısmının bu ihtilali gerçekleştirmiş olması Taraki'nin bu söyleminin aksini göstermektedir. Nitekim sivil halktan Davud’a isyan bayrağı açıp, sokağa dökülen kimse de olmamıştır. Bu konuda Afganistan konusunda önemli araştırmacılardan Profesör Louis Dupree de 92 bin kişilik Afgan Ordusundan sadece 3 bine yakın askerin darbeye katıldığını, geri kalan birliklerin ise hangi tarafın galip çıkacağını görmek için Kabil’in eteklerinde gergin bir bekleyişe geçtiklerini ifade ederek, Taraki'nin söylemlerinin doğru olmadığını açıklamıştır.⁵⁶

SSCB lideri Brejnev ise Nisan Devrimi’ni şu şekilde değerlendirmiştir: “1978 Nisanında Afganistan’da bir devrim olmuştur. Afgan halkı kaderini kendi eline alarak bağımsızlık ve özgürlük yoluna girmiştir. Şimdiye dek tarihte hep olduğu gibi, gerici güçler devrime karşı çıktılar. Elbette Afgan halkının kendisi onların üstesinden gelebilirdi. Ancak, Afganistan devriminin ilk günlerinden itibaren dış saldırıyla, ülkenin iç işlerine dışarıdan geniş şekilde müdahale ile karşı karşıya geldi.”⁵⁷

1978 yılı Mayıs-Haziran aylarında Afganistan’da yeni kurulan komünist rejime karşı mücadele için ilk Mücahit kampı Pakistan’da kurulmuştur. Parti içi çekişmelerden dolayı Haziran ayında Halk-Perçem ittifakı bozulmuş, Perçem liderleri görevden uzaklaştırılarak yurt dışına büyükelçi olarak gönderilmişlerdir.⁵⁸

Komünizm, Afgan halkının yaşam tarzına uymamış bu yüzden darbe Afganistan’da halkın desteğini hiçbir zaman alamamıştır. Komünizm düşünülenin aksine Afganistan’da Mücahitlerin yönetime karşı ayaklanması için bir esin kaynağı olmaktan öteye gidememiştir.⁵⁹

2.3.2. Nisan Devrimi’nden Sonra Batının Tutumu

Hükümet kurulduktan sonra ülkenin yeni lideri Taraki ve yandaşları, Afganistan’ın eskiden olduğu gibi tarafsız bir dış siyaset yürüteceğini ifade etmişlerdir.

⁵⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

⁵⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 90

⁵⁷ L İ Brejnev, *Afganistan Üzerine, Pravda Muhabirine Brejnev'in Verdiği Cevaplar*, Türkçeye Çeviren Hüseyin Akyol, İstanbul Mart 1980, s. 14

⁵⁸ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9

⁵⁹ Richard Mackenzie, *A.g.e.*, s. 66

Afganistan Demokratik Halk Partisinin lideri de olan Taraki, partisinin Marksist ve komünist çizgide bir parti olduğu yönündeki iddiaları her zaman yalanlamıştır. Ayrıca Taraki laik bir devlet olarak İslama bağlı olduklarını ve dışişlerinde tarafsız olacaklarını da açıklamıştır.⁶⁰ Afgan liderinin bu açıklamaları gerçek amaçlarını gizlemeyi başarmış olmalıdır ki dünya başkentlerinde yeni rejim ile ilgili olumlu görüşler oluşmuş, yeni Afgan yönetiminin milliyetçi bir çizgiye sahip olduğu düşünölmeye başlanmıştır.⁶¹

Hatta New York Times gazetesi 5 Mayıs 1978 tarihli sayısında yeni Afgan Hükümeti konusunda şöyle yazıyordu:

“Bundan 10 yıl önce komünistlerin herhangi bir yerdeki kazancı, Washington için büyük bir kayıp sayılıyordu. Ancak Amerikalıların çoğu dünyanın artık eskisine nazaran çok daha karmaşık olduğunu kabul ediyorlar. Afgan komünistleri geleneksel olarak Pekin’den çok Moskova’ya yatkın olmalarına karşın, onların Kremlin’in kuklası olması mümkün görünmüyor.”⁶²

Aydınlık gazetesi 6 Mayıs 1971 tarihinde yayınladığı haberde: “Afganistan’da 3 bin Rus danışman bulunduğunu ve darbeyi onların örgütlediğini” belirten bir haber yayınlamıştır.⁶³

Prof. Louis Dupree ile bu konuda 20 Mayıs 1978 tarihinde New York Times gazetesinin yaptığı söyleşide Dupree, “komünist” yakıştırmasının yeni Afgan Hükümeti için henüz erken ve yersiz olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

Batılı diplomatik çevrelerin ve buna paralel olarak Batı basınının Afgan yönetimi hakkındaki olumlu yaklaşımlarına rağmen Afganistan yöneticilerinin gizlediği komünizme yakın hükümet yapısı son zamanlarda Afgan yöneticilerin politik davranışları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünya kamuoyuna kendisini bağlantısız ve tarafsız tanıtmaya çalışan ancak gerçekte komünizm ile yönetilip SSCB’nin en önemli müttefiklerinden birisi olan Küba ne kadar tarafsız ise Afganistan da o kadar tarafsızdı. Henüz darbenin üstünden üç hafta geçmesine rağmen Afganistan Dışişleri Bakanı Amin’in ilk resmi yurtdışı seyahatini Sovyetler Birliği’ne yapması bu vakte kadar Afgan Hükümetinin yaptığı tüm tarafsızlık açıklamalarını yalanlamaya yetmiştir. Bununla da yetinmeyen Amin Moskova ile Kabil’in dost olduğunu ve kardeşlik anlayışı

⁶⁰ William Blum, *A.g.e.*, s. 3

⁶¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 91

⁶² New York Times, *A Communist Coupe In Afghanistan*, 5 Mayıs 1978

⁶³ *Aydınlık gazetesi* 06 Mayıs 1978, s.1

⁶⁴ Louis Dupree, "Letter; On Afghanistan; A Communist Label Is Unjustified", *New York Times*, 20 Mayıs 1978, s. 18; William Blumm, *A.g.e.s.4*

içerisinde birbirlerine bağlı olduğunu açıklamıştır. 19 Mayıs 1978 tarihli Pravda gazetesi bu açıklamayı manşetten vererek, Afganistan'ın komünizme olan bağlılığını tescil etmiştir. Amin ikinci resmi yurtdışı ziyaretini Küba'ya yaparak burada Fidel Castro ve diğer yetkililerle görüşmeler yapmıştır. Artık kurulan yeni rejim ile ilgili gerçek yüzünü göstermeye başlayan ADC bundan sonra gerek söylemlerinde gerekse politik davranışlarında komünizm yanlısı bir tavır sergilemeye başlamıştır. Hatta ADHP'nin tüzüğü incelendiğinde SBKP'nin tüzüğünün ve teşkilat yapısının neredeyse tamamen aynı olduğu görülmüştür.⁶⁵

Bu gelişmeler ile birlikte bütün dünya yeni Afgan Hükümeti konusunda yanıldığını anlamakta gecikmemiştir. Prof. Leon B. Poullada⁶⁶ da Afganistan'daki Amerikan diplomatlarının neden yanıldıklarını şöyle açıklamıştır:

“Afganistan'ın yeni liderlerini Amerikan diplomatlarının yıllardan beri tanıdıkları konusundaki iddialar ne yazık ki doğru değil. Bu ülkedeki komünist liderler yıllarca yeraltında faaliyet gösterdiler ve onları izlemek CIA'in işiydi. Ancak Kabil'deki CIA yetkililerine yerel partileri bırakıp, dikkatlerini Sovyet sınırında yoğunlaştırmaları emri verilmişti. Amerikalılar Afganistan'daki solcuları pek ciddiye almamışlardı.”⁶⁷

SSCB'nin Afganistan Büyükelçisi A. Puzanov, 31 Mayıs 1978 tarihinde Dışişleri Bakanlığına yazdığı siyasi mektubunda: “Davut iktidarı döneminde ekonominin bozulmasının büyük bir memnuniyetsizlik yarattığını, ADHP yöneticilerini tutuklamasından rejimin düşmesinin kolaylaştığını ve sonra darbe olduğunu, Taraki Hükümetinin 9 Mayıs 1978 tarihinde açıkladığı parti programının ADHP'nin 1966 yılında hazırladığı program esas alınarak bu temelde geliştirildiğini, ana görevin toplumun sosyal ve ekonomik yapısını geliştirmek ve emperyalizm ile mücadele etmek olduğunu, 29 Nisan tarihinde Taraki ile yaptığı görüşmede Taraki'nin: “Amacımız Marksist-Leninist ilkeleri takip ederek, Sosyalist bir yönetim kurmaktır. Biz sosyalist kampın bir üyesi olacağız. Fakat bu yolu takip ederken dikkatli olmalıyız ve halkı şimdilik bilgilendirmemeliyiz. Dış politikada bağlantısız olmayı tercih ediyoruz fakat bu SSCB ile işbirliğimizi kolaylaştıracaktır.” demiştir. Davud'un devrilmesinin Batıda şok etkisi yarattığı, yeni hükümet için yalan haberler dolaştığı, Batı ülkeleri büyükelçiliklerinin faydalanacak bir pozisyon bulabilmek için beklediği, Afgan

⁶⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 92

⁶⁶ Prof. Leon B. Poullada hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Teh Annals, Leon B. Poullada. *Reform and Rebellion in Afghanistan 1919-1929: King Amanullah's Failure To Modernize a Tribal Society*, New York, 1973, s.176

⁶⁷ Esedullah Oğuz, *age*, s.92

yönetiminin çok sayıda danışman istediği, böylece SSCB'ye karşı halk üzerinde sempatik bir etki yaratılacağı" belirtilmiştir.⁶⁸

Devrim yapıldıktan yaklaşık iki ay kadar sonra direnişçiler bir ittifak oluşturarak sınırdaki birliklere saldırmaya başlamışlardır.⁶⁹ Buna paralel olarak, Afganistan'ın yönetimini darbe ile ele geçiren komünist hükümete karşı ilk halk ayaklanması 1978 yazında olmuştur.⁷⁰ Bu ayaklanmanın önemli bir sonucu olmamıştır. Ancak memleket işlerini bir yana bırakıp parti içerisinde başlayan iç çekişme yüzünden ADC Hükümeti giderek, ülkenin kırsal kesiminde kontrolünü kaybetmeye başlamıştır.

Parti içi çekişmelerden rahatsız olmaya başlayan Moskova soruna bir çözüm bulabilmek için 18 Haziran 1978 tarihinde R. I. Kharazov başkanlığında bir danışmanlar heyetini Kabil'e göndermiştir. Heyet, Taraki ile Büyükelçi A. M. Puzanov'un da katıldığı bir toplantı yapmıştır. Toplantıya daha sonra Babrak Karmal da çağırılmıştır. Toplantının ana konusu partideki bölünmeydi. Ancak Taraki, partide herhangi bir bölünme olmadığını iddia etmiştir.⁷¹

ADC liderliği bölünme olmadığını iddia etse de Kabil'deki gelişmelerden rahatsız olan Rezidans, durumu acil görerek, Temmuz 1978 tarihinde sadece ADHP'deki liderleri arasında değil aynı zamanda partinin tabanında da çok büyük bir bölünme yaşandığını bildirmiştir. Taraki ve Amin Perçem'e gerçekten kötü yöntemler kullanarak saldırmaya başlamıştı. Rezidans, Perçem kanadı da aynı şekilde karşılık verirse durumun iç savaşa dönüşebileceğini belirtmiş, Halk Partisi yöneticileri ve mensuplarına sadece SBKP liderliğini ikna ederek bu durumu durdurabileceği

⁶⁸ *The Soviet Union and Afghanistan, 1978-1989: Documents from the Russian and East German Archives*; Cold War International History Project Bulletin, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., sayı8-9, Kış 1996/1997, s. 134, (Kaynak: Odd Arne Westad'dan alınan belgelere dayanmaktadır. Sovyet Arşivi: TsKhSD), fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17.); *Political Letter from USSR Ambassador to Afghanistan A Puzanov to Soviet Foreign Ministry, "About the Domestic Political Situation in the DRA"*, 31 Mayıs 1978 tarihli, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113255>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17

⁶⁹ William Blum, *A.g.e.*, s.4

⁷⁰ Edward Girardet, *Afghanistan Between War and Peace*, National Geographic Dergisi, Washington D.C. ABD, Kasım 2003, s. 35

⁷¹ 18 Haziran 1978 tarihinde yapılan Sovyet Büyükelçisi A. M. Puzanov ile Taraki arasındaki konuşmanın kaydı (*Record of Conversation, Soviet Ambassador A. M. Puzanov and Taraki*) <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113256>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 5, op. 75, d. 1181, ll. 22-27; *CWIHP Bulletin* 8-9, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Kış 1996/1997, s. 134, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Bulletin_8-9.pdf

yorumunda bulunmuştur. Taraki'nin hem CIA hem KGB ajanı, Amin'in ise çok derin bir örtü altında Amerikan ajanı olduğuna dair çok sayıda dedikodu ortada dolaşıyordu.⁷²

Hafizullah Amin, 21 Ağustos 1978 tarihinde ADHP polütbürosu Planlama Bakanı Sultan Ali Keshtmand (Perçem) ve Genel İşler Bakanı Muhammed Rafi'nin (Perçem) darbe girişimi içinde oldukları gerekçesiyle tutuklanmalarını emretmiştir. Kasım ayında da Karmal'ın Perçem kaynaklı darbe girişimi duyurulmuştur. Amin'in ADHP'de gücü artmış ve Taraki'nin yardımcılığına da gelmiştir. 3 Aralık tarihinde Taraki, Sovyet liderleri ile görüşmek üzere Moskova'ya gitmiştir.⁷³

11 Eylül 1978 tarihinde Çekoslovakya'da büyükelçi olarak bulunan Babrak Karmal, Diplomatik Protokol Müdürü Tucek'i ziyaret ederek, Çekoslovakya'daki görevinin sona erdiğini kendisine ilettiklerini söylemiştir. Mevcut politik durumda ülkesine dönmeyi ve herhangi bir kapitalist ülkeye de gitmek istemediğini, eğer mümkün olursa Çekoslovakya'ya siyasi sığınma talebinde bulunacağını söylemiştir. Tucek'de ona bir Afgan vatandaşı olarak Afganistan Büyükelçiliğinin koruması altında olduğunu söylemiştir.⁷⁴ 13 Eylül tarihinde de SBKP MK Doğu Almanya (GDR) Devlet Başkanı Eric Honecker'e Afganistan'daki durumu ve Halk ile Perçem arasındaki çekişmeyi anlatan bir rapor göndermiştir.⁷⁵

Afgan Hükümetinin Moskova ile işbirliği içinde olduğuna dair yeni belirtiler ortaya çıkmıştır. Taraki rejimini ilk tanıyan SSCB olmuş ve diğer Doğu Bloğu ülkeleri de onu takip ederek, yeni rejimi tanımışlardır. Yeni Afgan Hükümetinin dış politika konusunda ilk icraatlarından birisi Kabil'deki Güney Kore Büyükelçiliğini kapatmak olmuştur. Buna karşılık Afganistan'ın daha önceden diplomatik ilişkide bulunmadığı Küba'nın Kabil'de büyükelçilik açma kararı sevinçle karşılanmıştır. Sovyetlerin uygulamaya koyduğu gizli plan gereğince yeni rejimi daha iyi kontrol altında tutabilmek ve yeni rejimin yerleşmesini sağlamak amacı ile ülkeye binlerce Sovyet askeri ve sivil danışman gelmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği aynı düşünce çerçevesinde Afganistan ile bir sürü ekonomik anlaşma imzalamış, karşılıklı ticaret geliştirilmiştir. Bu arada Afgan bayrağı değiştirilmiş, yerine Sovyetlerinkine benzer

⁷² Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 13; Egor Evsikov, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, sayı 11, 2009, s.46

⁷³ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 9

⁷⁴ 12 Eylül 1978 tarihinde yapılan Karmal, ve Tudec arasındaki görüşmenin tutanağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112467>

⁷⁵ 13 Eylül 1978 tarihinde SBKP MK'nin DAC (GDR) lideri Erich Honecker'e gönderdiği bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113258>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO Stiftung Archiv der Partaien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv, Berlin, J 2/202, A. 575

kızıl bir bayrak benimsenmiştir. Davud'un geçmiş yıllarda yaptığı yedi yıllık kalkınma planlarının yerini, Sovyet danışmanların yardımı ile hazırlanan Sovyet sistemine uygun 5 yıllık planlar almıştır.⁷⁶

1978/79 kışında yeni rejime karşı ayaklanan İslami direniş hareketi halktan da destek alarak bütün eyaletlere yayılmıştır.⁷⁷

2.4. Muhammed Nur Taraki Dönemi

2.4.1. Komünist Rejimin Yaptığı Toplu İdamlar ve Tutuklamalar

Afganistan'daki komünist rejim yukarıdan yapılan bir devrim olarak nitelendirilebilir. Ülkenin üst düzey yönetiminde bulunan radikal bir grup ülkenin modernleşmesi için bazı değişikliklere girişerek bunları uygulamıştır. İktidarı ele geçirenler başkentteki öğretim sisteminde yetişerek devletin sivil ve askeri kesiminde çalışmışlardır.⁷⁸

Komünistler iktidara geçer geçmez yaptıkları ilk iş tespit edebildikleri tüm muhalifleri cezaevine göndermek olmuştur. Cumhurbaşkanı Davud zamanında görev yapan binlerce bürokrat da tutuklanmış, tecrübeli devlet görevlilerinin yerine hiçbir tecrübesi olmayan genç ADHP'liler atanmıştır. Bu arada parti içi çekişmeler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Yeni kurulan hükümette Perçemlerin 10 bakanı bulunurken Halkilerin ise 11 bakanı görevde bulunmuştur. Halkiler zaten düşman oldukları Perçemleri hükümetten uzaklaştırmak için de fırsat kollamıştır.⁷⁹

Sovyetlerin parti içi kavgayı sona erdirmek için tüm gayretine rağmen Taraki'nin destekçisi Halkçılar mücadeleye devam ederek üstünlük sağlamışlar, Perçemlerin lideri Babrak görevden uzaklaştırılmış ve sürgüne gönderilmiştir.⁸⁰ Perçemlerin liderinden kurtulduktan sonra tasfiye büyük bir temizliğe dönüşmüş, insan hakları ihlalleri de dâhil olmak üzere tüm çirkin oyunlar denenerek düşman olarak görülen Perçemler devletin ve partinin tüm organlarından uzaklaştırılmıştır.

Halk Partisi içinde de keyfi uygulamalar başlamış ve yolsuzluklar aşırı derecede artmıştır. Her türlü makama yapılan atamalar liyakata dayalı değil şahsi menfaatlere

⁷⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 93-94; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 28

⁷⁷ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9

⁷⁸ Fred Halliday; Zahir Tanin, "The Communist Regime in Afghanistan 1978-1992: Institutions and Conflicts", *Europa-Asia Studies*, Vol. 50, No. 8, University of Glasgow, İskoçya, 1998, s. 1358

⁷⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 94; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9

⁸⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 94; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12

dayalı hale gelmiştir. Ülkenin hazinesi yağma edilmiştir. Afganistan'da artık sistematik bir işkence uygulanmaya başlanmış ülkede can güvenliği kalmamıştır.

Afgan Cumhurbaşkanı Taraki, rakipleri Perçemleri öldürerek, onlardan tamamen kurtulmayı düşünmeye başlamıştı. Fakat durumu anlayan Kabil'deki Sovyet Büyükelçisi Aleksander Puzanov Taraki ile görüşmüş ve onu ikna ederek, Perçem liderlerin Kabil'in ünlü hapisanesi Dimezeng yerine, yurtdışına gönderilmesini sağlamıştır. Perçem liderlerden Babrak Karmal Prag'a, Nur Ahmed Nur Washington'a, Dr. Anahita Ratipzad ise Belgrad'a büyükelçi olarak gönderilmiştir. Fakat bu çözüm Babrak Karmal'ın içine sinmemiş ve onlardan kurtulmak üzere dört ay sonra Perçem liderleri geri çağırmıştır. Hayatlarından endişe eden Perçemler ülkeye geri dönmemiş, ortadan kaybolmuşlardır. Ancak Rus işgali ile birlikte 1979 yılı Aralık ayında ülkelerine geri dönebilmişlerdir.⁸¹

Bu arada Çekoslovakya'da büyükelçi olarak bulunan fakat ülkedeki perçem düşmanlığından dolayı oradaki görevinden de azledilen Babrak Karmal'a şahsi başvurusu sonrasında SSCB'nin de onayıyla Çekoslovakya'da siyasi sığınma hakkı verilmiş, onun mevcut hükümet aleyhinde yaptığı çalışmaların destekleneceği 9 Kasım 1978 SBKP MK'ye yazılan yazıyla bildirilmiştir.⁸²

Harcanan kişilerden birisi de darbenin en önemli isimlerinden biri olan ve Taraki'nin ilk başta düşmanlığını kazanmamak için Milli Savunma Bakanı yaptığı General Abdülkadir de tutuklanarak Poli Çarhi cezaevine konulmuştur.⁸³

15 Kasım 1978 tarihinde SBKP MK 134/16 protokol numaralı yazısıyla Çekoslovak KP MK'ye B. Karmal'ın uygun olmayan davranışlar içinde bulunduğu, Afgan Devleti'ne karşı faaliyetlere katılmaması gerektiğini bildirme kararı almıştır.⁸⁴

4-7 Aralık 1978 tarihinde Taraki başkanlığında Amin, Şah Vali, Yoldaş Suma, ve çeşitli bakanların katıldığı bir Afgan heyeti Moskova'ya resmi ziyarette bulunmuştur. Sovyetleri görüşmelerde Brejnev, Kossygin, Gromiko ve Ponamarev temsil etmiştir. Heyetler arasında yirmi dört toplantı yapılmıştır. Ziyaret Afganların

⁸¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 94; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 52

⁸² 9 Kasım 1978 tarihinde, SBKP MK Dış ilişkiler departmanı başkan yardımcısı R Ulyanovski'nin MK'sine yazdığı çok gizli damgalı ve 25-S-2175 sayılı raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112507>

⁸³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 94; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 52

⁸⁴ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşiv No. CT134/16

isteğiyle gerçekleştirilmiştir. Ziyaretin en önemli sonuçlarından birisi iki komşu ülke arasında dostluk ve işbirliği anlaşmasının imzalanması olmuştur.⁸⁵

2.4.2. ABD Büyükelçisi Dubs'ın Öldürülmesi ve Ayrıntıları

14 Şubat 1979 tarihinde ABD'nin Afganistan Büyükelçisi Kabil'de yolda yürürken teröristler tarafından yakalanarak rehin alınmıştır. Afgan güvenlik güçleri rehin tutulduğu binaya saldırmış ve sonuçta Büyükelçi öldürülmüştür. ABD, büyükelçisinin kurtarılmasında Afgan Hükümetinin güç kullanmasını protesto etmiştir. 22 Şubat tarihinde ise ABD başkanı Jimmy Carter Afganistan'a yapılan yardımların azaltılması emrini vermiştir.⁸⁶

ABD Büyükelçisi Adolph Spike Dubs'ın kaçırılması ve 14 Şubat 1979 tarihinde öldürülmesi ile ilgili "Dubs" olayından özellikle bahsetmek gerekir. Sovyet istihbarat teşkilatı Cheka Dubs'ın Afganistan'a büyükelçi olarak atanmasından endişelenmiştir. Moskova'da Büyükelçilik Birinci Sekreteri olarak çalışırken çok yakından takip edilmiş ve izlenmiştir. KGB Dubs'ın bölgeyi çok iyi bildiğini, CIA'e bağlı olduğunu ve ona çok güvenildiğini değerlendirmiştir. Onun atanması ve akredite edilmesinin bu yüzden Amerika açısından yeni Afgan Hükümetini olumlu yönde etkileme ve Afganistan'ın SSCB'den uzaklaşmasının sağlanması anlamına geldiği değerlendirilmiştir. Dubs, Amerika'nın İran Körfezi'nde ve Orta Doğu'da durumunun güçlenmesindeki ve etkisinin artmasındaki en önemli vasıta ve Afganistan-Pakistan-İran üçgeni fikrini ortaya atanlardan birisi olmuştur.

3 Ağustos 1978 tarihinde Kabil Rezidans'a bir telgraf gelmiştir. Telgraf Dubs ile ilgiliydi. Yukarıda anlatılan konulardan bahsetmiş ve şu korkuyu dile getirmiştir: "Dubs'ın Afgan liderliği ile kuracağı ilişkiler sonucu, üstün zekâsı ve SSCB'deki durum ile Sovyet dış politikasını bilmesinin avantajıyla inisiyatifi ele geçirmesi kaçınılmaz görülmüştür. Bizim bakış açımıza göre, bu konu onun faaliyetleri arasında en tehlikeli olanlardan birisi olmuştur."

Rezidans da merkeze aynı yönde görüş bildirerek şu cevabı yazmıştır: "Dubs'ın liderliğindeki Amerikan Büyükelçiliği aktif olarak halk ve entelektüellere propaganda

⁸⁵ <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112458>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Diplomatic Archive, Sofia, Opis 35, File 335

⁸⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 94; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 9; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 52; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.107; M. Hassan Kakar, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*. Berkeley: University of California Press, 1995, s.22; İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle, Afganistan Gezi Notları*, İstanbul, Haziran 1980, s.51

yapmış ve Hindistan, Pakistan ile güneydoğu Asya'yı da etki altına almak için Afganistan'ı köprübaşı olarak kullanmıştır. Cheka'nın yönlendirdiği kara bulutlar giderek artmış ve onu yoğun bir sağanak takip etmiştir.”⁸⁷

Dubs'ın öldürülmesi sırasında meydana gelen olaylardaki sır çözülememiştir. 14 Şubat 1979 tarihinde meçhul kişiler sokakta yürürken Dubs'ı yakalayıp etkisiz hale getirmişler ve onu Kabil Otel'i'ne (Hotel Kabul) götürmüşlerdi. Teröristler Büyükelçinin serbest bırakılması için Sitam-ı Milli grubundan Bahrudin Bals ve Faizani'nin cezaevinden çıkarılarak serbest kalmasını talep etmişlerdi (Bals ve Faizani Nisan Devrimi'nin hemen ertesinde vurularak öldürülmüştür.). KGB'nin tavsiyesiyle Amin özel bir saldırı timinin otel odasına gitmesi ve teröristleri öldürmesi emrini vermiştir. Özel tim Sovyet kurşungeçirmez yelekleri giymiş ve Kalaşnikov silahları kuşanmıştı. Tim odaya mermi yağdırmıştır. Dubs ağır yaralanmış ve kısa bir süre sonra ölmüştür. En az iki mermi yarası olduğu bildirilmişti. Teröristlerden ikisi öldürülmüş, birisi hapse atılmış ve diğeri kaçmayı başarmıştı. Operasyon sonucu yapılan araştırmalarda dört teröristin sadece üç tabancası olduğu anlaşılmıştır.

Operasyon zamanında otelde Büyükelçi Birinci Sekreteri ve Güvenlik Danışmanı S. G. Bakhturin (kod Volgin) ve ADC İçişleri Bakanlığı Suç Önleme Bölümünde danışman olarak görevli Yuly Kutepov da (kod Krabs) bulunmuştur. Operasyon süresince teröristlerin vakit kazanmaya çalışacağını bu nedenle basına haber verilmemesini, teröristlerle pazarlığa girilmemesini, onun yerine teröristlerin etkisiz hale getirilmesini ve böylece meraklı gözlerin otelden uzak tutulmasını önermişlerdir. Olayda kullanılan boş kovanları almak isteyen Amerikalılara izin verilmemiştir. Olayda odanın incelenmesi gerekiyordu. Odada nerede üretildiği bilinmeyen Kalaşnikov'a benzer bir silah kullanılmış ve teröristlerden ele geçirildiği kayıt altına alınmıştır.

Olayın ertesi günü Osadchy ve Yuly merkezin talimatları doğrultusunda Amerikalılara olayı doğru bir şekilde açıklayabilmek ve fikir birliği sağlamak için Amin'in ziyaretine gitmişlerdi. Amerikalılara başsağlığı dilemeyi, resmi binalarda bayrakları yarıya indirmeyi ve teröristlerin resimlerinin gazetelerde yayınlanmasını kararlaştırmışlardı. Cezaevine konulan teröristi Amerikalıların sorgulama isteğine engel olmak ve kaçan terörist ile ilgili sorulara muhatap olmamak için vurmayı ve başka bir mahkûmu da vurarak kaçan dördüncü terörist de buydu demeyi kararlaştırmışlardı. Büyükelçiyi kaçıran teröristlerin dördünün de vurulduğu hikâyesi gazetelere

⁸⁷ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 154

dağıtılabilirdi. Geceleyin her iki mahkûm da vurularak öldürülmüştür. Eğer Amerikalılar teröristlerin ele geçirilmesinde Sovyet danışmanların katkısını soracak olurlarsa; Amin, Sarwari ve Tarun'un Afgan tarafının hiç kimseye danışmadan teröristlere karşı radikal tedbir alarak müdahale ettiğini ve olayda hiç Sovyet danışman katkısı olmadığını söylemeleri talimatı verilmiştir.⁸⁸

ABD, Kabil'deki büyükelçisinin kaçırılması ve öldürülmesi üzerine direnişçilere yardımı arttırmıştır.⁸⁹

Cheka yapılan operasyon ile Amin'den kurtulur kurtulmaz, dizinformasyon (yanıltıcı bilgi dağıtma) servisi yabancı basın için Büyükelçi Dubs'ın ölümüyle ilgili yeni bir kurgu oluşturmuştur. Buna göre:

“CIA ajanı Amin'in suçları araştırılırken, dört teröristin bir İslami Şii örgütünün üyeleri olduğu, Amin'in adaletsiz yoğun baskı yönetimine başkaldırdıkları anlaşılmıştır. Amin Müslümanları saf dışı bırakarak, emperyalist bir ajan gibi davranmış ve teröristler Amerika'nın bunu itiraf etmesi için olağanüstü tedbir almaya hazırlanmışlardır. Amerikan Büyükelçisini kaçırarak, onu ölüm tehdidi altında, ABD Kabil Büyükelçiliği ile Amin arasındaki ilişkiyi itiraf etmeye zorlamayı planlamışlardır. Kabil Otel'de Dubs teröristlerin elindeyken Amin, yapılması gereksiz olan bir operasyon emri vererek, hiç merhamet gösterilmemesini söylemiştir. Çatışma esnasında Dubs ölümcül ağır yara almış, bir terörist ölmüş ve bir diğeri yaralanmıştır. Diğer iki terörist tutuklanmış fakat ertesi gün öldürülmüşlerdir. Bu infaz Amin'in emriyle Tarun tarafından yerine getirilmiştir. Tarun da 14 Eylül 1979 tarihinde açıklanamayan bir şekilde öldürülmüştür.

İslami bir örgütün üyesi olan bu teröristler Amerikan Büyükelçisini zorlayarak Amin'in Amerikalılarla işbirliği yaptığı hususunda konuşurma, böylece onun CIA ajanı olduğunu açığa çıkarma amacı taşımışlardır. Amin tüm teröristleri yok etmek ve böylece suçlamayla karşı karşıya kalmamak için her türlü tedbiri almıştır. Carter yönetimi şoktaydı. Amin'in CIA ile ilişkisinin açığa çıkmaması için Amerikan Büyükelçisini kurban etmeyi tercih etmişlerdir.”

Ruslar, Şubat 1980 tarihinde Rezidans Halk Muhafız Birliği Komutanı Azhar Abdullah Samad'ı (ajan Fatih) Dubs olayı için daha fazla dizinformasyon yayma teşebbüsünde kullanmıştır. Sözde araştırma sonuçlarının derinleştirilmesi Büyükelçinin ölümünde Amerikalıların da yer aldığını göstermiştir. Bir gazetede “Dubs'ın ölümünde

⁸⁸ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 155; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.107

⁸⁹ Willam Blum, *A.g.e.*, s. 1

kimin vicdanı rahat?” başlıklı Amerikalıları suçlayan uydurma bir makale yayınlanmıştır. Amin’in CIA ajanı olmasının hikayesi şu şekilde gelişmiştir. KGB operasyon gruplarının birinden bir el yazısı analiz uzmanı Afganistan’a gönderilmiştir. Amin’in ölümünden sonra Amin’in not defterinde Amin’in el yazısıyla yazdığı CIA telefonu ve bir not bulunmuştur. 16 Şubat tarihinde bir KGB danışmanı Babrak’a bu not defterini vermiş ve giriş bölümünü göstermiştir. Babrak da bunun bile şimdiden Amin’in Amerikan istihbaratıyla bağlantısını kesin olarak ispatlayacağını söylemiştir.⁹⁰

Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, 1995 yılında katıldığı Norveç Nobel Enstitüsünün düzenlediği bir sempozyumda rastladığı CIA Eski Başkanı Stansfield Turner’a: “*Hafizullah Amin’in bir CIA ajanı olup olmadığını?*” sormuştur. O da: “Birçok defa Amin’in CIA ve ABD ile bağlantısı olduğu yönünde bilgi aldım. Fakat şunu söylemeliyim insanlar çoğu kez bize olmayan konuları yakıştırıyorlar. Afganistan o zaman bizim için öncelikli bir konu değildi. Bizim başka problemlerimiz vardı. Bu gün bile bizim için öncelikli bir konu değildir.” demiştir.

Kremlin de Amin’e güvenmiyordu çünkü hakkında CIA ajanı olduğu yönünde raporlar hazırlanmıştı. Mesela 1977 yılında Halk ve Perçem birleştiğinde, Amin Politbüroya seçilmemişti çünkü herkes ona itiraz ediyordu. ABD’de eğitimde olduğu sırada CIA ile işbirliği yaptığı konusunda suçlanmıştı. Bu konuyu kendisi de itiraf etmişti. CIA ile oynadığını çünkü paraya ihtiyacı olduğunu ama konunun ciddi bir şey olmadığını söylemişti. Ulyanovsky ile bu konuda yaptığı toplantı metninin çözümü belge olarak Karen Nersesovich’de bulunmaktadır.

Amin Taraki’yi öldürdükten sonra ona karşı Sovyet liderliğinin davranışları değişmiştir. Onun kendilerini terk ederek Amerika ve Pakistan ile işbirliği yapabileceğinden korkmuşlardır. Fakat aynı zamanda sosyalist söylemlerine de devam etmiştir. O Amerika yanlısı bir sosyalist olarak Rusların adamı olmamıştır.⁹¹

2.4.3. Bu dönemde Afganistan’da yaşanan gelişmeler

ABD Başkanı Carter 22 Şubat 1979 tarihinde Afganistan’a yapılan yardımın azaltılması emrini vermiştir.⁹² 16 Mart tarihinde Herat’ta ayaklanma olmuştur. Hükümet

⁹⁰ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 156

⁹¹ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, "Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul, December 1979", *Cold War International History Project, Working Paper Number 41*, Ocak 2007, s.5, <https://www.wilsoncenter.org/publication/inside-the-soviet-invasion-afghanistan-and-the-seizure-kabul-december-1979>

⁹² Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 52

birliklerinin Herat'ı geri almaları sırasında binlerce kişinin öldüğü duyulmuştur. 17-19 Mart tarihlerinde SBKP MK polütbürosu Afganistan'daki durumu görüşmek için toplantılar yapmıştır. 20 Mart tarihinde Taraki Moskova'ya çağırılmıştır. Sovyet siyasi ve lojistik yardım konuları görüşülürken Taraki'nin Sovyet birliklerinin müdahalesi konusundaki talebi reddedilmiştir. 27 Mart tarihinde Amin başbakan olmuştur.⁹³

20 Mart 1979 tarihinde Brejnev ile N. M. Taraki'nin yaptığı görüşmede Afganistan'da durumun giderek bozulduğu, halktan uzaklaşıldığı, baskı ve keyfi öldürme ile kayıpların güven ortamını zedelediği, alınacak tedbirlerin neler olması gerektiği konuşulmuştur.⁹⁴

1 Nisan tarihinde yeni hükümet açıklanmış: Albay Aslam Watanjar Savunma Bakanlığına ve Sheijan Mazduryar da İçişleri Bakanlığına atanmıştır. Asadullah Sarwari de Afgan istihbaratının başına getirilmiştir. Nisan/Mayıs aylarında yapılan kuvvet talepleri de Moskova tarafından reddedilmiştir.⁹⁵

2 Nisan tarihinde Washington, Sovyetlerin Amerikalılar gerillaları silahlandırıyor iddiasını reddetmiştir. 30 Nisan tarihinde Taraki, Afganistan'ın doğu sınırındaki mevzilere yapılan saldırılarda Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak'ın parmağının olduğunu açıklamıştır. 13 Haziran tarihinde Afganistan, Pakistan'ın Afgan Hükümetine karşı yapılan ayaklanmayı desteklediğini duyurmuştur.⁹⁶

Haziran ayında Sovyet Dışişleri Bakanlığında görevli Vasily Safronchuk, Afgan dış politikası konusunda tavsiyelerde bulunmak ve rejimin politik tabanını genişletmek maksadıyla Kabil'e gönderilmiştir. (Afganistan'da 22 Aralık tarihine kadar kalmıştır.). 29 Haziran tarihinde SBKP polütbürosu Taraki ve Amin'e ülkede güvenlik ve asayiş sağlamaları için baskı yapmaya karar vermiştir.⁹⁷ Buna destek olmak için de Polütbüro, Bagram'a bir hava indirme taburu ve Kabil'e de 125 kişilik bir KGB özel kuvvet birliği göndermiş ve onlar da Bagram'ı işgal etmişlerdir.⁹⁸ Temmuz ayının başında 600 mevcutlu bir hava indirme taburu da Bagram'a yerleşmek üzere gizlice gönderilmiştir. Temmuz ayında SBKP Uluslararası departmanı Başkanı Boris Ponomarev Perçem karşıtı karışıklıkları düzeltmek, Afganistan'daki durumu tespit etmek ve Sovyetlerin endişe duyduğu eksiklikleri anlatmak üzere Afganistan'a gönderilmiştir.

⁹³ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 10; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 52

⁹⁴ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

⁹⁵ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 10; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 53

⁹⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 53

⁹⁷ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

⁹⁸ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 53

Temmuz ayında Amin karşıtı broşürlerin dağıtıldığı görülmüştür. 27-28 Temmuz tarihinde Amin kabineyi yeniden değiştirerek, Watanjar ve Mazduryar görevden uzaklaştırmıştır.

17 Ağustos tarihinde Afganistan'daki askeri durumu tespit etmek üzere Kabil'e, Sovyet Savunma Bakan Yardımcısı General İvan Pavlovskiy'in başkanlık ettiği 63 yüksek rütbelinin oluşturduğu üst düzey bir askeri heyet gönderilmiştir. Pavloskiy Kasım ayında Moskova'ya geri döndüğünde Sovyet askeri harekâtının ve işgalinin doğru olmayacağını anlatan bir rapor hazırlamıştır.⁹⁹

Uluslararası Af Örgütünün 21 Ağustos 1979'da hazırladığı rapora göre, 1978 Kasım ayında Poli Çarhi'de bulunan mahkûmların miktarı on iki bin kişiye ulaşmıştır. Bu hapishanenin alabileceği mevcudun iki katı anlamına gelmektedir. Tutukluların içinde sadece siyasi suçluların akrabası olduğu için orada bulunan kırk iki kadın ve çocuk da vardı.¹⁰⁰

Aydınlık gazetesi 1 Eylül 1979 tarihinde yayınladığı haberde: "Rusya'ya teslimiyetçi yaklaşan hükümetlerin adım adım Taraki darbesini hazırladığını" bildiren bir haber yayınlamıştır.¹⁰¹

Aydınlık gazetesi 2 Eylül 1979 tarihine yayınladığı haber ile:"Sovyetlerin dış müdahale yaygarasının yeni bir askeri müdahalenin habercisi olabileceğini" yayınlamıştır.¹⁰²

Kabil'deki Poli Çarhi Hapishanesi'nde tutuklulara işkence yapıldığı yönünde çok miktarda bilgi alınmıştır. Time dergisinin 1 Ekim 1979 tarihli sayısında yayınlanan bir habere göre, Kabil'deki komünist rejim kısa sürede otuz bin kişiyi hapse atmış, iki bin civarında Afgan'ı da idam etmiştir.¹⁰³

Ülkenin bayrağının renginin de kızıla dönüştürülmesi, Müslüman halk arasında büyük bir tepki ile karşılanmış ve 1979 yılında ilk isyan Nuristan Eyaleti'nde başlayarak, kısa bir süre içerisinde bütün ülkeye yayılmıştır. Taraki rejimi, merkez dışında tüm ülkede kontrolünü elinden kaçırmıştır. Taraki iktidarı boyunca ülkedeki düzeni ve asayişini sağlayabilmek için yaklaşık 200 bin kişi çeşitli şekillerde

⁹⁹ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 11

¹⁰⁰ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 94; <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,947444,00.html>

¹⁰¹ *Aydınlık gazetesi* 1 Eylül 1979, s.1

¹⁰² *Aydınlık gazetesi* 2 Eylül 1979, s.1

¹⁰³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 94; <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,947444,00.html>

öldürülmüştür. Sadece Herat'ta başlayan isyanı önlemek için şehrin uçaklarla havadan bombardıman edilmesi neticesinde yaklaşık 30 bin kişi ölmüştür.¹⁰⁴

Brejnev ise isyanları dış güçlerin faaliyetlerine bağlayarak şöyle demiştir: “Dışarıdan eğitilerek silahlandırılan binlerce, on binlerce karşı-devrimci tam donanımlı ordular halinde Afganistan’a gönderilmeye başlamıştır. Aslında işbirlikçileriyle birlikte emperyalizm, devrimci Afganistan’a karşı ilan edilmemiş bir savaş başlatmıştır.

Afganistan saldırının durdurulmasını ve böylece yeni yaşamın barış içinde kurulmasına olanak tanınmasını ısrarla talep etmiş, dış saldırıya karşı direnen Afgan yönetimi, daha Başkan Taraki zamanında ve sonrasında Sovyetler Birliği’ne yardım için defalarca başvurmuştur. Kendi adımıza biz de saldırı durdurulmazsa Afgan halkını kötü zamanlarında terk etmeyeceğimiz konusunda gereken çevreleri uyarmıştık.”¹⁰⁵

9 Ekim 1979 tarihinde Washington Post gazetesi, Sovyetlerin yeni ürettiği silahların denemesini Afganistan’da yaptığını bildiren bir haber yayınlamıştır.¹⁰⁶

Bu arada Afganistan’da Halk ve Perçem grupları arasında kavga ve çekişme tüm hızıyla devam etmiş, iktidarı ele geçiren Halkçılar Perçemleri tasfiye çalışmalarına başlamıştır. Taraki Perçemlerden kurtulmak için hepsini büyükelçi olarak yurtdışına göndermeyi kararlaştırmıştır. Babrak Çekoslovakya’ya, kendisi Pakistan’a, Nur Ahmet Nur Washington’a, Walil Londra’ya ve Anahita Belgrad’a gönderilmiştir. İç mücadele çok ciddi sonuçlar doğurmuş, Sovyetler Birliği’ne bağlı olan birçok komünist idam edilmiştir.¹⁰⁷

Aydınlık gazetesi 4 Kasım 1979 tarihinde yayınladığı haberde: “Afganistan’da örtülü bir Rus işgali gerçekleştiğini, Moskova’nın Afganistan’a yirmi tümen gönderdiğini” belirtmiştir.¹⁰⁸

Aydınlık gazetesi 5 Kasım 1979 tarihinde yayınladığı haberde: “Sovyetlerin işgal bataklığına saplanacağını” bildirmiştir.¹⁰⁹

2.4.4. Komünistlerin Yaptığı Sözde Reformlar

Perçemlerin tasfiye edilmesi ve hükümet karşıtı bürokratlarla aydınların hapse atılmasından sonra, sıra Afganistan’ı Sovyetleştirmeye yönelik reformlara gelmişti.

¹⁰⁴ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 28

¹⁰⁵ L İ Brejnev, *A.g.e.*, s. 14

¹⁰⁶ *Washington Post gazetesi*, 9 Ekim 1979, s.1

¹⁰⁷ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12

¹⁰⁸ *Aydınlık gazetesi* 4 Kasım 1979, s.1

¹⁰⁹ *Aydınlık gazetesi* 5 Kasım 1979, s.1

Hükümet, Afgan toplumuna aykırı düşecek birçok reform ilan etmiş ve Afgan komünistleri ne pahasına olursa olsun reformları uygulamaya koymayı kararlaştırmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Taraki, Die Zeit gazetesine 9.6.1978 tarihinde verdiği bir demeçte bunu şöyle vurgulamıştır:

*“Halk ya ikna olduğu için ya da cezalandırılma korkusundan bizim dediklerimizi yapacaktır. Reformları aceleyle getirmek istemiyoruz, aksine adım adım uygulayacağız. Ama bunları belli bir derecede güç kullanmadan tatbik etmenin zor olacağını da belirtmeliyim.”*¹¹⁰

Fakat Taraki tam tersi bir politika izleyerek, reformları hızla uygulamaya koymuştur. Reformların başında “Taksimat-ı Arazi (arazilerin paylaşılması), yani toprak reformu ilk sırayı almıştır. 1978 Kasımından sonra toprak reformuna başlanmıştır. Reformları uygulamak için ülkenin dört bir yanına dağılan genç Halkiler, zenginlerin topraklarını zorla ellerinden alarak fakir çiftçilere dağıtmaya başlamışlardır.

Topraksız köylülere verilecek olan araziler üzerinde törenler düzenlenmiş, törenlerde genç parti üyeleri bir güzel nutuk attıktan sonra, “Feodallara ölüm!”, “Emperyalizme ölüm!” sloganlarıyla tapu dağıtmışlardır. Afgan basını toprak reformunun büyük bir başarıyla sürdüğünü gösteren haberler yayınlamış, Kabil televizyonu sık sık komünist rejimin kıızıl bayrağı altında dans eden yeni toprak sahibi çiftçilerin görüntülerini yayınlamıştır. Kabil Radyosu da toprak reformunu, “Savr İnkılabı”nın en büyük başarısı olarak duyurmuştur.

Gerçek durum hiç de Afgan medyasının çizdiği tablodaki gibi parlak olmamıştır. Başlangıçta birçok köyde tantanalı gösterilerle zenginlerin toprakları zorla ellerinden alınmışsa da, çiftçilerin birçoğu, kendilerine verilen arazileri, sahiplerine iade etmişlerdir. Çünkü başkasının malını karşılıksız olarak zorla almak hem Afgan toplumunda yerleşmiş geleneklere hem de İslam inancına aykırı bir davranış olarak kabul edilmiştir.¹¹¹

Devletin dağıttığı arazileri alan bazı köylüler ise halkın büyük tepkisiyle karşılaşmışlardır. Birçok kimse, onları komünist rejimin adamı ve casusu olarak kabul etmiş ve dışlamıştır. Bu yüzden de onları sünnet, düğün gibi geleneksel törenlere davet etmemeye başlamışlardır.

¹¹⁰ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 95;

¹¹¹ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 96; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.108

Bir tarafta komünistlerin baskısı, diğer taraftan toplumun tepkisi toprak verilen çiftçileri ikilemde bırakmıştır. Bu yüzden birçok çiftçi hükümetin baskısından kurtulmak için -gizlice zenginlerin de rızasını alarak- arazileri kâğıt üzerinde kabul etmiş, ancak hiçbir zaman o topraklara adımını atmamış, ilk fırsatta da mülkü sahibine iade etmiştir.

Komünistlerin propagandasına kanarak kendilerine ait olmayan arazileri sahiplenmeye kalkan küçük bir grup çiftçi ise cihadın ilk başlarında Mücahitler tarafından öldürülmüşlerdir. Böylece “Taksimât-ı Arazi” reformu fiyaskoyla sonuçlanmıştır.

Hükümetin reform programını uygulamak için köylere, kasabalara gönderdiği şehirli gençler kırsal kesimdeki karmaşık ilişkilerden ve toplumsal yapıdan habersiz olduklarından halkı komünist yönetime iyice düşman etmişlerdir.

Hükümet daha sonra başlık parasını kaldırmıştır. Hükümetin başlık parasını kaldıran reformu Taraki’nin 7. kararı olduğu için halk arasında “Ferman-ı heft” yani “7. ferman” olarak bilinen uygulama, toplumda toprak reformu ile başlayan hoşnutsuzluğu daha da artırmıştır. Hükümetin halkın sabrını taşıran bir başka uygulaması da komünistlerin yürüttüğü ateizm propagandası olmuştur. Afgan makamları, artık konuşmalarında ikide bir Lenin’den, Marx’dan alıntılar yapmaya başlamıştır. Bu arada Leninizm ve Marksizm doktrini ile ilgili dersler okul müfredatlarına alınmıştır.¹¹²

Ayrıca yabancı dil olarak İngilizce yerine Rusça öğretilmeye başlanmış, Afgan komünistleri birbirlerine yoldaş anlamına gelen “rafik” veya “mılgiri” diye hitap etmeye başlamışlardır. Kabil Radyosu ise Cumhurbaşkanı Taraki’den Dari dilinde daha önce sadece Allah’ın adını zikrederken kullanılan “Haluk-ı Kebir” (Büyük Yaratıcı), yerine “Hallak-i Tavana” (Kudretli Yaratıcı) şeklinde bir sıfat kullanmıştır. Dari dilinde “Hallak” sözü, sadece Tanrıyı ifade etmek için kullanıldığından, Afgan basınının Cumhurbaşkanı Taraki’den “Hallak” şeklinde söz etmesi, halk nazarında komünistlerin Tanrıyı inkâr ettiğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Özellikle ülkenin kuzeyinde yaşayan Türkmenlerle Özbeklerin birçoğu önce 1917 Bolşevik ihtilali ile sonrasında 1930’lu yıllardaki Sovyet Hükümetinin zorunlu kolektifleştirme siyaseti sırasında yurtlarından kaçarak Afganistan’a gelmiş olduklarından, bütün bunların tipik komünist söylemi olduğunu çok iyi biliyorlardı.

¹¹² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 98

Önce mal-mülk, sonra namus, şimdi de iman elden gittiğine göre, artık cihadın vakti gelmişti. Kısa süre içerisinde ayaklanmalar başlamış ve ülkenin dört bir yanını sarmıştır. Bu ayaklanmalar bir yıl sonra ulusal bağımsızlık mücadelesine dönüşmüş ve bunu bastırmaya yüz kırk bin kişilik Kızıl Ordunun bile gücü yetmemiştir.

İlk ayaklanma Herat'ta ortaya çıkmış, halk subayların da desteği ile komunist idareyi yıkarak yönetimi ele geçirmiştir. Sonrasında Rus Mig uçakları devreye girmiş ve yaklaşık 50 bin kişi ölmüştür. Bu isyan ile cihat resmen başlamıştır.¹¹³

2.5. Hafızullah Amin İktidarı

Taraki Hükümetinin icraatları ve üst üste yaptığı yanlışlıklar Afgan halkının ayaklanmasına sebep olmuştu. Toy ve bürokraside hiçbir tecrübesi olmayan Afgan komünistleri, ülke şartlarını göz önüne almadan Afganistan'ı bir gecede Sovyetleştirmeye çalışmışlar, halk da bunu büyük bir tepkiyle karşılaşmış ve ülkenin her yanında isyan etmeye başlamışlardır.

SSCB'de bunu istemiyor, Afganistan'ı Sovyetleştirme programının acele etmeden, yavaş yavaş sindirilerek uygulamaya konmasını ve kalıcı olmasını istiyordu. Sovyetler Birliği 1940'lı yıllarda ve daha sonra Doğu Avrupa ülkelerini işgal ettiğinde, yerli halkın tepkisine neden olacak ve onları kendisine düşman edecek hiçbir tutum sergilememiş ve gerçek niyetini gizlemek için çok yumuşak söylemlerde bulunmuştur. Doğu Avrupa'yı işgal eden Ruslar ilk yıllarda hiçbir reform yapmadığı gibi halkın örf ve adetlerine saygı göstererek kilise ve dini kurumlara hiç dokunmamışlardı. Moskova, Afgan komünistlerinin de aynı şekilde hareket etmesini beklemiştir. Fakat Kabil Hükümeti tam aksine davranarak halkın nefretini kazanmıştır. Böyle giderse Afganistan, halkın desteğini alan direnişçilerin eline geçebilirdi.¹¹⁴

Afgan Hükümeti kendi eksikliklerini görmüyor, Sovyet askeri danışmanlarını yetersiz görerek eleştiriyorlardı. Mesela, Amin 1978 yılı sonunda Nangralesk bölgesinde bulunan Komdezh Vadisi'nde direnişçilere karşı yapılan askeri hareketin başarısız olması sonucunda rahatsızlığını ve üzüntüsünü şöyle vurgulamıştır:

“Uzun süreden beri askeri danışman Bryaskin tarafından komuta edilen Afgan kuvvetleri hükümet karşıtı güçleri yok etme konusunda yetersiz göründüler. Biz sizin danışmanlarınıza Afgan kuvvetleriyle ilgili geniş yetkiler verdik. Sizin

¹¹³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 100

¹¹⁴ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 101

danışmanlarınızın tavsiyelerine uymayanları şiddetle cezalandırıyoruz. Bu bize hep askeri danışmanınızın yeterli olmadığını gösteriyor. SSCB’de çok sayıda olduğunu bildiğimiz tecrübeli generallere ihtiyacımız var. Onlar Afgan Ordusunun savaş kabiliyetini artırmalı ve Sovyet Ordusunun savaşta edindiği tecrübeyi aktararak ordumuza savaşmayı öğretmelidir.”¹¹⁵

Yaşanan bu gelişmeler Sovyet görevlileri ile Afgan liderlerinin arasının gözle görülür bir şekilde bozulmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Moskova Sovyet danışman ve uzmanlarına Afganların faaliyetleri konusunda daha ayrıntılı bilgi toplayarak rapor vermeleri emri verilmiş, görevlendirilen Rus personel sayısı artırılmıştır.¹¹⁶

Ayrıca Amin, Tümgeneral Vasily P. Zaplatin’e Gorelov’u kastederek, “Mevcut liderinizle çalışmak çok zor ve onun yardımcısının (Khrumchenko) ciddi kararlar alma yeteneği yok” demiştir.

Afganlar Sovyet yaşam tarzına alışamamışlardı. Afgan ajanı (kod Kakkas, Davud Hükümetinde Tarım Bakanı) Sovyetler Birliği’ndeki yaygın rüşvet olaylarını şahsen yaşadığını söyleyerek: karısı Moskova’daki Botkin Hastanesi’nde yatarken doktor ve diğer personelin rüşvet veya hediye alana kadar işleri kasıtlı olarak geciktirdiklerini belirtmiştir.¹¹⁷

Yaşlı olan Taraki Afganistan’da kontrolü kaybetmiş, genç ve dinamik bir lider olan Amin devleti yavaş yavaş ele geçirmeye başlamıştı. Sovyetler, Afganistan’da asıl iktidarın Cumhurbaşkanı Taraki’nin değil, aksine Başbakan Hafızullah Amin’in elinde olduğunu fark etmeye başlamışlardı. Bunun yanında Amin güvendiği adamlarını orduya ve Afgan jandarma teşkilatı Sarandoy’un önemli makamlarına yerleştirmişti.¹¹⁸

31 Mayıs 1978 tarihinde SSCB’nin Afganistan Büyükelçisi Puzanov Sovyet Dışişleri Bakanlığına yazdığı siyasi mektubunda; Afganistan’ın mevcut günlük politikasından bahsetmiş ve yeni Afganistan Hükümetinin kuvvetlenmesi için desteklenmesi gerektiğini anlatmıştır.¹¹⁹

¹¹⁵ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 23

¹¹⁶ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 22

¹¹⁷ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 24

¹¹⁸ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 101

¹¹⁹ 31 Mayıs 1978’de Büyükelçi Puzanov’un SSCB dışişlerine mektubu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113255>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD), fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17,

Amin'in mali ve planlama konularda görevli Sovyet kişisel danışmanı D. Yu. Dragyalis (kod Romov), Amin'i yetenekli, zeki ve entelektüel açıdan olgun fakat zalim ve ihtiraslı olarak anlatmıştır. Amin'in gücü elinde toplamaya çalıştığını da raporunda belirtmiştir.¹²⁰

2.5.1. Amin'in İktidar Hazırlığı ve Sovyetler Birliği:

Gelişmelerden rahatsız olan Kremlin, 1978 yılı yaz aylarında Amin'i devirmek için hazırlıklara başlamıştı. Amerikan Gizli Servisi de (CIA) bunu çoktan haber almıştı. Nitekim Kabil'deki Amerikan Büyükelçiliği 11 Ağustos 1978 tarihinde Washington'a şifreli bir mesaj göndererek, Afgan Kabinesinin Amin karşıtı üyelerinin bir darbe hazırlığı yaptıklarını bildirmiştir. Mesaja göre, Peştun olmayan bakanların çoğu darbeyi desteklemiş fakat haber almasa da durumu değerlendirerek tehlikeyi sezen Amin bu konuda her türlü emniyet tedbirini almıştı.¹²¹

Dışişleri Bakan Yardımcısı Şah Muhammed Dost (kod Piers) Ruslarla yapılan toplantılarda sık sık bir veya iki kişinin fikir veya isteklerinin tüm partiye hâkim olduğunu dile getirmeye başlamış, Taraki'nin yardımıyla Amin'e daha hafif bir iş verilmesi veya emekli edilmesini teklif etmiştir.

Temsilcilik ve Rezidans bu teklife gittikçe sıcak bakmaya başlamış, Amin'in zararlı faaliyetleri konusunda bilgi toplayarak, onu takip etmeye karar vermişlerdir. Amin, ABD'de birlikte okuduğu eski Eğitim Bakanı ve komünizm düşmanı olan N. Pazvak ile buluşup defalarca içki içmiştir. Amerika'dan dönerken Afganistan'ın Bonn Büyükelçisi emperyalizm ajanı Ali Akmand Popal'ı ziyaret etmiştir. Kabil ve eskiden Kral olan Zahir Şah ile görüşmeye devam eden ve Spinjar Anonim Şirketi Başkanı Sarvari Nashar'ı sık sık görmeye gitmiş ve Nashar'da seçim kampanyasında Amin'e mali destek vermiştir. Nisan Devrimi'nden sonra Amin onu hapisten çıkarmış ve bir şoför ile makam arabası tahsis etmiştir. Amin, Spinjar Oteli'nin bir odasında General Jelian Tutakheil ve kimliği tespit edilemeyen bir Amerikalı ile buluşmuştur. Taraki'nin teklifiyle Amin, ADHP Merkez Komite Üyeliği için aday gösterilmiş fakat Babrak adaylığına karşı çıkmış, sonra ortam gerilmiş ve Amin, Babrak'ı tabanca ile tehdit etmiştir.

¹²⁰ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 25

¹²¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 102

1978 yılında Newyork'ta bir Amerikalı ile evli olan Hüseyin Payende ile buluşmuştur. (Hüseyin, Hindistan ve Pakistan Komünist Partilerine, İran Komünist Partisi Tudeh'e ve Filistin Kurtuluş Örgütüne düşmandı.)¹²²

7 Ocak 1979 tarihinde SBKP MK aldığı karar Afganistan'daki Sovyet Büyükelçisine iletilmiş ve Sovyetlerin Afgan Silahlı Kuvvetlerine yapacağı yardımın nasıl olacağının Afgan liderlerine anlatması istenmiştir.¹²³

13 Mart 1979 tarihinde ADC Sofya Büyükelçiliği, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına diplomatik görevlerde bulunan 34 Afgan vatandaşının diplomatik görevlerinin sona erdiğini, diplomatik pasaportlarının artık geçerli olmadığını, bunların ayrıca vatandaşlıktan da çıkarıldığını, aralarından vize için başvuran olursa reddedilmesini, bu kararın tüm Bulgar diplomatik temsilciliklerine iletilmesi ricasını içeren bir yazı göndermiştir.¹²⁴

17 Mart 1979 tarihinde Taraki ve Kosygin'in yaptıkları telefon konuşmasında, Afganistan'daki Taraki özellikle Herat için kuvvet istemiş, sonunda Sovyetler Birliği'nin direnişçilerle mücadele edebilmeleri için silah ve malzeme vermesi kararlaştırılmıştır.¹²⁵

Yine 17 Mart 1979 tarihinde yapılan MK Politbüro toplantısında Afganistan konusu görüşülmüş, Afganistan'daki bozulma ve çürüme ile SSCB'nin muhtemel tepkilerinin neler olacağı ortaya konulmuştur.¹²⁶

¹²² Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 25

¹²³ 7 Ocak 1979 tarihli, SBKP MK'sinin telgraf ile Afganistan'daki SSCB Büyükelçiliğine telgrafla gönderilen kararı, Bakanlar Kurulu Başkanı A Kosygin imzalı, çok gizli damgalı, 14-ri numaralı, özel dosya; <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113259>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, perechen (per.) 14, dokument (dok.) 24; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html> Rus Arşiv No. P 137/27

¹²⁴ 13 Mart 1979, Diplomatic Note of the Afghan Embassy in Sofia, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117357>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Diplomatic Archive, Sofia, opis 35, file 361, p. 58-60,

¹²⁵ 17 Mart 1979 Tarihinde Sovyet Başbakanı Kosygin ve Afgan Başbakanı Taraki'nin yaptığı telefon görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113262> ; Ayrıca telefon görüşmesinin ayrıntılı dökümü için Bkz. Svetlana Savranskaya "The Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs", s.3, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html> ; Belge 2; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>;

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r2.pdf>

¹²⁶ 17 Mart 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan Afganistan Konusundaki Tartışmanın çözümü, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113260>; Ayrıca Kaynak Sovyet Arşivi Geçici evrak depolama merkezi (TsKhSD) Moskova; Fond 89, Perechen 25, Dokument 1, Listy 1, 12-25; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html> <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r1.pdf>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

18 Mart 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında K. U. Chernenko: “Eğer biz kuvvetleri içeri sokar ve Afgan halkını vurursak kesinlikle saldırganlıkla suçlanacağız. Bunun yasal bir boşluğu yoktur.” demiştir.¹²⁷

18 Mart 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan toplantıda MK üyelerine Afganistan’a dışarıdan yapılan müdahalelerle uğraşma konusunda görev dağılımı yapılmış ve Afganistan’da giderek bozulan durum ile nasıl mücadele edileceği tartışılmıştır.¹²⁸

18 Mart 1979 tarihinde Afgan başkanı Taraki ile Sovyet Başbakanı Kosygin arasında yapılan telefon görüşmesinde Afgan liderliğinin Sovyet askeri yardımı ve SSCB’nin tavsiyesi olmadan hükümet kurmasının ne kadar zor olduğu ortaya çıkmıştır. Afgan halkının arasında rejim düşmanlığının artması ve Afgan halkının çoğunun artık birbirine güvenememesi demokratik sürecin ilerlemesini çok zor hale getirmiştir.¹²⁹

20 Mart 1979 tarihindeki genel toplantıdan sonra L. I. Brejnev ve N. M. Taraki’nin aynı gün yaptıkları özel toplantılarında Afganistan’daki durumu ayrıntılı olarak konuşmuşlardır. Brejnev Taraki’ye ekonomik ve siyasi tedbirler alarak halkın arasında hükümete olan desteğini arttırması tavsiyesinde bulunmuştur. Taraki de İran ve Pakistan ile sınırlar açık olduğundan korunamadığını ve onların ülke içerisine kötü etki yaptıklarını açıklamıştır.¹³⁰

Yine 20 Mart 1979 tarihinde Moskova’da Kosygin, Gromyko, Ustinov ve Ponomarev Taraki ile bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda Afganistan’da durumun kötüleşmesi ve Afganistan için sağlanacak Sovyet desteği görüşülmüştür. Mart 1979’da Sovyet liderliği Herat’ta artan şiddet olaylarından dolayı zor bir durum ile karşı karşıya kalmış, çok sayıda Sovyet askeri danışmanı idam edilmiş ve durum ADHP’nin

¹²⁷ 18 Mart 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından Sovyetlerin Afgan işgali ile ilgili alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112465>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 25, d. 1, pp. 12-25;

¹²⁸ 18 Mart tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan konusunda aldığı kararlar, Çok gizli damgalı ve P147/II protokol numaralıdır., <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113261>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF), f. 3 op. 82, d. 137, ll. 121-123,

¹²⁹ 18 Mart 1979 tarihinde Sovyet Başbakanı Kosygin ve Afgan Başkanı Taraki arasındaki telefon görüşmesi çözümü, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113141>; Svetlana Savranskaya A.g.e., s. 3, Belge 2, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r2.pdf>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

¹³⁰ 20 Mart 1979 Tarihinde Brejnev ve Taraki arasında yapılan toplantının kayıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111282>; Svetlana Savranskaya A.g.e., s. 3, Belge 3, Kaynak: Geçici doküman depolama merkezi TsKhSD. Moskova; Fond 89, Perechen14, Dokument26, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r3.pdf> ; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşivi No. P486, P489

kontrolünden tamamen çıkacakmış görüntüsü kazanmıştır. Afgan liderliği de acil olarak Sovyetlerden askeri yardım talep etmiştir. Bununla birlikte, 1979 yılında Afgan liderliği 20'den fazla askeri yardım talebinde bulunmuştur. Sovyet liderleri de her seferinde kuvvet göndermeyeceklerini bildirmişlerdir.¹³¹

22 Mart 1979 tarihinde SSCB Büyükelçisi Puzanov ile Taraki'nin yaptığı görüşmede Taraki Puzanov'a Sovyet yardımı için teşekkür etmiş ve Sovyet liderleriyle yaptığı görüşmeleri değerlendirmişlerdir.¹³²

22 Mart 1979 tarihinde Politbüronun Afganistan ile ilgili yaptığı oturumda, Afganistan'da durumun oldukça karıştığı, başından beri Afganistan'a yapılan yardımların doğru bir hareket tarzı olduğu ve devam edileceği, Taraki ile Moskova'da yapılan görüşmelerin çok güzel geçtiği ve faydalı olduğu, Taraki'nin Moskova'dan tatmin olmuş olarak iyi bir ruh haliyle ayrıldığı konuları konuşulmuştur.¹³³

1 Nisan 1979 Politbüronun 149 numaralı kararı "Bizim Afganistan'daki Durum İle İlgili Gelecekteki Kararımız" başlığı taşımıştır. Belge, Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko, Savunma Bakanı Drmitrii Ustinov, KGB Başkanı Yuri Andropov ve MK Dış İlişkiler Departmanı Başkanı Boris Ponomarev tarafından imzalanmıştır. Belge şaşırtıcı bir şekilde Politbüronun Afganistan'da 1979 yılında karşı karşıya geldiği bozulmayı çok samimi bir değerlendirme ile anlatmış ayrıca 1978 Nisan Devrimi'yle ülkede yönetimi ele geçiren ADHP'nin "yanlış davranışları ve hataları" karşısında İslami muhalefetin artan başarısına da atıf yapmıştır.¹³⁴

14 Nisan 1979 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'daki baş askeri danışmanı Tuğgeneral L. N. Gorelov ile H. Amin'in yaptığı toplantıda Amin SSCB'den ilave askeri destek talep etmiştir.¹³⁵

21 Nisan 1979 tarihinde alınan Politbüronun 150 numaralı kararına göre: toplantıda Afgan Başbakanı H. Amin'in Sovyet mürettebatı ile birlikte 15-20 adet Rus

¹³¹ 20 Mart 1979 tarihinde Moskova'da Kosiyyin, Gromiko, Ustinov ve Ponomarev ile Taraki'nin yaptığı toplantı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113263>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

¹³² 22 Mart 1979 Sovyetlerin Afgan Büyükelçisi Puzanov ile Taraki'nin görüşme kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113264>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1044, ll. 29-30,

¹³³ 22 Mart 1979 tarihinde Brejnev'in başkanlığında toplanan Politbüronun Afganistan oturumunun dökümü, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113266>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 25, dok. 2

¹³⁴ 1 Nisan 1979 Politbüro 149 No lu toplantı tutanağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110060>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.14, dok. 28

¹³⁵ 14 Nisan 1979 Afganistan'daki Sovyet askeri danışmanlarının başı Tuğgeneral L N Gorelov'un raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113268>

helikopteri verilmesi talebi, Sovyet Hükümetinin Afganistan'a müdahaleyi düşünmemesinden ve bu yılın Mart-Nisan aylarında her birisi 5-10 sefer savaştacak şekilde mühimmat setiyle donatılmış 25 askerî helikopter gönderilmesinden dolayı uygun görülmemiştir. Bu konuda Amin'in ellerindeki helikopterlerin bu görevi yapacak nitelikte olduğuna ikna edilmesi ve Afgan komutanlarıyla birlikte çalışıp bu konuda teklif varsa kendilerine bildirilmesi kararı alınmıştır.¹³⁶

24 Nisan 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosu Afganistan'a ilave askeri yardımda bulunma kararı almıştır.¹³⁷

9 Mayıs 1979 tarihinde Kabil'deki Amerikan Elçiliği ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği mesajda, son haftalarda Afganistan'a Sovyet müdahalesinin arttığı fakat henüz aşırı hale gelmediği, Sovyet savaş birliklerinin Afganistan'daki iç karışıklıklara müdahale ihtimali olduğu, Sovyetlerin Vietnam'a benzeyen bu tuzağa düşmeyeceğinin değerlendirildiği bildirilmiştir.¹³⁸

24 Mayıs 1979 tarihinde yapılan toplantıda Afganistan'a yapılan askeri yardımın artırılması kabul edilmiş ayrıca Sovyet Büyükelçisine Taraki'yi ziyaret ederek Sovyetler Birliği'nin askeri yardım göndereceğini fakat Sovyet mürettebatı ve birliklerinin gönderilmeyeceğini bildirmesi istenmiştir.¹³⁹

1979 Haziran ayında Afganistan'daki Sovyet ticaret misyonunun başında bulunan Yu. G. Blakh, KGB Afganistan Birinci Şef Yardımcısı Ya. P. Medyanik ile bir toplantı yapmıştır. Medyanik, Kabil'deki üst düzey Sovyet görevlilerinin görüşünü anlatmış ve "ülkenin liderliğinde politik bir değişimin gerektiğinden" söz etmiştir. "İlk adımın Amin'in görevden uzaklaştırılması ile ülkede ekonomik ve parti içerisinde güven ve iyi niyet ortamı tesis edilmesi olacağını" söylemiştir. "Hükümette tecrübesi olan Perçemlerin bunda önemli bir rol oynayabileceğini" söyleyerek, "Onlar muhtemelen halk ve ulema ile daha iyi ilişki kurabilirler." demiştir. Ayrıca "Afganistan'daki Sovyet vatandaşlarının ana amacının Kabil'in Sovyetler Birliği'ne

¹³⁶ 21 Nisan 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında alınan 150 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111283>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 28; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşivi No. P 150/93

¹³⁷ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Sovyet Arşivi No. P 152/159

¹³⁸ George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi (National Security Archive), http://nsarchive.gwu.edu/carterbrezhnev/docs_intervention_in_afghanistan_and_the_fall_of_detente/doc18.pdf

¹³⁹ 24 Mayıs 1979 tarihinde Politbüro toplantısında alınan 152-159 numaralı kararları ve Afganistan'daki Sovyet Büyükelçisi'ne talimatlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113270>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 30, st. 1-3

karşı geleneksel dost ve iyi komşu ilişkilerinin değişmeyeceğinden emin olmasını sağlamaktır.” demiştir.¹⁴⁰

9 Haziran 1979 tarihinde Sovyet Büyükelçisi A. M. Puzanov ve Taraki arasında yapılan toplantıda Taraki'nin Ziya ül Hak ile yapacağı muhtemel görüşmedeki davranış şekli konuşulmuştur.¹⁴¹

13 Haziran 1979 tarihinde SSCB Eğitim Bakanı V. P. Eliutin ve N. M. Taraki'nin yaptığı toplantıda iki ülke arasındaki öğrenci değişiminin sonuçları ve SSCB'ye Afgan üniversite öğrencilerini göndermek için yeni olanakların ortaya çıkarılması konuları görüşülmüştür.¹⁴²

28 Haziran 1979 tarihinde SBKP MK üyeleri Afganistan'daki Politik istikrarsızlık ile ilgili görüşlerini açıklamış ve hükümette kolektif liderlik ile orduda da liderliğin etkili olması gerektiğinin altını çizerek ülkede bunların istikrarı sağlamak için gerekli olduğunu söylemişlerdir.¹⁴³

29 Haziran 1979 tarihinde Politbüroda yapılan toplantıda 156 numaralı karar alınmıştır. Bu karar alınırken ADHP ile SBKP Kabil'deki durumları geliştirmek için alınması gereken tedbirleri tartışmışlardır.¹⁴⁴

10 Temmuz 1979 tarihinde Sovyet Büyükelçisi A. M. Puzanov ile Taraki'nin yaptığı toplantıda, Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri ve Afganistan'a Sovyet yardımı konuları görüşülmüştür.¹⁴⁵

19 Temmuz 1979 tarihinde Kabil'den Boris Ponomarev, Taraki'nin SSCB'den ilave silah ve birlikler getirmesini istediğini bildiren bir rapor göndermiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 25

¹⁴¹ 9 Haziran 1979'de Sovyet elçisi A. M. Puzanov ve Taraki arasındaki görüşme, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113271>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1044, ll. 47-51

¹⁴² 13 Haziran 1979 Taraki ile toplantıdan notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110301>

¹⁴³ 28 Haziran 1979 tarihinde, Kabil'deki büyükelçiye göndermek üzere hazırlanan talimat taslağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113036>; Svetlana Savranskaya, *Age.s.* 4, Belge 4, Kaynak, AA Liakovskii, *The Tragedy and Valor of Afgan* (Moskova 1995) S. 76 Liakovskii bu tavsiyelerin SBKP Merkez Komitesi Politbüro toplantısında, 28 Haziran 1979 tarihinde yapıldığını belirtiyor. Çözümleme nu. P.156/XI, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r4.pdf>

¹⁴⁴ 29 Haziran 1979, 156 numaralı karar alınan Politbüro toplantısından notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112514>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşivi No. P 156/IX

¹⁴⁵ 10 Temmuz 1979 tarihinde Puzanov ve Taraki arasındaki görüşmenin notları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113273>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d.1044, ll. 47-51

¹⁴⁶ 19 Temmuz 1979 tarihinde Boris Ponomarev'in Kabil'den gönderdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113274>

21 Temmuz 1979 tarihinde H. Amin ile A. M. Puzanov arasında yapılan görüşmede Amin, Sovyetlerin helikopterleri ile havadan desteğe gelmesini istemiş ve Puzanov da tekrar Sovyetlerin askeri personel gönderemeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁷

11 Ağustos 1979 tarihinde H. Amin ile Baş Askeri Danışman Tuğgeneral Gorelov arasında yapılan görüşmede Amin, Afgan halkının moralini arttırmak için yeniden kuvvet talebinde bulunmuştur.¹⁴⁸

Ağustos ayı sonunda Amin karşıtı Halkilerden bir grup, Başbakanı ülkede hanedan yönetimi kurmakla suçlayan bir açık mektubun kopyalarını gizlice Kabil’de dağıtmışlardır. Mektupta:

“Hafizullah Amin, ağabeyi Abdullah Amin’i ülkenin kuzey illerine genel vali atayarak tüm yetkilerin sadece kendi elinde olduğunu gösterdi. O, bütün akrabalarını ve yakın dostlarını önemli mevkilere getirdi. Örneğin, Amin’in yeğeni ve damadı Dışişleri Bakan Yardımcılığına atanırken, bir başka akrabası Kabil’in Trafik İdaresi Genel Müdürü oldu. Bu kişiler, halkın paralarını hortumluyorlar.

Amin’in davranışları konusunda genel sekreter Taraki’yi birkaç kez uyarmamıza rağmen, yoldaş Taraki, bize üzülerək tüm yetkilerin Amin’in elinde olduğunu, kendisinin hiçbir şey yapamayacağını belirtti. Bu yüzden, Amin hanedanına son vermek için tüm Halki yoldaşların el ele vermesi gerekmektedir.” görüşlerine yer verilmiştir.¹⁴⁹

Pakistan Cumhurbaşkanlığının dışişleri konusunda görevli danışmanı Agha Şahi’nin 19 Ağustos 1979 tarihinde, iki ülke arasındaki mevcut gerginliği azaltmak amacıyla Afgan liderler ile bir görüşme yapmak üzere Kabil’e gideceği açıklanmıştır.¹⁵⁰

25 Ağustos 1979 tarihinde SSCB Savunma Bakan Yardımcısı Orgeneral Pavlovskii’nin Afganistan’ı ziyareti sırasında Amin ile yaptığı görüşmede, Amin’in talebi üzerine Afganistan’a Sovyet askeri birliği gönderilmesi hususunu tekrar görüşmüştür.¹⁵¹

¹⁴⁷ 21 Temmuz 1979’da Puzanov ve Amin arasındaki görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113275>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045, ll. 94-97

¹⁴⁸ 11 Ağustos 1979 tarihinde Amin ile Gorelov arasındaki görüşmenin dökümü, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110028>; SSCB Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Arşivi, Znamya, no. 4, 1991, from the Archives of the General Staff of the USSR Armed Forces

¹⁴⁹ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 102

¹⁵⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13.08. 1979, s.3

¹⁵¹ 25 Ağustos 1979, SSCB Savunma Bakan Yardımcısı Orgeneral İvan Pavlovskii’nin Afgan gezi raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111559>; SSCB Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Arşivi, Znamya, no. 4, 1991, from the Archives of the General Staff of the USSR Armed Forces

Amin hanedanının saltanatı çok uzun sürmeyecekti. Çünkü Kremlin, Hafizullah Amin'in defterini kapatmış, ancak işi, Cumhurbaşkanı Taraki'nin halletmesini beklemiştir.

2.5.2. Sovyetlerin Amin'i Devirme Girişimleri ve Taraki'nin Devrilmesi

Nur Muhammed Taraki Afganistan'ın ilk komünist cumhurbaşkanı olarak 1979 Eylül ayı başlarında Küba'ya giderek, Bağılantısız Ülkeler Topluluğunun konferansına katılmıştı. Bu, Taraki'nin cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk ve son yurt dışı gezisi olmuştur.¹⁵²

Taraki'ye Havana'dan, Afganistan'a dönmeden önce Moskova'ya uğramasını ve Brejnev ile bir görüşme yapmasını bildiren bir not gönderilmişti. Bu arada Amin'in görevden alınması için de bir rapor hazırlanmıştı.¹⁵³

Afgan Cumhurbaşkanı Taraki 10 Eylül günü Havana'dan Kabil'e geri dönerken Moskova'ya gelmiş ve Brejnev'le görüşmüştür.¹⁵⁴ Yapılan toplantıda Brejnev, KGB tarafından yazılıp Andropov, Sovyet Savunma Bakanı Ustinov ve Gromyko tarafından müştereken incelenip kabul edilen raporu kendinden emin bir tavırla okumuştur. Burada doğrudan ve açık olarak Taraki'nin Amin'den kurtulması için bir talimat verilmiştir.¹⁵⁵ Bu toplantı Brejnev açısından, Amin konusunu görüşmek için iyi bir fırsat olmuştur. Brejnev görüşmede Amin'in uygulamalarını ağır sözlerle eleştirdikten sonra onun görevden alınmasını istediğini söyleyince, Taraki kendi çaresizliğini ortaya koyan şu cevabı vermiştir:

“Tüm yetkiler Amin'in elinde. Ayrıca onun orduda ve polis teşkilatında çok sayıda taraftarı var. Bu yüzden kendi başıma bu konuyu halletmem mümkün değil.”

Gerçekten de, Amin'in Taraki'nin adamları arasında bile gizli dostları vardı. Örneğin, bu konuşmayı dinleyen Taraki'nin emir subayı, Binbaşı Seyid Davud Tarun ve Dışişleri Bakanı Şah Veli de Amin'in adamlarıydı ve Kabil'e dönmeden bu toplantının ayrıntılarını çoktan Amin'e bildirmişlerdi.¹⁵⁶

Brejnev, Taraki ile görüşmesinde Kabil'deki Sovyet Elçisi Aleksander Puzanov'un Amin'i devirmesine yardım edeceğini söylemiş ve bu işi bir an önce

¹⁵² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 102

¹⁵³ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 28

¹⁵⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 102; Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 23; William Blum, *Rogue State: A Guide to World's Only Super Power*, Londra, 2005, s. 4; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

¹⁵⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 28; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.140

¹⁵⁶ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 28; Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 23

halletmesini istemiştir. Brejnev, Afgan heyetini havaalanına kadar gelip uğurlamıştır. Ertesi gün (yani 12.9.1979) Pravda gazetesinde, Brejnev ile Taraki'nin Moskova Havaalanı'nda vedalaşırken çekilmiş resimleri yayınlanmıştır. 11 Eylül günü Brejnev, Taraki'ye iyi yolculuklar dilerken, her ikisi de Taraki'nin başına geleceklerden habersizdi.

11 Eylül günü Kabil Radyosu Afgan halkının büyük lideri yoldaş Taraki'nin ülkeye geri döndüğü, "Savr İnkılabı'nın önderinin başta sadık öğrencisi (Şagird-i Vefadar) Hafizullah Amin olmak üzere mülki ve askeri erkanla on binlerce vatandaşın karşıladığı" haberini vermiştir. Kabil televizyonu da Taraki'yi karşılama merasimini, "Yoldaş Taraki, çok yaşa!" diye bağırarak ve onun üzerine güller fırlatan kadınların görüntüleri eşliğinde uzun uzun yayınlamıştır.¹⁵⁷

13 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosu yaptığı toplantıda Afganistan'la ilgili kararlar almış, Puzanov'a Taraki ile görüşmesi ve Taraki ile Amin arasındaki sürtüşmeyi onarmaya çalışması talimatı verilmiştir.¹⁵⁸

Puzanov, Ivanov ve Gorelov SBKP Merkez Komitesine Taraki ve Amin'in arasındaki ilişkide bir bozulmanın fark edildiğini bildirmişlerdir. 13 Eylül tarihinde yazdıkları raporda: "Taraki'nin Kabil'e dönüşünden sonra 12 Eylül tarihinde yapılan bir toplantıda Amin ülkede ve partide durumu gösteren bir rapor vermiştir. Taraki'nin yokluğunda kendisine bir suikast girişimi yapıldığını bildirmiştir. Bu teşebbüsün faillerinin Haberleşme Bakanı Gulyabzoi, güvenlik teşkilatının başındaki Sarwari, İçişleri Bakanı Vatancar ve Sınır Güvenliği Bakanı Mazduryar'ın olduğunu söylemiştir. Bunların görevden alınmasını ve cezalandırılmasını istemiştir. Taraki Amin'i, hatalı olduğunu söyledikleri için bu bakanları affetmesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Amin bu teklifi reddetmiştir. Taraki bu konuda bir araştırma yapmış ayrıca Sarwari'yi dikkatle dinleyerek bir rapor hazırlamıştır. Raporunda Sarwari'nin söylediklerini de aktararak, asıl suçlunun Amin olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹

Andropov'a gönderilen bir telgraf şöyleydi: "Taraki yeniden Amin'i evine gelmeye ikna etmeye çalışmış fakat Amin reddetmiş ve istedikleri yapılmazsa aktif tedbirler alacağını söylemiştir. Taraki bunun bir entrika olduğunu söylemiş ve

¹⁵⁷ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 103; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.141

¹⁵⁸ 13 Eylül 1979 SBKP MK Politbüro toplantısı kararlarından Afgan alıntısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111561>

¹⁵⁹ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 28

görüşmeler kesilmiştir. 13 Eylül tarihi sabah saat: 07.30'da Sarvvari, Gulyabzai, Vatancar ve Mazduryar Sovyet Büyükelçiliğine gelmiştir.”

Aynı gün saat 09.20'de Devrim Konseyi Başkanı Tarun, Sovyet temsilciliğini telefonla arayarak, Taraki ile görüştüğü sırada Amin'in Taraki'nin evine geldiğini bildirmiştir. Tarun'a cevaben yaklaşık bir saat içinde Sovyet Büyükelçisi Puzonov, I.G. Pavlovsky ve B. S. Ivanov'un da Taraki ve Amin ile görüşmek için oraya geleceklerini bildirmiştir.

Bu konuda sonraki telgraf Puzonov, Pavlovsky, Ivanov ve Gorelov'un imzasıyla Brejnev, Andropov ve SBKP Polütbürosu'ndan öbür üyelere gönderilmiştir. Telgrafta: “Moskova saatiyle 13 Eylül sabah 09.30'da Taraki'yi konutunda ziyaret ettiklerini, onların talebi üzerine Taraki'nin, H. Amin'i davet ettiğini ve onun da hemen geldiğini bildirmişlerdir. (Amin o anda yan odada bulunuyormuş.) Ayrıca Taraki ve Amin'in Sovyet liderliğinin (yoldaş Brejnev ve polütbüronun) raporunu dikkatle dinledikleri, Tarakinin “Bu çok ilginç bir mesaj ve Sovyet dostlarımızın böyle bir mesaj göndermesi çok doğal, biz birleşmeyi destekliyoruz fakat bazen halledilmesi gereken kaçınılmaz sorunlar ortaya çıkıyor. Sovyetler Birliği liderliğine zamanlaması mükemmel, anlamlı, derin ve aynı zamanda kısa mesaj için teşekkür ediyorum” dediği, Amin'in de: “Raporda bahsedilen konulara tamamen katıldığını” söylediği, ilaveten 1978 ilkbaharında yoldaş Gromyko ile yapılan toplantıda Amin'in “SSCB Dışişleri Bakanı'nın Taraki'nin lider olarak kabul edildiğini ve H. Amin'in onu gerçek takipçisi olarak onurlandığını söylediği” belirtilmiştir.

Taraki'nin evinde 13/14 Eylül gecesi görüşmeler sakin geçmiştir. Gece saat 01.00'a kadar Taraki ve Amin birlikte çalışmışlardır. Halk muhafızları komutanı Jandad'a göre, Amin sonra kendi evine geçmiştir. Taraki'nin evindeki alarm durumu 14 Eylül sabahı iptal edilmiştir. Fakat personelin şehre gitmesine 13 Eylül'den beri izin verilmemiştir. Taraki ve Amin kendi korumalarını takviye ederek sayılarını arttırmışlardır.

Sovyet Büyükelçiliğinde 13 Eylül günü saat 07.30'dan 11.55'e kadar kalan bakanlar, Taraki'nin önerisine rağmen geceyi evlerinde geçirmek yerine gizli sığınakta kalmayı tercih etmişlerdir. 13/14 Eylül gecesi meydana gelen olaylar Puzonov, Povlovski ve Ivanov'un Taraki ile Amin'e verdikleri Sovyet liderliğinden gelen mektubun onların barışmasında önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Jandad'ın da

söylediği gibi: “Amin ve Taraki’nin Sovyet yoldaşları tarafından ziyaret edilmesi tansiyonun düşmesine yardımcı olmuştur.”

14 Eylül günü saat 12.30’da Amin’in isteği üzerine, B. S. Ivanov ve L. P. Bogdanov Savunma Bakanlığında Amin’i ziyaret etmişlerdir. Başbakan Amin 13 Eylül tarihinde 13.30’da Afgan liderliğindeki kriz durumunu Taraki ile telefonla konuştuklarını ve anlaşılmadıklarını açıklamıştır. Taraki, Amin’i isyan etmekle suçlamış ve bütün yetkilerini elinden almakla tehdit etmiştir.

13 Ekim akşamı Amin, Taraki’nin konutuna gitmiş, orada Sarwari ve diğerlerinin Sovyet Büyükelçiliğine sığındıklarını öğrenmiştir. Gece 01.00’den 14 Eylül sabahına kadar Amin ve Taraki gece boyunca bir uzlaşmaya varmak için durumu tartışmışlardır. Anlaşılmadıkları en önemli konu bakan atamaları olmuştur.

14 Ekim sabahı Taraki Amin’i makamına çağırıştır. Amin, Taraki’nin kendisine yanına silah ve koruma olmadan gelmesini istediğini söylemiştir. Bu sözlerden hayatının ciddi bir şekilde tehlikede olduğu sonucunu çıkarmış olan Amin nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda Ivanov ve Bogdanov’un tavsiyelerini istemiştir. Hayati tehlikesi olduğunu belirten Amin bütün görevlerinden istifa etmeye, ülkeyi terk etmeye, SSCB’ye gitmeye veya eğer Sovyet yoldaşları devrim için gerekli olduğunu düşünürse kendisini öldürmeye dahi hazır olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Amin, Taraki’yi evinde izole edilmiş bir şekilde muhafaza etmiş, Sovyet yoldaşlarının tavsiyesi üzerine durumun normalleşmesi için gereken tedbirleri almış ve Taraki adına emir ve talimat vermeye de devam etmiştir.

Amin ısrarla, kendisini SSCB ve SBKP’ye kesinlikle adadığını ve Sovyet yoldaşları ne derse onu yapmaya hazır olduğunu söylemiştir. 14 Eylül tarihinde Puzonov, Pavlovsky, Ivanov, Goralov ve Bagdanov’dan üç senaryoya göre durumu tartışmalarını, Moskova’ya danışmalarını ve saat 17.00’a kadar kendisine cevap vermelerini istemiştir. Amin’in, tartışmasız bütün şartları, eğer Devrim Konseyi Başkanı tarafından kabul edilirse, Taraki ile barışacağı anlaşılmıştır.

Sovyet temsilciler (Puzonov, Pavlovsky, Ivanov, Goralov ve Bagdanov) Amin’in Sovyet liderliği ve Brejnev’in şahsen gönderdiği mektuba uygun olarak durumun daha kötüye gitmesine engel olmaya ve Afgan liderliğinde durumun normalleşmesini sağlamaya çalışmasını teklif etmişlerdir.

Amin boş durmamış, kendisine yakın olanları kritik makamlara atamaya devam etmiştir. Bu arada Amin’in talimatıyla politik işçiler ve Merkez Kolordusu 190’ıncı Top

Alayı ile 4'üncü ve 5'inci Tank Tugaylarının komutanları tutuklanmış ve onların yerine Amin'e sadık olanlar tayin edilmiştir.¹⁶⁰

Kabil'deki bakanlıklarda da gerilim artmış, yoğun bir iktidar mücadelesi başlamıştı. Taraki'nin planını önceden haber alan Başbakan Hafızullah Amin¹⁶¹, ilk olarak Cumhurbaşkanıya yakınlığıyla tanınan kabinedeki üç bakanı ve gizli polis şefini, yani İçişleri Bakanı Albay Muhammed Aslam Vatancar'ı, Sınır Güvenliği Bakanı Binbaşı Şircan Mazduryar'ı, Ulaştırma Bakanı Albay Seyid Muhammed Gulabzoy'u ve Afgan Milli İstihbarat Teşkilatı AGSA'nın (bu teşkilat, daha sonra yeniden düzenlenerek KHAD ismini almıştır.) başkanı Esedullah Sarvari'yi görevden uzaklaştırmıştır. Çünkü onlar sadece Taraki yandaşları olmakla kalmıyor, aynı zamanda Başbakanı devirmekte önemli rol oynayacak olan kilit mevkileri ellerinde bulunduruyorlardı. Ayrıca Sarvari'nin dışındaki üç kişi, yani Vatancar, Gulabzoi ve Mazduryar önce Kral Zahir'e daha sonra eski Cumhurbaşkanı Davud'a karşı yapılan darbelerde önemli rol oynamışlardı.

Amin, Taraki yanlısı bu dört kişiyi görevden uzaklaştırmakla silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı üzerindeki kontrolünü arttırmış, böylece Taraki'nin kendisini devirmesini imkansız hale getirmişti. Vatancar, Gulabzoy, Sarvari ve Mazduryar görevden alındıktan sonra Kabil'deki Sovyet Büyükelçiliğine sığınmışlardır. 1980 Ocağında Babrak Karmal'in kuracağı yeni hükümette tekrar ortaya çıkana kadar bu dörtlüden haber alınamayacaktı.

14 Eylül günü Cumhurbaşkanı Taraki bazı konuları görüşmek üzere Başbakanı "Hane-i Halk"a (Halkevi) çağırmıştır. Amin, kendisine karşı bir oyun oynandığını anlamıştı. Bu sebeple Taraki'ye gelemeyeceğini bildirmiş, ancak araya Sovyet Büyükelçisi Puzanov girmiş, şahsen güvence vermiş ve bunun üzerine Amin Köşk'e çıkmaya razı olmuştur.¹⁶²

Başbakan Amin tedbiri elden bırakmayarak ağır silahlar ile donatılmış adamlarını da yanına alarak Köşk'e gelmiştir. Taraki, Brejnev'den daha önceden aldığı talimat doğrultusunda Başbakandan kurtulmak için gerekli tedbirleri almıştı. Başbakanı Köşk'ün kapısında Taraki'nin yaveri Binbaşı Seyid Davud Tarun karşılamıştır. Amin adamlarıyla birlikte Köşk'ün merdivenlerini çıkmaya başlayınca, pusuya yatmış olan

¹⁶⁰ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 28

¹⁶¹ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 23

¹⁶² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 104 (Afganistan'da komünist ihtilalden sonra eski Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün ismi Hane-i Halk, yani Halkevi olarak değiştirilmiştir.)

Taraki'nin adamları ateş etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Binbaşı Tarun, Başbakanın önüne atlayarak, onu mutlak bir ölümden kurtarmış, ancak binbaşı da ölmüştü.

Amin adamlarıyla birlikte ateş altında geri çekilerek, Köşk'ün kapısına geldiğinde arabalarının lastiklerinin indirildiğini fark etmiştir.

Amin'in adamı, kendisine daha önceden Köşk'te görevli korumaların nerelere yerleştirildiğini haber vermişti. Bu yüzden Amin hazırlıksız yakalanmamıştı. Gerekli tedbirleri de aldığından çatışmada fazla adam da kaybetmemiştir.¹⁶³

2.5.3. Amin'in İktidara Gelişi ve Taraki'nin Öldürülmesi

Amin adamlarıyla birlikte Köşk'teki diğer arabalara binerek makamına gelmiş ve hızla Demokratik Halk Partisinin Merkez Komitesini toplayarak yaşananları anlatmıştır. Merkezi Komitenin üyelerinin çoğu, yaptığı atamalardan dolayı Amin'in taraftarlarından olduğundan, Komite oybirliğiyle Taraki'nin görevden alınması, onun yerine Amin'in Cumhurbaşkanlığına getirilmesi kararını almıştır.

Aynı gün "Hane-i Halk"ın telefonları kesilerek, Cumhurbaşkanı Taraki'nin dış dünyayla haberleşmesine engel olunmuştur. Daha sonra Amin, kalabalık bir kuvvetle Köşk'e gelerek, Taraki'yi tutuklamıştır. Başbakan Amin Köşk'te ayrıca bir sürprizle de karşılaşmıştır. Kendisinin güvende olacağına dair söz veren Sovyet Büyükelçisi Puzanov'u da olay günü orada görmüştür. Kabil Radyosu da, "Şura-i İnkılab"ın (Devrim Konseyinin) bildirisini yayınlamıştır. Bildiride, "yoldaş Taraki'nin sağlık durumunun iyi olmadığı gerekçesiyle görevlerinden affını istediği, tüm görev ve yetkilerini Başbakan Amin'in devraldığı" belirtilmiştir.¹⁶⁴

Puzonov, Povlovsky, Ivanov ve Gorolov 15 Eylül tarihinde Kabil'deki durumu anlatan bir telgrafi Polütbüro'ya çekmişlerdir. Telgrafta, "14 Eylül tarihinde Amin ile iki buçuk saat süren bir görüşme yapıldığı, Amin'in Taraki ile sert konuştuğu ve Taraki'yi defalarca kendisini öldürmeye çalışmakla suçladığı" belirtilmiştir. Ayrıca "Halk Evin'e Taraki ve Amin ile buluşmaya gittiğimizde onlar merdivenden çıkarken Taraki'nin ofisinin girişinde çatışma çıktığı H. Amin'in korumasının öldürüldüğü" belirtilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 105; Emin Demirel, A.g.e., s. 28; Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 11; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.124

¹⁶⁴ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 105; Emin Demirel, A.g.e., s. 28; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.125

¹⁶⁵ İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26; William Blum, A.g.e., s.5

15 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda Gromyko, Tsvigun ve Ustinov'un Amin'in Taraki'ye ultimatomları konusundaki raporları görüşülmüş ve sonucunda Amin yanlılarının Taraki taraftarlarına yapacağı baskının nasıl azaltılacağı tartışılarak 168 numaralı karar alınmıştır.¹⁶⁶

Yine 15 Eylül 1979 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko Kabil'de bulunan Sovyet temsilcilere bir telgraf göndererek, "Amin ile yakından ilgilenilmesi ve temsilcilerin Taraki'nin destekçilerine baskı yapmasına engel olmaya çalışılması" talimatı vermiştir.¹⁶⁷

Bunun üzerine görüşülen Amin, "15 Eylül tarihinde ülkede Taraki'ye karşı bir gösteri organize edildiğini ve subayların intikam istediklerini" söylemiştir. Rusların, ısrarlarına rağmen, Amin Taraki'nin Merkez Komitenin genel sekreteri olarak kalması gerektiğine ikna edilememiştir. Amin, "Taraki kendi isteğiyle genel sekreterlikten istifa ederse onun güvenliğini, onurunu ve Devrim Konseyi Başkanlığını garanti edeceğini" söylemiştir. Sovyet yetkililer, "Amin'e gösteri veya tutuklama olmaması, bunun durumu çok zorlaştıracığı" konusunda ısrar ederek görüşlerini bildirmiştir. O da ikna olmuş ve "en azından şimdilik bu faaliyetlerin olmayacağını" söylemiştir. Heyet Amin'le 15 Eylül sabahı konuşmaya devam etme kararı almıştır.

15 Eylül sabahı 09.00'da, AGSA'nın yeni atanan başkanı Aziz Akbari, Bogdanov'u acil görüşme için AGSA'ya çağırıştır. Akbari, "13 ve 14 Eylül tarihinde ADHP Merkez Komitesi Sekreteri Başbakan H. Amin'in gücü eline alarak bir darbe yaptığını, partiyi silahlı kuvvetleri ve diğer önemli makamları ele geçirerek iktidarı tamamen üstlendiğini" ifade etmiştir.¹⁶⁸ Genel sekreter ve Devrim Konseyi Başkanı Taraki, Amin'in adamı Jandad'ın komutasındaki Halk Muhafızları tarafından evinde göz altında tutulmaya devam etmiştir.

14/15 Eylül gecesi Taraki dış dünya ile haberleşememiştir. Ondan önce de 14 Eylül öğleden sonra Taraki Akbari'ye, "Ben izole edildim ve tedbir alacak kuvvetim yok. Ben sadece Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle kurtulabilirim fakat Sovyet yoldaşlarım ABD'nin reaksiyonunu göz önüne alarak beni kurtarmayacaklardır. Partime ve halkıma karşı hep doğru ve dürüst oldum. Eğer seni bir daha görmezsem elveda oğlum..." demiştir.

¹⁶⁶ 15 Eylül 1979 tarihinde, Politbüronun aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111565>; Rusya federasyonu Başkanlık Arşivi, APRF, f. 3, op. 82, d. 173, ll. 72

¹⁶⁷ 15 Eylül 1979, tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko'nun Kabil'deki Sovyet temsilcilerine gönderdiği telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111563>

¹⁶⁸ İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26; William Blum, A.g.e., s.5

Moskova bu konuda çok hızlı bir reaksiyon göstererek, 15 Eylül 1979 tarihli ve 168/6 numaralı karar ile Puzonov, Povlovsky, İvanov ve Gorelov'un Amini ziyaret etmesi talimatı vermiştir. Buna göre: "Taraki'ye karşı hiçbir baskı yapılmayacak, akrabaları ve destekçileri suçlanmayacaktı."¹⁶⁹

Bu arada 15 Eylül 1979 tarihinde Kabil Radyosu, İçişleri Bakanı Aslam Vatancar ve Sınır İşleri Bakanı Sherjan Mazduryar'ın görevden alındıklarını duyurmuştur.¹⁷⁰

16 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK Çok Gizli damgalı olarak Demokratik Doğu Almanya Lideri E. Honecker'e "Afganistan'da Taraki ve Amin arasındaki gerginlik ile daha büyük bir Afgan birlik beraberliğini sağlamak için Sovyet baskısının yetersiz kaldığını bildiren" bir rapor göndermiştir.¹⁷¹

16 Eylül tarihinde Kabil Radyosu "Devlet Başkanı Taraki'nin sağlığının kötüleştiğini ve sinirlerinin zayıfladığını gerekçe göstererek görevi bırakmak istediğini, Amin'in diğer görevlerinin yanında devlet başkanı da olacağını" açıklamıştır.¹⁷²

16 Eylülde ADHP Merkez Komitesi toplanarak, Taraki'nin yerine Amin'i genel sekreter seçmiştir. Toplantı Dışişleri Bakanlığında Sovyet danışmanlarının odasının bitişiğinde yapılmıştır. Toplantı biter bitmez Shah Wali, Pavlovskiy'in bürosuna gitmiş ve Taraki'nin bütün görevlerden uzaklaştırıldığını ve Amin'in onun yerine genel sekreter olduğunu bildirmiştir. Karar 31 üyeden 26'sının oyuyla, oy çokluğuyla alınmıştır.

Ondan sonra Amin bizzat Pavlovskiy'i ziyaret ederek, kendisinin genel sekreter seçildiğini bildirmiştir. Öğleden sonra da 15.00'da Devrim Konseyinde bir toplantı yapılacağını, kendisinin ülkenin en büyük organının başkanı olacağını bildirmiştir.

16 Eylül tarihinde Dışişleri Bakanı Şah Vali Büyükelçi Puzonov'u çağırması ve resmi olarak kararın geçtiğini, Taraki'nin genel sekreterlikten Polütbür'odan ve Merkez Komitedeki görevinden alındığını, "terörist faaliyetler, altı cinayet ve H. Amin'i öldürme teşebbüsünden ve diğer suçlardan" dolayı siyasi faaliyetlerinin yasaklandığını, partiden atıldığını, Amin'in genel sekreter olduğunu bildirmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 33

¹⁷⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

¹⁷¹ 16 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK tarafından DAC lideri E Honecker'e gönderilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111566>; Doğu Alman Arşivi, SAPMO, Berlin, J 2/202, A. 575

¹⁷² Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

¹⁷³ Vasiliy Mitrokhin, *Age. 2. 11 ve s. 34*

Amin böylece rakiplerini alt ederek, 17 Eylül 1979'da Marksist rejimin başına geçmiştir.¹⁷⁴ Amin'in iktidara gelmesiyle ADP'de durum hızla kötüye gitmeye başlamıştır. Rejim tüm otoritesini kaybetmiş, ABD, Pakistan ve birçok Arap ülkesi direniş yaptıkları yardımı arttırmaya başlamıştır.¹⁷⁵

17 Eylül 1979 tarihinde Washington Post gazetesi, Nur Muhammed Taraki'nin son zamanlarda artan direniş faaliyetlerinin oluşturduğu baskı sonucunda görevinden istifa ettiğini bildiren bir haber yayınlamıştır.¹⁷⁶

17 Eylül 1979 tarihinde Kabil'deki Doğu Alman Büyükelçiliği, Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri E. Honecker'e bir darbe sonucunda Nur Muhammed Taraki'nin devrilerek görevden uzaklaştırıldığını bildiren bir telgraf çekmiştir.¹⁷⁷

18 Eylül 1979 tarihinde Washington Post gazetesi, "Afganistan'ın yeni lideri Amin'in iktidarı zorla ele geçirdiğini ve bunu yaparken de bazı rakiplerini yok ettiğini" ifade eden bir haber yayınlamıştır.¹⁷⁸

20 Eylül 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında Brejnev, Amin yüzünden Sovyet-Afgan ilişkilerinin değişmeyeceğine inandığını söylemiştir.¹⁷⁹

Hafizullah Amin, ülkenin yeni cumhurbaşkanı olarak 25 Eylül günü ilk basın toplantısını düzenlemiştir. Basın toplantısında Amin'e, ülkede devam eden savaştan, Kabil'in Moskova ile ilişkilerine kadar pek çok soru sorulmuştur. Gazetecilerden biri, eski cumhurbaşkanı Taraki'nin hastalığının ne olduğunu sorunca Amin, "Bilmiyorum, ben doktor değilim. Bunu, doktorlara sorun." cevabını vermiştir. Amin bu sözleriyle komik duruma düştüğünün farkındaydı. Ancak ağzından bir kere çıkmıştı.¹⁸⁰

Taraki ise, 14 Eylül tarihinden itibaren tutuklanmıştı. 8 Ekimde Amin'in dört adamı Taraki'nin yanına gelerek, kendisinden "halka karşı işlediği suçlarını" itiraf eden bir belgeyi imzalamasını istemiştir. Ancak devrimin inatçı ihtiyarı belgeyi imzalamamakta direnmiş, bunun üzerine Amin'in adamları, Taraki'yi yastıkla boğarak, "Savr İnkılabı"nın büyük liderini de tarihe gömmüşlerdir.

¹⁷⁴ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 23; William Blum, A.g.e., s. 5

¹⁷⁵ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s.2

¹⁷⁶ *Washington Post gazetesi*, 17 Eylül 1979, s.1

¹⁷⁷ 17 Eylül 1979 tarihinde Doğu Alman Büyükelçiliğinin E Honecker'e çektiği telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117257>; Doğu Alman Arşivi, SAPMO DY30/J IV 2/20/175

¹⁷⁸ *Washington Post gazetesi*, 18 Eylül 1979, s.11

¹⁷⁹ 20 Eylül 1979'da yapılan SBKP MK Politbüro toplantısından alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111568>

¹⁸⁰ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 105; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 54

Taraki'yı öldüren Amin yanlısı subaylardan Candad, 1979 Aralık ayında Babrak Karmal'in iktidara gelmesinden sonra tutuklanmış ve "büyük lideri" bir gece yastıkla boğarak öldürdüklerini itiraf ettikten sonra ölüme mahkum edilerek idam edilmiştir. Cinayete karışan Yakup adlı bir başka subay ise Sovyet komandolarının 24 Aralıkta Amin'in yaşadığı Darulaman Köşkü'ne düzenlediği baskında öldürülmüştür.¹⁸¹

Görüşmeler sırasında Sovyet temsilcilerine Taraki'nin ölümü konusunda bilgi verilmemiştir. Bu arada Afgan haber ajansı Bakhtar da "bu yıl (1979) 9 Ekim saat 20.00'a kadar kullanılmayacaktır" notuyla Taraki'nin ölümüyle ilgili resmi açıklamayı yapmıştır.¹⁸² Aynı gün Kabil Radyosu da Taraki'nin öldüğünü açıklamıştır. Devlet Başkanı Amin de Taraki iktidarında öldürülen 12 bin kişinin isim listesini yayınlamıştır.¹⁸³

Afgan basını 9 Ekimde Savr İnkılabı'nın büyük lideri yoldaş Taraki'nin yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak vefat ettiğini duyurmuştur. Böylece Amin'le Taraki arasındaki iktidar mücadelesi, Amin'in mutlak zaferiyle sonuçlanmıştır.

Amin'i devirme girişimine Sovyet Büyükelçisi Puzanov'un karışması, Kabil'le Moskova arasındaki ilişkilerin soğumasına yol açmıştır. Amin'in artık Puzanov'a zerre kadar güveni kalmamıştır.

Cumhurbaşkanı Amin, ilk olarak Puzanov'un Sovyet Elçiliğinde sakladığı Taraki yanlısı dört kişiyi kendisine teslim etmesini istemiştir. Puzanov ise büyük bir pişkinlikle elçilikte kimseyi saklamadığını ayrıca Amin'in sözünü ettiği kişilerin nerede olduklarını bilmediğini bildirmiştir.¹⁸⁴

Afgan Cumhurbaşkanı, Puzanov'dan kurtulması gerektiğini düşünerek, Moskova'dan Puzanov'u geri çekmesini istemiştir.¹⁸⁵

27 Eylül 1979 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko, Afgan Dışişleri Bakanı Şah Vali ile New York'ta bir toplantı yapmıştır. Toplantıda ABD'nin Afganistan'a yönelik bir politikasının olup olmadığı konusu görüşülmüştür.¹⁸⁶

1 Ekim 1979 tarihinde SBKP MK, DAC lideri Honecker'e Amin'in Taraki'yi devirmesini ve Afganistan'daki durumu anlatan bir rapor göndermiştir.¹⁸⁷

¹⁸¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 105

¹⁸² Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s.11 ve s. 43; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 28; William Blum, *A.g.e.*, s. 5

¹⁸³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

¹⁸⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 105, Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 34

¹⁸⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 105

¹⁸⁶ 27 Eylül 1979 tarihinde New York'ta Afgan ve Sovyet Dışişleri Bakanlarının yaptığı toplantıdan alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111570>

4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin’de Brejnev ve Honecker arasında yapılan zirvede İran ve Afganistan konuları görüşülmüş, Amin’in liderliği ve Afganistan’a devam edilen yardım konuları masaya yatırılmıştır.¹⁸⁸

10 Ekim tarihinde Andropov’a, Karmal’ı Çekoslovakya’dan Moskova’ya getirme vazifesi verilmiştir.¹⁸⁹

10 Ekim 1979 tarihinde KGB’nin verdiği bilgiye göre, Tahran’da “İran’ın güvenliğini etkileyecek konuları” görüşmek üzere üst düzey devlet yetkililerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, çıkarları gereği bölgeyle yakından ilgilenen ABD ve SSCB’nin İran’daki İslam Devrimi’nden rahatsız oldukları, ABD’nin direk olarak askeri tedbire başvurarak İran’ı askeri ablukaya alabileceği ihtimali üzerinde önemle durulmuştur. SSCB’nin de İslam Devrimi’ni Afganistan’daki komünist rejimi zayıflatacağından, daha sonra da bünyesindeki Müslüman ülkeleri etkileyeceğinden çekindiği, bunun da komünizmin bölgede ilerlemesini engelleyeceğini, Rusların bu ideolojik mücadeleyi bırakmayacağı, solcu bir hükümeti İran’da iktidara getirmeye çalışacakları ve solcuları desteklemek için İran’da Kürtleri, Azerileri vs. kışkırtabilecekleri konuları da değerlendirilmiştir. Ayrıca Afganistan’ın mevcut gücüyle İran’a bir saldırı düzenleyemeyeceği, sadece sınırda karışıklıklar çıkarılabileceği ve Afganistan’ın İran’ın mali yardımına muhtaç olduğu sonucuna da varılmıştır.¹⁹⁰

13 Ekim tarihinde Amin’e yakınlığı ile bilinen kişiler tarafından 14 Eylül tarihinde meydana gelen olayların ayrıntılarını anlatan bir rapor düzenlenmiştir. Amin başına gelen talihsizliği anılan güne bağlamış ve Puzanov hakkında kızgınlıkla konuşarak çok kaba bir dil kullanmıştır.

Amin: “Anladım ki bana yapılan organize bir suikast girişiminin ayrıntılarını öğrenmemiz, Sovyetler Birliği’nin prestijine ve onlarla olan dostluğumuza zarar gelmemesi için mümkün ve gereklidir. Fakat Büyükelçi Puzanov bana doğrudan yalan

¹⁸⁷ 1 Ekim 1979 tarihinde, SBKP MK’nin DAC lideri Honecker’e gönderdiği bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111571>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575

¹⁸⁸ 4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin’de yapılan Brejnev-Honecker zirvesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111573>; Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s. 4, Belge 5, (Kaynak: Stiftung “Archiv der Parteien und Massorganisationen der ehemaligen DDR im Bundesarchiv” Berlin, DY30 JIV 2/201/1342; doküman Christian F Ostermann tarafından alınmış ve tercüme edilmiştir. Ulusal güvenlik Arşivi), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r5.pdf>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO (Berlin), DY30 JIV 2/201/1342

¹⁸⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

¹⁹⁰ 10 Ekim 1979 tarihinde İran’da yapılan toplantı ile ilgili KGB’nin SBKP MK’ye raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111574>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1355, ll. 17-20

söylemiş ve kendisi Taraki, General Pavlovskiy, Gorelov ve Ivanov ile birlikteyken beni gelmeye tercüman vasıtasıyla çağırmadığına ikna etmeye çalışmıştır. Bu kişi ile ilgili aklıma gelen her şeyi söylemekten kendimi alamıyorum. Onunla karşılaşmak veya konuşmak istemiyorum. Böylesine patavatsız, nazik olmayan ve yalancı bir insanın nasıl bu kadar uzun süreyle burada büyükelçilik yaptığını anlamak çok zor. Sovyet Büyükelçisinin 14 Eylül tarihinde meydana gelen olayları farklı bir yönde ve benim doğrulamamı da isteyerek anlatmaya çalışmasını söylemek hiç hoş değildir. (Burada Amin ağız dolusu küfür ediyor.) Bunu hiçbir zaman yapmayacağım. Bu sebeple bana yapılan suikast girişiminin ayrıntılarını bilmeyen Doktor Shah Wali'den Sosyalist ülkelerin büyükelçilerini çağırarak saldırıyla ilgili onlara birkaç ayrıntıyı anlatmasını istedim. Taraki ile görüş ayrılığımız ve bana karşı düzenlenen suikast ile ilgili tüm ayrıntıları açıklayabileceğim tek kişi yoldaş Brejnev'dir. Bütün olayda Puzanov'un davranış şekline çok kızgıyım." demiştir.

Amin, Puzanov ile ilgili sivri eleştirilerini KGB'nin gözleri ve kulaklarıyla kendisinin aynı zamanda bir genel kızgınlığı olarak kabul edileceğini düşünmüş olabilir. Bu raporu Moskova'ya doğru karar verebilmesi için göndermişlerdir.¹⁹¹

29 Ekim 1979 tarihinde Andropov, Gromyko, Ustinov, Ponomarev Afganistan'daki durum ile ilgili bir rapor hazırlamışlardır. Raporda, Afganistan'a İran Devrimi'nin etkisi, tespit edilen ABD hedefleri ve Amin ile ABD gizli servisleri arasındaki şüpheli ilişkilerden bahsedilmiştir. Bu unsurların tümü Sovyet liderliğinin konuya duyarlılığını arttırmıştır.¹⁹²

31 Ekim 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda Afganistan'daki durum ile ilgili Gromyko'nun yazdığı rapor görüşülmüştür.¹⁹³

3 Kasım 1979 tarihinde Amin ve SSCB Afganistan Büyükelçisi Puzanov Afganistan'daki durum ile ilgili bir görüşme yapmışlardır.¹⁹⁴

Kremlin, Amin'in isteğine biraz dirense de gerçek niyetini gizlemek için büyükelçiyi değiştirmiştir. Puzanov Moskova'ya geri çağırılmış, onun yerine 1960 yılından beri Tataristan Otonom Cumhuriyeti'nin Komünist Partisi Birinci Sekreteri,

¹⁹¹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 44

¹⁹² Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.4, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r6.pdf>

¹⁹³ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşivi No. P 172/108

¹⁹⁴ 3 Kasım 1979 tarihinde yapılan Amin Puzanov görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111577>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045

aynı zamanda Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi Üyesi Fikriyat Ahmedoviç Tabeyev, Kabil'e büyükelçi olarak atanmıştır.¹⁹⁵

Moskova çok kızmıştı. Çünkü Amin'i devirme planı altüst olmuştu. Amin, Moskova Havaalanı'nda el ele tutuşan Brejnev'le Taraki'nin resimlerini bütün dünya gördükten kısa bir süre sonra Taraki'yi devirmiş, Sovyet liderini zor duruma düşürerek, prestij kaybetmesine sebep olmuştu. Bir de bunların üzerine, Afgan Dışişleri Bakanı birçok yabancıların ve diplomatın karşısında açıkça Büyükelçi Puzanov'u, yani Kremlin'i ağır ifadelerle suçlamıştı.¹⁹⁶

Bu arada ülkede durum giderek kötüleşmeye başlamıştı. Direnişçilerin sayısı 40 bini bulmuş ve 27 eyaletin 16'sında eylem yapmaya başlamışlardı. Ayrıca Lagman, Kunar, Paktiya ve Paktika'yı tamamen kontrol altına almışlardı. Amin hızla durumu düzeltmek için askeri tedbirler almıştı.¹⁹⁷

Amin'i görevden uzaklaştırma çabasının başarısızlıkla sonuçlanması KGB ve Kremlin'in başındaki yaşlı kurtların gururunu fena şekilde incitmiş ve onları çok kızdırmıştır. Amin'in karakteri dost bir ülkenin liderinin alışılmış karakter tipine uygun değildi.¹⁹⁸

5 Kasım 1979 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov, SBKP MK'ye Savunma Bakan Yardımcısı Orgeneral I. G. Pavlovskii'nin Afganistan'a görevli gidip gelmesi sonucunda hazırlanan raporuyla ilgili olarak, Afganistan'a yapılan yardımı ve gerekli iyileştirme sahalarını anlatmıştır.¹⁹⁹

Amin'in iktidara gelişi ile Sovyetlerin fiziki müdahale çalışması artık fiilen başlamıştır. Beş bin civarında sivil ve asker Rus danışmanlarla birlikte 1 milyar dolarlık silah da ülkeye sokulmuştur.²⁰⁰

29 Kasım 1979 tarihinde Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev SBKP MK'ye Afganistan'daki durum ve Amin'in yaptığı baskılar ile ilgili bir rapor yazmışlardır. Brejnev ve diğer Sovyet liderlerinin Amin'i kabul ederek bir görüşme yapmalarını, ekonomik işbirliği, petrol üretimi ile yiyecek ve diğer endüstriyel ürünlerin

¹⁹⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 106; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 44; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 8

¹⁹⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 106

¹⁹⁷ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 3

¹⁹⁸ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 52; William Blum, *A.g.e.*, s. 5

¹⁹⁹ 5 Kasım 1979 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un yazdığı rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111578>; Rusya federasyonu Başkanlık Arşivi, APRF, f. 3, op. 82, d. 149, ll. 120-122

²⁰⁰ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 28; William Blum, *A.g.e.*, s. 5

ticareti için görüşmeleri gerektiği tavsiyesinde bulunmuşlardır. Rapordaki konular çoğunlukla ADC'nin sosyoekonomik gelişmesini sağlayacak reformları kapsamıştır.²⁰¹

1979 Aralık ayı başlarında Andropov, Brejnev'e şahsi bir muhtıra vermiştir. SSCB'nin eski ABD Büyükelçisi Anatoly Dobrinin'e göre, Andropov'dan Brejnev'e verilen bu olağandışı muhtıra, Genel Sekreterin Sovyet askerlerini Afganistan'a gönderme konusuyla ilgili kararı almasında çok etkili olmuştur.²⁰²

2.5.4. Kaçan Bakanları Amin'den Kurtarmak İçin Yapılan Sovyet Operasyonu

14 Eylül sabah saat 08.00'da elçilikte üçüncü sekreter olan ajan Samunin (kod Macloy) acil bir konu olduğu bildirilerek, görüşme için çağırılmıştır. Vatancar ve Sarwari, Amin'in kendilerini öldürmek istediğini bildirerek konuyu acil olarak Sovyet Büyükelçisi B. S. Ivanov'a (kod Zorin) bildirmesini istemişlerdir. Saat 11.00'da Vatancar ve Taraki arasında kısa bir telefon görüşmesi yapılmıştır. 14.30'da Sovyet Büyükelçiliğine 700 m mesafede olan Samunin'in resmi konutuna üç bakan arabayla gizlice gelmiştir. Kapıları açarak araçla bahçeye girmişler ve arabayı garaja saklamışlardır. Gulyabzoi (kod Mamed) bu evi daha önceden çok iyi biliyordu ve 1973 ile 1975 yılları arasında bu evde çok sayıda gizli toplantıya katılmıştı. Bakanlar Büyükelçinin onayının alınması sonrasında Zenith özel birliğinin üssüne götürülmüşlerdir. Görünüşlerinin değiştirilmesi için Bıyıkları kesilmiş ve Zenith biriminin üniforması giydirilerek villanın üst katında ayrı bir odaya saklanmaları için yerleştirilmişlerdir.

Amin, Puzanov'un, Povlovskiy'nin, İvanov ve Gorelov'un kendisini tuzağa düşürmek için bir komplo hazırladıklarını iddia etmiştir. Amin kendisine karşı yapılan bu terör saldırısını, Taraki ve bu Rus dörtlü çetesinin birlikte yaptıklarını ve bunlarla işbirliği yapan bazı Afganların Sovyetler tarafından saklandığını söylemiştir. KGB temsilciliğine bu üç bakanın villada saklandığına dair haberleri yalanlama talimatı verilmiştir. Rezidans "13 Eylül tarihinde Vatancar, Gulyobzai, Majduryar ve Sarwari'nin beraberce Sovyet Büyükelçiliğini ziyaret etmeleri ve sonrasında üçünün ortadan kaybolması konusuyla Amin'in çok yakında ilgilendiğini" bildiren bir rapor hazırlamıştır.

²⁰¹ 29 Kasım 1979, tarihinde Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in Afganistan'daki durum ile ilgili SBKP MK'sine raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111576>

²⁰² Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.4, Belge 7, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r7.pdf>

14 Eylül tarihinde Puzonov, Povlovsky, İvanov ve Gorelov ile yaptığı görüşmede Amin “uç bakanın suikastçı olarak kabul edilip, kabineden atılmalarına karar verildiğini” söylemiştir. Ayrıca Mazduryar’ın evinde olduğunu, geri kalanların muhtemelen Sovyet Büyükelçiliğinde saklanıyor olabileceklerini eklemiş fakat Puzonov bu konuyu kesinlikle reddetmiştir.²⁰³

Her üç bakan da Amin’i Amerikan casusu, provokatör, terörist, maceracı ve hırsız olarak tanımlayan ifadeler kullanmıştır. Üç bakanı illegal yoldan Afganistan’dan SSCB’ye götürebilmek maksadıyla Raduga (Gökkuşağı) adı verilen bir operasyonun planı yapılmıştır. Operasyonu gizlemek için kullanılacak konunun Sovyet binalarını koruyan Zenith birliğinin personel rotasyonu olması kararlaştırılmıştır. Gerçekçi öz geçmişlerinin yazılı olarak hazırlanması için kaçakların tüm bilgileri ayrıntılı olarak Moskova’ya mesajla bildirilmiştir.²⁰⁴

Yoğun bir hazırlık döneminden sonra bu konu ile ilgili hazırlıklar tamamlanmış, Afgan yetkililerinin dikkatlerinin başka konulara yönlendirilmesi halledilmiş ve ondan sonra Raduga Operasyonu 19 Eylül tarihinde başarılı bir şekilde icra edilmiştir. Bakanlar Taşkent’e emniyetli bir şekilde uçakla getirilmiştir. Operasyondaki başarılı çalışmalarından dolayı birçok personel KGB başkanı tarafından ödüllendirilmiştir.²⁰⁵

2.5.5. Amin’in Kendini Kurtarma Çabaları ve Sovyetlerin İşgal Hazırlıkları

Cumhurbaşkanı Hafızullah Amin, yaptıklarıyla Moskova’yı kızdırdığının farkına varmıştı. Köşeye sıkışmış ve güç bir duruma düşmüştü. Bu baskıyı biraz hafifletmek ve rahatlamak için Sovyetlere olan bağımlılığını azaltarak Amerika’yı yanına almanın ve onlara yakınlaşmanın uygun olacağına karar vermiştir.

Amin, Kabil’de görevli olarak bulunan Amerikan Maslahatgüzarı J. Bruce Armstutz’u makamına çağırarak, Washington’la yakınlaşarak, ilişkilerini daha iyi bir seviyeye getirmek istediğini ifade etmiştir. Fakat Armstutz, Amin’in bu sözlerini ilk önce pek önemsememiştir. Çünkü bu ifadeler Amin’in görüşmelerde genelde kullandığı ifadeler olmuştur. Bunun yanında Taraki’nin devrilmesinden sonra Amin bu çağrısını birkaç kez daha dile getirmiş, Amerikan Dışişleri Bakanlığı da konuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Amerikan Maslahatgüzarı Armstutz 27 Ekimde tekrar Amin’i

²⁰³ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 47

²⁰⁴ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 49

²⁰⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 51

görmeye gitmiş, Afgan Cumhurbaşkanı Amerikalı diplomata gayet sıcak davranarak, Amerika ile ilişkileri daha iyi bir seviyeye getirme arzusunda olduğunu belirtmiştir. Yeni gelişen bu durum üzerine ABD yönetimi Afganistan'a bir jest yapmış ve ilk olarak Afgan Havayolları ARIANA'ya bir yolcu uçağı hediye edilmiş sonrasında ise Afganistan'ın acil ihtiyacını karşılamak için Kabil'e 200 ton buğday gönderme konusunda hazırlıklara başlanmıştır.²⁰⁶

Amin, Afgan medyasına yazılarındaki emperyalizm ve Pakistan karşıtı tutumlarını yumuşatmaları talimatını vermiştir. Yakın çevresindeki çalışma arkadaşları ABD ve diğer Batılı ülkelere karşı daha aklı başında politika benimsemesi yönünde onu ikna etmişlerdir. Ekim ayında Amerikan Aryana firmasından alınan DC-10 uçağının Kabil'e gelmesi hoş bir görüntü ve sıcak bir ortam oluşturmuştur.²⁰⁷

Ancak yapılan bu jestler hiçbir işe yaramamıştır. Armstutz Amerika'da görev için bulunduğu sırada yardımcısı Archer K. Blood, 28 Ekimde tekrar Amin'i görmeye gitmiştir. Afgan lideri yine eski söylediği vaatleri tekrarlamış fakat iki ülke ilişkilerini geliştirebilmek için hiçbir elle tutulur teklif yapmamıştır.

İhtimaldir ki Hafızullah Amin, Amerika'nın şahsına ve ülkesine herhangi bir yardımda bulunmayacağını düşünerek, somut bir öneri sunmamıştır. Arkasından onun için belki de en hayırlısının yine Afganistan'ı yönetecek en iyi liderin kendisi olduğunu düşünerek, Sovyetleri ikna etmeğe çalışmıştır. Bunun yanında Washington ile flörte devam ederse bunun Kremlin'i daha fazla kızdıracağından korkmuştur. Biliyordu ki sıkışırda Amerika ona yardıma gelmeyecekti. Bu sebeple durduk yerde Rusları kızdırarak hedef haline gelmenin hiçbir anlamı ve gereği olmadığına karar vermişti.

ABD açısından bakıldığında da kendi halkına ve dünya kamuoyuna açıklayamayacağı, Amerika'nın çıkarlarına hizmet etmeyecek ve ideolojik olarak yolunun asla birleşmeyeceği, durmadan insanları katleden komünist Afgan Hükümetiyle işbirliği yapmanın hiçbir anlamı yoktu. Zaten bu yüzden de Amerika somut hiçbir öneride bulunmamıştı. Üstelik Amin ABD Büyükelçisi Dubs'ın kaçırılıp öldürülmesindeki hatasını da kabul etmemiş, hatta Amerikalıların olayı ayrıntılı araştırmasına da izin vermemişti.

Olaylar bu şekilde gelişirken ne Amin ne de Kabil'deki Amerikan diplomatları, bir süre sonra meydana gelecek olayların hiçbirisinden henüz haberdar olmamışlardı.

²⁰⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 108

²⁰⁷ Vasilii Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 52

Amerikan Dışışleri Bakanlığı yetkilileri de, uydu fotoğrafları ile Sovyetlerin kuzeyde Afgan sınırındaki yoğun askeri birlik hareketini gördükleri halde, sebebi anlaşılmaz bir şekilde veya bilerek, Kabil'deki diplomatlarına bu konu hakkında hiç bir haber vermemişlerdi. Sonunda, 1979 sonbaharında yapılan Afgan-Amerikan görüşmelerinde de herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Bu süre içinde Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmek için gereken hazırlık çalışmalarına çoktan başlamıştı. Kremlin, ordu ve polis teşkilatında çok sayıda yandaşı olan Afgan lideri Amin'den büyük birliklerle Afganistan'a yapılacak hareket dışında küçük bir faaliyet ile kurtulamayacağını farkına varmıştı. Sovyetler ülkeyi işgal etmek için gerekli hazırlıklar yapılana kadar, durumu normal gösterecek faaliyetlerde bulunma, böylece gerçek niyetlerini gizleme kararı almışlardı. Bu maksatla Brejnev ve Kosigin, Amin'in cumhurbaşkanı olmasını kutlamak ve ona desteklerini göstermek için mesajlar göndermişlerdir. Ayrıca Sovyet liderleri, Afganistan'a 67 milyon dolar ilave askeri yardım etmeyi ve Afgan istihbarat birimlerini yeniden yapılandırmak ve geliştirmek amacıyla (gerçekteyse onu içten çökertmek ve böylece Amin'in devrilmesini daha da kolaylaştırmak için) KGB uzmanları gönderme teklifinde de bulunmuşlardır.²⁰⁸

Bu arada Ekim ayı içerisinde "Operasyon Zenith" adı verilen gizli bir operasyon ile KGB özel kuvvetlerinin önemli bir kısmı yakın zamanda gerçekleşecek Sovyet işgaline karşı halk ile kamuoyunun tepkisini azaltmak ve ortamın gerginleşmesine mani olmak maksadıyla gönderilmişlerdir.²⁰⁹

14 Ekim tarihinde Kabil'in güneybatısında bulunan Rişkur kırsalında şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. 16 Ekim 1979 tarihinde Afgan Hükümetinin ülkede meydana gelen askeri bir ayaklanmayı bastırarak, duruma hâkim olduğu açıklanmıştır. Bu arada Sovyet birlikleri Şindad Hava Üssü'nün kontrolünü ele geçirerek, idaresini üstlenmiştir.²¹⁰

Dışarıdan ve hatta ülke içinden bakıldığında her şey normal ve kontrol altında görünüyordu. Mesela, 27 Ekim 1979 tarihinde Afgan-Sovyet Ekonomik Karma Komisyonu Moskova'da toplanmıştır. Buna ilaveten başka sahalarda da iki ülke arasında olağan görüşmelere devam edilmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Amin'in içi içine sığmamış ve tedirgin bir şekilde davranmıştır. Kendisine suikast yapılacağından

²⁰⁸ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 108; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 10

²⁰⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

²¹⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

korkarak çeşitli tedbirler almış ve sık sık oturduğu yeri değiştirmiştir. Amin 28 Ekim tarihinde Amerikalı diplomat Archer K. Blood ile yaptığı son görüşmede, yakında başına gelecekleri önceden anlamış gibi davranarak “pek uzun yaşamayacağını” dile getirmiştir.²¹¹

29 Ekim tarihinde SBKP “Afganistan Komisyonu” Afganistan’daki durumdan duyduğu derin kaygıyı belirten bir rapor yayınlamıştır.²¹²

29 Ekim tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Amin’in görevden uzaklaştırılması için bir karar üzerinde anlaşmış ve bu raporu A. Gromyko, Y. Andropov, D. Ustinov ve B. Ponomarev imzalayarak onaylamışlardır.²¹³

Bu arada Afganistan Başkanı Amin gerek kendisine yapılabilecek suikast darbe girişiminden kurtulmak halkın ve Sovyetlerin sevgisini kazanmak için çeşitli tedbirler almıştır. Önemli komutanlar ile görüşerek güven tazelemeye çalışıp onların bir kısmını Polütbüro’ya üye olarak almıştır. Fakat bu faaliyetlerin hiçbirisinde başarılı olamamıştır. Nitekim ülkede ayaklanmalar artmaya başlamış, halktan aldıkları destekle Mücahitler Kabil’e yaklaşmaya başlamışlardır.²¹⁴

Amin’in iktidarı ele geçişini takip eden ajan durumu şöyle tanımlamıştır:

“a.Sovyet karşıtı olaylarda genel bir artış başlamıştır. İnsanlar açıkça Afganistan’da 1978 Devrimi’nden sonra Rus makineli tüfekleri, roketleri ve tankları olmadan işi başardıklarını söylemeye başlamışlar, Afganların Rus politikacılarına ve Rus sosyalizmine yalvarmaya ihtiyacı olmadığını ifade etmişlerdir.

b.Amin’in şahsi işlerini yapması için Sovyet vatandaşlarını hedef almış ve Sovyet uzmanlara Moskova’ya gayri resmi kanalları kullanarak ve büyükelçilik ile departman liderlerini atlayarak yalan haber vermeleri için baskı yapmıştır.

c.Sovyet vatandaşlarıyla ilgili onları zor durumda bırakacak bilgi ve belgeler toplanmıştır. (Bu konuda İçişleri Bakanlığı çalışanlarına görev verilmiştir.)

d.Sovyet vatandaşları gizlice araştırılmış ve izlenmiş, tehdit edilmiş ve onlara şantaj yapılmıştır. (Rezidans bu raporu Ekim ayında düzenlemiştir.)”

Aynı zamanda Amin’in kabilesinin (Peştun) üyelerinin Ekim ayında Pagman’da gizli bir toplantı yaptığı bilgisi de merkeze iletilmiştir. Amin’e ciddi olarak kabilenin geleceği ile ilgilenmesi ve şahsen kabilenin refahıyla ilgili konuları düşünmesi gerektiği

²¹¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 108; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy , *A.g.e.*, s. 10

²¹² Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s.11

²¹³ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy , *A.g.e.*, s. 11

²¹⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 109

anlatılmıştır. Partiye oynamayı bırakması ve gelecekte hükümet ve bürokrasideki mevkilere kendi akrabalarını ataması istenmiştir. Orada sonsuza kadar kalamazdı ve gittiğinde düşmanları Kabile ile uğraşmaya başlayacaktı. Amin, “Sonuç olarak şüphesiz ben kolektif liderliği ve partiyi destekliyorum fakat Afgan Kralları ülkeyi yüzyıllarca parti olmadan yönettiler.” demiştir.

Bu gelişmelerin sonucunda Rezidans: “Amin’in bilerek ya da bilmeyerek bir çöküşe ve devrimin yenilgisine doğru gittiğini ve onun gericilik ile emperyalizme hizmet ettiğini” bildirmiştir.²¹⁵

Afganistan ile ilgili çalışan araştırmacılar yanlış bir değerlendirme yaparak Amin ve direnişi birbiriyle ilişkilendirmişlerdir. Evet, Amin’in de etkisi vardır fakat olayların artmasının gerçek sebebi kırsal kesimde çalışan görevli ve özellikle idarecilerin halka karşı sert ve adaletsiz uygulamaları olmuştur. Sovyetler Birliği tarihinde de bunun gibi önemli bir vaka olan Basmacı hareketi meydana gelmiştir. Sovyet idaresi altındaki Merkezî Asya Cumhuriyetleri’nde yerel Sovyet yöneticilerin işlediği bazı suçlar ve halka kötü davranışları Müslüman halkın Basmacı hareketini desteklemesine sebep olmuştur. Gerçekte yerel yöneticiler Basmacı hareketinin ortaya çıkmasına sebep olmamışlar ama yaptıkları adaletsiz ve zulüm dolu davranışlarla hareketin büyüyen genişlemesine sebep olmuşlardır. Afganistan’da da ADHP üye ve yöneticilerinin sergilediği normal olmayan ve serseri davranışları ile halkı canından bezdirmeleri sebebiyle benzer bir tehlikenin görülmesine neden olmuşlardır.²¹⁶

Bu süre içinde Sovyetler işgal hazırlıklarını neredeyse bitirmişlerdi. Ruslara göre, Amin’in artık sonu gelmişti çünkü tüm gayretlerine karşın artık ülkenin kontrolünü neredeyse tamamen kaybetmişti. Ayrıca Amin Rusların yönetici standartlarına uymamış ve Kremlin’in ölçülerine göre bir komünist liderde bulunmaması gereken aşırı milliyetçi davranışlarda bulunmuştu.²¹⁷

Moskova liderleri Rezidans’ın istihbarat kaynaklarından gelen “Afgan hükümet görevlileri ve aşırı İslamcı muhalefetin yapacakları” söylenen toplantı ile ilgili bilgiyi çok önemli bulmuşlardı. Toplantının Eylül ayının sonlarında Logar Eyaleti’nde gerçekleştirileceği ve toplantıya aşırı İslamcı temsilcilerin Pakistan’dan gelerek katılacakları bildirilmişti. Toplantıda silahlı mücadeleyi sona erdirmeye konusu tartışılmış ve Amin devrim karşıtları ile Sovyet uzmanların ve danışmanların ülkeyi terk etmesi,

²¹⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 52

²¹⁶ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy , *A.g.e.*, s. 3

²¹⁷ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 109

bayrağın değişmesi ve Müslüman direnişçilere af çıkarılması konusunda bir anlaşma yapmaya çalışmıştı. Amin'in gönderdiği temsilci "her şeyin kabul edilebileceğini fakat zaman alacağını" söylemişti.

Bu konuda gelen başka bir istihbari bilgiye göre, H. Amin'in kardeşi Abdullah bazı yandaşlarına "Mısır'ın Başkanı Enver Sedat'ın Ruslara karşı yaptığı davranış uygundur ve bu yolu izlemek bizim için daha mantıklı olabilir." demiştir. KGB Afganistan ve İran arasındaki olası bir anlaşmayla Afganistan'ın İran Devrimi'nden etkilenecek, İslami bir rejimin kurulması olasılığını bilhassa çok tehlikeli bulmuştur.²¹⁸

Brejnev, işgal hazırlıkları tamamen bitmek üzereyken, Amin'den Sovyet birliklerini resmi olarak çağırmasını istemiş fakat Afgan Cumhurbaşkanı bunu kabul etmemiştir. Brejnev bu şekilde, Sovyet işgalinin uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak yapılmasını sağlamak istemiştir. Afganistan Cumhurbaşkanı Hafızullah Amin de 1978 Ekim ayında bir Amerikan diplomatı ile yaptığı görüşmede, "Eğer Brejnev, Afganistan'ın bağımsızlığına karşı herhangi bir şey yapmamı isterse, hayatım pahasına da olsa karşı koyarım." demiştir.²¹⁹

Bu arada Amin, Ruslar dâhil tüm kesimlerin nefretini kazanmaya devam etmiştir. Kendisine muhalif olan herkesi etkisiz hale getirmiştir. Buna Perçemlerin yanında kendi yandaşı olan Halkileri de katmıştır. Orduda da buna benzeyen bir tutum sergilendiğinden neredeyse ordunun kritik kadrolarının tamamı boşalmıştır. 1979 yılı sonbaharında Amin kendisi tarafından uygulama emri verilen 12 bin kişilik idam edilenler listesini yayınlamıştır. Gerçekleştirilen bazı araştırmalar ışığında bu miktarın 50 bin veya daha fazla olabileceği değerlendirilmiştir. Yapılan bu zulüm ülke içinde büyük bir göç dalgası oluşturmıştır. İşin altından kalkamayan ADHP yönetimi suçlu Sovyetlerin üzerine atabilmek maksadıyla faaliyetler yapmaya başlamıştır. Sovyetler artık haddini aşan Amin'i bu kanunsuz hareketleri ve aşırı baskıyı durdurması için defalarca uyarmış fakat o hiç aldırış etmemiştir. Bununla da yetinmeyen Amin sık sık: *"Ülkemizde on bin savaş ağası var. Biz onlardan kurtulduk ve problem çözüldü. Afgan halkı sadece zor kullanmaktan anlar."* demiştir.

Bu günlerde, ABD Elçiliği de Dışişlerine çektiği mesajda: "18 aydır Afganistan yönetiminde olan Marksist rejim kendisini yok etmeye çalışmıştır. 78 devrimini yapan bakanların 25 tanesi değişmiş, bu sayı yardımcılarında daha fazla olmuştur. Bu

²¹⁸ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 55

²¹⁹ Esedullah Oğuz, A.g.e., s. 110

hükümetin nasıl sürdüğünü anlamak olanaksız hale gelmiştir. Cezaevlerinde tutuklu bulunan siyasi mahkûmlardan idam edilenlerin miktarı 6 bini aşmış, şu anda tutuklu bulunan siyasi mahkûmların miktarı da yaklaşık bunun dört katına ulaşmıştır.” ifadesini kullanmıştır.²²⁰

25 Ekim tarihinde FCD 8’inci Departman Başkanı Kıdemli Yardımcısı Yarbay A. V. Petrov, Babrak ile çalışmalar yapması ve yanında bulunması için Prag’a gönderilmiştir. Babrak’ın kodu değiştirerek “Martov” olarak anılmaya başlanmıştır. Kasım ayında Afganistan’ın gelecekteki yöneticileri Moskova’ya çağırılmıştır. Çekoslovakya’dan iki kişi, Bulgaristan’dan üç kişi ve gizlice Yugoslavya’dan iki kişi çağırılmıştır. Hep birlikte KGB’nin talimatlarını almaya başlamışlardır.

Bu konuya KGB’nin bakış açısı “özellikle önemli” olarak belirlenmiş ve muhtıra Kasım ayında Brejnev’e gönderilmiştir. İşte, bu muhtıradan bazı bölümler şöyledir:

Afganistan’da devlet ve partideki liderlik değişiminden sonra ülkedeki durum hızla SSCB’nin menfaatlerine zarar verecek şekilde hızla bozulmaya başlamıştır. Afgan Demokratik Cumhuriyeti’nin dış politikasını sağa yönlendirmeye niyetlendiği yönünde çok sayıda ve giderek artan şekilde rapor gelmeye başlamıştır. H. Amin’in adamları ve sağ kanat Müslüman muhalefet temsilcileri anlaşmazlığı çözmek için bir yol bulmaya çalışmışlardır. H. Amin şahsen ABD elçisiyle defalarca görüşmüş fakat Sovyet temsilcileriyle yaptığı toplantılarda bu görüşmelerin içeriği ile ilgili hiçbir ayrıntı verilmemiştir.

H. Amin’in bizzat verdiği emirlerle Afgan Demokratik Cumhuriyeti’nde Sovyetler Birliği’nin itibarını düşürmek ve Afganistan’daki Sovyet görevlilerinin faaliyetleri hakkında şüphe yaratmak maksadıyla dedikodular uydurulup, tüm ülkeye yayılmasını sağlamıştır. Son zamanlarda yüksek seviyedeki bürokratların parti ve resmi toplantılardaki konuşma ve yazılarında SSCB hakkında dostça olmayan ifadeler görülmeye başlanmıştır. Afgan yoldaşlar oy birliğiyle ADHP’nin yeniden uyanması için tüm mücadelenin ve ADC’nin yeniden yapılanmasının yoluna konması için Karmal Babrak’ın lider olmasını kabul etmişlerdir.

Amin’den kurtulmak için yapılan programın ana başlıkları: “Amin’in politik arenadan mümkün olan en kısa sürede uzaklaştırılmasının gerekliliği, Afgan komünist

²²⁰ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy , A.g.e., s. 4

saflarındaki çatlağın sonsuza kadar yok edilmesiyle yeni bir partide birleşme ihtiyacı, Rusya ile dostluk ve emperyalizme karşı mücadele” olarak belirtilmiştir.²²¹

Artık işgal için çark dönmeye başlamıştı. Küçük gruplar halinde askeri birlikler ve KGB mensupları çeşitli örtülü faaliyetler ile Afganistan’a gönderilmiştir. Mart 1979’da Puzanov ve Ivanov sivil elbiseli gerekli silahlarla donatılmış (makinelî tüfek, el bombası ve tabanca) 20 sınır muhafızının Büyükelçiliğin korumasını desteklemek maksadıyla ilave olarak gönderilmesini istemişlerdir. Onlar ayrıca ADC’deki Sovyet kuruluşunu, dışişlerinde danışman görüntüsündeki iki KGB haberleşme uzmanını ve 5.000 ruble değerindeki uzun süreli yiyecek stokunu korumak maksadıyla KGB’nin 7’nci Müdürlüğünden on iki kişilik operasyonel bir grubun gönderilmesini de istemişlerdir.²²²

4 Kasım tarihinde Ayetullah Humeyni İran’da İslami devrimle iktidarı ele geçirmiş ve müteakiben Tahran’daki Amerikan Büyükelçiliği işgal edilmiştir. Amerikalılar bu büyük sorunla uğraşırken, Ruslara karşı bir harekette bulunamazlardı. Kremlin bu durumdan da faydalanmaya karar vermiştir. Hiç güvenmedikleri ve her an Batıya yanaşabilecek, CIA ile işbirliği ortada olan Amin’i ortadan kaldırma ve yerine kendilerine sadık bir kişiyi geçirme fikri ortaya çıkmıştı. Bu konu Sovyetlerin en büyük korkusuydu ve Mısır, Şili ve Somali’deki Sovyet karşıtı dönüşümleri unutmamışlardı.²²³

9 Kasım tarihinde Merkezi Asya Hava Birlikleri’nden görevlendirilen bir Sovyet Özel Kuvvetler Taburu Afganistan’a gönderilmiştir.²²⁴

9 Kasım tarihinde Kabil yakınlarında hükümet birliklerine çok sayıda pusu atıldığı ve 200 civarında personelin öldüğü rapor edilmiştir.²²⁵

Kasım ayı içerisinde Zenith grubu askerlerini özel eğitimli sınır muhafızlarıyla değiştirmek maksadıyla bir operasyon yapılmıştır. 208 Muharip asker, silahlı helikopterler, 25 zırhlı personel taşıyıcı, 15 zırhlı araç, on elde taşınan ve dört ağır bomba atardan oluşan motorize bir bölük gizlice gönderilmiştir. 7 Aralık tarihinde Amin’in yeni konutunda haberleşme sistemi üzerinde çalışma yapmak üzere sınır muhafız komutanlığı karargahından iki uzman gelmiştir. 8 Aralık tarihinde Rezidans’a,

²²¹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 57; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 22 (Babrak'a Andropov Destek vermiştir ve Adamlarını göndererek onu bir lider gibi eğitmiş ve Brejnev ona güvendiğinden onu kabul etmiştir.)

²²² Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 58

²²³ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 5

²²⁴ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s.11

²²⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

“Duşanbe’den Afganistan’ın Kabil ve Buran eyaletlerine yapılan yayını izleyen ihtiyatın organizesini yapın ve sizce bilinen ilave tedbirleri alın.” talimatı verilmiştir. “Agat” operasyonu için hazırlıklar tüm hızıyla devam etmiştir. FCD’nin 7’inci Müdürlüğünün, S Müdürlüğünün (Directorate S istihbaratın en önemli bölümüdür ve illegal kol olarak adlandırılır, 13 dairesi vardır.), faaliyetleri yürütmesi talimatı verilmiştir. Hazırlıklar son safhaya gelmişti. 8’inci Bölümden Directorate S’nin Başkan Yardımcısı Albay Lazarenko doğrudan operasyon sorumlusu olarak görevlendirilmişti. S Direktörlüğünün başkanı Tümgeneral Icirpichenko ve onun yardımcısı Tümgeneral Krosovsky ve S Direktörlüğünün 8’inci Bölüm Başkanı Ivanov’a yardımcı olmaları için Kabil’e gönderilmişlerdir.²²⁶

1 Aralık 1979 tarihinde Andropov, Amin’in darbesinden sonra Afganistan’daki durumla ilgili bir muhtıra hazırlayarak Brejnev’e sunmuştur. Muhtıra özellikle Amin’in gizli faaliyetleri, politik olarak Batıya kaymasından önce Moskova’yı uyarma, Amerikan ajanlarıyla gizli irtibatları, Sovyet politikasına karşı yapılan gizli toplantıları ve Sovyet karargahını Kabil’den çıkarma planı gibi konuları içerecek şekilde hazırlanmıştı.²²⁷

2 Aralık tarihinde Amin, baş askeri danışman Magemetrov’u çağırarak, kuzeyde Badakşan’da asilerin Çin ve Pakistan’dan yardım alarak kuvvetlendiklerini, elinde oraya gönderecek kuvvet olmadığını, Sovyet Hükümetinden kısa süreliğine takviyeli bir alayı durum düzelene kadar göndermesini talep ettiğini bildirmiştir. 3 Aralık tarihinde yapılan görüşme de Amin kuzeye 18’nci ve 20’nci Tümenlerden bir miktar personel ve silah göndereceğini, düzenli bir Sovyet birliği yerine kendi birlikleriyle birlikte hareket edebilecek takviye küçük Sovyet birlikleri gönderilmesinin daha uygun olacağını bildirmiştir.²²⁸

2 Aralık 1979 tarihinde Kabil’de görevli Baş Askeri Danışman Magometov, H. Amin’in Sovyet Hükümetinin Badakşan’a takviyeli bir Alay göndermesi talebini ileten bir telgraf çekmiştir.²²⁹

²²⁶ Vasily Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 58; William Blum *A.g.e.*, s. 5

²²⁷ 1 Aralık 1979 tarihinde Andropov’un Brejnev’e verdiği şahsi muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113254>

²²⁸ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 14 (Söz konusu telgrafların orijinali Lyakhovskiy’in Afgan Trajedisi isimli eserinde mevcuttur.)

²²⁹ 2 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Baş askeri danışmanın Kabil’den raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118651>

4 Aralık 1979 tarihinde Kabil’de görevli baş askeri danışman Magometov, bir telgraf çekerek, H. Amin’in Kuzey bölgesinde asayışı sağlayacak ve ADC halk milisleri ile birlikte çalışacak Sovyet iç güvenlik birlikleri gönderilmesini talep ettiğini bildirmiştir.²³⁰

4 Aralık tarihinde KGB Birinci Direktörlüğü Baş Yardımcısı Tuğgeneral Vadim Kirpichenko, yanında hava indirme grup komutanlığından bazı subaylar da olduğu halde Afganistan’a gelmiştir. Kirpichenko üzerine Petr Nikolayev adına düzenlenmiş bir diplomatik pasaport almış ve ona özel görev olarak Amin’in devrilmesi için yapılacak operasyonun hazırlıklarını planlama konusu emredilmiştir.

5 Aralık tarihinde Kirpichenko KGB Afganistan temsilcisi General İvanov ile bir toplantı yaparak operasyondaki sorumlulukları belirlemişler ve baş askeri danışman General Magometov’a Amin’i devirmek için planlanan operasyon ile ilgili ayrıntılı emri iletilmiştir. 6 Aralık tarihinde SSCB Politbürosu da Amin’in kendisini ve sarayını korumak için istediği 500 kişilik Rus muhafız taburunun Aralık ayı ilk yarısında gönderilmesi yönünde bir karar almıştır.

Aynı gün Washington’da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ve SSCB’nin ABD Büyükelçisi Anatoly Dobrynin, SALT-II Silahların Kısıtlanması Anlaşması’nın onaylanması konusundaki problemleri görüşmek için bir toplantı yapmışlardır. Brzezinski anlaşma onayının 1980 yılı Mart ayına kalmasını ümit emiştir. Afganistan konusuna hiç değinilmemiştir.²³¹

6 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunun aldığı 176 numaralı kararına göre, Amin’in talebi üzerine Amin’in korunması için bir özel tümenin Afganistan’a gönderilmesi onaylanmıştır. (500 mevcutlu GRU özel kuvveti)²³²

6 Aralık 1979 tarihinde Sovyetlerin Afganistan Büyükelçisi F. A. Tabeev ile H. Amin bir toplantı yaparak, Afganistan ile SSCB’nin gelecekteki ilişkileri, Amin’in Moskovaya yapacağı ziyareti ve ADHP ile SBKP arasındaki ilişkileri görüşmüşlerdir.²³³

7 Aralık tarihinde Babrak Karmal ve Anahita Ratebzad bir Tu-134 uçağı ile

²³⁰ 4 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Baş askeri danışmanın Kabil’den telgrafı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118652>

²³¹ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 14

²³² 6 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK Politbürosunun aldığı karardan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111579>; Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 11;

<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşivi No. 176/82
²³³ 6 Aralık tarihinde Sovyetlerin Afganistan Büyükelçisi F A Tabeev ile H Amin arasındaki görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111580>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045

kaçak olarak Afganistan'a gelmişlerdir. Onlar liderliğini Yuri İzotov'un yaptığı KGB yedinci direktörlüğünden bir grubun koruması altında paraşütlü hava indirme birliklerinin arasında kalmışlardır. Amin'e suikast gerçekleşmeyince iki hafta kalarak SSCB'den Taşkent'e geri dönmüşlerdir.²³⁴

8 Aralık 1979 tarihinde, L. I. Brezhnev'in özel ofisinde bir toplantı yapılmış, toplantıya Politbüro üyelerinden küçük bir grup katılmıştır: Yu Andropov, A. Gromyko, M. Suslov ve D. Ustinov. Afganistan'daki mevcut durum ve çevresi ile ilgili uzun bir tartışma yapılmıştır. Bölgeye Sovyet birlikleri gönderilmesinin lehindeki ve aleyhindeki bütün konuları göz önüne alınmıştır. Andropov ve Ustinov böyle bir adımı gerekli gösterecek nedenleri sıralamıştır, bunlar: "ABD'nin CIA vasıtasıyla (ABD Ankara Büyükelçiliğinden Paul Henze) yürütülen faaliyetlerinden yeni "Osmanlı İmparatorluğu" yaratma konusu SSCB'nin güney ülkelerini kapsamaktadır. Güneyde güvenilir bir hava savunma sistemi olmadığından Amerikalıların buraya "Pershing" tipi füzeler yerleştirmesiyle onlar "Baikonur" uzay üssü dâhil önemli Sovyet hedeflerini tehdit edebilirler. Afganistan'ın uranyum cevheri Pakistan ve Irak tarafından nükleer silah yapımı için kullanılabilir. Afganistan'ın kuzey bölgelerine muhalif rejimler yerleşebilir ve bu bölge Pakistan tarafından ilhak edilebilir vs."

Toplantının sonunda ilk plan ile ilgili bir karara vararak iki seçenek belirlenmiştir: (1) KGB'nin sivil ajanları vasıtasıyla Amin'i bertaraf etmek ve Babrak Karmal'ı onun yerine geçirmek. (2) Aynı amaçlar için Afganistan topraklarına bir miktar kuvvet göndermek.²³⁵

10 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK toplantısına Ogarkov, "Bize karşı olan bütün Doğunun İslami sistemini yeniden kuracağız ve politik olarak bütün dünyayı kaybedeceğiz." demiştir. (Muhtemelen geçmişteki Basmacı hareketlerini kastederek bunu söylemiştir.) Andropov onun sözünü keserek, "Gerekirse sıkı askeri tedbirler uygularız! Biz, Parti ve Brejnev polikanın idaresini ele alacağız!" demiştir. Ogarkov itiraz etmeye çalışarak, "Ben Genelkurmay Başkanıyım." demiş fakat Andropov onu durdurarak, "Artık değil!" demiştir. KGB Başkanı K. U. Chernenko, M. A. Suslov, D. F. Ustinov ve A. P. Kirilenko desteklemiştir. Ondan sonra son sözü Brejnev söylemiş,

²³⁴ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 30

²³⁵ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.4, Belge 8, The National Security Archive, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

“Yuriy Valdimiroviç desteklenmelidir.” demiştir. Bu tartışma Sovyetlerin Afganistan’a gitmeye hazır olmadığını göstermiştir.²³⁶

Svetlana Savraskaya ise yaptığı belgelere dayalı araştırmada durumu şu şekilde açıklamıştır:

“10 Aralık 1979 tarihinde, SSCB Savunma Bakanı, Genel Kurmay Başkanı çağırılmış ve onu Politbüro’nun ilk karara vardığını ve Sovyet birliklerinin geçici olarak Afgan topraklarına girmesine karar verdiğini bildirmiştir. Ona 75-80 bin mevcutlu birlik hazırlaması emrini vermiştir. N. V. Ogarkov bu karara şaşırılmış ve kızmıştır. Durumu düzeltmek için 75 bin kişinin yetmeyeceğini söylemiş ayrıca harekâta karşı olduğunu ve düşüncesiz bir karar olduğunu bildirmiştir. Savunma Bakanı sert bir şekilde onun sözünü keserek, “Sen Politbürodan daha iyi mi bileceksin? Senin görevin sadece emirleri yerine getirmek.” demiştir. Aynı gün, Nikolai Vasilievich Ogarkov acil olarak küçük Politbüro da denilen Andropov, Gromyko ve Ustinov’un katıldığı toplantının yapıldığı Brezhnev’in bürosuna çağırılmıştır.

Genelkurmay Başkanı bir daha yeniden toplantıya katılanları Afgan probleminin kuvvet kullanılmasına güvenmek yerine politik araçlarla çözmenin daha uygun olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. O Afgan halkının adetlerini anlatarak onların topraklarında asla yabancı güçleri kabul etmeyeceklerini anlatmış ve oraya gönderilecek kuvvetlerin karşılaşılabilecekleri olaylar konusunda onları uyarmıştır. Fakat tüm çabası boşuna olmuştur. Bununla birlikte, onlar konuşmanın sonunda şu an için acil askeri yardım için son kararı vermeyeceklerini fakat ne olursa olsun kuvvetlerin hazırlığa başlaması gerektiğini bildirmişlerdir.

Akşam, Ustinov Savunma Bakanlığı yönetim komitesini topladı ve aralarında yüksek askeri liderliğin de olduğu dar çerçevedeki yöneticilere muhtemelen yakın gelecekte Afganistan’da kuvvet kullanılması karar verilebileceği konusunda bilgilendirmiş ve onların uygun kuvvetleri hazırlamaya başlamaları gerektiği talimatını vermiştir. Bu amaçla birliklere direktif #312/12/00133 gönderilmiştir. 10 Aralık tarihinden itibaren Ustinov Türkistan askeri bölgesinde yeni bir ordunun oluşturulması, seçilen birliklerin hareket etmesi ve hava indirme birlikleri ile diğer askeri ünitelerin Türkistan askeri bölgesine transfer edilmesi için Genelkurmay Başkanı’na sözlü emirler

²³⁶ 10 Aralık tarihinde Afganistan konusunda yapılan toplantının özeti, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111780>

vermeye başlamıştır. Bütün düzenlemeler, haritalara işlenerek, büyük bir gizlilik içerisinde yapılmıştır.

Görünüşe göre, son adım Kabil’de bulunan KGB temsilcisi Tuğgenerel B. İvanov’un Afganistan’daki durumu değerlendiren raporundan sonra atılmıştır. Bu rapor, 12 Aralık sabahında Savunma Bakanı SBKP Merkez Komite toplantısı için ayrılamadan önce masasının üstüne konulmuştur. O anda Afgan Ordusunun komutanının danışmanı olan Tümgeneral V. P. Zaplatin de bu raporu doğrulamıştır. Bir gün önce, Afganistan ordusundaki olayların durumu ile ilgili en doğru bilgiye sahip olduğu için ve Afganistan’a yeni ulaşan askeri danışman S. Magetamov durumu tam kavrayamadığından, onu Moskova’ya çağırmıştır. Bununla birlikte General, “Afgan Ordusu ile ilgili bizim danışmanlarımızın gönderdiği değerlendirmelere katılmadığını ifade etmiş ve onların Afganistan’da gelişen durumu aşırı derecede dramatize ederek anlattıklarını” söylemiştir. D. F. Ustinov ona KGB temsilcisinin imzaladığı şifreli telgrafi göstererek, “Orada bir fikir birliği oluşturup anlaşmaya varamıyorsunuz, bizim burada bir karar vermeye ihtiyacımız var.” demiştir.”

Svetlana Savranskaya’nın araştırmasının ekinde 8 Numaralı Belge olarak ekli bulunan bu doküman, büyük ölçüde Sovyet birliklerinin Afganistan’a girişi konusunda öncülük edenlerin ve bu kararı uygulayanların kim olduğunu açıklamıştır. Protokol, SBKP Politbüro üyelerinden toplantıya katılanların hepsi tarafından imzalanmıştır. O günlerde hiç kimse aleyhinde fikir beyan etmemiştir. Her Politbüro üyesi fikre karşı gelirlerse Genel Sekreterin nasıl bir reaksiyon göstereceğini bildiğinden bütün tekliflerle ilgili kararlar oybirliğiyle alınmıştır. Toplu sır saklama prensibi o günlere hâkim olmuştur. Bu konuda tutumu olumsuz olan A. N. Kosygin’in toplantıya katılmaması önemli bir konu olarak görülmüştür. Doküman’da “A” harfi Afganistan’ı, “the measures” da Sovyet birliklerinin Afganistan’a girmesini anlatmıştır. Bu yüzden Afganistan’a birliklerin girmesi kararını kimin verdiği konusunda bütün sahte dedikodular ve uyumsuzluklar ortadan kaldırılmıştır.

Afganistan’dan gelen şifreli telgraflarda belirtilen konular, SSCB liderliğinin Afganistan ile ilgili attığı adımların doğru olduğunu teyit etmiştir. Birliklerin girişi konusunda SSCB Üst Sovyet Başkanlık Heyetinin yazılı hiçbir emri yoktu. Bütün emirler sözlü olarak verilmiştir. Bu konunun gizliliğin sağlanması ve H. Amin’in kafasının karıştırılması için gerekli olduğu savunulmuştur.

Böyle zamanlarda, önemli politik kararların alınması uygulamasına benzer uygulamalar geçmişte de yapılmıştır. Gerçekte, SBKP Politbürosu tarafından olayın kabul edilmesinden sonra konu, basit bir şekilde devlet organları tarafından onaylanır ve halka duyurulur. Bu yüzden eğer bu konu Yüksek Sovyet'e gelmişse, olumlu olarak oybirliğiyle kabul edildiğini söylemek için her türlü sebep oluşmuştur. Çünkü o dönem “birleştirilmiş düşünce” çağıydı ve parti yapısının yarattığı sıkı hiyerarşi sistemi SBKP Politbürosunun belirlediği hattın bir adım bile dışına çıkılmasına izin vermiyordu. Hükümette önemli mevkilerde bulunanlar, bu sistemin tamamen kontrolü altında olmuşlardır.²³⁷

10 Aralık tarihinde Ustinov Seferberlik ilan ederek, ihtiyatların askere alınması emrini vermiştir. Ayrıca Türkistan askeri bölgesinde bulunan iki Tümen, bir İstikham ve bir hava indirme tümeni ile askeri hava ulaşım Birliklerine de “Savaşa Hazır Olun” emini vermiştir.²³⁸

1-12 Aralık tarihleri arasında SSCB Savunma Bakanı Ustinov Sovyet birliklerinin gönderilmesi için kötü ihtimalleri de göz önüne alarak plan taslaklarının hazırlanmasını emretmiştir.²³⁹

12 Aralık tarihinde Afganistan konusunda alınacak tedbirler görüşülerek MK'nin karar alması gereken konuların geciktirilmeksizin Politbüroya getirilmesi ve orada karar alınan tedbirlerin uygulanması için yoldaşlar Andropov, Ustinov ve Gromyko'un görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁰

12 Aralık tarihinde SBKP Polütbürosu'nun önemli üyeleri, kuvvet kullanarak Amin'i görevden uzaklaştırma ve yerine geçecek yeni hükümeti “sınırlı sayıda” Sovyet askeri birliği ile destekleme kararı almıştır.²⁴¹

12 Aralık tarihinde SBKP Merkez Komite toplantısında Anrdopov'un önderliğinde Ustinov ve Gromyko ile son kararı oybirliğiyle almışlardır. Sovyet birlikleri Afganistan'a büyük bir gizlilik içerisinde girecekti ve harekâta “the measures” (tedbirler) ismi verilmişti. Sovyet liderleri bu adımın devleti kuvvetlendirme konusunu desteklemeyi amaçladığını düşünmüşlerdi. Bundan başka bir hedefleri yoktu. Bu

²³⁷ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.4, Belge 8, The National Security Archive
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

²³⁸ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 156

²³⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 11

²⁴⁰ 12 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum ile ilgili aldığı 176/125 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113675>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD), f. 89, per. 14, dok. 31

²⁴¹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 12

toplantının protokolü K. U. Chemenko tarafından el yazısı ile yazılmış, uzun süre “çok gizli” gizlilik derecesinden bile daha fazla korunarak SBKP’de özel bir kasada, özel bir dosyada ve en üst yöneticiler dâhil hiç kimseye bilgi vermeden saklanmıştır.²⁴²

12 Aralık tarihinde FCD mensubu Petrov, kıdemli operasyon sorumlusu B. G. Chicherin ile merkezdeki KGB Müdürlüğü personelinin görevliler Kabil’e uçmuşlardır. Aynı gün KGB 7’nci Müdürlüğünden on kişilik bir grup Kabil’e ulaşmıştır. Onlar 23 Aralık tarihinde gelen iki kişiyle birleşmiştir. Tuğgeneral A. D. Beschastnov ise bütün grubun lideri olmuştur.²⁴³

İşgal kararı şöyle alınmıştır:

“1979 yılı Mart ayından Ekim ayına kadar geçen zamanda, A. A. Gromyko ve ben, Georgy M. Kornienko Afgan Hükümetinin Sovyet birliklerinin gönderilmesi konusundaki tekliflerimizi zaman zaman karşılıklı tartışmış ve her seferinde böyle bir kararın aşırı duygusal olacağı yönünde ortak kanaata varmıştık. Ben konuyla ilgili Ekim ayına kadar ne Andropov’da ne de Ustinov’da herhangi şüpheli bir davranışa rastlamadım. Bununla birlikte, Ekim ayında Taraki’nin Amin tarafından bertaraf edilmesinden sonra, Gromyko kilitlenmiş, benimle yaptığı konuşmalarda, Afganistan’a Sovyet birliklerinin gönderilmesinin uygun olup olmadığı konusuna hiç değinmemiştir. Merkez Komiteden hangisinin fikrini değiştirip ilk bakış açısından vazgeçerek işgal ile ilgili konuşmaya daha önce başlayabildiğini tahmin etmek gerçekten zordur.

Gromyko’nun önceki bakış açısı olan Afganistan’a kuvvet göndermenin uygun olmadığı konusundaki görüşünün değişmesine sebep olan olay, Amerika’nın savaş gemilerini 1979 sonbaharında İran Körfezi’ne yerleştirmesi ve bölgede stratejik durumu tamamen değiştirecek ve SSCB’nin menfaatlerine zarar verecek olan Amerika’nın muhtemelen İran’ı işgal edeceğine dair haberlerin gelmiş olmasıdır. Ustinov’un düşüncesi de “ABD burnumuzun dibinde hareketler yapıyorsa, neden biz duralım.” olmuştur. SSCB KGB başkanı olan Andropov’a gelince, bir taraftan bu durumda iktidarı elinde tutmaya devam eden ve Amerikan ajanı olarak gösterilen Amin hakkında SSCB için büyük tehlike olduğu konusunda abartılmış KGB raporları geldiğinden kendi teşkilatına rehin olmuş, diğer taraftan durumu SSCB lehine çevirmek için SSCB’nin gücünü abartan bir tavır almıştır.

²⁴² Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.4, Belge 8, The National Security Archive

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>;

<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; Sovyet Arşivi No. P 176/125

²⁴³ Vasilii Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 58; William Blum *A.g.e.*, s. 5

Aldığım bilgiye göre, Genelkurmay Başkanlığı üst düzey yetkilileri arasında, Genelkurmay Başkanı V. Ogardkov, yardımcısı S. F. Akhromeev ve Büyük Operasyonlar Departmanı Başkanı V. I. Varennikov gibi görevlilerin Afganistan’a kuvvet gönderme fikrini hoş karşılamamışlar, iddialarını Amerika’nın Vietnam’da yaşadığı tecrübeyi referans göstererek desteklemişlerdi. Ayrıca o yıllarda kabul edilemez olarak bakılan, Avrupa ve Çin sınırındaki birlikleri fazla zayıflatmadan, Afganistan ile mücadele etmenin imkânsız olduğunu savunmuşlardı. Bununla birlikte, en sonunda Ustinov onların fikrine katılmamıştır. Bildiğim kadarıyla SBKP Merkez Komitesi Uluslararası Departmanında çalışan uzmanlar, Afganistan’a kuvvet gönderme fikrini bir hata olarak kabul etmişler ve bu konudaki düşüncelerini en yüksek liderliğe anlatmaya çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır.”²⁴⁴

Michael Dobbs, Washington Post gazetesinde yazdığı makalesinde, Brejnev’in en güvendiği yardımcısı Konstantin Chernenko’nun 12 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında bir kâğıda o sırada daktilo memurlarına bile güvenmedikleri için el yazısıyla şifreli olarak “A” ülkesinde alınacak askeri tedbirleri yazdığını bildirmiştir.²⁴⁵

Bununla birlikte, 12 Aralık 1979 tarihinde Sovyet birliklerinin Afganistan’a gönderilmesi konusundaki siyasi karar, günün ikinci yarısında az sayıda Sovyet liderin katılımıyla alınmıştır. Bunlar, Brezhnev, Suslov, Andropov, Ustinov ve Gromyko’dur. (Bazı kaynaklar Kosygin’den de bahsetmektedir fakat benim aldığım bilgiye göre, o gün hasta olduğu için orada değilmiş.) Bu yüzden bu çok kritik karar SBKP Merkez Komitesi’nin Politbürosunun tüm mevcuduyla alınmamıştır. Buna rağmen, gerçek ortaya çıktıktan sonra el yazısı ile bir karar metni dökümü yazılmış ve bütün üyeler tarafından imzalanmıştır.

Bundan sonra, Afganistan sınırındaki askeri bölgede komşu ülkeye görevlendirmek için seçilen birlik ve birimlerin hazırlıkları hızlandırılmıştır. 24 Aralık tarihinde Ustinov, Savunma Bakanlığının üst düzey görevlilerini toplayarak operasyonun amacını açıklamadan, Afganistan’a birliklerin gönderileceğini duyurmuştur. Aynı gün, Savunma Bakanı tarafından konu ile ilgili hazırlanan ilk yazılı emir imzalanmıştır. Emirde, ülkenin güneyinde konuşlanan muhtelif Sovyet birliklerinin, dost Afgan halkına uluslararası yardım sağlamak maksadıyla Afganistan

²⁴⁴ Svetlana Savranskaya, Age.s.4,Belge 10, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

²⁴⁵ Washington Post gazetesi, 15 Kasım 1992, s.1

Demokratik Cumhuriyeti topraklarına gönderilmesi konusunda kararın verildiği bildirilmiştir. Ayrıca sınırdaki eyaletlerde muhtemel Afgan harekâtı karşısındaki hareketlere engel olmak ve elverişli şartlar yaratmak amaçlanmıştır.²⁴⁶

Aralık ayı boyunca Sovyet vatandaşı olan KGB mensupları ve ajanlar gözlem yapmışlardır. Sovyet sömürge hattına 1.600'den fazla askeri danışman ve uzman, KGB temsilciliğinin 61 üyesi, Rezidans mensubu 21 personel, Zenith birliğinden 10 operasyon subayı irtibat toplanma konusunda görevli olarak gönderilmişti. Rezidans ile 103 ajan ve 115 işbirlikçi temas halindeydi. Kabil-Moskova, Moskova-Kabil telgraf hatları haberleşmesi sürekli kullanılmıştır.²⁴⁷

Amin, 2, 3, 12 ve 17 Aralık tarihlerinde defalarca Sovyet birliklerinin Afganistan'a gönderilmesi için talepte bulunmuştur.²⁴⁸

ADC Silahlı Kuvvetleri personelinin Sovyet personeline git gide daha mesafeli ve dikkatli yaklaşmaya başladığı belirtilmişti. Afganlar son zamanlarda danışmanların neden alışılmışın dışında birimlerinde gece geç saatlere kadar kaldıklarını öğrenmek istemişlerdi. 37'nci Alay ve 26'ncı Hava İndirme Alay Komutanları danışmanlara güvenmediklerini göstermişlerdir. Bazı bölümlerde verilen izin ve serbestlikler iptal edilmiştir.²⁴⁹

Amin, kuzeyde Sovyetlerin Afgan sınırına asker yığdığını haber almıştı. Son çare olarak Pakistan'a başvurmuştur. Washington Post gazetesinin Indian Express gazetesine dayanarak 14 Şubat 1980 tarihli sayısında yazdığına göre, Hafızullah Amin, Aralık ayının ilk günlerinde acil görüşme talebi ile Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak'a üst üste birkaç mesaj göndermişti.²⁵⁰ Gazetenin yazdığına göre, Ziya-ül Hak, Amin'in görüşme isteği konusunda şöyle demişti:

"Bilinen nedenlerden dolayı Amin'le görüşmeye gidemezdim. Dış Sorunlar Danışmanım Ağa Şahi'ye Kabil'e gidip, Amin'in mesajını almasını istedim. Onun gideceği gün hava sisli idi ve uçak yolculuğuna müsait değildi. Havalar düzeldiğindeyse

²⁴⁶ Svetlana Savranskaya, Age.s.4,Belge 10, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

²⁴⁷ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 59

²⁴⁸ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 11

²⁴⁹ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 59

²⁵⁰ *Washington Post gazetesini* 14 Şubat 1980, s.1; Gazete öldürülen Afgan Devlet Başkanı Amin'in Sovyetlerin kendisini yok edeceğini bildiğini, bu nedenle Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak'tan yardım istediğini fakat geç kaldığını Yeni dDelhi'de yayınlanan *Indian Express gazetesini* haberine dayanarak yayınlamıştır.

https://pqasb.pqarchiver.com/washingtonpost_historical/doc/147116368.html?FMT=ABS&FMTS=ABS:AI&type=historic&date=Feb+14%2C+1980&author=&pub=The+Washington+Post++%281974-Current+file%29&edition=&startpage=A28&desc=Amin+Reportedly+Appealed+to+Zia

artık çok geç olmuştu. Çünkü Sovyet işgali başlamıştı.” Afgan Cumhurbaşkanı Ziya’dan ne istediği belli olmamıştı. Ziya’nın da ona verebileceği fazla bir şey yoktu. Amin büyük bir ihtimalle kendisi ve ailesi için siyasi sığınma istiyordu. Ancak Pakistan liderinin bunu bile yapmak isteyeceği belli değildi.

Amin için artık her şey bitmişti. “Pek uzun yaşamayacağı” konusundaki sezgilerinde haklıydı. Brejnev’i kızdırmasının cezasını o da hayatıyla ödemiştir.²⁵¹

Bu arada Kremlin Amin’i tamamen gözden çıkarmıştı. Amin kendisine yapılan gizli suikast girişimlerinin hepsinden kurtulmayı başarmıştır.²⁵²

Washington Post gazetesi Mısır Dışişleri Bakanının Afgan direnişçileri eğittiklerini ve silah yardımı da yapacaklarını açıkladığını belirten bir haber yayınlamıştır.²⁵³

Kremlin’in talimatıyla uzun süredir hazırlık yapılan Amin’i Sarayında öldürerek devirme planı, 14 Aralık tarihinde Amin’in aniden yer değiştirmesi sonucunda iptal edilerek ileri bir tarihe ertelenmiştir. 16 Aralık tarihinde ise Amin’i zehirleme girişi, Amin için hazırlanan içeceği Amin’in karşı istihbarat şefi olan yeğeni Asadullah Amin tarafından içilmesi sonucu başarısız olmuştur. Asadullah Amin tedavi için şiddetli hepatit teşhisiyle SSCB’ye uçakla tedavi için gönderilmiştir.²⁵⁴

17 Aralık gece boyunca muhafızlardan oluşan bir bölük Amin’in yeni konutu Dar-ül Aman Sarayı etrafına yerleşmiştir. 20 Aralık 15.00’da Amin güvenli caddelerden geçerek muhafızlar eşliğinde sarayına getirilmiştir. Parti ve devlet başkanını korumakla görevli halk muhafızlarından bir birlik de oraya hareket etmiştir. On bir tank destek için gelmiştir.²⁵⁵

17 Aralık 1979 tarihinde ABD Beyaz Saray’da yapılan toplantıda, Temmuz ayından bugünlere kadar sabit duran Sovyet birliklerinde hareketler görüldüğü, Afganistan’ın kuzeyinde iki komuta merkezi oluşturulduğu, kırsal kesimin çoğunun direnişçilerin elinde olduğu ve Sovyetlerin rejimi destekleyebileceği dolayısıyla direnişçilere yardıma devam edilmesi kararları alınmıştır.

²⁵¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 110

²⁵² Egor Evsikov, *A.g.e.*, s.47

²⁵³ *Washington Post gazetesi*, 14 Şubat 1980, s.2

²⁵⁴ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 33; Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 12

²⁵⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 97

21 Aralık tarihinde ABD görevlileri SSCB'nin Afganistan sınırına üç tümenini hareket ettirdiğini ve Kabil yakınlarındaki bir askeri üsse 1.500 Sovyet askerinin geldiğini açıklamışlardır.²⁵⁶

22 Aralık günü “Komünist ve emperyalistlere ölüm! Rus köpeği hain Amin’e ölüm!” sloganları bulunan çok sayıda afiş Kabil sokaklarına yapıştırılmıştır.

23 Aralık tarihinde Amin, Bargam Hava Kuvvetleri Üssüne karşı artan bir ilgi göstermiştir. Askeri karşı istihbarat servisi harekete geçmiş ve motorlu araçlar ve askeri konvoylar kontrol edilmiştir. Üssün komutanı Hâkim Bagram’a Sovyet askeri birliklerinin geldiğini Amin’e rapor etmiştir. İşçi Karşı İstihbarat Bölümü Başkanı Asadullah Rakhman, Kabil hava alanı ve Bargam Üssündeki adamlarına Sovyet uçaklarının nereden geldiği, vakti, numarası, tipi ve yükü hakkında bilgi verilmesini emretmiştir. İlk önce MI-25 helikopterlerini kullanan Afgan pilotlar, Sovyet paraşüt birliklerinin yerleştiği ordugah üzerinde 60-70 metre yüksekten uçmuşlardır. KAM Siyasi Müdürlüğü Sorumlusu M. Sultan, Sovyet kuvvetlerinin ADC’ye girdiğinin söyleyendiği Batılı radyo istasyonlarının yayınına Amin’in dikkatini çekmiştir. Bazıları Sovyet birliklerinin gelişini Amin rejimine bir destek olarak algılamış, diğerleri ise SSCB’nin Amin ile ipleri kopardığını ve onu görevden almaya hazırlandığını düşünmüştür.

24 Aralık tarihinde Ustinov ve Ogarkov’un imzaladığı 312/12/001 numaralı direktif ile parti içi anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için sınırlı sayıda Sovyet birliğinin Afganistan’a gönderilmesi onaylanmıştır.²⁵⁷

24 Aralık tarihinde Büyükelçi Tabeev Politbüroyu bilgilendirmiş: “Son zamanlarda Amerikalıların hareketleri hakkında eleştiriler yapıldığını” iletmıştır. 22 Aralık tarihinde Amin Sağlık Bakanlığı işçilerine yaptığı konuşmada Amerika’nın dünyanın çeşitli bölgelerinde yaptığı müdahalelerin listesini saymıştır. İran Körfezi’nde sayısı artan Amerikan donanma gemilerinin kardeş İran’da çalışanların hayatını tehdit ettiğinden bahsetmiştir.

25 Aralık tarihinde Halkevi’nde Amin’in başkanlık ettiği bir Politbüro toplantısı yapılmıştır. Ülkenin kırsal alanlarındaki çalışmalar ve bir ilkbahar seferberliği hazırlıkları tartışılmıştır.²⁵⁸

²⁵⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

²⁵⁷ 24 Aralık 1979 tarihinde Ustinov ve Ogarkov'un imzaladığı 312/12/001 numaralı direktif, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111784>

²⁵⁸ Vasilij Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 97

26 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK toplantısında Afganistan'a kuvvet gönderilmesi onaylanmıştır.²⁵⁹

26 Aralık tarihinde bir ABD Hükümet Sözcüsü son 24 saat içinde Kabil'e çok sayıda Sovyet askeri hava harekâtı olduğunu, Afganistan'daki Sovyet varlığının daha büyük bir boyuta ulaştığını açıklamıştır.²⁶⁰

1979 yılının sonuna doğru genel bir ulusal kriz yaşayacağı açıkça görülmüştür. Ülke uçuruma sürüklenmeye başlamıştır.²⁶¹ Moskova yeni İran'ın kurulmasından sonra ortaya çıkan İslami birleştirme fikrinin sadece Afganistan'ı değil, Azerbaycan'ı ve Merkezi Asya'yı da etkilemesinden korkmaya başlamıştır.²⁶²

27 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda 177 protokol numarasıyla, Afganistan çevresinde gelişen durumlar ile ilgili atılacak tüm adımlar karara bağlanmıştır. Ayrıca tüm Sovyet büyükelçilerine de bulundukları ülkelerdeki devlet yetkililerine Sovyetlerin Afganistan harekâtı konusunda uygun açıklamalar yapmaları konusunda talimat verilmiştir.²⁶³

25-27 Aralık tarihlerinde Afganistan'a 7.700 kişilik birlik havayoluyla gelmiştir. 108'nci Motorize Piyade Tümeni Kabil'e doğru harekâtına başlamıştır.²⁶⁴

²⁵⁹ 26 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK toplantısının özeti, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111786>

²⁶⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54

²⁶¹ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 28

²⁶² Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 29

²⁶³ 27 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'sinin Politbüroda aldığı, Afganistan ile devrim karşıtları konusunda işbirliği için 177 protokol numaralı karar, TsKhSD, F. 89, P. 14, D. 32, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111548>;

<http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Rus Arşivi No. 177/151

²⁶⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOVYET İŞGALİ VE SONRASI

3.1. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgalinin Sebepleri

Sovyet müdahalesinin başlangıçta savunmaya yönelik bir hareket olarak ortaya çıktığını düşünenler olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kendi etki alanında gördüğü Afganistan'ın Müslüman muhafazakârların eline geçmesini engellemek için harekete geçtiği de savunulmuştur. Afganistan'daki savaşın da Sovyetler için çoğunlukla bir bataklık olduğu belirtilmiştir. Sovyetlerin Afganistan'da karşılaştıkları durumu anlatmak için “açmaz” ya da “çıkamaz” gibi kelimeler de kullanılmıştır.¹

Her şeyden önce bu işgal bir tek nedene dayanmaktan çok, Sovyetler için hayati önemi olan kısa ve uzun vadeli çeşitli jeopolitik çıkarlar doğrultusunda izah olunabilir.²

Bunun yanında Orta Asya ve Afganistan'da enerji kaynaklarının zengin olması ve bu kaynakların Hint Okyanusu'na getirilmesi konusu stratejik önem taşımaktadır.³

Afganistan'daki İslam aslında ne Sovyetleri ne de Afgan komünist yönetimini tehdit etmiştir. Geleneklerine dokunulmadığı sürece Afganların çoğunluğu için hükümet biçiminin bir önemi olmamıştır. Yalnız, 1978 Nisan ayında darbe yapıldıktan sonra Halkçı komünistlerin yönetime gelmesi ile halen toplumda geçerli olan Afgan değerler sistemi ve toplumun yapısında radikal değişikliklere gitme çabaları başlamıştır. Azınlıkta olan bu hükümetin çabaları ve yaptığı acımasız uygulamalar sonuçta Afgan halkının geniş tabanlı direnişine yol açmıştır. Bu tarihte çoğu araştırmacı Sovyetlerin önünde iki seçenek olduğunu belirtir: “Ya Afganistan'ın elden gitmesini kabul etmek ya da bu ülkeyi işgal etmek.”⁴

Batılı yazarlar tarafından Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin ana sebebinin Sovyetler Birliği'nin saldırgan olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu fikri desteklemek için Sovyetlerin Macaristan ve Çekoslovakya işgalleri örnek gösterilmiş ve bu şekilde Afganistan'ın son kurban olduğu ifade edilmiştir. Sovyet işgali ile

¹ Elie D Krakowski, *Afganistan: Unutulan Savaş*, Çeviren: Hüseyin Dermiş, ODTÜ., Ankara 1987, s.1

² Edward Girardet, *Afghanistan Between War and Peace*, National Geographic Dergisi, Washington D.C. ABD, Kasım 2003, s.4

³ Burak Çınar, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul, Aralık 2008, s. 27

⁴ Elie D Krakowski, *Afganistan: Unutulan Savaş*, Çeviren: Hüseyin Dermiş, ODTÜ., Ankara 1987, s. 2

sonuçlanan bu konu incelenirken, Sovyet işgalini çağıran olaylar ile Sovyetlerin işgal için davet edilmesinin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir.

Davet kelimesi ile Sovyet kuvvetlerinin Afgan yönetimi tarafından resmi olarak davet edilmesi kastedilmektedir. Doğrusu 5 Aralık 1978 tarihinde imzalanan Afgan-Sovyet Dostluk Anlaşması'nın 4 numaralı maddesi Sovyetlere Afganistan'a kuvvet göndermesi için resmi bir yasal dayanak oluşturmuştur. 4 numaralı madde: "*Karşılıklı olarak anlaşılan iki ülkenin partilerinin savunma kapasitelerini arttırmak için uygun anlaşmalar yapılarak askeri konularda işbirliğini geliştirilmeye devam edileceği*" belirtilmiştir. Bunun yanında bu madde, tartışmaya çok açık bir madde olarak değerlendirilmiştir. İlk önce "*askeri alanda işbirliğini*", genel anlamda iki ülkenin karşılıklı personel değişimini, karşılıklı askeri tatbikatlar icra edilmesini ve teknolojik bilgi paylaşımı ile silah ve teçhizat değişimini kapsar. Bu anlaşmadan, Sovyetlerin askeri gücünün ülkeye davet edilmesi anlamını çıkarmak oldukça güç olduğu gibi Sovyet birliklerinin gönderilmesini haklı çıkaracak bir yorumun yapılması da zordur.⁵

Hafizullah Amin Sovyetlerden silah istemiş, onlar ise aksine davranarak kuvvet göndermiştir. Zira yüksek teknoloji kullanarak imal edilen Rus silah ve harp malzemeleri Sovyet uzmanlarının kullanımını ve kullanıma nezaret etmesini zorunlu kılmaktadır. Sovyet yardımı ülkedeki asayiş ve huzursuzluğu düzeltmek için istenmiştir. Aksi takdirde hiç bir ülkenin lideri kendi halkını öldürtmek için yardım istemez. Bunun yanında Sovyetler açısından olaya bakacak olursak, onlar için sadece silah göndermek de riskli bir olaydır. Çünkü silahlar muhalefete kaptırılırsa bu kendileri için çok önemli bir problem haline gelirdi. Bunu da göz önüne alan Sovyetler için direnişçilerle mücadele ederek, ülkeyi düzene sokmak için silah göndermek yerine birliklerini Sovyet generallerin komutasında Afganistan'a göndermek daha akıllı bir seçenek olarak görünüyordu. Daha önce gerçekleştirilen Macaristan ve Çekoslovakya işgallerinden edinilen deneyimlere dayanarak, operasyonun Amin'in değiştirilip yerine Sovyetlere bağlı bir yönetici bırakılması ile kısa zamanda bitirilebileceği hesaplanmıştı. Bu şekilde Afganistan'ın yeni kabinesi Sovyet ilkelerine bağlı olarak görevini yerine getirecekti.⁶ Eğer Afganistan resmi olarak askeri yardım ile birlikte ciddi şekilde kuvvet

⁵ Mehmet Ali Emir Aydın, *Sovyet-Afghan War: the Factors Beneath the Invasion*, YYLT, Bilkent, Ankara, Ekim 2013, s. 112; M. Hassan Kakar, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*. Berkeley: University of California Press, 1995, s.36

⁶ Mehmet Ali Emir Aydın, *A.g.e.*, s. 113; William Blum, "Afghanistan 1979-1992: America's Jihad" <http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html>, s. 5; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 36

talebinde bulunsaydı, Sovyetler bu belgeyi propaganda yeteneklerini de çok iyi kullanarak bütün dünyaya açıkça duyururlardı. Sovyetler böyle bir belgeyi gösterememiştir. İşgalden sonra Sovyetler, propaganda silahını kullanarak işgali haklı göstermek için çeşitli hikâyeler uydurarak anlatmışlardır. Bunlardan birisi de Afgan Devrimci Konseyin Sovyetlerden yardım ve kuvvet istemesi olmuştur.⁷ Şu soru hemen akla geliyor: “Sovyetler yardım isteği sonunda gelmişlerse, neden önce kendilerinden yardım talep eden Afgan Cumhurbaşkanı Amin’i öldürmüşlerdir?”

Bu konunun aksini iddia eden Svetlana Savranskaya ise orijinal Rus kaynaklarına dayanarak yaptığı incelemesinde işgal kararını şu şekilde belirtmiştir: “Birlikleri Afganistan’a göndermek için alınan karar ADHP liderliği Başbakan Hafizullah Amin ve Devlet Başkanı Nur Muhammed Tarakki’nin defalarca tekrarladıkları kuvvet talebi ve uzun süre üzerinde kafa yorularak alınmıştır. Politbüro tartışmaları bize Sovyet liderlerinin kuvvet gönderme konusunda son derece isteksiz olduklarını ve çok sayıdaki Afgan talebini 1979 yılının ilkbahar ve yazında, kuvvet değil çok miktarda silah ve mühimmat göndererek karşıladıklarını göstermiştir. Bunun yanında Taraki’nin Moskova’dan dönüşünün hemen ardından Eylül ayında Amin tarafından bir darbeye görevden uzaklaştırılması Amin’in yeni bir Sedat olacağı ve ABD’ye yaklaşacağı konusundaki Sovyet paranoyasını artırmıştır. Ordunun açıkça ifade ettiği işgale karşı kuvvetli muhalefet fikrine rağmen gerçek işgal kararı küçük bir grup Politbüro üyesi tarafından alınmış ve sonra diğer Politbüro üyelerine onaylatılmıştır.⁸ SSCB Genelkurmay Başkanı Mareşal Ogarkov ve yardımcısı Orgeneral Akhromeev birlikte kuvvetlerin küçük birlik harekâtı gerektiren arazilerde görevlerini tam anlamıyla yerine getiremeyeceğini belirterek verilen işgal kararına itirazlarını yüksek sesle dile getirmişler ve bu karara şiddetle muhalefet etmişlerdir.

İşgal kararı, çok yetersiz olan bilgilere dayanılarak alınmıştı. Sovyet KGB kaynaklarına, olayları yaşayan ve konunun daha çok içinde olan askeri istihbarat (GRU) kaynaklarından daha fazla güvenilmiştir. Bu konu, 1979 yılında kısmen yetersiz olan ve

⁷ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.37

⁸ Svetlana Savranskaya, "Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs", *George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi, (National Security Archive)*, 9 Ekim 2001, s.1, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>; I K Gujral, *Oral History India's Response to the Soviet Military Intervention in Afghanistan*, Indian Foreign Affairs Journal Vol. 1, No. 1, Ocak-Şubat 2006, s.123, İşgal gerçekleştiğinde Hindistan'ın Moskova Büyükelçisi olan yazar, işgalden yıllar sonra o dönemde Politbüro Üyesi olan Gorbaçov'a işgalden haberi olup olmadığını sorduğunu onun da işgali ertesi gün gazeteden öğrendiğini söylediğini yazmıştır. Ayrıca işgal kararını Politbüro içerisinde bulunan 4-5 kişilik bir cuntanın aldığını hatta hasta olan Brejnev'e de kararı sonradan imzalattıklarını belirtmiştir.

1979 yılının çoğunda hasta olan Genel Sekreter Brezhnev'e bilgi akışını kontrol eden KGB Başkanı Y. V. Andropov'un ne kadar etkin ve etkili olduğunu açıkça göstermiştir. Afganistan'dan gelen KGB raporlarında ortada bir acil durum olduğu görülmüyordu ve Amin'in ABD'ye ve CIA'e yaklaşma ihtimalinden çok söz ediliyordu. (Bu gelişmelerin yanında Başkan Carter, Temmuz 1979 tarihinde Taraki-Amin rejimine muhalif olan unsurlara örtülü yardım yapılmasını onaylayan gizli kararı imzalamıştır.)"⁹

Bunlara ilave olarak SSCB diplomatları ile yapılan bir toplantıda Amin'in Dışişleri Bakanı açıkça Sovyetler Birliği'ni Afganistan'ın içişlerine müdahale etmekle suçlamıştır.¹⁰

Amin de ilave olarak, Kasım ayının sonlarında ısrarla Sovyet Büyükelçisi Puzanov'un değiştirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Andropov ve Ustinov Afgan meselesini çözmenin tek yolunun Sovyet askeri müdahalesi ve Amin'i devirmek olduğuna inanmışlardır. Amin'in sürekli artan askeri müdahale ve kuvvet talebi onların Politbüroya yapacakları teklifi kolaylaştırmıştır. Doğu-Batı ilişkilerinde silahsızlanma dâhil yaşanan gerginliğin artması onların işine yaramış ve arkadaşlarını ikna etmeleri kolaylaştırmıştır. Onlara bu fikirde ideoloji şefi Mikhail Suslov ve Brejnev'in dış politika konusunda baş danışmanı Andrei Aleksandrov-Agentov yardımcı olmuştur. SBKP Merkez Komitesi Dış İlişkiler Departmanı Başkan Yardımcısı Brutents'in işgal karşıtı raporu Agentov'un müdahalesiyle Merkez Komite toplantısında görüşülen evraklar arasına alınmamıştır. Kafalarındaki planı gerçekleştirmek için önlerinde son engel olarak Politbüro üyeleri Kosygin ve Kirilenko kalmıştı. Ustinov ve Andropov en iyi yolun, müdahale teklifi Politbüroya geldiğinde Brejnev'i hızlı bir darbeye ikna etmek olduğunu anlamışlardı. Partinin başkanı yaratılışından dolayı dünya sahnesindeki statüsüne çok önem veriyordu. Amin'in darbesinden sonra Lysebu'da yapılan toplantıda General Aleksandr Liakhovskii: *"Brejnev'in konuya bakışı tamamen değişti. Amin'i artık bağışlayamaz çünkü Taraki'nin kendisine yardımcı olacağına gönülden inanıyordu. Onlar Brejnev'i hiç önemsemeyerek Taraki'yi katlettiler. Brejnev dünyaya Afganistan'da sözünün geçtiğini nasıl söyleyecektir."* dedi. Andropov'un Brejnev'e şahsen yazdığı ve Lysebu konferansında yüksek sesle Dobrynin tarafından okunan mektuba göre: *"Amin perde gerisinde Batıya yaklaştığını gösteren faaliyetler*

⁹ Svetlana Savranskaya, "Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs", *George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi, (National Security Archive)*, 9 Ekim 2001, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>.g.e., s.1

¹⁰ William Blum, *A.g.e.*, s. 5

yapıyordu.” Ayrıca: “*Amin’in Sovyet politikasına ve uzmanların faaliyetlerine artık doğrudan karşı gelerek saldırdığını*” belirtmişti. Andropov mektubunda doğrudan müdahale talebinde bulunmuyordu fakat işgalin ana çerçevesini oluşturmuştu. Bu konu, Ustinov ile düşündükleri fikirlerine uygun bir gelişme olmuştu. Savunma Bakanı Ustinov KGB Başkanı Andropov’un istediği sınırlı müdahaleyi kabul etmek istemiyordu. Lysebu’da yapılan toplantıda Genelkurmay planlamasının başında bulunan Varenikov, Ustinov’un şu iki sebepten dolayı 75 bin kişilik kuvvetin gönderilmesini istediğini belirtiyordu: *1.Amin’in devrilmesinin yumuşak bir şekilde gerçekleşmesi, 2.Afganistan’daki İslami gerillalara dış yardımın engellenmesi için Pakistan ve İran sınırlarının Sovyet birliklerince korunması.* 6 Aralık tarihinde Andropov, Ustinov’un planını kabul etmiştir. 8 Aralık tarihinde bu ikili, genel sekreterin bürosunda Brejnev ve Gromyko ile bir toplantı yapmışlardır. Andropov ve Ustinov daha önce belirttikleri duruma ilave olarak, fikirlerini destekleyecek stratejik konuları da iletmışlerdir. Toplantı Batı Almanya’nın iki stratejik füze yerleştirme kararından iki gün sonra yapılmıştı. Ustinov ve Andropov SSCB’nin güney sınırlarındaki muhtemel tehlikeleri ve ABD’nin Afganistan’a stratejik füze yerleştirdiğini anlatmışlardır. Amerika’nın yerleştirdiği stratejik füzeler Kazakistan, Sibirya ve diğer yerleri rahatlıkla vurabilirdi. Brejnev ordunun ve KGB’nin başının kendisine sunduğu planın dış hatlarını kabul etmiştir. Andropov ve Ustinov Brejnev’den sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal N. V. Ogarkov ile görüşerek, ona işgal kararını ve hazırlanmasını bildirmişlerdir. Daha önceden Ustinov’a işgale karşı olduğunu bildiren Ogarkov, yanında iki yardımcısı General Varennikov ve Mareşal Sergei Akhoremeyev olduğu halde tekrar gerekçeleriyle işgale karşı olduğunu bildirmiştir. Ustinov artık kararın verildiğini kızarak ifade etmiş ve genelkurmay karargâhının işgal planlarını hazırlamasını emretmiştir. 12 Aralık tarihinde resmi işgal kararı için Politbüro, Andropov’un başkanlığında toplanmış ve Konstantin Chernenko’nun el yazısı ile yazdığı karar imzalanmıştır. İşgale kesinlikle karşı olan Kosygin toplantıya katılmamıştır. Kirilenko ise bir miktar tereddüt ettikten sonra imzalamıştır. Brejnev toplantıya sonradan katılmıştır. O geldiğinde karar alınmıştı, o da sayfanın altına adını ekleyerek imzalamıştır.¹¹

¹¹ Odd Arne Westad, "Concerning the situation in 'A':New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan", *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997, s. 131; Belgenin orjinalinin ingilizce kopyası: *CWIHP Bulletin* 4 (Sonbahar 1994), s. 76 da görülebilir(Orjinal belge TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok. 31)

Davetin ilk işareti diğer ülkelerden değil de Sovyetlerden gelen yardımın kabul edilmesi olmuştur. İşgale kadar Sovyetler Afgan altyapısı, eğitimi ve endüstrisi için milyonlarca dolarlık yatırım yapmıştır. Sovyetlerin yaptığı barajlar, yollar, maden ocakları fabrikalar, tüneller, ana yollar ve kolaylık tesisleri Afgan ekonomisi için bir kurtarıcı olmuştur. Afgan öğrenciler karşılıksız burslar ile Sovyet üniversite ve kolejlerinde okutulmaya başlanmıştır. Sadece ekonomik değil siyasi konularda da Afganistan ne zaman sıkışsa Sovyetler yanlarında yer alarak onları desteklemiştir. Sovyetlerin yaptığı yardımların karşılığı olarak, Afganistan, devlet kadrolarının kilit noktalarına yerleşen danışmanları kabul etmiştir. Sovyet-Afgan ilişkileri giderek iki bağımsız devletin ilişkisinden yönetici-çalışan ilişkisine dönüşmeye başlamıştı.¹²

Afganistan'ı her yönden kuşatma altına alan Rusların yapacağı tek şey işgaldi. Bunun ise fırsatını kolluyorlardı. Çünkü ülkede gitgide İslami hareket kabuğuna sığmıyor ve günden güne tehlike oluşturunuyordu.¹³

Afganistan'ı işgal ederek, Amin'i devirme kararı, gitgide bozulan durumu uzun bir değerlendirmenin ve analizin sonunda alınmıştır. Zorunlu değildi fakat her zaman şartlar aynı değerlendirilemezdi.¹⁴

Amin'in, Taraki'yi öldürerek iktidara gelmesi Sovyet yönetimine sürpriz olmuştu ve kendilerine bağlı bu ülkede sistem ve rejimin çökme ihtimali ortaya çıkmıştı. Soğuk savaşın eski yöneticileri, Sovyet Ordusuna işgal emrini verdiler.¹⁵

1979 yılı Aralık ayında Sovyet liderleri Afganistan'ı işgal kararı aldıklarında öncelikleri Komünizmi yaymak veya Afganistan ekonomisini düzeltmek olmamıştır. Amaçları ülkede giderek bozulan durumu kurtarmak ve sağlam bir hükümet kurmak olmuştur. Sovyet liderleri müdahale etmezlerse Afganistan'ın ABD'ye yöneleceğine ve SSCB'ye çevrilmiş füzelerin üssü olacağına inanmışlardı.¹⁶

file:///C:/Users/lnv/Downloads/CWIHP_Bulletin_4%20(1).pdf ; Orijinal İşgal Belgesi için ayrıca BKZ: Resim 9

¹² Mehmet Ali Emir Aydın, *A.g.e.*, s. 114

¹³ Süleyman Doğan, *Cihadda İttifak, Koltukta İhtilaf Afganistan'da Kim Kazandı*, İstanbul 1995, s. 22; Egor Evsikov, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, sayı 11, 2009, s.42

¹⁴ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, "Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul, December 1979", *Cold War International History Project, Working Paper Number 41*, Ocak 2007, s. 14, <https://www.wilsoncenter.org/publication/inside-the-soviet-invasion-afghanistan-and-the-seizure-kabul-december-1979>

¹⁵ Richard Mackenzie, "Afghanistan's Uneasy Peace", *National Geographic Dergisi*, Sayı 184, Washington D.C. Ekim 1993, s. 66; Edward Girardet, *A.g.e.*, s. 35; William Blum, *A.g.e.*, s. 5

¹⁶ Artemy Kalinovsky, "The Blind Leading The Blind: Soviet Advisors, Counter-Insurgency And Nation Building in Afghanistan", *Wilson Center Coldwar International History Project Working Paper #60*, 2010, s. 2, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP60_Web_Final.pdf

İşgal emrini açıklamak gerekirse, Taraki ile kısa bir süre önce görüşen ve birlikte çektiardıkları dostluk fotoğrafları dünya basınına servis edilen Brejnev için Taraki'nin öldürölmesi çok büyük bir prestij kaybı olmuştur. Bu konu Kremlin ve Brejnev'i çok sinirlendirmiştir. Dünya kamuoyu önünde zor durumda kalmışlardı. 8 Aralık tarihinde Brejnev'in ofisinde sadece Andropov, Gromyko, Mikhail Suslov ve Ustinov'un katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Afganistan'a asker göndermenin fayda ve mahzurları uzun süre tartışılmıştır. Böyle bir adımın atılmasına gerekçe olarak Andropov ve Ustinov şunları sıralamışlardır: 1.ABD'nin yani CIA'in (Özellikle Ankara İstasyon Şefi Paul Henze'nin) SSCB'nin güney ülkelerini içine alacak şekilde "Yeni Osmanlı İmparatorluğu" yaratma gayretleri, 2.Güneyde güvenilir bir hava savunma sistemlerinin olmayışı, bu yüzden ABD'nin ADC'ye yerleştirdiği "Pershing" füzelerinin "Baykonur Uzay Üssü" gibi SSCB'nin stratejik tesislerini tehdit etmesi, 3.Afganistan'daki Uranyum maden cevherlerinin Pakistan ve İran tarafından nükleer silahlar üretmek için kullanılma ihtimali, 4.Afganistan'ın kuzeyinde muhalif bir devlet kurma ihtimali, 5.Bölgenin Pakistan ile birleşme ihtimalidir. Sonuç olarak çalışmaları iki ihtimal üzerinde yoğunlaştırmaya karar vermişlerdir: 1.KGB'nin tüm imkanlarını kullanarak Amin'i devirip yerine Babrak Karmal'ı geçirmek, 2.Eğer bu mümkün olmazsa bu amaca ulaşmak için belirli sayıda birliği ADC'ye göndermek.

10 Aralık tarihinde Ustinov, Genelkurmay Başkanı Mareşal Nikolay Ogarkov'u çağırarak, SBKP Politbürosu Merkez Komitesinin Afganistan'daki durumu düzeltmek için 75-80 bin mevcutlu birliğin geçici olarak gönderilmesi için karar aldığını bildirmiştir. Ogarkov duydukları karşısında şaşırılmıştı. İtiraz ederek "Bu, mevcut Afganistan'ı düzeltmek için yetmez." demiştir. Bakan onu sert bir şekilde uyararak: "Ne diyorsun, sen Politbüroya işini öğretmeye mi çalışıyorsun? Senin görevin sadece verilen emirleri uygulamaktır!" demiştir.¹⁷

Rus Genelkurmay Başkanlığının operasyon yönetim ekibinden bir grup, 18 Aralık tarihinde gizlice Kabil yakınlarındaki Bagram Hava Üssüne gelmiştir. Diğer bir grup da Mareşal Akhomerev liderliğinde Afganistan sınırı yakınlarındaki Özbekistan'ın Termez bölgesine gelmiştir.¹⁸

Amin'in iktidara gelişinden üç ay sonra 14.12.1979 tarihinde ilk Sovyet birliği Kabil'e gelmiştir. 27 Aralık gecesi Amin öldürölmüştür. Yerine o sırada Prag'da

¹⁷ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s.17,

¹⁸ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 131

bulunan Babrak Karmal getirilmiştir.¹⁹ Babrak önce Tacikistan'ın başkenti Duşanbe şehrine getirilmiştir. 27 Aralık günü ise, Hafızullah Amin tarafından davet edildiklerini ileri süren Ruslar, Afganistan'ı resmen işgal etmişlerdir.²⁰

27 Aralık 1979 tarihinde Leonid Brejnev Babrak Karmal'a bir mektup yazarak ADHP Genel Sekreterliğine, Devrimci Konsey Başkanlığına ve Devlet Başkanlığına atanmasına sevindiğini ve kendisini kutladığını bildirmiştir. Ayrıca Nisan Devrimi kazanımlarının savunulmasındaki gayretlerine de teşekkür etmiştir.²¹

Sovyet lideri Brejnev, Amin'in öldürülmesinde Sovyetlerin kesinlikle parmağı olmadığını, Amin'in saldırgan ve baskıcı tavrının Babrak ve parti yönetimi tarafından sonlandırıldığını açıklamıştır. Batılı bir diplomat ise, halkın Amin'in uzaklaşmasını bir bayram gibi kutladığını ve eğer Amin'i Rusların yardımı olmadan devirseydi Babrak'ın bir halk kahramanı olabileceğini belirtmiştir.²²

27 Aralık 1977 tarihinde Sovyetler Birliği telgraf ajansı bir duyuru yapmıştır: *"SSCB ve Afganistan, Nisan Devrimi kazanımlarını yok etmek için mücadele veren devrim karşıtlarına karşı savaşmak için kalıcı bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkinin temeli 1978 yılında imzalanan dostluk anlaşması ile atılmıştır."*²³

27 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanlığının büyükelçiliklerine gönderdiği, devlet başkanları ile yapacakları toplantılarda görüşecekleri hususların açıklandığı talimatların yer aldığı sirkülerde şu hususlar belirtilmişti: *"Afgan olaylarına yapılan dış müdahaleler, Afganistan'daki durumu düzeltmek için Sovyet yetkililerinin sınırlı sayıda birlik ve malzeme göndermesini zorunlu kılmıştır. Sovyetler müdahaleyi*

¹⁹ Emin, Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 28; İrfan Sapmaz, *Dünya Benden Öğrendi*, İstanbul, 2002, s. 26; Yağmur Atsız, *Amerika'nın Afganistanları*, Ankara Mart 2002, s. 212; Richard Mackenzie, *A.g.e.*, s. 66, İşgalin öncesi ve sonrası ile ilgili Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Odd Arne Westad, *The Fall of Détente Soviet American Relations During the Carter Years*, Scandinavian University Press, 1997, s. 357.; William Blum, *A.g.e.*, s. 5; Egor Evsikov, *A.g.e.*, s.41; Vasiliy Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s. 12; Ludwig W Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012, s. 54

²⁰ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 28; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26; Yağmur Atsız, *A.g.e.*, s. 212; Richard Mackenzie, *A.g.e.*, s. 66, İşgalin öncesi ve sonrası ile ilgili Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 357s.; William Blum, *A.g.e.*, s. 5; Egor Evsikov, *A.g.e.*, s.41; Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54; Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.158

²¹ 27 Aralık 1979 tarihinde Leonid Brejnev'in Babrak Karmal'a yazdığı mektup. SBKP Politbürosunun aldığı 177 protokol numaralı kararına eklenmiştir. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111551>

²² William Blum, *A.g.e.*, s. 6

²³ 27 Aralık 1979 tarihinde SBKP Mk Politbürosunun aldığı 177 protokol numaralı karara eklenmiş, SSCB Telgraf Ajansının duyurusu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111548>, Moskova Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F.89, P.14, D.32

bir zaman cetveline bağlayarak, Afganistan'ı dış müdahaleler ortadan kalkar kalkmaz terk edeceklerdir.”²⁴

27 Aralık 1979 tarihinde, “Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti.” haberi, bir anda radyo, televizyon ve ajanslar tarafından dünyaya duyurulmuştur. Barbarca yapılan bu işgale karşı, sözde hür dünya kayıtsız kalmış, o çok bilinen açıklamalarından birini daha yaparak sadece “*kınıyoruz*” demekle yetinmişlerdir. Aciz ve kimsesiz Afgan halkı yalnız bırakılarak adeta Rusların eline teslim edilmiş, kötü kaderleri ile baş başa bırakılmışlardır.²⁵

28 Aralık 1979 tarihli Washington Post gazetesi Tahran radyosuna dayanarak yazdığı haberde, Sovyetlerle işbirliği halinde olan Amin'in görevden uzaklaştırıldığını ve çatışmalarda ülkeyi işgal eden Sovyet birliklerinin kullanıldığını bildirmiştir.²⁶

28 Aralık 1979 tarihinde Sovyetler Birliği'nden Macaristan yönetimine gönderilen yazıda Afganistan'daki karışıklık ile ilgili Sovyetlerin ilgisi ve Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgaline dayanak oluşturan olaylar anlatılmış, Macaristan'ın desteği talep edilmiştir.²⁷

29 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK, Brejnev'in Başkan Carter'ın Afganistan ve ABD-Sovyet ilişkileri konusunda yaptığı konuşmaya cevap olarak bir bildiri yayınlamıştır.²⁸

29 Aralık 1979 tarihinde Sovyetler, Afganistan'ın işgali konusunda, ABD'nin duruşu ile ilgili olarak ABD Başkanı Jimmy Carter'a bir mektup yazmıştır. Mektupta SBKP MK Politbürosu Beyaz Saray'a, Sovyet liderliğinin ABD ile yumuşama politikasına devam etmeye istekli olduğu ve Sovyet kuvvetlerinin işgalinin BM

²⁴ 27 Aralık 1979 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanlığının, Afganistan'daki durum konusunda ilgili devlet başkanları ile görüşmelerinde takip edecekleri yolu gösteren talimatları içeren sirküler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113143>; Rus Tarih ve Halk Politikası Programı Dijital Arşivi, Boris Gromov, “Ogranichenny Kontingent (“Limited Contingent, , Sınırlı Mevcudu olan Birlik”)”, Progress, Moskova, 1994

²⁵ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 9; İşgal haberinin Türk basınındaki yansımaları için BKZ: Resim 10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26

²⁶ Washington Post gazetesi, 28 Aralık 1979, s.1

²⁷ 28 Aralık 1979'da Afganistan'daki olaylarla ilgili Macaristan liderliğine Sovyet yazışması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113162>; Macaristan Ulusal Arşivi, MOL) M-KS 288 f. 5./790.o.e.,

²⁸ 29 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'sinin 177/220 protokol numarasıyla yayınladığı bildiriden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113676>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f.89per.14, dok.34, II. 1-5; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/B> UK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html, Sovyet Arşivi No. 177/220

Sözleşmesinin 51'nci maddesine uygun olarak ve Afgan liderliğinin daveti ile gerçekleştiği konusunda bilgi vermiştir.²⁹

30 Aralık 1979 tarihinde Bulgaristan'ın Kabil Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgrafta, Amin'in ölümü üzerine Demokratik Afgan Cumhuriyeti'nin yayınladığı bildiri gönderilmiş ve Babrak Karmal'ın Afgan politik partisinin birlik ve beraberliğine bağlılığı ile rejimi bozmak isteyenler karşısındaki kararlılığından bahsedilmiştir.³⁰

Şubat 1979'da gerçekleştirilen İran İslam Devrimi ile Aralık 1979 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ederek Müslümanları cihada yönlendirmesi aynı dönemde görülmüştür. İran İslam Devrimi, ilk yıllarından itibaren tüm dünyada bulunan siyasal İslamcılar tarafından örnek alınacak bir model haline gelmiştir.³¹

31 Aralık 1979 tarihinde Andropov, Gromyko, Ustinov ve Ponomarev 27-28 Aralık günlerindeki Afgan krizi ve Amin'in baskıcı rejiminin Sovyet birliklerinin yardımıyla uzaklaştırılması konusunda ayrıntılı bir rapor yazmışlardır.³²

22 Kasım tarihinde Kabil'e mevcut durumu tespit etmek için gelen SSCB İçişleri Bakanı Birinci Yardımcısı Tuğgeneral Paplutin yazdığı raporda: "ülkede durumun çok kritik olduğunu, herşeyin çöktüğünü, muhalefetin her an yönetimi ele geçirebileceğini" yazmıştır. Bu rapora ADC Silahlı Kuvvetleri Baş Siyasi Danışmanı Tümgeneral Vasily Zaplatin çok kızmış ve şiddetli tepki göstermiştir. Paputin 28 Aralık 1979 tarihinde uğradığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. 4 Ocak 1980 tarihli Pravda gazetesinde ölüm sebebini belirtmeyen, sadece öldüğünü bildiren kısa bir haber yayınlanmıştır.³³

9 Ocak 1980 tarihinde Washington Post gazetesi, Afgan kaynaklarından ve Batılı diplomatlardan aldığı bilgiye göre, Afgan Hükümetinin çok sayıda politik tutukluyu gizlice idam ettiğini bildirmiştir.³⁴

²⁹ 29 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüroda Afganistan konusunda ABD Başkanı Carter'a bir mektup yazılmıştır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080>; Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.5, Belge 11, Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.42, dok. 10; <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r11.pdf>

³⁰ 30 Aralık 1979 tarihinde Kabil Bulgar Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112493>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Sofya, Opis 35, File 362,

³¹ Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık, Cilt 1 Dünyada Siyasal İslamcılık*, İstanbul, 2008, s. 117

³² 31 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'sine Andropov, Gromyko, Ustinov ve Ponomarev'in 27-28 Aralıkta Afganistan'ın durumu konusundaki raporları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110029>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 35, ll. 1-5,

³³ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 8

³⁴ *Washington Post gazetesi*, 9 Ocak 1980, s.2

1980 yılı başında Sovyetler Birliği Yugoslavya'nın bağlantısız ülkelerdeki Afganistan problemi konusundaki çabalarını dengeleyebilmek için ayrıntılı bir brifing vermiştir.³⁵

1980 yılı başında Brejnev ve Yugoslav lider Tito'nun görüşmesi ile ilgili Dışişleri Bakan Yardımcısı Maltsev verdiği brifingde, Tito'nun NATO'nun uzun menzilli füze yerleştirme kararı ile ilgili endişelerini dile getirdiğini ve Sovyet birliklerinin Afganistan'dan geri çekilmesini desteklediğini, Brejnev'in SSCB'nin Orta Doğu'daki varlığının pragmatik ve siyasi olarak önemini belirttiğini ayrıca Avrupa'da NATO'nun rolünün tartışıldığını belirtmiştir.³⁶

Rusların tarih sahnesinde görülmesi ile birlikte istilacı özelliği ortaya çıkmış ve bir daha durmamışlardır. Girdikleri topraklardan çıkmamışlardır. Orta Asya'yı istila etmişler ve oradan çıkmamışlardır. Afganistan sınırına dayandıklarında bir gün mutlaka aşağıya inip Afganistan'ı işgal edeceklerdi. Rusların sıcak denizlere inmesinin önündeki en büyük engel yaklaşık seksen defa savaştığı Türkler ve Osmanlı olmuştur. Türkler Rusların sıcak denizlere inişini durdurmuştur. Bu nedenle yapısı gereği Ruslar kaçınılmaz olanı yapmış ve Afganistan'ı işgal etmişlerdir.³⁷

1970'li yılların sonuna gelindiğinde dünyadaki en önemli olay, 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi olmuştur. Afganistan'ın işgali ile İran'daki Humeyni İhtilali aynı yıl meydana gelmiştir. İran'ın kargaşa içinde olduğu bir sırada Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi Sovyetlere, Basra Körfezi'ne, Orta Doğu petrollerine ve Hint Okyanusu'na yani sıcak denizlere inme olanağı sağlamıştır.³⁸

Çünkü Rusların Afganistan'ı işgal etmelerinin olası sebeplerinden birisi de, Afganistan'ın Orta Doğu'nun sınırında stratejik bir konumda bulunmasıdır.³⁹ Afganistan üç büyük komşusu olan İran, Sovyetler Birliği ve Pakistan arasına sıkışan tampon bir devlet olarak bu komşularının tarihinde etkili olmuştur.⁴⁰ Afganistan'ın tamamen Sovyetlerin kontrolü altına girmesi, Kremlin'in dünyadaki petrol

³⁵ 1980 yılı başında Yugoslavya'nın davranışını dengelemek için Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112499>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11

³⁶ 1980 yılı başında Brejnev-Tito görüşmesi sonrasında Sovyetlerin verdiği brifing, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112498>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11

³⁷ Nezih Uzel, *Adriyatik'ten Çin'e Türk Dünyası*, İstanbul, Mart 1993, s. 49

³⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, Ankara, 1994, s-761

³⁹ Edward Girardet, *Rusya'nın Afganistan'daki Savaşı*, (Çev: Yuluğ tekin Kurat), Ankara, 1984 s.5

⁴⁰ Turgay Murat; *Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası (1945-1980)*, Elazığ, 2006, YYLT s.105

kaynaklarının %56'sının bulunduğu bölgede stratejik değeri olan bir gücü elde etmesi anlamına gelecektir. Dolayısıyla bu işgal Batılı emperyalist ülkeleri dünyadaki en büyük enerji kaynaklarından uzak tutma stratejisini ortaya çıkarmıştır.⁴¹

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği, Afganistan'a ağırlık vererek kültürel ve ekonomik faaliyetler konusunda yardımlara başlamıştır. Sovyetler her alanda konusunu bilen yaklaşık beş bin Rus uzmanını Afganistan'a yollayarak çalıştırmıştır. ABD kısa bir dönem için Sovyetler Birliği'ni dengelemeye çalıştıysa da denge Sovyetlerin ağırlığını koyması sonucu Rusların lehine değişmiş, ülkeye hâkim olmuşlardır. 5 Aralık 1978'de Rusya ile imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması, gelecekte Sovyetlerin gerçekleştireceği Afganistan işgaline yasal destek sağlamıştır. Bu maddeye göre, *“ taraflar karşılıklı olarak ülkelerinin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için, birbirleriyle dayanışma içinde olacaklar ve karşılıklı muvafakat ile gerekli tedbirleri alacaklardı.”*⁴²

Soğuk savaş yılları boyunca dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunduğu Avrasya'nın büyük bir bölümünün kontrolünü elinde tutan Sovyetler Birliği, bununla birlikte dünyanın en büyük enerji kaynaklarına da sahip olmuştu. Bunu açıklayacak olursak; dünyadaki kömür rezervlerinin %58'ini, demir madenlerinin %41'ini ve petrolün ise %58,7'sini kontrol etmekteydi. Buradan hareketle, 1977-1981 yılları arasında ABD'de ulusal güvenlik danışmanlığı yapan Zbigniew Brzezinski, 1997 yılında yayınlamış olduğu *“The Grand Chessboard”* (Büyük Satranç Tahtası) isimli çalışmada, “dünyadaki insan gücünün %75'inin Avrasya bölgesinde yaşadığını ve dünyadaki yeraltı zenginliklerinin çoğunun da bu bölgede olduğunu belirtirken, Avrasya'nın dünyanın GSMH'sinin %60'lık bir bölümüne sahip olduğunu ve bilinen enerji kaynaklarının da dörtte üçünü kendi bünyesinde barındırarak her zaman büyük güçlerin dikkatlerini çektiğini” vurgulamıştır. Özet olarak Avrasya'daki enerji kaynakları ile diğer potansiyel madenlerin, küresel emperyalist ve bölgesel güçlerin ilgisini her zaman çekmiştir.⁴³

⁴¹ Turgay Murat; age . s.106

⁴² İhsan Bal; "Afganistan'ın Geleceği Var mı?" *USAK Analist*, Temmuz 2012, s.1 ; L İ Brejnev., *Afganistan Üzerine, Pravda Muhabirine Brejnev'in Verdiği Cevaplar*, Türkçeye Çeviren Hüseyin Akyol, İstanbul Mart 1980, s. 16; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, *A.g.e.*, s. 24

⁴³ Fazıl A Burget; "Hayalden Gerçeğe Trans Afgan Boru Hattı Projesi", *Avrasya Dosyası*, Ankara 2003, s.195

2 Aralık 1981 tarihinde Yeni Şafak gazetesi Afganistan'da yıllardır süren iç savaş ve işgalin sebebinin “yeraltı zenginlikleri” olduğunu belirten bir haber yayınlamıştır.⁴⁴

Afganistan ve kuzeyinde bulunan petrol ve doğalgaz rezervleri, ülkenin stratejik konumu ve Sovyetlerin güneyde emniyet alma arzusu, Sovyetler Birliği'nin Afgan işgalini neredeyse zorunlu hale getirmiştir.⁴⁵

Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilgili Rusların yaşadığı etnik ve dini problemler ile Rus yönetimine karşı memnuniyetsizlik de Afganistan'ın önemini arttırıyordu. Brejnev, 1979'da Afganistan'ı işgal kararı verdiğinde en büyük korkularından birisi Afganistan'ın anti-komünist Müslüman kökten dincilerin eline geçme tehlikesi ve bunun Afganistan'a sınırı olan, Orta Asya Türk Devletleri'ni etkilemesiydi.⁴⁶

SBKP Politbürosunda verilen kararlar “rüzgârın estiği yöne göre” alınıyordu. Liderler Brejnev'in ne düşündüğünü önceden anlamaya çalışıyor, analistlerin ve uzmanların görüşleri genelde dikkate alınmıyor, o anki liderlik görüşü doğrultusunda kararlar alınıyordu.⁴⁷ Afganistan'ı işgal kararı da bu şekilde alınmıştır.

Fakat Brejnev aynı konuda gerçeklerin aksine şu açıklamayı yapmıştır: *“Afganistan'a Sovyet askeri birliklerini göndermek, bizim için kolay bir karar olmadı. Ancak Parti Merkez Komitesi ve Sovyet Hükümeti, sorumluluklarının tamamen bilincinde hareket etmiş ve durumu tüm yönleriyle tartmıştır. Sovyet birliklerinin tek görevi dıştan gelen saldırıyı püskürtmede Afganlılara yardımcı olmaktır. Birliklerin oraya gitmeleri için Afgan yönetimini bize başvurmaya zorlayan nedenler ortadan kalkınca, onlar Afganistan'dan tamamen geri getirilecektir.*

Emperyalist ve Pekinci propaganda ile Afgan olaylarında Sovyetler Birliği'nin rolünü, bilerek ve utanmazca ters yüz ediyorlar.

Elbette ortada Sovyet “müdahalesi” ya da “saldırısı” diye bir şey söz konusu değildir ve olamaz da. Değişik bir durum vardır: Biz, hükümetinin ricası üzerine ulusal bağımsızlığını, özgürlüğünü ve ülkesinin onurunu dışarıdan gelen silahlı saldırılara karşı savunmada yeni Afganistan'a yardım ediyoruz.

Dahası, Afganistan'daki olaylar Amerika Birleşik Devletleri ve diğer devletlerin ulusal çıkarlarını ya da güvenliklerini hiçbir şekilde etkilememektedir. Konuyu

⁴⁴ Yeni Şafak gazetesi, 2 Aralık 1981, s.8

⁴⁵ Terken Hacaloğlu, "Afganistan'daki Politik Çatışmalar ve Uluslararası yansımalar", *Avrasya Dosyası* Kış 1999, s.71

⁴⁶ Terken Hacaloğlu, A.g.e., s.72

⁴⁷ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 12

çarpıtma girişimlerinin hepsi bütünüyle saçmadır. Bu girişimler, kendi emperyalist planlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin sözümleri ona Pakistan, İran ya da bölgedeki diğer ülkelere yayılma planları olduğu yolundaki iddialar tamamen yalandır. Sömürgecilik politikası ve mantığı bize yabancı konulardır. Biz, başkalarının topraklarına ya da başkalarının servetlerine göz dikmiyoruz. Petrol kokusuna dayanamayan sömürgecilerin kendileridir.”⁴⁸

SSCB Genelkurmay Başkanlığı operasyona karşı çıkıyordu fakat artık karar verilmiş olup hiç kimsenin değiştirmesi mümkün değildi. Bu sırada Kabil'deki Sovyet Elçiliği gönderdiği raporda “Afganistan'daki muhalefetin, halkın desteğini gözle görülür bir şekilde aldığını, ordu mensupları arasında da destek bulduklarını ve orduda rejim karşıtı hareketlenmeler başladığını, Afganistan topraklarının %70'inin muhalefetin kontrolü altında olduğunu ve direnişçilerin kontrol ettiği nüfusun yaklaşık on milyon olduğunu, yani pratik olarak tüm kırsal kesimin direnişçilerin kontrolü altında olduğunu” bildirmiştir.⁴⁹

Afganistan tarihi incelendiğinde ülkenin daima kargaşa içinde çalkantılar yaşadığı görülecektir. Bunun sebebi ise, ülkenin feodal ve kabile hayatına dayanan bir sosyal yapıya sahip olmasıdır. Afganistan'ın bunlara sebep olan özelliği ise, ülkenin stratejik pozisyonudur. Afganistan, Batı Asya ile Orta Doğu ve Orta Asya'nın Basra Hint Okyanusu arasında bulunan, hepsini etkileyen önemli bir geçiş rotasında bulunmaktadır.⁵⁰

Başkent Kabil'de komünist fraksiyonlar (gruplar) iktidar mücadelesi yaparken kırsal kesimde komünizm karşıtı faaliyetler artmış, direniş oldukça güçlenmiştir. Ülkenin kontrolü neredeyse kaybolmaya başlamıştır. Bunların sonucunda Aralık 1979 sonunda Batılı emperyalistler Noel tatilinde iken, Sovyetler Birliği havadan ve karadan işgale başlamış, ilk önce Amin öldürülmüş ve yerine Moskova'nın korumasında sürgünde olan perçem fraksiyonu üyesi Babrak Karmal iktidara getirilmiştir. Kimsenin inanmadığı bir propaganda denemesiyle Sovyetler kendilerini, düşürdükleri hükümetin davet ettiğini iddia etmişlerdir. Daha sonra Karmal'ı başkan seçilmesi konusunda tebrik

⁴⁸ L. İ. Brejnev., A.g.e., s. 17

⁴⁹ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 16

⁵⁰ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990), Ankara, 1994, s.762

etmişler ve Sovyetler Birliği'nden Kabil'e uçmadan önce kaydedilmiş bir konuşmasını daha o Kabil'e gelmeden Afganistan'da radyodan yayınlamışlardır.⁵¹

3.2. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile ilgili ana operasyon öğleden sonra saat 3.00'da başlamıştır. Bu günün seçilmesinin sebeplerinden birisi de Hristiyanlar için kutsal sayılan Paskalya Yortusu'na (Christmas) denk gelmesi olmuştur. Batıda her yer tatil olacağından tepkinin daha az olacağı düşünülmüştür. 103'ncü ve 105'nci Hava İndirme Tümenleri Kabil ve Afganistan'ın batısındaki Şindad hava alanlarına inmeye başlamışlardır. Aynı zamanda Kuskha'da ve Termez'de bulunan 5'nci ve 108'nci Motorlu Piyade Tümenleri karayoluyla kuzeyden Afganistan'a girmeye başlamıştır. 27 Aralık'ta gece yarısından önce KGB özel birimleri tarafından desteklenen Sovyet paraşüt birlikleri Amin'in ikamet ettiği Darülaman Sarayı'na saldırmıştır. Muhafızlarının yoğun direnişine rağmen sonunda Amin ve yardımcıları ölü ele geçirilmiştir. Zorluklar olsa da stratejik hedefler zamanında ele geçirilmiştir. Sovyet birliklerinin verdiği zaiyat şu şekilde olmuştur: 24 personel çatışmada ölmüş, 44 personel kazayla vurularak ölmüş ve 74 personel yaralanmıştır. Afghan liderliği, ordu personeli ve halk anlamadan KGB ve GRU'nun özel kuvvetleri kendilerine verilen görevi yerine getirmiş ve Amin ile adamlarını yok etmişlerdir.⁵²

27 Aralık 1979'da "*Fırtına 333*" harekâtı ile Sovyet birlikleri Afganistan'a girmiştir. Tüm dünya radyo, televizyon ve gazeteleri Rusların Afganistan'a girdiğini ilan etmişlerdir.⁵³

27-28 Aralık tarihinde 5'nci Piyade Tümeni de Afganistan'a girmiştir.⁵⁴ Kraliyet sarayındaki direnişi kıramayan Sovyetler, gecikirlerse çevredeki Afgan birliklerinden yardım gelmesinden korktukları için kimyasal gaz da kullanmışlardır. Bununla da yetinmemiş ve napalm da kullanmışlar fakat direnişi çok zor kırmayı başarmışlardır. Rusların korktuğu gerçekleşmiş fakat çevreden takviye Afgan askerleri geldiğinde

⁵¹ *The MWL Journal*, "Afganistan'ın İşgalinden İki Yıl Sonra Sovyetler Ders Almayı Reddediyor", Mart 1982, s. 7

⁵² Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 131; Egor Evsikov, *A.g.e.*, s.48; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 18

⁵³ Metin Mutanoğlu, *Moğol İstilasından Amerikan İşgaline Afganistan*, İstanbul, 2006, s.41; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 54, işgal krokisi için BKZ: Resim 31

⁵⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 12

Ruslar çoktan saraya girmiştir. Çatışma gece boyunca devam etmiş, hatta sabah da silah sesleri duyulmuştur. 1.800 saray muhafızından sağ kurtulan olmamıştır.⁵⁵

1979'da Afganistan'da bir de ja vu yaşanmıştır. İşgal 1956'da Macaristan'ın ve 1968'de Çekoslovakya'nın ele geçirilmesine çok benzemektedir. Her üçünde de Sovyetlerin yetiştirdiği bir komünist parti yöneticisi iktidardaydı ve Kremlinli yönetenler komünistlerden şüphe ederek, parti kararı gibi görünse de aslında tek kişinin kararına dayanarak işgali gerçekleştirmişlerdi.⁵⁶

Sovyetlerin işgalde ilk hedefi Kabil şehrinin sınır merkezlerini habersiz yakalamak olmuştur. 1968 yılında Çekoslovakya'da olduğu gibi Rus danışmanlar çeşitli hileler ile Afgan birliklerini etkisiz hale getirmişlerdir. Afgan askerlerine tatbikat yapılacak diyerek dolu mermilerini iade ettirmişler yerine manevra fişekleri verdirmişlerdir. Kışa hazırlanma bahanesiyle tüm araçların aküleri sökülüştür. Yakıt sıkıntısı bahanesiyle tüm araçların depoları boşaltılmıştır. Sovyet danışmanlar Kabil hava üssünde çalışan personelin çoğunu ikna ederek izine ayrılmasını sağlamış, onların görevlerini yeni gelen Sovyet uzmanlara vermiştir.⁵⁷

1979 Aralık ayının son günlerinde Kızıl Ordunun mağrur birlikleri Afganistan'ın içlerine doğru ilerlerken hemen hemen tüm dünya ümitsizce 1956 Macaristan'ını veya 1968 Çekoslovakya'sını hatırlamıştır. Afganistan'ın Sovyetlerle sınır oluşu ve Çarlık döneminden beri devam eden Rus yayılcılığı göz önüne alındığında Afganistan'ın yeni bir Vietnam olacağına pek ihtimal verilmemiştir. Ama Afganistan'da Macaristan ve Çekoslovakya'da olmayan bir şey vardı: Bağımsızlık ve Şahadet aşkı. Sonuçta yenilmez! Kızıl Ordu 15 Şubat 1989'da dönen son Rus birliğiyle birlikte geldiği gibi gitmiştir. İlginçtir ki Afganistan ile birlikte başlayan bu geri çekilişin nerede duracağı pek kestirilememiştir. Muhtemelen Afganistan'da yerine getirmeye çalıştığı “*halkı bastırma*” görevine Kızıl Ordunun, artık Sovyet sınırlarının içinde; Azerbaycan'da, Özbekistan'da devam edeceği değerlendirilmiştir.⁵⁸

28 Aralık tarihinde Devlet Başkanı Karmal: “Sovyetlerin acilen askeri yardım da dâhil olmak üzere siyasi, moral ve ekonomik yardım yapma kararı aldıklarını”

⁵⁵ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 20

⁵⁶ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 128

⁵⁷ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 18

⁵⁸ Olivier Roy, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, İstanbul, Şubat 1990, s.7

açıklamıştır. ABD Başkanı Carter: “Sovyet askeri müdahalesinin barışa büyük bir tehdit olduğunu” ve “uluslararası davranış kurallarına aykırı olduğunu” açıklamıştır.⁵⁹

Dış politika ile uğraşan uzmanlar Rusların Afganistan’ı işgalini kararlı bir olay olarak nitelendirmiştir. Bazılarınca kabul edilmese de Jimmy Carter işgali, Batıya büyük bir stratejik meydan okuma ve “İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra barış için en büyük tehdit” olarak değerlendirmiştir. Şüphesiz Rusların Afganistan’ı işgali, sonuçları göz önüne alındığında tarihi bir dönüm noktası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB’nin yaptığı en büyük askeri harekâtı olmuş, bunun karşısında gelişen ABD destekli direniş, Reagan doktrininin yeni oluşturduğu “ordu dışı gücün kullanılması” kavramını ortaya çıkarmıştır. Birçok Batılı akademisyen analizlerinde Afgan direnişçileri öven yazılar yazmışlar fakat daha sonra direnişçiler nefret edilen Taliban mensupları ve El Kaide teröristlerine dönüşmüşlerdir.⁶⁰

Rus Lider Brejnev ise Pravda muhabetine verdiği demeçte konuyu şu şekilde açıklamıştır:

“Sonu gelmeyen silahlı müdahaleler, dış gerici güçlerin büyük yaralar açan komploları, Afganistan’ın bağımsızlığını yitirmesi ve ülkemizin güney sınırında emperyalist bir askeri mevzii haline getirilmesi tehlikesine yol açtı. Başka bir deyişle, dost Afganistan Hükümetinin ricasını karşılıksız bırakamayacağımız zaman gelmişti. Başka şekilde davranmak, Afganistan’ı emperyalizmin insafına bırakmak; örneğin, halkın özgürlüğünün kana boğulduğu Şili’de yaptıklarını burada da yinelemesine olanak sağlamak demek olurdu. Başka şekilde davranmak, güney sınırımızda Sovyet Devleti’nin güvenliği için ciddi bir tehlike kaynağının yaratılmasına göz yummak anlamına gelirdi.

Afganistan bize başvururken, 1978 Aralık ayında SSCB ile imzaladığı Dostluk, iyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması’nın açık hükümlerine ve Birleşmiş Milletler yasasına öngörülen her devletin tek başına ya da kolektif savunma hakkına -ki bu hak başka devletlerce defalarca kullanılmıştır- uymuştur.

Afganistan’a Sovyet askeri birliklerini göndermek, bizim için kolay bir karar olmadı. Ancak Parti Merkez Komitesi ve Sovyet Hükümeti sorumluluklarının tamamen bilincinde hareket etmiş ve durumu tüm yönleriyle tartmıştır. Sovyet birliklerinin tek

⁵⁹ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁶⁰ David N Gibbs., "Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect", *International Politics*, sayı 37, Haziran 200, Arizona ABD,s. 234, http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf

görevi dıştan gelen saldırıyı püskürtmede Afganlılara yardımcı olmaktır. Birliklerin oraya gitmeleri için Afgan yönetimini bize başvurmaya zorlayan nedenler ortadan kalkınca, onlar Afganistan'dan tamamen geri getirilecektir.

“Barış için Sovyet tehdidi” diye konuşma çabaları ve dosyalarına Vietnam’daki “kirli savaş”ın kaydedildiği Çin saldırganları sosyalist Vietnam’a silahlı müdahalede bulunurken parmaklarını bile kıpırdatmayan, hükümetinin ve halkının iradesine boş vererek, Küba topraklarında onlarca yıl askeri üs bulunduran, İran kıyılarına ABD’nin uçak gemilerinin önemli bir bölümü de dâhil olmak üzere atom silahlarıyla donatılmış devasa askeri deniz güçleri göndererek devrimci İran halkına gözdağı vermek isteyen ve abluka tehdidinde bulunanların şimdi uluslararası ahlakın savunucuları tavrını takınmaları tümüyle ikiyüzlülükten başka bir şey değildir.

Bu konuyla bağlantılı olarak en son söylenecek bir nokta daha vardır. Şu an Afganistan’ın iç işlerine karışma söz konusudur ve hem de bunun için Birleşmiş Milletler Teşkilatı gibi yüksek ve saygın bir organ alet edilmiştir. Gerçekten de Afganistan Hükümetinin itirazlarına rağmen çözüm ona “Afgan sorununun” Birleşmiş Milletler’de tartışılması, Afgan Devleti’nin egemenlik haklarının kabaca çiğnenmesinden başka bir şey değildir.”⁶¹

Afganistan’da işgal başladıktan ve lider değiştikten sonra, Sovyet birlikleri ve özel kuvvetleri Afgan birliklerine moral desteği sağlamak için Sovyet Ordusu çevredeki diğer şehirlere gönderilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra omuzlarında bütün Afganistan’ın ve Mücahitlerle savaşın yükünü üstlendiklerini görmüşler ve bu görev on sene sürmüştür.⁶²

Afganistan’ın işgalini değerlendirmeden önce, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Afganistan’ın ele alınıp değerlendirilmesi uygun olur. Müslümanlar arasında Afganistan’da sürdürülen iki-üç yanlış değerlendirme günümüze kadar devam etmiştir. Olay değerlendirilirken sadece kahramanlık kavramı içerisinde dar bir değerlendirme yapılmış, Afganistan’da çarpışan Mücahitler adeta insanüstü varlıklar konumuna sokulmuştur. Bunun sonucunda da yakın zamanda görüldüğü şekliyle, Mücahitler arasında meydana gelen birtakım şiddetli çekişmeler konuya yüzeysel bakan herkesin üzülmüne sebep olmuştur. Bir diğer yaklaşım ise, Afganistan’da verilen mücadeleyi küçümseme hatta kimi zaman da yok sayma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Esasen

⁶¹ L İ Brejnev, A.g.e., s. 18

⁶² Artemy Kalinovsky, A.g.e., s. 2

Müslümanlar için gurur verici bir cihat deneyimi olan Afgan cihadını doğru anlamak için önyargıları taşıyan bu iki yaklaşımı bir kenara bırakmaktır.

Afgan toplumunu ve cihadını yakından izleyerek objektif değerlendirmeler yapan Olivier Roy, Afgan tarihi araştırmaları için önemli bir kaynak oluşturmıştır. Yazdığı kitabın en önemli özelliği, Afgan cihadını, genelde İslam dünyasının bütününe ortaya çıkan köktenci İslami dönüşüm hareketleri zemini içerisinde ele almasıdır. Dolayısıyla Roy'un araştırmalarında yaptığı tespitler konuya geniş bakmak için iyi bir dayanak olmuştur.⁶³

Afgan savaşı ile ilgili Sovyet belgeleri, Rus liderlerin kısa bir süre sonra çıkmaz bir yola girdikleri Afganistan macerasından pişman olduklarını göstermiştir. Andropov'un Kabil'e yaptığı inceleme gezisinden sonra gönderilen birliklerin Afganistan'da sonu bilinmeyen bir zamana kadar kalması gerektiği anlaşılmıştır. Moskova bunun üzerine bu bataklıktan kurtulabilmek için çok hızlı bir şekilde, savaşmak yerine başka seçenekler bularak birliklerini geri çekebilmek maksadıyla başka seçenekler aramaya başlamıştır.⁶⁴

Afganistan'da ortaya çıkan direniş hareketi aniden yaşanan bir gelişme olmayıp kökleri geçmişe dayanmıştır. Direniş hareketi ilhamını bu günlerdeki yenilikçi hareketlerden ve geçmişteki Müslüman halk ayaklanmalarından almıştır. Gelecekte de tarihe bakanlar önemli bir iz bıraktığını göreceklerdir. Direniş hareketi Sovyet Ordusu karşısında bir zafer kazanamasa da onları hatırı sayılır bir şekilde yıpratmış, değişen Sovyet sistemi de bundan etkilenmiştir.⁶⁵

Bu arada Sovyet işgalinin belki de görülebilen tek olumlu tarafı, Rus işgali döneminde kadın haklarında yaşanan olumlu gelişmeler olmasıdır.⁶⁶

Direniş hareketi birçok insana kısır ve sonuç alamayacak bir gayret gibi görülse de aslında önemli olan Afganistan'daki Müslümanların siyasi hayata bakışını da yansıtmıştır.⁶⁷

Rus işgali dünya kamuoyundan çok tepki almış ve tansiyon soğuk savaşın hiçbir döneminde görülmediği kadar yükseltmiştir. Sovyet yöneticileri işgalin etkilerinin daha iyi bir yönetim şekliyle ve Afgan Devleti'nin yeniden yapılanmasıyla azaltılacağına

⁶³ Olivier Roy, *A.g.e.*, s. 8

⁶⁴ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 131

⁶⁵ Olivier Roy, *A.g.e.*, s. 12

⁶⁶ Özcan Yüksek, "Örtününün Arkasında Afghanistan Burka", *Atlas dergisi*, Sayı 158, İstanbul, Mayıs 2006, s. 98

⁶⁷ Olivier Roy, *A.g.e.*, s. 13

inanmışlardır. Bu sebeple Afganistan'a 40'nci Ordunun yanında bir danışmanlar ordusu da getirmişlerdir.⁶⁸

İşgal sonrasında 1980 yılı Ocak ayında Jimmy Carter yönetimi, Amerikan Senatosu'ndan Afgan direnişçilerine 30 milyon dolarlık gizli yardım yapılması talebinde bulunmuş ve kabul edilmiştir. Bunun üzerine ABD yönetimi gizlice Mısır vb. ülkelerden temin ettiği AK-47 Kaleşnikov tüfekleri de içinde olmak üzere Sovyet yapımı silahları Pakistan'daki direnişçilere temin etmeye başlamıştır.

1 Ocak tarihinde Afgan yönetimi, "Afganistan'ın düşmanlarının yaptığı faaliyetlerden dolayı Sovyet birliklerini ülkeye çağırdıklarını" açıklamıştır.

2 Ocak tarihinde Babrak Karmal Afgan Halkına, "Bir araya gelmeleri ve devrimi desteklemeleri" çağrısında bulunmuştur.⁶⁹ Bunun arkasından SBKP MK Politbürosu Afganistan'daki Sovyet birliklerinin mevcudunu artırma kararı almıştır.⁷⁰

4 Ocak 1980 tarihinde SSCB'nin ADC'de görevli büyükelçisi, Afganistan'da Rus desteği ile bir radyo istasyonu kurulacağını duyurmuştur.⁷¹

4 Ocak 1980 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko ile Afgan Dışişleri Bakanı Şad Muhammed'in yaptığı toplantıda, Sovyet işgali altındaki Afganistan'da durum ve Afganistan ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkiler tartışılmıştır.⁷²

5 Ocak tarihinde BM Güvenlik Konseyi Afganistan konusunda bir görüşme başlatmıştır.

NATO Güney Kanadı Komutanı Amiral Harold E. Shear Washigton'da yaptığı açıklamada: Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin İran ile Pakistan'ın arasına bir bıçak gibi girdiğini, hem bu iki ülkeyi ve hem de Batı dünyasını sıkıştırdığını, ABD'nin bölgeye takviyede bulunacağını ayrıca ABD'nin Türkiye'yi destekleyerek İran gibi bozulmasına izin vermeyeceğini, Türkiye'nin de bu işgale sinirlendiğini ve gelecekte Türkiye'nin asla Sovyet egemenliği altına girmeyeceğini söylemiştir.⁷³

⁶⁸ Artemy Kalinovsky, *A.g.e.*, s. 3

⁶⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 55

⁷⁰ <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 177/239

⁷¹ 4 Ocak 1980 tarihinde SSCB'nin Afganistan Büyükelçisi'nin Afganistan'a kurulacak radyo istasyonu açıklaması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111557>

⁷² 4 Ocak 1980 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko ile Afgan Dışişleri Bakanı Şad Muhammed'in görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117050>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 36; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Rus Arşivi No. P 27

⁷³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 05.01.1980, s.8

7 Ocak tarihinde SSCB, BM'nin "Afganistan'da bulunan yabancı kuvvetlerin acilen geri çekilmesi yönünde çağrı yapılması" konusunda aldığı kararı veto etmiştir. Veto edilen karar 13 lehte, 2 aleyhte oy ile alınmıştır.

BM Güvenlik Konseyi, Afganistan konusunun BM Genel Kuruluna görüşmek üzere gönderilmesi yönündeki kararı 9 Ocak tarihinde 12 lehte, bir aleyhte, bir çekimser oy ile almıştır.⁷⁴

10 Ocak 1980 tarihinde Moskova'daki Doğu Almanya Büyükelçiliğinden Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri Herman Axen'e çekilen telgrafta, Sovyet Dışişleri Bakanlığı ile yapılan konuşmalara dayanarak Afganistan'da durumun normale dönmeye başladığı bildirilmiştir.⁷⁵

14 Ocak tarihinde "Afganistan'a yapılan son silahlı müdahaleyi" "şiddetle kınayan" ve "yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan derhal geri çekilmesi" çağrısı yapan kararı 104 leyhte, 18 aleyhte ve 18 çekimser oy ile almıştır.⁷⁶

17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosu, Afganistan'daki durum ile ilgili alınması gereken tedbirler konusunda 179 numaralı protokol ile karar almıştır.⁷⁷

17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosu toplantısında ayrıca Afganistan'daki durum ve onun Batı ile ilişkilerde etkisi konusu görüşülmüştür.⁷⁸

20 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK ve KGB tarafından Afganistan'a gönderilen akademisyen O. Bogomolov, Afganistan'da Sovyet askeri müdahalesinin etkilerini gözlemleyen bir rapor düzenlemiştir. Raporunda: "Sovyet işgalinin hükümet karşıtı silahlı muhalefetin faaliyetlerini azaltmadığını, İslami köktencilerin propagandalarını artık "yabancılar karşı savaşın" şeklinde değiştirdiğini, direnişin Afgan Hükümeti ve Sovyetlere karşı birleşmek için adımlar attığını, Sovyet birliklerinin Afganistan'a girmesinden sonra ABD, onun müttefikleri olan bazı Arap ülkeleri ve dahi Çin'in direnişe yardım edeceklerini açıkça duyurduklarını, tüm bunların SSCB'nin

⁷⁴ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁷⁵ 10 Ocak 1980 tarihinde Moskova'daki DAC Büyükelçiliğinden çekilen telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117259>; Doğu Almanya Arşivi Stiftung Archiv der Parteien- und Massenorganisationen DY30 IV 2/2.035/70, p. 39

⁷⁶ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁷⁷ 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum konusunda aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111584>; Svetlana Savranskaya, A.g.e., s. 5, Belge 12, (Kaynak: Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi Fon No.3 Opis No. 120 File No. 44 Page No. 31, 42-44), Ayrıca Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 174, l. 117; <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r12.pdf>

⁷⁸ 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan toplantıdan alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111583>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 120, d. 44, ll.31, 42-44,

politikalarına beklenen faydayı değil artık zarar vermeye başladığını, SSCB'nin bağlantısız ülkeler özellikle Müslüman ülkelerdeki etkisini göze batan şekilde bozduğunu, Sovyet politikasının dünya üzerindeki etkisinin azaldığını ve işgalin Sovyet ekonomisine çok büyük bir yük getirdiğini" belirtmiştir.⁷⁹

23 Ocak tarihinde Başkan Carter tahıl ambargosu da içinde olmak üzere, SSCB'ye karşı tatbik edilecek yaptırımları açıklamıştır.⁸⁰

23 Ocak 1980 tarihinde yapılan SBKP polütbüro toplantısında 180/64 karar numarası ile ADC'de geçici olarak bulunan Sovyet askerleri, işçileri ve görevlileri gönderme düzeninin nasıl olacağı konusunda karar alınmıştır.⁸¹

23 Ocak 1980 tarihinde Macaristan, ABD ve Kanada'nın katıldığı bir toplantıda: ABD, Sovyetlerin Afganistan'a saldırısının Sovyet gücünün bölgedeki etkisini nasıl arttıracakını gösterdiğine dair endişelerini dile getirmiş, Orta Doğu'da artan Sovyet etkisine rağmen etkinliğini sürdürmeye çalışacağını belirtmiştir.⁸²

25 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK 181/2 protokol numarasıyla Afganistan'daki Sovyet birlikleri konusunda çeşitli kararlar almıştır.⁸³

27 Ocak tarihinde İslamabat'ta İslam ülkeleri dışişleri bakanları Afganistan'daki durumu tartışmak üzere bir konferans başlatmıştır.⁸⁴

28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine: Afganistan'ın durumunun kuvvetlendirilmesi ve Afganistan'daki Batılıların, İran'ın ve Çin'in durumlarına nasıl karşı koyulacağı konusunda çeşitli kararlar almıştır.⁸⁵

⁷⁹ 20 Ocak 1980 tarihinde, SBKP MK ve KGB tarafından Afganistan'a gönderilen, Dünya Sosyalist Sistemi Enstitüsünde görevli akademisyen O Bogomolov'un incelemesinden Dış politika notları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111790>;

⁸⁰ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁸¹ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 180/64

⁸² 23 Ocak 1980 tarihinde, Gyula Horn'da Yapılan, Macaristan, ABD ve Kanada'nın katıldığı toplantının raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113171>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL) M-KS 288 f. 5./791

⁸³ 25 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'sinin aldığı 181/2 numaralı karar ve eklerinden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112360>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 181/2

⁸⁴ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁸⁵ 28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'sinin; Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111585>; Svetlana Savranskaya, A.g.e., s.5, Belge 13, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f.89, per. 34, dok. 3.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r13.pdf>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 181/34

17 ve 28 Ocak tarihlerinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantılarında Afganistan'daki durum ile ilgili çok geniş tartışmalar yapılmıştı. Lyakhovsky ve diğer yazarların aynı zamanda verdikleri rapora göre, üst düzey Sovyet askeri ve siyasi liderleri gizlice Afganistan'dan Sovyet birliklerini çok çabuk geri çekme üzerinde planlar yapmışlardır. Bunun yanında, Sovyet birliklerinin yaptığı ilk operasyonlarla birlikte orijinal görevler değişerek, birlikler kendilerini isyancılara karşı savaşın içinde bulmuşlardır.⁸⁶

29 Ocak tarihinde İslamabat'taki konferansta: "Afgan halkına karşı Sovyet askerî saldırganlığını kınayan" bir karar alınmıştır.⁸⁷ Politbüroda yapılan toplantıda Afganistan'daki radyo istasyonu inşası için teknik yardım yapılması kararı alınmıştır.⁸⁸

Afganistan, Sovyet liderlerinin zihni yapısına ve ideolojik programlarına uymamıştır. Sovyet Hükümetinde ve akademik kurumlarında çok az sayıda İslam uzmanı vardı. Sovyet üst düzey yöneticileri arasında neredeyse hiçbirisinin Afgan halkının büyük çoğunluğunun kuvvetli dini inançları konusunda bilgisi yoktu. Politik ve askeri liderler Afganistan'da kendilerinin ilerici, anti-empyrist bir güç yerine yabancı ve işgalci kâfirler olarak algılanmalarına şaşırılmışlardır. Afganistan'dan gelen raporlar Sovyet Ordusu ve politik personelinin bir kısmında giderek artan şekilde uyanmaya başlayan "İslami faktörler"den bahsetmiştir. Komünist ADHP hiçbir zaman birleşik bir parti olamamış, etnik köken ve kabileler yoluyla çok çeşitli fraksiyonlara ayrılmıştı. Halk ve Perçem fraksiyonları arasındaki iç çatışma, devlet teşkilatındaki ve partinin her seviyesindeki çok sayıdaki Sovyet danışmanına rağmen Moskova'nın durumu kontrol etmesini çok zorlaştırmıştır. Sovyetlerin Afgan toplumu içerisindeki etnik tansiyonu neredeyse hiç hesaba katmaması, başarısız toplumsal barış politikasının en önemli sebeplerinden birisi olmuştur.⁸⁹

SBKP Merkez Komitesinin yaptığı toplantıda, Carter Doktrini'ne karşı Sovyetler Birliği'nin resmî görüşünün, 29 Ocak tarihli Pravda gazetesinde yayınlandığı ABD'nin tavrının Afgan olayları karşısında aldığı şeklin ne olduğu belirtilmiştir. Ayrıca SALT-II Anlaşması'nın onaylanmasının ertelenmesinin ve ABD'nin yeni askeri tedbirler almasının Afganistan'da meydana gelen olaylar ile ABD tarafından bağlantı

⁸⁶ Svetlana Savranskaya, Age.s. 5, Belge 14;George Washington Üniversitesi Ulusal Savunma Arşivi <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r14.doc>

⁸⁷ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

⁸⁸ <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 195/59

⁸⁹ Svetlana Savranskaya, A.g.e., s.1; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.50

kurulduğu, Carter yönetiminin SSCB-ABD ilişkilerini bozma gayreti içinde olduğu ve ambargo uyguladığı bildirilmiştir. Brant'a hitaben, Nisan 1978 Devrimi'nden hemen sonra ABD tarafından CIA eliyle ve Pekin desteğiyle Afganistan'a karşı ilan edilmemiş bir savaşın başlatıldığı, parayla desteklenen silahlı grupların eğitildiği, 20 üs ve 50 noktanın oluşturulduğu, Pakistan'ın bu savaşın sahnelendiği ülke olduğu, teröristlerin Amerikalı, Çinli, Pakistanlı ve Mısırlı uzmanlar tarafından eğitildiği, Ocak 1978'den Kasım 1979'a kadar toplam 15 bin kişinin eğitilip ABD ve Çin silahlarıyla donatılarak Afganistan'a gönderildiğini, Afganistan ile yaptığımız anlaşmanın 4'ncü maddesine dayanarak Afgan Hükümetinin talebiyle kuvvet gönderdiklerini, bu hususun BM Sözleşmesinde açıklanan, 51'nci maddedeki bir hükümetin saldırılara karşı korunmak için yardım isteğine cevap olduğunu, BM Genel Kurulunun 29'ncü oturumunda belirtildiği gibi: şu anda Afganistan'da devam eden dış destekli silahlı bir saldırı olduğunu, Afgan Hükümetinin kuvvet talebini gerektiren şartlar ortadan kalkar kalkmaz oradan çekileceklerini belirten, bu yüzden Carter yönetiminin taraflı davranışlarını göz önüne almadan önyargısız bir değerlendirme yapmasının teklif edildiği bölüm yazılarak düzenlenen toplantıya ilişkin rapor 1 Şubat 1980 tarihinde Sovyetler Birliği Bonn Büyükelçisine Batı Alman Şansölyesi Willy Brant'a iletmek üzere gönderilmiştir.⁹⁰

ABD Savunma Bakanı Harold Brown, Afganistan sorununu görüşmek üzere Çin'e gitmiştir.⁹¹

Daha önce de belirtildiği gibi Sovyetler Afganistan'ı işgal ederken birliklerin yanında çok sayıda danışman da getirmiştir. Bunların çoğu Taciklerden oluşmuştur. Gerek çocukları eğitecek danışman sayısının çok az oluşu ve gerekse de Afgan halkının Rusları işgalci kâfir düşman olarak görmeye başlaması, Sovyetlerin istedikleri amaca ulaşmasına ve Afganistan'ı kazanmasına engel olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'ne eğitim amaçlı gönderilen Afgan öğrenci sayısı önemli miktarda artmıştır. Örneğin, 1980'de Taşkent'te 600 Afgan öğrenci varken daha sonra bu sayı 5.000'e yükselmiştir. 1982 yılında Sovyetler Birliği'nde eğitim gören toplam Afgan öğrenci sayısı 25.000'e ulaşmıştır. Taşkent'te bulunan ve Özbekçe bilen bazı Afgan öğrenciler, ülkelerindeki Mücahit faaliyetleri hakkında Özbeklere bilgi vermişlerdir. Bu durumu önlemek isteyen

⁹⁰ "U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980: New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997, s. 125, (Kaynak:Doğu Almanya arşivi ve Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 4; arşivden D. Wolff tarafından alınmış; M. Doctoroff tarafından ingilizceye tercüme edilmiştir.)

⁹¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.01.1980, s.12

Sovyet yetkilileri, Afgan öğrencileri Moskova ve Leningrad'a taşımak istemiştir. Ancak Özbek lider Reşidov'ın girişimleri ile bu durum önlenmiştir. Sovyetler, Afganistan'ı işgal ederken ülkedeki yer altı ve yer üstü doğal kaynakları kullanmayı, Orta Doğu petrol bölgesi ve Hint Okyanusu'nu denetim altına almayı hesap etmişlerdir. Ancak 10 yıl süreli işgal döneminde bu hesap gerçekleşmemiştir. Bu başarısızlık, birçok sebebe dayanmakla birlikte bunlardan üç tanesi özel önem arz etmektedir. Bu önemli sebepler:

“(1)*Müslüman Afgan halkının olağanüstü bir direniş göstermesi,*

(2)*Amerika'nın dünya kamuoyunda konuyu sıcak tutması ve bazı yaptırımlar uygulaması, Mücahitleri desteklemesi,*

(3)*Sovyetlerin gerçekleştirdiği haksız işgalin ülke insanlarına getirdiği yükün ve insan kaybının daha sonra başlayan açıklık politikası ile Sovyet halkınca öğrenilmesi ve tasvip edilmemesi”* olarak belirtilebilir.⁹²

Süper güçler arasında sağlanan yumuşama ve anlaşma ortamı Rusların Afganistan'ı işgali ile bozulmuştur.⁹³

Amerika, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesine büyük bir tepki göstermiştir. Amerika'nın bu tepkisini diğer NATO üyesi ülkeler de desteklemiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, Amerika'nın Sovyet işgaline karşı olmasındaki en önemli nedenlerden biri, 1979 Şubatında büyükelçilerinin öldürülmesi olmuştur. Amerikan yönetimi, işgalden sonra büyük kamuoyu baskısıyla kukla Karmal yönetimini tanımamış ve Senato onayına sunduğu SALT-II anlaşmasını geri çekmiştir.

Brejnev bu konuda yaptığı açıklamada: “*ABD yönetimini eleştirmiş ayrıca Carter yönetimini saygısızlık ettiği ve iki ülke arasındaki insani ilişkiler ile kurulan bağları kopardığı yönünde suçlamıştır.*”⁹⁴

ABD yönetimi Afganistan konusunda Amerikan kongresinin her türlü desteğini arkasına almıştır. Fakat konunun çözümünü BM'ye havale ederek sorunun halledilmesinin zorlaşmasına sebep olmuştur. NATO ülkeleri ve Suudi Arabistan ile Çin'de para ve askeri malzeme açısından yardımcı olmuşlardır. Bu gelişmeler sonucunda SSCB yalnız bırakılmış fakat yine de herşeye rağmen işgal on yıl sürmüştür.

Ruslar Afganistan'ı işgal ettiklerinde eğitim için SSCB'ye gönderdiği askerlerin dışında toplumun diğer kesimlerinden bir destek alamamıştır. İlkelerini topluma

⁹² Richard Mackenzie, A.g.e., s. 66

⁹³ Vojtech Mastny, "The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War", Woodrow Wilson International Center for Scholars, Working Paper No. 23, Washington D.C. Eylül 1998, s. 6

⁹⁴ L İ Brejnev., A.g.e., s. 19

yayamamış hatta halkın düşmanlığını kazanmıştır. İlk önceleri kendisini destekleyen ordunun da yaklaşık %70'i Mücahitlerin tarafına geçmiştir. Bu gelişmeler üzerine Sovyetler askeri yöntemlerle baskıyı arttırmış fakat istediği sonuca yine de ulaşamamıştır. İşgal Afgan toplumunu yıpratmış bunun yanında verdiği zayıat, dış baskılar ve Rus toplumundan gelen tepkiler ile de Kızıl Ordu ve Sovyet yönetimi de iyice yıpranmıştır. Bu bataktan kurtulabilmek için çıkış yolları aranmaya başlamıştır. Brejnev döneminde Afganistan'a giren Sovyet Ordusu, Gorbaçov döneminde Afganistan'dan, büyük prestij kaybetmiş ve arkasında büyük acılar ile karmakarışık hale gelmiş bir toplum bırakarak geri çekilmiştir.

Gorbaçov, Afganistan'dan çekilmek için önce uygun zemin ve zaman aramaya başlamış ve bunun ilk adımını da 1979'da iş başına getirilen Karmal'ı Afganistan Demokratik Halk Partisi ve hükümet başkanlıklarından alarak atmıştır. Yerine Dr. Muhammed Necibullah'ı Mayıs 1986 tarihinde iktidara getirmiştir.⁹⁵ Necibullah'a derhal bir *“Milli Uzlaşma Komisyonu”* kurdurulmuştur.⁹⁶

Dr. Muhammed Necibullah devrinde 29 olan il sayısı, meclisteki Peştun parlamenter sayısını artırmak için 31'e çıkarılmıştır.⁹⁷

3.2.1. İşgalin Genişlemesi

27 Aralık 1979'da tüm dünya radyo, televizyon ve gazeteleri Rusların Afganistan'a girdiğini ilan etmişlerdi. Bu işgali Ruslar yalnız başına mı yapmıştı? İşgal yapıncaya kadar durumdan Amerika'nın haberi olmamış mıydı? Yoksa işgal için Amerika'nın onayı mı vardı? Bu ve buna benzer soruları Afganistan cihat liderlerinden Gülbeddin Hikmetyar şöyle açıklamıştır:

*“Afganistan işgalinden Amerika haberdardı. Amerika'nın “Ruslar'ın daha fazla tecavüzünü önlemek gerek” şeklindeki ifadesi bunun delilidir. ABD, Afganistan'ı bir sorun ediniyorsa Rusların bundan sonraki işgallerine set çekmek içindir. Amerika bugüne kadar hep Afganistan'ı Rus nüfuz bölgesi altındaymış gibi ele aldı.”*⁹⁸

Cemiyet-i İslami lideri Prof. Burhaneddin Rabbani işgal hakkında şunları söylemişti:

“Rusların gayesi sıcak denizlere inmek, Afganistan'daki İslami hareketi

⁹⁵ Richard Mackenzie, A.g.e., s. 66

⁹⁶ Olivier Roy, A.g.e., s. 15

⁹⁷ Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004, s. 19

⁹⁸ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 27

durdurmak ve böylece bu hareketin kendi ülkesine taşınmasına set çekmekti.” Rabbani, Rusların asıl meselesinin iç mesele olduğunu vurgulayarak durumu şöyle değerlendiriyordu: “Rus topraklarında yaşayan Müslümanların daima özgürlük ilişkileriyle dolu olması Rusları her zaman için endişelendiriyordu. Bu yüzden de Ruslar halkın iç meselelerden dikkatlerini dış meselelere çekebilmek için bir takım dış problem oluşturmak zorundaydılar. Genel olarak birçok diktatör kendi halklarını asıl meseleleri düşünmekten alıkoymak istedikleri zaman sınır çekişmelerini, eski düşmanlıklarını gündeme getirme gibi oyalayıcı suni gündem oluştururlar. Rusların da yaptığı bundan başkası değildir.”⁹⁹

Bundan sonra Afganistan tarihinde yeni bir dönem başlamış, Rusların işgal hareketinin başlaması karşısında ülkenin her tarafından cihat yani direniş hareketi de faaliyete geçmiştir.¹⁰⁰ Afganistan’ı işgal etmek için planlamalarını tamamlayan Sovyetlerin hazırlıkları bitmişti. Operasyonun ilk amaçlarından birisi de Taraki’yi devirip öldürerek, artık kontrol edilemez hale gelen Amin’i devirmek ve yerine Babrak Karmal’ı geçirmek olmuştur. Afgan Ordusunun tepki vermesini önlemek için de Kabil’de kritik hedefler de belirlenmiş ve alınması planlanmıştır.¹⁰¹

Kabil için hazırlanan planda öncelikle ele geçirilmesi düşünülen hedefler şunlardı: Darülahman semtinde bulunan Taj Bek Başkanlık Sarayı, ADHP Merkez Komitesi binaları, ADC Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Haberleşme Bakanlıkları, Genel Kurmay Başkanlığı, Hava Kuvvetleri ve Merkez Kolordu Karargâhları, Askeri Karşı İstihbarat Merkezi, Poli Çarki’deki siyasi cezaevi, radyo televizyon ile posta ve telgraf merkezleri. Aynı zaman dilimi içerisinde başkentte bulunan ADC Silahlı Kuvvetleri birliklerinin de etkisiz hale getirilmesi planlanmıştır.¹⁰²

Bu konuda eski KGB şeflerinden ve sonra kaçarak İngilizlerden sığınma isteyen Vladimir Kuzikin’in açıklaması oldukça anlamlıydı:

“Politbüroyu harekete geçiren, Afganistan’da Müslüman devriminin başarılı olması halinde Rusların bu ülkeden tamamıyla sürülmesiydi. Prestijimize indirilecek böyle bir tehlikeyi göze alamazdık. Polit Büro, Sovyetler Birliği’nin itilip kakılamayacağını bütün dost ülkelere gösterme kararı aldı.”¹⁰³

Aralık ayı boyunca SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmek için yapılan hazırlık

⁹⁹ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 28

¹⁰⁰ Emin, Demirel, A.g.e., s. 28

¹⁰¹ Mark Urban; *War in Afghanistan*, Londra, 1990, s. 42

¹⁰² Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 46

¹⁰³ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 28

çalışmalarına devam edilmiş, nihayet olaya tepki gösterecek Batılı Hristiyanların kutsal gün saydıkları ve tüm kurumlar ile kişilerin tatilde oldukları Noel Yortu Günü'nün (Christmas) başlama için uygun olduğuna karar verilmiştir. Ruslar Batılı ülkelerin bir karşı harekâtı, ülkede işgal karşıtı bir ayaklanma veya Afgan Ordusunda işgal karşıtı bir ayaklanma beklediklerinden hepsine karşı tedbirler planlamışlardı. Tüm bunlar göz önüne alındığında işgal için görevlendirilen 40. Ordu tamamen savaşa girme ihtimaline karşı hazırlanmıştı.¹⁰⁴

Sovyet 40'ıncı Ordusunun ana birlikleri 25 Aralık 26 Aralığa bağlayan gece, Afgan halkı ne olduğu konusunda fikir yürütemezken, Korgeneral B. I. Tkach komutasında Afganistan'ın işgali için faaliyetlerine başlamışlardır. ADC Genelkurmay Karargahı'nda Sovyet danışmanlarla yakın oldukları için bazı şeyler öğrenebilen az miktarda subay *"Hareketin amacı Amin'i görevden almaktır, onu desteklemek değildir. SSCB Amin'e muhalefet edeceklerine yardım edecektir."* demişlerdir. Yorumlarda Perçem lideri Babrak'dan da bahsedilmiştir.

Afganistan Genelkurmay Başkanı Yakup yaptığı açıklamada: *"Onlar birlikleri SSCB'den yazın getirmiş olmalıydılar, eğer öyle olsaydı, bütün asilerle uğraşmaktan kurtulurdum."* demiştir.

İşgal harekâtı ilk kurbanlarını vermiş, Rusların bir IL-76 uçağı Salang Geçidi bölgesinde düşmüş ve dört mürettebat ile yirmi yedi askerî personel ölmüştür.

26 Aralık tarihinde Kabil'den Moskova'ya gönderilen raporda; 25 Aralık tarihli Kabil Times gazetesi akşam baskısında yayınlanan bir makalenin, *"Halkın isteği kararı etkileyecek faktör olacak."* başlığıyla yayınlandığından ve içeriğinin: *"Tarih bize göstermiştir ki: haklarını gerçekleştirmek için kararlılıkla özellikle özgürlük için mücadele eden bir halk varsa, halkın iradesinin başaracağını ne kuvvetlerin ne silahın veya teçhizatın ne de atom silahlarının beceremeyeceğini"* anlatmıştır. Ayrıca Afganistan, Vietnam, Kamboçya ve İran halklarından bahsederek, makalenin: *"Müdahalecilerden (işgalcilerden) kurtulalım."* sloganıyla bittiği anlatılmıştır. Söz konusu makale için ilginç bir yorum yapılabilir; Afganistan'da çok az kişi İngilizce basılan bu makaleyi okuyabilirdi, Amin yönetimi aşırı derecede baskı uyguladığından onun izni olmadan yayınlanamazdı, yani Batılı ülkelere bir acil yardım mesajı verilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Mark Urban; *War in Afghanistan*, London, 1990, s. 43

¹⁰⁵ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 52-53

Operasyonda ilk safhaya bakacak olursak Kabil, Afgan Ordusunun Kabil'i kurtarma girişimine engel olmak ve emniyeti sağlamak maksadıyla Sovyet birinci hat birlikleri tarafından kuşatılmıştı. 103'üncü Hava İndirme Tümeni şehrin ana noktalarını 318'nci ve 357'nci Paraşüt Birlikleri ile tutarak Kabil'i savunma düzeni almıştır. 350'nci Piyade Hava İndirme Alayı Kabil Havaalanı'nın güvenliğini sağlamış, tümenin karargâhı hava alanının 1,5 km batısında konuşlanmıştır. Bunlara ilave olarak, Kabil'in güney batısındaki dış kesimlerde bulunan Parulaman bölgesine bir GRY taburu yerleştirilmiştir.¹⁰⁶

345'inci Özel Paraşüt Alayı, Kabil'e yakın olan Bargam Havaalanı'nın emniyetini almış, 180'inci Motorize Tümen Kabil'in 10 km kuzeyine yerleştirilmiştir. 108'inci Motorize Alay bir topçu taburuyla Karga, Fazelbek, Darulman ve Kalakhoje kasabalarına Afgan Ordusunun 8'inci ve 7'nci Piyade Tümenleri ile 37'nci Komando Alayının batı ve güneye Kabil'e doğru hareketine engel olmak maksadıyla yerleştirilmiştir. 181'inci Motorize Alay ve bir topçu tümeni Pol-i Charki'de Garibzar Kasabasına Afgan 4'üncü ve 15'inci Tank Tugaylarının doğudan Kabil'e girmesine engel olmak maksadıyla yerleştirilmiştir. Başkentten Charikar'a giden yolun güvenliğini almak maksadıyla 234'üncü Tank Alayı ve özel kuvvetler Kabil'in 5 km kuzeyine yerleştirilmiş, 4'üncü Motorize Tümeni de batıda 5 km ötede konuşlanmıştır. 371'inci Motorize Alay Daukatabad'a, 373'üncü Motorize Alay Harsanb Geçidi'nin 5 km güneyine ve 1'inci Motorize Alay Herat'ın 15km kuzeybatısında mevziilendirilmiştir. 24'üncü Tank Alayı Shindad'ın 25 km kuzey doğusuna, bir topçu alayı ile istihkâm ve destek birlikleri Hargech'in 5 km kuzeyine yerleşmişti. Komuta merkezinin bulunduğu operasyon karargâhı ise Shindad'ın 10 km kuzeyindeki Chakharchosh'a kurulmuştur.

Başlarda kargaşaya sebep olmamak için Sovyet ordu birliklerinin ana amacı, Amin'i savunmaya çalışan ve Babrak'tan emir almayan Afgan ordu birliklerini oyuna getirerek silahlarından arındırmak olmuştur.¹⁰⁷

Sovyetlerin baskısı sonucu, Kabil'de meydana gelen gelişmeler dünya kamuoyundan gizlenmiş ve Rus birliklerinin faaliyetlere katılması hususu Sovyet

¹⁰⁶ Vasiliy Mitrokhin;A.g.e., s. 53

¹⁰⁷ Fahir Armaoğlu , 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990), Ankara, 1994, s. 765

yetkililer tarafından kesin bir ifade kullanarak yalanlanmıştır. Ama kısa bir süre sonra gerçeği itiraf etmek zorunda kalarak hepsini olmasa da bazı konuları açıklamışlardır.¹⁰⁸

Sovyetler, işgalin hemen ardından üç temel sürprizle karşılaşmıştır:

“Birincisi, Afgan halkının Sovyetlere karşı kitle halinde direnişi idi. Afgan milliyetçileri (Mücahitler) özellikle kırlık alanın çok büyük bir kısmını, ülkenin yaklaşık %70’ini kontrolleri altına alınca, Sovyetlerin, Afgan halkının desteğinden yararlanma ümidi çabucak suya düştü.

İkinci sürpriz Afgan Ordusu oldu. Sovyetler, kırlık alanın kontrolünde özellikle Afgan Ordusundan yararlanmayı beklerken, daha işgalin başından itibaren Afgan askeri ordudan kaçarak, çok kere de milliyetçilere, yani “Mücahitlere” katılmayı başardı. Bir halde ki, 1979 yılı sonunda 90-100 bin kişi olan Afgan Ordusunun mevcudu, 1980 yılı sonunda 25-30 bine düşmüş bulunuyordu.

Sovyetler için üçüncü sürpriz, Afganistan’ın gayet dağlık ve sarp arazisi oldu. Sovyet askeri bu araziye hiç bilmiyordu. Buna karşılık Mücahitler arazi avantajını gayet iyi kullandılar.”¹⁰⁹

Tarihte ve günümüzde Afganistan coğrafyasının en önemli unsurlarından birisi de Hindikuş (Hint öldüren) dağları olmuştur. Bu dağlar doğudan batıya uzanır ve ülkeyi neredeyse ortadan ikiye böler ve kuzeyden güneye tek geçiş noktası olarak Salang Geçidi bulunmaktadır. Bu geçit uzun bir uğraş sonucu ve muhtemelen gelecekte de kullanmak maksadıyla Ruslar tarafından inşa edilmiştir. Afganistan’ın işgali sırasında bu geçidi Türkler tutmuşlar ve Sovyet kara birliklerinin güneye inişine engel olarak uzun süre oyalayarak gecikmelerini sağlamışlardır. Ayrıca Türkler çoğunlukla Hindikuş dağlarının kuzeyinde kalan, bugün fazla kullanılmayan deyişle “Güney Türkistan” adı verilen bölgede yani kuzey Afganistan’da yaşadıkları için bu bölgede kuzeyden gelen Rus birliklerinin karşısına çıkmışlardır. Bu bölgeye Ruslar da çok önem verdiklerinden burada savaş çok yoğun geçmiş ve Türkler çok acı çekmişlerdir. Burada yaşayan Türklerden Özbeklerin bir kısmı önceleri Rus zulmünden kaçarak geldikleri ve bu hikâyelerle büyüdüğü için Ruslara özellikle sert karşılık vermişlerdir ki bu da şiddetli çatışmalar yaşanmasını sağlayan faktörlerden birisi olmuştur. Rusların buraya ağırlık vermelerinin sebeplerinden birisi de burada bulunan doğal gaz kaynakları

¹⁰⁸ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 46

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s. 896

olmuştur. Sovyetler işgal süresince buradaki doğal gazı çıkarmış ve düşük fiyat verdikleri bu doğal gaz ile işgalin masraflarının çoğunu buradan karşılamışlardır.¹¹⁰

İşgalin başlarında Sovyetler tank ve zırhlı araçlarla çok sayıda ordu birliklerini kullanacak şekilde bir plan yapmışlardı fakat bu kuvvetler, Mücahitlerin uyguladığı vur-kaç taktikleri karşısında etkisiz kalarak istenen faydayı sağlayamamışlardır.¹¹¹ Mücahitler uyguladıkları vur-kaç ve pusu taktikleri ile oldukça başarılı sonuçlar almışlardır. Kurdukları pusularda genellikle akşamüzeri havanın kararmasına yakın bir saat seçerek, pusunun büyüklüğüne göre, düzinelerce kişiyi, 350 ve daha fazla bir mevcudu kullanmışlardır ve pusuların derinliği bazen on kilometreye kadar uzanmıştır. Pusuda çatışma bazen çok kısa, bazen de 2-3 saat kadar sürmüştür.¹¹² Bu iki taktiğe ek olarak direnişçiler, çeşitli yabancı ülkelerden yardım yoluyla temin edilen mayınları da başarılı bir şekilde kullanarak Sovyetlerin önemli miktarda personel ve araç zayıyatı vermesini sağlamışlardır.¹¹³

İşgal harekâtının başında ilk üç gün içerisinde Ruslar, Afganistan'a zırhlı birlikleriyle beraber 100 bin civarında askerin sevk edilmesini başarmışlardır. Ruslar buraya uyum sağlaması için öncelikle Türk ve Müslüman askerleri getirmişlerdir. Bu askerlere savaş ile ilgili bilgi verirken onlara yalan söyleyerek: “*Afganistan’a giren Çin ve Amerikalı askerlerden burasını kurtaracağız.*” propagandası yapmışlardır. Bunun doğru olmadığı askerler tarafından kısa sürede anlaşılmış ve sonuç olarak Rus askerlerinden Türkistanlıların bir kısmı Sovyet birliklerinden kaçarak Mücahitlerin saflarına katılmışlardır. Uygulanan yoğun baskı ve zulüm sonucunda, Afgan halkı kalabalık gruplar halinde Pakistan’a göç etmeye başlamıştır. Günahsız halkı, Rus birlikleri öldürmüş, köyleri ve kasabaları hatta ekinleri bile yakmışlar, yok etmişlerdir.¹¹⁴

3.2.2. Sovyetlerin Uyguladığı Strateji

Uluslararası ilişkiler yönünden incelendiğinde Sovyetlerin Afganistan’ı işgal etmesinin bir başka yanı daha olduğu görülmüştür. Bu da bir anlamda Rus politikasının

¹¹⁰ Orhan Yılmaz, "İran, Afganistan ve Türkmenistan'a Bir Seyahat II", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 238, İstanbul Ekim 2006, s. 44

¹¹¹ Olivier Roy, Age. 294

¹¹² Mücahitlerin Savaşta kullandıkları yöntemler için ayrıca bkz: C J Dick, “Mujahideen Tactics in the Soviet- Afghan War”, *Conflict Studies Research Centre*, January 2002, http://edocs.nps.edu/AR/org/CSRC/csrfc_jan_02.pdf,

¹¹³ İbrahim Çağrı Erkul; *Soğuk Savaşın Üç Büyük Kırılma Noktası*, YYLT, Konya, 2010, s.132

¹¹⁴ Süleyman Doğan, A.g.e., s. 24

uygulamada zirveye çıkması, buna ilaveten yeni politik yaklaşımı içinde bir başlangıç anlamına gelmesidir. Sovyetler, soğuk savaşın başlangıcından yani İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden bu yana geleneksel Sovyet çıkarlarını desteklemek için Sovyet Bloğu dışında ilk kez doğrudan askeri güç kullanmıştır. Bir başka deyişle Sovyetler ilk kez bağımsız, bağlantısız bir üçüncü dünya ülkesini işgal etmiştir. Bu da Sovyetlerin artık kendine güven duygusunun arttığını, saldırgan bir davranış benimsediğini ve “güçler dengesinin” sosyalizm yararına değiştiğine inanmaya başladığını göstermiştir. Afganistan'ın işgali Sovyetlerin bu düşüncelerinin artık açığa çıktığını ve eyleme dönüştüğünü göstermiştir.¹¹⁵

Sovyetler birliği uzun yıllar boyunca komünizmi yaymak için fırsat kollamış ve genişlemek için de çareler aramıştır. Afganistan'da bunun uygulanması için bir şans olmuştur. Fakat Afganistan daha önce başkalarına gösterdiği gibi kolay lokma olmadığını göstermiş ve Rusları buna pişman etmiştir.¹¹⁶

Sovyetler, ABD'nin Kore ve Vietnam'da yapmış olduğu hatalardan ders almayarak hedef ülke olan Afganistan'ın gücünü ve Afgan Ordusunun Rusları desteklemeyeceğini değerlendirememiş ve bunu tespit edemeyerek büyük bir hata yapmıştır. Aynı zamanda Sovyet yöneticiler, Afganistan'ın dağlık arazisini de hesaba katmamış, ülkede asayiş ve düzeni sağlamak için klasik zırhlı birlik ağırlıklı askeri birlikleri kullanabildiği Macaristan veya Çekoslovakya'dakine benzer askeri operasyonlar yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat gerçek bu şekilde değildi ve Sovyetler Afganistan'daki direnişi kırmak için gereken eğitimi birliklerine yaptıramamış ve küçük birlik hareketi yapamamışlardır. Afganistan, Sovyet taktikleri için bir sorun olmuştur. Afgan Ordusuna geçmişte olduğu gibi halen de güvenilmez ve siyasete bulaşmış olduğundan disiplini henüz sağlayamamış ve her saldırıda ordudan firar edenlerin sayısı giderek artmıştır.¹¹⁷

Sovyetlerin işgali kısa sürede sonlandırılacakları konusunda çeşitli söylentiler çıksa da bunun doğru olduğunu kabul etmek mümkün olmamıştır. Kremlin yaklaşık yarım asır süren yatırımını kolay kolay terk edemezdi. Son elli yılda Afganistan'a çok ekonomik yardım adı altında çok fazla alt yapı ve diğer yardımları yapmıştı. Özellikle

¹¹⁵ Elie D Krakowski., *A.g.e.*, s. 5

¹¹⁶ Süleyman Doğan, *A.g.e.*, s. 30

¹¹⁷ Kip McCormick, "Sovyet Askeri Doktrininin Evrimi Afganistan", *Military Review*, Temmuz 1987, s. 61; (Tercüme eden Mehmet Erdoğan), *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 316, Ankara Temmuz 1988, s. 17; Afganistan'da uygulanan Sovyet Taktikleri için Bkz. Lester W Grau, *Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, Washington 1996

kuzeyde yaptığı yolların neden çok geniş olduğu sorgulanırken işgal sırasında Rus askeri araçları tarafından kullanılınca sebebi anlaşılmıştı. Ayrıca sayısı binlerle ifade edilecek Rus danışman hem askeri hem de ekonomik alanlarda faaliyette bulunmuş çok sayıda Afgan öğrenci de SSCB’de eğitilmişti. Bunun yanında ihraç ettikleri rejim çökebilirdi çünkü Amin’e güvenememişlerdi. Bu Sovyetler için stratejik önem taşıyan bir müttefikini, kazanımlarını ve hatta en önemlisi prestijini kaybetme anlamı taşımıştır.¹¹⁸

Afganistan’da bir darbe sonucu komünist rejim kurulmuştur. Bunda en önemli faktör Sovyetlerin subayları eğiterek orduyu ele geçirmesi ve sosyalizmi ülkeye ihraç etmesi olmuştur. Sonrasında bölgedeki dengeleri değiştirebilecek birikime sahip olduğu değerlendirilen ABD Büyükelçisinin öldürülmesi, Watergate skandalının ortaya çıkması, Vietnam sendromu, İran’daki rehine krizi ve ABD’nin Pakistan’ı desteklemeye başlayarak Afganistan’ı yalnız bırakması gibi faktörler ABD’nin dikkatini toplamasına engel olmuş Sovyetlerin işini kolaylaştırmış, adeta sorgusuz sualsiz Afganistan’ı yavaş yavaş ele geçirmesini sağlamıştır. Bu konudaki tek gelişme ABD’nin 3 Temmuz 1979 tarihinde “*Operation Cyclone*” adı verilen bir operasyon ile Pakistan’da bulunan direnişçilere gizlice yardıma başlaması olmuştur. Bu arada ortaya çıkan İslami direniş ve komşusu İran’daki ABD yanlısı rejimin devrilip İslami rejimin iktidara gelmesi Rusları oldukça tedirgin etmişti çünkü kendi topraklarına bu yönde sıçrayacak en ufak bir kıvılcım çok büyük bir yangına yani olayların çıkmasına sebep olabilirdi. Sovyetler bu durumun düzelmesi için destekledikleri Afgan Ordusunun Mücahitleri bastırıp etkisiz hale getirmesini beklemeye başlamışlardır.¹¹⁹

Bu arada Afganistan’ın işgalini planlayan Ruslar için bir şanslı gelişme daha olmuştur. Bu sıralarda Tahran’daki büyükelçilik personelinin rehin alınması olayı ile yoğun bir şekilde uğraşan Washington İslamabat’taki Amerikan Elçiliğinin 1979 Kasımında yakılması üzerine ABD-Pakistan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Amerika bu gelişmeler üzerine Afganistan’ı fazla önemsememiş, ihmal etmiştir.¹²⁰

Ama bu bekleyiş sabırlarını taşırılmıştı. Soğuk savaş döneminde SSCB ilk defa savaş açıyordu ve burada prestiji söz konusuydu. Kimse bunu tartışma konusu bile edemezdi. Artık gücü göstermenin, yılanın başını ezmenin ve Sovyetlere başkaldırmanın ne demek olduğunu göstermenin zamanı gelmişti. Ruslar bir ders

¹¹⁸ Edward Girardet ; A.g.e., s. 4

¹¹⁹ Mehmet Ali Emir Aydın, A.g.e., s. 119

¹²⁰ Edward Girardet; A.g.e., s. 7

vermek için Afganistan'a girdiler fakat tarih tekerrür etmişti ve hiç ummadıkları dersi küçümsedikleri Afganistan'dan almışlardır.¹²¹

Sovyetler Afganistan'ı işgal ettiklerinde tüm kontrolü ele geçirmiş, yerli komünist yöneticileri kukla haline getirmişlerdir. Eğer müdahale etmeselerdi, firarlardan dolayı sayısının otuz binin altına düştüğü değerlendirilen Afgan Ordusu, direnişle mücadele edememiş ve darmadağın olmuş bir şekilde ülke elden gitmiş olacaktı. Ruslar kamuoyuna ise bunun aksini iddia ederek devrime karşı yapılan dış saldırıya engel olmak için sınırlı sayıda Sovyet birliğinin Afganistan'ın talebi üzerine destek için geldiğini iddia etmişlerdir. Oysa bu müdahale olmasaydı, Afganistan'daki komünist rejim çoktan ortadan kalkmıştı.¹²²

Dışarıdan bakıldığında bu istilanın sebebi olarak Afganistan'ın dünyanın iki süper gücünden birisi olan SSCB'ye karşı saldırgan olması düşünülemezdi. Rusları bu işgale iten sebepler arasında, dünyanın enerji kaynaklarını kontrol için Afganistan'ın önemli bir basamak olmasının yanında burada bulunan kökten dinci İslami akımların, kontrolü altındaki Orta Asya Türk Devletleri'ne sıçraması korkusu olmuştur. Fakat işgal beklenmedik şekilde 40 milyon civarındaki Müslüman Türk arasında antikomünist ve antiemperyalist Müslüman eğilimini güçlendirmiş, bu da Sovyetleri zor durumda bırakmıştır. Rus ordusundan firar ederek Mücahitlere katılım giderek artmaya başlamıştır. Mücahitlere katılanlar arasında Müslüman askerlerin yanında Litvanyalılar, Ukranyalılar, Ermeniler ve diğer etnik Sovyet gruplarından kaçaklar veya tutsak alınan esirler olması da oldukça ilginç görülmüştür.¹²³

Sovyetler uygulamalarından dolayı giderek Afgan halkından uzaklaşarak düşmanlıklarını daha çok kazanmaya başlamışlardı. Kabil'de görüşülen üst düzey bir Rus yetkili Sovyet işgali karşısında gelişen direniş konusunda şunları söylemiştir: *“Zaman her şeyi değiştiriyor. 10 ya da 20 yıl içinde yeni kuşak Afganlar bizim varlığımıza daha değişik ve kötü bir gözle bakacaklardır.”*¹²⁴

İşgalden sonra Sovyetler ülkede kalıcı olmaya niyetlendiklerini gösteren faaliyetler yapmışlardır. Yeni yollar, çeşitli yatırımlar yapmışlar ve havaalanlarını onarmışlardır. Özellikle büyük bir askeri üs haline getirdikleri batı Afganistan'daki

¹²¹ Mehmet Ali Emir Aydın, *A.g.e.*, s. 120

¹²² Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 5

¹²³ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 5

¹²⁴ Elie D Krakowski, *A.g.e.*, s. 8

Şindad Havaalanı en önemli askeri merkezlerinden birisi olmuş ve Basra Körfezi bölgesine de hâkim olmalarını sağlamıştır.¹²⁵

Her ne kadar konu ile ilgili uzmanların bir kısmı kabul etmese de Rusların Çar Deli Petro zamanından kalma en önemli amacı olan “sıcak denizlere ulaşma” hayalini gerçeğe dönüştürmeye çok yaklaşmış hatta bir adım kalmıştı. Afganistan’da düzeni kurduktan sonra Pakistan’ın Belüicistan bölgesinde bulunan Gvadar Limanı’na ulaşabilir, elinde bulundurduğu zengin kaynakları dünyaya satarak gücüne güç katar ve sayıca dünyada en büyük olan donanmasını da buraya yerleştirebilirdi. Bu konuda 1979 Ağustos ayında, yani Afganistan’ın işgalinden yaklaşık dört ay kadar önce Pravda gazetesi Rusların amacını yansıtacak şekilde: “*Hint Okyanusu’nun Sovyetler Birliği’nin güvenliği açısından büyük önemi vardır. Hint Okyanusu’nun suları, kıyıları ve adaları, eğer stratejik bir saldırının modern araçlarındaki uzaklık anlayışı göz önüne alınacak olursa, ülkemize çok daha yakındır. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin Avrupa Kıtası’nı Sovyet uzak doğusu ile bütün yıl boyunca birleştiren tek deniz yolu Hint Okyanusu’ndan geçer*” demiştir.

Fakat Afganistan’daki askeri faaliyetleri incelendiğinde Rusların hedef değiştirmiş olabileceği de değerlendirilmeye başlamıştır. Ruslar Afganistan’ın batısındaki direniş o kadar büyük olmamasına ve fazla müdahale gerektirmemesine rağmen oraya iki tümenlik bir kuvvet getirmiştir. Şindad’da bulunan üste faaliyetler artmıştır. Bu da ilk hedefin İran üzerinden bir askeri faaliyet ile Basra Körfezi’nde sıcak denizlere ulaşma isteğinin gerçekleşme ihtimalini kuvvetlendirmiştir.¹²⁶

Araştırmacıların bugüne kadar fazla önemsemedikleri fakat Afgan işgalinin en önemli sebeplerinden birisi de şüphesiz Afganistan’ın zengin maden varlığı, doğal gaz, demir, bakır ve uranyum gibi rezervlerinin bulunması olmuştur. Ülkede yaklaşık elli yıldan beri yatırım yaparak her konuda Rus uzmanları çalıştıran Sovyetler bu konuyu tüm ayrıntılarıyla tespit etmiş ve her türlü hazırlığı yapmıştır. 27 Nisan 1978’deki Saur (Nisan) Devrimi’nden sonra çok yoğun bir şekilde bu alanları talan etmeye başlamış, Afganistan için yaptığı harcamaları ve daha sonra da işgal giderlerini buradan karşılamıştır. İşgal ile Batılıları Afganistan’dan tamamen uzaklaştırarak tekel haline gelmiştir. Darbe ile iktidara gelen komünist rejimin zorlamaları sonucu faaliyetlerini durdurarak Afganistan’ı 1978 yaz aylarında terk eden Fransız bilim heyetinin başkanı J.

¹²⁵ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 6

¹²⁶ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 6

B. Carbonelle: *“Afganistan’ın Sovyet yörüngesine girmesi, Rusya için karlı bir iştir; çünkü Sovyetler Birliği bu varlığı işletmeye başlayarak, kendi kaynaklarından ekonomi yapmak imkânını bulacaktır.”* demiştir.

Sömürü öyle boyutlara ulaşmıştır ki, Afganistan’daki barajlardan elde edilen elektrik Sovyet dağıtım sistemine bağlanmış, yapılan sulama projeleri ile Afganistan suyu daha az kullanabildiğinden tarım gerilemiştir. Doğal gaz, pamuk, kuruyemiş ve diğer tüm ihraç malzemeleri Ruslara gönderilmeye başlanmış fakat Sovyetler bunlara para vermediği gibi piyasanın neredeyse 1/3’ü fiyat vererek alacaklarından düşmeye başlamıştır.¹²⁷

Sovyetler Birliği’nin ekonomik yönde Afganistan’da en çok göze batan faaliyeti petrol ve doğalgaz alanında görülmüştür. 1979 yılında Afganistan’da bu konuda çalışan uzman sayısı beş bine ulaşmıştır. Afgan işgalinden sonra bu sayı daha çok arttırılmış ve yaklaşık 1 milyar dolar civarında petrokimya altyapı yatırımı yapılmıştır. Sovyetlerin buradan çıkardığı ürünleri kendi ülkesindeki üretim açıklarını kapatmak için kullandırıldığı değerlendirilmekle beraber Sovyetler kendi üretimleri konusundaki miktarlar konusunda bilgilere sansür uyguladığı için net bir yorum yapmak çok zor olmuştur.

Afganistan’ın tespit edilebilen doğalgaz rezervleri 120 milyon metreküp civarında olup 50 sene kadar yeteceği öngörülmüştür. Sovyetler Afganistan’dan çıkarılan doğalgazı tek ithalatçı olarak 1968 yılında almaya başlamış ve Afganlara dünya rayicinin 1/5’i kadar ücret vermişlerdir. İşgal sonrasında ise bu gazın değerinin hesaplanmasında Rus jeologlarının maaşları ve Rusya’dan gelen aletlerin kullanılmasını da masraf olarak göstermeye başlamış, bunu da fiyattan düşmüşlerdir. Bunun yanında bin metreküp doğalgaz için verdikleri 100,34 dolar, dünya rayici olan 180 doların çok altında kalmıştır. Tüm bunların ötesinde asıl çelişki, giden miktarın hesaplanma şeklindedir çünkü giden miktarı hesaplayan sayaçlar Rus topraklarına yerleştirilmiştir. Rusya’ya giden gazdan Afgan yetkililerin bile haberinin olmadığı değerlendirilmektedir. Afganistan’da ülkesinden çıkan doğalgaz hiç kullanılmamıştır.¹²⁸

Afganistan’da bütçenin en önemli gelir kalemini doğal gaz oluşturur ve bunu da Sovyetler en düşük değerden hesaplamıştır. Abdülkerim Mesag’ın da aralarında bulunduğu üç bakan Sovyetlere nazik bir mesaj yazarak doğal gaz fiyatının yeniden

¹²⁷ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 7

¹²⁸ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 8; Adam Ritscher, *A.g.e.*, s. 3, ;; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s. 33,

düzenlenmesini istemişlerdir. Amin'in de öldürülmeden bir gün önce güvendiği bir bürokrata Sovyet Hükümetinden gaz fiyatının üç misli olarak ödenmesini istediği öğrenilmiş, Rusların ne cevap verdiği ise tespit edilememiştir.¹²⁹

Lois Dupree Sovyet stratejisinin, “*halkı göçe zorlayarak topraklarından uzaklaştırma*” ve Afganistan’ı “*yerle bir etme*” yönünde değiştiğini belirtmiştir. Afganistan’da duruma zor hâkim olacağını ve Afgan Ordusunun kendisine destek sağlayamayacağını anlamış olan Sovyetler duruma hâkim olana kadar asker sayısını arttırma ve sonra da bu sayıyı sabit tutma kararı almıştır. İşgalin ilk günlerinde 85.000 olan mevcut, ilerleyen zamanda 150.000’e çıkarılmıştır. Ayrıca Afganistan’ın kuzey sınırının yakınında gerekirse destek sağlamak için 30.000-40.000 civarında asker ihtiyat olarak bekletilmeye başlanmıştır.¹³⁰

Sovyet Kızıl Ordusu, daha önce hiç karşılaşmadıkları kesin sonucu olmayan bir savaş tarzı olan gerilla savaşı ile ilk kez karşı karşıya kalmıştır. Buna uyumlu hale gelmesi zaman almış ve bu geçiş üç safhadan oluşmuştur: “*Klasik savaş dönemi, küçük birliklerin taarruzi temizleme harekâtı dönemi ve özel harekât dönemi*”.¹³¹

Afganistan’da savaşan Rus askerlerinin ne için savaştıklarını anlayamaması bir moral sorunu ortaya çıkarmış, belirsizlikler moralleri olumsuz etkilemiştir. Mücahitlerin saflarına katılan bir Rus askeri bu konuda: “*Üssümüzde her şey kötüydü. Devamlı çalışıyor ve hatta elbiselerimizi yıkama imkanı bulamıyorduk. Yemek salonu pisti ve kötü bir koku vardı. Eğer bir asker yaralanır veya vurulursa, kendisine ilk yardım yapılıyor ve hastaneye gönderilmeyip bir yatağa yatırılıyordu. Her hafta bazıları kaçmayı deniyorlardı. Sovyet kıtaları Mücahitleri bulamadığından sivilleri öldürüyorlardı. Subaylarımız bir köye girmemizi ve orada koyun, at, hatta köpek ve kediler dâhil bütün hayvanları ve halkı öldürmemiz gerektiğini söylediler. Fakat benim düşünceme göre, bize karşı savaşanlar kedi veya köpekler değil Mücahitlerdi. Hiçbir kimse Afganistan’da olmayı istemez. Eğer kendilerine serbest oldukları söylense, herkes evlerine dönmek için kamyon veya uçak beklemeden 10.000 kilometre yürür.*” demiştir.

Savaşa gelecek birliklere, Amerikalılara, Pakistanlılara ve Çinlilere karşı savaşacakları anlatılmıştı. Fakat Afganistan’da karşılarına sadece sivil halk çıkınca kafaları karışmış, komutanlar da gerçekleri anlatmakta zorlanmıştı. Afgan Mücahitlerinin yanına gelerek savaşan Rus askerlerinin anlattıklarına göre, uyuşturucu

¹²⁹ M. Hassan Kakar, A.g.e., s. 33

¹³⁰ Elie D. Krakowski., A.g.e., s. 8

¹³¹ Kip Mc Cormick, A.g.e., s. 18

kullanımı Rus askerleri arasında çok artmıştır. Afganistan’da bir Kaleşnikov piyade tüfeği 1.100 dolara denk gelen Afgani’ye satılmaya başlanmış, bu da Afganistan’da bol miktarda üretilen eroini bulmayı çok kolay bir hale getirmiştir.

Rus ordusunun en önemli özelliklerinden birisi de yoğun bir şekilde insan haklarını ihlal etmek olmuştur. Bunun yanında, Mücahitler karşısında verilen zayıt arttıkça komuta kademesi giderek zalimleşmiş ve yoğun bir şekilde kimyasal silah kullanılmıştır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu konuda çok sayıda rapor düzenlemiştir. Bu raporlardan bir tanesine örnek de 1982’de yayınlanan bir bültendir ve bültende Sovyetlerin Afganistan’da öldürücü Trichhothecene Mycotoxin veya “yellow rain” (sarı yağmur) adlı bir kimyasal madde kullandıkları belirtilmiştir. Sarı yağmurun çok kötü geçen ilk safha etkilerinden sonra, üçüncü safhada uzun süren ve acı veren bir ölüm meydana getirdiği anlatılmıştır.

İnsan hakları ihlalleri bununla da bitmemiş, tamamen insanlık dışı bir yöntem olarak kabul edilebilecek olan oyuncak şeklindeki bombalar ve mayınlar da çok sayıda kadın veya çocuğun yaralanmasına veya ölmesine sebep olmuştur. Bunlara ilaveten tüm dünya kamuoyunun desteğini hiçe sayan Sovyetler, ele geçen Afgan muhalifleri harp esiri olarak değil, siyasi suçlu olarak kabul etmişlerdir.

Mao-Tse-Tung “*On Guerilla Warfare*” (Gerilla Savaşı Üzerine) adlı kitabında: “İstila ettiği bölgelerdeki halka zalimce davranan, ayaklananların gücünü olduğundan daha az tahmin eden ve plansız ve istihbaratsız harekât yapan hiçbir askeri kuvvet zafere ulaşamaz ki Sovyetler bütün bunları yapmakta hata etmiştir.” diye yazmıştır.

İslami inançları gereği çatışmayı bir kutsal savaş, “cihat” olarak kabul eden Mücahitleri tamamen yok etmek için Sovyetlerin, Afganistan’ın hem kırsal kesimini hem de şehirlerini işgal ederek kontrol altına alması gerekmiştir. Zaten çok büyük bir harcama içine giren Sovyetlerin bütçeyi neredeyse iki katına çıkarması gerekir ki bu da çok fazla para sarf etmek ve asker sayısını neredeyse iki katına çıkarmak demektir. Neredeyse bütün ihtiyatını kullanmış olan Ruslar bunu da göze alamamışlardır. “Cihat eden yani ölümü göze alarak savaşan insan dünyanın en güçlü silahıdır.” sözü bir defa daha ispatlanmıştır. Bu da Sovyetlerin şimdiye kadar üstesinden gelemediği çok önemli bir silah olmuş ve Sovyetlerin, direnişi tamamen yok edemeyişinin nedenini de bunda aramak gerekmektedir.¹³²

¹³² Kip McCormick, A.g.e., s. 27; William Blum, A.g.e., s. 12

Hepsi Amin ve İğbal için üzölmüş fakat Babrak Karmal'ın radyo konuşmasını duyduktan sonra tamamen yıkılmışlardı. SSCB'nin meydana gelen olaya müdâhil olup olmadığı konusunda tahmin yürötmeye başlamışlar, son olarak Bakhed: *“Bu üst düzey yöneticilerin işi olmalı. Babrak konuşmasını yaparken Sovyet tankları Kabil caddelerinde idi.”* demiştir. Khuma onu doğrulamış, *“Sanırım çatışmalar devam eder, gerçekten edecek.”* demiştir.¹³³

Olaylar arka arkaya gelmiş; İran'da Şah devrilmiş, Amerika Orta Doğu'da önemli bir müttefiğini kaybetmiş ve Afganistan da Sovyetler tarafından işgal edilmiştir. Tüm bunların sonucunda Amerika Orta Doğu konusundaki düşöncelerini değıştirerek stratejik değerdendirmelerini yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır.¹³⁴

Sami Kohen köşesinde işgal ile yaptığı yorumlarda:

“Nüfuzu altındaki Afganistan'da kendisine bağılılığı bozan, acemice davranan lideri ortadan kaldırmış, kontrolünü güvence altına almıştır.

Dünyanın stratejik önemi yüksek bir bölgesinde ağırlığını hissettirmiş, petrol kaynakları ile Hint Okyanusu'na kolayca inme imkânına kavuşmuş ve bölgede ABD müdahalesini zorlaştırmıştır.

Zararları ise:

Son zamanlarda geliştirilen ABD-Rus ilişkileri tamamen dondurulmuş, İslam ölkeleri ile üçöncü dünya ölkelerinin gözünde saygınlığını ve güvenilirliğini yitirmiş,

Romanya ve Yugoslavya gibi bazı sosyalist ölkelerin olumsuz tepkisine neden olmuş,

ABD ile Batılı ölkelerin Çin'e yakınlaşmasına ve işbirliğine sebep olmuş ayrıca Batılı ölkeleri de birbirine daha sıkı yaklaştırmıştır.” demiştir.¹³⁵

3.2.3. Yapılan Tutuklamalar

Sovyetlerin işgali ile birlikte tutuklamalar başlamıştır. Tutuklananların sorgusu başlamıştı. ADHP merkez komite ve politbüro üyesi D. Panjshiri, cezaevinden Babrak'a getirilmiş, Babrak kızgınca onu azarlayarak: *“Biz ve Sovyet yoldaşlarımız seni gerçek komünist zannedyorduk. Seninle Moskova'da konuşan Sovyet yoldaşların sana gösterdiği ilgiye ihanet ettin.”* demiştir. Panjshiri: *“Amin'in fikirlerine katılmadığını fakat açık olarak ona muhalefet edemediğini ve gizli muhalif durumunda kaldığını”*

¹³³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 54

¹³⁴ Fahir Armaoğlu; age. s.768

¹³⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 31.01. 1980, s.2

söylemiştir. “Sovyet yoldaşlarla yaptığım konuşmalarda benim Amin’e karşı olan hislerimi tespit edip Amin’e iletmek için bir teşebbüs olduğunu anladım. Eğer Sovyet yoldaşların gerçek niyetini bilsem ve onlara güvensen, o zaman onlarla farklı şekilde konuşurdum.” demiştir.

Afgan ordusu baş politik yetkilisi İğbal ilk sorgusunda: “hayatında karıncayı bile incitmediğini ve sadece parti liderliğinin ona verdiği emirleri yerine getirdiğini” söylemiştir. Amin’in bir suçlu olup olmadığını bilmediğini söylemiş ve “eğer Sovyet yoldaşlarım ADC’de liderlik değişiminin gerekli olduğuna inanırsa o zaman ben buna tamamen katılırım.” demiştir. İğbal’in karısı Kapustin’dan kocasının serbest bırakılması için yardım etmesini, ona yaşamını sürdürebilmek için her hangi bir yerde iş bulmasını istemiştir. Ona kocasıyla eskiden dostça ilişkilerini olduğunu hatırlatmıştır.

Halk milisleri komutanı Paiman çok fazla üzölmüştü. Amin’i eleştiren herhangi bir metni radyodan okuma konusunu kabul etmiştir. Bir arkadaş olarak Kapustin’e mektup yazarak: “Her zaman öldürmelerin, tutuklamaların ve cezalandırmaların aleyhinde konuştuğunu, Amin’in politikalarına sık sık muhalefet ettiğini, dürüst bir şekilde çalıştığını ve fakir halkı için çalışmaya devam edeceğini ve asla hain olmayacağını” belirtmiştir. Kapustin ve Zaplatin’dan serbest bırakılması için yardım etmelerini talep etmiştir.

Bakan Tahir, Amin’e karşı konuşma yapmaya hazırlanmıştı.

Babrak Sovyet Hükümetinden bu olaydan kısa süre önce yiyecek zehirlenmesinden dolayı oraya giderek, SSCB’de tedavi gören H. Amin’in kuzeni ve damadı Asadullah Amin’in kendisine teslim edilmesini istemiştir. Amin’in iktidarı döneminde tutuklanan mahkûmlar ile ilgili yapılan bir araştırmada: 129 kişinin vurulduğu, bunların 9’unun Perçem mensubu, 10’unun Maoist, 12’sinin komünist, 28’inin isyancı, 21’inin suikastçı ve 49’unun Akhvanist (Müslüman Kardeşler militanı) olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca 40 Perçem mensubu, 22 suikastçı, 32 isyancı, 9 Maoist, 12 Akhvanist ve 13 komünistin de mahkûm olduğu tespit edilmiştir.¹³⁶

3.2.4. Sovyetler Birliği’nin Yayınladığı Bildiriler

28 Aralık tarihinde ADC’nin Kabil Radyosundan akşam saatlerinde bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride: “ADC, Sovyetler Birliği’ne defalarca ısrarla acil politik,

¹³⁶ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 55

*manevi ve ekonomik yardım yapması için çağrıda bulunmuştur. Sovyetler Birliği Hükümeti Afgan tarafının teklifini kabul etmiştir.*¹³⁷

Sovyet Büyükelçiliği “ADC’nin Sovyetler Birliği Hükümetine defalarca yaptığı talebin 27-28 Aralık gecesi gönderilen metine eklendiğini” belirtmiştir.

Amin’in uzaklaştırılmasından sonra; Ivanov, Kirpichenko, Bogdanov ve Osadchy’ye Andropov bir emir vererek:

“Operasyonun birinci safhası tamamlanınca, ADHP’nin sağlıklı kuvvetlerine ülkedeki duruma bir an önce hâkim olup yeni rejimi halka yayıp kabul ettirmesi için yardım etmelidir. SSCB’ye dost olduğunu ve Nisan Devrimi’ne bağlılığını gösteren yeni liderlikte görevli olan kişileri de kapsayacak şekilde yeni önlemler alınmalıdır. ADC’de bulunan Sovyet vatandaşları, Sovyet kurumları ve Sovyet askeri birliklerinin uygun şartlarda görev yapabilmeleri için mümkün olan her şey yapılmalıdır. Ne olduğunu değerlendirebilmek ve zamanında uygun tedbirler alabilmek için Afgan toplumunun çeşitli kesimlerinin duygularını tespit edecek şekilde bilgi toplanmalıdır. Babrak tarafından belirlenecek prensiplere göre, güvenlik güçlerinin normale dönmesi ve güçlenerek duruma hâkim olması için acil tedbirler alınmalıdır. Sosyal düzenin korunması ve bunun sürdürülmesi için önemli olan Sarandoy (Jandarma) teşkilatı güçlendirilmelidir. (Sarandoy: 20.000 personelden oluşan jandarma teşkilatı, Davud zamanında kurulmuş, Halk iktidarında devam etmiş ve 1981 yılında Babrak tarafından 6 tugay haline getirilip reorganize edilmiştir.) Temsilcilik ve Rezidans’ın tüm mensupları sahaya yayılıp kendilerini güçlendirerek, olayların gelişmesine istediğimiz şekilde müdahale edebilecek ve güvenilir bilgi toplayacak hale getirilmelidir. ADC ordusu karşı istihbarat örgütü çalışmalarına özel önem verilmelidir.” demiştir.

Rezidans ve temsilcilik kendi adamlarını önemli parti ve hükümet görevlerine yerleştirmiştir. Abdullah Sarwari ADC Devrim Konseyi Başkan Yardımcısı olmuştur. 30 Aralık tarihinde güvenlik güçlerine Amin’in destekçilerini ve yeraltı çalışmalarını açığa çıkarmaları emri verilmiştir.

KGB, ADC’deki olaylar ve yeni liderlik ile ilgili raporlar derlemiştir. 31 Aralık tarihli ve 2519-A no’lu, “27 ve 28 Aralık 1979 tarihinde Afganistan’daki olaylar konulu” Andropov, Ustinov, Gromyko ve Ponomarev imzalı ve SBKP Merkez Komitesi için hazırlanan ayrıntılı rapor: “Amin tarafından bu yılın Aralık ayında ADHP Merkez Komitesi Genel Sekreteri ve Afganistan Devrimci Konsey Başkanı N. M.

¹³⁷ Vasily Mitrokhin; A.g.e., s. 55

Taraki'nin öldürülmesi ile devrim yapılmasından sonra, Afganistan'da durum ciddi olarak bozuldu ve kritik hale geldi.” şeklinde gönderilmiştir.¹³⁸

Yeni hükümet ve Devrim Konseyi, geniş ve halkı temsil eden bir taban ile kurulmuştur. Bunlar eski Perçem ve halk temsilcileri, ordu temsilcileri ve parti dışı insanların temsilcilerinden oluşmuştur.¹³⁹

Nisan ayında Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinin Afganistan'daki statüsünü belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁴⁰

Yeni rejim manifestosunda şunlar ifade edilmiştir: *“Ulusal demokratik feodalizme karşı antiemperyalist devrim ile Afganistan'ın ulusal bağımsızlık ve egemenliğinin zaferini sağlayana kadar savaşacağını belirtiyordu. Dış politikası, SSCB ile dostluk ve işbirliğinin kuvvetlendirilmesi anlayışını takip edecekti. Eski rejimin yaptığı hatalardan ders çıkartılarak yeni liderlik insan hayatının ve yasalara uymanın geniş ölçüde demokratikleşmesi, sosyal hayatın temel kurallarının belirtilmesi ve otoritelerin bu yönde kuvvetlendirilmesi ile dine, kabilelere ve ulusal azınlıklara karşı daha esnek davranış şeklinin benimsenmesi ilkelerine ciddi şekilde önem vermeye hazırlanıyordu. Kamuoyunda da çok dikkat çeken önemli adımlardan biri ünlü politikacılar ve askeri personeli de kapsayan çok sayıda mahkumun serbest bırakılmasıydı. Onların çoğu (Qadir, Kesthmand, Rafi ve diğerleri) yeni Devrim Konseyi ve hükümette etkin ve aktif konumlarda çalıştırıldılar. Sovyet Ordusu ve uzmanlarına karşı davranış genelde iyiydi. Ülkedeki durum normale dönüyordu.”¹⁴¹*

Sovyetler Babrak'ı incelediklerinde; ADHP'nin teorik olarak en iyi eğitim almış liderlerinden birisi olduğunu, Afganistan'daki duruma ciddi ve objektif bir gözle bakabildiğini, Sovyetler Birliği'ne her zaman saygılı ve dostça davrandığını, ona partide ve bütün ülkede çok saygı duyulduğunu, tüm bulardan dolayı ADC'nin yeni liderliğinin ülkedeki durumu düzene koyup sakinleştirmek için etkin bir yol bulabileceğinden emin olmuşlardır.

SBKP MK; Ustinov'a ülkeyi işgal görevi, Gromyko'ya SSCB'nin hareketleri hakkında yabancı ülkelerin ilgilerini sakinleştirme görevi ve Ponomarev'e de komünist-sosyalist ve işçi partilerini uygun yollarla etkileme görevi verilmişti.¹⁴²

¹³⁸ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 56; Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, A.g.e., s. 10

¹³⁹ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.57

¹⁴⁰ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 57

¹⁴¹ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.57

¹⁴² Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.57

Afganistan'ın başkenti Kabil'de durum gergindi, zaman zaman işgal aleyhinde gösteriler yapılıyor, zaman zaman da dükkânların hepsi kapatılıyordu.¹⁴³

Sovyetler dış dünyanın soruna ilgi göstermesini engellemek için propaganda makinesini çalıştırmış ve oldukça başarılı da olmuşlardır. Savaşı dünya kamuoyuna Mücahitlere daha fazla ilgi ve yardım etmenin hiç bir faydası olmayacağı görüntüsü vererek yansıtmışlar ve dışarıdan müdahale edilmemesi halinde çoktan bitebilecek ufak bir çatışma olarak göstermeyi başarmışlardır. Sovyetler, Afganistan'a yaptıkları müdahaleyi bitirmeyecekleri ve “*emperyalistlerce desteklenen gizli savaşın*” Afganistan Demokratik Cumhuriyeti tarafından Sovyet yardımı sayesinde kazanılmakta olduğu izlenimini göstermeye çalışmışlardır. Dünya kamuoyunun durumla daha yakından ilgilenmesi için çok geç olduğu ve zaten problemin hallolduğu görüntüsü verilmişti. Devlet Başkanı Babrak Karmal'ı da, halkının iyiliğini isteyen, ülkedeki duruma egemen olan ve iyi reformlar başlatan, insan sever bir lider olarak göstermişlerdi. Sovyetler, Birleşmiş Milletler toplantılarını da bu konunun başka bir şeye gerek kalmadan sadece müzakerelerle bitirilerek sonuçlandırılacağına inandırmak için kullanmışlardır. Bir anlaşma yapılarak konunun çözülmesi konusunda “*ciddi*” oldukları görüntüsünü vermeye çalışan Sovyetler, yalnızca sürekli denetim ve ılımlı bir tutumun bu tür bir anlaşmayı sağlayabileceği konusunda ısrar ederek, Birleşmiş Milletler gözetimindeki görüşmeleri direniş hareketine daha fazla yardım yapılmasını önlemek maksadıyla hissettirmeden kullanmışlardır. Sovyetler tutumlarını açık bir şekilde ortaya koyarak, herhangi bir geri çekilme söz konusu olmadan önce direnişçilere diğer ülkelerden yapılan yardımın durdurulmasını şart koşmuşlardır. Ayrıca geri çekilme konusunu da Sovyetlerle Afgan komünist yönetimi arasında karara bağlanması gereken bir konu olarak görmüşlerdir.

Sovyetler Birliği, Pakistan'ı etkisiz hale getirip, direnişçilere yaptıkları yardımı durdurmak için, İslamabat Hükümetinin Afganistan'daki Mücahitlere yardım ettiği suçlamalarını yöneltmek yoğun bir propaganda kampanyası başlatmışlardır. Sovyet birliklerinin sınır bölgelerinde yaptığı faaliyetler de, Mücahitlerin de belirttiği gibi, yardım yollarını kesmekten çok Pakistan'a gözdağı vermeyi amaçlamıştır. Zaten yardım yollarının çok fazla olması nedeniyle bunların hepsini kesmek mümkün olmamıştır.

¹⁴³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

Sovyetler bu amaçlarına da tam anlamıyla ulaşamamış, beklediği neticeyi alamamıştır.¹⁴⁴

3.2.5. Halktan Gelen İlk Tepkiler

Rusları ilk önce kızmadan karşılayan Afgan halkı kısa sürede işgalin ne anlama geldiğini anlamıştır. Afganistan'da inanılan tek merkezi kuvvet Allah'tır. İnsanlar kısa sürede işgalcilere karşı Allah adına dinlerini kafir gördükleri komünistlerden korumak için ayaklanmışlardır. *“Rus kâfirleri, Allah'a olan kutsal inancın yerini şeytanla değiştirmek istiyordu.”* 1980 yılı Ocak ayında Babrak Tabeev, Ivanov ve Magometov'a *“halkın şimdi Babrak Karmal'ı ve yeni hükümeti iktidara Sovyetler Birliği'nin getirdiğini düşündüğünü, bu yüzden insanlara olayların gerçek yönünü öğretmenin gerekli olacağını”* söylemiştir.¹⁴⁵

Sovyet birliklerinin ülkeyi işgal ettikleri ilk günlerde, Kabil'de *“Ruslardan kurtulalım ve İngilizlere verdiğimiz dersi onlara da verelim.”* sloganları yazan pankartlar görülmeye başlanmıştır.

Afgan kamuoyunda genel kanı: Afganistan'ın bu işi Sovyet tankları olmadan da başarabileceği yönünde gelişmiş, *“Ruslar sadece zarar ziyana sebep oluyor.”* şeklinde değerlendirilmiştir. 29 Aralık tarihinde Çekoslovakya'daki Afganistan Büyükelçisi Boniadi, Amin'in görevden uzaklaştırılmasıyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *“Mevcut durum Sovyetler Birliği'nin işidir. Bu, Babrak'a siyasi sığınma hakkı veren Çekoslovakya'nın yardımıyla oldu. Bu basit olarak Afganistan'ın iç işlerine karışmaktır.”*¹⁴⁶ (Boniadi işten atılmıştı. Onun Batıya geçme planına engel olunmuş ve zorla Kabil'e geri dönmüştür.)

Afgan Magazine dergisi Farkhany Khalg'ın baş editörü Zaryab, 27 ve 28 Aralık tarihlerindeki olaylar için şu yorumu yapmıştır: *“Nisan 1978 olaylarından sonra çoğu entelektüelin takip ettiği yol ile ilgili kimse şu anda iyimser düşünmüyor. Amin'den nefret ediliyordu fakat Kabil ve ülkenin diğer bölgelerine yabancı kuvvetlerin gelmesi Afganlara neşe vermiyor.”* Bir KGB görevlisine de şöyle demiştir: *“Afganistan sakinleri Sovyet birliklerinin görevlerini yaptıktan sonra varlıklarını Afganları düşmanca hissettirmeye başlamadan evvel ülkelerine dönmelerinin iyi bir şey olacağını düşünüyor. Ruslar Karmal'ı iktidara getirdi. Kabil'deki insanlar Babrak Karmal'ın*

¹⁴⁴ Elie D. Krakowski., A.g.e., s. 11

¹⁴⁵ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.57; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.55

¹⁴⁶ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.57

dönmesinin iyi olduğunu fakat asıl nasıl döndüğünün önemli olduğunu söylüyorlar. Perçemler genellikle dürüst, terbiyeli ve kabul edilirler fakat son birkaç yılda Afganistan'da öyle örnekler yaşandı ki terbiyeli, nazik görünen insanlar, alçak, adi ve sadiste dönüştüler.”¹⁴⁷

Kabil Hükümetinin uyguladığı acemice ve aceleyle getirilen reform politikaları, özellikle kadınlara getirilen haklar, muhafazakâr halkı çok kızdırmış ve din elden gidiyor düşüncesiyle hükümete karşı silahlı hareketlerin başlamasına sebep olmuştur.¹⁴⁸

3.2.5.1. KGB'nin Aldığı Propaganda Tedbirleri

Afganistan'ın işgaliyle oluşan kötü görüntüden kurtulmak için KGB çok sayıda aktif tedbirler planlayarak onları uygulamaya başlamıştır.¹⁴⁹

Romanya'daki Sovyet Büyükelçisi V. Drozdenko, Dışişleri Bakanı Andrei'yi ziyaret etmiş ve Afganistan'a Sovyet birlikleri göndermenin arkasındaki sebepleri açıklamıştır. Romanya'nın olayı anlamasını ve olumlu yaklaşmasını beklemiştir. Andrei Sovyetler Birliği tarafından Afganistan'da yapılan hareketin SSCB'nin durumunu değiştirmeyeceğini söylemiştir. 29 Aralık tarihinde Romanya Komünist Partisinde Afganistan konusunu tartışmak için bir toplantı yapılmıştır. Merkez Komite Propaganda Sekreteri LIA Radulescu “*Sovyetler Birliği bize Afganistan'daki olaylar ile ilgili önceden düzenlenmiş bilgileri veriyor, bununla birlikte SSCB'den yapılan açıklamalara göre, Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişi egemenlik politikasının bir delilidir. Dünyayı kapsayan küresel amaçlarına ulaşmak için Sovyetler Birliği sosyalist ülkelerden destek ve anlayış bekliyor.*” demiştir. Geçici Merkez Komite Büro Üyesi Dumitru Popescu da konuşmasında: “*Romanya SSCB'nin politikasını kabul etmemeli, kör gibi hareket etmemeli, onların politikasını takip etmemeli.*” demiştir.¹⁵⁰

28 Aralık tarihinde Büyükelçi Vinogradov, İran'ın Kum kentinde Humeyni ile buluşmuş ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin sebeplerini anlatmaya çalışmıştır. Ona gizlice Amerikalıların ve başkan Jimmy Carter'ın şahsen Sovyet hükümetlerinden defalarca İran-Amerikan karışıklığı konusunda Amerika'nın tutumu ile ilgili anlayış göstermesini istediklerini söylemiştir. Fakat Sovyet liderlerinin elini gizlice İran'ın içişlerine sokmak isteyen Amerika'nın bu temelsiz iddialarını reddettiğini belirtmiştir.

¹⁴⁷ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.58; M. Hassan Kakar, Age. s. 55

¹⁴⁸ Willam Blum, *Afghanistan 1979-1992: America's Jihad*

<http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html>, s. 10

¹⁴⁹ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.58

¹⁵⁰ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.107

Sovyet liderliği, İran liderliğinin ve Şahsen Ayetullah Humeyni'nin bu konuda bilgilendirilmesi talimatını vermiştir. Bu, Afganistan'a karşı yapılan hareketin karşılığı olarak kabul edilmiş, Humeyni cevap olarak: *"Müslüman bir halk ile Müslüman olmayan bir hükümetin birbirlerini anlamalarının mümkün olmadığını"* söylemiştir.

Yeni yılın ilk haftasında dünya kamuoyunun en çok ilgilendiği ve yakından takip ettiği konu Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali olmuştur.¹⁵¹

Resmi bir ziyaret için Pekin'de bulunan ABD Dışişleri Bakanı Harold Brown, bu güne kadar Çin'i ziyaret eden ilk ABD Savunma Bakanı olmuş ve konuşmasında, "Sovyet işgalini kınamış ve Sovyetleri uyararak, Çin ile ABD'nin ortak çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda, savunma ve diplomasi yönünden birlikte eyleme geçeceklerini" açıklamıştır. Ondan önce, geçen Ağustos ayında ABD Başkan Yardımcısı konuyu biraz daha ileri götürmüş; Çin'in ABD'nin çıkarları için gerekli olduğunu belirtmiş ve dünyada Çin'i zayıflatmaya ya da yalnız bırakmaya çalışan herhangi bir ülkenin Amerika'nın karşısında yer alacağını söylemiştir.¹⁵²

8 Ocak 1980 tarihinde Beijing (Pekin) Rezidans'a, yerel diplomatik görüşmelerde ve basın toplantılarında Müslüman ülkelerin temsilcilerine: *"Afganistan'da durumun bozulmasına İran'daki olayların doğrudan ülkeyi etkilemesi olarak bakılmalıdır."* şeklinde söylenmesi talimatı gelmiştir.¹⁵³

Sami Kohen köşe yazısında yaptığı yorumda Afganistan işgalinin Çin ile ABD'nin yakınlaşmasını sağladığını, körfez ülkelerinin de Rus yayılması korkusuyla bu ittifaka yaklaştığını belirtmiştir.¹⁵⁴

24 Şubat 1980 tarihinde Tabeev ve İvanov Dışişleri Bakanlığına ve FCD'ye Sovyet birliklerinin Afganistan'a giriş nedenleriyle ilgili müşterek bir telgraf göndererek şu yaklaşımı teklif etmişlerdir: *"Afgan tarafı Afganistan'a sınırlı sayıda asker gönderilmesini defalarca teklif etti. Amin resmi olarak Sovyet Büyükelçisine ülkedeki karşı devrimciler, dışarıdan ABD, Çin, Pakistan ve gerici Müslüman ülkeler tarafından desteklendiği için Sovyet kuvveti talebini iletti. Emperyalist ve gerici güçlerin planı bölgede bir savaşa sebep olsa da, Amin'in liderliğinde kukla bir hükümet kurup ABD, Çin ve Pakistan'a yalvararak Afganistan'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne son vermek için kuvvetlerini göndermelerini istemektir. Bu şeytanca*

¹⁵¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.01.1980, s.2

¹⁵² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.01.1980, s.9

¹⁵³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 107

¹⁵⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 10.01. 1980, s.2

plan Amin'in yakın çevresindeki dar çembere sızmayı başaran ADC liderlerinin sağlam kuvvetleri tarafından açığa çıkarıldı. Bu yoldaşlara teşekkürler. Amin ülkeye direk saldırı tehdidi olunca, iç ve dış karşı devrim planlarındaki katkısının açıklanması için Sovyet birliklerinin ülkeye girmesine izin vermeye zorlandı. Amin Afgan liderliğinin üyelerinin çoğunluğuyla aynı fikirdeydi. Sovyet Hükümeti kardeş hükümetten gelen teklife olumlu yanıt verdi ve talebi karşıladı. Sovyet Hükümetinin Amin'in uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan 27 Aralık 1979 tarihinde meydana gelen olaylarla ilgili yapabileceği hiçbir şey yoktu. Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişi 1979 Aralık ayının ikinci yarısında başladı. 29 Aralık tarihinde Amin Müslüman yer altı teşkilatı ve CIA'in yardımıyla karşı devrimci bir darbe planlandı. Hatta 27 Aralıktan önce ADHP Merkez Komitesi Amin'i yargılayarak görevden uzaklaştırılması ve idamına karar verdi. Onlar Babrak'ı ADHP genel sekreteri olarak seçtiler. Aralık olaylarında Sovyet kuvvetleri tamamen tarafsız kalmaya gayret etti. Nisan Devrimi'nin başarılarını ve SSCB'nin güvenlik çıkarlarını tehdit eden ve Afganistan'ın iç işlerine müdahale ile dış saldırı tehlikesi olduğundan Afgan halkı SSCB'nin askeri desteği olmadan bu işin üstesinden gelemeydi.”¹⁵⁵

Afganistan'ın başkenti Kabil'de Karmal Hükümetine karşı halkın başlattığı çarpışmaların sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen yoğun bir şekilde devam ettiği, olaylarla ilgili 1 ABD'li ile 16 Pakistanlının tutuklandığı ve binlerce kişinin öldüğü bildirilmiştir.¹⁵⁶

Afganistan başkanlık sarayında bir süre önce çıkan çatışmada yaralandığı iddia edilen Başbakan Yardımcısı Sultan Ali'nin tedavi için götürüldüğü Sovyetler Birliği'nde kurtarılamayarak öldüğü bildirilmiştir.¹⁵⁷

Kızılhaç tarafından Pakistan'a sığınan Afgan mültecilerin sayısının yarım milyonu aştığı bildirilmiştir.¹⁵⁸

10 Mart 1980'de Brejnev, Fidel Kastro'ya bir mektup yazmış ve yazdığı mektupta: “Batı sert bir şekilde bastırmaya devam ettikçe ve Kızıl Ordu Afgan direnişini

¹⁵⁵ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 110

¹⁵⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.02. 1980, s.3; *Washington Post gazetesi*, 24 Şubat 1980, s.14

¹⁵⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 25.02. 1980, s.1

¹⁵⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.03.1980, s.3

durduramadıkça nasıl gerçekçi bir politika izleyeceklerinin belirsiz hale geldiğini” belirtmiştir.¹⁵⁹

Sovyetler Birliği’nin resmi haber ajansı TASS yayınladığı bir haberde; Namuslu gerçek Afganların, Sovyet birliklerine şükranlarını sunduğu belirtilmiştir.¹⁶⁰

Afganistan’ın başkenti Kabil’de Şubat ayı içerisinde yapılan gösteriye katıldıkları için tutuklananlardan 1078’inin serbest bırakıldığı açıklanmıştır.¹⁶¹

İran’nın ve ABD’nin Amin’e açıkça güvendikleri tespit edilmişti. Bu yüzden bir Amerikan gazetesi Mart 1980 tarihinde Afganistan’da düzenin kurulması gerektiğini yazmıştır. Daha sonra İran liderliğinde bir İslam devleti kurulması ve Nisan Devrimi kazanımlarının artırılması maksadıyla girişim olduğuna dair de bir delil bulunmuştur.¹⁶²

Nisan 1980’de Sovyet Ordusunun statüsünü belirlemek için Afganistan ile bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁶³

Trablus’ta yapılan Uluslararası Arap Halkları Dayanışma Birliği Toplantısı’nda aktif bir tedbir de alınmış, mevcut üyeler Afganistan’da Aralık ayında liderliğin değişmesinin bizzat halk tarafından yapıldığını ve bunun sadece halkın yararı için olduğunu kabul etmiştir. Afganistan’da halk Amin’in idaresine karşı olduğu için ülkenin problemlerinin baskı olmaksızın ve barışçı yöntemlerle çözülmesine izin vermiştir. Liderliğin değişmesi İran ve Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi dâhil iç ve dış sorunların çözümü için uygun şartlar yaratmış, Birleşmiş Milletler’de başlatılan Sovyet karşıtı kampanyanın amacı, dünya kamuoyunun dikkatini, Arap ülkelerinin büyük problemleri Kamp David Anlaşması ve Sedat’ın teslim olması gibi konulardan başka tarafa çekmek olmuştur.¹⁶⁴

24 Mayıs 1980 tarihinde ülkenin çeşitli yerlerinde Afganistan’daki Sovyet varlığını protesto eden gösteriler yapılmıştır.¹⁶⁵

SSCB halkı da hükümetinin davranışından hoşlanmamıştır ve zevkten havaya sıçramamıştır. Yabancı bir ülkenin işgali ile ilgili yapılan aldatici açıklamalar ve

¹⁵⁹ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 132; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 187/33

¹⁶⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 16.03. 1980, s.3

¹⁶¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 18.03. 1980, s.3

¹⁶² Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 110

¹⁶³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

¹⁶⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 108

¹⁶⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

hikayelerle gerçeklerin saklanması başılamamıştır.¹⁶⁶ Mesela Ukrayna'dan gelen istihbarat raporları Sovyet birliklerinin Afganistan'a gönderilmesiyle ilgili entelektüel kesimin olumsuz tepkisini yansıtmıştır. *"Biz kendi kendimize müdahale ettik ve ondan sonra Batılı ülkelerin bizim hareketimizi onaylamasını istiyoruz. Sovyetler Birliği eğer gerçekten dünyaya hâkim olmak istiyorsa neden Afganistan ile uğraşılıyor."* *"Hatta bazı KGB mensupları Kremlin yöneticilerinin yaptıklarından üzüntü duyarak, arkadaşlarıyla yaptıkları görüşmelerde, sırlarını açığa vurarak suçlanmaktan korktuklarını söylediler."* *"Bir Rus olduğum için utanıyorum. Bizler toprağa bağlı köle ve dilencileriz. Diğer insanları esir alarak onları da fakirleştiriyoruz."* ve KGB Afganistan'daki olaylarla ilgili yanlış bilgiler yazdırmaya devam etmiş, aynı şekilde Moskova'daki Amerikan Büyük Elçiliğini de gizli dinleme cihazlarıyla donatmıştır.¹⁶⁷

Afganistan'da aralarında devrik lider Amin'in kardeşi ve yeğeninin de bulunduğu 11 kişi idam edilmiş, Sovyet haber ajansı TASS da Kabil'de 60 öğretmen ve öğrencinin içme suyuna katılan bir zehir sonucunda hastaneye kaldırıldığını ve bunun da emperyalistlerin hain bir eylemi olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁸

Halkın ve ulusal azınlıkların isteklerini göz önüne almayan, iktidarı ve gücü zorla ele geçiren, kanlı bir terör ortamı yaratan, Amin'in politikalarının bir sonucu olarak ülkede asilerin işine yarayacak ortam yaratılmıştır. Amin'in Nisan Devrimi'nin ruhuna, slogan ve prensiplerine aldırış etmemesi Afganistan'daki Müslüman çevrelerin desteğinden yoksun bırakmış ve karşı devrim hazırlamak için dışarıdan desteklenerek hazırlanan güçlerin işlerini kolaylaştırmıştır. Fakat hala ADHP içinde Babrak tarafından yönetilen ulusal birlik hükümetinin iktidara gelmesini mümkün kılacak sağlıklı güçler vardı. Yeni hükümeti bekleyen acil görev ülkedeki durumun dengesini sağlamak ve dışarıdan gönderilen silahlı grupları halktan uzak tutmaktır. Amin'in politikaları halkın isteklerini karşılamamış ve burjuva propagandasıyla kafası karışan temiz köylülerin desteğini almak için dışarıdan gönderilen isyancıların işlerini kolaylaştırmıştır. 1978 yılında yapılan anlaşmaya dayanarak ülkedeki durumun dengesini sağlamak ve dış müdahaleyi durdurmak için, Babrak Hükümeti askeri desteği de kapsayan yardımı almak amacıyla Sovyetler Birliği'ne yönelmeye zorlanmıştır. Sovyet kuvvetleri oraya sadece durumun düzelmesi ve kardeş kavgasını önlemek için gelmişti. Afganistan'daki

¹⁶⁶ *Afghanistan in Our Lives (Yaşantımızdaki Afganistan)* Moskova 1989, İsimli eserde Askerler dâhil Rus toplumunun Konuya ilişkin görüşleri ayrıntılı olarak yer almaktadır.

¹⁶⁷ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 109

¹⁶⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 10.06. 1980, s.3

Sovyet birlikleri Birleşmiş Milletler birlikleri ile aynı kuralları uygulamıştır. Silahlarını kullanmaları kısıtlanmış yani şahsi savunma durumu hariç yasaklanmıştır. Sovyet birliklerinin ülkedeki varlığı sadece durumun düzelmesine yardımcı olmaktı ve bu başarılır başarılmaz geri çekilmeyi planladılar.¹⁶⁹

Sovyet işgal birlikleri, başkent Kabil'in 150 km kadar kuzeyinde, işgalden bu yana yaptıkları en büyük saldırıya geçmiş ve yoğun çatışmalarda direnişçilerden ve Sovyet askerlerinden çok sayıda ölü ve yaralı olduğu bildirilmiştir. Bu arada Afgan Ordusundan bir birliğin Sovyet saldırısı esnasında direnişçilere katıldığı da öğrenilmiştir.¹⁷⁰

14 Ekim 1980 tarihinde Moskova'da yapılan bir toplantıda KGB Başkanı Andrapov, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Pham Hung'a Afganistan'daki olayların özetini şu şekilde anlatmıştır: "1978 yılında Perçem ve Halk partileri bir devrim yapmıştır. Halk asker, Perçem ise entelektüel kesimin Partisi olmuştur. Bu iki parti on beş seneden beri birbirine düşmanlık yapmıştır. Her ikisi de Marksist-Leninist partilerdir fakat taktikleri farklı olmuştur. Halk Partisinin yaptığı Nisan Devrimi'nin bir sonucu olarak Taraki iktidara gelmiştir. O zaman Babrak partide onun yardımcısı olmuştur. Perçem ve Halk taraftarları mücadeleye devam etmişler, bunun sonucu olarak Perçemlerin büyük çoğunluğu hükümetteki önemli görevlerden uzaklaştırılmış ve hatta diğer ülkelere büyükelçi olarak atanmış veya baskı altına alınmışlardır. Mesela, Babrak Çekoslovakya'ya büyükelçi olarak gönderilmiştir. Onun ayrılışından sonra karışık ve zor anlaşılır bir kişi olan Amin ülkede ikinci adam olmuştur. Amin yeraltı teşkilatı üyesiiken SSCB, Babrak ve Taraki ile hiçbir teması olmamıştır. Amin kendinde çok fazla yetki toplamış ve partinin Başkan Yardımcısı, Devlet Başkan Yardımcısı, Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı, Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Devlet Güvenliği Bakanı olmuştur. Taraki oldukça yaşlanmıştı. İlk başlarda Amin'den memnun kalmış fakat iktidarı nasıl ele geçirdiğinin farkına varamamıştır. Taraki bazı olayları fark etse de dikkate almamış, bu nedenle herşeyi anladığında da artık çok geç olmuş ve Amin bütün gücü ele geçirmişti. Amin kendi girişimiyle Komünist Parti Genel Sekreterliğini toplantıya çağırması ve Taraki bütün görevlerinden uzaklaştırılmış, sonra tutuklanmış ve cezaevinde iken ölüme mahkum edilmiştir."

¹⁶⁹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 108

¹⁷⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.09.1980, s.3

Amin'in düşürülmesi ise Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişine rastlamıştır. Yaklaşık 40.000 caminin bulunduğu Afganistan'da Amin'in mollalarla ilişkisi iyi olmamış, başarısız bir toprak reformu yapmayı denemiş, yer altı teşkilatına üyesi 10'dan fazla olan köyleri bombalatmış, sonuçta da neredeyse tüm Afgan halkını kendine düşman etmiştir.

Sovyet birliklerinin Afganistan'a gönderilmesi için iki sebep olduğu görülmüştür: *“devrimi savunmak ve Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak”*. Eğer ABD Afganistan'a girerse Sovyetlerin sınıra çok miktarda askeri birlik yığması gerekeceği değerlendirilmiştir.¹⁷¹

Stratejik yaklaşımlar incelendiğinde Sovyet enternasyolanizminin, emperyalizme karşı savaşında çok geniş bir coğrafi alanı kapsadığı görülmüştür. Hindistan çok eski zamanlardan beri bir mıknotis gibi istilacıların dikkatini çekmişti ve Afganistan'ın güneyindeki denize mesafesi yaklaşık 500 km idi. (Matadorun kırmızı bayrağı sallaması gibi Taraki ve Amin Sovyetlerin önüne heyecanlı bir iddia atmıştır.) Burayı kullanarak rahatlıkla Hint okyanusuna ve Hürmüz Boğazı'na ulaşma imkânı görülmüştür. Hükümetler seviyesinde Taraki Brejnev'e başvurarak, Afganistan'ı denize ulaştırmak ve ordusunu bu bölgede özellikle Pakistan'a karşı harekât yapabilecek şekilde eğitmek ayrıca Afganistan lehine bu bölgede Peştun ve Beluci problemini çözmek için yardım talebinde bulunmuştur. Pakistan bu bölgede vücuttaki takma bir organ gibi görünmeye başlamıştı. Zaten İngiltere bölgeden ayrılırken geride bir problem bırakarak, denize ulaşmayı zorlaştırmak için Pakistan'ın kurulmasını sağlamıştı. *“Pakistan'ın, Peştun ve Belucilerini emperyalistlerin eline bırakmamalıyız.”* demiş ve ilaveten: *“Şimdiden Afganistan'daki Peştun ve Beluci bölgelerini kapsayacak şekilde kabileler arası bir çatışma başlatmak mümkün olabilir.”* demiştir. (Konuyu derinlemesine incelemek gerekirse, endüstride artan bakır talebini göz önüne almak gerekir. Zira Rusların kaynakları bitmek üzeredir. Afganistan'da fazla miktarda maden cevheri, petrol ve diğer mineraller vardır.) Ağustos 1978 tarihinde Amin hararetle Puzanov ve Gorelov'a: *“Basında Peştunistan ve Belucistan konularından bahsettirmememize rağmen konu bizim gündemimizdedir. Afganistan toprakları Umman Körfezi ve Hint Okyanusu'na ulaşmalıdır. Biz denizi kendi gözlerimizle görmeliyiz.”* demiştir.

¹⁷¹ Vasilij Mitrokhin; A.g.e., s. 111

Ekim ayında Amin sık sık kullandığı konuyu tekrar dile getirmiş: “Bizim görevimiz subay ve askerlerimizi, tanımadığımız ve kabul etmediğimiz Durand Hattı’na ve yeni sınırimız olması gereken İndus Vadisi’ne yönlendirmektir. Eğer biz bu tarihi görevi yerine getiremezsek, hiç kimse bizim görevimizi yaptığımızı söyleyemez. Hint Okyanusu’na bir çıkış yolumuzun olması gerekir.” demiştir.¹⁷²

Babrak da daha büyük bir Afganistan fikrini benimsemiş ve Durand Hattı’nı tanımamış fakat bu fikrini açıkça ilan da etmemiştir. KGB sınır bölgelerinden sorumlu görevlisi olan Matrasov bunu onaylamış ve: “Şimdi sınır konusunu komşularla tirmandırmanın zamanı değil. Her şey için uygun bir zaman vardır.” demiştir.

Bu konularda tecrübeli olan Rus yöneticiler Afgan dostlarını, ayaklarının yere basması, asli işleri olan ülkenin içindeki durumu düzeltmeye uğraşmaları ve okyanusa ulaşma konusunu gündemlerinin dışına çıkarmaları için sert bir biçimde uyarılmışlardır. Tecrübeli yöneticiler onların dikkatini “Önce Afganistan’ı fethetmek gereklidir.” diyerek çekmişlerdir. Kendilerini kabul etmeyerek direnişe destek veren Afgan halkına karşı ilan edilmemiş bir savaş başlatılmıştır.¹⁷³

3.2.5.2. 1979-1989 Yılları Arasında Afganistan'da Yaşanan Önemli Gelişmeler

SSCB’nin Afganistan ve İran ile komşu olan bölgelerinde bir alarm durumu ilan edilmiştir. Askeri ihtiyatların neredeyse tümü harekete geçirilmiş ve ekonomide kullanılan araçlara seferberlik gereği el konulmaya başlanmıştır. Tüm izinler kaldırılmış ve askeri birliklerin savaş kadrosu tamamlanarak %100’e çıkarılmıştır. Tüm haberleşme vasıtalarını kullananlara işgalden bahsetmek yasaklanmış, askeri ve sivil sevkیات hareketi çok fazla artmıştır.

Askeri birliklerin ve askeri malzemenin nakledilmesinin güvenliği ve taşınmasının sorumluluğu KGB’ye verilmiştir. Özel olarak oluşturulan askeri trenlere hiçbir durakta durmaması emredilmiştir. Yollar güvenlik için bölümlere ayrılmış ve

¹⁷² Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 112; Egor Evsikov, A.g.e., s. 43; George Arney, A.g.e., s. 34; (Durand Hattı 1893 yılında düzenlenmiştir. Afganistan ile Hindistan arasında bulunan kabile bölgelerinin ortasındaki Hindikuş bölgesinden geçer. Sırasıyla etki alanlarını gösterir. Günümüzde Pakistan ile Afganistan arasındaki sınırı belirler. Bu hat Sir Mortimer Durand’ın Afganistan Emiri Abdurrahman Han’ı ikna etmesiyle kabul edilmiştir ve İngiliz hâkimiyeti zamanından 20. yüzyılın ortalarına kadar Hint-Afgan sınır problemini oluşturmaya başlamıştır. Sonraları sınır hattı bağımsız Peştun devleti kurmak isteyen Peştun Bağımsızlık Hareketinin ana konularından biri olmuştur. 1980 yılında Durand Hattı’nın etrafındaki bölgede yaklaşık 7,5 milyon Peştun yaşıyordu.)

¹⁷³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 113

gizlice güvenlik sağlayan gözetim karakolları oluşturulmuştur. Bütün sektörlerde güvenlik ihlallerini önlemek için ajan çalışmaları arttırılmıştır. Resmi haberleşme ve radyo istasyonlarının tamamının idaresi teslim alınmıştır. Yabancıları hedef alan karşı istihbarat faaliyetleri de arttırılmıştır. Ulaştırma konusunun koordinesi, bu konuda çalışırken emekli olmuş ve seferberlik dolayısıyla tekrar silahlaltına alınmış olan subaylara teslim edilmiştir. Farsça bilgisi olan personele kritik görevler verilmiştir. KGB'nin R servisinden bir özel görev kuvveti Kuskha'ya gönderilmiştir. ABD'nin illegal gözlerini harekete geçirip geçirmediğini anlamak için araştırmalar yapılmıştır.

Afganistan'dan SSCB'ye düşman olması muhtemel yabancılar ile İranlıların ve Afganların tahliyeleri için hazırlıklar tamamlanmıştır. Ayrıca sızma yapması muhtemel Sovyet vatandaşlarının İran'a kaçma girişimlerine engel olunmuştur.¹⁷⁴

Afganistan'da 1978 ve 1979 yıllarında hava kuvvetinden, hava savunmasından ve 132.000 personelden oluşan bir ordu isyancılara karşı mücadele etmiştir. Ordunun ihtiyacı olan tüm malzeme ve teçhizat SSCB'den temin edilmiştir. Fakat Ruslar ve komünist yönetim orduya güvenememiştir çünkü çok sayıda personel firar etmiş ve direnişe katılmıştır.¹⁷⁵

2 Ocak tarihinde Karmal, Afgan halkına “Birleşerek bizim şanlı devrimimizi destekleyin.” çağrısı yapmıştır.¹⁷⁶

Sovyet Savunma Bakan Yardımcısı Mareşal Sergei L. Sokolov 4 Ocak 1980 tarihinde kararlı bir halde Afganistan'a gelmiştir. Generallerin hepsinin heves dolu oldukları görülmüş ve kendilerini zayıf rakiplerine ispat etmek için beklemeye tahammüllerinin kalmadığı görülmüştü. Hava kuvvetleri, Mücahitleri psikolojik olarak sıkıştırmak için yoğun bir şekilde bombardıman yapmış ve müteakiben ordu harekâtını icra etmeye başlamıştır.¹⁷⁷

Washington Post gazetesinin haberine göre, yeni Devlet Başkanı Babrak Karmal, halkı kazanmak için ilave faaliyetlere başlamıştır.¹⁷⁸

14 Ocak 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler, Sovyet askerinin Afganistan'a girişini kınamış ve geri çekilmesini istemiştir. 23 Ocak tarihinde Sovyetler Birliği'ne karşı hububat ambargosu dâhil çeşitli yaptırımlar uygulanacağı ilan edilmiştir. 27 Ocak

¹⁷⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 115

¹⁷⁵ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 118; Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 29

¹⁷⁶ Ludwig W. Adamec, *A.g.e.*, s. 55

¹⁷⁷ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 115

¹⁷⁸ *Washington Post gazetesini*, 14 Ocak 1980, s.1

1980 tarihinde Mücahit gruplar da birleşerek, Sovyetlere ve Afganistan'ın komünist yönetimine karşı mücadeleye başlamışlardır.¹⁷⁹

29 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK toplantısında 195/59 protokol numarası ile ADC'ye 1.000 kW kuvvetinde orta dalga radyo istasyonu kurulması için teknik konularda yardım etme kararı alınmıştır.¹⁸⁰

1 Şubat 1980 tarihinde SBKP MK, uluslararası ortamda destek almak maksadıyla Sosyalist Enternasyonal Başkanı B. Brandtu ve Finlandiya Sosyal-Demokrat Partisi Başkanı K. Sorsa'ya iletmek üzere birer mektup hazırlamıştır.¹⁸¹

5 Şubat 1980 tarihinde Andropov, SPKP MK'ye Afgan liderleriyle, partinin birliği dâhil çeşitli konularda yaptığı görüşmelerle ilgili bir rapor vermiştir.¹⁸²

7 Şubat tarihinde Andropov'un Afgan liderlerle yaptığı görüşmelerin incelenmesi toplantısında, Amu Derya Nehri üzerine yapılacak köprü dâhil alt yapının geliştirilmesi ve Afganistan'a bir demiryolu bağlantısı planlanması kararları alınmıştır.¹⁸³

7 Şubatta SBKP MK Politbürosu, Afganistan'daki durumu tartışmış ve Sovyet birliklerinin muhtemel geri çekilmesi konusunu ele almıştır.¹⁸⁴

13 Şubat 1980 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliği, Macar Dışişleri Bakanlığına bir şifreli telgraf çekip; Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgaline tepki olarak Hindistan'ın Pakistan'a görüşme teklifinde bulunmasıyla ilgili bir kısa rapor göndermiştir.¹⁸⁵

16 Şubatta Sokolov, SSCB Genelkurmay Başkan Yardımcısı S. F. Akhromeev ve S. K. Magometov, Babrak ile bir toplantı yaparak genel durumu anlatmışlardır. Ona Sovyet Ordusunun hareketi hakkında bilgi vermişler, Sokolov durumun tam anlaşılması

¹⁷⁹ Emin, Demirel, A.g.e., s. 30; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 56

¹⁸⁰ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 195/59

¹⁸¹ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 182/2

¹⁸² 5 Şubat 1980 tarihinde Andropov'un Afgan liderlerle yaptığı görüşmelerin raporunu SBKP MK'sine verdi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111586>;

¹⁸³ 7 Şubat 1980 tarihinde SBKP MK'sinin, Andropov'un liderlerle yaptığı görüşmeler konusunda yapılan toplantıda alınan 182 protokol numaralı karardan alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111588>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 175, ll. 1-2

¹⁸⁴ 7 Şubat 1980 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111587>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 120, d. 44, ll. 73, 77-80

¹⁸⁵ 13 Şubat 1980 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinin, Macaristan Dışişleri Bakanlığına çektiği 26 numaralı şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110534>; Macaristan Ulusal Arşivi (Magyar Országos Levéltár, MOL). XIX-J-1-j Pakistan, 1980, 113. doboz, 119-14, 001558/1980

için “*Hava kuvvetlerimiz 240 savaş sortisi, Afgan Hava Kuvvetleri de 56 sorti yaptı.*” demiştir.¹⁸⁶

16 Şubat 1980 tarihinde Hindistan’daki Macar Büyükelçiliğinden Macar Dışişleri Bakanlığına çekilen şifreli telgrafta: “Hindistan Hükümetinin görüşüne göre, Sovyetlerin Afganistan’ı işgalinin bölgesel istikrarı tehdit ettiğini ve Amerika veya Çin’in bölgeye müdahale etmesi için bir davetiye çıkartabileceğini belirtmiştir.”¹⁸⁷

Gerici medyaya karşı 19 Şubat 1980 tarihinde SSCB Afganistan’da Sovyet yanlısı olarak çalışacak yeni bir medya gücü oluşturmak için plan yapmış, plana Afgan “Bakhtar” ajansı çalışanlarına Moskova’da staj yaptırmak da dâhil edilmiştir.¹⁸⁸

22 Şubat tarihinde SSCB Devlet Başkanı Brejnev, “Sovyet birliklerinin Afganistan’dan her türlü dış müdahale sona erdiğinde” derhal geri çekileceğini açıklamıştır.¹⁸⁹

İlk şiddetli saldırı insanları korkutmamış ve onlar sadece güvenliklerini sağlamak için bir miktar geri çekilmiştir. 20 Şubattan, 27 Şubata kadar Kabil’de Sovyet karşıtı protesto gösterileri yapılmıştır. Başkentte düzeni ve asayişini temin etmek için takviye olarak Afgan Ordusunun birlikleri kullanılmıştır. Şehir kuşatma altına alınmış, şehre gelen tüm yollara engeller konmuş ve gizli pusu mevzileri kurulmuştur. Ayrıca tüm köprüler kapatılmış ve Kadir şehrin komutanı olmuştur. Sovyetler birliğinden 24 bölük (2.000’den fazla Sovyet askeri), 30 tank ve 200 zırhlı personel taşıyıcı ile Afgan Ordusundan 11 bölük (1.000 askerden fazla), 43 tank ile 40 personel taşıyıcı ve mobil roketatarlar harekâta katılmıştır. İnsanları korkutmak için şehir üzerinde ve çevresinde uçuşlar yapılmıştır. Sovyet uçakları 156, Afgan uçakları 49 sorti yapmıştır. 900’den fazla gösterici tutuklanmıştır. Kabil’de durumu normale kontrollü bir şekilde döndürmek için, bir koordine merkezi kurulmuş ve Sarwari merkezin başına sorumlu olarak getirilmiştir. Diğer üyeler Tümgeneral Kadir, şehir komutanı ve Babrak’ın teklifiyle B. S. İvanov seçilmişlerdir. Onlara Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve

¹⁸⁶ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 115

¹⁸⁷ 16 Şubat 1980 tarihinde Macaristan’ın Hindistan Büyükelçiliğinden Macaristan Dışişleri Bakanlığına çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112299>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL) XIX-J-1-j Sovyetler Birliği, 1980, 126. doboz, 145-135, 001329/1/1980

¹⁸⁸ 19 Şubat 1980 tarihli Afganistan’a medyasının kuvvetlenmesi için yardım konusunda doküman, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111753>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 198/9

¹⁸⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 56

diğer devlet organları ile işbirliği ve faaliyetleri yöneterek gerekirse emir verme yetkisi verilmiştir.¹⁹⁰

29 Şubat 1980 tarihinde Moskova’da yapılan Sosyalist Ülkelerin Dışışleri Bakanları Toplantısı’nda; Sosyalist ülkelerin Afganistan konusunda işbirliği yapması kararlaştırılmıştır. SSCB, ABD’nin Sovyetlere karşı bir NATO destek hattı oluşturma girişimini, Sovyet etkisini azaltmak için saldırgan bir hareket olarak algılamıştır. Bunun aksine, Sovyetler Afganistan’da bulunmalarının sebebinin saldırı için değil de savunma için olduğunu iddia etmiş ayrıca SSCB liderliği, ABD’nin dış politikasını etkisiz hale getirmek için NATO ülkeleri ile bağların kuvvetlendirilmesi gerektiğine inanmıştır.¹⁹¹

9 Mart 1980 tarihinde ABD başkanı Ronald Reagan: “eğer Sovyet güçlerine karşı savaşan Afgan özgürlük savaşçıları silah isteğinde bulunursa, bunun dikkate alınması gereken bir husus olduğunu” söylemiştir.¹⁹²

10 Mart 1980 tarihinde Politbüro Fidel Kastro’nun Afganistan ile Pakistan’ın aralarını düzeltme teklifi konusunu görüşerek bir rapor düzenlemiş ve Brejnev Kastro’ya bir mektup yazmıştır.¹⁹³

Sovyet erleri ve subayları hiç utanmadan yağma yapmaya başlamış ve askeri malzeme ile akaryakıt üzerinden vurgun yapmışlardır. Onlar trafik kurallarına dahi uymamayı alışkanlık haline getirmişlerdir. 12 Mart 1980 tarihinde Babrak, Afganistan’da konuşlu Sovyet birlikleri konusunda bir anlaşma imzalamak için Moskova’ya giden S. M. Dost’tan konuyu halletmesini rica etmiş, o da Moskova’da dost Sovyetlerle Afganistan’da konuşlu Sovyet birlikleri meselesini görüşmüştür.¹⁹⁴

13 Mart 1980 tarihinde Dışışleri Bakanı Şah Muhammed Dost “dostluk ve kardeşlik ziyaretinde” bulunmak üzere Moskova’ya gitmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 117

¹⁹¹ 29 Şubat 1980 tarihinde Moskova’da yapılan Sosyalist Ülkelerin Dışışleri Bakanları Toplantısı’nın raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112495>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11/4396

¹⁹² Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

¹⁹³ 10 Mart 1980 tarihinde Kastro’nun Afganistan-Pakistan arabuluculuğu teklifi üzerine alınan Politbüro kararı ve Brejnev’in Kastro’ya mektubu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111589>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 5, <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 187/33

¹⁹⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 123

¹⁹⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

10 Nisan 1980 tarihinde, SBKP MK Politbürosu, Gromyko-Andropov-Ustinov-Zagladin'in 7 Nisan tarihli raporuyla, Afganistan'daki Sovyet kuvvetlerinin rolünü ve ABD ile devam eden gerilim konusunu görüşmüştür.¹⁹⁶

12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale, ABD olimpiyat komitesine Afganistan'ın işgaline tepki olarak Başkan Carter'ın yaptığı "olimpiyatları boykot" teklifini savunan bir konuşma yapmıştır. Bir gün sonra ABD olimpiyat komitesi boykot konusunu oylayarak kabul etmiştir.¹⁹⁷

Pakistan Savunma Bakanlığı, Afgan silahlı kuvvetlerinde görevli teğmen Nazar Muhammed'in, Belucistan bölgesinde Rus yapımı bir T-54 tankı ile sınırı geçip Pakistan'a sığındığını açıklamıştır.¹⁹⁸

6 Mayıs 1980 tarihinde SBKP MK'de Afganistan'ın siyasi bağlantıları ve dış ilişkilerinin düzenlenmesi konuları ele alınmıştır.¹⁹⁹

8 Mayıs 1980 tarihinde, SBKP MK Politbürosu, 6 Mayıs'ta gelen ve Kastro'nun arabuluculuk isteği ve reddedilmesi konusundaki komisyon raporunu inceleyerek bir karara bağlamış; Havana'daki ve Kabil'deki Sovyet büyükelçilerine Afganistan'daki durum ile ilgili Karmal'a ve Kastro'ya söyleyecekleri hususları içeren konuları bir talimat olarak göndermiştir.²⁰⁰

24 Mayıs 1980 tarihinde Afganistan'daki Sovyet varlığını ve ilerlemesini protesto etmek için Kabil'de gösteriler yapılmıştır.²⁰¹

27 Mayıs 1980 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Afganistan'ın işgalinden sonra SSCB-ABD arasında oluşan gerilim konusunda Berlin'de bir görüşme yapmışlardır.²⁰²

¹⁹⁶ 10 Nisan 1980 tarihinde SBKP MK Politbüronun gelen rapor üzerine toplantısının kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111590>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 176, ll. 9-17

¹⁹⁷ 12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale'nin ABD olimpiyat komitesine yaptığı olimpiyatları boykot çağrısı konuşması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123796>; ABD Dış İlişkiler Arşivi FRUS 1977-1980, Vol. 1, Document 143,

¹⁹⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13.04. 1981, s.3

¹⁹⁹ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

²⁰⁰ 8 Mayıs 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun gelen komisyon raporu doğrultusunda kararı ve talimatın SSCB'nin Afgan Büyükelçisine iletilmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111591>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD [RGANI] f. 89, per. 34, dok. 8; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 195/XVIII

²⁰¹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

²⁰² Afganistan'ın işgalinden sonra SSCB ile ABD arasındaki ilk üst düzey görüşme 16 Mayıs 1980 tarihinde Viyana'da Gromyko ve Muskie arasında gerçekleşti. 27 Mayıs 1980 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı Muskie arasındaki Berlin görüşmesi,

8 Haziran 1980 tarihinde Kabil Radyosu öldürülen eski başkan Hafizullah Amin'in destekçisi ve yardımcısı 10 kişinin idam edildiğini duyurmuştur. 14 Haziran tarihinde de Kabil haber servisi eski bakanlardan Muhammed Zarif'in, Sahibjan Sahra'i'nin ve Sıddık Alemyar'ın idam edildiğini duyurmuştur. Temmuz ayında da 60 ülke Afganistan'ın işgalini protesto etmek için Moskova'da düzenlenen olimpiyatlara katılmamıştır. 14 Eylül tarihinde Afgan kabilelerinin desteğini sağlamaya çalışan Sınır İşleri Bakanı Faiz Muhammed bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Ekim ayında CIA Ahmed Şah Mesud'a bir miktar yerden-havaya atılan portatif SAM-7 füzesi vermiştir.²⁰³

18 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosu, Afganistan'a askeri yardım sağlanması ve bazı birliklerin muhtemel geri çekilmesi konularında karar almıştır.²⁰⁴

21 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK Erich Honecker'e bazı Sovyet birliklerinin geri çekildiğini bildirmiştir.²⁰⁵

23 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK Genel Kurul Toplantısı'nda Afganistan'daki durum, ABD ve NATO ülkeleriyle ilişkilerdeki bozulma görüşülmüş ve Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko Afganistan'a yaptıkları yardımın iyi niyetlerle fedakarca yapıldığını anlatmıştır.²⁰⁶

1980 yazında Sovyet tarafının teklifi üzerine Afganistan arazisi sekiz bölüme ayrılmıştır. Her bölgeye ADHP Merkez Komitesi ve Devrim Konseyinin bir temsilcisi atanmıştır. Onların görevi, yerel iktidar organları, ADHP eyalet komiteleri, silahlı kuvvetler birlikleri, KHAD ve Sarandoy birimleri arasındaki koordineyi sağlamak ayrıca askeri ve sosyo-ekonomik konular ile üst düzey parti organlarının bölgede propaganda ile ilgili aldığı kararların doğru olduğundan emin olmak şeklinde belirlenmiştir. Kuzeybatı bölgede B. Shatin, Kuzeyde M. Deknesh, güneydoğuda N. Muhammed, kuzeydoğuda N. Takzib ve merkezde Vatanjar temsilci olarak atanmıştı. Kabil şehrinin çevresine savunma hatları oluşturulmuştur. Kabil'e gelmek isteyecek

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117260>; Doğu Almanya Arşivi Stiftung Archiv der Parteien- und Massenorganisationen im Bundesarchiv, Berlin, DY30 IV 2/2.035/70 pp.40-42

²⁰³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

²⁰⁴ 18 Haziran 1980 SBKP MK Politbürosu Kararları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111592>; Rusya Federasyonu Geçici Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 176, ll. 101-102,

²⁰⁵ 21 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK'sinden Erich Honecker'e verilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111593>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575

²⁰⁶ 23 Haziran 1980 tarihinde yapılan SBKP MK genel kurulunda Afganistan'daki durum toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111594>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 13, dok. 5, ll. 1-5; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

isyancıların kullanması muhtemel olan yollara tuzaklar ve pusular kurulmuş, destek için özel komando taburları kurulmuştur. Bir isyan durumunda Sovyet askeri birliklerine; askeri kulüp, Sovyet ordu haberleşme merkezi, büyükelçilik ve Tape Tajbek'teki barakalarda gizlenmeleri emri verilmiştir.

KGB temsilciliği ve Sovyet komutanlığı Afgan halkının hükümeti desteklemediğine ve bu nedenle Pakistan ile İran'a kaçtığına inanmıştır. Onlar Afgan yetkililerin, düşmanla baş etmek için yeterli olmadığını ve düşmanın yaptığı saldırılara karşı yeterli yoğunlukta ve derecede uğraşmaktan aciz olduğunu, SSCB'nin bu konuları üstlenerek mücadeleye aktif olarak katılmasının uygun olacağını değerlendirmişlerdir.²⁰⁷

Sovyetlerin Pakistan sınırında Mücahitlerin kullandığı patikalara mayın döşemeye başladığı bildirilmiştir.²⁰⁸

16 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Vadim Zagladin ile Macar Sosyalist İşçi Partisi Dış İlişkiler Başkan Yardımcısı Gyula Horn arasında yapılan görüşmede, SSCB'nin dış politikası ve Sovyet politika yapıcılar arasında çatışmalar olduğu açığa çıkmıştır. Ayrıca ABD'nin kötü etkisini dengelemek için Batı Avrupa ile müttefiklikleri artırmak gerektiği ve Afganistan'daki karmaşa dolayısıyla Sovyet politikasındaki fikir uyuşmazlıklarının ortadan kaldırılması gerektiği konuları görüşülmüştür.²⁰⁹

18 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK Erich Honecker'e, Pakistan'ın Afganistan ve İran ile görüşmelerini sürdürebilmesi için Pakistan'ın isteklerini anlatan ve Pakistan'ın Karmal'ın hükümetin başından uzaklaştırılmasını istediği yönünde bilgi veren bir rapor göndermiştir.²¹⁰

Kırsal kesimin büyük çoğunluğunda asiler kontrolü ele geçirmişti. 1980 yazında Kandahar şehri ayaklanmış, Halk Partisi destekçisi ve şehir komitesi sekreteri A. Kauit kavgayı Perçem yöneticilerinin çıkardığını belirtmiştir. 30 Ağustos tarihinde şehir Sovyet kuvvetleri tarafından tamamen kuşatılmıştır. Çevredeki araziler ve köyler

²⁰⁷ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 120

²⁰⁸ *Washington Post gazetesini*, 8 Temmuz 1980, s.1

²⁰⁹ 16 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Vadim Zagladin ile Macar Sosyalist İşçi Partisi dış ilişkiler başkan yardımcısı Gyula Horn arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112496>; Macaristan Ulusal Arşivi MOL), M-KS 288 f. 47/764,

²¹⁰ 18 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'sinden Erich Honecker'e verilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111595>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575

taranmış ayrıca baskı sağlamak için topçu desteği ve uçaklar yoğun bir şekilde kullanılmış, bunlardan sonra da kara harekâtı başlamıştır.²¹¹

1 Eylül 1980 tarihinde yayınlanan belgede ABD'nin direnişçilere yaptığı yardım konusunda elde edilen istihbari bilgiler ve ABD'nin devrim karşıtlarını eğittiği, bunun için kullandığı yöntemler ve Mücahitlere Sovyetlerin desteklediği ADHP'ye karşı savaşmaları için bedelsiz verilen silah ve teçhizat anlatılmıştır.²¹²

Herat şehrinde de benzer bir durum ortaya çıkmış, orada da bir grup halk partisi mensubu Babrak Hükümetine karşı savaşmaları için organize edilerek kışkırtılmıştı. Grupta, Herat Eyaleti Parti Sekreteri Sagin, Organizasyon Departmanı Sorumlusu Abdülzahir, Chupon, ADHP eyalet komitesinden bir üye ve valilik departmanı sorumlusu, Herat Şehir Komitesi Başkan Yardımcısı, siyasi işlerden sorumlu 17. Tümen Komutan Yardımcısı, bölge alt komitelerden iki sekreter, şehir ve kasaba parti komitelerinden dokuz üye ve Sarandoy'un iki lider üyesi bulunduğu öğrenilmiştir. Bu, 17. Tümen'deki ilk problem değildi, daha önce de bu tür faaliyetler görülmüştür. Mart 1979 tarihinde otoritelere karşı ayaklanmaya kalkmışlardır.

SSCB Savunma Bakanlığı ve KGB temsilciliği Kabil rejiminin şehir ve eyalette otoritesini sağlamak ve isyancılara karşı askeri, operasyonel ve siyasi tedbirler alabilmek için plan yapmaya çalışmışlardır. Şehir Sovyet birliklerince kuşatılmıştır. Eylül ayında Herat çevresi ile eyalette bir seri operasyon yapılmış, İran'ın yakınlığı dolayısıyla Afganistan'ın batısına Partizan hareketlerin yayılması konusunda İran'ın üs olarak kullanılması ihtimali de göz önüne alınmıştır. Afgan-İran sınırının en hassas bölümleri sıkı bir şekilde kapatılmış ve yollar mayınlanmıştır. Özel servislerin yerel üyeleri düşmana bilgi sızma ihtimalini önlemek için tedbir olarak, operasyon planlamasına dâhil edilmemiştir. Khad'ın 17 üyesi, 44 parti üyesi ve Sarandoy'dan (jandarma) 152 savaşçı birim Kabil'den gönderilmiştir. 35 güvenilir gönüllü de yerel birimlerden seçilmiştir. Şehir için savaş bir hafta sürmüş, kuşatılanlar şiddetle direnmiş ve silahları yetersiz olmasına rağmen kahramanlık ve üstün cesaret göstermişlerdir. Dört defa kendilerini saran çemberi yarmayı denemişler, buna rağmen 11 Eylül tarihinde Herat düşmüştür. Çatışmada içlerinde 3 isyancı liderin de bulunduğu toplam 551 isyancı öldürülmüş ve ilaveten isyancılardan 1.036 kişi de tutuklanarak hapse

²¹¹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 117

²¹² 1 Eylül 1980 tarihli ABD'nin Afgan Mücahitlere yaptığı yardımla ilgili istihbarat notu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111792>

atılmıştır. Asilerden 13 motorlu araç, 19 motosiklet, 73 tüfek ve 40 kg patlayıcı ele geçirilmiştir.²¹³

9 Eylül 1980 tarihinde SBKP MK, 227/73 protokol numaralı karar ile Parlamentolararası Birliğin 67. konferansında anti-Sovyet ve anti-Afgan eğilimli maddeleri içeren karar projesinin tartışılmasına karşı alınacak tedbirleri belirlemiştir.²¹⁴

2 Ekim 1980 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov, SBKP MK'ye ABD'nin Mücahitleri eğitimi konusu da dâhil, Afganistan'a yapılan dış müdahalelerin anlatıldığı bir rapor sunmuştur.²¹⁵

Şehirde 4 kontrol noktası kurulmuş, şehre giriş çıkış yapan herkes kontrol edilmeye başlanmış ve şüpheli görülenler gözaltına alınmıştır. Bu faaliyetin sonunda 4 İranlıyı da kapsayan 2.500'den fazla insan tutuklanmıştır. Sızmaya çalışanlar için stadyumda bir kamp kurulmuş ve 2.225'den fazla kişi burada muhafaza edilmiştir. Ayrıca 651 kişi de cezaevine konmuştur. Emniyete destek sağlamak için 43 ordu devriyesi caddelerde devriye gezmiştir.

Bir ay süren çatışmanın sonucu olarak Herat eyaletinin 22 yönetim biriminden 5'i isyancılardan temizlenmiştir. Ekim ayında da diğer 9'u temizlenmiştir. İki Motorize Piyade Alayı, iki Paraşüt Taburu ve bir Özel Keşif Bölüğü olmak üzere toplam 4.500 tam teçhizatlı ve silahlı asker operasyonlara katılmıştır.

145 kişi mevcutlu KGB'nin "*Cascade (Çağlayan)*" birliği ile gerçek direniş gruplarını bulmak ve imha etmek için kurulan sahte gruplar çok önemli bir rol oynamıştır. Muharip birlikler Afgan müttefikleriyle binaları ve evleri iyice araştırmış, kuvvetlerin ele geçirdiği bölgelere giriş çıkışı yasaklamışlar ve tüm yaşayanları inceleyerek ayrıntılı bir şekilde araştırmışlardır. Çatışmalarda 121 kişi öldürülmüş ve 357 kişi de tutuklanmıştır. 13 yerel ve İslami komite ortadan kaldırılmıştır. Zararlı yayınlar, silah ve mühimmata el konmuş, Cascade (Çağlayan) Birliği'nden edinilen faydalı tecrübeler sonraları diğer eyaletlerde de kullanılmıştır.

Mareşal Sokolov, FCD Başkanı Kryuchkov ve V. N. Spolnikov Ekim ayında uçakla Herat'a giderek durumu incelemiş ve Rus komutanlar, KGB birimlerinin yaptıkları faaliyetleri onayladıklarını ve uygun bulduklarını bildirmişlerdir. Üst subaylarla yaptıkları bir toplantıda Afgan yetkililerden önceden izin almaksızın Sovyet

²¹³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 117

²¹⁴ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

²¹⁵ 2 Ekim 1980 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un, SBKP MK'sine Afganistan'a dış müdahale konusunda sunduğu rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111596>; Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 177, ll. 84-86,

birliklerinin üs bölgelerinin etrafında 50 km yarıçapındaki bölgede Sovyet komutanlara istedikleri gibi operasyon yapma yetkisi verdiğini belirtmişlerdir. Sovyet birliklerinin ana görevi isyan grupları ve isyancı liderlerini yok etmek olarak belirlenmiştir.²¹⁶

22 Ekim 1980 tarihinde SBKP MK 223/67 protokol numarasıyla aldığı karar gereğince, İtalyan sosyalist partisinin Sovyet karşıtı, Afganistan yanlısı faaliyetleri nedeniyle, “Novoye Vremya” (Yeni Zaman) dergisine, protestoyu gerçekleştiren İtalyan ve Fransız sosyalistlerin CIA ile ilişkileri olduğunu bildiren bir makale yayınlatılması talimatı verilmiştir.²¹⁷

23 Ekim 1980 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile ADHP Politbürosu mensubu Sultan Ali Keshtmand arasında yapılan görüşmede darbe ve Sovyet işgali sonrasında Afganistan’daki durum tartışılmıştır. Honecker, Afganistan’ın durumunu 1945 yılındaki Doğu Almanya’nın zayıf uluslararası durumuyla karşılaştırmıştır.²¹⁸

27 Ekim 1980’de Prag’da Uluslararası Basın Mensupları Toplantısı’na Afganistan’ın da iki temsilcisi davet edilmiş, onların yol masraflarını da Sovyetler Birliği karşılamıştır.²¹⁹

29 Ekim 1980 tarihinde Macar Sosyalist partisinden yoldaş Janos Kadar, yoldaş V. Pavlov ile görüşmüştür. Pavlov onu SBKP MK adına Babrak Karmal ile yapılan konuşmalar konusunda bilgilendirmiştir. Karmal’ın Sovyetlerin Afganistan’da bulunmasına pozitif yaklaştığını, önemli ekonomik ve politik yardım için teşekkür ettiğini ve Sovyet ekonomik reformlarının Afgan ekonomisiyle birleşmesi gerektiğini söylediğini bildirmiştir.²²⁰

Afgan halkına karşı savaşın ikinci safhası da Sovyet birlikleri tarafından başlatılmıştır. Bu safhada zulüm iyice artmış; kısa süreli gaz bombaları, kimyasal silahlar da dâhil olmak üzere son teknoloji ve son sistem silahlar kullanılmaya ve Afgan halkı üzerinde denemesi yapılmaya başlanmıştır. Operasyonlar, rakipler ile ilgili olarak, partizanların yeniden toparlandıkları ve Afganistan’a gelmeden önce dinlendikleri

²¹⁶ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 117

²¹⁷ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 233/67

²¹⁸ 23 Ekim 1980 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile ADHP Politbürosu mensubu Sultan Ali Keshtmand arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117261>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2367, pp. 66-7,

²¹⁹ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>

²²⁰ 29 Ekim 1980 tarihinde Brejnev ve Karmal arasındaki konuşmalar ile ilgili Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112500>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11/4391,

Pakistan ve İran'dan elde edilen istihbari bilgilere dayanarak yapılmaya başlanmıştır. Ustinov, Brejnev'e devrim karşıtlarına karşı yürütülen savaşta Sovyet birlikleri ve KGB birimlerinin ana rolü üstlendiği raporunu vermiştir.²²¹

1 Kasım 1980 tarihinde yapılan SBKP MK'de Afganistan'da kurulacak 1.000 kW'lık orta dalga radyo istasyonu için teknik yardım ve mali destek sağlanması kararlaştırılmıştır.²²²

Chekist liderleri, ADC'nin Pakistan, İran ve Çin ile olan tüm sınırlarının kapanması konusunda ısrar etmişlerdir fakat Afganistan'ın bu görevi yapmak için ne isteği ne de yeterli askeri birliği kalmamıştır. Böylece Sovyetler sınırlarda düzenin korunması sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. Sınır kuvvetlerinin komutası Sovyet-Afgan sınırına verilmiş, 5.000 asker devriye görevi yapmaya başlamıştır. İsyancıların Termez'deki ana ikmal yollarına pusular kurulmuştur. Sovyetler, Mayıs 1980 tarihinde Çin ve Pakistan ile 400 km sınırı olan ve üç sınırın birleşme noktası olan Doro Geçidi'ni de içine alan Afgan Pamir bölgesini de işgal etmiş ve Pamir'e giden 16 geçidi kapatmışlardır. Bu geçitler Çin'den Afganistan'a haberleşme ve ikmal için kullanılmıştır. Haziran 1981 tarihinde Andropov'un emriyle Pakistan ve İran sınırındaki ikinci sınır hattının gerisindeki kritik noktalara ilave KGB birimleri konuşlandırılmış, ilaveten beş sınır tugayı ve muharip birlikler kurulmuş, böylece arka arkaya sınırı koruyan üç hat oluşturulmuştur. Bunlara ilaveten patikalar ve geçitler imha edilmiş ve muhtemel geçiş güzergâhlarına mayınlar döşenmiştir. Devlet Başkanı Babrak Karmal 24 Ocak 1981 tarihinde, Sovyet Büyükelçisine ve Grekov'a; *"Şimdi Sovyetler Birliği Afgan devrimini kurtarmak için ciddi adımlar attığından, iki ülkenin kaderi tamamen birleşti."* dediğinde son derece haklıydı.²²³

16 Aralık 1980 tarihinde SBKP MK toplantısında ADHP'nin ideolojik çalışma ve yayılmasında destek olacak basın, yayın ve propaganda faaliyetleri konusundaki tedbirler ele alınmıştır.²²⁴

31 Aralık 1980 tarihinde SBKP MK sekreterliğinin 244/19 protokol numaralı kararıyla SSCB İçişleri Bakanlığı askerleri ile İçişleri kurulları mensuplarının, ADC'ye

²²¹ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 118; William Blum, A.g.e., s. 12

²²² 1 Kasım 1980 tarihinde yapılan SBKP MK'sinde Afganistan'da kurulacak 1.000 kW'lık orta dalga radyo istasyonu için teknik yardım ve destek sağlanması kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111558>

²²³ Vasiliy Mitrokhin, A.g.e., s. 119

²²⁴ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 241/8

özel görevli olarak uluslararası yardımda bulundukları için, SSCB madalya ve nişanlarıyla ödüllendirilmesine karar verilmiştir.²²⁵

1981 yılında Moskova, Sovyet Ordusuna karşı direniş hareketinin tamamen bastırılması, isyancılardan kurtulunması ve Kabil rejiminin tüm ülkeye yayılması emrini vermiştir. Bölgelerdeki Sovyet temsilcilerinin yetkileri arttırılmış, onlara isyancılara karşı savaşta acil operasyonel kararlar alma yetkisi de verilmiştir. Bölgelerin karargâhlarında görevli askeri danışmanların, taburları harekâta kullanmasına izin verilmiş ve bazı zayıf bölgelerde Sovyet birlikleri Afgan birliklerinin yerini almıştır. SSCB Savunma Bakanlığında tüm harekâtı koordine etmesi için operasyonel bir grup kurulmuş, üyeleri olarak; Matrasov, Sokolov, Akhromeev, Y. K. Alexeev, A. V. Romanstov ve V. N. Spolnikov seçilmiştir. Matrasov, Sokolov ve Akhromeev ordunun ve sınır birliklerinin harekâtını koordine etmekten sorumlu olarak atanmış ayrıca V. A. Chuchukin ve N. I. Makarov'la birlikte KGB ile işbirliği yapmaktan da sorumlu olmuşlardır.

Bu kişilere Türkistan askeri bölgesi (komutanı Korgeneral Y. P. Maximov), 40'ncı Ordu, ADC Savunma Bakanlığı ve ADHP Merkez Komitesine Sovyet ve Afgan askeri birliklerinin karargâhları ile KGB temsilcilerinin kullanılması ve birlikte yapacakları operasyonlarda birlikteliği kolaylaştıracak yardımda bulunmaları talimatı da verilmiştir.²²⁶

Sovyet Büyükelçiliğinde; Cascade birliklerinin komutanları, KGB'den kıdemli siyasi ve askeri danışmanlar ile İçişleri Bakanlığı yönetim bölgelerinden yetkililerin katılımıyla geniş katılımlı toplantılar yapılmıştır. ADHP Merkez Komitesi ve Devrimci Konsey tarafından bölgelere atanan Keshtmand, Nur, Zerai, Rafi, Gulyabzoi ve Necibullah isimli Afganlar da toplantılara davet edilmiştir. Toplantıların gündemine Sovyetler karar vermiş, toplantılarda Afganlar ve Sovyetlerin askeri operasyonlarda işbirliği, halk arasında yapılacak politik çalışmalar, ekonomik hedeflerin korunması ve takip edilecek kanuni yollar tartışılmıştır. Sokolov ayrıca ADC silahlı kuvvetleri üst düzey komutanları, ADHP Merkez Komitesi ve Devrimci Konsey Üyeleri'yle de müşterek toplantılar düzenlemiştir.²²⁷

²²⁵ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 244/19

²²⁶ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 120

²²⁷ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 121

Tüm bu faaliyetlerin bir sonucu olarak birlik teçhizat ve silahların hareketi ile araziye yayılmasında gelişmeler görülmüştür. Haberleşme güvenliğinin sağlanması konusu da üzerinde çok çalışılarak geliştirilmiş ve askeri temsilciler ile KGB temsilcileri arasındaki işbirliği de çok fazla arttırılmıştır. İstihbaratın kullanılmasında da artış olmuştur.

1981 yılında Pakistan Hükümeti bundan sonra sadece altı direniş örgütünü resmi olarak tanıyacağını duyurmuştur.²²⁸

1981 Ocak ayından itibaren Sovyet askeri hareketinde çok fazla artış olmuştur. Düşman kabul edilen güçlere karşı tüm güç kullanılarak karadan ve havadan saldırılar düzenlenmiştir. Ocak ve Şubatta 792 tabur çapında operasyonel faaliyet icra edilmiştir. Güneydeki ordu grubundan 39 tabur operasyonlara bizzat katılmış, hava kuvvetleri gerek bombalamak ve gerekse kara kuvvetlerini desteklemek maksadıyla 12.000 sorti uçuş yapmıştır. 40'ncı Orduya 80.500 ton askeri malzeme ikmali yapılmıştır. Nisan ayında hava kuvvetleri 3.036 çarpışma sortisi ve 3.084 nakliye sortisi uçuş görevi icra etmiştir. Sınır birliklerinin ihtiyat birimleri, hava indirme birlikleri ve sınır birliklerinin uçakları ülkenin kuzeyinde mücadele etmeleri için göreve çıkartılmıştır. Mart ayında; Tabeev, Kozlov, Mayorov ve Spolnikov hükümetten üç ilave alay ve sınır birliğini takviye olarak göndermesini talep etmiştir. Böylece, *“düşmanı ADC arazisinden yilsonuna kadar atacaklar ve ülkedeki durumu düzeltereklerdi.”*²²⁹

40'nci Ordu savaşma sınırlarının sonuna gelmişti. 56'nci ve 73'ncü Taburlar hiç mola vermeden ve adam değiştirmeden savaşmaya devam etmişlerdi. Politik subaylar bu uygulamaların parti çalışmalarına zarar vereceği düşüncesiyle bundan şikayetçi olmuşlardır. Moskova'ya gönderilen raporlar, ordunun kahramanca hareketleri ile birliklerin, uçak ve helikopter pilotlarının ve hava indirmede görevli personelin cesaret ve yiğitliklerinden bahseden ifadelerle doldurulmuştur. Onlar düşmana karşı acımasız bir şekilde savaşmışlardı. Andropov ve Ustinov'a gelen haftalık bir rapor şöyleydi: *“25 Şubat ile 5 Mart arasında 1.390 kişi öldürüldü. Asilerden bazıları dağlara kaçarak, kendilerini soğuktan koruyacak elbiseleri olmadığı için, soğuktan ölmeye gittiler.”*

²²⁸ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

²²⁹ Vasilij Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 121

Aynı zamanda yabancı basın şüpheli yorumlar yaparak, çok az sayıda Sovyet askeri birliğinin insan hakları açısından, BM birliklerinin Lübnan'da yaptığı faaliyetlerin aynısını yaptığını yazmıştır.²³⁰

6 Şubat 1981 tarihinde SBKP MK'since SBKP'nin 16. kongresine davet edilen ADHP ve Yemen Sosyalist Partisi üyelerinin toplantıya katılmaları için özel uçak gönderilmesi 249/50 protokol numarasıyla kararlaştırılmıştır.²³¹

10 Mayıs 1981 tarihinde üst düzey komutanlar D. F. Ustinov'a bir rapor vermişlerdir. Bu rapor Sovyetlerin Afganistan'da askeri varlığını sürdürmesine karşı isteksizlik olduğunu göstermiş ve yeni bir Afgan hükümeti kurmanın zorluğundan bahsetmiştir. ADHP'nin demokratik bir hükümet kurma gayretleri, Sovyet analistlerin açıklamasına göre, kabilecilik ve hükümetin şekline göre kuvvetli etnik uyuşmazlık ile engellenmiştir.²³²

Mücahitler kararlı bir şekilde direnmiş, Afgan, Sovyet ve hükümet kuvvetlerine karşı saldırılar düzenlemişlerdir. 1981 yılında ayda ortalama 436 olacak şekilde toplam 5.236 silahlı saldırı yapmışlardır. Aynı yıl 760 baskın yaparak 567 aracı imha etmiş ve 567 yönetim merkezine hasar vermişlerdir. Sarandoy (Jandarma) üyesi 4.552 personel öldürülmüş ve ülkenin çoğunluğu direnişçilerin kontrolü altına girmiştir. Kunduz eyaletinde direnişçiler toplam 384 köyden 346'sını kontrol altına almışlardır. Herat eyaletinde hükümet 1.517 köyden sadece 249'unu (%16) denetim altına alabilmiştir. Belh, Jozgan, Samangan ve Faryab eyaletlerinde 1.792 köyden sadece %43'ünü hükümet kuvvetleri kontrol edebilmiş fakat bu yerlerde bile Kabil Hükümeti kontrolü tam sağlayamamıştır.

Halk çok büyük kayıplar vererek ıstırap çekmiştir. Sovyetlerin zalim hareketleri halkın kin ve nefretini arttırmıştır. Onlar: *"Yaşlı kadın ve çocuklara saldıran Rus bombacı ve tanklarına ne diyorsunuz?"* sorusuna: *"Bir isim bulmak zor. Onlara hayvan demek hayvanlara hakaret olur. Ruslar halk için hiçbir şey yapmadı ve halk onlardan hoşnut değil. Herkesin ortak bir acısı var ve eğer vücudun bir organı hastaysa acıyı tüm vücut çeker. Komşusuna üzülme yene insan denemez."* demişlerdir.

Hatta Babrak bile Sovyet temsilcileriyle konuşurken, zalim Sovyet hareketlerinden bahsetme cesaretini bulmuş, sivil nüfus arasında yaşanan yoğun can

²³⁰ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 122

²³¹ <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. CT 249/50

²³² 10 Mayıs 1981 tarihinde Üst düzey komutanların D F Ustinov'a verdikleri rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113138>

kaybından ve Afgan insanının yıpranmasından bahsetmiştir. Daha da ileri giderek Afganistan'ın sonunda çalışacak tüm işgücünü kaybetmekten korktuğunu ifade etmiştir.²³³

4 Haziran 1981 tarihinde SBKP MK Politbürosunda, SSCB'deki ekonomik durum, Afganistan'da özellikle Perçem ve Karmal'ın durumu, ABD ile ilişkiler ve SSCB'de bulunan Yahudiler ile ilgili anlaşma görüşülmüştür.²³⁴

ADHP Merkez Komitesi Üyesi, Parti Kontrol Başkanı ve Politbüro Üyesi D. Penşiri, Sovyet Ordusunun Afgan halkına karşı insanlığa sığmayan korkunç bir savaşa başlamasından, duyulmamış zalimlik yapmasından, merhametsiz olmasından alt üst olmuş, çok üzölmüştür.²³⁵

4 Temmuz 1981 tarihinde Cheremnykh, Baş Askeri Danışman Mayarov ve Karmal'ın yardımcısı N. A. Nur'un yaptığı görüşmede, Sovyetlerin politika belirleyicileriyle Afganların aynı fikirde olmadığı, aralarında fikir ayrılığı olduğu ve Mayarov ve N. A. Nur'un ordunun sorumluluğunu kimin taşıyacağı hususunda anlaşamadıkları görölmüştür.²³⁶

30 Temmuz 1981 tarihinde SBKP MK görevlileriyle toplantıda, ölen Sovyet askerlerinin nasıl gömüleceğı konusu tartışılmıştır. Cenaze törenlerinden ve mezar taşlarına yazılacakların yaratacağı tepkiden çekinildiğı anlaşılmıştır.²³⁷

Bu gelişmeler olurken, Sovyetler Birliğı'nin daha önceden yaptığı ve acımasızca uygulamaya başladığı 1981 yılında düşmanı yok etme planı tamamlanamamış olarak ortada kalmış, kontrolü hala ele geçirememişlerdir. Düşmandan kurtulma vaadi gelecek yıla kadar ertelenmiş, 40'ncı Ordunun harekâtı ve KGB ile İçişleri Bakanlığının 1981 ve 1982 sonbahar-kışında harekâtlarıyla ilgili Ustinov'a rapor verirken Sokolov, direnişçilerden kurtulmak için yapılan işlerin yeterince başarılı olmadığını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Düşman 4.000 ila 4.500 m yükseklikteki dağlara kaçmış, direnişçilerin bir bölümü kış sonunda dağlarda sıcaklığın düşmesi ve kar yağması sonucu barınamayacağı için imha kararı verilmiştir. Tagab, Nidjirab ve Joybar bölgelerinde direnişçiler derin vadilere saklanmışlar ve sert bir direniş göstermişlerdir.

²³³ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 122

²³⁴ 4 Haziran 1981 tarihinde SBKP MK Politbürosunda alınan kararlardan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112867>

²³⁵ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 123; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

²³⁶ 4 Temmuz 1981 tarihinde, Cheremnykh, Baş askeri danışman Mayarov ve Karmal'ın yardımcısı N A Nur'un yaptığı görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113137>

²³⁷ 30 Temmuz 1981 tarihli SBKP MK toplantısından, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111793>

Güneye, batıya ve doğuya çıkış yolları kapatılmıştır. Kuzeyde ise kışın girilmesi imkânsız olan derin dağ yüzeyi vardır.

Y. U. Maksimov, Ustinov ve Andropov'a birliklerin Ocak 1982'deki harekâtları ile ilgili yazdığı mektupta şöyle demiştir: *“Devrim karşıtı unsurlar etki alanlarını muhafaza etmeyi sürdürdüler ve önemli miktarda halkı mevcut rejime karşı silahla savaşmak için yanlarına almayı başardılar. ADC arazisine küçük eğitimli gruplar İran ve Pakistan'dan gönderiliyor ve yerel halktan insanları yanlarına çekerek sayılarını arttırıyorlar.”*

SSCB Savunma Bakanlığı, Baş Askeri Danışmanlık Örgütü ve 40'nci Ordu Operasyonel Departmanı, ADC'de mücadele eden grupların sayısının 30.000 ila 35.000 civarında olduğunu belirtmiştir. KGB'de sayıyı 50.000 ila 55.000 olarak tahmin ettiğini bildirmiştir. Bazı hesaplamalara göre de direnişçilerin sayısının 500.000 savaşçıya kadar arttığı tahmin edilmiştir.

Durum genel olarak incelendiğinde; 186 yönetim biriminden 59'u ve 100 küçük yönetim biriminden 54'ü ile toplam nüfusun 7 milyonu (%46) ve tüm toprakların %35'i direniş güçlerinin kontrolü altında olduğu değerlendirilmiştir. Mesela kuzeydoğu yönetim bölgesinde 40 ciddi direniş bölgesi ve 4.000 asi olduğu hesaplanmıştır. Bölgede köylerin %82'sini direnişçiler kontrol altına almıştır. 1982 yılının ilk dokuz ayında Sovyet ve hükümet hedeflerine ayda ortalama 854 olmak üzere toplam 7.689 saldırı yapılmış ve bu sayı bir önceki yıla göre iki katına ulaşmıştır. Direnişçiler nakliye konvoyları ve tek araçlara 811 saldırı yapmışlardır. 800 aracı imha etmiş, kritik ekonomik hedeflere 4.620 sabotaj eylemi yapmışlardır. Bunların arasında 100 elektrik güç istasyonu ve elektrik dağıtım ünitesi ile 60 petrol boru hattı da bulunmaktadır. Yönetim merkezlerine 1.500 kere saldırmış ve askeri birimlere de 1.300 saldırı gerçekleştirmişlerdir.²³⁸

22 Temmuz 1981 tarihinde Kabil'deki diplomatik kaynaklar, başkente 16 km mesafede bulunan Pagman'da Sovyet birlikleri ile direnişçiler arasında çok şiddetli çatışmalar olduğunu rapor etmişlerdir.²³⁹

22 Ağustos 1981 tarihinde beş Afgan direniş örgütü birleşme kararı alarak bir ittifak oluşturmuş ve 50 kişilik bir danışma kurulu tesis edilmiştir.²⁴⁰

²³⁸ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 123-124

²³⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

²⁴⁰ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 123; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

24 Ağustos 1981 tarihinde Afgan Hükümeti bir bildiri yayınlayarak kendisini bağlantısız olarak nitelemiş ve Afganistan'daki durumun çözümü için BM'nin de içinde olduğu muhtemel senaryolara hazır olduğunu duyurmuştur. Deklarasyon Hindistan dâhil çoğu Asya ülkesinde olumlu karşılanmıştır. ABD, diğer Batılı ülkeler ve muhafazakâr rejimle yönetilen Asya ülkeleri ile Çin ise olumsuz karşılamışlar, bu çağrışı gizlemeye veya yeni bir şey yok gibi açıklamaya çalışmışlardır. Afganistan sorunu, BM Genel Kurulunun 36'ncı oturumunda gündeme alınmış, SSCB tarafından da desteklenmiştir.²⁴¹

Sovyetler asilerin giderek daha iyi organize olduklarını ve daha iyi eğitim aldıklarını açıklamışlardır. Giderek daha fazla mayın, havan ve el bombası ile ağır makineli tüfekler kullanmaya başladıklarını, hava birimlerine ve zırhlı araçlara saldırmak için eğitilmiş özel komandoları olduğunu bildirmişlerdir. Yer altı sığınakları ve savunma mevziileri inşa etmek için istihkâmcıları olduğunu, değişik direniş grupları eylemlerinde koordineli hareket etmeye başladıklarını ve taktiklerinin de değiştiğini anlatmışlardır. Çatışma ve daha fazla manevra yapmaktan kaçınmaya başladıklarını, isyancıların liderlerinin adamlarını muhafaza etme ve Ruslar çekildiği zaman saldırma görüşünü benimsedikleri de açıklanmıştır.²⁴²

30 Ağustos 1981 tarihinde Babrak Karmal ile görüşen SSCB Başkonsolosu bir ultimatom yayınlayarak Mücahitlerin korkutulmasını ve halkın desteğinin kazanılmasını istemiştir. Bunun serbest bırakılacak esirler vasıtasıyla el ilanları göndererek yapılmasını istemiş ve Karmal'da kabul etmiştir.²⁴³

1 Eylül 1981 tarihinde Sovyet askeri istihbaratı bir rapor yayınlayarak; Mücahitlere ABD, İngiltere, Mısır ve Pakistan'ın silah ve malzeme temin ettiğini belirtmiştir.²⁴⁴

25 Eylül 1981 tarihinde Sovyetler tarafından desteklenen ve mühimmat gönderilen Afgan 913'üncü sınır taburu, mültecilere katılarak bölgeyi terk etmişlerdir. Geride yanmış binalar ve imha edilmiş birkaç araç kalmıştır.²⁴⁵

²⁴¹ 24 Ağustos 1981 tarihinde Afgan Hükümetinin yayınladığı bildiri ve SSCB'nin durumu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112497>

²⁴² Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 124

²⁴³ 30 Ağustos 1981 tarihinde Babrak Karmal ile SSCB Başkonsolosunun görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113133>

²⁴⁴ 1 Eylül 1981 tarihinde Sovyet askeri istihbaratının yayınladığı rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111796>

²⁴⁵ 25 Eylül 1981 tarihinde Afgan 913'üncü sınır taburunun Mültecilere katılması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113134>

11 Ekim 1981 tarihinde Cheremnyky ile Babrak Karmal'ın yaptığı görüşmede Afgan Ordusunun kendisinin yanında olmayanlara karşı yaptığı faaliyetlerde, halkı karşısına aldığı ve direnişçilerle normal halkın birbirinden ayırt edilmesinin zor olduğundan bahsedilmiştir.²⁴⁶

Bunlara ilave olarak, Afganistan konusunda araştırma yapan uzmanlar ve konuyu araştıran gazetecilerin ortak görüşü incelendiğinde; Sovyetlerin 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve en son Polonya'da uyguladığı taktiklere paralel olarak, KGB önderliğinde kontrolü altında olan bölgelerde hem ekonomik hem de psikolojik baskı uyguladıkları gözlemlenmiştir. Başlangıçta KGB ile Sovyet Kızıl Ordusu arasında önemli bir ihtilaf çıksa da, KGB Sovyet devlet yapısında etkin olduğu gibi burada da ağırlığını koymuş ve 1981 yılından itibaren hâkim konuma geçerek üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Kontra-gerilla faaliyetleri için Afganistan'a gelen kuvvetlerin %25'i görevlendirilmiş olsa da bunlar suyu bulandırmak için toplumu birbirine düşürme, siyasi partide kargaşa yaratma ve Mücahit liderleri arasına nifak sokma faaliyetlerini başarıyla yürütmeye çalışmışlardır. İlaveten Afgan toplumunu kazanmak için yaptıkları faaliyetler ise Rus askerlerinin acımasız ve gaddar davranışları yüzünden başarılı olamamış, küçük bir komünist azınlık dışında nerdeyse tüm Afgan halkının nefretini kazanarak direnişçilere destek olmalarını sağlamışlardır.²⁴⁷

12 Kasım 1981 tarihinde Afganistan'da çalışan "Pravda" muhabiri Schedrov, Afganistan'daki durum ile ilgili SBKP'ye bir mektup göndererek Afganistan'da durumun çok kötü olduğunu, sivil halkın boş yere öldürüldüğünü, savaşın yanlış yapıldığını, ülkenin çoğunun asilerin kontrolünde olduğunu, Afganistan'da askeri çözümün yeterli olmayacağını anlaşıldığını, Afganistan'da Sovyet mevcudiyetinin erken eleştirilmeye başlandığını bildirmiştir.²⁴⁸

6 Ocak 1982 tarihinde Washington'daki askeri uzmanlar Afganistan'da bulunan Sovyet birliklerinin 110.000-120.000 civarında bir mevcuda ulaştığını ifade etmişlerdir.²⁴⁹

Afganistan'da direnişçilerle hükümet ve Sovyet kuvvetleri arasındaki çatışmaların son zamanlarda yoğunlaştığı, 30 Sovyet askerinin öldüğü ve çok sayıda zırhlı aracın tahrip edildiği bildirilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁶ 11 Ekim 1981 tarihinde Babrak Karmal ile yapılan görüşme, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113135>

²⁴⁷ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 11

²⁴⁸ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s. 5, Belge 15, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r15.doc>

²⁴⁹ Vasilii Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 123; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

1982'nin ilk yarısında Afganistan'a işgal için gelen Sovyet birlikleri 23 ciddi çatışma yaşamış, 35.000 düşman öldürülmüş ve 5.048 kişi de tutuklanmıştır. Ocak ayından Ekim ayına kadar Afganistan'ın kuzey bölgesinde konuşlu sınır birlikleri 182 operasyon gerçekleştirmiş, 6.000 isyancıyı ölü ele geçirmiş ve 4.500 kişiyi de sağ ele geçirerek rehin almıştır. Afganistan'da Mücahitlerin kontrolünde bulunan 13 yönetim birimi ve köyünü de geri alarak ele geçirmişlerdir.

Firarlar ile gittikçe zayıflayan ve kendi halkına karşı savaşmak zorunda kalan ADC ordusunun savaş yeteneği ve morali SSCB ordusu ile karşılaştırıldığında oldukça kötü hale gelmiştir. Disiplinsizlik hat safhaya ulaşmıştır. Subaylar açıkça emirlere karşı gelmeye hatta düşmanla işbirliğine girişerek direnişçilere katılmaya başlamışlardır. Bu konuda sayı çok artmış, 30 Nisan 1980 tarihine kadar 17.000'den fazla personel ordudan firar etmiştir. Müteakip yıllarda da ordudan firarlar artmış, 1981 yılında 30.000, 1982 yılında da her ay 2.500 ila 3.000 civarında firar olayı gerçekleşmiştir. Sadece Sarandoy (Jandarma) Komutanlığı 9 ayda 8.000 civarında personelini yitirmiştir. Firar edenlerden 1.200 kişi öldürülmüş ve 2.336 kişi yakalanarak haklarında işlem yapılmıştır. Bunların arkasından 850 kişi tutuklanmış ve 2.500 kişi tekrar firar etmiş, ordu safları zorunlu askere alınan acemilerle dolmuştu. Kontrolden çıkan bu gelişmeler üzerine, 7 Şubat 1982 tarihinde Sokolov, Akhromev ve Osadchy; Babrak'a askere alma yaşının 18'e indirilmesini, askerlik hizmet süresinin üç yıla çıkarılmasını ve bir askerin aldığı ücretin de 3.000 afganiye çıkarılması yönünde tavsiye de bulunmuşlardır.²⁵¹

1982 yılında Türkiye'den giden gazeteci Erdem Beyazıt'a bir röportaj veren Gulbeddin Hikmetyar: "Biz tüm mazlum milletlere ve Rus zulmü altında ezilen Türk halklarına da örnek olacağız. Afganistan kurtulduğu zaman onlar da kurtulup bağımsızlıklarına kavuşacaklardır." demiştir.²⁵²

20 Şubat 1982 tarihinde Afgan Hükümeti ABD adına Kabil'e maslahatgüzar olarak atanan Archer K. Blood'ı kabul etmemiş, bu tutuma misilleme olarak ABD Dışişleri Bakanlığı da Afgan diplomatlara Washington'da seyahat kısıtlamaları

²⁵⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.02. 1982, s.11

²⁵¹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 124-125

²⁵² Erdem Beyazıt, Şenol Demiröz, "Hizb-i İslami Lideri Gülbeddin Hikmetyar'la Yapılan Mülakat", *Mavera Dergisi Afganistan Özel Sayısı*, İstanbul, Ocak 1982, s.24

koymuştur. 10 Mart tarihinde de ABD Başkanı Reagan 21 Mart tarihini “Afganistan Günü” olarak kabul ettiklerini ilan etmiştir.²⁵³

23-28 Nisan 1982 tarihinde, Sovyet askerlerinin Afganistan’a girdiği tarihten bu yana devam eden harekât içerisine meydana gelen çarpışmaların en şiddetlilerinden birisi, Kabil’in 100 kilometre güneydoğusundaki Host kasabasının bulunduğu Paktika bölgesinde meydana gelmiştir.²⁵⁴

12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP yayınladığı muhtırada Çin’in Afganistan’daki yıkıcı faaliyetlerinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir.²⁵⁵

19 Mayıs 1982 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile Babrak Karmal arasında yapılan görüşmede Sovyetlerin desteklediği Afgan Hükümetine Pakistan, İran, ABD, Çin ve Mısır’dan gelen tehditlerden bahsedilmiştir.²⁵⁶

8 Haziran 1982 tarihinde Sovyet ve Afgan birlikleri Mücahit kuvvetlerine karşı büyük bir saldırı yaparak Penşir Vadisi’nin kontrolünü ele geçirmişlerdir.²⁵⁷

Bu sırada SSCB’nin dış politikasının ana hatlarını gösteren bir metin yayınlamışlardır. Belgede Çin-Sovyet ilişkileri, Sosyalist ve kapitalist ülkelerle aktif dış politika yürütülmesi ve çeşitli sosyalist ülkelerle ilişkiler anlatılmıştır.²⁵⁸

16 Haziran 1982 tarihinde ADHP’nin düzenlediği ve 841 delegenin katıldığı toprak reformu konusundaki iki gün süren konferans sona ermiştir.²⁵⁹

Afganistan’ın güç arazi şartları azametli bir dev gibi görünen Kızıl Orduyu çok zorlamış hatta artık beceriksiz görülmesine sebep olmuştur. Savaşın başından beri Ruslar, Çin Hindi’nde Amerikalıların uyguladıkları ve aşırı zayıf verdiği “ara, bul ve yok et” taktiğini uygulamaya çalışmış fakat bu taktik hiç bir işlerine yaramadığı gibi rezil de olmuşlardır. Mesela Penşir Vadisi’ne 12.000 personel kullanarak ve ateş desteği için 200 savaş uçağı sortisi düzenleyerek yaptıkları operasyon tamamen başarısız olmuş, operasyon esnasında yandaki vadilere ve operasyon sahası dışına çekilen

²⁵³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

²⁵⁴ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 30

²⁵⁵ 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP’sinin yayınladığı Çin’in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/ vorl. SED 31955,

²⁵⁶ 19 Mayıs 1982 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile Babrak Karmal arasında yapılan görüşmeyle ilgili muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117263>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2420, pp.90-1, 93-94, 97-98,

²⁵⁷ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

²⁵⁸ 8 Haziran 1982 tarihli Sovyet dış politika belgesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113334>; Moğolistan Dışişleri Bakanlığı Arşivi Mongolian Foreign Ministry Archive, Ulaanbaatar, fond 2, dans 1, kh/n 467,

²⁵⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

Mücahitler Sovyet birlikleri geri çekildikten sonra hiç bir şey olmamış gibi gelmişler ve kontrolü tekrar ele geçirmişlerdir. Kuşkusuz burada, direniş liderlerinden Ahmet Şah Mesud'un uyguladığı taktiklerin de çok faydası görülmüştür.²⁶⁰

13 Ekim 1982 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei A. Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, New York'ta BM Genel Kurulu toplantısı için bulundukları sırada bir görüşme yapmışlardır. Shultz görüşmede Pakistan ile Afganistan arasındaki diyalogu desteklemeyi teklif etmiş ve Gromyko da Sovyet taleplerini yineleyerek, ABD'nin Afganistan'daki direniş güçlerini desteklemeyi bırakmasını talep etmiştir.²⁶¹

29 Ekim 1982 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgrafta, Afganistan'da devam eden Sovyet savaşında Pakistan ve Kuzey Kore'nin tutumu da, bildirilen konular arasında yer almıştır.²⁶²

30 Ekim 1982 tarihinde Kabil'in kuzeyinde bulunan Salang Tüneli'nde çok büyük bir patlama meydana gelmiş, 700'ü Sovyet askeri olmak üzere 1.000 kişi ölmüştür. Sovyetler bu patlamanın kaza olduğunu söylerken, Mücahitler olayın kendileri tarafından düzenlenen başarılı bir saldırı olduğunu duyurmuşlardır.²⁶³

Batılı analistler, Afganistan savaşı ile Vietnam ve Cezayir savaşlarının arasında farklı olduklarını söylemişlerse de aralarında benzerlikler olduğunu da iddia etmişlerdir. Amerikalıların ve Fransızların Vietnam ve Cezayir'de direniş hareketlerini önlemeye çalışırken, direnişçilerin ölümü seve seve göze alacak kadar kararlı olduklarını anlamadıkları için başarısız olmaları gibi şimdi de Ruslar aynı durumla karşı karşıya kalmışlardır. Sovyetler Birliği böyle bir yenilgiye uğramamış olsa da savaşın sonuç alınmadan bu şekilde sürüp gitmesi onları çaresiz bırakmış hatta kamuoyuna başarısız görünmeye başlamıştır. O korkulan koskoca Kızıl Ordu bile sorgulanmaya başlanmıştır.²⁶⁴

Afgan liderlerine karşı sabrı git gide azalan ve sıkışan Andropov, 1982 yılı Kasım ayında Brejnev'in ölümü üzerine devraldığı genel sekreterlik görevinde

²⁶⁰ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 10

²⁶¹ 13 Ekim 1982 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei A Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı George Shultz'un yaptığı görüşme hakkında muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117267>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30 IV 2/2.035/70 p.106,

²⁶² 29 Ekim 1982 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115828>; Macaristan Ulusal Arşivi MOL, XIX-J-1-j Pakistan, 1982, 113. doboz, 119-103, 005589/2/1982,

²⁶³ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 30; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

²⁶⁴ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 8

kendisinden önceki liderin yaklaşımında çok az değişiklikler yaparak işgali devam ettirmiştir. Brejnev'in yaptığı gibi o da karışıklığı çözmek için BM'nin arabuluculuk yapmasını talep etmiştir. Politbüroda yaptığı konuşmada ise: "Bizim elimiz güçlüdür. Uluslararası politik alanda görüldüğü üzere, durumu gittikçe kötüleşen Amerikan emperyalizmine karşı savaşıyoruz ve bu sebeple asla vazgeçemeyiz." demiştir.²⁶⁵

Vietnam'daki Amerikan tecrübesi ile bir karşılaştırma yapılacak olursa, Kremlin, fazla başarı elde edemese de hırsa kapılmayarak askeri açıdan frene basmış, mevcudu fazla arttırmamış, işgalin ilk ayları içindeki 85.000 kişilik askeri gücünü şimdiki bilinen sayıya yükseltmiştir. Rusya aynı zamanda işgal alanında kritik hedefler belirleyerek, nüfusun yoğun olduğu merkezleri, askeri tesisler ile ülkeyi çevreleyen yolların kavşak noktalarında tutmaya dikkat etse de çok zayıt vermiştir. Kayıplar konusunda sağlıklı bir rakam vermek güç olsa da çarpışmalar, hastalıklar ve kazalar yüzünden Sovyet kayıpları tahminen 15.000 civarında olmuştur. Bu zayıtın ekserisi de son 18 ay içinde meydana gelmiştir. Şu sıralar Sovyetlerin, haftada yaklaşık 100 personelinin öldüğü hesaplanmıştır. Aksine, Moskova'da görevli Batılı diplomatlar yaptıkları görüşmelerde Sovyet gizli kaynaklarının Kızıl Ordudaki kayıp sayısının Batılıların tahminlerinin çok daha üstünde olduğunu ve bu sayının 30.000 civarına yaklaştığını değerlendirdiklerini bildirmişlerdir. Afganistan'daki araziye çok hâkim olan, konvoylara ve hükümet mevziilerine karşı girişilen vur-kaç operasyonlarında yeteneklerini giderek artıran Mücahitler ise nispeten çok daha az zayıt vermiştir. Bazı gözlemciler, yapılan incelemeler sonucunda her 20 Sovyet askerine karşılık bir gerillanın öldüğünü iddia etmişlerdir. İşgal ve hükümet güçlerine karşı yapılan operasyonlarda direnişçi grupların yanında hareket eden gazeteciler, Sovyet şoförleri tarafından kullanılan ve yok edilen Rus araçlarının sayısında önemli bir artma olduğunu bildirmişlerdir. Savaş alanında çalışan bir Avrupalı gazeteci, Celalabat dolaylarında eylemlerini sürdüren yaklaşık 20 gerilla grubunun 1982 yılı ortalarına gelindiğinde, hemen her gün, üzerinde Sovyet işareti bulunan iki aracı veya iki Sovyet tankını imha ettiklerini bildirmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, bu tür saldırılardan kurtulanların sayısı da çok az olduğuna göre, Sovyet günlük kayıp oranının 5 ila 10 ölü arasında olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca Kızıl Ordu mensubu firariler veya ele geçen tutsaklar ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bilgiler ve ölü askerlerin

²⁶⁵ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 132

üzerinden çıkan mektuplar incelendiğinde, Sovyet zayıatının çok daha yüksek olduğu yorumu yapılmıştır.²⁶⁶

Tüm bu gelişmeler zaten gaddar olan Rus askerlerinin zulmünü daha da arttırmış, rastgele döşedikleri mayınların patlaması ve gördükleri yerde kadın ve çocukları ayırım yapmadan katletmeleri sonucunda Afgan halkının aşırı sivil kayıplar vermesine sebep olmuşlardır. Direnişçilere ve halka destek vermek için Afganistan'da bulunan gönüllü Fransız doktorlar, bazı gazeteciler ve yolcular bu gibi olayları çoğu kez gözlerinin önünde canlı şahit olarak izlemişlerdir. 1982 yılının başında Kabil'in kuzeyinde bulunan Şamali bölgesinde asilere karşı girişilen operasyonlarda güvenlik kuvvetleri, destek verdiklerini bahane ederek yüzlerce erkek, kadın ve çocuğu makineli tüfekle ateş ederek öldürmüştür. Daha sonra, Logar eyaletinde direnişçilerin önemli merkezlerinden birine yapılan Sovyet-Afgan müşterek saldırısı sonucunda karşı taraf, çoğunluğu sivillerden oluşan 2.000 kişilik zayıat vermiştir. Belgelenen en son katliam ise, 1982 yılı Eylül ayında yine Logar eyaletinde, Sovyet askerlerinin 105 köylüyü bir sulama tüneli içine sokup canlı canlı yakmaları olarak tespit edilmiştir.

Resmi raporlara dayanan Amerikan haberlerine göre, kimyasal ve biyolojik silahlarla öldürülen Afganlı sayısının 30.000'in üzerinde olduğu belirtilmiştir. Bu gibi iddiaları bilimsel açıdan kanıtlayabilmek için delil elde etmek Rusların uyguladığı yasaklar nedeniyle neredeyse imkânsız olsa da Fransız ve Afgan doktorlar tarafından rastlanıldığı ileri sürülen bazı ayrıntılar, mülteciler ve direnişçilerin ifadeleri, Sovyet malzemelerinin ve mikroplu cesetlerin incelenmesi ve diğer bazı numuneler bu gibi yasaklanmış insanlık dışı silahların kullanıldığı değerlendirilmiştir. Örneğin, geçen yılbaşında Birleşmiş Milletler tarafından özel bir araştırma yapılmışsa da, bu çalışma dolaylı olup, Afganistan'daki değil, Pakistan'daki bulguları incelemekle yetinmiş resmi olarak belgelemek mümkün olmamıştır.²⁶⁷

Sovyetler Afganistan'daki direnişin en önemli kahramanlarından birisi olan Penşir kumandanı Ahmet Şah Mesud ve onun iyi silahlandırılmış ve örgütlenmiş gerillalarını ortadan kaldırmak ve onların kritik hedeflere saldırmasını engellemek için yeni bir taktik geliştirmişlerdir. Bu taktik gereği, yapılan çalışma özellikle doğuda bulunan Peştun Afganistan'ında sonuca ulaşmıştır. Kasıtlı olarak çok تنها bölgeler seçilmiş, buralara Sovyet danışmanlarının bulunduğu ve helikopterlerin ikmal yaptığı

²⁶⁶ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 9

²⁶⁷ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 9; William Blum, *A.g.e.*, s. 12

ufak Afgan garnizonları yerleştirilmiştir. Kentlere yönelmenin daha faydalı olacağını anlayamamış olan gerillalar, cephane ve güçlerini bu sahte boy hedeflerine harcamışlardır. Ancak artık durumu anlayan bazı komutanlar bu gibi tuzaklara düşmemiş, adamlarını kentlerde yapılacak savaşlar için özel komando birlikleri olarak hazırlamaya başlamışlardır. Mesud bile elinde tuttuğu ve müstahkem mevkiî durumundaki büyük ve saldırıdan yoksun kalmayacak vadisi için mücadele etmek yerine, Penşir'in önemini bir kenara bırakarak çekilebileceğini söylemiş, seçilecek kritik hedeflere saldırmayı planlamaya başlamıştır. Artık Sovyetler iyice tıkanarak köşeye sıkışmışlardır. Direnişçilerin dışarıdan gelen yardımlarla kullandıkları mayınların, el bombalarının ve keskin nişancı tüfeklerinin saldırılarına maruz kalarak imha olan zırhlı araçların sayısı gittikçe artmaya başlamıştır. Tüm bunların üstüne bir de Sovyetler artık Afgan Ordusuna da güvenemeyeceklerini anlamışlardır. Kendi milletine karşı savaşmak istemeyen Afganlı askerlerin savaşma isteği nerdeyse kalmamıştır. Silahaltına alınan askerler ortalama bir ay sonra, ya silahları ile birlikte direnişçiler tarafına geçmekte veya kendi evlerine kaçmaya başlamışlardır. Artık başka çaresi kalmayan Sovyetler de taktik değiştirerek arasında öldürücü MI-24 helikopterleri, MIG avcı jetleri ve yeni çıkan SU-24 bombardıman uçaklarının da bulunduğu çok daha öldürücü bir silah olan hava desteğini çok yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır.²⁶⁸

Bunun üzerine Aralık 1982'de CIA'in Afgan direnişçilere bazuka, havan topu, bomba atar, mayın ve geri tepmesiz toplar temin etmeye başladığı rapor edilmiştir.²⁶⁹

16 Aralık 1982 tarihinde Rus KGB ve Genelkurmay Başkanlığının yazdığı raporlarda Türkmen askeri bölgesinin Sovyet komutanı ve Afganistan'daki baş askerî danışmanına Mücahitlerle birlikte çalışan bir Amerikalının yakalanması için emir vermişlerdir.²⁷⁰

1983 yılı Ocak ayında BM Genel Sekreteri Diego Cordovez Afgan krizini çözmek için Tahran, İslamabat ve Kabil ile barış görüşmelerine başlamıştır.

BM tarafından desteklenen Sovyet birliklerinin geri çekilmesi yönünde Cenova'da yapılan görüşmeler 24 Ocak tarihinde hiç bir gelişme kaydedilemeden sona ermiştir.²⁷¹

²⁶⁸ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 10

²⁶⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 59

²⁷⁰ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s. 5, Belge 16, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r16.doc>

²⁷¹ Vasilii Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 13; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

26 Ocak 1983 tarihinde KGB, ADHP'nin içinde bulunduğu durum ile ilgili gelen çok sayıda raporun sonucunu derleyerek yayınlamıştır. Özet metinde Afganistan'daki askeri-politik durum belirtilmiştir. Hükümetin istikrarını ve uzun vadeli dayanıklılığını tehdit edecek parti içi anlaşmazlıklar da özetlenmiştir.²⁷²

Her şeye rağmen Moskova, elden geldiği kadar, Afgan güvenlik kuvvetlerini kullanmak istiyorsa da, artık Kabil'in rolü tamamen ikinci dereceye düşmüş, iyice etkisizleşmiştir. Artık yandaşları da olsa Afgan subaylara güven azalmış, yapılan operasyonlar tamamen Sovyet komutanları tarafından planlanmaya ve sadece çok gerekli görülürse danışman olarak bulunan Afganlı subayların görüşleri alınmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere artık roller değişmiş, Afgan subayları kendi ülkesinde bulunan Ruslara, o da gerekirse, danışmanlık yapmaya başlamıştır. Komünist olsun veya olmasın gerek orduda gerekse hükümette görev yapan birçok Afganlı, toplumun yapısı ve işgalin benimsenmemesinden dolayı direnişçilerle sıkı bir ilişki içine girmiş, bilgilerin sızmasını önlemek amacıyla Sovyetler, Afganlı meslektaşlarına oldukça geç haber vermeyi tercih etmeye başlamışlardır. Bu gizliliği sağlamak için Sovyet birlikleri ve uçakları tarafından yapılan operasyonlar daha çok Rus sınırının içindeki üslerden yönetilmeye başlanmıştır. Aksi şekilde hareket edildiğinde direnişçilerin mutlaka önceden operasyonlardan haberdar olup, tedbir aldıkları tespit edilmiştir.²⁷³

Sovyetlerin Afgan politikası giderek daha sertleşmeye başlamış, Kremlin, direnişi ortadan kaldıracı olmak için yüz binlerce ilave askerin getirilmesi gerektiğini anlamıştır. Aksine bu girdiği beladan bir an önce kurtulmayı düşünen Moskova şimdiye kadar birlik mevcudunu daha fazla arttırmayı hiç istememiştir. Mücahitlerin Rusların canını sıkacak derecede kontrol altına aldıkları mıntikalarda Moskova'nın tepkisi, helikopterlerle taşınan komandolar ve zırhlı birlikleri kullanarak “*çevir ve ez*” taktiğini kullanmak olarak ortaya çıkmıştır. Kızıl Ordu bu yöreleri aynı zamanda, yeni üretilen silahlarının gerçek bir test alanı olarak görmüştür. Gerçekten başta helikopterlerin vuruculuk kabiliyeti olmak üzere, Afganistan'da alınan sonuçların örnekleri Doğu Avrupa'daki Sovyet birliklerinde de uygulanmaya başlamıştır. Direnişçilerin ortadan kaldırılması için her yol denenmiş ama Mücahitlerin varlığı Sovyetlerin uzun vadedeki amaçlarını tehlikeye düşürmeye başlamış, çok büyük stratejik hedeflere ulaşmayı düşünürken taktik olarak değerlendirdikleri bir konu tüm planlarını alt üst etmiştir.

²⁷² 26 Ocak 1983 tarihinde KGB, ADHP'nin içinde bulunduğu durum ile ilgili gelen çok sayıda raporun sonucunu derleyerek yayınladığı özet, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113129>;

²⁷³ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 11

Ortaya çıkan bu sonucun SSCB'nin ilerideki dağılmasında tetikleyici faktörlerden birisi olacağı değerlendirilmiştir.

Ruslar silahlı direnişin zayıf olduğu bölgelerde, özellikle sivil halkın moralini çökertmeyi hedef alan planlı askeri saldırılar yapmaya devam etmiştir. Direnişçiler tarafından Rusların kullandığı yolların mayınlanması veya bir konvoyu hücum edilmesi gibi en küçük bir gerilla hareketi karşısında Sovyetler, tepkilerini köyleri yerle bir ederek, sürüleri öldürerek veya ekinleri yakarak, hem ivedilikle hem de gaddarca göstermeye başlamışlardır. Sovyetler bunlarla yetinmeyip, temel gıda maddeleri arasında bulunan buğday veya tereyağın fiyatını kasten artırmak ve pamuk gibi satışı gerekli ürünlerin alımını bir devlet satın alma dairesinin tekeline bağlamak gibi çeşitli ekonomik taktikler de uygulamışlardır.²⁷⁴

Sovyetlerin komünist Kabil rejimini Afganistan'da yasal ve saygınlık kazanmış bir otorite düzeyine getirme çabaları sonuç vermemiş; ADHP, Halk ve Perçem (bayrak) olmak üzere iki keskin fraksiyona ayrılmış, birbirleriyle sürekli çatışmıştır. Partiye kayıtlı üye sayısı 30.000 ile 60.000 arasında görünmekte fakat bunların arasından ancak 5.000'inin kesinlikle Sovyet yanlısı olduğu değerlendirilmiştir. Konuya ayrıntılı bakılırsa, çok sayıda Afgan, sırf mesleki nedenlerden ötürü partiye kaydolmak zorunda kalmışlardır. Bunun dışında kalan diğer bazı kişiler ise gönüllerinde direnişçilere karşı bir sempati olsa da her iki tarafı da idare etmeye çalışmışlardır.

Tüm bu gelişmeler direnişçilerin çok işine yaramıştır. Gerek Halkçı militanlar gerekse Perçem militanları direnişçilerle mücadele edecekleri yerde, birbirlerini ortadan kaldırmak için uğraşmış, rakiplerinin hareketleri hakkında her zaman direnişçilere bilgi aktarmışlardır. Gerillalara parti üyeleri tarafından, "*yoldaşlarına karşı*" kullanılacağı görüşünden hareketle sık sık cephaneye aktarılmıştır. Ayrıca Afgan komünistler arasında milliyetçilik duygusu daha kuvvetli olan Halkçı kesim ise, Sovyetlerden gördükleri davranış karşısında üzülmüşlerdir.

Kremlin, her ne kadar azınlıkta kalan fakat güçlü gördüğü Perçem fraksiyonunu tutuyorsa da, içindeki bu yıkıcı ayrılığı nereden gelirse gelsin giderebilmek için, rejime daha güvenilir bir platform sağlamak amacıyla, güçlü ve Moskova yanlısı bir kadro yaratmaya çalışmıştır. Sovyetler bu doğrultuda partizan olmayan ve cemiyet içinde saygınlık kazanmış din adamlarını, kabile reislerini ve bölgesel üne kavuşmuş kişileri bir araya getirmeye özen gösteren bir Anavatan Cephesinin kurulmasını

²⁷⁴ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 12

desteklemişlerdir. Kremlin'in asıl istediği, kamuoyunu ikna ederek sakinleştirecek “bağımsız” bir hükümet görünümü yaratmak olmuştur. Yetenekli memurların, öğretmenlerin ve yetişmiş personelin kaçma oranı çok yüksek bir sayıya ulaşınca, Sovyetler, genellikle kendi Orta Asya milletlerinden birçok kimseyi boşalan işlerin başına getirmek zorunda kalmış ve hiçbir işe yaramayan beceriksiz Afgan komünist parti üyelerini de göze batan ancak yetkisi olmayan hükümet görevlerine atamışlardır.²⁷⁵

Savunma Bakanlığından sonra, Kültür ve Enformasyon, Eğitim, Milletler ve Kabile İşleri Bakanlıklarına Sovyetler el atmış ve kontrol altına almıştır. Doğu Almanlar ve KGB tarafından yetiştirilmiş KHAD (Afgan güvenlik servisi) elemanları devlet teşkilatının tüm bölümlerinde çalışmaya başlamışlardır. Kadrosunda 10.000 resmi görevli ve binlerce jurnalcinin bulunduğu sanılan KHAD, aslında işgalden sonra Sovyetler tarafından kurulmuştur. Bu kuruluşun başında yönetici olarak bulunan olan Doktor Necibullah doğrudan doğruya KGB'ye bağlanmış ve rapor vermiştir. O aynı zamanda Milletler ve Kabile İşleri Bakanı olarak görev yapmış ve ADHP Merkez Komitesinin güçlü bir üyesi de olmuştur. Ruslar tarafından Afgan toplumunun tümünü devlet kontrolü altına alabilmek için Sovyetlerdekine benzer yapıya sahip oluşumlar kurulmuştur. Afgan-Sovyet dostluk derneği kurulmuş, işgalden iki yıl sonra da, bütün bakanlıkların bünyesinde, liselerde ve üniversitelerde “*dostluk odaları*” açılmıştır. Tıpkı Taşkent'te olduğu gibi, Afgan Gençliğinin Demokratik Kuruluşu, Afganlı Demokratik Kadınlar Kuruluşu, Yazarlar ve Şairler Birliği adını taşıyan dostluk odaları açılmış ve bu odaların her birinin ne gibi faaliyetlerde bulunacağı, partiden gelen direktifler vasıtasıyla belirlenmiştir.²⁷⁶

Komünistlerin kontrolü altında olan bölgelerdeki Afgan ekonomik hayatı tamamıyla Sovyetlerin denetimine geçmiştir. Sovyetler Birliği'nden gelen iyi yetiştirilmiş Peştun ve Dari uzmanları kabile, etnik grup ve dine ilişkin örf ve adetler hakkında bilgi edinmek için kütüphanelerin ve devlet arşivlerinin altını üstüne getirmişler böylece Afgan gelenekleri hakkında etraflı bir bilgiye sahip olarak, direnişçilere karşı uygulanacak “*böl ve yönet*” taktiğini öngören yıkıcı politikaya faydalı bir ortam hazırlamak için çalışmışlardır. Batılı bir uzmana göre, Sovyetler, artık Afganlılara ait her özelliği ve izi bütün ayrıntılarıyla eski Orta Asya İngiliz uzmanları düzeyinde öğrenmişlerdir.

²⁷⁵ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 12

²⁷⁶ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 13

Askere alınma, kaçmalar, tutuklamalar ve ölümler gibi nedenlerle Kabil Üniversitesine devam edenlerin sayısı çok azalmıştır. Hakikaten binlerce lise ve üniversite öğrencisi ya Pakistan'a kaçmışlar, direnişçilere katılmışlar ya da ortalıktan kaybolmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonunda, tüm ümitlerini yitirmiş Nazi Almanyası'nda görüldüğü gibi, şimdi de Afganistan'da askerlik hizmeti 14 ila 50 yaş gruplarını resmen kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Birçok anne-baba çocuklarının okula gitmesine izin vermemiştir. Buna rağmen Sovyetler, eğitim kurumlarından endoktrinasyon (beyin yıkama) için yararlanmaya çalışmış ve ülkenin gençliğini uzun vadede, yeni Marksist-Leninist Afganistan'ın temeli olarak görmek amacını gütmüştür. Yetenekli ve güvenilir öğrenciler, öğrenimlerine devam için Sovyetler Birliği'ne gönderilmiş fakat Rusların yaptığı uygulamalardan dolayı 1982-83 akademik yılı için Moskova tarafından verilen 1.500 bursa yalnızca 220'nin altında başvuru olmuştur. Öte yandan, diplomatik kaynaklar, 5.000 Afganlı gencin askeri eğitim ve endoktrinasyon için Sovyetler Birliği'ne gönderileceğini belirtmişlerdir. Bu program çerçevesinde gidenlerin aileleri mali destek görmüş veya bazı özel avantajlara kavuşmuşlardır. Karmal'ın fotoğrafının bulunduğu ve yeniden yazılmış Afganistan tarihini içeren Sovyet tarzındaki ders kitapları ortaya çıkmış ve bu arada kendilerine güvenilmeyen öğretmenler görevlerinden ayrılmaya veyahut programa uyum sağlamaya zorlanırken, bunlardan birçoğunun yerini Sovyet meslektaşları almıştır. Zorunlu Rusça öğretimi gibi eğitim programında yapılan yeni değişikliklerle Afgan eğitim sistemi, Sovyet Orta Asya'sındaki eğitimin paraleline getirilmiştir. Bu gün bile UNESCO tarafından desteklenen ve büyük tartışmalara yol açan ulusal okuma yazma kampanyasına Sovyet personeli de katılmaktadır. Başlangıçta onar yıllık iki devre olarak tasarlanmış olan bu eğitim, Afgan Hükümeti ve Sovyetlerin baskısıyla sıkıştırılmış dört yıllık bir programa indirilmiştir. Doğal olarak bu programa katılması gereken yüzlerce komünizm aleyhtarı öğretmen yetkililer tarafından yakalanarak hapse atılmış veya öldürülmüşlerdir. Direnişçiler olsun, eski uluslararası temsilcilik kuruluşları olsun herkes bu programın eğitim için değil propaganda için yapılması olayını kınamışlardır. Şu anda eğitim kurumlarına kayıt oranı %10 ila 40 arasındadır. Bir zamanlar saygınlığı yüksek Kabil Hukuk Fakültesi veya Fransız Lisesi gibi kuruluşlar artık ideolojik gösterilerin yapıldığı basit merkezlere dönüşmüşlerdir.

Sovyetler bütün radyo ve televizyon programlarını denetlemiş, Kabil Radyosu genelde çok sevilen halk şarkılarını çalmaya başlamış ve bu programı direnişçiler de

dâhil ülke nüfusunun büyük bir bölümü dinlemiştir. Fakat canlı yayınların hazırlanması için gereken ve etrafta çok iyi olarak bilinen şahıslardan çoğu ülkeden kaçmışlardır. Açıkta açığa işgalcilerle işbirliği yapanları ise direnişçiler öldürmeye başlamıştır. Sayısı kabarık Müslüman dinleyicileri yatıştırmak maksadıyla Kur'an okunması dâhil, Kabil ve Herat'ın büyük camilerinden naklen dinsel yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Kremlin'in televizyona karışması toplumu rahatsız etmiş, Sovyetler zorla İkinci Dünya Savaşı'na ait anti-faşist filmleri sık sık göstermişlerdir. Düzenli olarak gösterilen bir programda çiftçi, işçi ve gençlik konuları Sovyet tarzında işlenerek gösterilmiştir. Geceleri gösterilen eğlence programları arasında gülücükler dağıtan çocuk korolarının Sovyet-Afgan dostluğunu simgeleyen bayraklar sallamaları veya temiz giydirilmiş askerlerin yurt ve devlete bağlılıklarını dile getiren şarkıları yer almış ise de, Kabil halkı bu programları monoton ve çok onur kırıcı bulduklarından artık izlemeyi bırakmışlardır.²⁷⁷

Hükümet, kamuoyunu özellikle düzmece haber programları ile etkilemek istemiş, ilaveten gazetelere, radyo ve televizyona da sıkı bir sansür uygulamıştır. Şimdi sürgünde olan, Kabil televizyonunun ikinci başkanı Bari Cihani'ye göre, Afganlı askerlerin anneleriyle senaryosu önceden hazırlanmış röportajlar yapılarak yayınlanmıştır. Bunların çoğu okuma yazma bilmeyen kadınlar olduklarından, "*Büyük Nisan Devrimi*" ve onun değiştirilemez ve gelişen aşamaları gibi sözcükleri söylemeye zorlayarak tehditle ikna edilmişlerdir. Yayınlanan diğer bir röportaj çeşidi ise, ele geçirilmiş bir asiyle yapılmış gibi gösterilen kayıttır. Aslında bu röportaj bir parti üyesi veya orduda görevli bir subayın Mücahit kılığına girerek; bu asinin, Amerikalı, Çinli ve Pakistanlı öğretmenler, hatta İsraili uzmanlar tarafından eğitildiğini, kendisine vatanına karşı savaşmasının söylendiğini anlattığı, dolar ve rupiler aldığını itiraf etmiş gibi görüldüğü düzmece bir mizansen olmuştur.

Gerek KHAD gerekse Milletler ve Kabile İşleri Bakanlığı, direnişçiler arasındaki çekişmelerden faydalanarak çok önemli istihbari bilgiler toplamışlardır. Rejimin haber alma kaynakları üç yıl öncesine kadar çok daha iyi durumda iken, komünistler bazı kabilelere ve gerilla komutanlarına rüşvet vererek onları hiç olmazsa tarafsız kalmaya razı etmişler ancak bunların çoğu her iki tarafa da çalışmaya başlamış böylece yalan haber oranı da çok artmıştır. Komünistler gerillaların ve mültecilerin arasına kendine kaçak süsü veren ajanlar göndererek, onların arasında sürtüşmeler

²⁷⁷ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 14

çıkartmaya kalkışmış, bunun yanında başvuru taktiklerinden biri de, Mücahitleri halkın gözünde küçük düşürmek için asılsız dedikodular yaymak veya silahlı serserilerden oluşan militanları Mücahit imişler gibi kırsal kesimlere göndermek olmuştur. Bundan başka KHAD, yaşları çoğunlukla 14'e kadar inen köy delikanlılarına ve serserilere yüksek görünen ücretler ödeyerek, gönüllü milis örgütünü bir hayli genişletmeyi başarmıştır. KHAD, kadrolarını bu kaynaktan sağladığı kimselerle doldururken, Sovyetler de, bunların Afgan askerlerinden daha zalim olduklarını gördüklerinden, onları direnişçilere karşı ateş hattında ve sınır devriyelerinde kullanmayı tercih etmeye başlamışlardır.²⁷⁸

1983 yılında Sovyet yanlısı Kabil yönetimine bağlı güvenlik güçleri, kuzey doğudaki Penşir Vadisi'nde, doğudaki Kunar eyaletinde ve kuzey doğudaki Herat bölgesinde önemli saldırılarda bulunmuşlardır.²⁷⁹

13 Şubat 1983 tarihinde Doğu Alman Büyükelçisi Kurt Krueger ile ADHP Politbüro Üyesi Anahita Ratebzat arasında yapılan görüşmede: Ratebzat Krueger'i Afgan direnişçilerin saldırı yapma ihtimaline ve adam kaçırma eylemlerine karşı dikkatli olmaları için uyarmıştır.²⁸⁰

Pakistan'ın Peşaver kentinde, Afganistan'dan geldiği ve şu ana kadar dünyada bir seferde yakalanan en büyük miktar olduğu değerlendirilen 250 kg eroin bir kamyonunda Hindistan'a giderken ele geçirilmiştir.²⁸¹

10 Mart 1983 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısında, Afganistan'da istikrara doğru ilerleme ve bunun yanında mevcut durumda yaşanan güçlükler tartışılmıştır.²⁸²

Mayıs 1983 tarihinde yedi Mücahit grup anlaşarak, "*Afgan Mücahitleri İslam Birliği*" adı verilen bir oluşum içerisinde birleşmişlerdir.²⁸³

1 Mayıs 1983 tarihinde Macaristan'da ADHP temsilcileriyle Doğu Alman Sosyalist Parti mensupları arasında gizli görüşmeler yapılmış, Almanlar Afganistan'ın içişlerine müdahale etmeyeceklerini ve uluslararası politikada Sovyetlerin Orta

²⁷⁸ Edward Girardet; *A.g.e.*, s. 15

²⁷⁹ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 30

²⁸⁰ 13 Şubat 1983 tarihinde Doğu Almanya Büyükelçisi Kurt Krueger ile ADHP Politbüro Üyesi Anahita Ratebzat arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117265>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30 vorl. SED 30273

²⁸¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 03.03.1983, s.5

²⁸² 10 Mart 1983 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı notları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111597>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89 per. 42, dok. 51; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>

²⁸³ Abdullah Manaz, *A.g.e.*, s. 329

Doğu'daki rolü çok önemli olmasına rağmen bu konudan bahsetmeyeceklerini iki ülkenin karşılıklı resmi düzgün ilişkiler kurması gerektiğini söylemişlerdir.²⁸⁴

Vietnam tecrübesi yaşamış olan birçok gazeteci, Sovyet işgaline direnen Mücahitleri Amerikalılara karşı savaşan Vietnamlılara benzetmiştir.²⁸⁵

Resmi bir ziyaret için Malezya'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ulusu Afganistan sorununun siyasi yollardan çözüme kavuşmasını arzu ettiğini belirtmiştir.²⁸⁶

8 Eylül 1983 tarihinde Afganistan'daki durum ile ilgili bir muhtıra yayınlayan Doğu Almanlar kısaca, Sovyetlerin kabilelerle özellikle Peştunlar'la olan işbirliğini arttırmak için sarf ettiği çabalardan bahsetmişlerdir.²⁸⁷

Pakistan'a yaptığı geziyi tamamlayan ABD Savunma Bakanı Casper Weinberger, Pakistan'ın Amerikan politikasını desteklediğini yakından gördüğünü, Pakistan'a yapılan yardımın devam edeceğini ve ABD'nin Afgan halkının mücadelesini destekleyeceklerini söylemiştir.²⁸⁸

Sovyet danışmanların sayısı giderek artmaya devam etmiştir. İşgalin ilk ayında sayıları iki katına çıkmış, ADHP üyelerinin sayısını geçmiştir. 1984 yılı başlarında ise sayıları on bini aşmıştır.²⁸⁹

1984 yılında Sovyet yanlısı Kabil yönetiminin emrindeki güvenlik güçleri, kuzey doğudaki Penşir Vadisi'nde, doğudaki Kunar eyaletinde ve kuzey doğudaki Herat bölgesinde önemli operasyonlar yapmışlardır.²⁹⁰

1984 yılı Haziran ayında başında Mareşal S. L. Sokolov'un bulunduğu Sovyet Savunma Bakanlığı Operasyonlar Grubu yapılan son operasyonlar ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda Afganistan'da beş aydan fazla süredir devam eden yoğun operasyonlardan ve askeri durumun gelişiminden bahsedilmiştir.²⁹¹

²⁸⁴ 1 Mayıs 1983 tarihinde Macaristan'da ADHP temsilcileriyle Doğu Alman Sosyalist Parti mensupları arasında yapılan gizli görüşmeler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112501>

²⁸⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 30.06. 1983, s.10

²⁸⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.09.1983, s.8

²⁸⁷ 8 Eylül 1983 tarihinde Afganistan'daki durum ile ilgili bir Doğu Almanya muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117268>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30 vorl. SED 30273

²⁸⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 03.10.1983, s.5

²⁸⁹ M. Hassan Kakar *A.g.e.*, s.58

²⁹⁰ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 30

²⁹¹ 1984 yılı Haziran ayında başında Mareşal S L Sokolov'un bulunduğu Sovyet Savunma Bakanlığı Operasyonlar Grubunun yapılan son operasyonlar ile ilgili raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117269>

Moskova, CIA'in Pakistan'dan Afgan gerillaları beslemek için kullandığı silah boru hatlarını kapatmaya karar vermiştir ve yapılan son operasyon CIA'in silah akışını durdurmak için ağır kayıp verme riskine rağmen Moskova'nın istekli olduğunu göstermiştir.²⁹²

11 Nisan 1984 tarihinde Kabil Hükümeti ABD'nin Kabil Büyükelçiliğinde görevli üçüncü sekreteri Richard S. Vandiver'in casusluk faaliyetleri yaptığından ülkeyi terk etmesini istemiş, Amerika ise suçlamayı kabul etmemiştir.

14 Mayıs 1984 tarihinde Afgan Milli Olimpiyat Komitesi, ABD Los Angeles'ta yapılacak yaz olimpiyatlarını boykot ederek olimpiyatlara katılmayacaklarını duyurmuştur.

17 Mayıs 1984 tarihinde Hyber Geçidi'ni ziyaret eden George Bush Sovyet işgalini kınayan ve Afgan direnişini destekleyen bir açıklama yapmıştır.

26 Temmuz 1984 tarihinde ABD temsilciler meclisi ödenek komitesi Afganistan'a ilave 50 milyon dolarlık gizli bir yardımın yapılmasını onaylamıştır.

27 Ağustos 1984 tarihinde Cenova'da Afganistan'daki savaşa siyasi bir çözüm bulabilmek için Afganistan ve Pakistan Dışişleri Bakanları BM arabulucusu ile ayrı ayrı görüşmüşlerdir. Görüşmeler 30 Ağustos tarihinde hiçbir ilerleme kaydedilmeden sona ermiştir.²⁹³

Afganistan'ın Sovyet yanlısı rejiminin haber ajansı Bahtar, İran ve Pakistan sınırındaki çeşitli eyaletlerde 10 bin kadar Rus ve Afgan askerinin katılımıyla yapılan büyük operasyonda 2'si lider olmak üzere 39 Mücahidin öldürüldüğünü açıklamıştır.²⁹⁴

Steve Coll, Washington Post gazetesinde yazdığı makalede, 1984 yılı Ekim ayında CIA Başkanı William Casey'in özel olarak silahlandırılmış bir C-141 uçağıyla gizlice Pakistan İslamabat askeri hava üssüne geldiğini, oradan helikopter ile Afganistan sınırı yakınındaki üç Mücahit kampına da gittiğini bildirmiştir. Ayrıca Casey'in burada yaptığı tespitler ile Mücahitlere verilecek 2 milyon dolarlık yardımın harcanması için bir strateji belirlediğini de açıklamıştır.²⁹⁵

Milliyet muhabiri Coşkun Aral, Afganistan'da Mücahitlerin oluşturduğu son ateş hattının uç noktasına kadar gittiğini, Mücahitlerle yaptığı görüşmede bekledikleri

²⁹² George Russell, Dean Brelis, "Afghanistan Ferocious Fight", Time, 15 Eylül 1985, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,959805,00.html>,

²⁹³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 13; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 59

²⁹⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.01.1985, s.5

²⁹⁵ Steve Coll, "Anatomy of a Victory: CIA's Covert Afghan War", *Washington Post gazetesi*, 19 Temmuz 1992, s.A1

yardımanın gelmediğini, terk edildiklerini ifade ettiklerini, umutsuz olmalarına rağmen direnişe devam ettiklerini belirtmiştir.²⁹⁶

1985 yılı Mart ayında SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini devralan Mihail Gorbaçov ise ikili bir yaklaşım sergilemiştir. Bir taraftan birlikleri geri çekmek için çalışma yaparken, diğer taraftan direnişin ezilmesi gerektiğine inanmış ve çok sert tedbirler uygulamıştır. Bu yüzden 1985 ve 1986 yıllarında direnişin elinde bulundurduğu yerleşim yerlerinde sivillere karşı çok sert davranılmış, Sovyet birlikleri en kötü savaş şartlarını yaşatmıştır.²⁹⁷

3 Mart 1985 tarihinde İran'dan alınan raporlara göre, Beş Şii Mücahit grubunun birleştiği öğrenilmiştir. 23 Nisan tarihinde Devlet Başkanı Karmal Kabil'de Mücahitlere karşı Afgan Hükümetinin yaptığı savaşta halkın desteğini sağlamak için Büyük Halk Meclisi Loya Jirga'yı toplamıştır.²⁹⁸

Afgan Mücahit liderlerinden Devrim Hareketi Partisi Başkanı Molla Seyfullah'ın Kohi Dağı'nda öldürüldüğü, bu strateji gereğince son dört ay içerisinde iki gerilla liderinin daha öldürüldüğü bildirilmiştir.²⁹⁹

1985 yılında Afganistan Hükümeti bu güne kadar çatışmalarda 49 ABD vatandaşının öldürüldüğünü açıklamıştır. Londra'da yayınlanan bir gazete bir miktar Amerikalı siyahî Müslüman'ın Mücahitlerin yanında savaştığını ve 50 kadar siyahî Müslüman'ın yaralanarak Amerika'ya geri döndüğünü haber yapmıştır.³⁰⁰

17 Ekim 1985 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında, Genel Sekreter Gorbachev Afganistan ile ilgili son kararın alınmasını teklif etmiş ve vatandaşlardan gelen mektuplardaki, Afganistan'daki Sovyet hareketlerinden memnuniyetsizliği gösteren ifadelerden bahsetmiştir. Ayrıca Babrak Karmal ile yaptığı toplantıdan bahsetmiş ve ona "Size yardım edeceğiz fakat birlik göndererek değil, size silah vererek" şeklinde bir ifade kullandığını anlatmıştır. Chernyaev ayrıca Gorbaçov'un Afganistan'daki durumu anlatan Savunma Bakanı Mareşal Sergey Sokolov'a da çok sert bir tepki gösterdiğini ilave etmiştir.³⁰¹

Mücahit örgütleri Pakistan'da toplanarak tek bir ordu halinde savaş kararı almıştır. Afgan Halkının yarısı İran ve Pakistan'da mülteci olarak yaşamaya devam

²⁹⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 11.02. 1985, s.1

²⁹⁷ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 132

²⁹⁸ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 60

²⁹⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 21.04. 1985, s.5

³⁰⁰ Wiliam Blum, *A.g.e.*, s. 9

³⁰¹ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.5, Belge 17, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r17.pdf>

etmiştir. Dönemin Sovyet lideri Gorbaçov Afganistan'dan birliklerinin geri çekileceğini duyurmuştur.³⁰²

Afganistan'da direnişçilerin beklenmeyen bir şekilde aniden Penşir Vadisi'nde bulunan Sovyet birlikleri ve Afgan hükümet kuvvetlerine bir dizi saldırı başlattığı kötü hava şartlarından dolayı Rusların takviye yapamadığı, çatışmalarda dört tankın imha edildiği, iki uçağın düşürüldüğü ve çok sayıda Rus askerinin öldüğü bildirilmiştir.³⁰³

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin 6. yıldönümü yaklaşırken, başkent Kabil'i Mücahit korkusunun sardığı, devamlı devriye gezen Rus zırhlı araçlarına ilave olarak Komünist liderlerin evlerinde de güvenlik tedbirlerinin artırıldığı bildirilmiştir.³⁰⁴

8 Ocak 1986 tarihinde Moskova'da Mihail Gorbaçov ve Çin Lideri Li Peng'in yaptığı görüşmelerde, uluslararası sorunlara karşı farklı yaklaşımlara sahip oldukları belirtilmiştir. Li Peng ortak bir politika uygulamalarının daha iyi olacağını belirtmiş ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale etmeyi bırakmasını ayrıca Kamboçya'dan Vietnam kuvvetlerini geri çekmesini talep etmiştir.³⁰⁵

Yine benzer sebeplerden dolayı 1986 yılında Kabil'den yaklaşık 230 kilometre uzaklıktaki Pakistan sınırındaki stratejik Barikot'ta çok ciddi çarpışmalar yaşanmıştır.³⁰⁶

Ancak sonuç Sovyetler'in aleyhinedir çünkü hem Pakistan'dan gelen silah ve malzeme akışının önüne geçilememiş hem de bu saldırılarla birçok yerde kendi ikmal hatlarını Mücahitlere kaptırmışlardır. Kısaca işler Sovyetler için artık hiç olmadığı kadar zorlaşmıştır.

1986 yılında Sovyet yanlısı Kabil yönetiminin güvenlik güçleri, kuzey doğudaki Penşir Vadisi'nde, doğudaki Kunar eyaletinde ve kuzeydoğudaki Herat bölgesinde önemli operasyonlar yapmışlardır.³⁰⁷

Sovyetlerin, Afganistan Savaşı'nın neticesinden ümitsizliğe kapılmalarının 1984 yılından itibaren başladığı anlaşılmıştır. Çünkü savaşın başarısızlığı karşısında Afgan

³⁰² İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

³⁰³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.12. 1985, s.5

³⁰⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 25.12. 1985, s.5

³⁰⁵ 8 Ocak 1986 tarihinde Moskova'da Mihail Gorbaçov ve Çin Lideri Li Peng'in Yaptığı görüşmelerin Çekoslovak diline tercüme edilmiş metni, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114812>; Çekoslovak Merkezi Devlet Arşivi, Central State Archives (SÚA), Prague

³⁰⁶ "Barrage and Counterbarrage", *Time dergisi*, 6 Ekim 1986, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,962443,00.html>,

³⁰⁷ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 30

halkını kazanmak için bir takım tedbirler almaya başlamışlardır.³⁰⁸ Amerika bütün çekincelerine rağmen Stinger'ları Mücahitlere vermiştir. Mücahitler, Eylül 1986'da ilk Sovyet helikopterini düşürmüş, takip eden on ay içinde asilerin fırlattığı 190 füzenin dörtte üçü hedefini bulmuştur. Bu, Sovyetler için sonun başlangıcı anlamına gelmeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra, Sovyet yapımı saldırı helikopterlerini uçuran Afgan pilotları, Sovyet "danışmanlarının" artık uçmaya cesaret edemediğinden yakınır olmuştur. Mücahitler de artık düşmanlarını birkaç büyük şehrin ve askeri kampın içine adeta hapsedmişlerdir. Stinger füzelerinin Mücahitler tarafından kullanılması, Sovyetler'in uzun zamandır birlikleri ve ikmal hatlarını korumak için kullandığı hava desteğini etkisiz hale getirmekte başarılı olmuştur. Bir Stinger operatörü Time'dan Rob Schultheis'e övünerek "*Artık Rus jetlerinden korkmuyoruz.*", "*Hem Stinger'lardan kaçmak için yeterince yüksekte uçarlarsa Ruslar bizi bombalarıyla vurmak için çok yüksekte oluyolar.*"³⁰⁹ demiştir. Kısaca karada yürümeyen savaş, Stinger füzelerinin devreye girmesiyle artık havada da imkânsız hale gelmiştir. Ruslar, Karmal ile bu işin yürümeyeceğinin farkına varmışlardır.³¹⁰

20 Mart 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbürosunda Afgan Hükümetinin 50 kişiyi idam etme kararı ve Karmal'ın zayıf psikolojik kişisel yapısı tartışılmıştır.³¹¹

Afganistan'da komünist darbe'nin 8. yıldönümü kutlamalarına Babrak Karmal'ın katılmaması, devlet başkanının değiştirilebileceği yorumlarının yapılmasına yol açmıştır. Pravda gazetesi de Moskova'nın Afgan yönetiminden memnun olmadığını gösteren bir yazı yayınlamıştır.³¹²

4 Mayıs 1986 tarihinde Kabil Radyosunun haberine göre: "sağlığının bozulduğunu" öne süren Babrak Karmal görevinden istifa etmiştir. Yerine KHAD'ın eski başkanı Necibullah getirilmiştir. Babrak, Devrim Konseyi Başkanlığı görevine devam etmiş ve kendisine yedi üyeli Politbüroda bir üyelik verilmiştir.³¹³

Babrak Karmal'ın istifasından sonra Afgan Komünist Partisi Genel

³⁰⁸ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s.896

Sovyetler kısıtlı ölçüde de olsa bedava buğday dağıtmışlardır (Edward Girardet, A.g.e., s.11.)

³⁰⁹ Michael S. Serrill, Ken Olsen, Nancy Traver, "Afghanistan Show 'Em the Way To Go Home", *Time*, 14 Aralık 1987, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,966223,00.html>, İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26

³¹⁰ Nadir Devlet, *Afganistan Örneği*, Yeni Forum Yayınları, Ankara 1988, s.110.

³¹¹ 20 Mart 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111598>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 36, d. 18,

³¹² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 28.04. 1986, s.5

³¹³ Vasilii Mitrokhin; A.g.e., s. 14; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 61

Sekreterliğine getirilmiş olan eski gizli polis şefi Muhammed Necibullah, yaptığı konuşmada orduyu güçlendirerek devam eden savaşı sonlandıracağını ve ana ilkesinin Sovyetlerle dostluğu sürdürmek olacağını söylemiştir. Buna paralel olarak Sovyet resmi haber ajansı TASS da Afganistan'da yönetimin genç ve güvenilir kadrolara teslim edildiğini savunarak, Necibullah'ın genç ve yetenekli olmasının yanısıra, aynı zamanda büyük bir Sovyet dostu olduğunu da belirtmiştir.³¹⁴

Karmal'ın yerine gelen KHAD'ın (gizli servis) başkanı Necibullah bazı yeni uygulamalar başlatmıştır. Necibullah, yönetime daha geleneksel bir görünüş vermek için kabile reislerini kendi tarafına celp etmek amacıyla faaliyete girmiştir. Hatta Marksist bir görüşe sahip olmasına rağmen Necibullah, Herat'ta birkaç sefer camiye de gitmiştir.³¹⁵ Her ne kadar istiladan bu yana Kabil Hükümeti devamlı olarak halka din özgürlüğü verdiği konusunda teminat vermiş ve hiçbir caminin kapatılmayacağını garanti etmişse de artık dine karşı olan fikirler, toplum önünde değil de sadece kapalı komünist toplantılarında görüşülmeye başlanmıştır.³¹⁶ Ancak Ruslara benzer şekilde Necibullah da halkı kazanmakta başarısız olmuştur.

21 Temmuz 1986 tarihinde yüzlerce idealist Arap gencinin Afgan direnişine katıldığı rapor edilmiştir.

28 Temmuz 1986 tarihinde Sovyet lideri Mihail Gorbaçov gerekli şartlar olursa Sovyet birliklerinin bu yılın sonuna kadar geri çekilebileceğini duyurmuştur.³¹⁷

3.3. Sovyetler Birliğinin Afganistan Halkına Karşı Şiddet Politikası

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da barışı tesis etme girişimleri gerek Afgan direnişçileri gerek Pakistan üst düzey yönetimi ve gerekse de Washington'daki Reagan yönetimi tarafından inandırıcı bulunmamış ayrıca hiç desteklenmemiştir. Onun yerine 1984 yılının başlarından itibaren Pakistan üzerinden direnişçilere yapılan yardım dramatik bir şekilde arttırılmıştır. Reagan CIA yönetimine verdiği direktifte: "*ABD'nin Afganistan'da bulunma amacının SSCB'nin masraflarını arttırmaktan, onları Afganistan'dan kovmaya döndüğünü*" bildirmiştir.³¹⁸

Bir yandan Afgan halkı bu propagandalarla kandırılmak istenirken, diğer

³¹⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.05.1986, s.5

³¹⁵ Nadir Devlet, *A.g.e.*, s.110.

³¹⁶ Marie Broxup, "Sovyetler Afganistan'da Bir İşgalin Anatomisi", *ODTÜ, Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın Nu. 5*, Ankara, 1984, s.15.

³¹⁷ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

³¹⁸ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 132

taraftan diğer Sovyet uydularına da net mesajlar gönderilmiştir. Bu noktada Sovyet basınının sabit bir şekilde tekrarladığı mesaj oldukça açıktır: “*Biz sonsuza dek bir aileyiz.*”, “*Sovyetler tek taraflı bir sokaktır ve geriye dönüş yoktur, yani bağımsızlık hayali kurmayın ve Afganlıları taklit etmeyin.*”³¹⁹ Ancak diğer taraftan savaşı Afganlılar tarafından verilen daha önemli bir mesaj: “Ruslar “*büyük kardeşler*” yenilmez değiller, Ruslara meydan okunabilir, direnilebilir ve hatta İnşallah yenilebilir idi ve bu mesaj Sovyet uydularında gerektiği şekilde anlaşılmıştır.”

Sovyetlerin sivil halka karşı yaptığı bu katliamın sebebini bir gerilla siyasi memuru olan Mesud Khalili, çok güzel özetlemiştir; “*Sovyetler yedi yaşında düşman hakkında bilgi veren bir çocuktan bize bir parça ekmek veren 70 yaşındaki bir yaşlı adama kadar tüm Afganları gerçek bir Mücahit olarak gördüler.*”³²⁰ Kısaca, Afgansanız, “*düşmandınız*”.

Sovyet uçakları sivil yerleşimlere havadan bombalı kalemler, ağız mızıkaları, radyolar ve kibrit kutuları atmış, özellikle çocuk oyuncakları şeklinde dizayn edilmiş bu bombalar, birçok çocuğu öldürdüğü gibi, pek çoğunu da elsiz, kolsuz veya ayaksız bırakmıştır. Bu oyuncaklardan en tehlikelisi “*kuşlar*” olmuştur. Çocukların hoşuna gidecek şekilde yapılan ve boyanan bu kuşların bir kanadı sabit, diğeri ise oynar kanat şeklindeydi. Havadan atılan bu kuşları ele geçiren çocuk, oynar kanadı hareket ettirdiği anda bomba-kuş infilak ederek, çocuğu ya öldürmüştü veya bir organının kopmasına sebep olmuştur.

Oyuncak bombalar, sakat bırakan mayınlar, köylerin ve kasabaların yerle bir edilmesi, burada yaşayanların kadın, yaşlı, çocuk demeden topluca katledilmeleri, halkın öldürülmesini, yerlerinden sürülmesini ya da yıldırılmasını amaçlayan Sovyetlerin şiddet stratejisinin bir kısmını oluşturmuştur.³²¹ Sovyetlerin yaptığı vahşeti bir asker şöyle anlatmıştır; “*Eğer içimizden birisi öldürülürse veya yaralanırsa intikam almak için kadın, çocuk ve yaşlıları öldürürdük. Masum köylüleri idam ederdik. Hayvanlar dâhil her şeyi öldürürdük.*”³²²

Savaş uzadıkça Sovyetler daha çok asker sevk etmeye başladı. Sovyet

³¹⁹ Alexandre Bennigsen, Chantal Lemerrier, *The Afghan War And The Soviet Central Asia*, ODTÜ, Ankara 1986, s. 6.

³²⁰ Robert Schultheis, Ken Olsen, "War of A Thousand Skirmishes", *Time*, 18 Mayıs 1987, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,964405,00.html>,

³²¹ Elie D Krakowski., *A.g.e.*, s. 9; William Blum, *A.g.e.*, s. 12

³²² Rafael Reuveny, Aseem Prakash, *The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union*, *Review of International Studies* (1999), 25, <http://faculty.washington.edu/aseem/afganwar.pdf>, s.702; William Blum, *A.g.e.*, s. 12

askerlerinin sayısı 150.000'i aşmasına rağmen yine de başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine Ruslar topyekûn imha savaşını başlatmış ve kimyasal silahlar kullanmaya başlamıştır. Bu olay bütün dünyada duyulmuş ve Sovyetlere karşı tepkiler büyümüştür. Sovyetler, Afganistan'da ancak şehir merkezlerine hâkim olabilmıştır.³²³

Zaten mayınlar yüzünden tarlasını ekip biçemeyen ve açlıktan kıvranan Afgan köylerini Sovyet birlikleri sık sık basarak halkı evlerinden uzaklaştırmış, değerli eşyalarını, yiyecek stoklarını ve hayvanlarını almış, böylece köylüleri Pakistan'daki mülteci kamplarına ya da bir başka bölgeye gitmek zorunda bırakmışlardır.³²⁴

Sovyetlerin zayıatına tekrar bakacak olursak; Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında 454.464 asker yaralanmış, kaza ile yaralanmış veya hastalanmıştır.³²⁵ Afganistan'da toplamda 700.000 askerin görev yaptığı düşünülürse bu rakamın fazlalığı dikkatlerden kaçmamıştır. Askerler ölmek için ya numara yapmışlar veya kasten kendilerini yaralamışlardır. 10 yıl boyunca savaşan 700.000 civarındaki Sovyet askeri döndüklerinde yaşadıklarını ailelerine ve arkadaşlarına anlatmışlar, böylece konu yani Afganistan savaşı milyonlarca insan tarafından öğrenilmiştir. Bu nedenle durumdan haberdar olan gençler askerlik hizmetlerini tecil ettirip cepheye gitmemek için ailelerinin nüfuslarını kullanarak bu kondan kaçmaya çalışmışlardır. Bunlara ek olarak, Moskova'da Brejnev ve yakın iş arkadaşlarının işgal için kesin emri verirken sarhoş olduğu yolunda söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Sürdürülmekte olan bir dış politikayı böyle açıkça eleştirmek Sovyet tarihinde hiç rastlanmamış bir durum olarak karşılarına çıkmıştır. İlaveten Sovyet Rusya, kendi sınırları içinde askere gitmeyi reddeden gençlerle ilk kez karşılaşmıştır.³²⁶

3.4. Sovyetler Birliğinin Afganistan'dan geri çekilmesi

24 Ekim 1986 tarihinde SBKP'de, Çin-Sovyet ilişkileri ve Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konuları görüşülmüştür.³²⁷

15-31 Ekim 1986 tarihleri arasında, Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un 1986 yılı Haziran ayında yaptığı konuşmadan sonra, yaklaşık 8 bin Rus askeri geri çekilmiştir.³²⁸

³²³ Emin, Demirel, A.g.e., s. 29; William Blum, A.g.e., s. 12

³²⁴ Elie D Krakowski., Age., s.9.

³²⁵ Soviet losses in Afghanistan, <http://www.scribd.com/doc/6737621/Soviet-Losses-in-Afghanistan>,

³²⁶ 9 Ekim 1986 tarihinde SBKP MK Genel sekreterinin kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112361>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 13, dok. 5, ll. 1-5

³²⁷ 24 Ekim 1986 tarihinde SBKP'sinin muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117270>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2383, p.122

³²⁸ Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

13 Kasım 1986 tarihinde KGB Başkanı Viktor M. Chebrikov, Sovyet Dışışleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Savunma Bakanı Mareşal Sergei L. Sokolov ve Merkez Komite Uluslararası İlişkiler Departmanı Sekreteri Anatoly Dobrynin'in SBKP Politbürosuna yazdıkları muhtıradan: ADHP liderliğinin Afgan mollaları, büyük toprak sahipleri ve aristokrasi içinde üye sayısını attırmak ve Afgan halkı arasında partiyi meşrulaştırmak için sarf ettiği çabalardan bahsetmektedir. Ayrıca muhtemel bir Sovyet geri çekilmesinden sonra olaylara BM'nin muhtemel katılma şeklinin nasıl olacağı değerlendirilmiştir.³²⁹

13 Kasım 1986 tarihinde yapılan Gorbaçov'un da katıldığı SBKP MK Politbüro toplantısında, Afgan savaşı problemine ve kargaşaya bir çözüm bulabilmek maksadıyla gösterilen çabalar tartışılmıştır.³³⁰

13 Kasım 1986 tarihinde SBKP Politbüronun yaptığı toplantıda Mareşal Sergei Akhromeev yaşadığı olayları anlatmış ve Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesinin gerekli olduğu konusu ciddi olarak ilk defa tartışılmıştır.³³¹

23 Aralık 1986 tarihinde SBKP MK Afganistan'a yapılan yardımlar konusunda bir rapor yayınlamıştır.³³²

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin yedinci yıl dönümünde, Mücahitler İslamabat'ta yaptıkları dev gösteride Rusların geri çekilmesini istemiş, Gorbaçov'un kuklasını yakarak, Sovyet aleyhtarı sloganlar atmışlardır. Bu arada ABD, Çin ve İran da Sovyetlerin geri çekilmesi çağrılarını yinelemişlerdir.³³³

1 Ocak 1987 tarihinde Devlet Başkanı Necibullah "altı aylık ateşkes ve barış planı" teklifinde bulunmuştur.

3 Ocak 1987 tarihinde Mücahit grupları barış planının bir tuzak olduğunu söyleyerek reddetmişlerdir.

6 Ocak tarihinde Sovyet Dışışleri Bakanı Shevardnadze Afgan Haber Ajansına verdiği demeçte: Sovyetler Birliği'nin ülkede kurulan yönetim şekline bakmaksızın

³²⁹ 13 Kasım 1986 tarihinde KGB Başkanı Viktor M. Chebrikov, Sovyet Dışışleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Savunma Bakanı Mareşal Sergei L. Sokolov ve Merkez Komite Uluslararası İlişkiler Departmanı Sekreteri Anatoly Dobrynin'in SBKP Politbürosuna yazdıkları muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112470>

³³⁰ 13 Kasım 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111599>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 42, dok. 16

³³¹ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.6, Belge 18, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r18.pdf>

³³² 23 Aralık 1986 tarihinde SBKP MK'si raporu(Rusça), <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112362>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 11, dok. 56, st. 1-2

³³³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 28.12. 1986, s.5

1988 yılının sonuna kadar Afganistan'dan çekilmeyi umduğunu söylemiştir. O bununla birlikte geri çekilmeyi ABD'nin Mücahitlere yardımı kesmesi şartına bağlamayı da ihmal etmemiştir.³³⁴

17 Ocak 1987 tarihinde Mücahit ittifakı yüksek konseyi bir tebliğ yayınlayarak: "Sovyetlerin yenilgiyi kabul ederek geri çekilmesi, komünist rejimin lağvedilmesi ve ülkeyi seçime hazırlayacak ve bağımsız yargıya kavuşturacak geçici Mücahit hükümeti kurulması" çağrısında bulunmuştur.³³⁵

Bu arada, Afganistan Hükümetinin ilan ettiği tek taraflı ateşkes ABD tarafından şüphe ile karşılanmış, direnişçilerin ateşkese uyması durumunda Sovyet birliklerinin geri çekileceği açıklanmasının propagandadan ibaret olduğunun değerlendirildiği bildirilmiştir.³³⁶

20 Ocak 1987 tarihinde SBKP Uluslararası İlişkiler Departmanı Sekreteri Anatoly Dobrynin ve Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri Erich Honecker'in Berlin'de yaptıkları görüşmede Gorbaçov'un son Hindistan ziyareti ve Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilme hazırlıkları konuları görüşülmüştür.³³⁷

22 Ocak 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında, Gorbaçov ve yardımcıları yeni Afganistan Devlet Başkanı Muhammed Necibullah konusunu ve Sovyet birliklerinin muhtemel geri çekilmesi konusunu görüşmüşlerdir.³³⁸

8 Şubat tarihinde Sovyet lideri Mikhail Gorbaçov eğer mart ayı ortasına kadar bir uzlaşma sağlanabilirse 15 Mayıs tarihinde geri çekilmeye başlayacaklarını söylemiştir.³³⁹

23 Şubat 1987 tarihinde Pakistan Dışişleri Bakanı, Sovyet Dışişleri Bakanı ile Afganistan problemini Moskova'da görüşmüşlerdir.³⁴⁰

23 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında Gorbaçov Sovyet geri çekilmesi konusundaki ayrıntıları anlatmıştır.³⁴¹

³³⁴ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 14; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

³³⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

³³⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 17.01. 1987, s.5

³³⁷ 20 Ocak 1987 tarihinde SBKP Uluslararası İlişkiler Departmanı sekreteri Anatoly Dobrynin ve Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri Erich Honecker'in Berlin'de yaptıkları görüşmenin muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117271>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, DY30/2384, pp. 32-33

³³⁸ 22 Ocak 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117230>

³³⁹ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 14; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

³⁴⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

³⁴¹ 23 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117235>

26 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında, Gorbaçov ve yardımcıları Afganistan'dan kuvvetleri geri çekip çekmeme konusunu tartışmışlardır.³⁴²

23-26 Şubat 1987 tarihlerinde yapılan SBKP Politbüro toplantılarında Genel Sekreter Gorbachev defalarca Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi gerektiğinden üstünde durarak bahsetmiş ve aynı zamanda geri çekilmeyi açıklarken “Şimdi bu konuda kimseyi suçlamak için tartışmayacağız.” demiştir. Gromyko'da kuvvet göndermenin bir hata olduğunu kabul etmiş fakat bunun Afgan Hükümetinin on bir defa tekrarladığı teklifinden sonra gerçekleştiğini ilave etmiştir.³⁴³

27 Şubat 1987 tarihinde Gorbaçov ile İtalyan Dışişleri Bakanı Giulio Andreotti'nin yaptığı görüşmede Afganistan'daki Sovyet planları dâhil Orta Doğu konusunda gelecekte yapılması muhtemel bir uluslararası konferansta görüşülecek konular ele alınmıştır.³⁴⁴

SSCB'nin işgalinden sonra Ruslar açısından işler ilerleyen yıllarda o kadar kötüye gitmiştir ki Mart-Nisan 1987 tarihinde Afgan Mücahitler ilk defa Sovyet topraklarına bir saldırı düzenlemiştir. (Bu tarihte Tacikistan ve Özbekistan SSCB toprağı idi.)³⁴⁵

6 Mayıs 1987 tarihinde Sovyetler bir muhtıra yayınlayarak, Afganistan'daki mevcut durumu anlatmışlardır. Dokümanın içerisinde ayrıca; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yaptığı yardımın artarak devam ettiği, ülkenin emperyalist ve gericilere karşı nasıl savaştığı gerektiği ve daha iyi bir ulusal uzlaşma sağlamak için Afganistan'ın Çekoslovakya ile bağlarını güçlendirmek için gösterdiği gayretleri anlatılmıştır.³⁴⁶

6 Mayıs 1987 tarihinde Çekoslovak Dışişleri Bakanı Chnoupek, ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmede Sovyet-Afgan ilişkileri gözden geçirilmiş ve uluslararası politikada Afganistan'ın ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği ile ADHP arasındaki uzlaşma ile bunun diplomatik ilişkilerdeki ve Orta Doğu'daki etkileri

³⁴² 26 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117233>

³⁴³ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.6, Belge 19, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r19.pdf>

³⁴⁴ 27 Şubat 1987 tarihinde Gorbaçov'un İtalyan Dışişleri Bakanı Giulio Andreotti ile yaptığı görüşmeden alıntılar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117234>

³⁴⁵ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 31

³⁴⁶ 6 Mayıs 1987 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'daki durum ile ilgili yayınladıkları muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113126>; Çekoslovakya Prag Merkezi Devlet Arşivi, Dosya 02/1, CC CPCz Politburo 1980-89, 35nci toplantı, 6 Mayıs 1987, Slovakça,

ele alınmıştır.³⁴⁷

18 Mayıs 1987 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Departmanının yayınladığı muhtıradan Bulgar Hükümetinin Afganistan'a yaklaşarak uzlaşmayı kolaylaştırmak için attığı adımlar anlatılmıştır. Ayrıca Afganistan'ın sosyal, politik ve ekonomik altyapısı için yapılan yardımların genişletilmesi için gerekenler ayrıntılı olarak görüşülmüştür.³⁴⁸

Talat Halman köşe yazısında Afganistan'da Rusların korkunç oyuncak bombalar kullandığını, 4 milyon Afgan'ın ülke dışında ve 2 milyonunun da ülke içinde mülteci durumuna düştüğünü ayrıca bu tarihe kadar yaklaşık 50 bin Afgan çocuğun zorla ailesinden alınarak SSCB'ye eğitim için götürüldüğünü anlatmıştır.³⁴⁹

22 Mayıs 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında Gorbaçov ve danışmanları Sovyet birlikleri geri çekilmeden önce Afganistan'da bir koalisyon hükümeti kurmayı ve Sovyet destekli ADHP'nin halk tarafından benimsenmemesi konularını görüşmüşlerdir.³⁵⁰

Afganistan lideri Necibullah ülkede siyasi gerginliği sona erdirmek için eski Kral Zahir Şah ve taraftarlarıyla ilişkiye geçmek istediklerini açıklamıştır.³⁵¹

Bundan sonra savaşın gidişatını ve buna ek olarak Afganlı Mücahitlerin ilk kez Sovyet topraklarına saldırarak kadar güçlenmelerini de dikkate aldığımızda, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesine dört farklı dönem olduğu görülmüştür. Bunlar:

- *Aralık 1979-Şubat 1980: İşgal*
- *Mart 1980-Nisan 1985: Sovyet saldırıları*
- *Nisan 1985-Ocak 1987: Çıkış stratejisi*
- *Ocak 1987-Şubat 1989: Çekilme*

Bu dört döneme ek olarak işgal boyunca dört ayrı yönetim de karşımıza çıkmıştır. İşgalin devamı boyunca sırasıyla Brejnev, Andropov, Çernenko ve son olarak Gorbaçov rejimlerine karşılık gelen dört dönem karşımıza çıkmıştır. Evrelerin birbirini

³⁴⁷ 6 Mayıs 1987 tarihinde Çekoslovak Dışişleri Bakanı Chnoupek ADHP Genel sekreteri Necip'in yaptıkları görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113125>; Çekoslovakya Devlet Merkez Arşivi, State Central Archive Prague, File 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 35th Meeting, 6 May 1987

³⁴⁸ 18 Mayıs 1987 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının Dış politika ve Uluslararası ilişkiler departmanının yayınladığı muhtıradan, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112479>; Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 8,

³⁴⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 18.05. 1987, s.8

³⁵⁰ 22 Mayıs 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117236>

³⁵¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 15.06. 1987, s.4

tamamlayıcı karakteri sebebiyle bu rejimlerin politikaları arasında radikal farklılıklar göze çarpmamıştır. Yine de liderlerin olaylara yaklaşımında farklı öncelikler karşımıza çıkmıştır. Brejnev döneminde düşmanın küçümsendiği, klasik operasyonlarla ön plana çıkmış; Andropov'un zamanında siyasi taktikler ve masa başı oyunları ağırlık kazanmış; Çernenko iktidara geldikten sonra da yaratıcılık zafiyetlerine rağmen Ruslar, askeri operasyonları katı kurallar içerisinde uygulamaya koymuşlardır. Gorbaçov döneminde ise son askerlerin de cepheye sürüldüğü operasyonlarla siyasi manevraların bir kaynaşması karşımıza çıkmıştır.³⁵²

Tüm çabalara karşın Sovyetler Afganistan'da ilerleme kaydedememekle birlikte hâkim oldukları büyük şehirlerde bile kontrolü kaybetmişlerdir. Bu durumun farkında olan Gorbaçov yönetimi artık daha fazla gurur yapmanın bir faydasının olmadığını görmüş ve ülkeden ayrılma kararı almıştır. Oldukça geç alınan bu karar, Sovyetlere pahalıya mal olmuştur. Her şeyden önce Sovyet Silahlı Kuvvetlerinin, sınır ve iç güvenlik birliklerindeki toplam personel kaybı 14.453'lere varmıştır.³⁵³ Bu da ortalama 55 milyar doların üzerinde bir rakama tekabül etmiş yani aşırı harcama yapılmıştır. Aslında bu miktar bir süper güç için çok fazla olmasa da, ağır bir bunalım içinde olan Sovyet ekonomisi için düşünüldüğünde, oldukça yıpratıcı etkisi olmuştur. Ayrıca bu miktarın içerisine Sovyetlerin kaybettiği 118 uçak, 333 helikopter, 147 tank, 1.314 zırhlı muharebe aracı/zırhlı personel taşıyıcı, 433 top ve havan topu, 1.138 radyo seti ve komuta araçları, 510 mühendislik araçları, 11.369 kamyon ve petrol tankerleri de dâhil edilmemiştir.³⁵⁴

6-9 Temmuz 1987 günlerinde Kabil'in doğusundaki Nangarhar eyaletinde bir Mücahit saldırısı gerçekleşmiştir. Saldırıyı üstlenen Mücahit lideri, "*yıllardan beri Mücahitlerin kazandığı en büyük başarı*" demiş ve yaklaşık 1.000 Sovyet askerinin öldüğünü söylemiştir.³⁵⁵

Pakistan'ın Karaçi kentinde meydana gelen ve 80 kişinin ölümü, 200'den fazla kişinin de yaralanmasıyla sonuçlanan patlamanın Rus ve Hindistan gizli servislerinin desteği ile Afganistan tarafından gerçekleştirildiği öne sürülmüştür.³⁵⁶

20 Temmuz 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmede "ulusal uzlaşma" uygulanması konusu görüşülmüş ve Sovyet

³⁵² Olivier Roy, Age., s.311

³⁵³ Soviet war in Afghanistan, http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_war_in_Afghanistan,

³⁵⁴ Soviet war in Afghanistan, http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_war_in_Afghanistan,

³⁵⁵ Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

³⁵⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 16.07. 1987, s.4

birliklerinin Afganistan'dan geri çekilmesinin hazırlanması için politik düzenlemeler ele alınmıştır.³⁵⁷

Başlangıçta 16 ya da 17 milyon civarında olan ülke nüfusunun yaklaşık 5 milyonu –nüfusun neredeyse üçte biri– şu anda başka ülkelerde mülteci olarak bulunmaktadır. (Bunların çoğunluğu Pakistan'da, geri kalanı da İran'dadır.) Eskiden köylerin ya da çiftliklerin arası birkaç kilometreyi geçmezken şimdi yerleşim yerleri arasındaki uzaklık 50 ila 100 kilometreyi bulmuştur. Bazı çarpışmalar anayolun etrafındaki bütün köyleri tam anlamıyla yıkmıştır. Bazen tepeler arasında bir gün boyunca dolaşp sürekli yakılıp yıkılmış köylere rastlamak mümkün hale gelmiştir. Mülteci akışı sürmüş, Afganistan'dan son aylarda gelen haberlerde Pakistan'a geçen mülteci sayısında artış olduğu hatta bunların arasında Penşir bölgesinden ve kuzeyden gelenlerin de bulunduğu belirtilmiştir. Mülteci akışının bir nedeni de, şiddet olayları ve çarpışmalardan çok Sovyetlerin yiyecek yollarını kapatmaları olmuştur. Savaşın başlangıcında yiyecek ihtiyacını karşılayacak düzeyde ya da bu düzeye yakın bir durumda olan Afganistan'da Sovyetler ekinleri, tarlaları ve sulama kanallarını imha ettiğinden ülke açlığa mahkûm edilmiş, dünyanın gözleri önünde büyük bir vahşet yaşanmıştır. Yiyecek sıkıntısı ve muhtemel bir açlık tehlikesinin baş gösterdiği yolunda sık sık haberler alınmıştır. Açlık korkusu Afganlılar için uzun ve zor Pakistan yolculuğuna çıkmak için yeterli bir neden olmuştur.³⁵⁸

Bu arada, Afgan hükümet birliklerinin Mücahitlere kurduğu bir pusu sonucunda 35 kişinin öldüğü bildirilmiştir.³⁵⁹

13 Ağustos 1987 tarihinde Albay Tsagolov SSCB Savunma Bakanlığına Afganistan'daki durum ile ilgili bir mektup yazarak, Afganistan'da toplumsal barışı sağlamada Sovyet politikasının yanlış olduğunu anlatmış ve Sovyet askeri vazifesindeki genel hataların neler olduğunun analizini yapmıştır. Mektup SSCB Savunma Bakanı Dmitry Yazov'a 13 Ağustos 1987 tarihinde sunulmuştur. Bu mektup askeri hiyerarşi içerisinde Afgan savaşı ile ilgili yapılan ilk açık eleştiridir. Albay Tsagolov, Sovyetlerin etkili gazetelerinden "Ogonek"e verdiği bu aleni röportajın bedelini 1988 yılında ordudan uzaklaştırılarak ağır bir şekilde ödemiştir.³⁶⁰

³⁵⁷ 20 Temmuz 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmeden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117237>

³⁵⁸ Elie D Krakowski., *A.g.e.*, s. 12

³⁵⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 10.08. 1987, s.4

³⁶⁰ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.6, Belge 20, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

3 Kasım 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmede yakın zamanda ADHP'nin yaptığı ve tüm partilerin katıldığı konferans ile yeni Afgan anayasası ve yeni devlet başkanının seçileceği Loya Jirga'nın (Büyük Meclis) toplanması planı ele alınmıştır.³⁶¹

Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Pakistan ziyaretinde durumlarını görüp, Türkiye'ye mülteci olarak gelmelerine izin verdiği Afganların yakınlarının kaçak yollardan Türkiye'ye gelmeye başladığı ve sayılarının çok arttığı bildirilmiştir.³⁶²

Aralık 1987'de Host kasabası çevresinde şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Yaklaşık 40 bin Sovyet askeri ile Mücahitin karşı karşıya geldiği bu çatışmalar, savaşın başladığı günden beri en büyük çatışma olarak kabul edilmiştir.³⁶³

9-10 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Başkan Yardımcısı George W. Bush Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi konusunda görüşmüşlerdir. Gorbaçov Bush'tan Sovyet birliklerinin geri çekilmesine yardımcı olması için ABD'nin direnişçilere yaptığı yardımı durdurmasını talep etmiştir.³⁶⁴

Ortaya çıkan ölü ve yaralı sayısı da sorunun bir kısmını aydınlatmıştır. Kesin rakamlar belirlemek güçtür ve Mücahitler ile Sovyet ve Afgan güçlerinin uğradıkları kayıplar arasındaki oranla ilgili net tahmin yapmak zor olmuştur. Afganlıların verdiği kayıplarla ilgili bazı tahminlerde ölen ve yaralanan sayısının oldukça yüksek olduğu hatta bazı incelemelerde bir milyonu aştığı belirtilmiştir. Buna karşılık Sovyetlerin kaybının ise savaşın başlamasından bu yana her yıl başına 2 bin kişi civarında olduğu belirtilmiştir. Bu sayının yalnızca bir kısmı çarpışmalar sırasında ölmüş, hesaplamalarda; hastalık, çeşitli kazalar ve aşırı dozda uyuşturucu almak da diğer ölüm nedenleri arasına eklenmiştir.

Amaçları ortaya çıkmıştır, "*halkı göçe zorlamak*" ve ülkeyi "*yerle bir etmek*" bunun için gereken yöntemleri de hızla uygulamaya konmuştur. Ülke ve insanları zalim bir şekilde perişan edilmiş, çok acılar çekilmiştir.³⁶⁵

³⁶¹ 3 Kasım 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmeden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117243>

³⁶² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 01.12.1987, s.3

³⁶³ Emin, Demirel, Age. 31

³⁶⁴ 9 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Ronald Reagan'ın görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117244>; 10 Aralık 1987 tarihinde M S Gorbaçov ile ABD Başkan Yardımcısı George H W Bush'un görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117245>; 10 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Başkan Yardımcısı George H. W. Bush'un görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117246>

³⁶⁵ Elie D Krakowski., *A.g.e.*, s. 12

Ocak 1988'de Varşova Paktı ülkelerinin yaptığı 6. toplantıda; Afganistan ile Varşova Paktı ülkeleri arasında yapılan düzenlemeler açıklanmıştır. Ayrıca Sosyalist Ülkeler Koalisyonunun Afganistan'ın politikasının geleceğini nasıl etkileyeceği tartışılmıştır.³⁶⁶

Ocak 1988'de SSCB Başbakanı Nikolai Ryzhkov, Mihail Gorbaçov'a Sovyetlerin harcamaları ile ilgili bir rapor verdirmiştir. Rapor şu şekildedir:

EK: MALİ RAPOR

Afganistan'daki Sovyet Harcamaları

Yıllık toplam harcama (milyon ruble):

1984–1.578,5

1985–2.623,8

1986–3.650,4

1987–5.374,0

(Askeri harcamalar dâhildir.)

Yıllara göre ortalama günlük harcamalar da şu şekildedir (milyon ruble):

1984–4,3

1985–7,2

1986–10,0

1987–14,0³⁶⁷

10 Ocak 1988 tarihinde Kabil'de bulunan General Valentin Varennikov'un, SSCB Savunma Bakanı General Dmitri T. Yazov'a gönderdiği raporda; Afgan Devlet Başkanı Necibullah'ın yakın danışmanlarından Layek ile yaptığı görüşmeden bahsetmiş, ADHP'yi kuvvetlenmesi ve Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden önce ülkenin istikrara kavuşması için alınması gereken tedbirleri konuştuklarını anlatmıştır.³⁶⁸

8 Şubat 1988 tarihinde Moskova ve Kabil, Sovyet askerlerinin çekilme

³⁶⁶ Ocak 1988'de Varşova Paktı ülkelerinin yaptığı 6ncı toplantıdan alınan bilgiler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112482>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi Sofya, Diplomatic Archive, Sofia, Opis 45-10, File 28

³⁶⁷ Ocak 1988'de SSCB Başbakanı Nikolai Ryzhkov'un, Mihail Gorbaçov'a Sovyetlerin harcamaları ile ilgili verdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117273>

³⁶⁸ 10 Ocak 1988 tarihinde Kabil'de bulunan General Valentin Varennikov'un, SSCB Savunma Bakanı General Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117272>

takviminin 15 Mayıs 1988'de başlamasına karar vermişlerdir. 2 Martta başlayan Cenevre görüşmelerinde bir anlaşma imzalanması şartı ile bu çekilmenin 10 aylık bir süreyi kapsaması konusunda uzlaşma sağlanmıştır.³⁶⁹

11 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Hindistan Savunma Bakanı Krishna Chandra Pat arasında yapılan görüşmede, Sovyet-Hindistan ilişkileri, Afganistan ve komşusu Pakistan'daki durum ele alınmıştır.³⁷⁰

22 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Dışışleri Bakanı G. Shultz arasında yapılan görüşmede; Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ve İran-İrak savaşı dâhil Orta Doğu'daki konular ele alınmıştır.³⁷¹

25 Şubat 1988 tarihinde anlaşarak bir araya gelen yedi Mücahit grubundan oluşan birlik, Cenevre Anlaşması'ndan önce Kabil Hükümetinin yerini aldıklarını ve geçici bir hükümet kurduklarını duyurmuştur.³⁷²

Şubat 1988'de Sovyet Dışışleri ve Savunma Bakanlığı ile Kabil'deki KGB temsilcilerinin verdiği müşterek rapor, Sovyet birlikleri geri çekildikten sonra durumun iyi olacağı yönünde iyimser görüşler taşıyan Devlet Başkanı Necibullah ile yapılan görüşmeleri açıklamıştır.³⁷³

2 Mart 1988 tarihinde, BM gözetiminde Afganistan-Pakistan dolaylı görüşmeleri başlamıştır. Afgan Mücahitleri ülkelerini temsil edenleri tanımadıklarını ve kabul etmediklerini açıklamışlardır.³⁷⁴

Mart 1988'de Sovyet Askeri İstihbarat Kuruluşu (GRU), Afganistan'daki direniş güçlerine ABD'nin yaptığı ekonomik ve askeri yardımlar ile ilgili ayrıntılı bir muhtıra hazırlamıştır.³⁷⁵

Mart 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyetler geri çekildikten sonra Afgan Ordusunun kuvvetlerini nasıl kullanması gerektiğini açıklayan tavsiyelerinin bulunduğu bir rapor hazırlamıştır. Raporunda küçük garnizonlardan ve birimlerden çekilerek, en önemli kritik bölgeleri ve tesisleri daha fazla kuvvetle tutmaya devam

³⁶⁹ Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

³⁷⁰ 11 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Hindistan Savunma Bakanı Krishna Chandra Pat arasında yapılan görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117247>

³⁷¹ 22 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Dışışleri Bakanı G Shultz arasında yapılan görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117248>

³⁷² Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

³⁷³ Şubat 1988'de Sovyet Dışışleri ve Savunma Bakanlığı ile Kabil'deki KGB temsilcilerinin verdiği müşterek rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117274>

³⁷⁴ Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

³⁷⁵ Mart 1988'de Sovyet Askeri İstihbarat Kuruluşu (GRU)'nun, Afganistan'daki direniş güçlerine ABD'nin yaptığı ekonomik ve askeri yardımlar ile ilgili hazırladığı muhtıra'dan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117276>

etmelerini tavsiye etmiştir.³⁷⁶

29 Mart 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Alessandro Natta ile yaptığı görüşmede Gorbaçov Natta'ya, Sovyet birliklerinin geri çekilmesi hakkındaki konuları ve kurulması düşünülen koalisyon hükümeti konusunda ABD ile anlaşamadıkları hususlarını anlatmıştır.³⁷⁷

Nisan 1988'de ağır silah ve cephane ele geçiren Mücahitler saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. Batılı diplomatlar, Mücahitlerin Kabil'in kuzeyindeki Ghorband kentini ele geçirdiklerini ve Kandahar sokaklarında Mücahitlerin yeşil bayraklarının dalgalandığını söylemişlerdir.³⁷⁸

3.5. Sovyetler Birliğinin Afganistan'dan Geri Çekilmesiyle İlgili Yaptığı Anlaşmalar ve Sonraki Gelişmeler

7 Nisan 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah ile Taşkent'te yaptıkları görüşmede; Afganistan'daki durum, yeni hükümetin politikaları, Sovyet birliklerinin geri çekilme planları ve onu kolaylaştırmak için 1988 yılında imzalanan Cenova anlaşmaları tartışılmıştır.³⁷⁹

8 Nisan 1988 tarihinde BM arabulucusu, Pakistan ile Afganistan arasında bir anlaşma imzalanacağını açıklamıştır. Bunun üzerine 14 Nisanda imzalanan anlaşmaya göre, Sovyet askerleri 15 Mayıs 1988'den itibaren Afganistan'dan çekilmeye başlayacaklar ve bu çekilme işlemi 15 Şubat 1989'da tamamlanacaktır. Mücahitler ise bu anlaşmayı tanımayarak, mücadelelerinin son Sovyet askeri gidene kadar devam edeceğini açıklamışlardır.³⁸⁰ 14 Nisan tarihinde Afganistan, Pakistan, Sovyetler Birliği ve ABD Cenova Anlaşması'nı imzalamıştır. Sovyetler Birliği ve ABD'nin anlaşmanın garantörü olmaları, Afgan mültecilerin ülkeye geri dönüşünün anlaşmaya göre sağlanması kabul edilmiş ve iki tarafın da askeri yardımı durdurması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmaya varılabilmesi için ön hazırlık olarak, Cenevre'de toplam 12 toplantı

³⁷⁶ Mart 1988'de General Valentin Varennikov'un Sovyetler geri çekildikten sonra Afgan Ordusunun kuvvetlerin nasıl kullanması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunduğu raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117275>

³⁷⁷ 29 Mart 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile İtalyan Komünist partisi Genel Sekreteri Alessandro Natta ile yaptığı görüşmeden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117249>

³⁷⁸ Emin, Demirel, A.g.e., s. 31

³⁷⁹ 7 Nisan 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah ile Taşkent'te yaptığı görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117250>

³⁸⁰ Svetlana Savranskaya, A.g.e., s. 7, Belge 21, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

yapılmıştır. Cenevre toplantılarının tarihleri şöyledir: 16-24 Haziran 1982, 11-12 Nisan 1983, 12-24 Nisan 1983, 24-30 Ağustos 1984, 20-25 Haziran 1985, 27-30 Ağustos 1985, 16-19 Aralık 1985, 5-23 Mayıs 1986, 31 Temmuz-8 Ağustos 1986, 25 Şubat-9 Mart 1987, 7-11 Eylül 1987, 2 Mart-8 Nisan 1988.³⁸¹ Bu anlaşma dört esas belgeden meydana gelmiştir:

- 1) **Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma** ile, Afganistan ve Pakistan birbirlerinin egemenlik, siyasî bağımsızlık, toprak bütünlüğü ile güvenlik ve bağlantısızlık ilkelerine saygı göstermeyi ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı taahhüt etmişlerdir.
- 2) **Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon** ise, Amerika ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış olup, bu belgeyle Afganistan ile Pakistan'ın içişlerine karışmayacaklarını ve birinci belgedeki ilkelere saygı göstereceklerini belirtmişlerdir.
- 3) **Mültecilerin Kendi İstekleri İle Dönmelerine Dair Anlaşma** da, mültecilerin serbestçe evlerine dönmelerinin sağlanması hususundaki tedbirleri de kapsamıştır.
- 4) **Diğer İlgili Konular Anlaşması** ise, bu anlaşmalarla ilgili diğer konuların ne şekilde ele alınacağını belirtmiştir.

Yapılan anlaşmaların arasına Sovyetlerin Afganistan'dan ne zaman çekileceğini gösteren bir belge konulmamıştır. Anlaşmanın ikinci belgesi olan “garantiler deklarasyonu” çerçevesinde ABD ile SSCB arasında yapılan görüşmelerde 120.000 mevcutlu Rus askerlerinin geri çekilmesi konusunda bir takvim tespit edilmiştir. Buna göre, en son Sovyet askeri Afganistan'dan 15 Şubat 1989 tarihinde çekilmiş olacaktır. Anlaşmanın ilk belgelerine geri çekilmenin tarihinin koyulmamasının sebebinin Sovyetlerin prestijinin korunması olduğu değerlendirilmiştir.³⁸²

10 Mayıs 1988 tarihinde SBKP Merkez Komitesi, Afganistan ile ilgili bir mektup yazarak tüm komünist parti mensuplarına kişiye özel göndermiştir. Mektupta, Afganistan'daki olaylar ile ilgili Sovyet hareketlerinin Merkez Komitesince analizi yapılmış ve bu ülkede Sovyet birliklerinin görevlerini yaparken karşılaştıkları güçlükler

³⁸¹ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 901; Cenevre Anlaşmaları'nın metinleri: American Foreign Policy - Current Documents 1988, p. 476-484; Historic Documents of 1988, Washington D.C., Congressional Inc., 1989. p. 259-266

³⁸² Fahir Armaoğlu, *Age.s.* 901

anlatılmıştır. Özellikle Afganistan ile ilgili müdahale kararı alınırken önemli tarihî ve etnik faktörlerin göz önüne alınmayarak hata yapıldığından bahsedilmiştir. Mektupta ayrıca Afganistan'daki Sovyet ilgi alanları ile birliklerin geri çekilme sebeplerinin analizi de yapılmıştır.³⁸³

Mayıs-Haziran 1988 tarihlerinde, Afgan hükümet güçleri ile Mücahitler arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Mücahitler, Gazne-Kabil karayolu çevresinde çok sayıda yerleşim bölgesini ele geçirmişlerdir.³⁸⁴

Sovyet birliklerinin çekilmeye başlamasına bir gün kala, Rus birliklerinin uğurlanması için törenin yapılacağı alanda bir kamyonunda patlayan bomba 13 kişinin ölümüne 16 kişinin de yaralanmasına yol açmıştır. Patlamadan sonra basın toplantısı yapan Afganistan'daki Rus birliklerinin komutanı General Boris Gromov, geri çekilmenin öncelikle Pakistan sınırındaki Celalbad'da birliklerin boşalmasıyla başlayacağını bildirmiştir.³⁸⁵

15 Mayıs tarihinde SSCB, birliklerini geri çekmeye başlamıştır.³⁸⁶

Sovyetler Birliği; ABD ve Pakistan'ı verdikleri sözün aksine Mücahitlere yardıma büyük oranda devam ettiklerinden dolayı geri çekilmeyi yavaşlatmakla tehdit etmiştir.³⁸⁷

Bu arada, Afganistan'ın Pakistan sınırı yakınındaki Spinboldak kentinde, Mücahitler ile Afgan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar olduğu ve en az 100 kişinin öldüğü bildirilmiştir.³⁸⁸

13 Haziran 1988 tarihinde M. S. Gorbacov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah'ın aralarında yapılan görüşmede; Sovyetlerdeki perestroika (yeniden yapılanma) ve yapılan reformlar ile devam eden Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konuları görüşülmüştür.³⁸⁹

9 Temmuz 1988 tarihinde BM arabulucusu Cordoves, 1 Eylül'den itibaren geçerli olmak üzere ateşkese gidilmesini teklif etmiş ancak bu öneri Mücahitler

³⁸³ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s. 7, Belge 21, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

³⁸⁴ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 32; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

³⁸⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 15.05. 1988, s.4

³⁸⁶ Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 14; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

³⁸⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 30.05. 1988, s.4

³⁸⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.06.1988, s.4

³⁸⁹ 13 Haziran 1988 tarihinde M. S. Gorbacov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah'ın yaptığı görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117252>

tarafından reddedilmiştir.³⁹⁰

3 Ağustos 1988'de Bulgarların ADC'ye desteği konusunda hazırlanan muhtıradaki; Cenova anlaşmalarının imzalanmasından sonra Bulgaristan Komünist Partisinin ekonomik ve sosyal yardımı artırmaya karar verdiği anlatılmıştır.³⁹¹

Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği raporda direniş lideri Ahmet Şah Mesud'dan bahsetmiş ve onun Sovyetlerin desteklediği rejim için en büyük tehlike olduğunu anlatmıştır.³⁹²

Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği raporda, Afgan güçleri ile yaşanan problemleri, ilave silah ile malzeme yardımı yapılması için aşırı talepleri ve Afgan kuvvetlerinin güvenilir olmadığını anlatmıştır.³⁹³

8 Ağustos 1988'de Sovyet askerleri Kabil'den de geri çekilmeye başlamıştır.³⁹⁴

12 Ağustos 1988 tarihinde Bulgar Komünist Partisi MK Politbürosu, aldığı 130 numaralı karar ile Afganistan'a politik, ekonomik ve moral desteği sağlanması kararı almıştır.³⁹⁵

Afganistan-Pakistan sınırında meydana gelen şiddetli çarpışmalarda 15 kişinin öldüğü, 30 kişinin yaralandığı ve sınırındaki Pakistan köylerine de 200 kadar top mermisinin isabet ettiği bildirilmiştir. Bu konuda bir açıklama yapan Pakistan muhalefet lideri Benazir Butto ise; Afganistan'ın yeni bir Lübnan olabileceğini, Sovyetlerin çekilmesinden sonra da Afganistan'da iç savaşın devam edeceğini ayrıca bu tehlikeden ülkedeki her kesimi temsil eden bir yönetim şekliyle kurtuluşun sağlanabileceğini ifade etmiştir.³⁹⁶

15 Ağustos 1988 tarihinde Afganistan'daki Sovyet askerlerinin komutanı Kabil'de düzenlediği basın toplantısında, Sovyet askerlerinin yarısının çekildiğini

³⁹⁰ Emin, Demirel, A.g.e., s. 32; İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26

³⁹¹ 3 Ağustos 1988'de Bulgarların ADC'ye desteği konusundaki Muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111775>; Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 130-88

³⁹² Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117374>

³⁹³ Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117278>

³⁹⁴ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 64

³⁹⁵ 12 Ağustos 1988 tarihinde Bulgar komünist partisi MK Politbürosunun, aldığı 130 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112457>; Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 130-88,

³⁹⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12.04. 1988, s.4

bildirmiştir.³⁹⁷

Ekim 1988'de Sovyet Dışışleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve KGB'nin hazırladığı ortak raporda, Afgan muhalefet lideri Ahmet Şah Mesut ile temas kurma çabalarından bahsedilmiştir.³⁹⁸

2 Kasım 1988 tarihinde Mücahitler, Afganistan-Pakistan sınırındaki Tokham'da bulunan sınır karakollarının kontrolünü ele geçirmiştir.

4 Kasım 1988 tarihinde SSCB, çekilme işlemini, Mücahitlerin yoğun saldırısı karşısında askıya aldığını ve Afganistan'a yeniden askeri malzeme gönderdiğini açıklamıştır.³⁹⁹

19 Kasım 1988'de Afganistan'daki Sovyet komutanlığı, eğer Mücahitler Sovyet geri çekilmesi esnasında savaşın şiddetini arttırırsa buna şiddetli bir karşılık verileceğini açıklamıştır.⁴⁰⁰

27 Kasım 1988 tarihinde Sovyet savaş esirleri konusunda, Sovyet Büyükelçiliği yetkilileri ile Mücahit temsilcileri İslamabat'ta ilk defa görüşmeye başlamışlardır.⁴⁰¹

Kasım 1988'de Sovyet Dışışleri Bakanı Birinci Yardımcısı Yuli Vorontsov, General Valentin Varennikov, V. Zaitsev ve V. Yegorov hazırladıkları muhtırada Afganistan'daki bozuk politik ve askeri durumu anlatmışlardır.⁴⁰²

3 Aralık 1988'de Burhanettin Rabbani liderliğindeki Mücahit liderleri, Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde, Sovyet Bakan Yardımcısı Vorontsov ile görüşmeye başlamışlardır.⁴⁰³

4 Aralık 1988 tarihinde Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde, Sovyetler ile Mücahitler arasında ikinci defa görüşme yapılmıştır.

7 Aralık 1988 tarihinde, SSCB Devlet Başkanı Gorbaçov, BM'ye Afganistan konusunda çeşitli önerilerde bulunmuştur, bunlar: 1 Ocakta ateşkese gidilmesi, barışın sağlanması için BM grubunun gönderilmesi, savaşan taraflara silah yardımının durdurulması ve uluslararası bir konferans yapılmasıdır.⁴⁰⁴

³⁹⁷ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 32; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

³⁹⁸ Ekim 1988'de Sovyet Dışışleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve KGB'nin hazırladığı ortak rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117280>

³⁹⁹ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 32; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

⁴⁰⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 65

⁴⁰¹ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 32; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

⁴⁰² Kasım 1988'de Sovyet Dışışleri Bakanı Birinci Yardımcısı Yuli Vorontsov, General Valentin Varennikov, V. Zaitsev ve V. Yegorov hazırladıkları muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117279>

⁴⁰³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 65

⁴⁰⁴ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 32; İrfan Sapmaz, *A.g.e.*, s. 26

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez BM Genel Kurulunda söz alarak barıştan söz eden SSCB başkanı olan Gorbaçov yaptığı konuşmada Sovyetlerin Doğu Avrupa ve Asya'daki kuvvetlerinde tek taraflı olarak 500 bin kişilik bir indirim yapılacağını ve konvansiyonel silahların da önemli ölçüde azaltılacağını belirtmiştir.⁴⁰⁵

Afganistan'a Mücahitlerin yanına savaş için giderek orada tutuklanıp cezaevinde 4,5 yıldır tutuklu bulunan Türk vatandaşı Turgut Uzel, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın girişimleri sonucu serbest bırakılmış ve yurda dönmüştür.⁴⁰⁶

20 Aralık 1988 tarihinde sivil Sovyet danışmanları Afganistan'dan çekilmeye başlamıştır.⁴⁰⁷

25 Aralık 1988 tarihinde Sovyet Bakan Yardımcısı (Moskova'nın isteği üzerine) eski Kral Zahir Şah ile Roma'da görüşmüştür.⁴⁰⁸

26 Aralık 1988 tarihinde Ahmed Şah Mesud Sovyet baş askeri danışmanına bir mektup yazarak; "Biz on yıl boyunca savaşa ve size direndik ve Allah'ın izniyle birkaç gün daha direnebiliriz. Eğer bize karşı büyük operasyonlar başlatırsanız biz de size çok şiddetli karşılık veririz. Bu günden itibaren bütün birimlerimiz savaşa hazır olarak bekleyecektir" demiştir.⁴⁰⁹

1 Ocak 1989 tarihinde SSCB Bakanlar Kurulu, Afganistan'a toplam 6 milyon ruble miktarında yardım yapılması kararı almıştır.⁴¹⁰

9 Ocak 1989 tarihinde Mücahitler Sovyetlerle yapılan görüşmelere son verdiklerini ve Sovyet askerlerinin çekilmesi tamamlanıncaya kadar tekrar bir araya gelmeyeceklerini açıklamışlardır.

14 Ocak 1989 tarihinde yedi Mücahit grubunun temsilcileri İran'a giderek görüşmelerde bulunmuşlardır.⁴¹¹

14 Ocak 1989 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Shevardnadze'nin Necibullah ve diğer Afgan yetkilileri ile yaptığı görüşmede; Afganlar Ahmed Şah Mesud'un kontrolü altında bulunan ana ikmal yolunun (yani Hayratan-Kabil yolunun)

⁴⁰⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 08.12.1988, s.4

⁴⁰⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 14.12. 1988, s.13

⁴⁰⁷ Emin, Demirel, A.g.e., s. 32; İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26

⁴⁰⁸ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 65

⁴⁰⁹ 26 Aralık 1988 tarihinde Ahmed Şah Mesud'un Sovyet baş askeri danışmanına yazdığı mektup, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112471>

⁴¹⁰ 1 Ocak 1989 tarihinde alınan SSCB Bakanlar Kurulu Kararı, (Rus Arşivi RTsKhDS SBKP MK kararı Nu P147/5), <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113140>

⁴¹¹ Emin, Demirel, A.g.e., s. 33

güvenliğinin Ruslar tarafından alınmasını istemişlerdir.⁴¹²

18 Ocak 1989'da Sıbgetullah Müceddidi ve diğer liderler, Şiileri geçici hükümete katılmaya ikna edemedi İran'dan geri dönmüşlerdir.⁴¹³

23 Ocak 1989 tarihinde SBKP Politbüro toplantısında, Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesinin icrası konusunda uygulanacak tedbirlerle ilgili kararlar alınmıştır.⁴¹⁴

24 Ocak 1989 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısında; yaklaşan Sovyet geri çekilmesi ile ilgili alınacak tedbirler, geri çekilmeden sonra Afgan Ordusunun desteklenmesi ve ana ikmal yolu olan Hayratan-Kabil yolunun güvenliğinin sağlanması konuları görüşülmüştür.⁴¹⁵

25 Ocak 1989 tarihinde Kabil'de baş gösteren yiyecek sıkıntısını gidermek için Sovyetler hava yoluyla yiyecek göndermiştir.

27 Ocak 1989 tarihinde Japonya'dan ve ABD'den sonra İngiltere, Fransa ve İtalya, Kabil'deki büyükelçiliklerini kapatmıştır.⁴¹⁶

31 Ocak 1989 tarihinde Afgan Ordusunun 3 aylık ikmal maddelerinin önemli yerde depolanması için bir çalışma yapılmıştır.⁴¹⁷

Ocak 1989'da Necibullah, Ahmet Şah Mesud'un oluşturduğu tehdit konusunda bir rapor hazırlamıştır.⁴¹⁸

2 Şubat 1988 tarihinde Devlet Başkanı Necibullah, Kabil'deki büyükelçiliklerin kapatılmasını "psikolojik savaş" olarak nitelemiştir. Peşaver'de 500 kadar Afgan, eski Kral Zahir Şah'ın geri dönmesi için bir gösteri yapmıştır.⁴¹⁹

3 Şubat 1989 tarihinde SSCB Kabil Büyükelçisi Y. M. Vorontsov Afganistan'daki durum ve Afgan probleminin çözümü konusunda seçenekleri içeren bir

⁴¹² 14 Ocak 1989 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Shevardnadze'nin Necibullah ve diğer Afgan yetkilileri ile yaptığı görüşmenin sonucunda hazırlanan muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117284>

⁴¹³ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 65

⁴¹⁴ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s. 7, Belge 22, (Kaynak: TsKhSD, f.89, per. 10, dok. 4.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r22.pdf>

⁴¹⁵ 24 Ocak 1989 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısında alınan kararlardan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117375>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html>, Sovyet Arşivi No. P 146/6

⁴¹⁶ Emin, Demirel, *A.g.e.*, s. 33

⁴¹⁷ 31 Ocak 1989 tarihinde Afgan Ordusunun 3 aylık ikmal maddelerinin önemli yerde depolanması için yapılan çalışma, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113130>; <http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-eng.html> Sovyet Arşivi No. 312/1/0354

⁴¹⁸ Ocak 1989'da Necibullah'ın Ahmet Şah Mesud problemi raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117285>

⁴¹⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 65

rapor yazmıştır. Raporunda bir koalisyon hükümeti kurulması için Afgan liderleri arasındaki problemlerden, Sovyet işgalinden, Sovyetlerin geri çekilmesinden söz etmiş ve Afganistan'daki barış için gereken çareleri sıralamıştır.⁴²⁰

6 Şubat 1989 tarihinde 30 bin Sovyet askeri daha Afganistan'ı terk etmiştir.⁴²¹ Ancak Necibullah Hükümetiyle Afgan Mücahitleri arasındaki çatışmalar devam etmiştir.⁴²²

14 Şubat tarihinde son Sovyet askeri de Kabil Havaalanı'ndan ayrılmıştır.⁴²³

14 Şubat 1989 tarihinde Afganistan'daki Sovyet Askeri Komutanlığınca birliklerin geri çekilmesi ile ilgili bir açıklama yapılmıştır. SSCB Savunma Bakanı 7 Nisan 1988 tarihinde Afganistan'dan birliklerin çekilmesiyle ilgili emri imzalamıştır. Şubat 1988'de Savunma Bakanlığı, Afganistan Sovyet Askeri Komutanlığının çekilmesi ile ilgili bir açıklama hazırlamıştır. Bu açıklama 14 Şubat 1989 tarihinde son Sovyet askeri ayrıldıktan sonra Afganistan'daki BM temsilciliğinin sorumlusuna gönderilmiştir. Açıklama; 1979'dan önceki Sovyet-Afgan ilişkilerinden kısaca bahsetmiş, uluslararası yardım sağlamak için Sovyet müdahalesinin sebeplerini anlatmış ve Afgan Hükümetinin defalarca talebinden sonra kuvvet gönderildiğinden bahsetmiştir. ABD'yi Cenova Anlaşması'nı ihlal ederek muhalefeti silahlandırmadaki rolü ve bu yüzden ülkeyi istikrarsız hale getirdiği için eleştirmiştir. Önemli bir bilgi olarak Afganistan'daki Sovyet hareketleri ile ilgili analiz yapmak için Vietnam benzetmesi kullanıldığından bahsetmiş, Sovyet birliklerinin Afganistan'daki varlığıyla Vietnam'daki Amerikan hareketleri askeri olarak "mantıksız ve taraflı" bir şekilde karşılaştırılmaması gerektiği anlatılmıştır. ABD'nin Vietnam'a davetsiz gittiği, SSCB'nin ise meşru Afgan Hükümeti tarafından defalarca çağrıldığı, Afganistan'ı ele geçirmek veya bölmek için değil de yardımcı olmak için geldiği anlatılarak, gelecekte Afgan halkının ihtiyacı olduğunda her türlü tedbirin alınmaya devam edileceği belirtilmiştir.⁴²⁴

17 Şubat 1989 tarihinde SBKP MK Afganistan'daki mevcut durum ile ilgili bir

⁴²⁰ 3 Şubat 1989 tarihinde SSCB Kabil Büyükelçisi Y. M. Vorontsov'un Afganistan'daki durum ve Afgan probleminin çözümü konusunda seçenekleri içeren raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113128>; Çekoslovakya Merkez Devlet Arşivi, State Central Archive Prague, File 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 103rd Meeting, 3 February 1989

⁴²¹ Emin, Demirel, A.g.e., s. 33

⁴²² İrfan Sapmaz, A.g.e., s. 26

⁴²³ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s. 14; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 65

⁴²⁴ Svetlana Savranskaya, A.g.e., s. 7, Belge 23, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

rapor hazırlamıştır. Raporda Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden sonra izlenecek politikadan bahsedilmiş ve Afganistan'daki iç karışıklıklar için destekleri sıralanmıştır.⁴²⁵

18 Şubat tarihinde hükümet tüm ülkede acil durum ilan etmiştir. Devlet Başkanı Necibullah yeni kabine üyelerini atamıştır.

23 Şubat tarihinde Mücahit liderleri geçici hükümet ilan ederek Abdül Resul Sayyaf'ı başbakan, Sibgetullah Müceddidi'yi de devlet başkanı olarak seçmişlerdir.⁴²⁶

12 Mart 1989 tarihinde SBKP MK 149/23 protokol numarası ile bir muhtıra yayınlamıştır. Muhtırada Afganistan'a yapılacak acil yardımlar için alınacak ilave tedbirler belirtilmiştir.⁴²⁷

13 Mart 1989 tarihinde Politbüro, Zaikov, Shevardnadze, Yazev ve Kryuchkov'un raporu üzerine bir karar almıştır. Kararda Afganistan Hükümetinin desteklenmesi ve Necibullah Hükümetinin devrilerek görevden uzaklaştırılmasını önlemek için tedbirler belirtilmiştir.⁴²⁸

19 Mayıs 1989 tarihinde SBKP MK 159/20 protokol numarasıyla Mayıs-Haziran aylarında Afganistan'a yapılacak yardımlar konusunda bir karar almıştır.⁴²⁹

22 Temmuz 1989 tarihinde SBKP MK, 163/44 protokol numarasıyla Afganistan'a daha fazla silah verilmesi ve Afgan askerlerinin bir kısmının SSCB'de eğitilmesi kararı almıştır.⁴³⁰

5 Ağustos 1986 tarihinde SBKP MK, 164 protokol numarasıyla Afganistan'a ek savaş malzemesi verilmesine dair kararı onaylamıştır.⁴³¹

Bu arada önemli bir gelişme El Kaide terör örgütünün kurulması olmuştur. El Kaide, "*mekhtab al khidemat*" (MAK), yani Afgan Mücahitlerin "*görev yeri*" 1989'da

⁴²⁵ 17 Şubat 1989 tarihinde SBKP MK'sinin Afganistan'daki mevcut durum ile ilgili raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111774>; Çekoslovakya Merkez Devlet Arşivi, State Central Archive Prague, File 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 106th Meeting, 22 February 1989

⁴²⁶ Vasilij Mitrokhin; A.g.e., s. 14

⁴²⁷ 12 Mart 1989 tarihinde SBKP MK'sinin 149/23 protokol numarası ile yayınladığı muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112414>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 25, st. 1-3

⁴²⁸ 13 Mart 1989 tarihinde Politbüronun, Zaikov, Shevardnadze, Yazev ve Kryuchkov'un raporu üzerine aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111601>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 35

⁴²⁹ 19 Mayıs 1989 tarihinde SBKP MK'si 159/20 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112415>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 36, st. 1-7

⁴³⁰ 22 Temmuz 1989 tarihinde SBKP MK'sinin 163/44 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112413>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 39, st. 1-26

⁴³¹ 5 Ağustos 1986 tarihinde SBKP MK'sinin 164 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110061>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 41, ll. 1-4

ortaya çıkmıştır. Çok güçlü maddi desteği olan ve “*prensi*” Usame bin Ladin tarafından yönetilen bu örgüt ulusal bir terörist şebekesi halinde yaşamını sürdürmüştür. Geniş bir alana yayılmış olan bu şebeke, Mısırlı el Cihat ve diğerleri gibi çeşitli terörist gruplardan oluşmuştur. El Kaide, 55 ülkedeki binlerce yeni katılımcısı ve destekçisi ile köktendinci Arap-Afganlar için hizmet veren, yasadışı örgütlenmiş bir yapı haline gelmiştir. Onlar şu sıralarda cihatlarını (kutsal savaş) dünyanın her köşesine yaymışlardır. El Kaide örgütünün 1993’te New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’nin bombalanması, 1996’da Suudi Arabistan’da Khobar Kuleleri’nin bombalanması, 1998’de Doğu Afrika’da Birleşik Devletler Elçiliğinin bombalanması ve 2000 yılında Yemen Aden’deki USS Cole destroyerine düzenlenen saldırı gibi çeşitli birçok terörist eylemle bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.⁴³²

2 Eylül 1989 tarihinde Ahmed Şah Mesud, Sovyet Dışışleri Birinci Bakan Yardımcısı ve Afganistan özel temsilcisi Yuli Vorontsov’a Sovyet teklifleri karşısında onlara açıkça meydan okuyan bir mektup yazmıştır.⁴³³

5 Kasım 1989 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı Necibullah, SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov’a bir mektup yazarak Afganistan’daki savaşı desteklemek için ilave malzeme ve teknik yardım talebinde bulunmuştur.⁴³⁴

11 Aralık 1989 tarihinde SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov Afgan Hükümetine bir mektup yazarak, Afganistan’ın içinde devam eden barış görüşmelerinin önemini vurgulamış ve Sovyetler Birliği’nin Afgan direnişine karşı mücadele için uçak ile silah dâhil her türlü yardıma devam edeceğini bildirmiştir.⁴³⁵

Gorbaçov içinde bulunduğu kötü şartlara rağmen Afganistan’daki savaşı sona erdirmek için elindeki kartları en iyi şekilde oynamıştır. Ülkedeki yöneticilerin yoğun muhalefetine ve Reagan yönetiminin politik oyunlarına rağmen Sovyet birliklerini zamanında geri çekmeyi başarmış, Pakistan’daki siyasi kargaşadan faydalanarak yönetime etki etmiş (1988 yılındaki uçak kazasından sonra Ziya ül Hak’ın ölümü neticesinde), kendini idame etmesi için Necibullah yönetimine 1988 ve 1989 yıllarında Sovyetlerden yoğun ikmal malzemesi göndermiştir.⁴³⁶

⁴³² Michel S Swetnam, Yonah Alexander, *Bir Terörist Ağının Profili Usame Bin Laden, İstanbul Kasım 2001, s. 13*

⁴³³ 2 Eylül 1989 tarihinde Ahmed Şah Mesud’un Sovyet Dışışleri Birinci Bakan Yardımcısı ve Afganistan özel temsilcisi Yuli Vorontsov’a yazdığı mektup, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117376>

⁴³⁴ 5 Kasım 1989 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı Necibullah’ın, SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov’a yazdığı mektuptan alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117286>

⁴³⁵ 11 Aralık 1989 tarihinde SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov’un Afgan Hükümetine yazdığı mektup, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117289>

⁴³⁶ Odd Arne Westad, *A.g.e.*, s. 132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALİ KARŞISINDA BÜYÜK GÜÇLERİN TUTUMLARI

27 Aralık 1979 tarihinde; “Sovyetler Birliği Afganistan’ı işgal etti.” anonsu ile verilen haber bir anda radyo, televizyon ve ajanslar tarafından dünyaya duyurulmuştur. Zalimce gerçekleşen bu işgale karşısında sözde özgür olan dünya kamuoyu kayıtsız kalmış, o ünlü açıklamalarından birini daha yaparak, sadece “*Kınıyoruz.*” demekle yetinmişlerdir. Zavallı Afgan halkı kaderiyle başbaşa bırakılarak, adeta kucağına itilerek Ruslara teslim edilmiştir.¹

Batı Avrupa, işgali duyunca önce bir şok yaşamıştır. İngiltere Başbakanı Thatcher, hemen Sovyetler Birliği ve askerlerinin geri çekilmesini sağlamak maksadıyla temaslara başlamıştır. Avrupa Parlamentosu 17 Ocak tarihinde Fransa’nın Strasburg kentinde toplanmış ve “Sovyet askeri müdahalesini kınayarak derhal geri çekilmesini isteyen” bir bildiri hazırlamıştır. Ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğundan (AET), “Sovyetler Birliği ile ticaret ve kredi anlaşmalarının tekrar gözden geçirmesini” ve “1980 Yaz Olimpiyatları’nın Moskova dışında bir yerde yapılmasını” istemiştir. Avrupa sosyalist partileri bir ikilem içinde kalmış ve bazıları kınamayı reddetmiştir. Batı Almanya ekonomik ilişkilerini gözden geçirmiş ve 23 Ocakta Carter ve Batı Almanya Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Gencher’in “Sovyetlere karşı uygulanacak somut tedbirler konusunda mutabık kaldıkları” duyurulmuştur. Yine aynı tarihte Washington Sovyetlere karşı alınacak tedbirlerde “ABD ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun ittifak halinde olduğu” açıklanmıştır.²

Sovyetlerin Afganistan’ı işgal ederek, Amin’i devirip idam etmesi ve yerine Babrak Karmal’ı iktidara yerleştirmesi, Batıda genel anlamda bir şaşkınlık ve dehşet yaratmıştır.³

Federal Almanya Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Genscher yaptığı açıklamada, “hükümetinin Afganistan işgalini endişe ile izlediğini ve artık Batının Türkiye’ye ihtiyacının arttığının anlaşıldığını” ifade etmiştir.⁴

¹ Süleyman Doğan, *Cihadda İttifak, Koltukta İhtilaf Afganistan’da Kim Kazandı*, İstanbul 1995, s. 9

² Abdülbaki Şalizi, *Vatanım Afganistan*, İstanbul, 1989, s.171

³ Turgay Murat, *Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu Politikası (1945-1980)*, Elazığ, 2006, YYLT, s.108

⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13.01. 1980, s.6

Bu arada Bağlantısızlar hareketine üye ülkelerin dışişleri bakanları seviyesinde yapılacak olan toplantının Yeni Delhi’de başlayacağı, toplantıda Afganistan sorununa hakça ve kalıcı bir çözüm bulunması yönünde bir yaklaşım sergileneceği belirtilmiştir.⁵

Bağlantısız Ülkeler Siyasi Komitesi, Afganistan ve Falkland’daki yabancı askeri birliklerin geri çekilmesi çağrısı yapmıştır.⁶

Afgan direniş örgütlerine verilen her türlü yardım malzemesi Pakistan üzerinden gelmiştir. Mücahitlerin direnişleri Batı dünyasını da harekete geçirmiştir. 14 Ocak 1980 tarihinde Batılı ülkelerin de desteğiyle Birleşmiş Milletler, Sovyet askerlerinin Afganistan’a girişini kınayarak, geri çekilmesini isteyen bir açıklama yapmıştır. Avrupa Topluluğu ve Batı Avrupa ülkeleri de Sovyet işgaline karşı çıkarken, Pakistan’a ve Mücahitlere çeşitli şekillerde yardım yapmışlardır.⁷

Batı Alman Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Üyesi Hristiyan Demokratik Partisi Milletvekili Jorgen Todenhoefer; Sovyet birliklerinin Afganistan ve Pakistan’da Mücahitleri barındıran köylere oyuncaklar içine saklanmış bombalar attıkları, yaptığı araştırmalar neticesinde bunları elleyen birçok günahsız çocuğun öldüğünü, yüzlencesinin ise yaralanarak sakat kaldığını açıklamıştır.⁸

4.1. İşgale Karşı Amerika’nın Tepkisi

1926’da ilk Sovyet-Afgan Saldırmazlık Paktı imzalanmış ve Sovyetlerin Afganistan üzerindeki etkinliği artmaya başlamıştır. Sovyetlerin 1950’li ve 1960’lı yıllarda üçüncü dünya ülkelerine ilgi duymaya başlamasıyla birlikte Moskova’nın Afganistan’ın içişlerindeki etkisi alışıldan daha fazla olmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise, Sovyetlerin bu etkisini kabul eden bir tutum sergilemiş ve 1950’li yılların başında Afganistan’a silah sağlamayı reddederek, bir anlamda bu bölgede Sovyetlerle karşı karşıya gelmekten kaçınarak, Rusların nüfuzunu arttırmıştır.⁹ Ancak Davud’un devrilmesiyle birlikte yaşanan gelişmeler ülkenin nasıl bir felakete doğru sürüklendiğini göstermeye başlamış ve bu felaketi gören Pakistan Devlet Başkanı Muhammed Ziya ül-Hak, Time Dergisi’ne Eylül 1978’de “Ruslar şimdi Hayber Geçidi’ndeler.” demiştir. Fakat bu basit bir şekilde Washington’un kulaklarını tıkayarak

⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.02.1981, s.3

⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.06.1982, s.5

⁷ Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s.35.

⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 08.07.1985, s.5

⁹ Krakowski, Elie D., *Afganistan: Unutulan Savaş*, Çeviren: Hüseyin Dermiş, ODTÜ., Ankara 1987 Age., s.1.

duymak istemediği bir mesaj olmuştur.¹⁰ Birleşik Devletler burada Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Ancak işgal farklı bir gelişme olmuş, durumun ciddileştiği ortaya çıkmıştır. Birleşik Devletler artık “üç maymunu” oynayamazdı çünkü Sovyetler artık Hint Okyanusu’na bir adım daha yaklaşmış ve bu, ABD’nin bölgeye ilişkin korkularını hissetmesi için yeterli olmuştur. Bu korkunun bir sonucu olarak, neticesinde gerek başkan Carter gerekse Başkan Reagan, tüm kongrenin de desteğini arkasına alarak Afgan halkına, hem askeri ve hem de insancıl, her türlü yardımı yapmaya karar vermiş ve bunu gerçekleştirmiştir.¹¹

1979 yılı Aralık ayında Sovyet güçleri Afgan-Sovyet sınırını geçip 10 yıl devam edecek bir savaşı başlatana kadar bu bölge devamlı surette asla uluslararası bir ilgi odağı olmamış, yalnız o dönemde bu bölgenin küresel anlamda önemi artmaya başlamıştır.¹²

ABD 1979 yılında Sovyet Birliği’nin işgaline kadar Afganistan’ı gündemine almamış, deyim yerinde ise Afganistan’dan desteğini tam anlamıyla çekerek Rusların kucağına itmiştir. Sovyet işgalinin arkasından ABD, Sovyetler Birliği’nin Basra Körfezi’ne ve dolayısıyla Hint Okyanusu’na inme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından, Afganistan’ın stratejik önemini farkına varmış ve Afganistan’da “komünizme karşı Mücahit hareketi” başlatan Afgan direniş örgütlerine Suudi Arabistan’ı da yanına alarak, Pakistan üzerinden destek vermeye başlamıştır. Bu yardım CIA tarihinin en yüksek mali bütçesi olan operasyonu olarak tarihe geçmiştir. ABD’nin 1980’lerin başında en büyük korkusu Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan sonra

¹⁰ "Who Lost Afghanistan?", *Time*, 28 Ocak 1980,

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,923896,00.html>, Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brezinski, 1998’de “Le Nouvel Observateur”de yayımlanan röportajında, Sovyet askeri birliklerinin Afganistan’a girmesinden önce Başkan Carter’a not göndererek “SSCB’yi, Afganistan’da Sovyet yanlısı rejimi korumak için askeri müdahaleye itecek olan Mücahitlerin silahlandırılmasını” teklif ettiğini itiraf etmişti. Brezinski, “Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a askeri birlikleri gönderme olanağını biz bilinçli olarak arttırdık” demişti. Onun dediği gibi, “bu gizli eylem” harika bir fikirdi. Çünkü SSCB’nin kendi Vietnam Savaşı’nı tecrübe etme” olasılığını yaratıyordu. ;Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çeviren: Olga Tezcan, Timaş Yayınları, 2009, s.127.; diğer bir deyişle Sovyetlerin, Vietnam’ı olan bu savaş intikam için muhteşem bir fırsat doğurmuştur. 1985’de ABD’li Senatör Charles Wilson, Kongrede yaptığı konuşmada “Sovyetler, şu ana kadar Afganistan’da 25 bin asker kaybettiler. Biz ise Vietnam’da 58 bin asker kaybettik, demek ki, Rusların bize 33 bin ölü vermesi gerekmektedir” diyerek bir nevi bu tarihi intikamı almanın gerekliliğini belirtmiştir.;Sinan Oğan, “Rusya’nın İkinci Afganistan Çıkmazı”, 28 Aralık 2001, <http://www.avsam.org/tr/a1755.html>, 08.01.2010, 20:41

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, Ankara, 1994, s.70.

¹² Victor Kremenyuk, “Küreselleşmenin Orta Asya ve Afganistan’ın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, *T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Küreselleşme ve Uluslar arası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 158.

Pakistan'a, dolayısıyla Hint Okyanusu ve Orta Doğu'ya yönelmesi olmuştur. ABD'nin Afganistan'ı gündeme taşımasının önemli nedenlerinden biri de, 1979'daki İslami devrim ile bölgedeki en önemli müttefiki İran'ı kaybetmesi ve bölgedeki etkinliğini yitirmesi olmuştur.¹³ Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Amerika'nın Orta Doğu hakkındaki stratejik değerlendirmelerinde büyük değişiklikler meydana getirmiştir.¹⁴

3 Ocak 1980 tarihinde açıklama yapan ABD Başkanı Carter, Brejnev'i yalancılıkla suçlamış ve ABD-SSCB ilişkileri kritik bir döneme girmiştir. Yine aynı tarihte ABD, SSCB'deki elçisini geri çekmiş ve senatodan SALT-II silahsızlanma çalışmalarını durdurmasını istemiştir. Böylece başlayan Detant (yumuşama) süreci de sona ermiştir.¹⁵

ABD'nin Afganistan'ı Rus işgalinden kurtarmak için desteklediği direnişin çoğunluğunu Peştunlar oluşturmuş ve İngilizlerin Hindistan'ı terk ederken yaptığı oyunlarla Peştunların yarısı Pakistan'da kalmıştı. Hatta Peştunların çoğunlukta yaşadığı Pakistan'ın kuzey bölgesine Pakistan da tam hâkim olamamıştır. Bu bölgede ABD ve müttefiklerinin desteğini alan direniş hareketleri Pakistan Hükümetinin ve Pakistan'da yaşayan Peştunların desteğini alarak gelişmiştir. Bu arada 11 Eylül 2011 tarihinde gerçekleşen ve bu örgütün tek başına bunu yapması imkânsız olarak değerlendirilmiş olan Amerika'daki terör saldırılarının faili olan ABD Hükümetinin gelecekte en büyük düşman kabul edeceği El Kaide terör örgütü de yoğun bir faaliyette bulunmuştur. El Kaide terör örgütü ABD'nin desteği ile buraya gelmiş, lideri Usame Bin Ladin ve mensuplarının çoğu Orta Doğu'dan gelerek direnişi desteklemiştir. Daha sonraki yıllarda da ABD'nin bir numaralı düşmanı ilan edilmiştir.¹⁶

4 Ocak tarihinde Amerikan halkına seslenen Carter: "küçük, bağlantısız Afganistan'ın" işgal edilmesini kınayan bir konuşma yapmış, 5 Ocak tarihinde de BM Güvenlik Konseyi, Afganistan konusunu görüşmeye başlamıştır.¹⁷

Amerika, Sovyetler Birliğini uluslararası kuralları ihlal etmekle ve "soğuk savaş hazırlıkları" yapmakla suçlamış ve 8 Ocakta 100 kongre üyesine verdiği brifingde

¹³ Hilal Önal, *ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz*, USAK (Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu), Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Ankara 2010, Cilt 6, Sayı 23, s.44

¹⁴ Turgay Murat, A.g.e., s. 109; Egor Evsikov, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, sayı 11, 2009, s.41

¹⁵ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.165

¹⁶ Hilal Önal, A.g.e., s.44

¹⁷ Vasiliy Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s.12; Ludwig W Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012, s. 55

Carter, Afgan işgalinin “İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana barışa yönelik en büyük tehdit” olduğunu açıklayan bir konuşma yapmıştır. Carter, daha sonra Sovyetler Birliği’ne yapılan mal satışlarını durdurma kararı almış ve 9 Ocak tarihinde 17 Rus diplomat Newyork’tan çıkarılarak sınır dışı edilmiştir. Buna karşılık 12 Ocakta Rus resmi yayın organı Pravda gazetesinde yayınlanan bir haberde, Rus yetkililer suçlamaları reddetmiş ve Afganistan’da bulunan Sovyet birliklerinin “dışarıdan gelecek saldırılara karşı Afganistan’a yardımcı olmak” amacıyla oraya barışçıl amaçla yollandığını iddia etmiştir.¹⁸

14 Ocak tarihinde BM Genel Kurulu, yapılan toplantıda; 104 kabul, 18 aleyhte ve 18 çekimser oy ile Afganistan’dan “yabancı kuvvetlerinin tamamının çekilmesi” çağrısı yapmış ve “son silahlı işgali” “şiddetle kınama” kararı almıştır.

23 Ocak tarihinde Başkan Carter, SSCB’ye tahıl ambargosu dâhil çeşitli yaptırımlar uygulanacağını duyuran bir açıklama yapmıştır.¹⁹

27 Ocak 1980 tarihinde Mücahit gruplar birleşerek, mücadeleyi sürdürme kararı aldıklarını duyurmuşlardır.²⁰

27 Ocak tarihinde Pakistan’ın İslamabat şehrinde, İslam ülkeleri dışişleri bakanları bir araya gelerek, Afganistan’daki durumu tartışmak üzere bir konferans başlatmışlardır.

29 Ocak tarihinde konferansta: “Afgan halkına karşı Sovyet askeri saldırganlığını kınayan” bir karar alındığı duyurulmuştur.²¹

SBKP Merkez Komitesinin yaptığı toplantıda: Carter Doktrini’ne karşı Sovyetler Birliği’nin resmi görüşünün 29 Ocak tarihli Pravda gazetesinde yayınlandığı ve ABD’nin Afgan olayları karşısında aldığı tavrın ne olduğu belirtilmiştir. Ayrıca SALT-II Anlaşması’nın onaylanmasının ertelenmesinin ve ABD’nin yeni askeri tedbirler almasının Afganistan’da meydana gelen olaylar ile ABD tarafından bağlantı kurulduğu, Carter yönetiminin SSCB- ABD ilişkilerini bozma gayreti içinde olduğu ve ambargo uyguladığı bildirilmiştir. Batı Almanya lideri Brandt’a hitaben: “Nisan 1978 devriminden hemen sonra ABD tarafından CIA eliyle ve Pekin desteğiyle Afganistan’a karşı ilan edilmemiş bir savaşın başlatıldığını, parayla desteklenen silahlı grupların eğitildiğini, 20 üs ve 50 noktanın oluşturulduğu Pakistan’ın bu savaşın sahnelendiği

¹⁸ Turgay Murat, Age.s. 109; Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.167

¹⁹ Vasiliy Mitrokhin; A.g.e., s.12; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

²⁰ Emin Demirel, A.g.e., s. 30

²¹ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

ülke olduğunu, teröristlerin Amerikalı, Çinli, Pakistanlı ve Mısırlı uzmanlar tarafından eğitildiğini, Ocak 1978'den Kasım 1979'a kadar toplam 15 bin kişinin eğitilip ABD ve Çin silahlarıyla donatılarak Afganistan'a gönderildiğini" belirtmişlerdir. Ayrıca Afganistan ile Rusların yaptıkları anlaşmanın 4'üncü maddesine dayanarak Afgan Hükümetinin de talepte bulunması sonucu yasal olarak kuvvet gönderdiklerini bu hususun BM sözleşmesinde açıklanan 51'inci maddedeki bir hükümetin saldırılara karşı korunmak için yardım isteğine cevap olduğunu, BM Genel Kurulunun 29'uncu oturumunda belirtildiği gibi şu anda Afganistan'da devam eden dış destekli silahlı bir saldırı olduğunu, Afgan Hükümetinin kuvvet talebini gerektiren şartlar ortadan kalkar kalkmaz oradan çekileceklerini belirtmişlerdir. İlaveten Carter yönetiminin taraflı davranışlarını göz önüne almadan önyargısız bir değerlendirme yapmasının teklif edildiği bölüm yazılmış ve düzenlenen toplantıya ilişkin bu rapor 1 Şubat 1980 tarihinde Sovyetler Birliği Bonn Büyükelçisine, Batı Alman Şansölyesi Willy Brant'a iletilmek üzere gönderilmiştir.²²

15 Şubat tarihinde The New York Times gazetesi: "Beyaz Saray yetkililerinden aldığı bilgiye dayanarak ABD'nin Afgan direniş gruplarına hafif silah yardımına başladığını" yazmıştır.²³

19 Şubat tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) Dışişleri Bakanları eğer Sovyetler Birliği kuvvetlerini geri çekerse Afganistan'ın uluslararası garanti altında tarafsız bir ülke olarak ilan edilmesi teklifinde bulunmuştur. Ayrıca 22 Şubat tarihinde de Brejnev Afganistan'a "her türlü dış müdahale tamamen sona erdiğinde" Sovyetler Birliği'nin tüm kuvvetlerini tamamen geri çekeceğini açıklamıştır.²⁴

ABD, kendisini ve yandaşlarını çok rahatsız eden Rusya'nın Afganistan işgalini sona erdirmek için bir yandan El-Kaide'yi bir yandan da daha sonra Taliban Hareketini oluşturacak şeriatçı Sünni Afgan Mücahitlerini desteklemeye devam etmiştir. Özellikle ABD eski Başkanı Ronald Reagan ve Hükümeti, 1980'li yılların ikinci yarısında Stinger füzeleri de dâhil önemli askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Gerçi bu yardımlar esnasında özellikle Stinger füzeler diğer terör örgütlerinin de eline geçmiş ve ABD'nin

²² "U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980: New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997, s. 125, (Kaynak:Doğu Alman arşivi, TsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 4; arşivden D. Wolff tarafından alınmış; M. Doctoroff tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.)

²³ <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9A02E4DC103EE732A25756C1A9649C94619FD6CF>; Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 56

²⁴ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 56

başına kendi silahları bela açmış, bir kısmını ancak yüksek bedeller ödeyerek geri satın alabilmiştir. Bu konuda ABD’de bir sivil toplum örgütü olan Boston Global’in, 2001 yılının Kasım ayında yayınladığı bir makaleye göre, Nebraska Üniversitesindeki Afganistan Araştırma Merkezi, 1980’li yıllarda Afgan gençlerini cihada yöneltmek için yerel dilde on binlerce kitap ve broşürü Afganistan’a göndermek üzere bastırılmış ve bu dinî metinlerin Afganistan’da dağıtılması sonucu milyonlarca Afganistanlı gencin radikal İslam ideolojisi ile tanışması sağlanmıştır.²⁵

12 Nisan 1980 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Mondale, ABD Olimpiyat Komitesinin toplantısında Afganistan’ın işgaline tepki olarak Başkan Carter’ın olimpiyatların boykot edilmesi önerisini anlatan bir konuşma yapmış, bir gün sonra da ABD Olimpiyat Komitesi olimpiyatların boykot edileceğini duyurmuştur.²⁶

ABD Başkanı Carter alınan boykot kararına rağmen bazı sporcuların buna uymayacaklarını belirttiğini, bu nedenle sporcuların pasaportlarını vermeyeceklerini açıklamıştır.²⁷

Rus işgali Batı ülkelerini olduğu kadar İran, Çin ve Pakistan gibi çevre ülkelerini de tehdit eden bir durum yaratmış ve dünyanın diğer süper gücü ABD gelişmelerden en çok endişe duyan ülke olmuştur. ABD Sovyetlerin bu teşebbüsü üzerine SALT-II Antlaşması’nı onaylamaktan vazgeçmiş ve 5 Ocak 1980’de bu ülkeye ambargo uygulamaya başlayarak yaptığı tahıl ihracatını da durdurmuştur.²⁸

80 ülkenin katıldığı 1980 Moskova Yaz Olimpiyatları 1956’dan sonraki en düşük katılımlı olimpiyat oyunu olmuştur. 1980 Yaz Olimpiyatları, 1979’da Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi gerekçesiyle ABD önderliğinde boykot edilmiş, bu nedenle sadece 80 ülkenin temsil edildiği Moskova Olimpiyatları’na Japonya, Batı Almanya ve ABD gibi kayda değer ülkelerin takımları katılmamıştır.²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel, Türkiye’nin de Moskova’da yapılacak olimpiyatlara katılmayacağını açıklamıştır.³⁰

Dolayısıyla Afganistan’ın işgali, dünyanın iki süper gücünü bir kere daha karşı karşıya getirmiştir. İşgal, yavaş yavaş mahalli olmaktan çıkıp bir dünya sorunu haline

²⁵ Hicran Kazancı, "Afganistan'daki Gelişmeler ve ABD", *TUSAM*, Ankara, 27.11.2006, s. 1

²⁶ 12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale'nin ABD olimpiyat komitesine yaptığı olimpiyatları boykot çağrısı konuşması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123796>

²⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12.04. 1980, s.11

²⁸ Özgür Çınarlı, *Afganistan'da İç Savaş ve Dış Müdahale(1989-2001)*, YDT. Ankara 2009, s. 127

²⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/1980_Yaz_Olimpiyatları

³⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.05. 1980, s.1

dönüşse de tüm bu gelişmelere rağmen Sovyetler, 1985 yılında Afganistan'daki askeri etkinliklerini daha da arttırmış, tepkilere rağmen işgali on sene sürdürmüştür. Bunun yanında giderek artan Sovyet tehdidi ve etkinliği, Afgan Mücahitlerinin direnişini ortadan kaldırmaya yetmemiştir.³¹

Buna ek olarak, Amerika'nın tepkisi gerçekten büyük olmuş, Moskova'daki büyükelçisi Thomas J. Watson'u istişare için Amerika'ya çağırıştır.³²

Amerika'nın mevcut endişe ve korkularına ilave olarak bir de Irak-İran savaşının başlaması, Orta Doğu'nun karışması, Körfez stratejisi ve Körfez petrolü konuları da Amerika'nın büsbütün endişelenmesine sebep olmuştur.³³

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, sınır komşusu olduğu için güvenlik ve siyasi bakımdan en fazla Pakistan'ı yakından ilgilendirmiş ve endişelendirmiştir. Çünkü Sovyetlerin yanı başına gelmesi, Pakistan'ı, Sovyetlerin yakın dostu Hindistan ile Sovyet Rusya arasında sıkışmış durumda bırakmıştır. Bunun sonucunda Amerika, 1981 Eylülünde Pakistan ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Amerika, Pakistan'a 6 yıl içinde 3,2 milyar dolarlık askeri yardım yapmayı kabul etmiş, 40 adet F-16'nın Pakistan'a verilmesi de anlaşmaya eklenmiştir.³⁴

17 Haziran 1985 tarihinde ABD ve Sovyet yetkilileri Washington'da Afganistan'daki durumu görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir.³⁵

Westad'a göre, ABD tarihin sayfalarına soğuk savaşın galibi olarak geçmiştir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Sovyetlerin gücünü zayıflatmış ve gelecekte Asya ve Avrupa'da birçok ülkeye yapacağı saldırıları durdurmasına sebep olmuştur.³⁶

16 Haziran 1986 tarihinde Başkan Ronald Reagan Washington'da Mücahit liderleri kabul ederek görüşmüş, onların “davalarına sarsılmaz bir bağlılık” sözü vermiştir.

17 Haziran tarihinde Gulbeddin Hikmetyar ve Resul Sayyaf diğer Peşaver

³¹ <http://historyteacher.blogcu.com/sscb-nin-afganistan-i-igali/12358846>

³² “My Opinion of the Russians Has Changed Most Drastically”, Time, 14 Ocak 1980, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,921764,00.html>, (Amerika büyükelçileri Sovyetlerin 1956'da Macaristan'ı ve 1968'de Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde bile geri çağırılmamıştı.)

³³ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s.899.

³⁴ Mark Zepezauer, CIA'in *Büyük Operasyonları*, (Çeviren: Hasan Bögün) İstanbul, 1996, s.79. (CIA'in Afganistan operasyonu hem harcanan para (5-6 milyar dolar) hem görev alan personel bakımından, gelmiş geçmiş en büyük CIA operasyonuydu.)

³⁵ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 60

³⁶ Odd Arne Westad, *The Global Cold War Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Newyork 2005, s.2, http://www.hcs.harvard.edu/tempus/Book_Reviews_files/REVIEW_x_1_quinn_globalcw.pdf

liderlerinin Washington ziyaretini eleştiren bir açıklama yapmışlardır.³⁷

4.2. Çin'in İşgale Karşı Tutumu

1947 yılında kurulan Pakistan'ın 1979 yılına kadar Afganistan ile ilişkilerini belirleyen ana unsur Durand Sınır Hattı ve Peştunistan meselesi olmuştur. Bu meseleler hallolmadan ilişkiler başladığı için Pakistan'ın BM'ye üye olması aleyhinde oy kullanan tek ülke de Afganistan olmuştur.³⁸

Çin'in Afganistan ile tespit edilebilen resmi ilişkileri Mao Zedung döneminde başlamıştır. Çinliler bütün Pamir bölgesinin eski Çin bölgesi olduğunu ve kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Günümüzde basılan Çin haritalarında Wakhan Koridoru kaybedilmiş, Çin arazisi olarak gösterilmeye devam edilmiştir.³⁹

Çin, Afganistan'la diplomatik ilişkilerini 1955 yılında resmi olarak başlatmış olsa da 1950'lerin sonuna doğru Çin-Sovyetler Birliği ilişkileri bozulmaya başladıktan sonra Afganistan'la ilgilenmeye başlamıştır. Bunun da temel nedeni Afganistan'ı Sovyet nüfuzuna terk etmek istememesi olmuştur. Sovyetler Birliği'ni sosyalist bir ülke olarak kabul etmemiş olan Çin, onu hem Afganistan'ın bağımsızlığı hem de kendi güvenliği için bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Çin, Afganistan ile ticari, iktisadi, siyasi, askeri, kültürel, eğitim gibi pek çok alanlarda işbirliği yapmıştır. Bunun sonucunda Çin'in Afganistan üzerinde ideolojik etkisi de artmış ve sonunda Afganistan'da bundan etkilenen çok sayıda Maocu oluşum görünmeye başlamıştır.⁴⁰

1965 yılı Mart ayında Çin Dışişleri Bakanı Chen Yi liderliğinde bir heyet Afganistan'ı resmi olarak ziyaret etmiş ve Kral Zahir Şah ile de görüşmüştür.⁴¹

Çin'in Afganistan politikalarının önde gelen belirleyicisi olan Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdidin bir kaç nedeni olmuştur. Bunlardan ilki Sovyetler Birliği'nin Çin-Sovyet sınırına yapmış olduğu askeri yığınağı ve Çin'in, o dönemde sınırındaki Sovyet gücünü dengeleyebilecek bir askeri gücü olmamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Çin'in çevresindeki Moğolistan, Hindistan ve Vietnam gibi ülkelerle çeşitli anlaşmalar imzalaması hatta Moğolistan'a ve sonrasında da

³⁷ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

³⁸ Omar Saharifi, "Pakistan's foreign Policy toward Afghanistan from 1947-2008", *Afghanistan.ru*, 16.5.2009, <http://en.afghanistan.ru/doc/130.html>

³⁹ 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'sinin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>

⁴⁰ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 107

⁴¹ 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'sinin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>

Afganistan’a askeri yığınak yapması Çin tarafından kendisini “Sovyetlerin çevrelemesi” olarak algılanmıştır. Kamboçya’da Vietnam ve Sovyet desteğiyle 1979 yılında Heng Samrin Hükümetinin yönetime getirilmesi ve Çin-Vietnam savaşında Sovyetler Birliği’nin Vietnam’a yönelik destek sağlamış olması, Çin’in algılamakta olduğu tehdidin büyümesine sebep olmuştur. Bu nedenle Sovyetler Birliği’ni “sosyal emperyalist” ve “küresel hegemonyacı” olarak nitelemiş olan Çin, Afganistan’ın işgalini de kendisine yönelik “çevreleme” ve “küresel hegemonya” politikasının bir parçası olarak algılamış ve Pakistan’da üstlenen Afgan Mücahitlere her türlü desteği vermiştir.

Çin’in, Afganistan eski Başbakanı Davut Han’ın 17 Temmuz 1977 tarihinde darbe yaparak Afgan Kralı Zahir Şah’ı devirmesinin ve Afganistan’da Cumhuriyet ilan etmesinin arkasında Sovyet desteği olduğu konusunda bir şüphesi olmuştur. Bunun yanında Çin, bu dönemde gelişen Sovyet-Afgan ilişkilerine ve bu iki ülkenin Peştunistan meselesini gündeme getirmesine ve Çin’in yakın ilişkilere sahip olduğu Pakistan’a yönelik düşmanca davranışlar sergilemesine de iyi bir gözle bakmamıştır. Afganistan’ın Çin ve Pakistan’la ilişkilerinin gerildiği bu dönemde Afgan Hükümeti, ülke içi muhalefeti (özellikle Maocu örgütleri) yoğun bir baskı altında tutmuş ve Pakistan’daki bağımsızlık yanlısı Peştunları desteklemeye başlamıştır. Buna karşılık olarak, Pakistan da Afganistan’daki İslamcı muhalefeti desteklemiştir. Afganistan’daki İslamcı muhalefetin Çin tarafından da Pakistan üzerinden desteklendiği gözlemlenmiştir. Çünkü Afgan Hükümeti, İslamcı asilerin Çin yapımı silahlar taşıdığını açıklamıştır. Fakat 1978 yılına girilirken Afganistan’ın Çin dâhil komşu ülkelerle ilişkilerini düzeltmeye karar verışı ile Çin-Afgan ilişkileri de yumuşama sürecine girmiştir.

Ancak bu yumuşama süreci oldukça kısa süreli olmuş, 27 Nisan 1978’de Afganistan Demokratik Halk Partisi darbe yapıp yönetimi zorla ele geçirince, Çin-Afgan ilişkileri yeniden gerilmiştir. Çin, Afganistan’daki bu yeni rejimi tanımamasına rağmen, Afganistan’da giderek artan Sovyet etkisinden de rahatsız olmuştur. Çin’in bu rahatsızlığı özellikle Afganistan’la Sovyetler Birliği arasında 5 Aralık 1978 tarihinde imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşmasıyla en üst düzeye ulaşmıştır. Çin, Afganistan’ın Sovyet nüfuzu altına girmiş olduğunu öne sürerek, Sovyet destekli Kabil yönetimine karşı İslamcı direniş örgütlerini açıkça desteklemeye başlamıştır.

27 Aralık 1979 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini Çin, kendisinin çevrenemeye çalışılması ve Sovyetler Birliği'nin Hint Okyanusu'na ulaşma çabası olarak yorumlamıştır.⁴²

Çin, işgalden üç gün sonra yayınladığı bildiride, “Sovyetlerin Afganistan’a karşı giriştiği yekpare ve utanmazca saldırıyı başka bir ülkenin içişlerine yapılan iğrenç bir müdahale” olarak nitelemiştir. Ayrıca “bu silahlı müdahalenin sadece uluslararası kuralları ve Afganistan’ın özgürlüğünü kısıtlamakla kalmadığını, bunun yanında Asya’da ve tüm dünyada barışa yönelik bir saldırı niteliğini” taşıdığını da belirtmiştir. Çin ilaveten Rusların bütün askerlerini derhal geri çekmesini talep etmiştir.⁴³

Hemen akabinde Çin, Afganistan sınırındaki askeri birliklerini takviye etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini şiddetle kınayan Çin, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın daveti üzerine gelmiş olduğu iddiasını da kabul etmemiştir. Çin Sovyetler Birliği'nin acilen ve kayıtsız şartsız Afganistan'dan çekilmesini talep etmiş, uluslararası kamuoyunu Afgan halkının özgürlük mücadelesine destek olması yönünde çağrı yapmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini sona erdirmesi, Çin-Sovyet ilişkilerinin normalleşmesi için Çin'in ortaya koyduğu pek çok şartından yalnızca bir tanesi olmuştur. Çin'in Sovyetlerle ilişkilerinin normalleşmesi için pek çok şart öne sürerek işi yokuşa sürmesinin nedeni de gerek Sovyet karşıtlığını gerekse Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini ABD ile stratejik ilişkilerini geliştirme aracı olarak görmesi ve bundan faydalanmaya çalışması olmuştur.⁴⁴

Çin Dışişleri Bakanı Huang Hua, Pakistan'a yaptığı ziyaretten sonra, Afganistan'ı işgal eden Sovyetlerin Pakistan'ı da işgal etmemesi için bu ülkeye yaptıkları yardımı arttırmaya karar verdiklerini açıklamıştır.⁴⁵

Değişik seviyedeki Çin yetkilileri Afganistan'daki hükümet karşıtı güçleri destekleyici açıklamalar yapmışlardır. 3 Haziran 1981 tarihinde Çin Başbakanı Zhao Ziyang İslamabat'ta hükümetinin “Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşı her kesime aktif destek sağlayacağını” açıklamıştır. Ayrıca Tibet özerk bölgesinde bulunan Linzhou kasabasında 3 binden fazla direnişçiye eğitim vermiştir.⁴⁶

⁴² Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 107

⁴³ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.166

⁴⁴ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 107

⁴⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.01. 1980, s.6

⁴⁶ 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'sinin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>

Çin, Rus işgali karşısında direnmeye başlayan Afgan Mücahitlerin davasını haklı bulmuş, kendilerine ait olan “halkın savaşı” stratejisinin uygulamaya konması halinde Sovyet birlikleri karşısında zafer kazanılacağına inanmıştır. Buna paralel olarak Afganistan’da kurulan Maocu görüşe sahip Şule-i Cavit Partisi köye dayalı olan direniş faaliyetinin ön saflarında yer almıştır. Bu grubu direnişin içindekiler arasında en tehlikeli oluşum olarak gören Sovyet destekli Kabil yönetimi de özellikle bu grubun bastırılması için azami bir gayret içerisine girmiştir. Buna karşılık Çin ise hem Çin yanlısı gruplara hem de Pakistan’daki İslamcı diğer gruplara piyade tüfeği, makineli tüfek, mayın, karadan havaya atılan HN-5 roketi ve uçaksavar topu gibi askeri malzemeler sağlayarak destek vermeye devam etmiştir. Kabil yönetimi de Çin’i kendi topraklarında 30.000’den fazla sayıdaki devrim karşıtı asiye askeri eğitim verdiği yönünde suçlamıştır. Çin sadece direnişçilere askeri malzeme temin etmekle kalmamış aynı zamanda Pakistan’da bulunan Afgan mültecilere de gıda ve giyecek yardımı da göndermiştir.

Son olarak Çin, gerek BM’nin Afganistan’a yönelik olarak alınan işgalin derhal sona erdirilmesi yönündeki kararını gerekse de Sovyet işgalini sonlandıracak olan Cenevre Antlaşması’nı desteklemiştir.⁴⁷

4.3. Pakistan’ın İşgale Karşı Tutumu

Pakistan, Afganistan’daki iç savaş dönemi boyunca bu ülke üzerindeki en etkili güç olma durumundan dolayı ülkeye müdahale eden diğer güçler içerisinde ayrı bir konumda bulunmuştur.

Pakistan Hükümeti işgalden sonra olayı iki gün süreyle ele almış ve 29 Aralık tarihinde işgali kınayarak endişe ile karşıladıklarını belirtmiş ve işgali “barışı yok etmeye yönelik vahim bir tecavüz” olarak nitelemiştir.⁴⁸

Pakistan, İran ve Suudi Arabistan gibi İslam ülkeleri de Afganistan’daki komünist rejimin karşısında bir tutum takınarak destek sağlamışlardır.⁴⁹

Afganistan’ın Sovyetler Birliği’nin işgali altında olduğu dönemde, olası bir Sovyet saldırısına karşı kendisini koruma olanağı oldukça sınırlı olan Pakistan, Afganistan’dan kendisine yönelen Sovyet askeri tehdidini dengelemek amacıyla bazı politikalar geliştirmiştir. Afganistan’daki Sovyet işgalinin tüm bölgede düzeni bozacak

⁴⁷ Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 107

⁴⁸ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.165

⁴⁹ Olivier Roy, Age., s.342.

bir etkisi olacağından dolayı Pakistan, ABD öncülüğünde faaliyet gösteren uluslararası dayanışmaya katılmış, böylece oldukça zayıf olan silahlı kuvvetlerini modernleştirecek ve güçlendirecek askeri ve ekonomik desteğe sahip olmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline karşı ABD'nin öncülüğünde oluşturulan bu uluslararası uzlaşma, Pakistan'ın güvenliğine de ilave katkı sağlamıştır.

İkinci olarak Pakistan, Sovyet işgaline karşı Afgan direniş gruplarıyla işbirliği yaparak, uluslararası desteğin kendi üzerinden direnişçi gruplara ulaşmasını sağlamıştır. Sovyet Ordusuna karşı gerilla direnişi başlatmış olan bu gruplar, Pakistan'ın sağladığı barınma olanağı ve Pakistan üzerinden gelen uluslararası yardım sayesinde bölgedeki Sovyet gücünü zor durumda bırakmış ve Sovyetler Birliği'ni buna tepki vermek için bir kontrgerilla savaşına mecbur bırakmışlardır. Dünyanın gözleri önünde gerçekleşen bu durum, Sovyetler Birliği'nin yenilmez olduğu yönündeki inancı bitirmekle kalmamış, işgal hareketinin maliyetini de aşırı attırarak kabul edilemez bir boyuta gelmesini sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıpratmak maksadıyla yürütülen bu savaşla uğraşması, Afganistan'ın işgaline karşı gerek kendi içinde gerekse de uluslararası kamuoyunda oluşan muhalefet sebebiyle Sovyetler Birliği'nin Pakistan'a yönelik muhtemel askeri tehdidini engellemiştir.⁵⁰

Her ne kadar bu işgal Amerika'yı ilgilendiriyor gibi görünse de Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, sınır komşusu olduğu için güvenlik ve siyasi bakımdan en fazla Pakistan'ı yakından ilgilendirmiş ve endişelendirmiştir. Çünkü Sovyetlerin yanı başına gelmesi, Pakistan'ı, Sovyetlerin yakın dostu Hindistan ile Sovyet Rusya arasında sıkışmış durumda bırakmıştır. Bunun sonucunda Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinin Pakistan için yarattığı tehlikeyi değerlendiren Amerika, 1981 Eylülünde Pakistan ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Amerika, Pakistan'a 6 yıl içinde 3,2 milyar dolarlık askeri yardım yapmayı kabul etmiş, anlaşmaya 40 adet F-16'nın Pakistan'a verilmesi de eklenmiştir.⁵¹

Pakistan üzerinden Mücahitlere ulaşan destek büyük ölçüde ABD ve Suudi Arabistan tarafından sağlanmıştır. Mısır, Çin ve bazı Arap ülkelerinin de zaman zaman küçük katkıları olmuştur. Yapılan bütün bu uluslararası desteğin Mücahitlere ulaştırılmasından da Pakistan istihbarat örgütü ISI sorumlu olarak seçilmiştir. Bu durum, ISI'nın Afgan direnişini olağanüstü bir etkinlikte kontrol altında tutmasını

⁵⁰ Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 127

⁵¹ Mark Zepezauer, A.g.e., s.79

sağlamıştır. Bunun yanında ABD'den aldığı dev bir bütçe ile olaya katılan CIA de Afganistan meselesini tümüyle ISI'ya devretmiş gibi bir davranış göstermeye başlamıştır. Çünkü yardımın Mücahitlere dağıtılması faaliyetinde kontrol tamamen ISI'ya bırakılmıştı ve zaman zaman bazı silahların Afganistan meselesinin dışında olan diğer gruplara da satıldığı yönünde haberler alınsa da Afgan direnişi devam ettiği için bu duyurular gözardı edilmiştir. Pakistan çok iyi bir denge gözeterek Sovyetleri kızdıracak kadar olumsuz davranışlar göstermemiş, böylece savaşın kendi topraklarına taşınmasına engel olmuştur. Bunu da aslında yüksek teknoloji ile üretilmiş kritik silahların Mücahitlere ulaştırılmasını engelleyerek sağlamıştır. İlaveten, her ortamda Pakistan, kendisinin Afgan direnişçilerine silah, cephane ve eğitim desteği verdiğini ve topraklarında başka ülkelerin Mücahitleri desteklemesine müsaade ettiğini inkâr etmiştir. Bundan sonra Sovyetler Birliği'nin zayıfladığı dönemi usta bir analizle anlamış olan Pakistan, bu hassas dönemde söz konusu silahların Mücahitlere ulaştırılmasına izin vermiştir. Diplomatik faaliyetlerde ise, Sovyetler Birliği'ni kızdırmamak için, BM'nin kontrolünde barışçı bir çözümden yana olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bunun yanında, barışın sağlanması için ilk ve gerekli şartın Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi olduğu, bu çekilme gerçekleşmediği takdirde silahlı direnişin de süreceği konusundaki kararlı tavrını da sürdürmeye devam etmiştir.⁵²

İşgalden üç gün sonra ise Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül-Hak işgali kınayarak, "Eğer insanlık bu tür zorbalıklara seyirci kalırsa o zaman küçük ülkeler, özellikle üçüncü dünya ülkeleri dünyada barınacak yer bulamazlar." demiştir.⁵³

Gerek Sovyet işgali sırasında gerekse de işgal sonrasındaki iç savaş döneminde Afganistan'dan Pakistan'a çok sayıda Afgan mülteci akını olmuştur. İç savaşın başladığı dönemde, Pakistan'daki Afgan sığınmacıların sayısı yaklaşık 3,5 milyon olarak hesaplanmıştır. Sovyet Ordusu çekilmiş olsa bile, Sovyet destekli Necibullah yönetiminin iktidarı sürdüğü sürece, Pakistan'ın da sığınmacı sorununun yüküne katlanmaya devam edeceği de öngörülmüştür.

Sığınmacılar sorununun Pakistan için sadece ekonomik yükten ibaret olduğunu varsaymak da yanlış bir değerlendirme olmuştur. Sığınmacıların yerleştirildikleri bölgelerde ortaya çıkan çevresel sorunlar, Pakistan'da yarattıkları sosyal ve siyasi tehditler meselenin diğer boyutları olarak ortaya çıkmıştır.

⁵² Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 127

⁵³ Abdülbaki Şalizi, *A.g.e.*, s.165

Sığınmacıların pek çoğunun Afgan direniş örgütleriyle bağlantısı olmuştur. Dolayısıyla her zaman silah edinme imkânına sahip olmuşlardır. Gerek politik gerekse de mezhepsel açıdan kutuplara ayrılmış bir toplum olan Pakistan mültecilerin etkisiyle iyice hassaslaşmış, uzun savaş yıllarının da etkisiyle, Afgan siyasi gruplarıyla Pakistanlı siyasi gruplar arasındaki ulusal sınırlar gittikçe belirsiz hale gelerek tehlikeyi daha da arttırmıştır. Dolayısıyla Pakistan'ın içişlerini Afgan meselesinden ayrı düşünmek artık neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. İlâveten, sığınmacılar ile Pakistanlılar veya Pakistan kurumları arasında çıkan çatışmalar, Sovyetler Birliği ve Kabil medyası tarafından ustalıkla istismar edilerek Pakistan aleyhinde kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁴

20 Mart 1986 tarihinde Pakistan, Afganistan'ın 16-18 Mart tarihlerinde Pakistan sınırındaki Khurram'daki mülteci kampına yaptığı ve altı kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırısını “şiddetle protesto” etmiştir.⁵⁵

12 Ocak 1988 tarihinde Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak ve Başbakan Muhammed Han Junejo ayrı ayrı yapılan röportajlarda Sovyetlerin çekilmek için şart olarak öne sürmesinden dolayı Afganistan'da iktidarda olan bazı komünist bakanların yeni kurulacak hükümetlerde görev almalarının uygun olacağını söylemişlerdir.

17 Ocak 1987 tarihinde Mücahit lideri Yunus Halis, Pakistan liderlerinin açıklamalarına itiraz ederek “komünist rejimin kalıntıları” ile birlikte çalışmayacaklarını açıklamıştır.

20 Ocak 1987 tarihinde Devlet Başkanı Necibullah katıldığı bir basın toplantısında Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra hükümetinin bağıltısızlık ilkesine bağılı kalacağını ve Kabil'in yapılmak istenen her türlü yardımı kabul etmeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁵⁶

4.4. Hindistan'ın İşgale Karşı Tutumu

ABD ve Çin'in yanında Hindistan da Afgan ihtilafına müdâhil olan bölgedeki önemli devletlerden birisi olmuş fakat Sovyet işgali, Ruslarla iyi ilişkiler içerisinde olan Hindistan'ın Afganistan politikasında önemli bir çelişki yaşanmasına sebep olmuştur. Aslında bölgeye yönelik dış müdahalelere şiddetle karşı olduğunu duyurmuş olsa da Hindistan, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali konusunda sessizliğini

⁵⁴ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 127

⁵⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

⁵⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

korumayı tercih etmiştir. Bu dönemde Hindistan'dan, Sovyet birliklerinin Afganistan'da uyguladığı şiddeti ve neden olduğu yıkımı resmi olarak eleştiren hiç bir açıklama yapılmamıştır.⁵⁷ Hindistan'ın bu davranışı pek çok üçüncü dünya ülkesinin Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline yönelik tepkilerine aykırı olsa da ülkenin uyguladığı genel politikaya uyumlu bir sonuç olarak görülmüştür. İlk olarak Hindistan kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak, kendisine doğrudan yönelmeyen bir tehdit olan işgal yüzünden Sovyetleri kızdırıp karşısına almak istememiştir. İkinci neden ise, Mücahitlerin Sovyet destekli yönetimi yıkması sonucunda Afganistan'da kendisine düşman ve Pakistan'a dost bir yönetimin iktidara gelmesinden çekinmiş olması olarak değerlendirilmiştir. Hindistan'ın bu konudaki yaklaşımı, Afganistan'da laik, tarafsız ve kendisine dost bir yönetimin iktidarda bulunmasının işine gelmesi olarak görülmüştür. Üçüncü olarak, Afgan ihtilafına bulaşan ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelen Pakistan'ın zayıflayacağını ve bölgesel güç dengesinin kendi lehinde değişeceğini hesaplamıştır. Son neden de ABD'nin Pakistan'la askeri işbirliği içinde oluşunun Hindistan'ı Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırması olarak ortaya çıkmıştır.

Bunların yanında, Hindistan yönetiminden ayrılarak bağımsız bir ülke kurmak isteyen Keşmirli Müslüman direnişçilerin desteklenmesinin engellenmesi konusu, Hindistan dış politikasının en önemli belirleyicilerinden birisi olmuştur. Bu faktör de Hindistan'ın Keşmirli direnişçilere sempatiyle bakan İslamcı Mücahit gruplara karşı komünist yönetimi desteklemesinin sebeplerinden birisi olmuştur.

“Sürekli ilerleme” prensibi de Hindistan'ın dış politikasının temel belirleyicilerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Hindistan ile Afganistan ilişkileri, Pakistan'ın henüz ortaya çıkmamış olduğu dönemlere kadar uzanır. 18. yüzyıldan beri, Britanya Hindistan'ı ile Afganistan'ın sınırları belirsiz olagelmıştır ve bu kabilesel bölgelerde önemli güvenlik problemleri yaratmıştır. Bunun sonucunda da “sürekli ilerleme” adı verilen bir politika ortaya çıkmıştır. Çok sayıda Sih ve Hindu tüccar Afganistan'a gelip yerleşmiş, aynı şekilde pek çok Afgan da Hindistan'a gelerek kalmıştır.

Hindistan'ın dış politikasının temel belirleyicilerinden bir diğeri de bölgedeki iki Müslüman ülke olan Afganistan ve Pakistan'ın yakınlaşmalarının engellenmesi olmuştur. Bu amaçla 1947 yılının Eylül ayında Afganistan'ın Pakistan'ın BM üyeliğinde olumsuz oy kullanması Hindistan'ın teşvikiyle olmuştur. Sonrasında,

⁵⁷ Özgür Çınarlı, Age.s. 112; <http://countrystudies.us/india/133.htm>

Hindistan, Sovyetler Birliği ile beraber Peştunistan meselesinin gündemde tutulması için çaba sarf etmiştir. Bunun sonucunda, Peştunistan meselesi yüzünden, Afganistan ve Pakistan'ın ilişkilerini normalleştirebilmeleri mümkün olmamıştır.

Bunlara ilaveten, Pakistan'ın Afganistan'ın yanı sıra diğer Orta Asya devletleriyle de iyi ilişkiler kurarak bir Müslüman Bloğu oluşturması olasılığı, Hindistan'ın oldukça tedirginlik duyduğu bir diğer ihtimal olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle Pakistan, yalnızca ticari ilişkilerini ve ekonomisini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda Hindistan'la gireceği bir sıcak çatışmada gereksinim duyduğu stratejik derinliğe de sahip olma imkânına kavuşmuş olacaktır. Hindistan'ın tanınan gazetecilerinden K. P. Nayar, Orta Asya devletlerinin başta İslam Konferansı Örgütünde olmak üzere hiç bir uluslararası örgütte Pakistan'la yakınlaşmamaları gerektiğinin temel politikaları olması gerektiğini belirtmiştir.

Hindistan 1971 yılında SSCB ile Kardeşlik, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalayarak Sovyetlerle yakınlaşmaya başlamıştır.⁵⁸

Hindistan 1973 darbesinden sonra da Afganistan ile iyi ilişkiler kurmuştur. Genel kanının aksine Hindistan Sovyet işgalinden fazla memnun olmasa da müttefiki Rusların işgalini desteklemiştir.⁵⁹ Çünkü Afganistan'da Pakistan'a düşman olan bir rejim bulunması Hindistan'ın işine gelmiştir.⁶⁰ 1970'lere gelindiğinde Hindistan'ın en büyük ticaret ortağının SSCB olduğu görülmektedir.⁶¹ Bu arada Hindistan'ın bu konuda elini kolunu bağlayan ve hareketini kısıtlayan ise SSCB'den devamlı borç alması olmuştur. Hatta 1990 yılına gelindiğinde borcu 907,5 milyon rupiye yükselmiş ve SSCB'ye borcu en fazla olan ülke haline gelmiştir.⁶² Hindistan, Afganistan'da kurulan komünist hükümeti tanıyan tek Güney Asya devleti olmuştur.⁶³

Rus işgali Batı ülkelerini olduğu kadar, Hindistan, İran, Çin ve Pakistan gibi çevre ülkelerini de tehdit eden bir durum yaratmıştır.⁶⁴ Hindistan müttefiki olan

⁵⁸ Raj Kumar Kothari, "Central Asia in the Post-Soviet Years: India's Perceptions and Strategies", *International Political Science Association*, 25 Kasım 2014, Montreal Kanada, s.1

⁵⁹ <https://jia.sipa.columbia.edu/india-pakistan-rivalry-afghanistan>

⁶⁰ Talal Hassan, *Afghanistan Complex Situation and its Implications on Pakistan*, Master Thesis, Malmö Höskola/ Centrum för teknikstudier, 2009, s.24

⁶¹ <http://countrystudies.us/india/133.htm>

⁶² Linda Racioppi, *Soviet Policy Towards South Asia Since 1970*, Cambridge University Press, New York, 1994, s.168

⁶³ http://www.business-standard.com/article/economy-policy/5-things-to-know-about-the-india-afghanistan-relationship-116010400230_1.html

⁶⁴ Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 127

Sovyetlerin işgalinden ziyade bölgede değişecek dengelerden endişe duymuştur.

Rusların Afganistan'ı işgali Hindistan'da seçimlere denk geldiğinden politikacılar tepki verememiştir. Ocak 1980 tarihinde Gandhi yeniden seçilmiş ve hemen arkasından işgal hakkında bilgi vermek üzere SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko, Gandhi'yi ziyarete gelmiştir. İlk görüşme sonunda Gandhi “Bu işgali takdir edemem.” deyince, soğuk bir hava esmiş, ertesi gün yapılan toplantıda da davranış değişmeyince iki ülke ilişkilerinde gerilim yaşanmaya başlamıştır.⁶⁵

18 Mayıs 1980 tarihinde Hindistan Dışişleri Bakanı R. D. Satha, Kabil'de Devlet Başkanı Babrak Karmal ile bir araya gelerek görüşmüştür.⁶⁶

Ancak Yeni Delhi iki konuda önemli hesap hatası yapmıştır. Bunlar; Sovyet işgalinin büyüklüğü ve önemi ile Pakistan'ın Sovyet tehdidine karşı alacağı riskin boyutu olmuştur. Sovyet işgalini hafife alan Hindistan, yanı başındaki bu çekişmeden uzak tutularak izole edilmiş, diğer taraftan Pakistan, olaya direkt sahiplendiği için etkili bir bölgesel oyuncu olarak öne çıkarak önemli miktarda uluslararası desteğe sahip olmuştur.⁶⁷

Hindistan yönetimi, Afganistan'ın işgali konusunda sert bir ifade kullanmaktan özellikle kaçınmış, sadece yabancı kuvvetlerin ülkeden çekilmesi çağrısı yapmış ve İndra Gandhi Sovyet liderleriyle 1980 yılında Yeni Delhi ve 1982 yılında Moskova'da yaptığı görüşmelerde özel olarak Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ile Afganistan'ın bağımsızlığının sağlanarak tekrar bağlantısız ülke haline gelmesi konusunda yoğun baskı yapmıştır.⁶⁸

CIA direktörlüğü ise 1985 Nisanında hazırladığı raporda: “Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'nin hem SSCB'nin hem de ABD'nin bölgeden çekilmesini istediğini ama aynı zamanda kısa dönemde her ikisinin bölgede bulunmasının Hindistan'a bazı faydalar sağlayacağını düşündüğünü” belirtmiştir.⁶⁹

1986-1990 yılları arasında hem Hindistan'ın hem de komünist Afgan yönetiminin SSCB'den yüklü silah yardımı almaları, Hindistan ile Afganistan'ı birbirine yakınlaştıran

⁶⁵ I K Gujral, *Oral History India's Response to the Soviet Military Intervention in Afghanistan*, Indian Foreign Affairs Journal Vol. 1, No. 1, Ocak-Şubat 2006, s.127

⁶⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

⁶⁷ Özgür Çınarlı, *Age.s.* 112

⁶⁸ <http://countrystudies.us/india/133.htm>

⁶⁹ CIA direktörlüğünün, *The Soviet Presence in Afghanistan: Implications for the Regional Powers and the United States*, konulu raporu, Nisan 1985 tarihinde hazırlanmış ve 16 Aralık 2010 tarihinde yayınlanmıştır, s.8

önemli bir faktör olmuştur.⁷⁰

Bu arada ABD Hükümeti Hindistan'ın Afganistan işgali konusunda dış politikasında daha rahat davranmasını sağlamak amacıyla SSCB'ye olan silah alımını azaltmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Fakat ABD, Hindistan'ın düşmanı Pakistan'a yoğun bir şekilde silah gönderdiğinden bu girişimi başarısız olmuştur.⁷¹

Dünya kamuoyunun tersine davranarak, Kabil'deki Sovyet destekli yönetimin meşru bir yönetim olup olmadığını sorgulama ihtiyacı hissetmeyen Hindistan, bu yönetimle ticari işbirliğini büyütme ve yönetime teknik ve ekonomik destek verme politikasını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekileceğinin kesinleşmesi üzerine Necibullah yönetiminin geleceğiyle daha da yakından ilgilenmeye başlamış, bunun için öncelikle Afgan sorununun halledilmesi konusunda rol almaya çalışmışsa da Pakistan tarafından engellenmiş ve yapacağı başka bir şey kalmayınca da Necibullah yönetimine yaklaşıp onlara yönelik desteğini arttırmıştır. Necibullah'a verdiği diplomatik desteğe ilaveten, Afganistan'da Hintli doktor ve hemşirelerin görev yaptığı 100 yataklı modern bir hastane kurmuştur.⁷²

Hindistan Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra da Necibullah Hükümetine destek vermeye devam etmiştir.⁷³

Hindistan'ın İslamabat'taki Yüksek Komiseri Satish Chandra'ya göre, Necibullah Afganistan için en uygun lider olmuş ve Afganistan'a barış ve istikrarı ancak Necibullah getirebilmiştir. Çünkü ona göre, Necibullah Kralcılar, komünistler ve tüm etnik gruplar tarafından kabul edilmiş, önerilere açık ve uzlaşmacı birisi olmuştur. Ancak Necibullah'ın Hindistan tarafından bu kadar desteklenmesinin asıl sebebi Hindistan'la iyi ilişkiler kurmuş olması olarak değerlendirilmiştir. Hatta Afganistan'daki belirsiz durumdan dolayı Necibullah, ailesini çok güvendiği Hindistan'a yerleştirmiştir.

Hindistan, Mücahitlerin savaştan yorulup Necibullah yönetimini tanıyacaklarını hesaplamışsa da bu tahmininde yanılmıştır. Necibullah yönetiminin yıkılması ve Mücahitlerin Kabil'e girmesiyle Hindistan, Afganistan meselesinden bir süreliğine

⁷⁰ Linda Racioppi, *A.g.e.*, s.64

⁷¹ Bu Konuda Beyaz Sarayın yaptığı gizli yazışma için Bkz. <https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSDDs/NSDD147.pdf>

⁷² Özgür Çınarlı, *Age.s.* 112; http://www.business-standard.com/article/economy-policy/5-things-to-know-about-the-india-afghanistan-relationship-116010400230_1.html

⁷³ http://www.business-standard.com/article/economy-policy/5-things-to-know-about-the-india-afghanistan-relationship-116010400230_1.html

tecrit edilerek uzak tutulmuştur.

Hindistan'ın Necibullah'a yönelik desteğinin diğer bir önemli nedeni de Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin yakın olması olmuş, hatta Necibullah'ın devrilişinden sonra dahi Rusya ile Hindistan arasında Afganistan'a yönelik politikalarda her iki ülke de Afganistan'da köktendinci bir rejimin iktidara gelmesinden tedirginlik duymasından ötürü işbirliği devam etmiştir. Hindistan, Afganistan'daki komünist yönetimi desteklemiş olduğundan dolayı Mücahitler tarafından nefretle karşılanmıştır.⁷⁴

4.5. İran'ın İşgale Karşı Tutumu

Afganistan ile 900 kilometre uzunluğunda ortak sınırı bulunan komşusu İran'ın güvenliği de Afganistan'daki siyasi hareketlilikten dolayı büyük tehlike riski yaşamıştır. Bu tehlikeyi gören İran, SSCB'ye karşı mücadele eden Mücahitleri desteklemeye başlamıştır. İran'ın desteği özellikle Afganistan Şiileri üzerine yoğunlaşmış, ancak İran'ın Mücahitlere verdiği destek, bu dönemde başlayan İran-İrak Savaşı (1980-88) ve İran'ın SSCB'ye karşı ihtiyatlı tutumu nedeni ile kısıtlı bir düzeyde gerçekleşebilmiştir.⁷⁵

İran da tıpkı ABD, Çin ve Hindistan gibi Afganistan'a yönelik dış müdahalede bulunan ülkelerin içerisinde yer almaktadır. İran'ın Afganistan'a yönelik politikası; ABD karşıtlığı, enerji politikaları, Şii hareketlerin desteklenmesi ve bu sayede Afganistan üzerinde kendi etkinliğinin artırılması gibi faktörler tarafından şekillenmiştir.

İran, kendisine yönelik en öncelikli tehdidin ABD'den geldiğini düşündüğünden dolayı, ABD karşıtlığı İran'ın dış politikasının en temel belirleyicilerindendir. ABD tehdidi ya doğrudan doğruya ABD'nin bölgedeki askeri varlığı gibi doğrudan ya da ABD'ye yakın duran İsrail, Kuzey Atlantik Paketi (NATO) üyesi Türkiye, Sünni ve ideolojik olarak İran-karşıtı Suudi Arabistan gibi dolaylı olabilmektedir. Bu bakımdan ABD ve müttefikleri Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen Sünni gruplara (özellikle Hizb-i İslami ve Taliban) karşı tedirginlik duymuştur. Bu tehdit algısı, İran'ın Afganistan politikasını sadece Şiileri desteklemek veya varolan desteğini arttırmak yönünde değil, aynı zamanda Şii olmasa da Hizb-i İslami'ye karşı da olmuştur.⁷⁶

Şubat 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ile Aralık 1979'da Sovyetlerin

⁷⁴ Özgür Çınarlı, Age.s. 112

⁷⁵ Olivier Roy, Age., s.342.

⁷⁶ Özgür Çınarlı, Age.s. 112

Afganistan'ı işgal ederek Müslümanları cihada zorlaması aynı döneme rastlamış, İran İslam Devrimi, ilk yıllarından itibaren bütün dünyadaki siyasal islamcı hareketlere örnek teşkil etmiştir.⁷⁷

Şii hareketlerin ve grupların desteklenmesi, İran'ın diğer bir dış politika önceliği olmuştur. İran, her ne kadar Afganistan'da etkili ve kalıcı bir istikrarın sağlanması için tüm grupların birliğine gereksinim olduğunu ifade etmişse de desteğini uzun süre Şii gruplarla sınırlandırmıştır. Irak ile savaşın sona ermesinden sonra bu desteğini önemli ölçüde arttırmış olsa da desteği hiç bir zaman Sünni grupların etkinliğini kırabilecek bir Şii gücü oluşturmaya yetecek bir seviyeye ulaşmamıştır.

Pakistanlı bazı dış politika analizcileri İran'ın Afganistan'da istikrarsızlığın sürmesini tercih ettiğini öne sürmüşlerdir. Böylelikle, Orta Asya devletlerinin dış dünya ile ticari ilişkilerini geliştirebilmesi ve enerji kaynaklarını ihraç edebilmesi için olası bir güzergah olan Afganistan-Pakistan hattı Afganistan'daki istikrarsızlıktan dolayı devre dışı kalacak ve İran hattı öne çıkabilecektir. Ancak bu iddia, analizcilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir. Bu, İran'da sayılarının iki milyon kadar olduğu tahmin edilen Afgan sığınmacıların, İran için ekonomik ve sosyal bir yük oluşturması ve Afganistan'da istikrar sağlandığı takdirde bu sığınmacıların ülkelerine dönerek İran'ı bu yükten kurtarması ile gerekçelendirilebilir.⁷⁸

Bu arada İran direnişe desteğe devam ederse Sovyet baskısının artacağı fakat bu baskının İran'ın davranışını değiştirmeye yetmeyeceği ayrıca İran-Irak savaşı biterse İran'ın Afganistan'a çok fazla ilave destek sağlayacağı değerlendirilmiştir.⁷⁹

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi üzerine yaklaşık iki milyon Afgan göçmen İran'a sığınmıştır. İran da sığınmacılara barınma, gıda ve çalışma olanağı sağlamıştır. Ancak, Pakistan'ın aksine İran kendisine sığınmış olan göçmenlerin kendi topraklarını üs olarak kullanıp, Sovyet birliklerine ya da Afgan hükümet güçlerine karşı gerilla savaşı yürütmelerine izin vermemiştir. ABD'nin BM'de İran'a yönelik olası bir ambargo kararı alması, İran'ın Afganistan'a müdâhil olmasını istemeyen Sovyetler Birliği tarafından, müdâhil olmaması karşılığında veto edilebiliyordu. ABD'nin İran'a denizden uygulayabileceği abluka durumunda da İran ticaretini Sovyetler Birliği üzerinden yapabiliirdi. Dolayısıyla, İran bu hassas dönemde Sovyetler Birliği'ni gücendirmek istememekteydi. Ayrıca böyle bir gerilla

⁷⁷ Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık, Cilt 1 Dünyada Siyasal İslamcılık*, İstanbul, 2008, s. 117

⁷⁸ Özgür Çınarlı, Age.s. 112

⁷⁹ CIA Direktörlüğü A.g.e., s.9

hareketinin parasal olarak ve silah ve cephane yardımı yapılarak desteklenmesi gerekecekti. Fakat İran kaynaklarını Irak ile savaşa ayırmaktaydı. Pakistan'daki Mücahitlerin tamamen Sünni, İran'dakilerin de tamamen Şii oluşu anlaşmazlık yaratabilirdi. Pakistan'daki Mücahitler, İran'ın ilişkilerinin problemlili olduğu Suudi Arabistan ve ABD tarafından desteklenmekteydi.⁸⁰

Bu arada İran Dışişleri Bakanı Kutbizade, Sovyetlerin İran sınırına yoğun askerî yığınak yapmaya başladığını bunun da İran'ı kaygılandırıldığını açıklamıştır.⁸¹

Bu nedenle Sovyet işgali döneminde İran, Afganistan'da etkin bir konumda olamamıştır. Sovyetler Birliği'ni gücendirmemek, Irak'la sürdürdüğü savaş yüzünden mali sıkıntıda oluşu, İslamcı ideolojisinden dolayı Sovyet işgaline karşı direnişten ziyade Şiilik (özellikle Hazaralar) mücadelesine yoğunlaşmış olması, ABD tarafından kendisine yönelik tecrit etme politikaları sonucunda, İran bu dönemde Afganistan politikalarında etkili bir güç durumuna gelememiştir. İran'ın dış politikasında bazı değişimler de olmuştur. Humeyni döneminde İran'ın dış politikasında ideolojik faktörler ön plandayken, 1989 yılında ölümüyle devlet çıkarları ve Fars milliyetçiliği daha belirleyici duruma gelmiştir. Bu değişim İran'ın özellikle Afganistan politikasında kendini çok daha fazla göstermiştir.⁸²

4.6. Suudi Arabistan ve İslam Ülkelerinin İşgale Karşı Tutumu

27 Ocak tarihinde İslamabat'ta İslam ülkeleri dışişleri bakanları Afganistan'daki durumu tartışmak üzere bir konferans başlatmıştır.

29 Ocak tarihinde konferansta: "Afgan halkına karşı Sovyet askerî saldırganlığını kınayan" bir karar alınmıştır.⁸³

13 Şubat 1980 tarihinde Mısır Dışişleri Bakanı Kamal Hasan Ali: "Afgan direnişçilere yardım ettiklerini ve bir kısmını da eğittiklerini kabul eden" bir açıklama yapmıştır.

22 Mayıs tarihinde İslamabat'ta toplanan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansında: "Afganistan'dan bütün Sovyet birliklerinin derhal ve hiçbir şart öne sürülmeden geri çekilmesi" talebini belirten bir karar alınmış ve Afganistan'daki krize çözüm bulmak için "uygun çareler bulacak" bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

⁸⁰ Özgür Çınarlı, Age.s. 112

⁸¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19.01. 1980, s.6

⁸² Özgür Çınarlı, Age.s. 112

⁸³ Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 55

25 Aralık tarihinde Mısır Devlet Başkanı Enver el-Sedat: Afgan direnişçilere “silah gönderdiklerini” ve “daha fazlasını da gönderebileceklerini” söylemiştir.⁸⁴

İslamabat'ta toplanan İslam Konferansının, Afgan sorunu için üç kişiden oluşan bir komite oluşturduğu; bu komitenin Rus kuvvetlerinin geri çekilmesi konusunda girişimlerde bulunmak üzere Moskova ve Kabil'e gitmesinin kararlaştırıldığı bildirilmiştir.⁸⁵

22 Eylül 1981 tarihinde Mısır Devlet Başkanı Enver el-Sedat bir ABD televizyonunun kendisi ile yaptığı söyleşide: “ABD'nin Mısır'dan eski Sovyet silahlarını satın alarak bunları Sovyet işgal kuvvetleri ile çatışan direnişçilere gönderdiğini” söylemiştir. Bu konuda ABD'li resmi görevliler hiçbir açıklama yapmamıştır.⁸⁶

Mısır'ın Afgan direnişinin desteklenmesinde azımsanmayacak bir katkısı olmuştur. 22 Eylül 1981 tarihinde yayınlanan radyo konuşmasından bir kaç gün sonra Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Bu olaydan sonra Mısır, Afgan direnişine herhangi bir yardımda bulunmamıştır.⁸⁷

Suudi Arabistan, Sovyet işgalinin başlangıcından beri, Afganistan konusunda önemli aktörlerden birisi olmuştur. Sovyetler Birliği'ne karşı Hizb-i İslami ve İttihad-i İslami gibi kendi ideolojisine yakın gördüğü Mücahit grupları desteklemiştir. Dış politikasını oluşturan temel güdüler, İran'la süregelen rekabet, resmî mezhebi olan Vahhabiliği yaymak suretiyle etkinliğini arttırmak ve enerji politikalarıdır. Temel güdülerinden birinin İran'la süregelen rekabet oluşu, Suudi Arabistan'ın dış politikasını İran'ın politikalarıyla etkileşimli kılmaktadır. Dolayısıyla İran'ın politikası, Suudi Arabistan dış politikasının oluşturulmasında önemli belirleyicilerden biridir. Aslında, Arap-Fars rekabetinin uzun bir geçmişi olup bölgede uzun bir süredir devam etmekteydi. Afganistan'daki rekabetleri de bölgesel rekabetlerinin uzantısıdır.

Afganistan, Arapların ve Farsların rekabet ettiği bölgelerden sadece biridir ve her ikisi de tarihte, gerek Orta Asya gerekse Afganistan üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Bu rekabet, 20. yüzyılda Arapların İran'a karşı Irak'ı desteklemesi ve ABD'nin de Arap devletlerinin yardımıyla İran'ı tecrit etmeye çalışması sonucu daha da derinleşmiştir. Bu rekabetin Afganistan'daki yansımaları, her ikisinin de Sovyet

⁸⁴ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

⁸⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.05. 1980, s.7

⁸⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 58

⁸⁷ Olivier Roy, *Age.*, s.342.

işgaline karşı olmasına karşın, farklı Mücahit grupları desteklemesi şeklinde sürmüştür. Suudi Arabistan, ABD ve Pakistan'la birlikte Sünni grupları desteklerken, İran Şii grupları desteklemiştir. Suudi Arabistan ayrıca Vahhabiliği yayan gruplara da destek vermiştir.

Suudi Arabistan, Basra Körfezi'ndeki Arap devletleri olan Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de kendi politikasını desteklemesini sağlamıştır. Bu ülkelerin temel güdüleyicileri, tehdit algıladıkları İran'la mücadele ve Suudi Arabistan'la yakın ilişkilere sahip olmalarıdır. Bu yüzden Suudi Arabistan ve Pakistan'la birlikte hareket ederek, önce İttihad-ı İslami ve Hizb-i İslami'yi desteklemişlerdir.

1979-1988 döneminde Suudi Arabistan'ın Afganistan politikasının üç temel amacı vardı. Bunlar; Müslüman bir ülke olan Afganistan'ın desteklenmesi, ülkenin ve kraliyet ailesinin yönetimin güvenliğinin sağlanması ve genel istikrarın korunması olmuştur. Suudiler, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesini kendi güvenliklerine yönelik ciddi bir tehdit olarak görmüşlerdir. Çünkü Suudilere göre, Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'nde saldırgan emelleri vardı ve Afganistan'ın işgali bunun ilk adımı olmuştur. Ayrıca Afganistan gibi Müslüman bir ülkenin işgal edilmesi ve burada komünist bir rejimin kurulması Suudi Arabistan'da kızgınlık yaratmıştır.⁸⁸

7 Nisan 1981 tarihinde Suudi Arabistan, Afganistan'daki “mevcut yasadışı rejim” ile diplomatik ilişkilerini keseceğini açıklamıştır.⁸⁹

Bu arada Sovyetlerin Afganistan'ı kontrolde başarılı olmaya başlamasının Arap dünyasının dikkatlerinin Rusların Orta Doğu'daki yeni hedefleri konusuna yönlendireceği ve Suudi Arabistan ile körfez ülkelerinin Mücahitleri desteklemeye devam edecekleri değerlendirilmiştir.⁹⁰

4.7. Türkiye'nin İşgale Karşı Tutumu

Afganistan işgale uğrayınca tüm etnik gruplar bir direniş faaliyetine başlamıştır. Afganistan'da yaşayan Türkler de Abdülkerim Mahdum liderliğinde “Kuzey Afganistan İlleri İslami Birliği” adı altında örgütlenmiş ve kısa zamanda Özbek ve Türkmenleri

⁸⁸ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 148

⁸⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

⁹⁰ CIA Direktörlüğü *A.g.e.*, s.10

bünyesinde toplamıştır.⁹¹

İşgal dönemi içerisinde Türkiye Cumhuriyeti de kendi içinde dış güçlerin tezgahladığı ve iç savaşın eşiğinden döndüğü yoğun terör olayları ile meşgul olduğundan, kuvvetle muhtemel benzer bir işgalin eşiğinden döndüğünden, Afganistan'ın işgali konusuna yeterli ağırlığı verememiş ve gereken tepkiyi gösterememiştir. Türkiye Cumhuriyeti işgal esnasında Mücahitleri destekleyen bir politika izlemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş döneminde, bölgede Sovyetler Birliği'nin etkinliğini daha da artmış olmasına karşılık, ABD bu tehdidi dengeleyebilecek yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Afganistan ile Pakistan arasında gündeme gelen Peştunistan sorunu bu iki ülkenin arasını açarak savaşın eşiğine getirmişti. Temelde Sovyet karşıtı olan bu iki ülke arasında arabulucu olmaya çalışan ABD'nin başarılı olamaması üzerine, Türkiye devreye girerek arabulucu olmaya çalışmış, ancak tüm çabalarına rağmen, Türkiye de bu konuda başarılı olamamıştır. ABD'nin Pakistan'a karşı kullanılabileceği endişesiyle Afganistan'a yönelik askeri yardımlarını kesmesi, ancak Pakistan'a yönelik yardımlarını sürdürmesi, buna karşın Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yardım vaat etmesi üzerine Afganistan'ın Sovyet nüfuzuna kayış süreci başlamıştır. Bu durum da, Afganistan ile Batı ittifakı içinde yer almış olan Türkiye'nin ilişkilerinin soğumasına yol açmıştır.⁹²

17 Mart 1982 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti "Afganistan'dan Pakistan'a sığınan Türk soylu göçmenlerin Türkiye'ye kabulü ve iskânına dair kanun" çıkarmış ve Mahdum liderliğinde 4.500 kişi Türkiye'ye gelerek yerleşmiştir.⁹³

Türkiye Cumhuriyeti güvenlik gerekçesiyle Mahdum'un Afganistan'a geri dönmesine izin vermeyince liderliği Azat Beg Kerimi üstlenmiştir. Azat Beg daha sonra İran istihbaratının da yardımıyla şehit edilmiş, yerine Afganistan'ın son 20 yılına damgasını vurarak, komunist idareyi de sonlandıracak olan Abdürreşit Dostum liderliği devralmıştır.⁹⁴

Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönemde Mücahitlerin yanında yer almış, işgal sonrasında da Mücahitlerin Sovyet

⁹¹ Genkur ATASE Başkanlığı A.g.e., s. 87

⁹² Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 156

⁹³ Genkur Atase Başkanlığı A.g.e., s. 87; Kanun Numarası 2641, Kabul Tarihi 19.03.1982

⁹⁴ Yavuz Selim, A.g.e., s. 157

destekli komünist yönetimle mücadele ettiği dönemde de bu tutumunu sürdürmüştür.⁹⁵

4.8. Birleşmiş Milletler'in İşgale Karşı Tutumu

5 Ocak tarihinde BM Güvenlik Konseyi Afganistan konusunda bir görüşme başlatmıştır.

7 Ocak tarihinde SSCB, BM'nin "Afganistan'da bulunan yabancı kuvvetlerin acilen geri çekilmesi yönünde çağrı yapılması" konusunda aldığı kararı veto etmiştir. Veto edilen karar 13 lehte, 2 aleyhte oy ile alınmıştır.

BM Güvenlik Konseyi Afganistan konusunun BM Genel Kuruluna görüşmek üzere gönderilmesi konusundaki kararı 9 Ocak tarihinde 12 lehte, 1 aleyhte, 1 çekimser oy ile almıştır.

14 Ocak tarihinde "Afganistan'a yapılan son silahlı müdahaleyi" "şiddetle kınayan" ve "yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan derhal geri çekilmesi" çağrısı yapan kararı 104 leyhte, 18 aleyhte ve 18 çekimser oy ile almıştır.⁹⁶

14 Ocak 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler, Sovyet askerinin Afganistan'a girişini kınayarak geri çekilmesini istemiş, 27 Ocak 1980 tarihinde Mücahit gruplar birleşerek, mücadeleye başlamışlardır.⁹⁷

Mücahitlerin direnişleri Batı dünyasını da harekete geçirmiş, 14 Ocak 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler, Sovyet askerlerinin Afganistan'a girişini kınayarak geri çekilmesini istemiştir.⁹⁸

14 Şubat tarihinde BM İnsan Hakları Komisyonunun Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesini "insan haklarına bir saldırı" olarak niteleyen kararı 27 lehte, 8 aleyhte ve 6 çekimser oy ile kabul edilmiştir.⁹⁹

Afganistan sorununu Güvenlik Konseyine getiren Çin olmuştur. 1980 Ocak ayında 6 toplantı yapılmasına rağmen, Sovyet Rusya'nın daimi üyelerden biri olması sebebiyle, bir sonuca ulaşılamamış ve konunun Genel Kurula havalesine karar verilmiştir.¹⁰⁰

Afganistan BM gündemine ilk olarak 1980'li yılların başlarında girmiştir.

⁹⁵ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 156

⁹⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 55

⁹⁷ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 30

⁹⁸ Emin Demirel, *Age.*, s.35.

⁹⁹ Ludwig W. Adamec, *A.g.e.*, s. 56

¹⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 900

Güvenlik Konseyi Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini görüşmek üzere toplanmış, işgali kınamak maksadıyla hazırlanan taslak karar, SSCB'nin vetosu nedeniyle geçirilememiştir. Konu daha sonra BM Genel Kurulunda ele alınmıştır. BM Genel Kurulu bu işgal ile ilgili olarak, "Afganistan'daki Durum" konulu kararlarından ilki olan ES-6/2 sayılı kararı almıştır.¹⁰¹

Genel Kurulun 14 Ocak 1980'de, 18 red ve 18 çekimsere karşı 11 oyla aldığı ES-6/2 sayılı kararı ise, Sovyet Rusya'nın adı zikredilmeksizin, Afganistan'ın, egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığa bağlantısızlık statüsüne saygı gösterilmesi, Afgan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine imkân vermek için, bütün yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Afgan mültecilerinin kendi istekleri ile evlerine dönmelerini sağlayacak şartların yaratılması ve mültecilere yardım için BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin desteklenmesi istenmiştir.¹⁰²

Alınan bu karar ile Afganistan'a yapılan silahlı müdahale kınanmış, ülkede bulunan bütün yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi istenmiş, üye ülkelere Afganistan'a insani yardımda bulunmaları çağrısı yapılmıştır. BM Genel Kurulu 1980'li yıllarda dikkatini Afganistan'a yoğunlaştırmış ve çatışmaların sona ermesini, yabancı birliklerin geri çekilmesini, soruna politik çözüm bulunması için BM'nin çalışma yapması ve savaştan etkilenen mülteciler ile yer değiştirenlere uluslararası yardım yapılmasını öngören çok sayıda kararlar almıştır.¹⁰³

Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da yapılan BM (UNESCO) toplantısına katılan Afgan Heyeti Başkanı Ahtar Muhammed Aktiaval bir konuşma yapmış ve herkesin şaşkın bakışları altında Sovyetler Birliği'nin ülkesini işgal etmesini ve buna sessiz kalan Babrak yönetimini sert bir üslupla eleştirmiştir.¹⁰⁴

Genel Kurul, 20 Kasım 1980'de aldığı 35/37 sayılı kararında, Genel Sekreterden Afganistan (komünist rejim) ile Pakistan arasında bir diyalogun sağlanması amacı ile bir "özel temsilci" tayin etmesini istemiştir.¹⁰⁵ BM Genel Kurulunda 111 lehte, 22 aleyhte ve 12 çekimser oy ile Afganistan'dan "yabancı kuvvetlerin hiçbir ön şart olmadan" geri çekilmesi konusunda karar alınmış, 21 Kasım tarihinde ise Afgan Dışişleri Bakanı Şah Muhammed Dost, "BM kararının açıkça Afganistan'ın içişlerine

¹⁰¹ Murat Büyükbaş, *A.g.e.*, s. 88

¹⁰² Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 900

¹⁰³ Murat Büyükbaş, *A.g.e.*, s. 88

¹⁰⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 26.10. 1980, s.3

¹⁰⁵ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 901

müdahale olduğunu” belirten bir açıklama yapmıştır.¹⁰⁶

1981 yılında BM Genel Kurulu Sovyetler Birliği’nin Afganistan’da bulunan kuvvetlerini geri çekmesi yönünde yapılan oylamada 116 lehte, 23 aleyhte ve 12 çekimser oy ile bu konuda üçüncü kez karar almıştır.

1 Nisan 1982 tarihinde BM Dünya Yiyecek Programı, Pakistan’da bulunan Afgan mültecilere 18,2 milyon dolarlık ilave yardım kararı aldığını ilan etmiştir.

16-25 Haziran 1982 tarihinde Cenova’da Afganistan ile Pakistan arasında BM tarafından desteklenen ilk doğrudan görüşmeye başlanmıştır.

1982 yılı Kasım ayında BM Genel Kurulu 114 lehte, 21 aleyhte ve 13 çekimser oy ile bir kez daha “Afganistan’dan yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi yönünde” karar almıştır.

19 Ocak 1983 tarihinde BM Genel Sekreter Yardımcısı Diego Cordovez Afganistan krizini çözmek için Cenova’da bir barış misyonu oluşturarak; Tahran, İslamabat ve Kabil ile görüşmelere başlamıştır.

16 Şubat 1983 tarihinde BM İnsan Hakları Komisyonu 29 lehte, 7 aleyhte ve 5 çekimser oy ile Afganistan’dan Sovyet birliklerinin derhal çekilmesi gerektiği kararı almıştır.

15 Ocak 1983 tarihinde Afganistan ve Pakistan Dışişleri Bakanları, yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi konusunda üçüncü tur görüşmeleri yapmak üzere Cenova’ya gelmiştir. Yapılan görüşmeler herhangi bir ilerleme olmadan 24 Ocak tarihinde sona ermiştir.

23 Kasım 1983 tarihinde BM Genel Kurulu 116 lehte, 20 aleyhte ve 16 çekimser oy ile aldığı karar sonucu Sovyet kuvvetlerinin derhal geri çekilmesi çağrısı yapmıştır.

27 Kasım 1983 tarihinde Afgan Hükümeti eğer direnişin sona ereceğine dair uluslararası bir garanti verilirse 105 bin kişilik Sovyet kuvvetinin ülkeden çekilmesini talep edeceğini açıklamıştır.¹⁰⁷

1985 yılında BM Genel Kurulu Afganistan’daki insan hakları durumunu ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu kapsamda BM, Afganistan’daki insan hakları ihlallerini incelemek üzere özel raportör atamıştır.¹⁰⁸ Genel Sekreter Kurt Waldheim,

¹⁰⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 57

¹⁰⁷ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 901; David N Gibbs., "Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect", *International Politics*, sayı 37, Haziran 200, Arizona ABD, s. 234, http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf

; Vasilij Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 13

¹⁰⁸ Murat Büyükbay, *A.g.e.*, s. 88

siyasi yardımcılarında Perez de Cuellar'ı özel temsilci olarak atamıştır. Cuellar, 1981 yılı içinde üç kez Kabil ve İslamabat'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaretler Sovyetler tarafından da desteklenmiştir.

Bu dönemde Afganistan'daki İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler konusundaki yıllık kararlardan ilki olan 40/137 sayılı karar alınmıştır.

BM Genel Sekreterliğine, 1 Ocak 1982 den itibaren Xavier Perez de Cuellar getirilince, o da “özel temsilciliğe”, yine siyasî yardımcılardan Diego Cordovez'i resmi olarak görevlendirmiştir. Cordovez, 1982 Haziranından 1988 Nisanına kadar olan dönemde, Afganistan ve Pakistan temsilcileri ile Cenevre'de tam 12 toplantı yapmıştır. Pakistan, Afganistan'daki komünist rejimi tanımadığı için, bu toplantılarda taraflar hiç bir zaman bir masa etrafında oturmamışlar, Cordevez, heyetlerin her biri ile ayrı ayrı görüşerek tarafların görüşlerini uzlaştırmaya çalışmıştır.¹⁰⁹

20 Haziran 1985 tarihinde BM'nin desteklediği Afganistan'daki savaş ile ilgili Afganistan ve Pakistan arasındaki “dolaylı görüşmeler” Cenova'da başlamıştır.

30 Ağustos 1985 tarihinde BM arabulucusu Cordovez, Afganistan savaşını sona erdirmek için BM tarafından hazırlanan planın dört maddesinin üçünde ilerleme kaydedildiğini, her iki tarafın da Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konusunda anlaşamadıklarını açıklamıştır. 23 Ekim tarihinde Afgan Hükümeti 40 yaşın altındaki tüm erkeklerin üç yıl askerlik hizmeti yapması kararı aldıklarını ve eğer Pakistan doğrudan görüşmelere başlamazsa Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konusunun halledilemeyeceğini açıklamıştır.

13 Kasım 1985 tarihinde Pakistan'ın yaptığı Sovyet birliklerinin Afganistan'dan derhal çekilmesi konusunda yaptığı teklif ile ilgili yapılan oylamada 122 lehte, 19 aleyhte ve 12 çekimser oy ile teklif kabul edilmiştir.

13 Aralık 1985 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı, Afganistan'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ve karşılığında ABD'nin Mücahitlere yaptığı yardımı durdurması konusunda bir garantör olarak hareket etmeye hazır olduğunu açıklamıştır. 19 Aralık tarihinde Cenova'da Afganistan ve Pakistan BM'nin kendilerine sunduğu Sovyet geri çekilmesi konusundaki teklif ile ilgili görüşmeyi askıya aldıklarını açıklamışlardır. 31 Aralık tarihinde BM tarafından desteklenen Sovyetlerin geri çekilmesi konusundaki görüşmelerle bağlantılı olarak gayri resmi bir yeni zaman çizelgesi teklifinde bulunulmuştur.

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s. 901; David N Gibbs, A.g.e., s. 234

11 Ocak 1986 tarihinde Devlet Başkanı Babrak, ABD'nin barış düzenlemesi için garantör olmasını kabul etmediğini açıklamıştır.

17 Mart 1986 tarihinde Afgan Dışışleri Bakanlığı, BM'nin Afganistan'da insan hakları ihlalleri olduğuna dair raporunu “asılsız iftiralara ve suçlamalara” dayandığı gerekçesiyle reddetmiştir.

5 Mayıs 1986 tarihinde Cenova'daki BM karargahında Afganistan ve Pakistan Dışışleri Bakanlarının yedinci tur görüşmeleri başlamıştır.

8 Ağustos 1986 tarihinde BM tarafından desteklenen Afganistan Pakistan görüşmeleri geri çekilme tarihinin belirlenememesi yüzünden askıya alınmıştır.

5 Kasım 1986 tarihinde BM Genel Kurulu Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan geri çekilmesi konusunda sekizinci defa yıllık karar almıştır.

26 Şubat 1987 tarihinde Afganistan'daki savaşı bitirmek üzere yapılan müzakerelerin onuncu turu Cenova'da başlamıştır.¹¹⁰

11 Ağustos 1987 tarihinde BM İnsan Hakları Özel Araştırma Görevlisi Felix Ermacora'nın Afgan hapishanelerini ziyaret etmesine ve mahkûmlarla görüşmesine izin verilmiştir.

6 Aralık 1987 tarihinde Mücahit lideri Yunus Halis yedi parti-ittifakının gelecekte kurulacak Afgan hükümetlerine komünistlerin katılmasını kabul etmeyeceğini açıklamıştır.

10 Aralık 1987 tarihinde BM temsilcisi Diego Cordovez, sürgündeki Kral Zahir Şah ile Mücahit liderleri arasında geçici Afgan hükümeti kurulması için görüşmelerin başladığını açıklamıştır.¹¹¹

Pakistan ile Afganistan arasında Cenevre'de altı yıldır BM gözetiminde yapılan görüşmelerde son dönemece gelindiği, Pakistan temsilcisi Dışışleri Bakan Yardımcısı Zaim Nurani'nin durum değerlendirmesi için ülkesine döndüğü ve 1977 yılından beri ilk defa konunun Pakistan muhalefeti ile de görüşüleceği bildirilmiştir.¹¹²

BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın özel temsilcisi Diego Cordovez'e Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konusunda Afganistan ile Pakistan arasında anlaşmanın sonuçlandığını resmen açıklamış, imzaların yakında atılacağını bildirmiştir. Sovyet askerlerinin sınırlardan çekildiği görülmüştür. 7 Mücahit örgütünden oluşan ittifakın lideri Gulbettin Hikmetyar yaptığı açıklamada bu gelişmeyi zafere doğru atılan

¹¹⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 60-61

¹¹¹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

¹¹² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.03.1988, s.4

ilk adım olarak nitelemiş ve saldırıların yoğunlaşacağını bildirmiştir.¹¹³

Cordovez, altı yıllık çabadan sonra taraflar arasında bir uzlaşma ve anlaşma meydana getirmeyi başarmıştır. En sonunda Amerika Dışişleri Bakanı Schultz ile Sovyet Dışişleri Bakanı Şevardnadze arasında 21-23 Mart 1988'de Washington'da yapılan toplantılarda da son pürüzler giderilmiş, Afganistan ile ilgili anlaşmalar 14 Nisan 1988'de Cenevre'de imzalanmıştır.¹¹⁴ Afganistan, Pakistan, SSCB ve ABD'nin imzaladığı Cenova Anlaşması'na göre, Sovyetler Birliği dokuz ay içerisinde tüm birliklerini geri çekmeyi kabul etmiştir. Mültecilerin ülkeye geri dönüşünü ve her iki ülkenin de askeri yardımları durdurmasını kapsayan anlaşmanın garantörleri SSCB ve ABD olarak belirlenmiştir.¹¹⁵

Bu anlaşmalar, bazı ekler hariç, 4 esas belgeden meydana gelmiştir:

1.Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma ile, *Afganistan ve Pakistan, birbirlerinin egemenlik, siyasî bağımsızlık, toprak bütünlüğü ile güvenlik ve bağlantısızlık ilkelerine saygı göstermeyi ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı taahhüt etmekteydiler.*

2.Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon ise, *Amerika ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış olup, bu iki ülke Afganistan ile Pakistan'ın içişlerine karışmayacaklarını ve birinci belgedeki ilkelere saygı göstereceklerini belirtiyorlardı.*

3.Mültecilerin Kendi İstekleri İle Dönmelerine Dair Anlaşma da, *mültecilerin serbestçe evlerine dönmelerinin sağlanması hususundaki tedbirleri kapsamaktaydı.*

4.Diğer İlgili Konular Anlaşması (*Agreement on Interrelationships*) ise, *bu anlaşmalarla ilgili diğer konuların ne şekilde ele alınacağını belirtmekteydi.*¹¹⁶

25 Nisan 1988 tarihinde Finli Tümgeneral Rauli Helminen başkanlığında bir BM heyeti Cenova Anlaşması'nın uygulanmasını denetlemek üzere İslamabat'a gelmiştir. 28 Nisan 1988'de Devlet Başkanı Necibullah, Sovyet danışmanlarının Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden sonra da Afganistan'da kalmaya devam edeceklerini açıklamış, 11 Mayıs 1988 tarihinde de BM yardımın ve yeniden yerleşim faaliyetlerinin koordinesi için Sadruddin Ağa Han'ı resmi olarak görevlendirmiştir. 15 Mayıs tarihinde

¹¹³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.04. 1988, s.4

¹¹⁴ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 901; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 234

¹¹⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 63

¹¹⁶ Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 901; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 234

Sovyetler askerlerini geri çekmeye başlamıştır.¹¹⁷ Fakat anlaşma ile ilgili en önemli eksiklik bu savaşın gidişatını değiştiren Mücahitlerin anlaşmada her zamanki Batılı ayak oyunları ile masaya alınmaması olmuştur. Bu husus sonraki yıllarda ülkedeki düzenin korunması önünde en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır.

Bu antlaşma, Afganistan'daki işgali sona erdirmiş ve SSCB askeri birliklerini çekmeye başlamıştır. BM Güvenlik Konseyinin 622 sayılı kararı ile yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilişini izlemek maksadıyla Afganistan ve Pakistan'da BM Dostça Girişim Misyonu adlı izleme komitesi oluşturulmuş ayrıca mültecilerin geri dönüşlerini destekleme planları yapılmıştır. Sovyet birliklerinin geri çekilmesi Şubat 1989'da tamamlanmış ancak antlaşmaları imzalamamış olan isyancılar, Necibullah Hükümetine karşı savaşlarını sürdürdüklerinden, ülkede iç savaş devam etmiştir.¹¹⁸

25 Mayıs 1988 tarihi itibarıyla Sovyetler savaş kayıplarını şu şekilde açıklamıştır: 13.310 ölü, 35.478 yaralı ve 311 kayıp. 31 Mayıs 1988 tarihinde bir ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi, Sovyetler birliği geri çekildikten sonra 1 milyar dolarlık silah ve teçhizatı Afganistan'da bırakmayı planladığından ABD'nin Mücahitlere yardımının devam edeceğini söylemiştir. 7 Haziran 1988'de BM Genel Kurulunda bir konuşma yapan Necibullah, Pakistan'ın Cenova Anlaşması'nı ihlal etmeye devam ettiği yönünde şikayette bulunmuş ve 9 Haziran 1988 tarihinde Bakhtar Haber Ajansına yaptığı açıklamada 10 yıllık savaşta 243.900 asker ve sivilin öldüğünü bildirmiştir.¹¹⁹

¹¹⁷ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 63

¹¹⁸ Murat Büyükbaş, *A.g.e.*, s. 88

¹¹⁹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 63

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AFGANİSTAN'IN SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALİNE KARŞI DİRENİŞİ

5.1. İşgale Karşı Afganistan'da Direniş Hareketinin Oluşumu

Afganistan'da ilk solcu eğilimler 1920'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Amanullah Han döneminde Afganistan'dan Sovyetlere eğitim için gönderilen öğrenciler daha sonra büsbütün sol fikirler ile donatılmış olarak ülkeye geri gelmişlerdir. Bu öğrenciler daha sonraki yıllarda Afganistan'da sol hareketi başlatan liderler olarak ortaya çıkmışlardır.¹

Afganistan'da düzenli bir örgüt olarak ilk İslami hareketlerin ise 1915'li yıllardan sonra İngilizlere karşı koymak üzere, bugünkü Pakistan ve Afganistan sınırları arasındaki Peştun kabilelerin yaşadığı bölgede yaşayan Fazıl Vahid ve Mevlevi Abdulaziz Atmanzay isimli iki dini lider tarafından kurulan Hizbullah hareketine dayandığı değerlendirilmiştir. Daha sonra bu örgüt kapatılmış ve 1923'te yeniden Hizbullah adıyla Mevlevi Kalaband tarafından ortaya çıkarılmıştır. Uzun süreli bir faaliyetten sonra bu örgütün faaliyetlerinin durduğu gözlemlenmiştir.²

Zahir Şah 1945'lerden sonra, iç ve dış baskılar nedeni ile kabinede birtakım değişiklikler yapmak zorunda kalmış, buna paralel olarak ülkede demokratikleşme süreci başlamıştır. Bu kapsamda ülkede birtakım yasa değişiklikleri yaşanmış ve 1950'lerden sonra da siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır.³

1950'den sonra, solcu hareket Afganistan'da yeniden açık bir şekilde faaliyete başlamış fakat kısa bir süre sonra yeniden devlet tarafından yasaklanarak faaliyetleri durdurulmuştur.⁴

Afganistan sol hareketinde 1950'den sonra resmi olarak faaliyete başlayan Veys Zelmiyan (İlerici Gençler) Partisinin en önemli kurucularını Abdurrauf Han Bineva, Gülpaça Han Ülfet, Faiz Muhammed Han Engar, Nur Muhammed Taraki, Gulam Hüseyin Han Safi, Muhammed Peştun, Abdulşekur Reşad, Abdulhadi Tohi ve Muhammed Enver Eçikzay gibi kişiler oluşturmuştur. Söz konusu grup Afganistan tarihinde ilk resmi siyasi parti olarak kurulmuştur.⁵ Daha çok sosyalist görüş altında

¹ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan'da Siyasi PartilerTarihçesi*, YYLT, Isparta, 2009, s.61

² Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.75

³ Rene Teijgeler, "Afghan Political Parties: a Short Outline", *ISAF Afghanistan*, 12 Temmuz 2009, s.2

⁴ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.61

⁵ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.62, Sayed Hanan Yusofi, *Afganistan'da Siyasi Partiler (1999-2010)*, YYLT, Edirne, 2013, s.12

Peştun milliyetçiliği esaslarına dayanarak faaliyet göstermiştir.⁶

Başlangıçta tamamen devletin kontrolü altında bulunan siyasi partiler, bu yıllardan sonra kontrolden çıkmış, bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Bir yanda sol eğilimli partiler hızlı bir şekilde çoğalırken, diğer yanda İslami özellik taşıyan partiler de hızla halkı etkilemiştir. Bundan sonra, siyasi partilerin sayısının artmasının kendisine ve iktidarına zarar vereceğini değerlendiren Kral Zahir Şah ve kontrolündeki hükümet 1955'ten sonra söz konusu siyasi partilerin faaliyetlerini durdurmuştur. Böylece, 1956 yılında Mir Gulam Muhammed liderliğindeki Hizb-i Vatan başta olmak üzere ülkedeki tüm siyasi partilerin faaliyetlerinin durduğu gözlenmiştir. Bu yıldan sonra ülkede bulunan siyasi partiler faaliyetlerine gizli olarak devam etmişlerdir.⁷ Bu arada Afganistan'dan Mısır'a bir kısım öğrenci yükseköğrenim görmek maksadıyla gitmiştir. Bunların çoğu 1960'lı yıllardan sonra ülkeye geri dönmüş ve bazıları Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunlar yanlarında getirdikleri ve kendilerini de etki altında bırakan Seyid Kutub ve Mehmet Kutup gibi Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinin liderlerinin kitaplarını tercüme ederek ve bazı öğrencileri kazanarak tesir altına almaya başlamışlardır.⁸ Özellikle ülkede hızla artan komünist aktivitelere karşı koymak maksadıyla etki altına aldıkları gençleri örgütleyerek radikal İslami siyasi faaliyetlere başlamışlardır.

Bu dönemde İran'ın Kum ve Irak'ın Necef kentindeki ünlü Şii okullarında da dini eğitim alarak ülkeye gelmiş olan gençler de Afganistan'daki birtakım Şii gençleri etkileyip yetiştirmeye başlamıştır. Bu nedenden dolayı Afganistan'daki siyasal İslam hareketlerinin mezhep bağlamında Şii ve Sünni fraksiyonları olarak iki ana grupta incelenmesi daha uygun olarak değerlendirilmiştir.⁹

1960'lı yıllarda ortaya çıkan sol hareketlere karşı bir refleks olarak Kabil Üniversitesinde bulunan ilahiyat hocaları ve öğrencileri bir araya gelerek, AİH'nin temelini atmışlardır. Bu oluşumun esin kaynağı ise Mısır'daki Müslüman Kardeşlerin siyasi düşüncesidir. Hareketin amacı, Afganistan'daki komünist hareketler ile mücadele ederek onları yok etmek ve halen iktidarda olan krallık rejimini değiştirerek ülkede

⁶ Thomas Ruttig, *Afganistan's Political Parties and where they come from*, Konrad Adenaur Foundation Kabul/Berlin, 2006, http://www.kas.de/wf/doc/kas_9674-544-2-30.pdf, s.3; Abdülbaki Şalizi, *Vatanım Afganistan*, İstanbul, 1989, s.15

⁷ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.86; Rene Teijgeler, *A.g.e.*, s.2

⁸ Thomas Ruttig, *A.g.e.*, s.1; M. Hassan Kakar, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*. Berkeley: University of California Press, 1995, s.30

⁹ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.76

İslam dininin kurallarına göre çalışan bir yönetim getirmek olmuştur.¹⁰ Afganistan'da ileride görülecek direniş hareketinin temelleri de 1960'lı yıllarda atılmıştır.¹¹

1 Ocak 1965'te, 30 kişinin katılımı ile Nur Muhammed Taraki'nin evinde yapılan ilk sol oluşum toplantısında Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi) adını alan grup bir partiye dönüşmüş ve Nur Muhammed Taraki'yi başkan seçerek resmen çalışmaya başlamıştır.¹² Partinin Merkez Yönetim Kurulu ise Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal, Muhammed Tahir Badahşi, Sahij Muhammed Zera, Sultan Ali Kıştmand, Şahrullah Şahper ve Dastgir Pancşeri'den teşkil edilmiştir.¹³

Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal arasındaki düşünce farklılıkları, 1967'de Demokratik Halk Partisinin ikiye bölünerek ayrılmasına neden olmuştur. Fakat bu dönemlerde her iki hareket de komünist hareketin öncülüğünü almak için Demokratik Halk Partisi adını kullanmaya devam etmiştir. 1968'de Karmal'ın liderliğindeki fraksiyon Perçem (Bayrak) adını taşıyan bir gazete çıkarmış ve bu olaydan sonra Afganistan halkı arasında sol hareket Nur Muhammed Taraki fraksiyonu için Halki adı ile tanınmaya başlanırken, Babrak Karmal fraksiyonu da Perçemi adı ile anılmaya başlamıştır.

Cemiyeti İslami Afganistan Partisinin iddiasına göre, Afganistan İslami Hareketi 1957 yılında Kabil Üniversitesinin İlahiyat Bölümünde hocalık yapan Gulam Muhammed Niyazi önderliğinde kurulmuştur. CİAP lideri Burhaneddin Rabbani'nin iddiası ise kendisinin de içinde bulunduğu kurucuların arasında Hikmetyar yer almamıştır. Hikmetyar ise İslami hareketin 1965 yılında Kabil'in Şekerdere ilçesinde kurulduğunu ve kendisinin de hareketin kurucusu olduğunu iddia etmiştir.¹⁴ Afganistan tarihçileri ve bilim adamları açıklamalarıyla CİAP'ın iddiasını daha çok desteklemişlerdir.¹⁵

Hizbullah hareketi Afganistan'da ilk Sünni hareket olarak ortaya çıkmış fakat daha sonraları Mısır'dan Müslüman Kardeşler hareketinin ideolojisini benimseyerek dönenler yeni bir İslami hareketin temellerini atmışlardır. Afganistan'da sol faaliyetlerin hızlı bir şekilde artması ile İslami hareketler Komünizme bir reaksiyon olarak ortaya

¹⁰ Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s..24

¹¹ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.29

¹² Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.66, Thomas Ruttig, *A.g.e.*, s.6

¹³ Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s..18

¹⁴ Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s..25; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.32

¹⁵ Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s..26

çıkmiş ve hızla güçlenmiştir.¹⁶ Afganistan'da İslami hareketin oluşumu diğer Müslüman ülkelere benzer şekilde yenileşme ve laik akımlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Afgan yönetiminin sola kayması, İslami hareketin tepki olarak diğerlerinden çabuk olgunlaşıp radikalleşmesini sağlamıştır.¹⁷

Davut Han arkasına ülkedeki sol partilerin desteğini almış ve 1972 yılından itibaren ordu içinde ve diğer kurumlarda aşırı derecede güç kazanmıştır. Öte yandan kısa bir süre sonra ülkedeki İslami partiler de bu oluşumun gücünü görerek, destek vermeye başlamışlardır.¹⁸

AİH'in lideri Gulam Muhammed Niyazi, 1972 yılında emniyet problemlerini ileri sürerek ayrılmış, CİAP'ın iddiasına göre, aynı toplantıda AİH'in adı CİAP olarak değiştirilerek başına Burhaneddin Rabbani getirilmiş ve Niyazi ise perde arkasında manevi lider olarak kalmaya devam etmiştir.¹⁹

Kral Zahir Şah İtalya'ya kaplıcalardan faydalanmak için gittiğinde Davut Han 17 Temmuz 1973 tarihinde bir darbe ile krallığa son vermiş ve cumhuriyeti ilan etmiştir.²⁰ Davut Han bu darbeyi yaparken Perçemlerden destek almıştır. Bu onu Perçemlere bağımlı kılmış ve Perçemler rakiplerinden kurtulmak için iktidar gücünü kullanmaya başlamıştır.²¹

CİAP'ın ilk bilinen toplantısı 1973 yılında Kabil'de Burhanettin Rabbani'nin evinde yapılmış; burada Rabbani partinin lideri, Abdurrah Resul Sayyaf onun yardımcısı, Mühendis Habib Rahman sekreter ve askeri ilişkilerin sorumlusu, Saifüddin Nesratyar gençlerin örgütlenme sorumlusu, Mevlana Habib Rahman ulemadan sorumlu, Sayid Abdurrahman mali işler sorumlusu, Mevlana Abdulbari çiftçi ve işçiler sorumlusu, Musa Tavana kültürel işler ve eğitimden sorumlu, Sayid Nurullah Himad Herat vilayet sorumlusu ve eski lider Gulam Muhammed Niyazi siyasi işler sorumlusu olarak seçilmişlerdir. Burhaneddin Rabbani ve efsanevi komutanı Ahmet Şah Mesut Tacik kökenli olduğundan partide daha çok Tacik kökenli kadrolar ve üyeler yer almıştır. CİAP 1975 yılında Pakistan Hükümeti ve Suudi Arabistan'ın etkisi ve

¹⁶ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.76

¹⁷ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.32

¹⁸ Mohammad, Aleem SAAİE; *A.g.e.*, s.86

¹⁹ Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s..26

²⁰ Mohammad, Aleem SAAİE; *A.g.e.*, s.88; *Washington Post gazetesini*, 18 Temmuz 1973, s.1; Rene Teijgeler, *A.g.e.*, s.2, M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.32'de bu konuda Hikmetyar'ın 1969 yılında kendi öğrencileri ile kurmuş olduğu Müslüman Gençlik (Cevanan-ı Müselman)'i kastetmiş olabileceğini belirtmiştir.

²¹ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.33

yönlendirmesi ile Hareketi İnkılabı İslami Afganistan (Afganistan İslami İnkılap Hareketi) adı altında birleşmiş ve koalisyonu andıran oluşumun başına Mevlana Muhammed Nebi getirilmiş fakat bu birliktelik aralarında çıkan fikir ayrılıkları yüzünden fazla sürmemiş, diğerleri ayrılmış ve Mevlana Muhammed Nebi başkanlığında Hareketi İnkılabı İslami Afganistan Partisi olarak yalnız başına kalmıştır.

CİAP daha sonraki yıllarda Pakistan'ın Peşaver kentinde kurulan Cephe-i Necati Milli Afganistan koalisyonunun kurulmasına da öncülük etmiştir.²²

Davut Han ilk önce kendi kraliyet ailesinden gelebilecek olası tehditleri halletmiş, bundan sonra da yine solcuların desteğini alarak ülkede faaliyet gösteren İslami partileri ortadan kaldırmak için mücadeleye başlamıştır. Nehzet-i İslami lideri Profesör Gulam Muhammed Niyazi 1974'te tutuklanarak hapse atılmış ve daha sonra idam edilmiştir. Yine aynı hareketin liderlerinden olan Profesör Burhaneddin Rabbani, Muhammed Yunus Halis, Abdulkadir Tevana, Mevlevi Mensur ve Mevlevi Celalüddin Hakkani gibi kişiler ise kaçarak bir süre Pakistan-Afganistan sınırlarında kaçak olarak yaşadıkları sonradan, o dönemlerde Afganistan Hükümeti ile sorun yaşayan Pakistan'daki Zülfükar Ali Butto Hükümetinin himayesi altına girmiş ve Pakistan'ın Peşaver kentine yerleşerek burada siyasi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Davut Han Hükümeti, Nehzet-i İslami liderlerinin faaliyetlerini sonlandırdıktan sonra, bu hareketin gençlik kolu olan ve tamamen öğrencilerden oluşan Cevanan-i Müselman-i Afganistan (Afganistan Müslüman Gençleri) ile uğraşmaya başlamıştır. Gençlik kolu lideri ve üniversite üçüncü sınıf öğrencisi olan Habibrahman yakalanarak idam edilmiş ve o dönemlerde faal gençlerden olan ve bu hareketin en önemli üyelerinden sayılan Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmedşah Mesud ise kaçmayı başararak Pakistan'a yerleşmiş ve orada faaliyetlerine devam etmişlerdir. Fakat kısa bir süre sonra çok aktif olan Ahmedşah Mesud yeniden Afganistan'a geri dönmüş ve Davut Han Hükümeti aleyhine yeraltı faaliyetlerini hızlandırmıştır.²³

Pakistan'da bir süre zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan, Nehzat-i İslami liderleri daha sonra Pakistan Hükümetinin ve özellikle de bu ülkedeki birtakım İslami örgütlerin desteğini almaya başlamışlardır. 1975'te bu oluşum, Profesör Burhaneddin Rabbani ve Gülbeddin Hikmetyar liderliğinde ikiye bölünmüştür. Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Badahşan Taciklerinden olan Burhaneddin Rabbani liderliğinde

²² Sayed Hanan Yusofi; *A.g.e.*, s.27

²³ Mohammad, Aleem SAAİE; *A.g.e.*, s.89; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.33

örgütlenen grup kendisine Cemiyet-i İslami adını vermiş ve daha çok Tacik bölgelerinde insanları örgütleme faaliyetlerine başlamıştır. Peştun asıllı olan Hikmetyar liderliğinde Hizb-i İslami Partisi bünyesinde bazı Peştunlar örgütlenerek Peştunlar arasında faaliyete başlamıştır.

Söz konusu grupların bölünmüş olması, Davut Han Hükümetini daha da zor durumda bırakmıştır. Çünkü tek bir grup olması halinde onlara karşı mücadele de nispeten kolay olacaktı. Ama farklı gruplar halinde faaliyet etmeleri Davut Han yönetimi açısından tehlikenin biraz daha kontrolden çıkarak yayılmasına neden olmuştur. Örneğin, Hindukuş Dağları etrafında Ahmetşah Mesud komutasındaki Cemiyet-i İslami örgütü eylemlere başlarken, güneydeki Hizb-i İslami birliklerini de harekete geçmişlerdir. Bu da Davut Han yönetimini iyice zor durumda bırakmıştır.²⁴

Davut Han siyasal alanda tüm rakiplerini ortadan kaldırmak için faaliyetler yapmış ve ülke çapında Davut Han'a karşı mücadele edebilecek tek bir grup kalmıştı, o da Demokratik Halk Partisiydi. Bu sebeple Muhammed Davut Han bütün vaktini bu rakipten kurtulmak için yaptığı çalışmalarla geçirmiştir. İlk olarak 1976 yılında solcu oldukları açıkça bilinen İçişleri Bakanı Faiz Muhammed, İletişim Bakanı Abdülhamid Muhtat görevden alınmış ve arkasından kabinedeki diğer solcular da teker teker görevden uzaklaştırılmışlardır.²⁵

Bu sırada Demokratik Halk Partisi mensubu Sultan Ali Kıştmand, Davut Han'ın solculara yönelik olarak yaptığı sindirme hareketlerine karşı solcuların aldığı önlemleri şu şekilde açıklamıştır: "Davut, arkadaşlarımızı görevden aldıktan sonra partimizin faaliyetlerinin durdurulması yönünde bize bir mektup yollamıştır. Bu mektupta, faaliyetlerimize karşı daha fazla tahammül edemeyeceğini belirterek direkt bir uyarıda bulunmuştur. Bu mektubu okur okumaz bizim başkan tüm arkadaşları olağanüstü toplantıya çağırması ve uzun tartışmalardan sonra söz konusu toplantıda, partinin gruplar halinde faaliyet göstermesi gerektiği kararı çıkmıştır. Birinci grup tanınmış kişilerden oluşmuştur ki bunlar muhalefette kalmaya devam edeceklerdi. İkinci ve üçüncü gruplar da pek fazla tanınmayan üyelerden oluşmuştur. Bunların bir kısmı hükümete ve özellikle de ordu içerisine girerek önemli görevlere gelmek için çaba göstereceklerdi. Bir diğeri de hükümetin önemli kişilerine yönelik eylemlerle görevlendirilmişti."

²⁴ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.96

²⁵ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.90, Thomas Ruttig, A.g.e., s.8

Afganistan Cumhurbaşkanı Davud'un 1977 yılı başlarında hazırlattığı yeni anayasa Loya Jirga (Geleneksel Büyük Meclis) tarafından 14 Şubat tarihinde onaylanmıştır.²⁶ Afganistan Cumhurbaşkanı Davud 15 Şubat 1977 tarihinde devlet başkanı olarak yemin ederek görevine resmen başlamış ve Loya Jirga da fesh edilmiştir.²⁷

Şubat 1977'de yeni anayasanın ilan edilmesinden sonra Davut Han, Hizb-i İnkılab-i Milli (Ulusal Devrim Partisi) adıyla yeni bir parti kurmuş, aslında, bu daha önce 1950'de yine Davut Han tarafından kurulan Hizb-i Demokratik-i Milli (Ulusal Demokratik Partisi)'nin bir kopyası ve devamı olarak değerlendirilmiştir. Aslında bunun tek amacı diğer partilerin faaliyetlerini durdurmak ve buna karşı Davut Han Hükümetinin bekasını sağlamak olmuştur.

Çıkardığı anayasa ile ülkedeki tüm siyasi partileri kapatan Davut Han, sol ve sağ partilerin önde gelen isimlerini toplayarak hapse atmaya başlamıştır. 1977-1978 yılları arasında 200 kişiyi siyasi faaliyetleri nedeni ile hapse atmış, çok sayıda çalışanı da görevden uzaklaştırmış ve onlarca kişiyi de idam ettirmiştir. Ancak yaptığı tüm baskıya rağmen, solcuların faaliyetlerini durduramamıştır.²⁸

Demokratik Halk Partisi de kendi içinde parçalanarak bir kaç fraksiyona ayrılmış, bu da partinin en büyük destekçisi olan Sovyetler Birliği'nin ciddi bir biçimde keyfini kaçırmıştır. Bu sebeple Ruslar özellikle Halk ve Perçem fraksiyonlarını birleştirmeye yönelik çaba göstermiş, en sonunda Temmuz 1977 tarihinde bir sonuca ulaşmış ve 3 Temmuz 1977'de solcuların en güçlü iki fraksiyonu (Halki ve Perçemi) ortak bir konferans ile birleştiklerini duyurmuşlardır.²⁹

Sol partilere yapılan baskıdan rahatsız olduğu değerlendirilen Brejnev, Davut'u resmî olarak görüşmek üzere Moskova'ya çağırmıştır. Burada sol partiler konusunda Brejnev baskı yapmak için bir konuşma yapmış ancak Davut Han bu konuşmadan rahatsız olunca Brejnev ile tartışmış ve salonu terk etmiştir.³⁰

Bu arada yoğun bir şekilde faaliyetlerine devam eden solcular orduyu ele geçirmiş ve Davut yönetimi gittikçe köşeye sıkışmaya başlamıştır. Aşağı yukarı tam bu

²⁶ Vasiliy Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s. 12; Ludwig W Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012, s. 49

²⁷ Vasiliy Mitrokhin;A.g.e., s. 8; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 49

²⁸ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.92; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.33

²⁹ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.94; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.23

³⁰ M. Hassan Kakar, A.g.e., s.7

günlerde, 17 Nisan 1978’de, solcuların Perçem fraksiyonuna mensup liderlerden Mir Akbar Haybar anlaşılamayan bir şekilde, bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Solcular bu olayın hükümet tarafından yapıldığını öne sürmüşler, hükümet karşıtı sloganlarla cenaze törenini dev bir eyleme ve miting alanına dönüştürmüşlerdir. Olayların kontrolü dışına çıkacağını düşünen hükümet, solcuların önde gelen isimlerini tutuklamaya başlamıştır. Bir hafta içerisinde, Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal, Süleyman Layik, Şeri Cuzcani ve Dastgir Pancşiri gibi solcuların önde gelen isimleri tutuklanarak cezaevine konmuştur. Davut Han bir iki gün içerisinde dışarıda ve devletin farklı organlarında görevli olan tam 700 kişinin tutuklanma emrini çıkarmıştır. Tam bu sıralarda, Halk fraksiyonunun liderlerinden biri olan Hafızullah Amin evinde göz hapsinde iken, ordudaki taraftarlarına darbe yapılması emrini vermiş, sonra kendisi de tutuklanmıştır. Fakat bu tutuklanmalar sol darbenin hızını yavaşlatamamış, aksine idam edilme korkusu ile faaliyetlerine hız vermiş ve solcular iktidara doğru ilerlemeye devam etmişlerdir.³¹

Bu gelişmelerin hepsi artık Davut Han yönetimini iyice köşeye sıkıştırmıştır. Solcuların tutuklanan liderleri hapishanede “krallar gibi” karşılanmış ve Davut Han’a karşı Nisan 1978’de gerçekleştirilen darbenin hazırlıkları da hapishaneden yürütülmüştür.³²

27 Nisan 1978 tarihinde Halk fraksiyonuna mensup Muhammed Aslam Vatanjar, Seyid Muhammed Gulabzoy ve Abdulkadir gibi ordu subayları tanklarla birlikte Cumhurbaşkanlığı Sarayı’na doğru ilerlemeye başlamışlardır. Darbenin liderliğini Halk fraksiyonuna mensup Zırhlı Birlikler Komutanı Aslam Vatanjar ile Hava Kuvvetleri Komutanı Abdulkadir üstlenmiştir. Seyid Muhammed Gulabzoy ise hapishanedeki solcu liderler ile darbeciler arasındaki iletişimi ve koordinasyonu sağlamıştır. Ordu darbecilerin kontrolünde olduğundan, Davut Han’ın yapabileceği pek fazla bir şey kalmamıştır. Sadece kendisi, yakın arkadaşları ve ailesi ile birlikte direnmeye çalışmış, ancak bu direniş bir gün sonra 28 Nisan 1978 akşam saatlerinde Davut Han, tüm aile fertleri ve arkadaşlarının ölümü ile son bulmuştur.³³

En sonunda, Milli Savunma (Abdulkadir) ve İletişim (Aslam Vatanjar) Bakanlıkları karşılığında 1 Mayıs 1978 tarihinde Nur Muhammed Taraki liderliğindeki

³¹ Mohammad, Aleem SAAİE, *A.g.e.*, s.94

³² Mohammad, Aleem SAAİE, *A.g.e.*, s.97-98, Thomas Ruttig, *A.g.e.*, s.11

³³ Mohammad, Aleem SAAİE; *A.g.e.*, s.98, Thomas Ruttig, *A.g.e.*, s.11; Rene Teijgeler, *A.g.e.*, s.2

Halk fraksiyonu, yönetimi Askerî Şuradan teslim alarak ülkenin başına geçmiştir.³⁴

Afganistan'daki İslam ne Sovyetler için ne de Afgan komünist yönetimi için bir tehdit olmuştur. Geleneklerine dokunulmadığı sürece Afganlıların çoğu hükümet biçimini önemsememiş, hatta kendisine ve çevresine bir zarar gelmediği müddetçe kırsal kesimdeki vatandaşın hiç birşeyden haberi dahi olmamıştır. Fakat 1978 Nisan darbesiyle iktidara geçen Halki komünistler çalışmaya başladıktan sonra, yürürlükteki Afgan değerler sistemi ve toplum yapısına saldırarak, köklü değişikliklere gitmeye ve halkı tamamen karşısına almaya başlamışlardır. Halka dayanmayan ve desteğini hiç alamayan bu azınlık yönetimi bu faaliyetleri ve acımasız uygulamaları sonucunda Afgan halkının neredeyse tamamının düşmanlığını kazanarak direnişin başlamasına sebep olmuştur.³⁵

Halkı kazanamayan iktidardaki solcular önce düşman gördükleri diğer Komünist fraksiyon olan Perçem grubunu da tasfiye etmiştir. Bu sefer de iktidardaki Halk grubunun iki lideri arasındaki rekabet hızla artmıştır. Bu dönemde, Nur Muhammed Taraki Sovyetlerden destek alırken, Hafızullah Amin ise yine ordu içerisine nüfuz etmeye çalışarak gücünü arttırmış ve kontrolü ele geçirmiştir. 15 Eylül 1979 tarihinde Hafızullah Amin gizli bir darbe ile Nur Muhammed Taraki'den iktidarı devralmış ve kendisini cumhurbaşkanı, başbakan ve aynı zamanda parti lideri olarak ilan etmiştir. 8 Ekim 1979'da Taraki'nin öldüğü haberi duyulmaya başlamıştır. Daha sonraları Taraki'nin Hafızullah Amin'in adamları tarafından boğularak öldürüldüğü öğrenilmiştir.³⁶

Nur Muhammed Taraki'nin ölümü ve Hafızullah Amin iktidarı özellikle Sovyetler Birliği'ni daha fazla endişelendirmiş, Sovyetler Birliği Afganistan'da ABD ve onun himayesindeki ülkeler tarafından desteklenen İslamcı grupların iktidara gelmeleri ve ABD'nin Afganistan'a üslenmesinden ciddi bir şekilde rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle Hafızullah Amin yönetimini devirmek için hazırlıklara başlamış, Çekoslovakya'da sürgünde olan Babrak Karmal Moskova'ya gelerek, iktidar için çalışmalara başlamıştır.³⁷

1979 yılı 27 Aralık tarihinde resmen Afganistan'ı işgal eden Sovyetler ülkede on

³⁴ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.99

³⁵ Elie D Krakowski, *Afganistan: Unutulan Savaş*, Çeviren: Hüseyin Dermiş, ODTÜ., Ankara 1987, s.2.; Yahya Konuk, *Bosna'dan Afganistan'a Cihadın Mahrem Hikayesi*, İstanbul, Mart 2007, s. 201-290, isimli eserde birlikte bulunduğu Afgan Mücahitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.

³⁶ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.102

³⁷ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.103

yıl kalmış ve halkın sadece %3-5'i kadarının desteğini alabilmiştir.³⁸

27 Aralık günü 5 bin kişilik bir askeri birliğin Sovyetlerden geldiği bilinmektedir. Aynı gün Sovyet askerleri havaalanından şehir merkezlerine doğru ilerlemeye başlamış ve ilk olarak Radyo, TV merkezlerini ele geçirmişlerdir. Yine aynı günde söz konusu ordu Amin'in bulunduğu saraya doğru ilerlemiş ve onu bulunduğu yerde öldürmüşlerdir. Amin'in öldürülmesinden iki gün sonra idam hükmünün çıkması dikkat çekmiştir.³⁹

Sovyet askerlerinin Afgan toprağına girmesi atalarından gelen genetik miras ile düşman sevmeyen halkın her kesiminde direniş arzusunu kamçılamiş ve sürmekte olan iç savaşı, yabancı bir işgal gücüne karşı büyük bir cihada dönüştürmüştür. Şüphesiz halkın büyük çoğunluğu vatanlarının işgal altına girmesine dayanamamış ve artık bundan sonra nefret ettikleri komünist bir hükümete karşı mücadele değil de, kuzeyden gelen düşmanlarına karşı yurtlarını savunmak ana hedefleri olmuştur.⁴⁰

Bundan sonra Sovyet işgaline karşı direniş tüm ülkeye yayılmıştır. Fakat geçmişteki kabile liderlerinin önderlik ettiği direniş hareketlerinin aksine, mevcut direniş liderleri Afgan toplumunun modern eğitilmiş üyelerinin arasından da çıkmaya başlamıştır. Ortaya yeni çıkan liderler geleneksel toplumdan modern topluma geçişin bir ürünü olarak, 1960'lı yıllarda kurulan siyasi partilerin içinde yetişmiştir. 1980 yılındaki büyük göçten sonra Pakistan'ın Peşaver kentinde irili-ufaklı 84 adet direniş örgütü kurulmuştur. Afganistan'ın içerisinde de 20 kadar grup aktif olarak Ruslara karşı savaşımlardır.⁴¹

Demokratik Halk Partisinin Perçem (Bayrak) fraksiyonu lideri Babrak Karmal Sovyet askerlerinin yardımı ile 27 Aralık 1979'da iktidarı ele geçirmiştir. Bunun yanında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi dünya kamuoyunda ciddi eleştirilere sebep olsa da Sovyetler tüm eleştirilere kulaklarını tıkayarak kendi planlarını Afganistan'da uygulamaya devam etmişlerdir. Bundan sonra, daha önce Pakistan'a sığınan İslamcı gruplar tüm Sovyet karşıtı ülkelerden yardım almaya başlamış ve Afganistan'daki direniş hareketleri artık işgale karşı bir mücadele ve kutsal bir cihada dönüşmüştür.⁴²

³⁸ Rene Teijgeler, A.g.e., s.2

³⁹ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.104

⁴⁰ Edward Girardet, *Rusya'nın Afganistan'daki Savaşı*, Çeviren: Yuluğ Tekin Kurat, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu yayın No: 3, 1984, s.19.

⁴¹ M. Hassan Kakar, A.g.e., s.65

⁴² Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.104, Thomas Ruttig, A.g.e., s.11

5.2. İşgale Karşı Afganistan'da Direniş Faaliyetinde Bulunan Örgütler

Afganistan'daki kurulmaya çalışılan komünist rejime ve ülkeyi işgal eden Sovyet Ordusuna karşı direniş göstererek mücadele eden grupları daha iyi anlayabilmek için onları Sünni ve Şii örgütleri inceleyip, açıklamak konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.⁴³

5.2.1. Sünni Direniş Örgütleri

Sünni direniş örgütlerinin bölünmesi 1975 yılında Tacik olan Burhaneddin Rabbani ve Peştun olan Gülbeddin Hikmetyar'ın birbirinden ayrılması sonrasında ortaya çıkmıştır. Rabbani, Nehzet-i İslami'nin kurucu üyelerinden birisi ve Hikmetyar da bu örgütün gençlik kolu olan Cevanan-i Müselman'ın genel sekreteri olarak görevlendirilmiştir. Her ikisi de 1950'lerden sonra başlayan İslami harekette önemli bir konuma sahip olmuşlardır.⁴⁴ Davut Han'ın iktidarı sırasında İslami hareketin önde gelen liderleri tutuklanmış, Rabbani ve Hikmetyar ise kaçmayı başarmışlardır. Pakistan'a geçtikten sonra her ikisi de lider olduğunu öne sürmüş, bundan sonra takipçiler ikiye ayrılmıştır. Her iki grup da 1950'de kurulan İslami hareketin devamı olduklarını iddia etmişlerdir. Afganistan Sovyetler tarafından işgal edildikten sonra Sünni gruplar çok sayıda grup içerisinde örgütlenerek, faaliyetlerine başlamışlardır. Burada ortaya çıkan gruplar şunlardır:⁴⁵

5.2.1.1. Cemiyet- i İslami (İslami Topluluk)

Bu grup 1975 yılında Burhaneddin Rabbani önderliğinde Pakistan'da kurulmuş ve kendisinin doğrudan 1950'li yıllarda kurulan Nehzet-i İslami'ye bağlı olduğunu ve hatta onun devamı olarak kurulduğunu iddia etmiştir. Bu grup daha çok Afganistan'daki Tacikler ve az sayıda kuzeyde yaşayan Özbekler tarafından da desteklenmiştir. Kendisi de Tacik olan ve Davut Han döneminde Pakistan'a gidip tekrar Afganistan'a geri dönen Ahmedşah Mesud bu gruba bağlı olarak lider kadroda faaliyet göstermiştir. Afganistan'da en güçlü İslami hareket olarak değerlendirilmiş ve bölünmemiştir. Diğer

⁴³ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.107

⁴⁴ İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle, Afganistan Gezi Notları*, İstanbul, Haziran 1980, s.51'de Hizbi İslami Lideri Gulbeddin Hikmetyar ile yapılan Ropörtajda Hikmetyar: En Eski örgütün kendileri olduğunu ve örgütünün 1968 yılında Kabil'de kurulduğunu İddia etmiştir.

⁴⁵ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.108

liderlerin aksine Rabbani savaşa fiilen katılmamıştır.⁴⁶

5.2.1.2. Hizb-i İslami-yi Afganistan (Afganistan İslam Partisi)

1970 yılında Burhaneddin Rabbani, Yunus Halis, Gulbeddin Hikmetyar ve Habibrahman tarafından Kabil’de kurulmuştur. Rabbani ile Hikmetyar arasında oluşan fikir ayrılığı sonrasında ikili birbirinden ayrılmış ve Hizb-i İslami ortaya çıkmış, diğer bir deyişle Gülbeddin Hikmetyar 1975 yılında Pakistan’da Hizb-i İslami’yi kurmuştur. Ayrıca bu örgütün Nehzet-i İslami’nin devamı ve ona bağlı olduğunu iddia etmiştir. Çoğunlukla ülkenin güneyi ve güneydoğusunda yaşayan Peştun kabileler tarafından desteklenmiştir. İlaveten az miktarda kuzeydeki Özbekler, Türkmenler ve Tacikler arasında da taraftar bulmuştur. Önceden bilinen en ünlü Özbek komutanı kuzeyde Muhammed Nesim Mehdi olmuştur. Taciklerin eski öne çıkan komutanı ise kuzeydoğuda yaşayan Muhammed Beşir isimli bir komutandır. Bunlar, mücadelelerine Davut Han döneminde başlamışlardır.

Hizb-i İslami de Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi üzerine ikiye ayrılmış, bu gruptan ayrılan Mevlevi Yunus Halis, yine aynı adı taşıyan kendi örgütünü kurmuştur. Bu iki grubu birbirinden ayırmak maksadıyla ikinci örgüte halk arasında “Hizb-i İslami-yi Halis” ismi verilmiştir. Hem Hikmetyar hem de Yunus Halis Peştun kökenli olduğundan, bu partilerin ayrılmasına pek anlam verilememiş, ayrılma nedeninin yalnızca örgüt içerisindeki çekişmeler olduğu, başka bir ayrılış sebebinin olmadığı tahmin edilmiştir.⁴⁷

5.2.1.3. Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan (Afganistan Milli Kurtuluş Cephesi)

Afganistan’da faaliyet gösteren İslamcı gruplara bağlı silahlı birlikler, aralarındaki çekişmelerden dolayı zaman zaman kendi içlerinde de silahlı çatışmalar yaşamışlardır. Bu nedenle direniş örgütlerine destek sağlayan ülkeler bunları tenkit etmişlerdir. Söz konusu çatışmalara engel olmak maksadıyla, defalarca liderler arasında antlaşmalar yapılmış ve farklı isimler ile birleşme kararı alınmıştır. Haziran 1978

⁴⁶ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.108; Rene Teijgeler, A.g.e., s.3; Mehmet Akkurt, *Afganistan Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul, 2005, s.209; İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, A.g.e., s.51

⁴⁷ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.109; Mehmet Akkurt, A.g.e., s.209; Olivier Roy, *Afganistan’da Direniş ve İslam*, İstanbul, Şubat 1990, s. 125, İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, A.g.e., s.52

tarihinde Pakistan Hükümetinin baskı yapması sonucunda, Hikmetyar ve Rabbani grupları kendi arasında birleşme kararı almışlar ve bu birleşmeye her iki grup arasında anlaşmazlık olmaması için Cephe-yi Necat-ı Milli-yi Afganistan adı verilmiştir. İlave bir tedbir olarak da söz konusu yeni oluşumun lideriliğine Afganistan'da saygı duyulan bir tarikat önderi olan Sıbgatullah Müceddedi seçilmiştir. Fakat, Sovyet işgalinin başlamasından sonra Hikmetyar ve Rabbani oluşumdan ayrılmış, Müceddedi de söz konusu hareketi yeni bir siyasi gruba dönüştürerek çalışmasına devam etme kararı almıştır. Bu hareket, özellikle devrik Kral Zahirşah'ın yeniden Afganistan'a getirilerek ülkenin başına geçmesinden yana bir görüşe sahip olmuştur.⁴⁸

5.2.1.4. Hareket-i İnkılab-i İslami-yi Afganistan (Afganistan İslami Devrim Partisi)

Hizb-i İslami ve Cemiyet-i İslami'nin oluşturduğu Cephe-yi Necat-ı Milli de parçalanmış, bunun üzerine Pakistan ve direnişe yardımcı olan Arap ülkeleri bu grupları tekrar birleştirmek maksadıyla harekete geçmişlerdir. Bundan sonra, 1979 yılında yeni bir birlik kurulmuş, grupları bir arada tutmak maksadıyla, eski Nehzat-ı İslami'nin kurucu üyelerinden Peştun Mevlevi Muhammed Nebi de bu oluşumun başına getirilmiştir. Fakat bu birlik için kurulan oluşum da fazla sürmemiş ve bir süre sonra Mevlevi Muhammed Nebi aynı adı taşıyan yeni bir siyasi hareket kurmuştur. Görüleceği üzere Mücahit örgütleri devamlı olarak birleşmeye çalışmış ve arkasından hemen ayrılmış, bunu da sık sık tekrarlamışlardır.⁴⁹

5.2.1.5. Mahaz-i Milli-İslami-yi Afganistan (Afganistan Ulusal İslam Cephesi)

Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince birçok kişi ülkeyi terk ederek Pakistan'a sığınmış ve halk arasında biraz taraftara sahip olanlar hemen kendilerine yeni bir siyasi grup kurarak faaliyete başlamışlardır. Bunlardan birisi de Afganistan'daki Kadiri Cemaati ileri gelenlerinden Pir Seyid Ahmed Geylani olup 1979 yılında Pakistan'da Mahaz-i Milli-İslami-yi Afganistan adını taşıyan bir örgüt kurmuş ve Sovyet işgaline karşı savaşan tarikat mensupları için dış ülkelere mali ve silah yardımı sağlamaya çalışmıştır. Bu örgüt mensuplarının çoğunluğunu Kadiri cemaati

⁴⁸ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.109; Rene Teijgeler, A.g.e., s.3; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.34; Mehmet Akkurt, A.g.e., s.213

⁴⁹ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.110; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.34; Mehmet Akkurt, A.g.e., s.211

mensupları oluşturmuştur.⁵⁰

5.2.1.6. İttihad-ı İslami (İslami Birlik)

Sovyet işgalinden sonra meydana gelen birleşmelerden birisi de 1979 yılında Mehaz-ı Milli, Hareket-i İnkılab-ı İslami ve Cephe-yi Necat-ı Milli hareketlerinin birleşmesi ile oluşturulan İttihad-i İslami-yi Mücahidin-i Afganistan olmuştur. Ancak adet olduğu üzere kısa bir süre sonra bu birleşme de bozulmuştur. 1980'li yılların sonlarına doğru Pakistan Lideri General Ziyaülhak'ın bastırması ve sıkıştırması sonucunda, Cemiyet-i İslami, Hizb-i İslami (Hikmetyar), Hizb-i İslami (Halis), Mehaz-ı Milli-İslami, Cephe-yi Necat-ı Milli ve Hareket-i İnkılab-ı İslami'nin birleşmesi sonucunda tekrar aynı isimle yani İttihad-ı İslami-yi Mücahidin-i Afganistan olarak yeniden birleşme sağlanmış fakat daha önceki birleşmelerin kısa sürmesi nedeni ile bu birleşmenin liderliğini üstlenme konusunda ciddi tartışmalar ortaya çıkmış ve Hizb-i İslami Lideri Gülbeddin Hikmetyar, bu sıralarda Kabil hapisanelerinden kurtulup Pakistan'a yeni gelen Abdurrahman Resul Sayyaf'ı lider olarak önermiştir. Eski Nehzat-ı İslami'nin gençlik kolu olan Cevanan-i Müselman-i Afganistan'ın kurucularından birisi olduğu için saygı duyulan ve Pakistan'a yeni geldiğinden hiç bir grupla bağlantısı olmayan Sayyaf, liderlik için tüm grup liderlerinin onayını almış ve bu ittifakın liderliğine seçilmiştir. Ancak değişen fazla bir şey olmamış ve bu birleşme de sadece bir sene sürdürülebilmıştır. 1981 yılından itibaren söz konusu gruplar yine tek başlarına hareket etmeye başlamış ve zaman zaman kendi aralarında da silahlı çatışmalar da yaşanmıştır. Abdurrahman Resul Sayyaf da 1981 yılında İttihad-i İslami-yi Mücahidin-i Afganistan ismini "İttihad-i İslami Berayi Azadi-yi Afganistan" olarak değiştirmiş ve bu şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu grup halk arasında kısaca, İttihadi Sayyaf veya İttihad-ı İslami ismiyle tanınmıştır.⁵¹

5.2.1.7. İttihad-ı İslami Vilayet-i Şimali Afganistan (Kuzey Afganistan İleri İslam Birliği)

1981 yılında Azat Beg Kerimi liderliğinde kurulan parti, kuzey Afganistan Türklerini temsil etmekte olup, kısa zamanda gelişip büyüyerek kuvvetlenmiştir. Parti 1983-84 yıllarında tüm kuzey Afganistanı temsil eder hale gelmiş ve Afganistan'da tüm

⁵⁰ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.110; Rene Teijgeler, A.g.e., s.3

⁵¹ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.111; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 58

etnik kökenlerin kurulacak İslam devletinde nüfusları oranında temsil edilmesini amaçlamıştır.⁵²

5.2.2. Şii Direniş Örgütleri

Jauzjan eyaletinden dini eğitim almış bir entelektüel olan Seyit İsmail Balkhi, II Dünya Savaşının ertesinde, Şii azınlık içerisinde “Rönesans” hareketini başlatmış, bunun da Şiiler arasında ilk başlayan ilk İslami kökenli siyasi hareket olduğu kabul edilmiştir. Balkhi konuşmalarında Şiilere eşitlik ve ülkenin demokratikleşmesi konuları üzerinde sıklıkla durmuştur.⁵³

1950’lerden sonra Afganistan’daki siyasi faaliyetlerde bulunan İslami gruplar Şii ve Sünni olarak iki tarafta ayrı ayrı faaliyet içerisinde bulunmuşlardır. Ancak Sünni hareket tek bir Nahzet-i İslami oluşumunda birleşmeye çalışırken, Şii hareket ise önceleri Kum ve Necef ekolleri olarak iki kolda örgütlenmeye başlamış ve 1965’lerden sonra Şii-İslami hareket şeklinde birleşmiştir. Davut Han’ın İslami hareketlere karşı uygulamaya koyduğu baskı politikaları sonucunda Sünni hareket liderleri Pakistan’a kaçarken, Şii hareket liderleri de İran’a sığınmış ve faaliyetlerine İran’da devam etmişlerdir. Afganistan’ın işgalinden sonra direnişi destekleyen ülkeler daha etkin faaliyet yapılması için grupları birleştirmeye çalışmış, bu gayret Sünni gruplarda bir sonuca ulaşamazken Şii gruplar başarılı bir şekilde birleşmiştir. Ancak Şii-İslami hareketler de etnik kökeni göz önüne alarak iki önemli oluşumun içerisinde birleşmişlerdir.⁵⁴

Afgan Şii azınlığı oluşturan Hazara ve Kızılbaşlar, Afgan tarihinde ilk defa bir işgale Sunniler kadar tepki göstermiş ve direnişe geçmişlerdir. İran’da Humeyni iktidarı ele geçirince ondan destek alan Afgan Şiileri daha aktif militanlar haline gelmiştir.⁵⁵

Bu oluşumların ilki, 1978 yılında Şeyh Asıf Muhsini liderliğinde kurulmuş olan Hareket-i İslami Afganistan olmuştur. Afganistan’ın Peştun Şiilerinden olan Muhsini, İran’ın desteğini arkasına almış ve Hazaralar dışındaki tüm Şiiler tarafından desteklenmiştir. Buna rağmen ileriki dönemlerde Hazaralar arasından da kayda değer bir miktarda yandaş edinen Muhsini daha çok Afganistan’ın güney ve güneydoğusunda

⁵² Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s.213;

⁵³ Thomas Ruttig, *A.g.e.*, s.9

⁵⁴ Mohammad, Aleem SAAİE; *A.g.e.*, s.111

⁵⁵ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.35

etkin olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁶

İkinci grup ise özellikle ağırlığı Hazaralar olan Şiiilerin tüm siyasi ve sosyal hareketlerini bir çatı altında birleştirmeye çalışan Hizb-i Vahdet-i İslami-yi Afganistan olmuştur. Bu grup, tüm Hazara-Şii grupların geniş katılımı ile 1989 yılında Bamyan’da yapılan toplantıda kurulmuştur. Görüldüğü gibi Afganistan’daki İslami hareketlerin Şii fraksiyonu başlangıçta farklı isimler halinde faaliyet gösterirken, Sovyet işgaline karşı birleşmişlerdir. Ancak Sünni fraksiyon bu birleşmeyi bir türlü başaramamış, bir çok küçük gruplara ayrılmış ve hiç bir zaman ortak bir noktada birleşememişlerdir. Bu grupları destekleyen ülkelerin teşebbüsleri ile zaman zaman birleşmeler olduysa da kısa bir süre içerisinde bu birleşme bozulmuş ve birleşmede kullanılan isimler de tamamen bağımsız yeni bir grup olarak karşımıza çıkmıştır. Bu özelliğin 1992’de komünist rejimin yıkılmasından sonra iktidara gelen İslamcı grupların güçlü bir hükümet kurma hususunda başarısızlıklarına sebep olduğu görülmüştür.⁵⁷

5.2.2.1. Direniş İçerisinde Şiiilerin Rolü

Hazaralar Afganistan’daki Şii hareketinin çekirdeğini temsil etmiştir. Afganistan’ın orta bölgesinde bulunan ve Hazaraların yurdu anlamına gelen Hazaracat, ulaşım ağı içerisinde hem önemli bir kavşak noktası hem de başka bölgelerde sürmekte olan çatışmaların etkisinin çok daha az hissedildiği bir sığınak konumunda olduğundan, orta bölgelerdeki dağlarda yerleşmiş olan Şiiiler, direniş hareketi içerisinde oldukça stratejik bir rol oynamıştır. 1981 yılından itibaren Afganistan’ı işgal eden Sovyetler, bu bölgeyi kontrol altında tuttuklarını iddia etmekten bile vazgeçmişlerdir. Sadece bir Şii partisi Ruslara karşı aktif faaliyet göstermiştir. Bu parti kasaba kökenli olup şu anda Hazaracat’ın sınır boylarında oldukça iyi bir şekilde teşkilatlanmış bulunan Hareket-i İslami olmuştur. İran’ın da baskısıyla gruplar aralarında ateşkes ilan etmiştir.⁵⁸

5.2.2.1.1. Hazaracat’ta Savaşın Önceki Durum

Hazara ahalisinin kökeni ve 20. yüzyıl öncesindeki sosyal teşkilatları henüz tam olarak tespit edilememiştir.⁵⁹ Peştun kabilelerinden çok daha katı bir hiyerarşiye sadık kalan bir sistem hüviyetindeki, başında bir Mir’in yer aldığı kabile sistemi genel

⁵⁶ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.111; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.35

⁵⁷ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.112; Rene Teijgeler, A.g.e., s.3; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.35

⁵⁸ Olivier Roy, A.g.e., s..230; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.34

⁵⁹ Olivier Roy, A.g.e., s..230

karakteriymiş gibi görünmektedir. Bugün bile Hazaralar, insanlar arasındaki eşitliğin sözünün bile edilmediği ve sosyal ilişkilerdeki katılığın öncelikle göze battığı bir topluluk olup bu yönüyle çarpıcı bir şekilde diğer etnik gruplardan ayrılmaktadır. 19. asrın sonlarına doğru Hazaracat'ın Abdurrahman tarafından işgal edilmesi ve bölgeyi ele geçiren Peştun kabilelerinin göçerlere verilmek üzere otlak arazilere el koyması, büyük orandaki farklı grupların kaynaşması ve Mir'in siyasi gücündeki düşüşle birleşince geleneksel kabile sisteminin çözülmesi neticesi hâsıl olmuştur. Komünist darbenin arifesinde Hazaracat, kırsal kesimi hala Mir, Erbab ve Bay'ın tahakkümünde bulunan yoksul ve diğer topraklarla ilişkisi bulunmayan bir bölge hüviyetindeydi. Mamafih oldukça fazla sayıda kişinin iş bulmak üzere Kabil ve İran'a gitmesi neticesinde eğitim seviyelerinin yükseldiğine de tanık olmaktayız. Bu bölgede bulunan dört sosyal kategori savaş içerisinde önemli rol oynamıştır.

Mir, mahalli ekonomik gücünü korurken, siyasi nüfuzu Peştun yetkilileriyle paylaşmıştır. Davut, Hazara topluluğuna her zaman muhalefet ederken, Amanullah ve daha sonra Zahir Şah eski Hazara elitlerini devlet mekanizmasına dâhil etmeye çalışmıştır. Bundan dolayı 1965 seçimlerinde bu bölgeden seçilen meclis üyelerinin çoğunluğu Mir ve o toprakların yerlilerinden oluşmuştur.

5.2.2.1.2. Şii Din Adamları

1950'den 1985'e kadar geçen süre içerisinde Şii din adamları İran'ın giderek artan tesiri sayesinde ortaya çıkan canlanıştan büyük oranda istifade etmişlerdir. Bu arada gelenekçi köy mollalarıyla, Necef ve Kum'da tahsil görmüş şeyhler arasında çok az ortak nokta olduğunu belirtmekte fayda vardır. Şeyhler İranlı ya da Iraklı hocalarıyla yakın temaslarını sürdürmüşlerdir.⁶⁰ Direniş hareketi içerisindeki siyasal ittifaklara ise İran veya Irak Ayetullahlarını çevreleyen sürtüşmeler aynen yansımıştır. Şeyhlerin çoğunluğu aynı zamanda diğerlerine nazaran daha bir gelenekçi sayılabilecek seyitler arasından çıkmış, çok azının mir ailelerine mensup olduğu görülmüştür.

5.2.2.1.3. Hazaracat'ta Seyitler

Seyitler dâhili evlenmelerle meydana gelmiş kapalı bir sınıfı oluşturur. Peygamberin soyundan gelen kişiler olarak ve peygamberin bugüne uzanan gerçek soy çizgisi Şiilerin ilk imamı olarak kabul edilen damadı Ali'den geçtiği için, Şiiler

⁶⁰ Olivier Roy, *A.g.e.*, s.231

tarafından özellikle saygı görürler. Seyitler kendisini Hazara olarak değil, Arap olarak kabul eder. Anlatılanlara göre, 16. yüzyıla doğru fazlaca Seyide sahip Sünni komşularına karşı kendi durumlarını kuvvetlendirmek isteyen bir mahalli grubun ricasına cevaben Hazaracat'a gelmişlerdir. Bir saygı belirtisi olarak Seyidin elinin öpülmesi yerleşmiş bir gelenektir. Seyitler gönül rahatlığıyla hediyeleri kabul eder ve göze batan cinsinden siyah bir türban taşır. Buna rağmen ayrı bir sosyal sınıf oluşturmayıp, sosyal tabakaların hepsinde bulunabilirler. Dinî fikirlerle oldukça yüklü bir sınıfın mensupları olduklarından kolayca şeyh ve molla olabilirler fakat Mir'lerin çok azı Seyit'tir.

5.2.2.1.4. Okumuş Gençliğin Durumu

Altmışların ortalarına doğru yeni bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Fevkalade politize, “ilerici ve Hazara milliyetçisi” olarak ya Maocu olmuşlar (Bu günlerde başbakanlık yapan Ketşmand aralarından çıkan birkaç Sovyet yanlısından biridir.) ya da Humeyni takipçiliğine soyunmuşlardır. Çoğunlukla Mir çocukları olan Maocular, Hazaracat'ın birçok bölgesinde oldukça güçlü pozisyonlarda bulunmuşlardır. Hazara milliyetçileri kendi kökenlerini Moğollara kadar uzattıklarından bu adı taşıyan ve hem Marksist hem de milliyetçi olan Hizb-i Moğol ve Tanzim-i Nasli Novi Hazara-i Moğol (Yeni Moğol Hazara Nesli Teşkilatı) gibi teşkilatlar oluşturdular. İkinci teşkilat altmışlı yılların sonlarına doğru, Kabil'den Beluci ve Patan ayrılıkçılarını desteklemesine karşılık olarak muhtemelen Pakistanlı yetkililerin de katkılarıyla Kuetta'daki muhacir çevrelerinde kurulmuştur.⁶¹ Humeyni'nin izleyicileri, Vaiz ve Muhsini'nin çevresinde Kabil ve Kandahar'da kurulan kültürel cemiyetler ile Necef ve İran'a gidenler arasında siyasallaşmıştır. Hazaracat'ta kayda değer bir İslamcı lider olmayışından ötürü başlangıçta Hazaralar'a nazaran Kızılbaşlar arasından çok daha fazla gönüllü toplayabilmeleri sonucu doğmuştur.⁶²

5.3. Sovyet İşgalinden Sonra Direnişin Artması

Aralık 1979'da başlayan Afganistan işgali, 1989'a kadar tam on yıl devam etmiştir. İşgal boyunca Sovyet işgal yönetimi ve Afganistan merkezî hükümeti şehir merkezlerini kendi kontrolünde bulundurmuşlar, bunun yanında nüfusun çoğunluğunun

⁶¹ Olivier Roy, *A.g.e.*, s..232

⁶² Olivier Roy, *A.g.e.*, s..233

yaşadığı kırsal kesim yani kasaba ve köyler tamamen direniş güçlerinin kontrolünde kalmıştır. Mücahitler ara sıra şehir merkezlerine de saldırmış, vur kaç ya da gerilla savaş taktiklerini uygulamışlardır. İşgalin son dönemlerinde direniş güçleri bazı şehir merkezlerini de ele geçirmişlerdir. Bunun yanında aralarında birleşme sağlanamadığı için, Afganistan'daki İslami direniş örgütleri farklı birçok gruplar halinde Sovyetlere karşı savaşmışlar, bu da Sovyetlere karşı savaşta gruplar arası bir çekişmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların yanında, Sovyet tankları bir noktadan başka bir yere hareket etmeye başladığında bunu fark eden halk da her zaman en yakın direniş güçlerine haber vermiş, direnişçiler de Sovyet konvoylarına baskın yaparak büyük oranda zarar vermişlerdir. Bu sebeple Afganistan'da Sovyet askerlerinin zayıt vermeden gün geçirdiği neredeyse görülmemiştir. Ayrıca Afganistan'da orduda bulunan ve Afganistan merkezî hükümeti tarafından askere alınan gençler silahlarıyla birlikte firar ederek, direnişçilere katılmaya başlamışlardır. Bu da direnişçilerin giderek gücünün artmasına sebep olmuştur.⁶³

Afganistan'da karışıklıklar artmış, Kabil Rus işgaline karşı kızgınlığı gösteren protesto gösterileri ve genel grevlere sahne olmaya başlamıştır. Sovyetler ve işbirlikçileri şehirlerde protestolar, kırsal kesimde silahlı gerilla muhalefeti ile karşılaşınca güç durumda kalmışlardır. Rus işgalcileri ve onların işbirlikçisi olan komünist yönetim halkı kazanmak bir yana tamamen düşman olmuşlar, bu durum da onları, tutuklama ve yoğun öldürmelerle halkın sesini bastırmak ve vatanseverleri korkutmak için daha büyük zulüm yapmakla yönelmiştir. Mesela 17 Nisan 1980'de Sovyet birlikleri Kabil'de gösteri yapan okul talebelerinin üzerine rastgele ateş etmiş ve çoğunluğu 12-17 yaşlarında olan 70 çocuk ölmüş ve 300'den fazlası da yaralanmıştır. Halka zulmetmek ve aç kalmasını sağlamak için çoğunlukla direniş tarafından kontrol altında bulundurulmuş ekili alanlar yok edilmeye başlanmış, hatta elde edilen bazı bilgilere göre, halka ve ekinlere karşı zehirli kimyasallar kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu ve benzeri zalim davranışlar başka çaresi kalmayan milyonlarca Afganlının Pakistan ve İran'a kaçmasına sebep olmuştur.⁶⁴ 1980 yılı Haziran ayında Sovyetler Birliği "sarı yağmur" isimli kimyasal gazı kullandığı gerekçesiyle suçlanmış fakat Kabil Hükümeti kimyasal silahın direnişçiler tarafından kullanıldığını öne sürerek olayı gizlemeye

⁶³ Mohammad, Aleem SAAİE;A.g.e., s.114

⁶⁴ The MWL Journal, *Afganistan'ın İşgalinden İki Yıl Sonra Sovyetler Ders Almayı Reddediyor*, Mart 1982, s.9

çalışmıştır.⁶⁵

Bu arada Sovyet Ordusunda üst üste verilen kayıplar ordunun moralini bozmuştur. Kendilerine destek olması gereken Afgan Ordusunda firarlar artmış hatta bazı raporlara göre, altmışbine ulaşmıştır. Firarilerin büyük çoğunluğu ve eski ordu mensupları da direnişçilere katılmıştır. Afganistan'ın komünist hükümeti de tecrübesiz olan gençleri askere almaya başlamış, bu da Afgan Ordusunda disiplinin muhafazasını zorlaştırmış ve ordu savaşma gücünü kaybetmeye başlamıştır. Afganistan'daki rejime destek verip sağlamlaştırmak için gelen Rus birlikleri Mücahitlerle neredeyse baş başa kalmış, tek başına savaşmaya başlamıştır. Halkın da tamamen direnişin yanında olması Sovyet yöneticilerin işini çok zorlaştırmıştır.

Alınan bilgilere göre, iyice sıkışan Ruslar, iktidarda olan Demokratik Halk Partisi içerisinde Karmal'ın azınlık Perçem grubu ile rakibi Halk grubu arasında devam eden kavgalara da sinirlenerek sivil yönetime daha fazla karışmaya başlamış, bu karmaşa halkçıların orduda sayıca fazla olmalarından dolayı kıtalarda ilave olarak moral bozacağı için Moskova'yı endişelendirmiştir.

Ruslar Karmal rejimine destek vermiş, çeşitli etnik ve dini gruplar arasındaki farklılıkları istismar etmeyi denemiş fakat bunlara rağmen Karmal rejimi, Afgan halkının önemli bir kısmının desteğini kazanmayı becerememiştir. Rejimin politik tabanı, Sovyetlerin 1979 yılında kurduğundan daha küçük hale gelmiş olan Karmal'ın perçemleri komünist partisi içerisinde bir azınlık olarak kalmış ve Sovyetlerin desteği olmadan bir gün bile idare edemeyecek duruma düşmüşlerdir.

Sovyet işgali, Batının Peşaver partilerine karşı olan tavrının tümüyle değişmesine yol açmıştır. Tutunacakları bir dal olarak gördükleri için olumlu gözle bakmaya başlamışlardır.⁶⁶

Olayın başlarında Pakistan, direniş güçlerine silahlar ve birlik hususunda Batıya nazaran çok az ilgi göstermiştir. Daha yeni kurulan, Pakistan'ın çiçeği burnunda askeri yönetimi, İran'daki rehineler krizi ve hemen ardından gelen Lübnan hadiseleri sonrasında Amerikan desteği de eski güvenilirliğini kaybetmiş olduğundan, bir Amerikan ikmal ve kontrol merkezi olarak ortaya çıkmaya cesaret edememiştir. Daha sonra Pakistanlılar kontrolü ele almış, kendi ülkeleri üzerinden silahların gönderilmesine izin vermişler fakat bu silahlarla ilgili miktar ve çeşit yönünden

⁶⁵ William Blum, "Afghanistan 1979-1992: America's Jihad"

<http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html> , s. 14

⁶⁶ Olivier Roy, *A.g.e.*, s.201

sınırlama getirmişlerdir. Pakistanlılar bütün bu kolaylıkları altı grubun altısına da neredeyse eşit olarak sağlamış ilaveten resmen tanımadıkları ufak tefek grupların faaliyetlerini de dolaylı olarak desteklemişlerdir. Bu da 1984 yılına kadar grupların birleşmesinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur.

İki yıldan sonra, 89.000 mevcutlu askeri birliğin kararlı müdahalesine ve yoğun bir harcama ve siyasi itibar kaybına rağmen Moskova, Afganistan'ın büyük şehirlerinde çok az ilerleme göstererek, çok az yeri ele geçirebilmiştir.⁶⁷

Bu arada, Afganistan'daki Rus işgaline karşı devam eden direnişte Sovyet askerlerine en ağır darbeyi vuranların Özbek Türkleri olduğu bildirilmiştir.⁶⁸

Ayrıca Mücahitlerin Paktia bölgesinde Pakistan sınırına yakın dağlarda uzun uğraşlar sonucu kurdukları El Zübeyr İbni Enval üssünü Rusların tüm aramalara rağmen bulamadığı, dağın içine tüneller kazılarak kurulan bu üste Mücahitlerin Sovyet birliklerinden ele geçirdikleri silahları hatta tankları sakladıkları ayrıca üste tank ve silah tamiri için atölyeler olduğu, çeşitli mühimmat depoları ve televizyon salonu bile bulunduğu öğrenilmiştir.⁶⁹

5.4. 1980-84 Arası Siyasi Faaliyetler

5.4.1. 1980-1984 Yılları Arasında Oluşturulan İttifaklar

19 Mart 1980 tarihinde Hikmetyar'ın Hizb'i dışındaki bütün partiler bir ittifak içinde bir araya geldiklerini duyurmuşlardır. Müslüman gençliğin eski üyelerinden Sayyaf başkanlığa getirilirken, Müceddidi başkan yardımcısı olmuştur. Hapisten yeni çıktığı için Sayyaf, bağımsız bir görüntü sergilemiştir. Sayyaf İlahiyat fakültesi öğrencisi olarak hem Kahire hem de Suudi Arabistan'da eğitim gördüğü için Arapçası da kusursuzdu. Afganlılara en büyük mali ve diplomatik desteği sağlayan Suudilerle, körfez ülkelerinden yardım temin etmek için mükemmel bir seçim gibi görünmüştür. Fakat çok geçmeden bu seçim bir dizi felakete yol açmış, ihtiraslı bir kişiliğe sahip olan Sayyaf, kendisini hiç frenlememiştir. Kurulan ittifakı kendi partisi haline dönüştürmeye kalkmış, ılımlılardan kurtulmak ve Rabbani ve Halis'in etkisini azaltmak için önce Hikmetyar'a yaklaşmıştır. Daha sonra onu da karşısına alarak Hizb'in içinde bir ayrılmaya sebep olmuştur. Paraya öncelik vermiş, ittifaktan koptuktan sonra bile Suudi

⁶⁷ The MWL Journal, *Afganistan'ın İşgalinden İki Yıl Sonra Sovyetler Ders Almayı Reddediyor*, Mart 1982, s.10

⁶⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 29.06. 1983, s.7

⁶⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.09.1985, s. 10

Arabistan'dan gelen para yardımının kendi şahsi hesabına yatırılmasını sağlamış, silah temin etmek maksadıyla Peşaver'e gelen direniş mensuplarını kendisini desteklemek kaydıyla istediklerini yerine getirerek resmen satın almıştır.

Aslında bozulmadan önce de ittifak fiilen Kralcılar ve İslamcılar olarak ikiye ayrılmıştı. İslamcıların liderliğini Gulbettin Hikmetyar yaparken, kralcılar için de kabile aristokrasisinin son artıkları etrafında toplanmıştır. İslamcılar kralcıları dinsizlikle suçlamış ve Rusların gelmesinin sebebi olarak görmüşlerdir. Kralcılar da onları soyları belli olmayan aşağılık kişiler olarak görmüşlerdir.⁷⁰

Beş partiden oluşan ittifakın dağılmasının ardından 1981 yılı Nisan ayında iki ittifak daha kurulmuştur. Bütün siyasi liderleri Peşaver'e davet eden ulema meclisi gerçek bir koalisyon oluşturana kadar liderlerin hiç birisinin ayrılmasına izin verilmeyeceğini duyurmuştur. Günlerce devam eden müzakereler şiddetli geçmiş ve sonunda "Yedi Parti Koalisyonu" kurulmuştur. Bunlar; Hikmetyar, Rabbani ve Halis'in partileri, diğer partilerden kopan küçük grupların oluşturduğu Sayyaf'ın partisi, Paktiya'dan Gazne'ye kadar uzanan bir bölgeyi kontrol eden Mevlevi Nasrullah Mansur'un partisi, "Hareket"ten iki parti ve Ulusal Kurtuluş Cephesidir. Bu teşekküle paralel olarak Nebi, Müceddidi ve Geylani bir araya gelmiş daha ılımlı ikinci bir koalisyon kurmuşlardır. Bu ikinci grup daha istikrarlı bir yapı gibi görünmesine rağmen, ülke içerisinde önemli bir tabana sahip olamamıştır.⁷¹

Afganistan'a giden gazeteci Turhan Ilgaz, Mücahitlerin Ruslara zarar vermesine rağmen, aralarında birleşemedikleri için dünyanın en gelişmiş savaş makinelerine karşı Afgan direnişinin umutsuz olduğunu bildirmiştir.⁷²

Mücahitler arasındaki çatışmayı teyit eden bir haber de şu şekildedir: Sovyetlere karşı mücadele eden özellikler Hizb-i İslami ve Cemiyet-i İslami mensuplarının karşılıklı çatışmaya girmeye başladıkları ve birbirlerine Ruslardan daha fazla zayıat verdirdikleri öğrenilmiştir.⁷³

Bundan sonra 1984 yılına kadar siyasi sahnede önemli bir değişiklik görülmemiş, İslamcı ittifak bozulmamış bir görüntü sergilemiştir. Bir taraftan Rabbani ve Halis daha büyük bir bir ittifak oluşturmaya çalışırken, diğer taraftan Hikmetyar ve Sayyaf 1983 yılı içerisinde birbirlerine iyice düşman olmuştur. 1985 bahar aylarında,

⁷⁰ Olivier Roy, *A.g.e.*, s.202-203

⁷¹ Olivier Roy, *Age.s.205*

⁷² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 20.04. 1983, s.11

⁷³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 01.07.1983, s.1

Suudilerin baskısının da etkisiyle bütün partileri içine alan geniş bir ittifak oluşturulmuştur.⁷⁴ Bu ittifak oldukça düzgün bir görüntü vermiştir. Fakat 10 Mayıs 1985 tarihinde Peşaver’de bulunan üç ana Mücahit grubunun liderleri, yedi Mücahit grubun ittifakının başında bulunan Abdül Resul Sayyaf’ı, liderliği itirazlara ve hatta kimsenin kabul etmemesine rağmen, bir dönem daha kendi kararıyla yürütmek istediği için kınayan bir bildiri yayınlamışlardır.⁷⁵

5.4.2. Kralcıların Faaliyetleri

İttifaklar kurulup bozulurken gizlice Geylani tarafından destek verilen bazı kralcı çevreler Loya Jirga (Büyük Meclis)’yı toplamaya çalışmış ve bunu demokratik bir girişim gibi göstermişlerdir. Ilımlıların ittifakından sadece Geylani ve Müceddidi bu girişimi desteklemiş, Hareket ise uzak kalmayı tercih etmiştir. Jirga üç defa toplanmaya çalışılsa da bir sonuç alınamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Jirga’nın, arkasında kabile aristokrasisinin gizlenmiş olmasıdır. 1983-1984 yıllarında Kralın çağrısı üzerine Jirga konusu yeniden gündeme gelmiş, ondan da bir sonuç alınamamıştır.⁷⁶ Daha sonra Pakistan’da bulunan mülteciler arasında yapılan ankette halk, Kralı büyük oranda lider görmesine rağmen Kral bir maceraya atılmaktan kaçınmış ve Roma’da yaşamaya devam etmiştir. Bunda Pakistan’ın Krala karşı olmasının ve bazı direnişçilerin Kralı ikna ederek durdurmasının da etkisi olmuştur.⁷⁷

5.5. ABD’nin İşgale Karşı Afganistan’a Verdiği Silah Desteği

Afganistan, Hindistan’a hâkim büyük Britanya İmparatorluğu ile Orta Asya’ya hâkim Sovyetler arasında bir tampon bölge oluşturmak için yapılan bir gizli anlaşmanın başka bir deyişle “Büyük Oyun”un icrası sırasında, sonuçlardan birisi olarak ortaya çıkmıştır. Özbek, Türkmen ve Taciklerin çoğunlukta olduğu Kuzey Afganistan diğer bir deyişle “Güney Türkistan”, Orta Asya ve Türkiye’deki modernleşme hareketlerinden kısmen de olsa etkilenmiş, biraz daha gelişmiştir. Kuzey Afganistan’ı güneyden ayıran, batıdan doğuya Afganistan’ı boydan boya kat eden Bendi Türkistan (Hindukuş) Dağları’nın güneyinde yaşayan ve Afganistan nüfusunun üçte ikisini oluşturan Peştunlar ise böyle bir modernleşme sürecinin dışında kalmış, bu nedenle radikal,

⁷⁴ Olivier Roy, *Age*.s.205

⁷⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 60

⁷⁶ Olivier Roy, *A.g.e.*, s..207; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.40

⁷⁷ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.40

köktendinci siyasi İslam özellikle güneydeki Peştunlar arasında taban bularak son derece güçlenmiştir. Bu yapı Pakistan'daki siyasi ve Mücahit yapılanmanın daha sonra da dünyanın başına bela olacak El Kaide-Taliban örgütlenmesinin, müteakiben de bugün DAEŞ denilen örgütlenmenin temelini oluşturmuştur.

Yeni kurulan modern Türkiye'den etkilenen Afgan Kralı Amanullah Han, 1928 yılındaki Türkiye ziyaretinin ardından ülkesinde benzer reformlar yapmaya kalkışınca, "Afganistan kâfir oluyor." iddiasıyla İslam adına silaha sarılan fanatikler, ayaklanarak Afganistan'a hâkim olmuş, Amanullah Han da 1929 yılında ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Aşırı uçların desteğiyle iktidarı Beçe-i Saka (Sucunun Oğlu) lakaplı bir serseri ele geçirmiş, bir yıl kadar sonra da Amanullah Han'ın akrabası Nadir Şah ülkeye hâkim olarak iktidarı teslim almıştır.⁷⁸

Nadir Şah, Amanullah Han döneminde çıkan ayaklanmaların onun reformlarına karşı oluşan tepkiden kaynaklandığının farkına varmış ve ülkesinin gerçeklerine göre hareket ederek aşırı uçların tepkisini çekmemeye çalışmıştır. Bunun yanında, orduda, eğitimde ve yönetimde, halkın tepkisini çekmeyecek ölçüde, küçük çaplı yenilikler de yapmış ve bunları da halka benimsetmiştir. Bu durum Türkiye tarafından da anlaşılmış ve Türkiye'nin Afganistan'a ayaklanma nedeniyle kesilen desteği yeniden başlamıştır. Aslında Türkiye'nin Afganistan'a sağladığı desteği, bu ülkenin yabancı bir devletin (özellikle Sovyetler Birliği'nin) nüfuzuna girmesini engellemesi hatta geciktirmesi açısından son derece önem taşımıştır. Bu desteğe ilave olarak, 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı'nın imzalanmasıyla, II. Dünya Savaşı'ndan önceki bu kritik dönemde, bu ülkelerin birlikte hareket etmeleri ve manen birbirlerine destek olmaları da sağlanmıştır.

Böylelikle, Sovyetler Birliği'nin güneye doğru yayılmasını zorlaştıracak ve geciktirecek bir ortam hazırlanmıştır. Fakat, bu Pakt'ın ömrü de çok olmamış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra geçerliliğini yitirerek sona ermiştir.⁷⁹

Afganistan'ın en uzun kara sınırı SSCB sınırındır ve bu nedenle her zaman zorunlu olarak iki ülkenin özel bir ilişkisi olmuştur. Washington ve İran Şahı, Sovyet etkisini azaltmak için zaman zaman gayret sarf etmişlerdir.⁸⁰

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki "Soğuk Savaş" döneminde ise, bölgede Sovyetler Birliği'nin nüfuzu artmış, İngiltere'nin güç kaybederek dünya sahnesinden

⁷⁸ Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, İstanbul, 2013, s.395

⁷⁹ Özgür Çınarlı; *Afganistan'da İç Savaş ve Dış Müdahale(1989-2001)*, YDT. Ankara 2009, s. 157

⁸⁰ William Blum, *A.g.e.*, s. 3

çekilmesinden sonra yeni süper güç olarak ortaya çıkan ABD bu tehdidi dengeleyebilecek şekilde bölgeye ağırlığını koymaya başlamıştır. Daha sonra, Afganistan ile yeni kurulan Pakistan arasında İngilizlerin sınırı ikiye bölerken arasında bıraktığı sorun yumağı büyümüş ve Peştunistan sorunu bu iki ülkenin arasını açarak savaşın eşiğine getirmiştir. Temelde Sovyet karşıtı olan bu iki ülke arasında arabulucu olmaya çalışan ABD başarılı olamamış, bundan sonra, daha önceden bölgedeki önemli meseleleri halledebilecek ağırlığı olan Türkiye devreye girerek arabulucu olmaya çalışmış, ancak tüm gayretlerine rağmen, Türkiye de bu konuda başarılı olamamıştır. ABD yeni politikasında Pakistan'a ağırlık ve öncelik vermeye başlamıştır. Pakistan'a karşı kullanılabileceği endişesiyle Afganistan'a yönelik askeri yardımlarını kesmiş, ancak Pakistan'a yönelik yardımlarını sürdürmüştür. ABD neredeyse bilerek başka çaresi kalmayan Afganistan'ı Rusların kucağına itmiş, bunun yanında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yardım vaat etmesi, Afganistan'ın Sovyet nüfuzuna kayış sürecini daha da hızlandırmıştır. Bu durum doğal olarak Afganistan ile Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye'nin ilişkilerinin soğumaya başlamasına sebep olmuştur.⁸¹

1953 yılında Sovyetler Birliği'nde Stalin ölmüş ve yerine iktidarı Nikita Kruşçev teslim almıştır. Nikita Kruşçev ile ekibi iktidara gelince Stalin'in uyguladığı politikaları değiştirerek, tehdit ve baskı yoluyla yayılma şekli bırakılmış, onun yerine sızma ve etki altına alma politikası benimsenerek uygulanmaya başlamıştır. Sovyet'ler bu yeni politikanın denenmesi için en uygun ortamı Afganistan'da bulmuştur. Aynı yıl ABD Başkanlığına seçilen Eisenhower ve ekibi ise uygulamaya başladıkları yeni politika ile Orta Doğu ve Güney Asya'da Sovyet yayılmasını önlemek amacıyla başta Pakistan, İran ve Irak olmak üzere, bölge ülkelerine büyük askeri ve ekonomik yardımlar yapmaya başlamıştır. İran ve Pakistan'a yapılan yardımların neredeyse onda biri Afganistan'a yapılmış, ABD Afganistan'ın istediği borçları duymamazlıktan gelmiş, tüm bu konular Afganistan yöneticilerinin ABD'den iyice soğumasına ve yavaş yavaş zorunlu olarak Sovyet nüfuzu altına girmeye başlamasına neden olmuştur.⁸²

Davut rejimi sırasında Amerika'nın destekleyip cesaretlendirdiği İran, Afganistan'ın en büyük ticari ortağı olabilmek ve Rus etkisinden kurtulmasını sağlamak için 2 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamış ve Afganistan'ı bölgesel işbirliği örgütü

⁸¹ Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 157

⁸² Murat Büyükbaş, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, YYLT, Isparta 2006, s. 38

CENTO'ya girmeye zorlamıştır.⁸³ Fakat daha sonra kendi iç karışıklıkları ile uğraşmak zorunda kalan İran da fazla etkili olamamıştır.

Nisan Devrimi öncesi Afganistan, ABD'den defalarca yardım talep etmiş, insanlar açlıktan hastalıktan ve kıtlıktan kırılmış, ABD hiçbir konuda yardım etmemiştir. Oysa aynı ABD, dağa çıkan Mücahitlere milyarlarca dolar para yardımı yapmıştır. Daha önce bu yardımın üçte birini bile yapmamış olması, üzerinde durulması gereken önemli bir tezat oluşturmuştur.⁸⁴ CIA, tarihinin en büyük bütçeli operasyonunu, bu bölgede Afgan direnişçilere yardım etmek maksadıyla gerçekleştirmiştir.⁸⁵

Carter Hükümeti'nin yeni düşmanlığı örtülü operasyonların açığa çıkmasıyla anlaşılmıştır. Fakat şu anda şaşırtıcı bir şekilde CIA'in Mücahitlere yardım ettiğine dair Sovyetlerin ve Afganların çok az iddiası olmuştur. Daha sonra bu yardımın 1979'un ortasından itibaren sürdüğünü iddia etmişlerdir. Bir Sovyet kaynağına göre, Haziran 1979 tarihinde Al Kasum Laden isimli bir kurye Pakistan'ın Karaçi Limanı'na gelmiş ve silahıyla birlikte yakalanmıştır. Yapılan aramada üstünden ABD'nin Tahran Büyükelçiliğinin belgeleri çıkmıştır. Ele geçen bu evraklar CIA'in Afganistan'a yönelik gizli operasyonlar planladığının ve uygulamaya geçirdiğinin kanıtı olmuştur.⁸⁶

Fransız Le Nouvel Observateur haftalık gazetesinin 15-21 Ocak 1998 tarihinde yayınladığı, Carter yönetiminde ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Zbigniew Brzezinski ile yapılan röportajda muhabir, "CIA'in eski Başkanı Robert Gates yayınladığı hatıralarında ("From the Shadows", "Gölgelerden") Amerikan istihbarat servislerinin Mücahitlere Sovyet askerî müdahalesinden altı ay önce yardıma başladığını belirtti. Bu dönemde siz Amerikan Başkanı Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görevliydimiz. Sizin de bu olayda rolünüz vardı. Doğru mu?" diye sormuştur.

Soruya Brzezinski'nin cevabı, "*Evet. Resmî tarihe göre, CIA'in Mücahitlere yardımı 1980 yılında başlamıştır. Fakat şu ana kadar gizliliği çok iyi korunan asıl gerçek ise; Başkan Carter 3 Temmuz 1979 tarihinde komünist Kabil yönetimine karşı*

⁸³ William Blum, *A.g.e.*, s.3; Enver Altaylı, *A.g.e.*, s.397; David N Gibbs, "Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect", *International Politics*, sayı 37, Haziran 2000, Arizona ABD,s. 243,http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf , s.37

⁸⁴ Hasan Uysal, *Adı Afganistan*, İstanbul 1988, s. 65, Murat Büyükbaş, *A.g.e.*, s.39; 50; Muhdat, Qassem, *SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD işgaline giden süreçte Uluslararası ortamda Afganistan'ın konumu*, YYLT, Ankara 2011, s. 41

⁸⁵ Hilal Önal, *A.g.e.*, s.44

⁸⁶ Mark Urban, *War in Afghanistan*, Londra, 1990, s. 19

direnişe geçenlere gizli yardım yapılması konusundaki emri imzalamıştı.⁸⁷ Ben de o gün Başkan Carter'a yazdığım notta bu yardımın Sovyet askerî müdahalesine sebep olacağını belirtmiştim. Gerçekte Sovyetleri müdahaleye zorlayan biz değildik fakat biz bilerek bunu yapma ihtimalini arttırdık.” olmuştur.

Muhabir: “Sovyetler müdahale ederken haklılıklarını göstermek için ABD’nin Afgan direnişçilerini gizlice desteklediğini iddia etmişlerdi ve hiç kimse buna inanmamıştı. Şimdi siz bunu itiraf mı ediyorsunuz?” şeklinde sormuş,

Brzezinski: “*Neyi itiraf edeyim? Bu gizli operasyon mükemmel bir fikirdi ve Rusları Afganistan tuzakının içine düşürdü, bunu mu itiraf edeyim? Sovyetlerin sınırı geçtiği gün Başkan Carter'a yazdığım raporda: Şimdi biz Ruslara kendi Vietnam'ını verme şansına sahibiz dedim. Gerçekten de Ruslar 10 yıl boyunca kendi hükümetlerinin de desteklemediği, morallerini bozan ve en sonunda Sovyetler Birliği'nin de dağılmasını sağlayan bir savaşa giriştiler.*” demiştir.

Muhabir: “Yani siz şimdi hem İslami direnişi hem de geleceğin teröristlerini desteklediğinizi ve silah yardımı yaptığınızı itiraf mı ediyorsunuz?” şeklinde sormuş.

Brzezinski: “*Dünya tarihi için en önemli şey nedir? Taliban mı yoksa dev bir imparatorluğun çökmesi midir? Bir araya toplanmış bir grup Müslüman mı yoksa Merkez Avrupa'nın özgürleşmesi ve soğuk savaş döneminin sona ermesi mi daha önemlidir?*” şeklinde cevap vermiştir.⁸⁸

Bunu doğrular şekilde ABD istihbarat görevlileri, 1979 yılı Nisan ayı başlarında Mücahit liderleri ile ihtiyaçlarını tespit etmek maksadıyla görüşmeye başlamıştı. Sovyet işgalinden bir süre önce de CIA Afganistan'a yönelik propaganda amaçlı radyo yayınları başlatmış ve Afgan gerilla liderleriyle daha iyi ilişki ve iletişim kurmak amacıyla onlara sağlık ve haberleşme ekipmanları temin etmiştir.⁸⁹

ABD'nin o zaman en önemli problem olarak gördüğü konu, halen Afganistan'ı işgal eden Sovyetlerin işgali genişleterek Hürmüz Boğazı'nı ele geçirme olasılığı olmuştur.⁹⁰

⁸⁷ Daha geniş bilgi için Bkz. William Blum, , *Rogue State: A Guide to World's Only Super Power*, Londra, 2005, s. 338-352, isimli eserinde Carter'ın Direnişçilere gizli bir şekilde silah, teçhizat ve malzeme yardımı yapılması ile ABD lehinde propaganda yapılması ve diğer psikolojik harekât operasyonlarının yapılması için yetki veren emri imzaladığını belirtmiştir.

⁸⁸ <http://members.aol.com/bblum6/brz.htm> ; David N Gibbs, A.g.e., s. 242

⁸⁹ William Blum, A.g.e., s. 7

⁹⁰ Mehmet Saray, *Türk İran İlişkileri*, Ankara 1999, s. 154

Sovyet işgali karşısında değişik Mücahit grupları, dini motifli ve cihat olarak gördükleri İslam adına yürütülen silahlı bir direnişi başlatmışlardır. Bu arada CIA’de üst düzey görevli olan Türk asıllı ABD vatandaşı Ruzi Nazar, 1983 yılında Washington’a dönünceye kadar Almanya’da yaptığı görevinde, Afganistan’daki Sovyet işgaline karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarı elde etmiştir. Afgan Mücahitleri 110 bin mevcutlu, iyi donatılmış bir orduya karşı bir çatışma yaşamışlardır. ABD Başkanı Jimmy Carter, Ocak 1980’de CIA yöneticisi Amiral Turner’a Mücahitlere silah yardımı yapılması talimatını vermiş ve sonra 1981 yılının Ocak ayında Başkanlık koltuğuna oturan Reagan, Amiral Turner’ın yerine 28 Ocak 1981’de CIA Direktörü olarak William Casey’i tayin etmiştir.

Büyük bir heyecanla işe sarılan Casey, 1981 yılında Pakistan’a CIA İstasyon Şefi olarak göreve göndereceği Howard Hart’a “Haydi git oralara ve öldürebildiğin kadar Sovyet askeri öldür.” talimatı vermiştir. Fakat o zamanlar ne Başkan Reagan ve ne de CIA Direktörü Casey, Afgan Mücahitlerinin Ruslar karşısında yaptıkları savaşı kazanabileceklerini hayal bile etmemişlerdir. O nedenle o sıralarda ABD’nin amacı sadece Sovyetler Birliği’ni zayıflatmak olarak düşünülmüştür. Aksine Ruzi, yakın çevresine ve örgütüne daha o yıllarda Sovyetler Birliği’nin, Kızıl Orduyu Afganistan’a sokmakla intihar ettiğini söylemiştir. Suudi Arabistan kesenin ağzını açarak, ABD Mücahitlere kaç dolarlık yardım yapıyorsa, aynı büyüklükte yardım sağlamıştır. İlaveten; İngilizler, Mısırlılar ve Çinliler de yardım ekibinde yerlerini almışlardır. Aslında yapılan yardımın bir miktarını Pakistanlılar, bir kısmını da Mücahit gruplar ihtiyat olması için bir kenara ayırarak el koyuyorlardı fakat her şeye rağmen Mücahitler, Kızıl Orduya hatırı sayılır oranda zarar vermeye başlamıştır.

Sovyet işgaline karşı bir tepki olarak ortaya çıkan dini motifli direniş hareketi bir başka deyişle cihat, başta ABD olmak üzere, NATO üyesi diğer ülkeler tarafından bölgede dengelerin korunması açısından olumlu karşılanmış ve desteklenmiştir. Afgan Mücahitleri artık ateist-komünist olarak gördükleri işgalcilere karşı Afgan halkı ve onlara destek sağlayan Batılı Hristiyan ülkeler adına kutsal bir dinî savaş yürütmeye başlamıştır. Mücahit direniş gruplarının günden güne büyüyen radikal dinî yaklaşımları, onlardan azami fayda sağlayarak, Rusların sıkışmasını sağlayan ABD ve diğer NATO üyesi ülkeleri hiç rahatsız etmemiştir. Sovyet birlikleri tarafından işgal edilen bölgelerden kaçarak Güney Afganistan’a, Kuzey Pakistan’a çoğunlukla Peşaver

civarına yerleşen milyonlarca Afgan mülteci, Sovyetlere karşı savaşta direniş için gerekli olan ana insan kaynağını teşkil etmiştir.⁹¹

CIA, ABD Kongresinin uygun görmesiyle uluslararası ortamda propaganda yapmak ve bunu desteklemek amacıyla Afgan gazetecilerini eğiterek radyo ve televizyon faaliyetlerinin daha etkin hale gelmesini 500.000 dolarlık bir ödenekle sağlamıştır.⁹²

Azat Beg Kerimi'nin liderliğini yaptığı Türklerden oluşan Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği direniş grubunun üyeleri ile Ahmet Şah Mesud liderliğindeki Tacik Mücahitleri arasında İslami anlayış bakımından büyük bir uzlaşma görülmüştür. Bunun sonucu olarak Sovyetlere karşı yürütülen savaşta onların gösterdiği başarılar, Peştun Mücahit grupların onları kıskanmasına sebep olmuştur. Dinî yaklaşımlar ile etnik farklılıkların tesiri de bunlara katılınca, Gulbeddin Hikmetyar başta olmak üzere diğer Peştun Mücahit grupların düşmanlığı artmış, Pakistan istihbaratı ve CIA yetkilileri ile yaptıkları görüşmeler sonucunda, Mücahit grupları arasında en ılımlı İslami görüşe sahip olan Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine yapılan yardımların durdurulması sağlanmıştır. Azad'ın siyasal İslam'a aykırı bir duruş sergilemesi, komutanlarının Özbek, Türkmen ve Taciklerden oluşması, Suudi Arabistan'dan daha çok Türkiye'ye yakın bir tutum takınması Peştun olan Gulbeddin Hikmetyar'ı rahatsız etmiş, bu da Azat Kerimi'nin silahlı güçlerini zor duruma sokmuştur. Gelişmeler üzerine Azad Beg komutanlarından Türkmen Aşur Pehlivan ve Özbek Resul Pehlivan'ı da yanına alarak Türkiye'ye gelmiştir. Bunda amacı, Türkiye'nin desteğini de arkasına alarak Washington'a gitmek ve orada ABD makamlarıyla görüşerek, yardımların tekrar başlamasını temin etmek olmuştur. İstanbul'dan CIA'de görevli Ruzi'yi telefonla arayarak yardım istemişler, Ruzi de onlara derhal Washington'a gelmelerini ve elinden gelen her türlü yardımı sağlayacağını ifade etmiştir. Azad Beg Kerimi başkanlığındaki heyet, Türkiye'de bulunan Özbek ileri gelenleri ile toplantılar yaparak durumu değerlendirmiş ve İstanbul'daki Türkistanlılar Derneği Başkanı Prof. Dr. Ahat Andican'ı yanlarına alarak Washington'a gitmişlerdir.

Azad ve arkadaşları Washington'a ulaşmadan evvel Ruzi gerekli ön çalışmaları yapmış, Pentagon'dan altı Amerikalı general, Washington'da Azad Beg Kerimi ve Aşur ve Resul'la görüşerek toplantılar yapmışlardır. Toplantılara Ruzi ve Ahat alınmamış,

⁹¹ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s.396

⁹² William Blum, *A.g.e.*, s. 14

Azat ise Pentagon generalleriyle yaptığı görüşmede önlerine çok değer taşıyan ve daha önceden bilinmeyen bilgiler taşıyan bazı gizli dokümanları koymuştur. Resul Pehlivan, Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine katılmadan önce uzunca bir süre Kabil’de komünist Necibullah Hükümetinin Genelkurmay Başkanı Raşid Dostum’la beraber görev yapmıştır. Azad, Resul Pehlivan vasıtasıyla General Dostum’la bağlantı kurmuş ve onunla karşılıklı mektuplaşmaya başlamıştır. Bu mektuplar incelendiğinde, General Dostum’un komünist Necibullah Hükümetine karşı, kuzeydeki Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine bağlı Mücahit gruplarıyla işbirliğine hazır olduğu açıkça anlaşılmış ve bu çok önemli, olayların akışını da değiştirebilecek bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. CIA ile Pentagon Sovyet birliklerinin Afganistan’dan çekilmesinden sonra, General Dostum’un kuzeyli Mücahitlerle birlikte komünist Necibullah Hükümetine karşı tavır alacağını ilk kez Azad’ın Washington ziyareti sırasında onun ağzından öğrenmişlerdir.⁹³

Ruzi’nin yardımıyla Washington’daki görüşmeleri sonucunda ABD yardımı serbest bırakılarak, Azad Beg Kerimi’ye yeniden verilmeye başlanmıştır. Bu yardımı durdurmak için Gulbeddin Hikmetyar’ın ve Washington’daki Peştun lobisinin gayretleri bir sonuca ulaşamamış, yardımlar kesilmemiştir. Afganistan’ı işgal eden Sovyet Kızıl Ordu’suna karşı çok kanlı bir savaş yürütülmüştür. Bu arada CIA’in Afganistan konusunda yaptığı operasyon ABD’ye yılda 700 milyon dolara mal olmuş, bu miktar CIA’in resmi dış operasyonlar bütçesinin yüzde sekseninden daha fazla olup bu tarihe kadar CIA’in yaptığı en büyük bütçeli operasyon olmuştur. ABD’nin CIA kontrolünde direniş güçlerine verdiği Stinger hava savunma roketleri, savaşın dengesini değiştirmiş, Afgan hava sahası Sovyet uçakları ve helikopterleri için artık tehlikeli olmaya başlamıştır. Mücahitler çok sayıda helikopter düşürmüş, bu da Rus ordusunun moralini çok olumsuz etki etmiştir. Böylece 1980’li yılların ortalarında Afganistan’daki Rus ordusu moral olarak çökmüş ve bozulmaya başlamıştır. Sovyet askerleri arasında uyuşturucu bağımlılığı da artmıştır. CIA, dolayısıyla ABD üzerindeki Vietnam sendromundan kurtulmak için Afganistan’da Ruslara da bir Vietnam yaşatmak istemişlerdir. On yıl gibi bir süre içinde de bu hedeflerine fazlasıyla ulaşacaklardır hatta SSCB’nin dağılmasının da en önemli sebeplerinden birisi Afganistan hezimetidir.⁹⁴

⁹³ Enver Altaylı , *A.g.e.*, s.396-397

⁹⁴ Enver Altaylı , *A.g.e.*, s.397; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 237

Ruzi, Afganistan savaşı sırasında Afganistan'da Vehhabiliğin desteklenmesinden ve bunlarla yapılan işbirliğinden son derece rahatsız olmuştur. Mücahit gruplar arasında radikal İslam'a en az yaklaşan Mücahit örgütleri, Azad Beg Kerimi liderliğindeki Kuzey Afganistan Müslümanlar Birliği ve Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Mücahit örgütü olmuştur. Ruzi bir ara radikal İslami faaliyetlerinden rahatsız olduğu Gulbeddin Hikmetyar'a yapılan yardımları bile kestirmiştir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında Selefiyeci dinî akımların Türkistan'da yarattığı olumsuz kötü sonuçları ayrıntılı olarak bildiği için, çok uğraşmasına rağmen CIA'in Afganistan'da Vehhabilerle işbirliği yapmasına engel olamamıştır.⁹⁵

CIA, Afgan direniş örgütleri ile ilgilenme konusunu Pakistan Gizli Servisi ISI'ya devretmiş izlenimi yaratmıştır. Bunun en önemli sebebi, yardımın Mücahitlere dağıtılması konusunun yetkilerini tamamen ISI'ya bırakmış olması ve ara sıra söz konusu silahların Afganistan direnişine katılanlar dışındaki bazı gruplara parayla satıldığı konusunda haberler alınsa da Afgan direnişi devam ettiği için aldırış etmemiş olmasıdır.⁹⁶

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali sırasında onlara karşı her türlü mücadele şeklini mubah kabul eden CIA, Suudi Arap kökenli Vehhabiler'den de faydalanmış, 20 bin kadar Arap militan Afganistan'a savaşmak için gelmiştir. Savaşan Vehhabiler arasında Usame Bin Ladin, Eymen el Zevahiri gibi isimler de olup, liderleri de Abdullah Azzam olmuştur. Bu oluşum daha sonra kurulacak El Kaide terör örgütünün temelini oluşturmuştur. CIA'in kanatları altına giren Azzam, Pakistan'ın Peşaver kentinde bir irtibat kurmuş ve başta ABD ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok ülkeyi alenen dolaşarak, Cihat çağrısı yapıp eleman toplamıştır. Bu elemanlar Sovyetlere karşı yapılan savaşta faydalı olmuşlardır. Fakat bu kontrolsüz faaliyetler Afganistan'da gelecekte kontrol edilmesi çok zor olan radikalleşmeyi arttırmıştır.

Pakistan'ın kuzeyinde Afganistan sınırına yakın yerleşim birimlerinde dini eğitim vermek için daha önceden kurulmuş olan okullar, eğitim kampına dönüştürülerek kullanılmaya başlanmıştır. Burada bulunan ve Afganistan'daki savaş için kullanılmak üzere eğitilen öğrenciler, Suudi Arabistan'dan gelen Vehhabi öğretmenler, Pakistan istihbaratına mensup subaylar ve CIA ajanları tarafından eğitilmişlerdir. Savaşın sonra görülen El Kaide ve Taliban terör örgütlerinin militanlarının çoğunu, o okullarda

⁹⁵ Enver Altaylı, A.g.e., s.398

⁹⁶ Özgür Çınarlı, A.g.e., s. 127

Vehhabi-CIA desteğinde eğitilen öğrenciler oluşturmuştur. O okullarda 1980'lerin ortalarında eğitilen beyni yıkanmış genç fanatiklerin yeteneklileri seçilmiş, ilaveten ABD'nin yeşil berelileri, CIA ajanları ve Pakistan istihbaratının subayları tarafından birer gayri nizami savaş makinesi durumuna getirilmişlerdir. Bunlar daha sonra önce kendilerini yetiştiren ülkelerin daha sonra da dünyanın başına bela olmuşlardır.⁹⁷

1980 yılına gelindiğinde, Pakistan'daki askeri rejim, birbirine rakip altı İslamcı partiyi sığınmacıların ve Mücahitlerin resmi temsilcisi olarak tanıdığını açıklamıştır. (Daha sonra Suudi Arabistan'ın desteklediği İttihad-ı İslami Partisini de yedinci parti olarak listeye dâhil etmiştir.) Aslında hep eleştirilen “direniş örgütlerin birleşmemesinin” temelini bu konu oluşturmuş, başka bir deyişle gruplar arasındaki rekabet Pakistan tarafından desteklenerek birleşmelerine engel olunmuştur. Fakat bu partiler halka dayanarak büyümediği için komünistler gibi bir tabana sahip olamamıştır. Silah dağıtımı ellerinde olduğu için bu da yerel komutanlar üzerindeki siyasi güçlerinin temelini oluşturmuştur. Afganistan'daki yerel komutanlar gerçekten destekledikleri için değil, mecbur oldukları için bu siyasi oluşumlara bağlı görünmüştür. Bu partiler Afgan halkına değil de Pakistan'ın çıkarlarına hizmet etmiştir. Bu da hem direnişin bölünmesine hem de partilerin giderek radikal özelliklere sahip olmasına sebep olmuş ayrıca işgal sonrası çıkacak iç savaşın da temelini oluşturmuştur.⁹⁸

Bu konu ABD'yi de rahatsız etmiş ve Pakistan'ı silah dağıtımında ılımlı gruplar yerine radikal grupları tercih etmesi ve bunları kuvvetlendirdiği için suçlamıştır. Bu durum sonraki yıllarda ABD ile Pakistan ilişkilerinin gerginleşmesine de sebep olmuştur.⁹⁹

Vietnam savaşından sonra CIA'in örtülü faaliyet yürüttüğü en kapsamlı operasyon Afgan savaşı olmuştur. Fakat burada kontrol tam sağlanamamış, halk tarafından desteklenen Afgan Mücahitleri bu oluşumun yukarıda izah edildiği şekilde tabana tam hâkim olamamasından dolayı kabile şefleri ve dini liderlerin etkisini azaltamamışlar ve siyasi olarak üstünlük de kuramamışlardır.¹⁰⁰

17 Mayıs 1984 tarihinde Hyber Geçidi'ni ziyaret eden George Bush, Sovyet işgalini kınayan ve Afgan direnişini destekleyen bir açıklama yapmıştır.

⁹⁷ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s.400

⁹⁸ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s. 70

⁹⁹ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s.94

¹⁰⁰ Olivier Roy, *A.g.e.*, s.8; Adam Ritscher, Duluth, Minnesota'da "Students Against War" mensuplarına verilen konferans, <http://www.afghangovernment.com/briefhistory.htm> , s.3

26 Temmuz 1984 tarihinde ABD Temsilciler Meclisi Ödenek Komitesi Afganistan'a 50 milyon dolarlık ilave bir yardımın gizlice yapılmasını onaylamıştır.

18 Ocak 1985 tarihinde ABD Afgan Mücahitlerine 1985 yılında yapacağı yardımın 280 milyon dolara çıkarılacağını açıklamıştır. Suudi Arabistan, İsrail ve Çin'in de direnişçilere yardım etmeye devam ettiği de rapor edilmiştir.¹⁰¹

Mücahitleri destekleyen ABD kendi politikası ile çelişki yaşamıştır. Sözde İran'ın Humeyni rejimiyle çatışan ve sürekli bu rejimi kınayan ABD, Humeyni rejimini Afganistan'da kurmaya çalışan Hikmetyar'ı desteklemiş, milyarlarca dolar tutarındaki silah yardımını, örneğin ılımlıların lideri Müceddidi'ye değil, Hikmetyar'a yapmıştır.¹⁰² Daha sonraki yıllarda da bir çelişki daha ortaya çıkmış, ABD yıllarca desteklediği Hikmetyar'ı bu sefer terörist ilan etmiştir.

Özellikle ABD eski Başkanı Ronald Reagan döneminde ABD yönetimi, 1980'li yıllarda Stinger füzelerini içeren önemli askeri ve ekonomik yardımlarını Sünni Mücahit Afganlıların yanı sıra El-Kaide örgütüne de vermiştir.¹⁰³

Bu arada, ABD Kongresinin istihbarat kaynakları, Stinger füzelerini çok istediği halde kongreden geçmesi mümkün olmadığı için satın alması mümkün olmayan Pakistan'ın, Mücahitlere verilmek üzere gönderilen 600 Stinger füzesinden 400'üne el koyduğunu ve sadece 200'ünü gönderdiğinin tespit edildiğini açıklamışlar, bundan sonra gönderilecekler için gerekli tedbirlerin alınması konusunda uyarılmışlardır.¹⁰⁴

ABD, Rusya'nın Afganistan işgalini sona erdirmek için üst üste hatalar yaparak bir yandan El-Kaide'yi bir yandan da daha sonra Taliban Hareketini oluşturacak şeriatçı Sünni Afgan Mücahitlerini desteklemiştir. 12 Aralık 1986 tarihinden itibaren Mücahitler savaş alanında Stinger füzelerini kullanmaya başlamışlardır.¹⁰⁵

Çok pahalı olan Stinger füzelerini ABD, Mücahit liderlerinden Hikmetyar'a da vermiştir. Fakat Hikmetyar bu roketleri İran'a satmış, elinde hiç kalmamıştır. İran'ın da

¹⁰¹ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 59; Vasiliy Mitrokhin; *A.g.e.*, s. 13

¹⁰² Hasan Uysal, *Adı Afganistan*, İstanbul 1988, s. 82

¹⁰³ Hicran Kazancı, "ABD Afganistan'da Başarısız", *Strateji dergisi*, Ankara, 2006, s.1; Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 29; Alan j Kuperman, "The Stinger Missile and US. Intervention in Afghanistan", *Political Science Quarterly*, Volume 114, No 2, New York 1999, s. 219; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 237; Mansoor Akbar Kundi, Faiza Mir, "Afghanistan War out an End", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Yayına Hazırlayan Ali Ahmetbeyoğlu, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002, s.322

¹⁰⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 14.07. 1987, s.4

¹⁰⁵ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

bu Stingerleri Irak'a karşı kullanması sonucunda büyük bir rezalet saklanamayacak şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

1986 yılında ABD Afganistan'a en az 275 milyon dolar yardım yapmıştır. Fakat buna diğer kalemlere yapılan harcamalar eklendiğinde iki katına kadar çıktığı değerlendirilmiştir. Amerikan Kongresinin bu konuda yaptığı görüşmeler tamamen gizli tutulduğundan Afganistan'a yapılan toplam yardımı tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştır.

Bu konuda ABD'nin eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin yaptığı açıklamaya göre, Afganistan'a yardım 1979 yılında başlamış ve Suudiler ve Mısır'la Afganistan'da savaşma konusunda görüşmeler yapılmıştır. (Aynı konuda eski CIA Direktörü hatıratında Mücahitlere yardımın 1979 Temmuz ayında başladığını itiraf etmiştir.)¹⁰⁷ Global Research isimli web sitesi de The CIA's Intervention in Afghanistan (15 October 2001) "CIA'in Afganistan'a Müdahalesi" başlıklı yazısında ABD yardımının 1979 yılında başladığını belirtmiştir.¹⁰⁸

ABD'nin Pakistan'dan Afganistan'a gönderdiği silahların büyük bir kısmı gerçek amacına uygun olarak kullanılmamış ve yerine ulaşmamıştır. İlk önce Pakistan Ordusu gönderilen silahların içinden kendi ihtiyacı olanlara el koymuş, daha sonra da bazı Afgan direniş liderleri milyonlarca dolar tutarında silah, mühimmat ve füzeye el koyarak ihtiyacı olanlara göndermek yerine satmışlardır. Böylece silahların önemli bir kısmı silahlı çetelerin, uyuşturucu kaçakçılarının ve İran'daki çeşitli fraksiyonların eline geçmiştir. Direnişçiler Afganistan dağlarında canları pahasına savaşırken, liderleri Peşaverde lüks villalarda oturmuş ve kendilerine ait özel araç filoları kurmuşlardır. Maalesef Afgan fırsatçıları silahları nakite çevirirken CIA buna anlaşılamayan bir şekilde sessiz kalmıştır. İran'a satılan silahlar arasında Stinger uçaksavar füzelerinin de olduğu öğrenilmiştir. Bu konu 8 Ekim 1987 tarihinde ortaya çıkmış, İran Devrim Muhafızları bir İran savaş gemisinden Basra Körfezi'nde devriye hizmeti yapan bir Amerikan helikopterine Stinger füzesi ile ateş etmiş fakat vuramamışlardır. Aynı yıl

¹⁰⁶ Hasan Uysal, *Adı Afganistan*, İstanbul 1988, s. 22; Murat Büyükbaş, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşan Yeni Yönetim Yapısı*, YYLT., Isparta, 2006, s. 65; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 234

¹⁰⁷ Phil Gasper, "Afghanistan, CIA, Bin Laden and Taleban", *International Socialist Review*, Kasım-Aralık 2001, http://www.thirdworldtraveler.com/Afghanistan/Afghanistan_CIA_Taliban.html, Ayrıca William Blum, Brzezinski ile bu konuda röportajı Fransızcadan İngilizceye tercüme ederek yayınlamıştır. Ayrıntı için bkz. <http://williamblum.org/essays/read/how-the-us-provoked-the-soviet-union-into-invading-afghanistan-and-starting>

¹⁰⁸ http://modkraft.dk/spip.php?page=tc-artikel&id_article=5517

Kongrede CIA, gönderilen silahların %20'sinin Mücahitler ve Pakistan görevlileri tarafından çalınarak satıldığını resmen açıklamıştır. Gazeteci Jack Anderson ise makalesinde resmi rakamların çok düşük ve çalınan miktarın %65'ten fazla olduğunu belirtmiş, hatta Anderson'un yardımcısı bölgeye yaptığı ziyarette sınırda direnişçiler ile görüşmüş onlar da ABD'nin gönderdiği silahların ancak %25'inin kendilerine ulaştığını bildirmiştir.¹⁰⁹

13 Ekim 1987 tarihinde Hizb-i İslami lideri Yunus Halis, komutanlarının İran Pasdaranlarına Stinger füzeleri sattığına dair haber ve raporların yalan olduğunu bildiren bir açıklama yapmıştır.¹¹⁰

Suudiler, ABD vasıtasıyla Mücahitlerin resmî harcamalarını gizli bir şekilde karşılamıştır, bu miktar sadece son iki yılda 500 milyon doları bulmuştur.

1984 yılında lobi faaliyetleri ile uğraşan bir kaynağa göre, ABD'nin o yıl Afganistan'a yaptığı toplam yardım 375 milyon dolar olmuştur. 1984 Temmuz ayında Senatör Wilson 1985 bütçesine 50 milyon dolar ilave yardım eklenmesini kabul ettirmiştir. Basının elde ettiği bilgilere göre, direnişe 1986 bütçesinden 250 ve 1987 bütçesinden de 275 milyon dolar yardım yapılmıştır.¹¹¹

Afganistan soğuk savaş dönemi içinde ABD'nin önüne çok büyük bir fırsat olarak çıkmıştır. Nihayet CIA ve Pentagonun en büyük düşmanları olan Ruslara karşı kendilerini de hiç yormadan kullanabilecekleri temsili bir orduları olmuştur. Amerikan halkından vergi olarak toplanarak buraya harcanan milyarlarca doların, az sayıda Afganlı ve Pakistanlıyı zengin etmesinin ve Afgan toplumunun yok edilmesinin veya yüz binlerce Afganistanlının ölmesinin onlar için hiçbir kıymeti olmamıştır; onlar nasıl olsa oyunlarını oynamış ve rakiplerine zarar vermiştir.¹¹²

ABD Rus işgali sırasında 6 milyar dolarlık silah yardımı yapmıştır. ABD, Afganistan'daki Sovyet işgaline son verdirdikten sonra 1989'dan itibaren Afganistan'dan ve hatta Pakistan'dan da iyice uzaklaşmaya başlamıştır.¹¹³

2 Nisan 1986 tarihinde ABD'nin Afgan Mücahitlerine yüzlerce Stinger füzesini gizlice vermeyi kararlaştırdığı rapor edilmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ William Blum, *A.g.e.*, s. 14

¹¹⁰ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 62

¹¹¹ Joe Stork, *The CIA in Afghanistan: "The Good War"*, J STOR, Merip Middle East Report No. 141, Temmuz-Ağustos 1986, s.12-13, <http://links.jstor.org/sici?sici=0888-0328%28198607%2F08%290%3A141%3C1%20%3A%22G%3E2.0.CO%3B2-1>

¹¹² William Blum, *A.g.e.*, s. 8

¹¹³ Mehmet Atay; "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Politik satranç", *Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Kış 2002, sayı 1, s.

1986 yılı ve sonrası ise Sovyet Hava Kuvvetleri için felaket getirmiştir. 1986 yılının başlamasıyla birlikte Amerika, Mücahitlere Stinger füzelerini teslim etmeye başlamıştır. Aslında Amerika, üç sene boyunca, teröristlerin eline geçebileceği gerekçesiyle füze vermeyi reddetmiştir. Bu, boş bir korku değildir; Stinger, yolcu dolu Jumbo jetleri düşürmek için en doğru araçtır. Öte yandan Amerikalılar Stinger'ların fazla yararlı olmasından, cephedeki dengeyi bozmasından ve Ruslar'ın çok daha büyük ölçekte bir savaşa başvurmasına neden olmasından da çekiniyorlardı.¹¹⁵ Amerika bu çekincelerine rağmen Stinger'ları Mücahitlere vermiştir. Mücahitlerin Eylül 1986'da ilk Sovyet helikopterini düşürmesini takip eden on ay içinde asilerin fırlattığı 190 füzenin dörtte üçü hedefini bulmuştur. Bu, Sovyetler için sonun başlangıcıydı. Artık Sovyet pilotları ve danışmanları uçmaktan korkmaya başlamıştı.¹¹⁶

Kısaca karada yürümeyen savaş, Stinger füzelerinin devreye girmesiyle artık havada da yürütmesi imkânsız hale gelmiştir. Stinger füzeleri Sovyetler'in hava desteğini etkisiz hale getirmiştir.¹¹⁷

CIA'in Afganistan'daki örtülü savaşında, Afganlı direniş örgütleri ve Pakistanlı ev sahiplerinin en önemli finans kaynağı uyuşturucudan elde edilen gelir olmuştur. Mallarının büyük bölümü, yine Amerikalı bağımlıların damarlarında yolculuğunu tamamlamıştır.¹¹⁸ Çocuklar mutlu olduğu için CIA onların ne yaptığına aldırmıyordu. Afganistan'daki uyuşturucu ekim alanları Mücahit liderlerin kontrolü altındaydı ve CIA'in temin ettiği araçlar ile katırlar silah götürdükten sonra dönerken uyuşturucu getirmişlerdir. Afganistan-Pakistan sınırında kurulan laboratuvarlarda Pakistan Ordusunun göz yumması ve hatta işbirliği sonucu çok miktarda Eroin imal edilmeye başlanmıştı. Yapılan hesaplamalara göre, üretilen uyuşturucunun dörtte birinin ABD'de, geri kalanının da Batı Avrupa'da tüketildiği tespit edilmiştir. ABD'li yetkililer bölgedeki müttefiklerini kırmamak için uyuşturucu ile mücadele edemediklerini itiraf etmişlerdir. ABD Uyuşturucu İle Mücadele Dairesi DEA, Afganistan'ın uyuşturucu dünyasının yeni Kolombiya'sı

¹¹⁴ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

¹¹⁵ Thomas Powers, *İstihbarat Savaşları Hitler'den El Kaide 'ye Amerikan Gizli Tarihi*, Çeviren: Sultan Şahin, İstanbul: Güncel yayıncılık, 2005, s.352; Alan j Kuperman,, *A.g.e.*, s. 219

¹¹⁶ Thomas Powers, *A.g.e.*, s.353.; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 237

¹¹⁷ Michael S. Serrill, Ken Olsen, Nancy Traver, "Afghanistan Show 'Em the Way To Go Home", *Time*, 14 Aralık 1987, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,966223,00.html>, (05.02.2010, 18:06); C J Dick, "Mujahideen Tactics in the Soviet Afghan War", *Conflict Studies Research Center*, Ocak 2002, s. 6-13

¹¹⁸ Mark Zepezauer, CIA'nın büyük operasyonları, kaynak yayınları İstanbul, 1996, s. 53

olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹

CIA, Reagan'lı yıllarda, çeşitli ülkelerin hükümetlerine karşı iki düzine kadar örtülü operasyon yapmış, Afganistan ise bunların içinde açık arayla en büyüğü olmuştur. Hatta gerçekte, hem harcanan para (en az 5-6 milyar dolar) hem görev alan personel bakımından gelmiş geçmiş en büyük CIA operasyonu olduğu değerlendirilmiştir. Çünkü bu operasyonun asıl amacı Sovyetler Birliği'ne kan kaybettirmek, ABD'nin Vietnam'da yaşadığını onlara yaşatmak olmuştur.

CIA'e gelince, ilk amacı kısaca, Kızıl Orduya karşı savaşabilecek herkesi silahlandırarak, Sovyetlerin saygınlığını düşürmek olmuştur. Çoğu Sovyet işgali öncesindeki yıllardan başlayarak, Pakistan'dan Afganistan'a geçip saldırılar düzenleyen bir düzineden fazla gerilla örgütüne para ve silah akıtmıştır. Bunun sonucu olarak, Sovyetler Afganistan'ı terk ettikten sonra, bu gerilla gruplarının çoğu ülkeye hâkim olmak için hala birbirleriyle savaşmaya devam etmişlerdir.¹²⁰

Sonuçta Kızıl Ordu Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmış, Ruslar istedikleri sonuca ulaşamamış, Afganistan savaşını ABD kazanmıştır. Fakat geride kâfirlere karşı savaşmaktan başka bir şey bilmeyen on binlerce fanatik insan ile beraber enkaz halinde bir ülke, "Afganistan'ı İslam devleti yapmak için gerekirse bir milyon insanı öldürürüm." diyen Gulbeddin Hikmetyar ve benzerleri kalmıştır.¹²¹

Bütün direniş faaliyeti boyunca Belucistan'da Amerika'nın Sesi radyosunun muhabiri olan ve eskiden Kabil Üniversitesinde Profesör olarak görev yapan Müceddidi, CIA'in Pakistan gizli servisi ISI'ya omuzdan ateşlenen 900 adet Stinger füzesi verdiğinin ve daha sonra da bunlardan sadece 300 adedinin Mücahitlerin eline ulaştığının değerlendirildiğini açıklamıştır.¹²²

Amerika Mücahitlere verdiği Stinger füzeleri konusunda ileride terörist saldırılarda kendisine karşı kullanılabilir düşüncesiyle bir geri satın alma faaliyeti başlatmıştır. ABD, CIA vasıtasıyla 70 kadar Stinger'i geri alabilmiştir. Bu faaliyet Afgan karaborsasında füzenin fiyatını arttırmış, geride kalan Stingerlerin ise miktarı tespit edilememiştir. Bazı kaynaklar geride kalan Stinger sayısının 170 civarında olduğunu, diğerleri ise sayının 300-600 civarında olduğunu tahmin edildiğini

¹¹⁹ William Blum, *A.g.e.*, s. 15

¹²⁰ Mark Zepezauer, *A.g.e.*, s. 79

¹²¹ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s.400

¹²² M. Hassan Kakar; *A.g.e.*, s.230; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 237

açıklamıştır. Bunun yanında terörist unsurların elinde olsa da füzeler oldukça eskimiştir ve depolanma şartları da tespit edilemediğinden çalışıp çalışmayacağı belli değildir.¹²³

Afganistan'ın işgali sona erdiğinde başta “Afgan Arapları” olmak üzere Vehhabi hocalar tarafından yetiştirilen ve eğitilen çok miktarda genç insan, “ateist Ruslara” karşı zafer kazandıklarını, kâfirlere karşı kutsal cihadın bütün dünyada devam etmesi gerektiğini düşünmeye başlamışlardı.

Dünyayı sarsan 11 Eylül terör eylemlerinin, yani radikal İslamcı terörün köklerini ve sebeplerini yalnızca İslam'da değil, aynı zamanda ABD'nin soğuk savaş stratejilerinde ve ABD yönetimlerinin kısa vadeli politikalarında aramak gerektiği de anlaşılmıştır. Bunları besleyen ideolojik zemin, Vehhabilik ve Selefiyeci İslam olmuştur. Müslümanların çok küçük bir kısmını oluşturan Selefiyeci-Vehhabi İslam anlayışını esas alarak “Afgan Cihadı”nı uluslararası İslami bir “Haçlı Seferi” haline dönüştüren ise CIA'in bizzat kendisi olmuştur.¹²⁴ Rauf Beg de bu konuya farklı yaklaşmış; Afganistan'da komünist rejime karşı çıkmak için kutsal cihada kalkışanlar gerçekten cihat mı yapıyorlardı yoksa ABD'nin ve Pakistan'ın paralı askeri mi olmuşlardı? Afgan toplumuna sınırsız bir dünya vaat eden komünizm, Afganistan'da ne kadar komünizm olmuşsa, İslami cihat da o kadar cihat olmuştur. Doğrusu burada ideolojik bir savaş olmamış, iki ayrı kaynaktan desteklenen Afgan halkı birbirini öldürmüş, Afganistan mahvolmuş, Ruslar da büyük bir ders ve yenilgi almıştır. Cihada kalkan Müslümanlar ise sonradan birbirlerini acımasızca öldürmeye başlamış, yine anlaşılabilir bir şekilde, cihat mensuplarının iç savaş nedeniyle zayıflattığı Afganistan'ı Müslümanlığı savunduğunu iddia ederek ele geçiren Taliban örgütü de komünistlerden daha fazla Müslüman öldürmüştür.¹²⁵

5.6. Pakistan'a Sığınan Mülteciler Sorunu

Afganistan'da gerçekleşen ilk siyasi ve toplu göç, 1890'ların başında Abdurrahman Han tarafından katliama uğrayan Hazaralar'ın ülkeden kaçması olmuştur. Bu tarihten sonraki en geniş göç Sovyetlerin Afganistan'ı 1978'de işgali üzerine yaşanmış, o günden bugüne Afganistanlıların göçlerinin temel nedeni dış devletlerin bu ülkeye doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmiş olmaları olarak görülmüştür. Bu

¹²³ Afghanistan, special section: Terrorist Attacks on America; James Martin Center for Nonproliferation Studies; Monterey Institu of International Studies; ABD, <http://cns.miis.edu>

¹²⁴ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s.400

¹²⁵ Korgeneral Rauf Beg, *Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?*, İstanbul, 2001, s.27

karişma ve ÷lkede gerçekleşen savaşlar sonucunda Afganistan Doğu-Batı Bloklarının atışma alanına dñnüşmüřtür. Sonuçta Afganlıların m÷lteci olarak gñ ettiği ve bu gñten ötürü huzursuzluk duyan devletlerin çoğu bizzat bu gñün kaynağı ve nedeni olmuşlardır.¹²⁶

5.6.1.Pakistan'daki M÷lteciler

Taraki yönetiminin devamı esnasında, 17 Ekim 1978 tarihinde, Halkçılar 7 numaralı bildiri ile yapmayı planladıkları yeni bir reformu ilan etmişler ve bu bildiri ile birlikte Afgan kadınlarına eşitlik sağlamak için yeni bir dönemi başlatmayı düşünmüşlerdir. 7 numaralı bildiride, “kadınların eşit olduğu, başlık parasının yasaklandığı ve 14 yaşından önce kızların evlendirilmesinin yasak olduğu” ilan edilmiştir. Halkın ne istediğini bilmeden ve toplumun realitesine aykırı olan bu bildiri birçok Afganlıyı kızdırmış olsa da, Batılıların çoğunun bu adıma müspet yaklaşacağı değerlendirilmiştir. Halkıların düşünceleri ile alelade bir Afganlının yaşayışı ve düşündükleri arasındaki farkı açıkça ortaya koyan açıklama da 19 Ekim tarihinde yapılmış ve Kabil yönetimi mevcut bayrağı değiştirerek yeni bir ulusal bayrak hazırlanacağını duyurmuştur. Yeni bayrak, İslami yeşil olan renk iptal edilerek, onun yerine komunizmi çağrıştıran, tamamen kırmızı bir renkten oluşacak şekilde düzenlenmiştir.

Alınan bu yeni kararlara karşı çok çabuk ve şiddetli bir tepki gelmiş; Kunar, Laghman ve Paktiya eyaletlerinde çok sayıda ayaklanma ve buna paralel çatışmalar yaşanmıştır. Mücahitler yaşanan bu ciddi çatışmalarda 100 Afgan askerini ve 4 Sovyet danışmanını öldürdüklerini açıklamışlardır. Yaşanan bu yoğun çatışmaların yarattığı şiddet komşu ÷lke Pakistan'a yoğun bir gñ dalgası başlatmıştır. Yılsonuna kadar Pakistan'a giden Afganlı m÷ltecilerin miktarı 30.000'e ulaşmıştır. Fakat bu m÷lteci konusunu farklı olarak incelemek gerekmiş, mesela 1975 yılında da halka karşı şiddet uygulanmış ve bu da 170.000 kişinin Pakistan'a gitmesiyle sonuçlanmıştır.¹²⁷

ABD'de Reagan yönetiminin Ocak 1981'de iktidara gelmesiyle, Pakistan'a, 3,2 milyar dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapılması kararı alınmıştır. Ziya-Üi-Hak, Pakistan'daki Mücahit hareketinden Pakistan dış politikası konusunda faydalanmak için bir plan yapmış ve bu plan, Pakistan askerî istihbaratına bağlı bir istihbarat kuruluşu

¹²⁶ Abdullah Yegin, *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*, Rapor SETA, İstanbul 2005, s. 42

¹²⁷ Mark Urban, *A.g.e.*, s. 15

olan ISI'yı bu alanda kullanmayı öngörmüştür. Pakistan'daki Mücahit gruplara askerî eğitimi bu örgüt vermeye başlamış ve Peşaver'deki mülteciler de kabile esasına göre teşkilatlandırılarak yetiştirilmeye başlanmıştır. Mültecileri kontrol altına almayı kolaylaştıran bu yöntem aynı zamanda onların birleşerek, Pakistan'a zarar vermelerine de engel olmuştur. Mücahit grupların itirazları neticesinde, Peşaver'deki 40'a yakın grup 7'ye indirilmiştir.¹²⁸

Siyasi açıdan Pakistan, mültecilerin geçmişte Filistinli grupların yaptığı gibi birleşerek kendisine karşı mücadele etmesinden korkmuş, bundan dolayı Mücahitlerin birleşmemesi için elinden gelen her türlü önlemi almıştır. Pakistanlı yetkililer gösterdikleri kolaylıkları altı grubun altısına da eşit olarak sağlamış, ilaveten resmen tanımadıkları ufak tefek grupların faaliyetlerini de görmemezlikten gelmişlerdir. Bu da 1984 yılına kadar direniş örgütlerinin birleşmesine engel olmuştur.¹²⁹

“Cehalet, soyutlanma, hastalık, şiddete maruz kalma ve sosyal ayaklanma” gibi faktörler Afganistan'da kayıp bir neslin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1979 yılındaki Sovyet işgali ve sonrasında gerçekleştirilen imha harekâtı çağdaş dünya tarihinin en büyük insani felaketlerinden birisini, belki de en kötüsünü ortaya çıkartmıştır. Beş milyondan fazla insan Pakistan ve İran'a mülteci olarak geçmiş ve iki milyon kadar insan da ülke içinde yer değiştirmiştir. Bu sayı Afganistan'ın nüfusunun dörtte birine yakındır ve mültecilerin %75'ini kadınlarla çocuklar oluşturmuştur. Bunda, Sovyet işgali öncesindeki rejimin ve işgal sırasında Sovyet Ordusunun zalimane bir davranış sonucunda evleri ve yaşam alanlarını geniş bir şekilde ortadan kaldırmasının da çok etkisi olmuştur. Bu zulmün sonucunda Afganistan, dünyanın en fakir ülkelerinden biri haline gelmiş ve ortalama yaşamı 46 yıla düşen, bebek ölümlerinin

¹²⁸ Qassem Muhtat, *SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD işgaline giden süreçte Uluslar arası ortamda Afganistan'ın konumu*, YYLT, Ankara, 2011, s. 45

¹²⁹ Olivier Roy, A.g.e., s. 202; Cathy Newman, *Bir Sır Çözüldü*, National Geographic Dergisi, İstanbul Nisan 2002, s.66-76 isimli eserde mültecilerin hikayesi anlatılmakta ve o kampta çekilip bütün dünyanın tanıdığı Şerbet Güle isimli Afgan kızının ropörtajı bulunmaktadır. 17 yıllık arayış sona erdi. National Geographic fotoğrafçısı Steve McCurry 1984'te Pakistan'da bir Afgan mülteci kampında fotoğrafladığı genç kızın yüzyılın en ünlü yüzlerinden biri haline geleceğini o sırada bilemezdi. Milyonlarca insan, tarihi savaş ve yoklukla yoğrulmuş bir halkın acılarını, Afgan kızının deniz yeşili gözleri aracılığıyla tanıdı. McCurry, yıllardır aradığı gözlerin sahibini sonunda buldu. Bu fotoğraf sayesinde Afgan mültecileri dünya çapında tanınmış ve büyük ölçüde yardım ve gönüllü katkısı artmıştır.

%46'ya ulaştığı, bulaşıcı hastalıklar açısından dünyanın en kötüsü olan, virane bir ülkeye dönüşmüştür.¹³⁰

Kızılhaç tarafından Pakistan'a sığınan Afgan mültecilerin sayısının yarım milyonu aştığı bildirilmiştir.¹³¹

Hasan Kakar da yaptığı incelemesinde; Rusların operasyonları ve baskısı sonucunda mülteci sayısının bir kaynağa göre, 1981 yılı sonunda 2,3 milyon kadar olduğu daha sonra da bu sayının 3 milyonu aştığını belirtmiştir. Kakar'ın Amstutz'un verilerine göre, mültecilerin her yıl ne kadar olduğunu gösterdiği tablo şu şekildedir:

"1984 yılı dâhil olmak üzere; Pakistan'a 3.200.000, İran'a 850.000 ve diğer ülkelere 70.000 olmak üzere toplam 4.120.000 Afgan vatandaşı mülteci durumuna düşerek göç etmiştir."¹³²

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal, resmî bir ziyaret için bulunduğu Pakistan'da Rawalpindi yakınlarında bulunan Tarbela Afgan mülteci kampını ziyaret etmiş ve her açıdan Afganların yanında olduğunu söyleyerek, mülteciler için de 100 bin dolar yardımda bulunmuştur.¹³³

Yine Kakar'ın araştırmasına göre, Sovyetler ve Mücahitlerin ülkeye ne kadar mayın döşediği asla tam olarak bilinemeyecektir. Bir Sovyet istihkâmcısına göre, işgal ordusu Afganistan'a 2.000 mayın sahası kurmuştur. Diğer kaynaklar sayıyı 15 milyona kadar çıkartmıştır. BM'nin 1991 yılında yaptırdığı araştırma raporuna göre, 10 milyon civarında mayının Afganistan'a yerleştirildiği belirtilmiştir. Bunlar havadan bırakılmış, bubi tuzaklarına, yollara, araziye, köylere, bahçelere veya yoğun bir şekilde mayın tarlalarına yerleştirilmiştir. Yoğun çatışmaların yaşandığı bölgelerde patlamamış çok miktarda mühimmat da bulunduğu görülmüş ve değerlendirilmiştir. Afganistan'da nüfusun yedide veya sekizde biri kadar nüfus yani 2 milyon civarında insan, mayınlarla sakatlanmış veya yaralanmıştır. BM'nin yaptığı bir araştırmaya göre, Afganistan'daki köylülerin %10'u ve Pakistan'daki mülteci kamplarında 60.000 kişinin yaralanarak sakatlandığı tespit edilmiştir. Dört kampta yapılan araştırmaya göre, tüm nüfusun

¹³⁰ Zulfiqar Ahmed Bhutta; Husein Lalji Dewraj; "Children of war: the real casualties of the Afghan conflict", *Aga Khan University*, Karachi, Pakistan, Şubat, 2002, s.2, <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1122273>

¹³¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.03.1980, s.3

¹³² M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.157

¹³³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 14.05. 1984, s.1

%2'sinin engelli durumuna düştüğü tespit edilmiştir. En az 50.000 kişiye protez kol veya bacak takılmıştır.¹³⁴

İslamabat'ta bulunan Afgan Mültecileri baş sorumlusunun bölgelerde bulunan yüksek komiserlerinden aldığı resmi rakamlara göre, "Belucistan'da 0,5 milyon, Pakistan'ın geri kalanında 1,8 milyon ve İran'da aşağı yukarı 1 milyon mülteci olmak üzere toplam 3,3 milyon mülteci bulunduğu" öğrenilmiştir. Bütün direniş faaliyeti süresince Belucistan'da Amerika'nın Sesi radyosunun muhabiri olan ve eskiden Kabil Üniversitesinde Profesör olarak çalışan Müceddidi'ye göre, ülke içinde yer değiştiren Afgan nüfusunun miktarı 5 milyonu bulmuştur."¹³⁵

Pakistan'da kurulan mülteci kamplarında Peştunlar kayırılmış, onların lehine ayırım ve ayrıcalıklar yapılmış, bu da diğer etnik gruplara mensup olan mültecilerin bilinçlenmesine ve siyasi yönden daha etkili bir şekilde teşkilatlanmalarına neden olmuştur. Ayrıca Mültecilerin politik faaliyetlere katılmasında Peşaver'de bulunan Mücahit örgütlerinin yürüttüğü propaganda çalışmaları da katkı sağlamıştır.¹³⁶

Pakistan'daki mülteci kamplarını gezen Nilüfer Yalçın, kamplardaki zorlukları anlatmış, görüştüğü Mücahitlerden bir tanesinin, "her çadırdaki bir erkek bırakıldığını geri kalanların savaşa gittiğini ayrıca Allah adına vatan için savaştıklarını" söylediğini belirtmiştir.¹³⁷

İran, Afganistan'da SSCB işgaline karşı mücadele eden direnişçilere yardım etmiş ve bu destek özellikle Afganistan'da yaşayan Şiilere ağırlıklı sağlanmış lakin İran'ın Mücahitlere olan bu yardımı İran-Irak Savaşı (1980-88) ve İran'ın SSCB'ye karşı dikkatli bir politika izlemesi sebebiyle kısıtlı bir miktarda olmuştur. Yine de İran bu esnada Irak ile savaşmasına rağmen iki milyondan fazla mülteciyi kabul etmiştir.¹³⁸

Pakistan'da kurulmuş en büyük mülteci kampı olan Swap'ta 12 yaşındaki çocukların okulu bırakarak Mücahitlere katıldığı iddia edilmiştir.¹³⁹

Sovyet işgali sırasında Afganistan'la ilişkileri zayıflayan Türkiye ise, 1982-83 yıllarında beş bin kişilik Türk asıllı Afgan mültecisini kabul etmiştir.¹⁴⁰

¹³⁴ M. Hassan Kakar; *A.g.e.*, s.169

¹³⁵ M. Hassan Kakar; *A.g.e.*, s.230

¹³⁶ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001, s.7

¹³⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.11. 1981, s.9

¹³⁸ Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, 2007, Cilt 13, Sayı 3, s. 82

¹³⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.03. 1982, s.1

¹⁴⁰ Fuat Bozkurt, "Afganistan Türkleri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 46, C. 8, Ekim 1997, s. 45,

Bu arada, Afganistan'dan Türkiye'ye gelmesine izin verilen Afgan mültecilerinin 366 kişilik ilk kafilesi, Abdülkerim Mahdum liderliğinde, uçakla Adana'ya gelmiştir.¹⁴¹

İlk gelen mülteci gruplarına Pakistan Devleti, oturabilecekleri evler tahsis etmiş, maddi durumu düzgün olan aileler ise ev kiralayarak oturmaya başlamıştır. 1980 yılından itibaren ise mültecilerin sayısı artmaya başlamış, Pakistan'ın Afganistan'a sınırı olan şehirlerinde ev kiralari aşırı yükselmiş ve hem Pakistanlılar ve hem de Afgan göçmenleri için hayat zorlaşmıştır.

Pakistan Hükümeti, bu konuda yeni düzenlemeye giderek, mültecileri artık şehirlere değil de belirlediği kamplara yerleştirmeye başlamıştır. Mültecilerin sayısı artarak bir yılda milyonlarla ifade edilecek rakamlara ulaşmıştır.¹⁴²

Birbirinden farklı bölgelere şartların yeterli olup olmadığına bakılmaksızın çok sayıda mülteci kampları kurulmuştur. Kampların bir kısmında en büyük problem su kıtlığı olmuştur. Başka çare bulunamayınca bu kamplar başka su bulunan mevkilere taşınmış, UNICEF ise yardımcı olabilmek için mülteci kamplarına plastik su depoları yerleştirmiş ve bu depolara su taşıyan tankerler temin etmiştir.

Mültecilerin sudan sonraki en önemli problemi ise çoğunluğu ağaçların altında kaldığı için bir çadır bulmak olmuştur.

Dik yerlerdeki kamplarda kamp sakinleri çadırlarının etrafını ağaçlarla kaplamışlar, düzlük alanlardaki kamplarda ise çadırların etrafı kerpiçe örtülmüş ve dar sokaklar oluşturulmuş ayrıca her kampa revir, ilkokul medrese ve camiler yapılmıştır. Sağlıksız evleri hatta dükkânları kiralayıp yerde yatanlar da olmuştur. Bu arada işsizlik de artmış, geçim çok zorlaşmıştır. Çocuklar da tuğla ocağı gibi yerlerde çok ucuz ücretlerle çalıştırılmış veya seyyar satıcılık gibi işler yapmışlardır. Türkmenler de halılarını çok ucuza satmaya çalışmışlardır.

İlkbahar geldiğinde köyleri yakında olan yaşlı mülteciler tarlalarını ekip biçmiş, hasat ettikten sonra ürünü zor şartlarda getirmeye çalışmışlardır.

Mültecilere gelen yardımlar Pakistan Hükümetinin organizesinde dağıtılmış, bu maksatla kampların yakınlarına göçmen büroları kurulmuştur. Afganistan'dan buraya gelen mültecilerin yardım alabilmesi için bu bürolara kayıt yaptırması gerekmiş, kayıt yaptıranlar da yardımları ailelerindeki kişi sayısına göre almışlardır. Yardımlar buğday,

¹⁴¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 05.08.1982, s.3

¹⁴² Güneş. B Kocatepe, "Afgan Mülteciler Sürgünde", *Atlas Dergisi Sayı 106*, İstanbul, Ocak 2002, 112-128

çay, şeker, yağ gibi yiyecek ve çadır, battaniye, ayakkabı gibi eşyalardan teşekkül etmiş, buğday kişi başına ayda 15 kg dağıtılmıştır. Öteki malzemeler ise düzenli dağıtılmamıştır, dağıtılan buğdaylar kamplara kurulan değirmenlerde öğütülmüştür. Bu arada mülteciler göçmen bürosuna kaydolmak ve çadır almak için rüşvet istendiği konusunda şikayette bulunmuşlardır.¹⁴³

Dünya üzerinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük göç hareketi Afganistan'da yaşanmıştır.¹⁴⁴

Sovyet işgali sırasında yapılan saldırılardan kurtulanlar Pakistan ve İran'a göç etmişlerdir. Mültecilerin çoğu kadınlar ve çocuklardan oluşmuştur. Bazı bölgelerde mültecilerin sayısı yerli halkın miktarını geçmiştir.

1980'li yılların ortalarında dünyadaki toplam mülteci sayısının 10 milyon kişi olduğu hesaplanmış, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) rakamlarına göre, bunların yarısını Afganlıların oluşturduğu öğrenilmiştir. Bu beş milyon mültecinin de %75'inden fazlası yani yaklaşık 3,5 milyon mülteci Pakistan'a gelmiştir. Geriye kalan 1,5 milyon civarındaki mülteci ise İran'a sığınmıştır. Fakat UNHCR'nin bütçesinin yalnızca %12'si onlara tahsis edilmiştir.

Afgan mültecilerinin en çok yerleştikleri bölge, Pakistan'ın Afgan sınırında bulunan Peşaver kenti çevresi ve ona yakın sınır bölgeleri olmuş ve Afgan sınırına 30-40 kilometre mesafede büyük mülteci kampları hazırlanmıştır. Her kamp içerisinde yaklaşık on bin insan barındırılmış ve mülteciler etnik kökenlerine göre kamplara yerleştirilmiştir.

Zengin olan mülteciler ise Lahor, Rawalpindi, Peşaver gibi büyük şehirlere ve kent merkezlerine yerleşmişlerdir. Maddi durumu iyi olan Özbeklerle Türkmenler, Rawalpindi'deki Attock City'ye yerleşmiş ve burada bakkal, kasap, fırın gibi işyerleri açmışlardır.

Dünyanın en kalabalık dokuzuncu ülkesi ve az gelişmiş ülkelerden birisi olan Pakistan üç buçuk milyonluk mülteci yükünü ancak BM ve ABD'nin yardımlarıyla taşıyabilmiştir. Rus savaş uçakları ve helikopterleri, Pakistan'a gitmekte olan mültecilere silahsız olduklarını bilerek ateş etmiş, savaşta Mücahitlere esir düşen bazı Rus pilotları yapılan sorgularında Pakistan'a veya İran'a kaçan mültecilere doğrudan hedef gözetmeksizin acımasızca ateş ettiklerini söyleyerek suçlarını kabul etmişlerdir.

¹⁴³ Ferhat Dağcı, *Savaşın Afganistan*, İstanbul, 1985, s. 98

¹⁴⁴ Edward Girardet, *A.g.e.*, s. 35

Mültecilerin çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturmuş, küçük çocuklar yüzlerce kilometrelik mesafeyi yürüyerek geçmek zorunda kalmıştır. Bir Mücahit komutanı mültecilerin durumları konusunda şunları söylemiştir: “Bir seferinde cepheye giderken yolda mültecilerle karşılaştık. Çoğu kadın ve çocuklardı. Yanlarında tek bir yetişkin erkek bile yoktu. Kadınlara, erkeklerinize ne oldu, diye sorduğumda onlardan biri, Rusların köylerini bombalaması sırasında erkeklerin çoğunun öldüğünü söyledi. Kadınlar üç günden beri yoldaydı. 7-8 yaşlarındaki çocukların çoğu ayakkabısızdı. 55 derecelik ısıda biz bile sandaletlerimizin altındaki sıcaklığı hissedebiliyorduk. Çocukların ayakları kanlar içindeydi.”¹⁴⁵

Hükümetin kayıt işlemini başlatmasının bir nedeni de, mültecilerin Peşaver çevresine yığılmasına engel olmak olarak değerlendirilmiştir. Pakistan makamları Afganistan’dan gelen mültecilerin ülkenin diğer bölümlerine de gitmelerini istemiştir. Fakat hem vatanlarına yakın olmak hem de memleketten gelecek olan akrabalarına çabuk kavuşmak isteyen Afganlılar Peşaver çevresindeki sınır bölgelerinde kalmayı istemişlerdir.

Pakistan’da toplam 342 Afgan mülteci kampı açılmıştır. Bunların çoğu yerleşim birimlerinin dışına, tarıma elverişsiz düz alanlara kurulmuştur. Bu sebeple çoğu çiftçi olan mülteciler kendi ihtiyaçları için gereken sebze meyveyi bile yetiştirememişlerdir. Afganlıların çoğu kamplardaki çadırlarda yaşamış, yazın ve kışın bu çadırlar onlara fazla koruma sağlayamamıştır. Kampta yaşayan ve kendisini mülteci olarak kaydettiren her Afgan vatandaşına BM tarafından her ay yardım olarak 15 kilo beyaz un, 900 gram yemeklik yağ, 900 gram süt tozu, 600 gram şeker, 30 gram çay verilmiştir. “Raşa” denilen bu yardımlar sık sık kesilmiş, yaklaşık olarak her mülteciye meyve-sebze alabilmesi için ayda 50 Pakistan rupisi ya da 4 dolar ödeme yapılmıştır. Ancak bu paranın dağıtımı pek yapılamamıştır.

“Raşa” denilen yardımların dağıtılmasında adaletsizlik yapılmış, bu konuyla ilgilenen Pakistanlı görevlilerin çoğu Peştun olduğundan dağıtım sırasında mülteciler arasındaki kendi soydaşlarına öncelik tanımış, mesela 5 kişilik bir Peştun ailesine 10 kişilik raşa (yani iki misli gıda yardımı) verilirken, 8 kişilik bir Özbek veya Türkmen aileye 4 kişilik raşa (yani yarısı) verilmiştir. Hatta itiraz eden olursa yardımı kesilmiştir. Pakistan Hükümeti bu teşkilatlanmayı yaparken denetim mekanizması oluşturmamış, mültecilerin bu tür konuları şikayet edebilecekleri bir makam bulunmadığı gibi,

¹⁴⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.172

şikayetçi olanların ya yardımı kesilmiş ya da mülteci statüsünden çıkarılmışlardır. Mültecilerin yaşamış olduğu sorunlar bu kadar da değildi. Suyu olmayan kamplar boşaltılmasına rağmen diğer kamplarda da su sorunu yaşanmaya başlamış, su ve yakacak bulabilmek için ve 5-10 km yürümek zorunda kalmışlardır. Bulaşıcı hastalıklar da bu nedenle çok artmıştır.

BM'nin verdiği rakamlara göre, Pakistan'daki Afgan mülteci kamplarında çocuk ölümleri çok artmış, dünya sıralamasında ikinci sıraya yükselmiştir. Yetersiz beslenen yaşlılar da bulaşıcı hastalıklara yakalanmaya başlamış, kamplardaki sağlık tesisleri yeterli olmadığından onların da ölüm oranı yükselmiştir. Mülteci olarak kaydedilmeyen aileler ise daha kötü durumlara düşmüşlerdir. Mesela Munda kampına yeni gelen ailelere mülteci olarak kaydedilmeleri için 18 ay daha beklemeleri söylenmiştir. Bunun üzerine yeni gelen mülteciler de kamptaki akrabalarının yanına yerleşmiş, bir ailelik yiyeceği iki aile paylaşmak zorunluluğu doğmuş, zaten kötü olan şartlar iyice zorlaşmıştır.¹⁴⁶

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin Pakistan'daki temsilcisi Mervyn Powell 1985 yılında yaptığı bir basın toplantısında, geçen son birkaç ayda çok zorlandıklarını belirtmiş ve şu hususları ilave etmiştir: “Geçen yaz Sovyetlerin Pakiya'ya düzenlediği saldırılar bize ilave 20 bin mülteci daha getirmiştir. Mülteci kamplarının yönetimi ve organizasyonu bizim için büyük bir sorun oluşturmuştur. Biz mültecileri idare etmek için Pakistan'a yılda 7,5 milyon dolar vermiş olmamıza rağmen, Pakistan makamları bir kere olsun zahmet edip bu işte kaç kişinin çalıştığını, ne kadar mültecinin geldiğini söylememişlerdir. Takdir edersiniz ki bizim bütün Afgan mültecilerinin ihtiyaçlarını karşılamamız mümkün olmamıştır. Olanaklarımız sınırlıdır ve yardım veren ülkelerin de artık desteği durmuştur.

Pakistan makamları bizim düzenlediğimiz programları doğru dürüst uygulayamamışlardır. Örneğin geçen yıl programı doğru ve tam olarak yerine getirmediikleri için Peşaver bölgesindeki mülteciler için ayırdığımız bütçenin %11'i harcanamamıştır. Belucistan bölgesinde durum daha da kötü hale gelmiştir. Yine burada mülteciler için öngörülen buğdayın %50'si dağıtılamamıştır. Bir kısmı da çok uzun süre depolarda durduğu için çürümüştür. Kamplara su taşımakla görevli tanker şoförleri araçlarıyla birlikte günlerce ortalıktan kaybolmuşlar, bütün bunların parasını bizim

¹⁴⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.175

ödemiş olmamıza rağmen, Pakistan makamlarının umursamaz tutumu bizi çıldırtacak duruma getirmiştir.

Biz bazı memurları rüşvet almakla ve görevi kötüye kullanmakla suçladıktan sonra hükümet tüm görevlilerin %10'unu oluşturan 900 görevliyi açığa almıştır.

Bazı yardım kuruluşları, Afgan mülteciler için ayrılan paraların büyük bir bölümünün İslamabat Hükümeti tarafından Pakistan köylerinin eksikliklerini gidermek için kullanıldığını belirtmişler. Kendi programlarımızı yürütürken buna benzer durumlar bibim de karşımıza çıkmıştır.”¹⁴⁷

5.6.2.Mülteci Kamplarında Afganlılara Yapılan Sağlık Hizmetleri

Pakistan’da faaliyette bulunan partiler, ağır yaralı Mücahitlerin tedavileri için gerekli ameliyatların yapılabileceği büyüklükte hastane ünitelerini, imkânları yetersiz olduğu için kuramamışlardır.¹⁴⁸

İşgale karşı savaşın başladığı ilk yıllarda ağır yaralı Mücahitler Pakistan devlet hastanelerinde tedavi görmeye başlamış, gerekirse ameliyatları da yapılmıştır. Pakistan hastanelerinde de hasta sayısı çok olduğu için bu hastaneler Mücahitlere yetmemeye başlamış, ortaya çıkan bu ihtiyaç üzerine Cemaat-i İslami Pakistan ve Kızılhaç yaralı Mücahitlerin tedavisi için tam donanımlı hastaneler açmışlardır.

Kadınlar için olan ilk hastane Haziran 1982’de hizmete açılmış, doktorları ve hastane personeli kadınlardan oluşturulmuştur. Bu hastane cepheden gelen yaralı kadınlar ile kamplardan gelen hasta kadın ve çocuklara hizmet vermiştir. Söz konusu Afghan Surgical Hospital’ın 50 yatak kapasitesi olup, ameliyathanesi de kurulmuştur. Cuma günleri hastanenin ameliyat günü olarak belirlenmiş fakat gelen yaralıların durumu ağırsa Pakistan devlet hastanesine sevk edilmişlerdir. Lahor’da bu amaçla açılan, el-Mansura Hastanesi de 150 yatak kapasiteli olarak kurulmuştur.

Kuetta’da bulunan el-Hizmet Hastanesi; Kandahar, Gugne, Zabul ve Hilmand’dan gelen Mücahitlere hizmet vermek amacıyla kurulmuştur.

Bu hastanelerin doktor, personel ve araçlar kadroları tamamlanmış ve bütün masrafları Cemaat-i İslami Pakistan tarafından karşılanmıştır.

Merkezi Cenova’da olan Kızılhaç tarafından Peşaver’de hastaneler açılmış ve bu hastaneler ağır yaralı Mücahitlerin, karışık yaralıların ve kadınların bulunduğu kısımlar

¹⁴⁷ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.176

¹⁴⁸ Ferhat Dağcı, A.g.e., s. 106

da dâhil olmak üzere üç ayrı bölümden meydana gelmiştir. Kızılhaç hastanelerinde Avrupa ülkelerinden gelmiş olan gönüllü doktorlar hizmet vermişlerdir. (Alman, Fransız ve İtalyan). Alman doktorlar daha fazla geldiği için bu hastaneye Afganlılar tarafından Alman Hastanesi adı verilmiş ve hastanedeki doktorların çoğunu kadınlar oluşturmuştur.

Afgan kadınlarına en iyi muhafaza edilen hazine olarak bakıldığı için toplum içinde çok hassas bir yerleri olmuştur. Fakat dini yapının katı kuralları gereği Afgan kadını toplumdan soyutlanmış, evinde koruma altına alınarak adeta hapsedilmiştir. Kızılhaç yaptığı faydalı hizmetlerle bu kuralı değiştirmeye çalışmıştır.¹⁴⁹

Mülteci aileler bir çadırın altında, kuru yerde yattıklarından ve ilaveten gıda sıkıntısı çekildiğinden; büyüklerde tüberküloz, çocuklarda sıtma, kızamık, ishal, yaşlılarda nefes darlığı ve tüberküloz, genellikle kansızlık gibi hastalıklara karşı da mücadele vermişlerdir. Vatan ayrılığı ve hasreti yaşlı mültecilerde sinir hastalıklarına sebep olmuştur. Her kampta çadırdan dispanserler kurulmuştur.

5.6.2.1. Afgan Mültecileri İçin Yardım Birliği

Batı Almanya'nın Bonn kentinden gelmiş olan bu kuruluş (Union Aid For Afghan Refugees) mülteci kamplarında tam 18 adet çadır dispanseri açmıştır. Her dispanser iki çadırdan oluşmuş ve bu çadırlardan biri kadınlar için bekleme salonu olarak kullanılmış, diğerinde de muayene yapılmıştır. Dispanserlerin üç personeli; doktor, eczacı ve hizmetliden oluşmuştur. Muayene çadırına bir ecza dolabı konmuş ve ilaçlar ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

Yekegün kampındaki dispanserin yaptığı kayıtlara göre, günde ortalama 130 kişi muayene edilmiştir. Kadınların muayene olmak için daha az geldikleri tespit edilmiş, dispanser personelinin maaşları ve verilen ilaçların masrafları merkezi Bonn'da bulunan Almanya'daki teşkilat tarafından karşılanmıştır. Dispanserde genel muayene için haftada bir gün doktor grubu, Salı günleri de kadın hastaların kontrolü için kadın doktor görevlendirilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Ferhat Dağcı; A.g.e., s. 108

¹⁵⁰ Ferhat Dağcı; A.g.e., s. 109

5.6.2.2. Suudi Arabistan'ın Kızılay Teşkilatının Kamplarda Açtığı Dispanserler

Bu dispanserlerde Suudi kadın ve erkek doktorlar ile onların yardımcıları, sağlık elemanları hizmet etmişlerdir. Suudiler Peşaver'de, tüm kamplarda hizmet veren dispanserlerin koordinesi için bir merkez de kurmuşlardır.¹⁵¹

5.6.2.3. Cemaat-i İslami Pakistan'ın İlave Sağlık Hizmetleri

Cemaat-i İslami Pakistan kamplardaki sağlık hizmetlerine ilave olarak iki Mercedes otobüs ve üç Ford minibüsten oluşan 5 motorize ekip kurmuştur. Ford minibüslerden bir tanesi haftada 6 gün, sabah 8'den akşam 3'e kadar kamplara uğramış ve bu aracın personeli üç kişiden oluşmuştur: doktor, eczacı ve şoför. Doktor gelen hastaları muayene etmiş, eczacı ise bir ilaç deposu gibi düzenlenmiş olan minibüsten hastaların elindeki reçeteye göre ilaçları dağıtmıştır. Ayrıca kamp sakinlerinin başka doktorlardan almış oldukları reçetelere de ilaç verilmiştir. Cemaate bağlı diğer dört araçtan iki Mercedes, ameliyathanesiyle tam teşekküllü küçük bir hastane gibi seyyar hizmet vermiştir.¹⁵²

5.7 İran'da Bulunan Afgan Mülteciler

Savaşın önce pasaportsuz olarak İran'a geçen Afganlılar genellikle inşaat işlerinde çalışmışlar, İranlılara göre çok daha az ücret almışlardır.¹⁵³

Rus işgalinden sonra savaşın başlamasıyla, çok sayıda Afgan mülteci olarak gelmiş, İran'daki Afganlıların sayısı bir milyona ulaşmıştır. İran'a gidenlerin neredeyse hepsi Afganistan'ın batı vilayetlerinden kaçarak göç etmişlerdir. İran'da mülteci kampları kurulmamış, Afganlılar kiraladıkları evlere yerleşmişlerdir. İran Hükümeti 1982 yılında Zahedan'da Afganlı mülteciler için "ordugâh" adı verilen bir kamp oluşturmuş, bekârlar ve evli olanlar için ayrı ayrı bölümler yapılmıştır. Kamp yeni kurulduğundan, eğitim ve sağlık hizmetleri verilememiş fakat hastalananlar İran devlet hastanelerinde ücretsiz olarak tedavi edilmişlerdir. Kampta her aileye bir çadır verilmiş ayrıca koordine için İran'ın büyük kentlerinde, Hizb-i İslami Afganistan ve Cemiyet-i İslami Afganistan partilerinin büroları kurulmuştur.

¹⁵¹ Ferhat Dağcı; A.g.e., s. 110

¹⁵² Ferhat Dağcı; A.g.e., s. 110

¹⁵³ Ferhat Dağcı; A.g.e., s. 100

İran’da çalışan Afganlıların bu bürolara yaptıkları yardımlar da cihada giden Mücahitlerin silahlandırılması için kullanılmıştır.

Cemiyet-i İslami Afganistan’ın Tahran bürosu “İnkılab-ı İslam”, Hizb-i İslami Afganistan’ın Tahran bürosu “Şehadet” adlı haftalık gazeteler yayınlamışlar, Cemiyet’i İslami Afganistan’ın Meşhed’de açtığı şifahanede de bazı yaralı Mücahitler tedavi edilmiştir.¹⁵⁴

İran’ın “Şii Hilali” stratejisi içerisinde, Afgan halkının yaklaşık yüzde 20’sini oluşturan Şii Hazaraları inceleyecek olursak: Fars dili konuşan Hazaralar Şiiliğin Caferi koluna mensup olup Afganistan’ın merkezî bölgelerinde özellikle Hazaracat ve Bamiyan kentlerinde yerleşmişlerdir. Hazaraların tarihi kökeni üzerine çeşitli yorumlar bulunmakla birlikte yaygın kabul gören görüş, Hazaraların Türk veya Moğolların devamı olduğunu onaylamak olmuştur. Hazaralar dışında Tacikler ve Türkmenler içinde de az sayıda Şii bulunduğu tespit edilmiştir. Hazaralar ve İran arasında tarih boyunca çok boyutlu ve derin bir ilişki kurulmuş, bunun sonucu olarak da Hazara mültecilerin göçmek için ilk tercihi İran olmuştur. Hazaralar Afganistan toplumu içinde çok aşağılanmışlar, toplu katliamlar ve yaşam yerlerinin tahrip edilmesi gibi olaylara maruz kalmışlardır.¹⁵⁵

Hazaralar Afganistan’da İran desteği ile çeşitli partiler kurmuşlardır. Birlik Partisi (Hezb-e Vehdet) bu partilerin en önemlisi olarak ortaya çıkmış ve 1989 yılında Tahran’da birçok Şii grubun birleşerek bir araya getirilmesi sonucunda kurulmuştur. Bu parti, Afganistan’da komünist rejimin yıkılmasında ve bunu izleyen süreçte çok önemli rol oynamasına karşın sonraki Taliban döneminde büyük bir darbe almıştır. Parti İran ile yakın ilişki kurmuş ve parti mensuplarının çoğunluğunu da İran’da yaşamış mülteciler oluşturmuştur.

Hazaralar ile İran arasında bu kadar yakın ilişki olmasına rağmen, İran’ın Afganistan politikasını sadece Hazaralar yönünden ele alarak incelemek yanlış olur. Afganistan ile İran’ın ortak yönleri olan bir tarihi geçmişleri ve de 900 kilometre uzunluğunda ortak sınırları mevcuttur. Bu nedenle Afganistan’daki işgal ve siyasi değişim İran’ın ulusal güvenliğini de önemli ölçüde etkilemiş ve bu nedenle İran, Afganistan’ın siyasal hayatında her zaman aktif rol oynamaya çalışmıştır.

¹⁵⁴ Ferhat Dağcı, *A.g.e.*, s. 101

¹⁵⁵ Arif Keskin, *A.g.e.*, s. 80

Afganistan'ın diplomatik İngiliz oyunları ile ellerinden alındığına inanan İranlılar, Afganistan'ı kendi tarihi toprakları olarak görmüşler, İran'da okutulan ders kitaplarında da bu husus açıkça işlenmiştir. Buna ilaveten, Afganistan'da Fars dilinin bir versiyonu olan Darice'nin resmi dillerden birisi olması, Hazaraların ve bu dili konuşan Taciklerin bulunması etnik, dil ve mezhep bağlarını da kuvvetlendiren ve iddiasını doğrulamaya yarayan bir etken olmuştur.

Peştunların varlığı, Afganistan'da İran'ın nüfuzu karşısındaki ciddi bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Peştunlar çoğunlukla ülkede iktidara sahip olmuş, bu da İran'ın nüfuzunu sınırlandırmıştır. Peştunların varlığı, Pakistan'ın da Afganistan'da daha fazla etkili olmak için gayret göstermesine sebep olmuş, bu da İran-Afganistan ilişkisini daha da karmaşık bir hale getirmiştir.¹⁵⁶

BM Genel Sekreteri soruna siyasi bir çözüm bulabilmek maksadıyla bu konuda yetkili olarak kişisel temsilcisi Diego Cordovez'i görevlendirmiştir. Cordovez barışı sağlamak için Afganistan, Pakistan ve direniş liderleri ile birçok kere ayrı ayrı görüşmeler yapmıştır. Ağustos 1982'de Cenevre'de dolaylı görüşmeler de başlamıştır. Gorbacov, 1985'te iktidara geldiğinde, bu bataklıktan kurtulmak için Afgan direnişinin kırılacağından ümitlenmiş fakat ABD'nin Mücahitlere verdiği destek ve sert tutumu dengeyi direniş lehinde bozarak buna mani olmuştur. Ruslar ABD'nin desteği azaltması şartını öne sürerek anlaşmaya razı olmuş ve 8 Şubat 1988'de Gorbacov, silahlı kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmeye başlayacağını, ancak Afganistan'la işbirliğinin ve Necibullah'a olan desteklerinin süreceğini ifade eden bir açıklama yapmıştır.

Sovyetler Birliği'nin anlaşma kararı üzerine büyük bir sevinç yaşanmış ve ABD ile Pakistan'da derhal Sovyetler Birliği ile görüşmelere başlamışlardır. BM'nin gözetiminde Cenevre'de yapılan görüşmeler sonrasında taraflar, 15 Nisan 1988'de kesin anlaşmaya varmışlardır.¹⁵⁷

Afgan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine imkân vermek için, bütün yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Afgan mültecilerinin kendi istekleri ile evlerine dönmelerini sağlayacak şartların yaratılması ve mültecilere yardım için BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin desteklenmesi kabul edilmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, 15 Şubat 1989'da, Sovyetler Birliği Afganistan işgalini sona erdirdiğinde, geride yaklaşık 1 milyon ölü ve 2 milyonu

¹⁵⁶ Arif Keskin, *A.g.e.*, s.81

¹⁵⁷ *Washington Post* gazetesi 15 Nisan 1988, s.1-2

Pakistan’da, geri kalanı İran’da olmak üzere 3,5 milyon civarında göçmen bırakmıştır.¹⁵⁸

5.8. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan Çekilmesi

5.8.1. Sovyetlerin Önündeki Seçenekler

Sovyetler Birliği, 1980’li yılların ortalarında işgal konusunda büyük bir açmaz içinde olduğunu anlamıştır.¹⁵⁹ Beş yıldan beri Afganistan’da yüz kırk bin kişilik ordu bulundurmasına rağmen, ülkenin hepsini kontrol altına almayı başaramamıştı. Tam tersine, beş yıl içerisinde yirmi beş bine yakın Sovyet askeri Afganistan’da hayatını kaybetmiş, bunun iki veya üç katı kadar asker de yaralanmış, ilaveten rejimi teslim etmeyi düşündüğü Afgan Ordusu ise firarlar ile çok küçülmüş ve güvenilmez bir hal almıştı. Bunlar yetmiyormuş gibi Afganistan’da kurulan rejimin ve Rus ordusunun uygulamaları sonucunda halk da nerdeyse tamamen kaybedilmişti.¹⁶⁰

Brejnev’in cenaze töreninde yeni Sovyet lideri Andropov ile görüşen Ziya-Ül-Hak: “Sovyet Liderinin kendisine, istediği şartlar olursa Afganistan’daki birliklerini geri çekeceklerini bildirdiğini” söylemiştir.¹⁶¹ Andropov işgal kararını alan liderlerden birisi olduğu için doğal olarak onun iktidarında geri çekilme gerçekleşmemiştir.

Sovyetler Birliği’nde iktidar tekrar el değiştirmiş, 1985 Şubat ayında genç bir lider olan Mihail Gorbaçov iktidara gelmiş, eski yönetimin ön yargıları bir kenara bırakılarak Afganistan konusunun çözümü için bir umut belirmişti.¹⁶² Reformcu kişiliğe sahip bir lider olan Gorbaçov çözmek zorunda olduğu en önemli sorun olarak kucağında Afgan sorununu bulmuştur.

Afganistan’a yapılan silahlı işgal faaliyeti, SSCB bütçesinde milyarlarca dolarlık bir yük oluşturmuş adeta bir kambur haline gelmişti ve bunca masrafa rağmen bu problemin çözüleceği konusunda hiç kimsede umut kalmamıştı. Sovyetlerin Afganistan’da yaptığı günlük harcama yaklaşık 10 milyon dolar olmuştur. Brejnev’in iktidarda bulunduğu sırada Sovyet ekonomisi bir duraklama dönemine girerek çok zayıflamış ve sonunda iflasın eşiğine gelen Sovyet ekonomisinin böyle bir yükü de taşıyacak gücü kalmamıştı.

¹⁵⁸ Qassem Muhtat, *A.g.e.*, s. 48;

¹⁵⁹ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 29 Egor Evsikov, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, sayı 11, 2009, Tartu, Estonya, s.52

¹⁶⁰ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.208

¹⁶¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 30.11. 1982, s.5

¹⁶² Ebru Gökteke, "Afganistan", *FHM dergisi*, İstanbul, Kasım 2001, s. 119

Yeni Sovyet lideri Gorbaçov, Afganistan konusunda üç seçenikle karşı karşıya kalmıştı:

1. Afganistan'ı tamamen kontrol altına almak için savaşı daha da tırmandırmak,
2. Sovyet Ordusunu Afganistan'dan derhal geri çekerek, işgali koşulsuz sona erdirmek,
3. Kabil'deki komünist rejimin işgalden sonra da ayakta kalmasını ve Sovyet Ordusunun bu ülkeden geri çekilmesini sağlayacak siyasi bir çözüm yolu bulmak.¹⁶³

Sovyet lideri Gorbaçov'un ilk seçeneği oldukça zordu çünkü bu zamana kadar 1 milyona yakın asker savaş alanından geçmiş, ihtiyatların neredeyse tamamı kullanılmış, ne kadar sansür olsa da verilen zayıflar Rus halkını da çok rahatsız etmeye başlamıştı. Hem daha fazla insan kaybını göze alması ve hem de masrafları arttırması gerekecekti. Ne Sovyet halkının ne de ekonomisinin böyle ilave bir yükü taşıyacak gücü kalmıştı.

İkinci seçenek olarak görülen geri çekilme ise çok daha zor bir seçenek olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü bunu yapmak yenilgiyi kabul etmek ve de Kızıl Ordu gibi bir efsanenin çökmesini de kabul etmek anlamına gelecekti. Kızıl Ordunun önleyici gücü ortadan kalkacak, belki de diğer sosyalist ülkeler SSCB'den ayrılmak için faaliyetlere başlayacaktı. Gorbaçov'un önünde tek bir seçenek kalmış, bundan sonraki çalışmaları bu yönde olmuş, hem ülkesinin prestijini kurtaracak ve hem de Afganistan'da kurulan komünist rejimin ayakta kalmasını sağlayacak bir çözüm için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.¹⁶⁴

5.8.2. Necibullah İktidarı

Sovyetler Afganistan konusunda belirledikleri yeni strateji çerçevesinde bir taraftan Mücahitlere karşı yapılan saldırıları arttırmış, öte yandan Kabil'deki komünist rejimi güçlendirmek için çalışmalar yapmaya karar vermişlerdir.

Moskova ilk önce Babrak Karmal'ın yerine yine Parçam fraksiyonundan ve daha parlak görünen Dr. Necibullah'ı getirmiştir. KHAD'ın başkanı olan Necibullah, Sovyetler açısından çok iyi bilinen bir komünist olmuş ayrıca 1965 yılında Afgan Komünist Partisinin kuruluşundan bu yana yaptığı tüm faaliyetlerde ve Sovyet

¹⁶³ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.208

¹⁶⁴ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.209

görevlilerle kurduğu ilişkilerde hep Moskova'ya bağlı bir profil çizmişti.¹⁶⁵ Dr. Necibullah KHAD Başkanı olarak da büyük kentlerde ve başkent Kabil'de Sovyet otoritesini kuvvetlendirmek için çok gayret göstermiş ve bunda bayağı başarı da sağlamıştır. Bunlardan dolayı Necibullah, Gorbaçov'in başlattığı yeniden yapılanma stratejisi için gereken politik manevraları yapabilecek yeteneği olan bir yoldaş görüntüsü vermiştir. Necibullah'ın Afganistan'daki en büyük etnik grubu oluşturan Peştunların Gılzay boyundan gelmesi de, halk tarafından kabul edilme ve halkı kazanma şansını da arttıracak bir faktör olarak görülmüştür.

Necibullah iktidara gelir gelmez koltuğunu sağlamlaştırmak için gereken tedbirleri almış, öncelikle parti içinde ve hükümette bulunan Karmal yanlılarını uzaklaştırmıştır. Bu davranışı, parti içinde bölünmelere yol açmış, bu sefer Parçam fraksiyonu, Necibullah ve Karmal yanlıları olmak üzere ikiye bölünmüş, aralarında kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Karmal tüm yetkileri elinden alınıp Moskova'ya gönderildikten sonra bile taraftarları Necibullah'a muhalefetten vazgeçmemişler, hatta Parçamiler arasındaki kanlı hesaplaşmalar öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Moskova televizyonu bile bu olayları haber olarak vermek zorunda kalmıştır.

Komünizmi sindiremeyen Afganistan'ın yeni lideri Necibullah, 1986 Nisanında Çernobil'deki nükleer santral kazasından sonra Sovyetler Birliği'nde başlayan "Glasnost" (Açıklık) hareketinden etkilenmiş, parti içindeki sorunlardan ve eksikliklerden söz etmeye başlamış, reform isteğini dile getirmiştir. Yönettiği Afganistan Demokratik Halk Partisinde rüşvet ve hizipçiliğin önüne geçemediğini, ordudan kaçmaları önleyemediğini, destek tabanını genişletemediğini ve halk çoğunluğunun gönlünü kazanamadığını, hazırlanan bütün plan ve projelerin kâğıt üstünde kaldığını itiraf etmek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte, bu yeni komünist Afgan lideri de işe kendi yandaşlarını kilit mevkilere getirmekle başlamış, gittikçe küçülen Afgan Ordusunun asker ihtiyacını karşılamak maksadıyla 18-50 yaşları arasındaki tüm erkeklerin askere alınmasını öngören bir yasa kabul ettirmiştir.

Necibullah bir yanda iktidarını güçlendirmek için tedbir alırken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile işbirliğinin geliştirilmesine de önem vermiş, 1986 sonbaharında Sovyetler Birliği'ne eğitim için 7.500 öğrenci daha göndermiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12

¹⁶⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.211

Bagram ve Şindand'daki hava üslerine ilaveten Kandahar'da yeni bir hava üssü daha kurulması kararlaştırılmıştır. Bazen Pakistan ve İran toprağını da bombardıman eden Sovyet ve Afgan savaş uçakları bu üslerden havalandırılmıştır. Afganistan'da dört büyük radar istasyonu kurmuş olan Sovyetler, Afganistan'ın, İran, Pakistan ve Çin sınırlarındaki askeri faaliyetleri daha iyi tespit etmek için 1987 yılının başında beşinci bir radar istasyonu da kurma kararı almıştır.

5.8.3. Necibullah'ın Barış Planı

Necibullah 1986 Aralığında Moskova'ya yaptığı üç haftalık resmi ziyaretten ülkesine geri döndükten sonra, Afganistan meselesini halletmek için hazırlanan yeni bir barış planı olduğunu bildirmiştir. Aslında Sovyetler tarafından hazırlanmış ve ilan etmesi için Afgan liderine verilmiş olan barış planına göre, Afganistan'da yeni bir milli birlik koalisyon hükümetinin kurulması kararlaştırılmıştır. Afganistan'da kurulan kendinden önceki komünist hükümetlerinden farklı olduğunu ve kendi idaresinin, İslam'a ve Afgan halkının ulusal değerlerine daha saygılı olduğunu ileri sürmüş olan Necibullah, komünist ihtilal öncesi Afganistan'da görev yapmış olan eski bürokratlar ile Mücahitlerin mevcut liderlerini yeni bir anayasa hazırlamak için kendileri ile görüşmeye ve kurulacak koalisyon hükümetine katılmaya davet etmiştir. Necibullah'ın duyurduğu bu barış planında ayrıca ülkedeki Sovyet askerlerinin “uygun bir zaman dilimi içerisinde” geri çekileceği, bütün muhalifler için genel af ilan edileceği de belirtilmiştir.

Kabil Hükümeti, bu konuda doğru söylediğini ve iyi niyetli olduğunu ispat etmek için 1987 yılı Ocak ayı ortasından itibaren 6 ay süreyle tek taraflı ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. Kötü bir tesadüf olduğu değerlendirilmiş olan ateşkesin başlangıcı, soğuk kış yüzünden Mücahit faaliyetlerinin durduğu bir döneme rastlamıştır. Ülkemizde de geçmişte bölücü terör örgütü nedense hep benzer şekilde kış aylarında sığınaklara çekildiğinde sözde ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. Necibullah yeni barış planının yürürlüğe girmesinin, “Savr İnkılabı”nın ve Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarının devamı olduğunu fakat bunun Sovyet-Afgan ilişkilerinin geliştirilmesi gibi ön şartların yerine getirilmesine de bağlı olduğunu” açıklamıştır.¹⁶⁷

Fakat Mücahitler inandırıcı bulmadıkları için daha önceden ilan edilen komünist hükümet girişimlerinde olduğu gibi bu barış planını da kabul etmediklerini

¹⁶⁷ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.212; Ludwig W Adamec, A.g.e., s. 61

duyurmuşlardır. Mücahitler açısından dokuz yıl süren ve çok kan dökülen bir savaşın ardından kafir komünistlerle koalisyona girmek, hatta yüz yüze müzakere etmek bile mümkün görülmemiştir. Mücahitler aslında haklı olarak Necibullah'ın barış planı konusunda, Sovyetlerin cephede kazanamadıkları savaşı, barış masasında elde etmeye yönelik bir oyun olarak düşünmüşlerdir. Direniş örgütleri, bu meselenin halledilebilmesi için tek bir şart öne sürmüşler, o da Sovyet Ordusunun Afganistan'dan koşulsuz ve hiçbir şart öne sürmeden geri çekilmesi olmuş, bu konuyu da sadece Sovyet Ordusuna karşı yürüttükleri silahlı mücadeleyi daha da genişleterek halledebileceklerini düşünmüşlerdir.¹⁶⁸

Bu arada, siyasi görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Sovyet Heyeti Başkanı Suslov, askerlerinin Afganistan'dan çekilmeye kararlı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin bu hususta kendilerine yardımcı olmasını talep etmiştir.¹⁶⁹

Brüksel'de bulunan Sovyet Meclis Başkanı Lev Tolkunov düzenlediği basın toplantısında Sovyet Askerlerinin Afganistan'dan çekileceğini açıklamış fakat kesin bir tarih vermemiştir.¹⁷⁰

Sovyetlerin getirdiği her yeni barış önerisinin daha fazla taviz içermesi, Mücahitlerin cesaretini ve kendilerine olan güvenlerini arttırmıştır. Mücahitler, aslında 1988 yılı başlarında Sovyetlerin yolun sonuna yaklaştığını anlamış, Moskova ise, Afganistan'da zamanın kendi aleyhine işlediğinin farkına varmıştır. Bu nedenle en kısa zamanda Afgan işgalini bitirmesi gerektiği kararına varmıştır.¹⁷¹

23 şubat 1988'de Mücahit ittifakı bir açıklama yaparak geçici hükümeti kurduklarını açıklamıştır. 4 Mart 1988 tarihinde ise Reagan yönetimi, Moskova Afgan Hükümetine desteğini kesmedikçe Mücahitlere yardımı durdurmayacağını ilan etmiştir. 14 Mart 1988'de Gülbeddin Hikmetyar'ın Mücahit ittifakının sözcüsü olarak seçildiği açıklanmış, 26 Mart 1988'de de Reagan yönetiminin, Cenova'da artık bir anlaşmaya varılacağını değerlendirdiğinden dolayı Mücahitlere Stinger füzesi vermeyi durdurduğu rapor edilmiştir. 9 Mart 1988'de Mücahit liderlerinden biri, kendileri taraf olarak görülmediği için, Cenova'da yapılacak anlaşmanın Mücahitleri bağlamayacağını bildiren bir açıklama yapmıştır. 14 Nisan 1988 tarihinde Afganistan, Pakistan, SSCB ve ABD Cenova Anlaşması'na imza atarak onaylamışlardır. Yapılan bu anlaşmaya göre,

¹⁶⁸ Ebru Gökteke, *A.g.e.*, s. 119

¹⁶⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 08.09.1987, s.3

¹⁷⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.10. 1987, s.4

¹⁷¹ Ebru Gökteke, *A.g.e.*, s. 119

Sovyetler Birliği dokuz ay içerisinde tüm birliklerini geri çekeceğini kabul etmiştir. Ayrıca mültecilerin ülkeye geri dönüşünün ve her iki ülkenin de askerî yardımları durdurmasını kapsayan anlaşmanın garantörleri SSCB ve ABD olarak kabul edilmiştir.¹⁷²

Afganistanlı Mücahitlerin Peşaver’de kurarak dünyaya duyurduğu Afgan Geçici Hükümetinin Başbakanı Mühendis Ahmet Şah, Türk gazetecilerle gerçekleştirdiği bir görüşmede; Türkiye Cumhuriyeti’ne bir çağrı yaparak kendilerini tanıma talebinde bulunmuştur.¹⁷³

5.8.4. İşgalin Sonu (1988-1989)

Afganistan’daki karışıklığın askeri yöntemler kullanarak çözülemeyeceğini SSCB’nin askeri liderliği çok çabuk anlamıştır. Aslında askeri birlikleri geri çekip, Afgan sorununa siyasi çözüm bulma konusu işgalin hemen arkasından 1980 yılında tartışılmaya başlanmış olsa da, bu konuda ciddi bir adım atılamamış ve Afganistan’da bulunan ve sınırlı sayıda olduğu iddia edilen birlikler belirlenmiş bir hedefleri olmadan ve ne yapacaklarını bilemeden, amaçsızca çatışmaya devam etmişlerdir.

Başlarda, yapılan operasyonlar ile ilgili gelen askeri raporlar, Sovyet Ordusunun bu konuda hiç eğitim almadığını, yani dağlık arazide küçük ve tespit edilemeyen Mücahit hedeflerine karşı savaşmanın ne kadar zor olduğunu sık sık dile getirmiştir. Sovyet subayları, Amerika’nın Vietnam’da yaşadıkları konulara benzer konuları açıkça ve sık sık dile getirmeye başlamışlardır.

Gorbaçov, Afganistan işgalinin, beraberinde getirdiği maddi ve manevi külfete değmediğinin farkına varmış, Sovyet ekonomisini Afgan macerası gibi büyük bir yükten kurtarıp rahatlatamaz ve radikal yenilikler yapamazsa, ülkesinin büyük bir girdaba doğru sürükleneceğini anlamıştı.¹⁷⁴ Sovyet lideri “Perestroika”¹⁷⁵ adını alan (yeniden yapılanma) reform programını uygulamaya koyarak ülkesinde büyük bir

¹⁷² Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 63; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 29, Cenevre görüşmelerinde de Afgan Mücahitlerinin temsilcisi yoktu. Karar ABD, Rusya ve Pakistan arasında alınmıştı; Richard Weitz, , "Moscow's Endgame in Afghanistan", *Conflict Quarterly*, Kış 1992, New Brunswick Üniversitesi, New Brunswick Kanada, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCS/article/viewFile/14999/16068> s.1

¹⁷³Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 26.06. 1988, s.3 ve10

¹⁷⁴ Svetlana Savranskaya, *Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs*, George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi, (National Security Archive), 9 Ekim 2001, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html> , s. 3

¹⁷⁵ Ebru Gökteke, *A.g.e.*, s. 119

değişim başlatmış, dışarıda da Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giriştiği en büyük askeri macerayı da bitirme kararı almıştı.

28 Temmuz 1986 tarihinde Sovyet lideri Mihail Gorbaçov Sovyet birliklerinin şartlar oluşursa yıl sonuna kadar geri çekilebileceklerini açıklamıştır.¹⁷⁶

Gorbaçov'un bu kararı vermesinde; öncelikle 1986 Eylül ayından itibaren ABD'nin Mücahitlere Stinger füzelerini vermeye başlaması sonrasında, Sovyetler'in Afganistan'da savaş uçağı ve helikopteri zayıatı iki-üç misli artmıştır. Kolayca taşınabilen ve omuzdan atışlenebilen Stinger füzeleri ile MIG savaş uçakları ve Rus helikopterlerini düşürmek çok kolay bir hale gelmiştir.¹⁷⁷ Tabidir ki bu gelişme savaşın dengesini Sovyetlerin aleyhinde bariz bir şekilde değiştirmiştir.

Daha sonra ise Moskova olumlu bir adım atmış ve Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Ada Mişin Sovyet birliklerinin Afganistan'dan 12 ay içerisinde geri çekilmesi konusundaki problemlerin büyük oranda çözümlendiğini, sadece çekilme takviminin tam belirlenmediğini açıklamış, Cenevre'de konu ile ilgili yapılan yeni tur görüşmelerin anlaşmayla sonuçlanmasını istediklerini söylemiştir.¹⁷⁸

1988 yılı başlarına gelindiğinde ise, 1979'daki Afgan işgalinin yapılması lehinde oy kullanan Sovyet Politbüro üyelerinden Kosigin, Suslov, Andropov, Çernenkov, Pelşeyev ve Ustinov ölmüş, Kirilenkov, Romanov, Tikhonov, Grişin ve Kunayev de emekliye ayrılmış böylece işgali sona bitirmeye muhalefet edebilecek bütün isimler ortadan kaybolmuştur. Bu faktör de Gorbaçov'un işi çok kolay halledebileceği bir hale getirmiştir. Bununla birlikte Gorbaçov, 1985-88 yılları arasında üç yıl boyunca yaptığı tüm konuşmalarının satır aralarında işgali sona erdirmekten söz etmiş, Sovyetler Birliği içindeki etkili güçleri Afganistan'dan geri çekilme fikrine alıştırmaya çalışmıştır. Ancak Sovyet liderinin, Afgan işgalini tarihin sayfalarına gömen kararı, 1988 Şubat ayında açıklanmıştır.

Gorbaçov 8 Şubat 1988 tarihinde Afganistan konusunda bir açıklama yapmak için Sovyet televizyonunda canlı yayına katılmıştır. Gorbaçov burada yaptığı konuşmada, Afganistan'la Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğinin süreceğini ve Necibullah rejimine Sovyet desteğinin devam edeceğini uzun uzun anlatmış, daha sonra da bu ülkedeki Sovyet askerî birliklerini geri çekmeye karar verdiğini açıklamıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Ludwig W Adamec, *A.g.e.*, s. 61

¹⁷⁷ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.213; David N Gibbs, *A.g.e.*, s. 237

¹⁷⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 07.01.1988, s.4

¹⁷⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.214

Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'un, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal'a, Ankara'ya gelen özel temsilcisi Victor Popov aracılığıyla özel bir mesaj gönderdiği öğrenilmiş, Popov'un Özal ile görüşükten sonra bir basın toplantısı yapacağı bildirilmiştir.¹⁸⁰

Afganistan Devlet Başkanı Necibullah ve Sovyet Dışişleri Bakanı Şevardnadze ortak yaptıkları açıklamada: “Cenevre’de sürdürülen barış görüşmelerinin sonucu ne olursa olsun, Afganistan’daki Sovyet birliklerinin mutlaka geri çekileceğini” bir kez daha ifade etmişlerdir. Bu arada New York Times gazetesi de: “Afganistan’da bulunan Sovyet askerlerinin geri çekilme hazırlıklarına başladığını”, Rus Pravda gazetesi ise: “Sovyet birliklerinin kesin olarak geri çekilmesi için alınan açıklama kararının Kabil’de yapılan toplantıdan sonra alındığını” duyurmuştur.¹⁸¹

Afganistan’daki Sovyet birliklerinin 15 Mayıs 1988 tarihinden itibaren geri çekilmeye başlayacağını belirten Gorbaçov, geri çekilme işleminin 10 ay süreceğini de eklemiştir.¹⁸²

Sovyetlerin yeni Glasnost “açıklık” politikası dâhilinde Kremlin’in üç numarası Lev Zalkov ilk kez Batılı gazetecilerle yapılan serbest görüşmede, Afganistan konusuna da değinmiş: “Afganistan’dan geri çekilme kararının alınmış olduğunu; bunu Batıya ya da başka çevrelere şirin görünmek için değil, Afgan-Sovyet halkları arasındaki ilişkileri normale döndürmek için yaptıklarını” ifade etmiştir.¹⁸³

Gorbaçov’un bu tarihi kararı dünya başkentlerinde, özellikle de İslamabat ve Washington’da büyük sevinç yaratmış, Pakistan’daki mülteci kamplarında bulunan milyonlarca Afgan vatandaşı, Sovyet liderinin kararını coşkuyla dans ederek kutlamışlardır. Çoğu kimse, yanılarak artık Sovyetler geri çekilme kararı aldığı için, Afgan sorununun da çok kısa bir süre içinde çözüme kavuşacağını düşünmeye başlamıştır.¹⁸⁴

Gorbaçov’un açıklamasıyla harekete geçen Pakistan ve ABD derhal Sovyetler Birliği ile görüşmelere başlamış, Cenevre’de BM’nin gözetiminde yapılan bir düzine görüşmeden sonra taraflar anlaşmaya varmışlardır. Ve 15 Nisan 1988 tarihinde

¹⁸⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 27.02.1988, s.12

¹⁸¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.04.1988, s.4

¹⁸² Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.214

¹⁸³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 29.03. 1988, s.4

¹⁸⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.214

Cenevre’de Pakistan, Afganistan, ve ABD arasında Afgan işgalini sona erdiren dört anlaşma imzalanmıştır.¹⁸⁵

Cenevre’de uzlaşmaya varılan anlaşmaların birincisi, Afganistan ile Pakistan arasında imzalanmış ve tarafların artık birbirlerinin içişlerine karışmaması konusunda bir karara varılmıştır.

Cenevre’de imzalanan ikinci anlaşma ise “Uluslararası Garantilerle İlgili Bildiri” ismini taşıyan bir anlaşma olmuştur. Garantör ülkeler olarak, bu anlaşmaya SSCB ve ABD imza atmış, anlaşmada garantör ülkelerin, Pakistan ile Afganistan’ın içişlerine hiçbir müdahalede bulunmayacağı ve iki ülke arasında imzalanan karşılıklı ilişkiler konusundaki anlaşmanın yükümlülüklerine saygı göstereceklerini belirtmişlerdir.¹⁸⁶

Üçüncü anlaşma ise, Afgan mültecilerin gönüllü olarak ülkelerine geri dönmesi konusunda imzalanmıştır. Anlaşmaya, Pakistan ile Afganistan imza atmışlar, anlaşmada ayrıca Pakistan toprağında barınan Afganlı mültecilerin geri dönüş koşulları üzerinde durulmuş ve buna göre de hiçbir mültecinin ülkesine gitmeye zorlanmaması, geri dönüşün kişisel isteğe bağlı olması kararlaştırılmıştır.

Dördüncü anlaşma ise, Sovyet birliklerinin Afganistan’dan geri çekilmesi ile ilgili olarak yapılmıştır. Buna göre, geri çekilme işleminin Afganistan’la Sovyetler Birliği arasında varılan mutabakat doğrultusunda kademe kademe gerçekleştirilmesi ve 10 ay içinde tamamlanması kararlaştırılmıştır. Anlaşma doğrultusunda 15 Ağustos 1988 tarihine kadar Sovyet birliklerinin yarısının, 15 Şubat 1989’da ise tamamının Afganistan’ı terk etmiş olması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁷

Moskova’da bir araya gelen Sovyet lideri Gorbaçov ve Amerika Dışişleri Bakanı George Schultz’un görüşmelerinin çok olumlu geçtiği, Gorbaçov’un “Afganistan’da barışın sağlanması ve komşularıyla iyi ilişkileri olan bağlantısız bir Afganistan yaratılması için her türlü gayretin gösterildiğini” söylediği açıklanmıştır.¹⁸⁸

Bu arada, Rus Komünist Parti yayın organı Pravda gazetesi, “Pakistan Devlet Başkanı Ziya-Ül-Hak’ı Afgan Mücahitlerini kışkırtarak Cenevre Anlaşması’nı ihlal etmek ve savaşı sürdürmekle” suçlamıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Emin Demirel , A.g.e., s. 29, Cenevre görüşmelerinde de Afgan Mücahitlerinin temsilcisi yoktu. Karar ABD, Rusya ve Pakistan arasında alınmıştı; Richard Weitz, A.g.e., s.1

¹⁸⁶ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.214

¹⁸⁷ Amin Saikal, *Modern Afghanistan a History of Struggle and Survival*, Londra, 2004, s.199

¹⁸⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.02. 1988, s.4

¹⁸⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 06.06.1988, s.4

Cenevre Anlaşmaları ile Sovyet işgali fiilen bitmiş, ancak Gorbaçov'un "kanayan bir yaraya"¹⁹⁰ benzetmiş olduğu "Afgan sorunu" henüz çözülmemiştir. Daha doğrusunu ifade etmek gerekirse 1980'li yıllarda dünyanın gündeminde çok önemli bir yer tutan bu sorunu çözmek için oluşan mükemmel fırsat elden kaçırılmıştır.

Cenevre'de Afganistan'ın kaderine yön veren anlaşmalar imzalanırken, üzücü bir şekilde, Afgan Mücahitlerini ya da Pakistan ve İran'da yaşayan 5 milyonu aşkın mülteciyi temsil etmesi için kimse çağırılmamış, yani bütün mücadele yok sayılmıştır. Bir başka deyişle, Afgan halkı kendi yakın geleceğini ilgilendiren bir konuda yine devre dışı kalmıştır.

Cenevre Anlaşmaları, Kremlin'in Afganistan'daki birliklerini "onurlu" bir şekilde geri çekmesini sağlayan bir araçtan başka bir şey olmamıştır.¹⁹¹

Sovyet bilim adamı ve insan hakları savunucusu Andrei Saharov, Gorbaçov'un aldığı geri çekilme kararının ve yaptığı reformların Afganistan sorununa çözüm sağlamadığını iddia etmiştir.¹⁹²

Sovyet Ordusunun geri çekilmesi dışında hiçbir şey değişmemiş, her şey eskisi gibi devam etmiştir. Örneğin, Afgan hükümet kuvvetleriyle Mücahitler arasındaki çatışmalar son hızıyla sürmüştür.¹⁹³

Mücahitlerin Afganistan'ın ikinci büyük kenti olan Kandahar'da saldırılarının şiddetini arttırması üzerine Sovyet birliklerinin havaalanına çekildiği ve orada sıkıştığı bildirilmiştir.¹⁹⁴

Pakistan ile ABD "ne olursa olsun yeter ki Sovyetler çekilsin" mantığıyla hareket ettiklerinden dolayı da Cenevre'de yapılan görüşmelerde alttan alarak, Sovyetlere gereğinden fazla ödün vermişlerdir. Bu sebeple de, görüşmeler esnasında Afganistan'da iktidarı elinde bulunduran komünist rejimin kaderinin ne olacağı konusuna hiç değinilmemiştir. Tam tersine Cenevre'de bu konuda da bir karara varılması çok gerekli bir durumdur. Eğer o görüşmeler sırasında işgalin son bulmasıyla birlikte Kabil'deki Sovyet güdümündeki yönetim feshedilip, Afgan halkının seçeceği bir ulusal birlik hükümetinin kurulması konusunda da anlaşmaya varılmış olsaydı, belki

¹⁹⁰ Amin Saikal, *A.g.e.*, s. 199; William Blum, *A.g.e.*, s. 11

¹⁹¹ Amin Saikal, *A.g.e.*, s.199; Richard Weitz, *A.g.e.*, s.1

¹⁹² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12.11. 1988, s.4

¹⁹³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.215

¹⁹⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 22.06. 1988, s.4

de Afganistan bugün içinde bulunduğu iç savaşa ve kardeş kavgasına sürüklenmemiş olacaktı.¹⁹⁵

1988 yılında Afganistan'dan birliklerin çekilmeye başlaması kararı alınmasına paralel olarak SSCB özel kuvvetlerinden bir birlik, Tuğgeneral A. G. Gaponenko komutasında görev yapmaya başlamıştır. Görevleri ise Kandahar Gazne, Gardez, Celalabat gibi kritik bölgelerde Afgan silahlı kuvvetlerinin acil ihtiyaçlarını üç ay kadar karşılayacak ikmal malzemesini depolamak olmuştur.¹⁹⁶

Afganistan'ın Kandahar kentinde Mücahitlerin havaalanına yaptıkları saldırıya karşılık vermek isteyen Afgan Hava Kuvvetlerine ait uçakların yanlışlıkla bombalandığı hastanede 100 kişinin öldüğü bildirilmiştir.¹⁹⁷

Bu arada, 7 Mücahit grubunun lideri Yunus Halis, Sovyet yanlısı yönetime bağlı Müslümanlarla ortak hükümet kurabileceklerini, yalnız geçici hükümette devlet başkanlığını ittifakın üstlenmek istediğini açıklamıştır.¹⁹⁸

Sovyetlerin, Afganistan'dan geri çekilmeye başlayacakları 15 Mayıs 1988'den işgalin son bulacağı 15 Şubat 1989 tarihine kadar 10 ay boyunca uygulamaya koymuş oldukları yeni plan şu ayrıntıları kapsamıştır:

“İlk olarak, Necibullah rejimi askeri ve siyasi açıdan mümkün olduğunca takviye edilecek,

Planın ikinci aşamasında Afgan Mücahitlerini destekleyen en önemli ülke olarak Pakistan sabotajlarla ve suikastlarla istikrarsızlığa sürüklenecek,

Üçüncü olarak, Pakistan ile ABD'nin Cenevre Anlaşmaları'na uymadıkları konusunda propaganda yapılarak, dünya kamuoyunun Sovyetlerin yanında yer alması sağlanacak,

Son olarak da, Mücahitler arasındaki iç çekişmeleri ve anlaşmazlıkları körüklemek için diplomatik yollardan yararlanılacaktı.”

Sovyetler, Afganistan'dan geri çekilme aşaması için hazırlamış oldukları bu planı becerikli bir şekilde uygulamışlardır. Sovyetler planın ilk aşaması uyarınca, Necibullah rejimini askeri ve siyasi açıdan takviye etmek için harekete geçmişlerdir.

¹⁹⁵ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.215

¹⁹⁶ Aleksandr Antonovich Lyakhovskiy, "Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul, December 1979", *Cold War International History Project, Working Paper Number 41*, Ocak 2007, <https://www.wilsoncenter.org/publication/inside-the-soviet-invasion-afghanistan-and-the-seizure-kabul-december-1979>, s. 35

¹⁹⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 23.11. 1988, s.4

¹⁹⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13.02. 1988, s.

Sovyetler, bölünen Halkilerle Perçemler arasında birliği sağlamanın zor olduğunun farkına varmış, bu sebeple de, Devlet Başkanı Necibullah'a düşmanlığıyla tanınan Halki liderlerden birkaçını tasfiye etmişlerdir. Örneğin, 1988 Ekim ayında Halki fraksiyonuna bağlı İçişleri Bakanı Seyid Muhammed Gulabzoi görevden uzaklaştırılmış, Moskova'ya büyükelçi olarak gönderilmiştir. Gulabzoi'nin bakanlığı döneminde İçişleri Bakanlığına bağlı polis teşkilatı "Sarandoy", Parçamilerin denetiminde olan istihbarat örgütü KHAD'a karşı dengeyi sağlayan önemli bir Halki üssü olmuştur. Gulabzoi'den sonra sıra ordudaki bazı yüksek rütbeli Halki komutanlara gelmiş, onlar da görevden alınmış ve SSCB'ye gönderilmişlerdir. Buna paralel olarak, Devlet Başkanı Necibullah'ı koruyan Cumhurbaşkanlığı muhafızlarının sayısı da arttırılmıştır. Bu şekilde, Necibullah rejimine içeriden gelmesi muhtemel tehlikeler büyük ölçüde önlenmiştir.¹⁹⁹

Sovyetler Birliği, bir taraftan Mücahitleri ve onları destekleyen ülkeleri zayıflatmak için çeşitli yöntemleri uygulamaya koymuş, diğer taraftan da Afganistan'daki birliklerini geri çekme işlemini de başlatmıştır.²⁰⁰

Sovyetler ilk olarak, geri çekildikten sonra daha büyük problemlerle karşılaşmamak maksadıyla, Necibullah rejimini siyasi açıdan çeşitli takviyeler yaparak güçlendirmiş ve askeri açıdan da bazı tedbirler alarak uygulamaya başlamıştır. Gitmek üzere iken Mücahit üslerine karşı yoğun bir hava bombardımanı da gerçekleştirmiş olan Sovyetler, Afgan Mücahitlerini destekleyen ülkelerin başında gelen Pakistan'da da çeşitli suikastlar ve sabotajlar düzenlemiştir. Bu arada Ziya-ül Hak ve Pakistan Ordusuna bağlı yüksek rütbeli birçok komutanın yanı sıra Amerikan Büyükelçisi Arnold Raphel'in de içinde bulunduğu hava kuvvetlerine bağlı C-130 Herkül tipi uçak havada güçlü bir patlama sonucunda düşmüş, uçaktan kurtulan olmamıştır. Sovyetler bir taşla iki kuş vurmuş, hem Afgan Mücahitleri en büyük destekçilerini kaybetmiş hem de Ziya-ül Hak'ın öldürülmesiyle Mücahitlere karşı antipatisiyle tanınan Pakistan Halk Partisi (PPP)'nin iktidara gelmesi için önündeki siyasi engel de ortadan kaldırılmıştır. Sonuç olarak Pakistan'da yapılan ilk genel seçimlerde zafer bu partinin olmuştur. Bu arada Sovyetler, Mücahitler arasındaki iç çatışmaları alevlendirmek için de gereken her şeyi yapmıştır.

Halkilerle Parçamiler Sovyetler olmayacağı için ayrıca Mücahitlerin de kendilerini yok edeceklerini bildiklerinden dolayı can derdine düşmüş ve barışmışlardır.

¹⁹⁹ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.216

²⁰⁰ Yavuz Selim, *Ah Afganistan*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara Aralık 2003, s. 129

Sovyetler Necibullah rejimini siyasi açıdan bu şekilde güçlendirmiş, sonra artık askeri tedbirleri almanın zamanı gelmiş, öncelikle hükümet denetiminde bulunan büyük kentlerin çevresinde düzenlenen güvenlik kuşakları takviye edilerek daha fazla genişletilmiştir. Bu tedbirle, Mücahitlerin kentlere baskın yapması güçleştirilmiştir. Ondan sonra Sovyetler Afganistan’da 14 Mayıs 1988 tarihinde General Boris Gromov’un yaptığı açıklamaya paralel olarak bir milyar dolar değerinde silah ve cephaneyi Afganistan’da bırakmışlar, ilaveten daha yeni ve modern silahlar göndereceklerini de açıklamışlardır. Bu modern silahların içine güdümlü Scud-A ve B tipi füzeler ve MIG-27 savaş uçakları da dâhil edilmiştir.²⁰¹

Geri çekilen Sovyet birliklerinin boşalttığı Celalabad kentindeki garnizonu ele geçirmek maksadıyla saldırılarını sıklaştırdığı ve Celalabat’a giden yolları kapattıkları bildirilmiştir.²⁰²

Sovyetler Afganistan’dan geri çekilirken direnişi bastırmak maksadıyla Mücahit üslerine karşı yoğun bir bombardıman yapmışlardır. Bunlardan birisi de 23 Ocak 1989 tarihinde ünlü Mücahit komutanı Ahmed Şah Mesud’un üslendiği bölgeye yapılmış, saldırı esnasında Salang Tüneli’nin yakınlarında bulunan birçok köy yerle bir olmuş ve binlerce kişi de ölmüş veya yaralanmıştır.

Planın ikinci aşamasını gerçekleştirmek maksadıyla, Sovyetler geri çekilmeye paralel olarak Pakistan’da çok sayıda sabotaj ve suikast eylemi yaptırmışlardır. Pakistan toprakları, Cenevre Anlaşmaları’nın imzalanması öncesinde de defalarca Sovyetlerin hava sahasını ihlal ederek yaptığı saldırıların hedefi olmuş, çok sayıda mülteci kampları ve Mücahit üsleri bombalanmıştır. Bundan dolayı BM, Pakistan’ın Peşaver yöresini orada çalışan görevlileri için birinci derecede tehlikeli bölge olarak duyurmuştur.

Cenevre Anlaşmaları imzalanmadan sadece beş gün önce, yani 10 Nisan 1988 tarihinde Pakistan’ın Rawalpindi kenti yakınlarında bulunan ve Amerika’nın Afgan Mücahitleri için gönderdiği silahların depolandığı Ojheri askerî üssünde büyük bir patlama meydana gelmiş, bu patlama sonrasında silah eksikliğinden dolayı Mücahitlerin planladığı çok sayıda operasyon iptal edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak Washington’da açıklama yapan Amerikalı üst düzey bir yetkili, Pakistan’daki patlamanın “büyük bir lojistik kayıp” olduğunu belirtmiştir.

²⁰¹ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.217

²⁰² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 21.05. 1988, s.4

Pakistan'ı etkileyen en büyük olay ise, 17 Ağustos 1988 tarihinde yaşanmıştır; hava kuvvetleri envanterinde bulunan C-130 Herkül tipi uçakla ülkenin güneyindeki Bahawalpur kentine giden ve yanına Pakistan Ordusuna bağlı yüksek rütbeli birçok komutanın yanı sıra Amerikan Büyükelçisi Arnold Raphel'i de almış Ziya-ül Hak'ın uçağı İslamabat'a geri dönerken kalkıştan yaklaşık 10 dakika kadar sonra havada infilak etmiştir. Ziya-ül Hak'la birlikte seyahat eden yolculardan sağ kurtulan olmamıştır. Amerika'dan gelen hava kuvvetleri kaza/kırım uzmanlarının Pakistanlı meslektaşları ile birlikte yaptıkları incelemeler neticesinde, uçağın arka ve orta hidrolik sistemleri ile oynanarak bir sabotaj yapıldığı tespit edilmiştir.²⁰³

Gizlice yapılan bu suikast en çok Rusların işine yaramıştır. Sovyetler bir taşla iki kuş vurmuş, hem Afgan Mücahitleri en büyük destekçileri olan Ziya ül-Hak'ı kaybetmiş hem de Ziya-ül Hak'ın ortadan kalkmasıyla Mücahitlerin faaliyetlerine nefretle bakan Pakistan Halk Partisi (PPP)'nin önündeki siyasi engel de kaldırılmıştır. Gerçekten Pakistan'da daha sonra yapılan ilk genel seçimleri bu parti kazanmış, Mücahitlerin işleri de zorlaşmıştır. Bu sırada Sovyetler Birliği, Mücahitler arasındaki çatışmaları arttırmak için elinden gelen herşeyi yapmaya devam etmiştir. Çünkü geride bıraktığı rejimin ancak bu şekilde ayakta kalabileceğini hesaplamıştır.²⁰⁴

Afgan Mücahitlerine işgal sırasında en büyük maddi manevi yardım ile desteği Ziya-ül Hak sağlamış, onun ölümü bu desteği bitirdiği gibi Sovyetlerin çekilmesinden sonra Pakistan politikasında bir karmaşa oluşmasına da neden olmuş, Ziya-ül Hak'tan sonra devlet başkanlığına seçilen Senato Başkanı Gulam İshak Han ise onun yerini dolduramamıştır.

Daha sonra 1988 Kasım ayında yapılan genel seçimlerde ise bu boşluğu iyi bir şekilde dolduran Pakistan Halk Partisi ezici bir çoğunlukla iktidarı ele geçirmiş ve Parti Genel Başkanı Benazir Butto başbakan olmuştur. Daha Sovyet işgali sona ermeden Butto'nun Pakistan'da başbakan seçilmesi Afgan Mücahitlerinin rahatını kaçırmış, İslamabat'ın Afganistan politikasının ne olacağı kestirilememiştir.

Sovyetler Afganistan için hazırladıkları planın üçüncü safhasını uygulamaya koyarak, Pakistan ile ABD'nin Cenevre Anlaşmaları'na uymadıkları yönünde uluslararası ortamda çok yoğun bir propaganda faaliyetine başlamışlardır. Her ne kadar propaganda olarak ifade edilse de gerçekte bu iddialarda doğruluk payı vardır. Çünkü

²⁰³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.217

²⁰⁴ Yavuz Selim, *A.g.e.*, s.129

Pakistan ile ABD Mücahitlere yaptıkları yardımı henüz durdurmamışlardı. Fakat bunun yanında, Sovyetler Birliği de anlaşmaların hiçbirine uymamış, mesela Afganistan'a Sovyet askerî yardımının devam ettiğini gizleme ihtiyacı dahi duymamıştır. Lakin Sovyet propagandası dünya kamuoyu önünde, özellikle de Batı kamuoyunda Amerika'yı zor durumda bırakmış, Pakistan ile ABD çok kısa süre içerisinde Cenevre Anlaşmaları'nın sadece Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da uğradığı yenilgiyi gizlemek için kılıftan başka bir şey olmadığını anlamışlardır.²⁰⁵

Bu arada, 7 Mücahit grubunun lideri Yunus Halis, Sovyet yanlısı yönetime bağlı Müslümanlarla ortak hükümet kurabileceklerini, yalnız geçici hükümette devlet başkanlığını ittifakın üstlenmek istediğini açıklamıştır.

Afgan Mücahit İttifakının lideri Burhaneddin Rabbani ABD'ye yaptığı resmi ziyaret esnasında, BM'de yaptığı konuşmada, SSCB ile harp esirleri konusunda doğrudan temaslar kurulacağını, görüşmelerin teknik heyetler aracılığıyla yakın bir tarihte başlayacağını bildirmiştir.²⁰⁶

Sovyetlerin geri çekilme sırasında uyguladıkları son taktik faaliyet de, Mücahitler arasındaki çatışmaları arttırmak için diplomatik yollara başvurmak olmuş, farklı Mücahit gruplarıyla görüşmeler yapmışlardır. İlk görüşme 27 Kasım 1988'de İslamabat'ta gerçekleşmiş, iki Mücahit ve iki Sovyet temsilcisinin katıldığı toplantıda Mücahitlerin elinde bulunan Sovyet esirleri konusu görüşülmüş fakat elle tutulur bir sonuca ulaşılamamıştır. Sovyet Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı Yuli Vorontsov, önce 1988 Aralık ayı başlarında Arabistan'ın Taif kentinde, daha sonra 1989 Ocağında İslamabat'ta Afgan Mücahitleriyle iki görüşme daha yapmış ayrıca Roma'ya giderek eski Afgan Kralı Zahir Şah'la da görüşmüştür. Sovyet diplomatı en son Tahran'a giderek, Afgan Şii örgüt liderleri ile de görüşmelerde bulunmuştur. Fakat bu görüşmelerin hiçbirinden bir sonuç alınamamıştır. Zaten bu görüşmelerden bir sonuç alınmasını onlar da beklememiştir çünkü Sovyetler görüşmelerde Mücahit gruplarına farklı teklifler yaparak onların arasında yaşanan çatışmaları arttırmayı planlamışlardır. Esasen Mücahitler de kısa zamanda Sovyetlerin bu taktiğini fark etmiş ve görüşmeleri kesmişlerdir.²⁰⁷

²⁰⁵ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.218

²⁰⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 12.11. 1988, s.4

²⁰⁷ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.218

5.8.5. Sovyetler'in Afganistan'ı Terk Edişi

Afganistan'daki savaşın Sovyet i politikasında da çok önemli bir tesiri olmuştur. Savaş, komünist parti yönetimini sorgulamaya başlayan, sevilmeyen ve gayri meşru hale getiren en önemli etkenlerin başında gelmiş, sivil toplum oluşumları işgale karşı Afganistan'da savaşmış eski askerleri de kullanarak, tepki gösterileri ve protestolar yapmaya başlamışlardır. İşgalci olarak görüldükleri ve amaçları da kafalarına yatmadığı için ordunun da morali giderek bozulmuştur. Muhalefetin sivrilerek en göze batan ismi ve insan hakları eylemcisi akademisyen Andrei Sakharov, Afganistan'da Sovyet Ordusunun yaptığı vahşeti açıkça kamuoyuna duyurmaya başlamıştır. Bunun yanında Afganistan'da İslama karşı savaştığı artık iyice açığa çıkan Sovyet Ordusunun bu görüntüsü, SSCB'nin birer sosyalist ülkesi olan Merkezî Asya Cumhuriyetleri'nde İslami köktendinci faaliyetlerin hızlı bir şekilde artmasına ve Çeçenistan'daki bağımsızlık hareketinin güçlenmesine sebep olmuştur. O zaman gelişen her iki hareket de Rusya'nın karşısına en önemli tehdit olarak çıkmaya devam etmiştir.²⁰⁸

Afganistan savaşı Sovyetler Birliği'nin tarihinde kaybettiği ilk savaş değildi. Fakat son savaşı olmuştur.²⁰⁹

Bu arada Afganistan Dışışleri Bakanı Abdl Vekil Mücahitlere nerede olursa olsun, önkoşulsuz veya şartsız, doğrudan veya dolaylı görüşme çağırısı yapmıştır.²¹⁰

Sovyet Ordusu Afganistan'ı işgal ettiğinde; Afganistan'ı çok hafife aldığını, bu görev için yeterli hazırlığı yapamadığını ve planlamanın da yeterli yapılamadığını çabucak kavramıştır. Başlangıçta şehirleri ve önemli kuruluşları korumak olarak tasarlanmış olan görev kısa bir sürede kendisini büyük çapta çatışmaların içine çeken bir savaşa dönüşmüş ve zamanla büyümeye devam etmiştir. Çoğunluğunu ihtiyatların yani yedek askerlerin oluşturduğu birlikler, mevcut Afgan Ordusuna firarlar ve disiplinsizlik nedeniyle güvenilmediği için, öncelikle isyancılara karşı savaşmak için direk cepheye gönderilmişlerdir.²¹¹

²⁰⁸ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.2

²⁰⁹ Odd Arne Westad, "Concerning the situation in 'A':New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan", *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997, s. 131

²¹⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 11.12. 1988, s.4

²¹¹ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.2

Bu arada SSCB Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı Yuli Vorontsov, Rusların geri çekilme için kabul ettiği şartların değiştiğini, bunun da tehlike yarattığını, bu nedenle çekilmenin gecikebileceğini belirtmiştir.²¹²

Daha sonra Afganistan'daki Sovyet birliklerinin komutanı General Boris Gromov Sovyet birliklerinin geri çekilmesinin 15 Şubat 1989 tarihinde tamamlanacağını açıklamıştır.²¹³

Neyse ki tehditler gerçekleşmemiş, 15 Şubat 1989 günü Mezar-ı Şerif'in Hayratan Limanı'nı Özbekistan'ın Termez kentine bağlayan köprü üzerinde bir tören düzenlenmiş, Afganistan Devlet Başkanı Necibullah'ın da katıldığı törende Afgan-Sovyet dostluğu konusunda konuşmalar yapılmış, daha sonra da Afganistan'daki Sovyet birliklerinin komutanı General Boris Gromov, köprüden Afganistan'ı terk eden son işgalci Sovyet askeri olarak Sovyet toprağına geçmiştir.²¹⁴

Afganistan'daki son Sovyet askerleri de ülkeyi terk ederken Sovyet Komünist Partisi yayın organı Pravda gazetesi: “bundan sonra hiçbir Sovyet askerinin parlamentonun onayı alınmadan ülke dışına savaşılmaya gönderilmeyeceğini” yazmıştır. Ayrıca Afganistan'ın yeni bir kargaşaya sürüklendiği, Mücahitlerin paramparça olduğu, Şura toplantısında ortaya çıkan Şii-Sünni tartışmasının giderek büyüdüğü ve Mücahitler arasında her an silahlı çatışma çıkabileceği bildirilmiştir.²¹⁵

Sovyet askerlerinin tümünün Afganistan'dan çekilmesinden sonra Mücahitlerin Kabil'i kuşattığı ve saldırı hazırlığı içinde oldukları bildirilmiştir.²¹⁶

Sami Kohen köşesinde, Sovyetlerin geride kalan 50 bin mevcutlu kuvvetlerinin tamamen çekilmesine üç hafta kala, ülkedeki zor durumu şu şekilde yorumlamıştır:

“Kabil'in etrafı Mücahitler tarafından kuşatılmış, bu da yiyecek, yakacak ve diğer malzemelerin ikmalini zorlaştırdığından insanlar açlık ve soğuktan ölmeye başlamıştır. Sovyetler giderayak risk almak istemediklerinden operasyonları durdurmuş, hatta dönüş yollarının Mücahitler tarafından tutulma ihtimali olduğundan birliklerini nasıl çekeceklerini bulmanın telaşına düşmüşlerdir. Sovyetler geri çekildikten sonra komünist rejimin devam etmesini istemelerine rağmen bu zor görünmeye başlamış ve

²¹² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 11.01. 1989, s.4

²¹³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 16.01. 1989, s.4

²¹⁴ Esedullah Oğuz, A.g.e., s.219; Yağmur Atsız, *Amerika'nın Afganistanları*, Ankara Mart 2002, s. 212; Gökem Kızılkayak, *Kabil, Hayalet Şehir*, Atlas Dergisi, Sayı 158, İstanbul, Mayıs 2006, s. 109; Ebru Gökteke, A.g.e., s. 119

²¹⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 16.02. 1989, s.4

²¹⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 15.02. 1989, s.1

alternatif olarak düşündükleri içinde komünistlerin de olacağı toplumun tüm kesimlerini kapsayacak geniş tabanlı bir hükümet kurma işini de halledememişlerdir. Bu nedenle ayrılırken yanlarında Mücahitlerin kesinlikle yaşatmayacakları değerlendirilen Necibullah ve adamlarını da götürüp götürmeyecekleri de belli olmamıştır. Ayrıca Mücahit grupları arasındaki çatışmaların ve fikir ayrılıklarının ülkeyi nasıl bir uçuruma sürükleyeceği de belli olmamıştır.”²¹⁷

Günlerdir Mücahitlerin kuşatmasında olduğundan dolayı yiyecek ve yakıt sıkıntısı çeken Kabil’e, Mücahitlerin temel gıda maddesi getirip ücretsiz dağıtacağını ve bu arada halkın da Mücahitlere yardımcı olmasının istendiği öğrenilmiştir.²¹⁸

Afganistan’ın Celalabad kentini kuşatan Mücahitler ile Afgan Ordusu arasında çok kanlı çatışmalar yaşandığı açıklanmıştır.²¹⁹

Mehmet Ali Birand köşe yazısında Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra asıl mücadelenin şimdi başladığını, hükümet kuvvetlerinin Ruslardan alınan silahlarla direnişinin güçlendiğini, Sovyetlerin 40-50 bin civarında olduğu değerlendirilen komünistleri de silahlandığını, bunun karşısında ise Mücahitlerin aralarında bölünme ve çatışmalar olduğu için etkinlik sağlayamadığını, Necibullah Hükümetinin uzun süre düşmeyebileceğini yazmıştır.²²⁰

Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov’un Afganistan sorununa çözüm bulmak maksadıyla ABD Başkanı George Bush’tan yardım istediği, bu konuda bir mektup yazarak Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Aleksander Besmertnik ile gönderdiği ayrıca Rusların bu konuda Fransa, Federal Almanya, İngiltere, İtalya, İran, Pakistan ve Çin’den de yardım istediği bildirilmiştir. ABD Başkanı Bush, Sovyetlerin çağrısını geride çok miktarda silah bıraktıkları gerekçesiyle reddetmiştir.²²¹

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Pakistan Başbakanı Benazir Butto ile görüşükten sonra geçici Afgan Hükümeti liderleri Devlet Başkanı Nabi Muhammedi ve Başbakan Ahmet Şah ile görüşmüş, onları desteklediklerini, tanınma isteğini de hükümete ileteceğini açıklamıştır.²²²

1979 yılında da Sovyetlerin Afganistan’ı işgaline karşı olduğunu bildiren ve terslenen komutanların arasında olan General Dimitri Volgokonov “geçmişte 3-4

²¹⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.01. 1989, s.4

²¹⁸ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 25.01. 1989, s.4

²¹⁹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 13.03. 1989, s.4

²²⁰ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 18.02. 1989, s.9

²²¹ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 18.02. 1989, s.4

²²² Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19.02. 1989, s.8

kişinin kararı ile gerçekleşen Afganistan işgalinin 15 bin Sovyet askerinin ölümüne sebep olduğunu ve uluslararası gerginliği arttırmaktan başka hiçbir faydası olmadığını” açıklamıştır.²²³

Afganistan’da faaliyet gösteren 7 direniş örgütü temsilcilerinin oluşturduğu 440 kişilik danışma meclisi, yapılan oylama sonucunda geçici hükümetin kurulmasını karara bağlamış, devlet başkanlığına Sıbgetullah Müceddidi’nin ve başbakanlığa da Abdurrahman Resul Sayyaf’ın seçildiği duyurulmuştur.²²⁴

Afganistan’da kurulan geçici hükümetin Dışişleri Bakanı Gulbeddin Hikmetyar’ın, hükümete ait savaş uçaklarının Celalabat’a düzenlediği hava saldırısında camide dua ederken cam kırıklarından hafif yaralandığı bildirilmiştir.²²⁵

Bu arada Afganistan’da ABD ve diğerlerini şaşırtan bir gelişme yaşanmış, tüm devletler Kabil Hükümetinin çökmesini beklerken böyle bir şey olmamış ve komünist rejim Mücahitlerin birbirleriyle anlaşamamasından dolayı iktidarına 1992 yılına kadar devam etmiştir.²²⁶

Bu gelişmelerin sonucu olarak 16 Nisan 1992 tarihinde, aralarında anlaşamayıp birbirleriyle de çatışmaya devam eden gerilla grupları, yavaş yavaş Kabil’e doğru harekete geçtiklerinde Başkan Necibullah istifa etmek zorunda kalmıştır. Gerilla kuvvetleri Kabil’de 28 Nisan tarihinde iktidarı ele geçirmiş ve 14 yıllık Sovyet destekli komünist yönetimi devirmişlerdir. Komünizmin ülkenin başına bela olduğu 1979 yılından itibaren yaklaşık 2 milyon Afganlı ölmüş ve aşağı yukarı 6 milyon kişi ülkeyi terk ederek mülteci durumuna düşmüştür. Sovyetler’in kaybının 14.453 olduğu düşünülürse, Gorbaçov’un “kanayan yara” olarak tanımladığı Afganistan’da asıl yarayı Afgan tarafı almıştır.

On yıllık işgal periyodu incelenecek olursa, Sovyetler Birliği çok sayıda taktik ve stratejik yanlışlık yaparak Afganistan’ın bünyesine hiç de uygun olmayan komünizmi ihraç etmeye çalışmış, insan haklarını olabildiğince ihlal ederek bir ülkeyi felakete sürüklemiş, milyonlarca insana acı çektirmiş ve bunun bedelini bir üçüncü dünya ülkesine karşı savaşı ve itibarını kaybederek ödemiştir. Sovyetler Birliği 1979 yılı sonunda 85 bin kişilik mevcut ile o güne kadar çok kuvvetli ve azametli görünen Kızıl Ordusu ile Afganistan’ı işgal etmiş, Moskova yönetimi büyük bir direniş olacağını

²²³ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19.02. 1989, s.4

²²⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 24.02. 1989, s.4

²²⁵ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 28.03. 1989, s.5

²²⁶ William Blum, *A.g.e.*, s. 12

hesaplamamıştır. Başka bir deyişle, Afgan halkını küçük görerek neredeyse hiç hesaba katmamışlar ve Afganlıların tarih boyunca hiç bir yabancı işgaline razı olmadığını incelemeye bile gerek görmemişlerdir. Bu konuyu inceleyen çok sayıda uzman, Afganistan Savaşı'nın Sovyet Ordusunun II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra girdiği ilk gerçek ve ciddi savaş olduğu yorumunu yapmışlardır. Bu sefer Afgan Mücahitleri karşlarına çıkmış, onları hazırlıksız yakalamış ve onlara gerilla harbiyle unutulmayacak bir ders vermiştir.²²⁷

Sovyet Kızıl Ordusu gerilla savaşı ile mücadele etmek maksadıyla hiç eğitim ve hazırlık yapmamış, tüm personelini düzenli bir savaş için hazırlamıştır. Birliklerin kadro görevi sivilleri hükümet karşıtı güçlerden korumak olarak belirlenmiş olmasına rağmen, Afganistan'da yapılan uygulamada ise Sovyet askerleri korumayı amaçladıkları sivil halka karşı savaşmış ve zaman zaman hedef gözetmeksizin ateş ederek onları öldürmüşlerdir. Asileri yakalamak maksadıyla operasyonlar yapılmıştır. Fakat büyük birlik hareketi yapıldığından gizli gidilememiş, isyancılar çoğunlukla dağa kaçmış, kimse bulunamadığı için operasyonlar büyük oranda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ayrıca tank ve zırhlı araçlar çoğunlukla yollara mahkum olduğundan Mücahitlerin pususuna düşmüş ve çok zayıat vermişlerdir.²²⁸

Sovyetlerin yaptığı bir başka önemli yanlışlık da, Afganistan gibi aşırı derecede geleneklerine bağlı yaşayan bir topluma hiç araştırma ve inceleme yapmadan, onların tüm sosyal yapısını değiştirerek “sosyalizmi” kurmaya çalışmaları olmuştur. Ne Sovyetler ne de Afgan komünistleri Afganistan'ın gerçeklerinden bu kadar çok uzaklaştıklarını anlayamamışlar, neredeyse tüm halkı karşlarına alacaklarını da hesaplayamamışlardır.²²⁹ Yani Sovyetler, Afgan halkının tepkisini hiç göz önüne almadan, kuzu kuzu kendilerine uysal bir şekilde itaat edecek bir rejim kuracaklarını düşünmüşlerdir.

Rusların ulaşmayı umdukları tek amaç, sonunda sivil halk ile direnişin arasını açacak bir yıpratma savaşına devam etmek, gerçekleşirse de Mücahitleri ele geçirip yok etmek olmuştur. Fakat halkı yok sayarak hiç hesaba katmadan gerçekleştirdikleri yıpratma savaşı, halkı giderek kendilerine düşman etmiş ve tamamen karşlarına almışlardır.

Afgan aydınları, işgalden önce Sovyetlerin elinde üç büyük koz olduğunu

²²⁷ Edward Girardet, *Age*, s.4

²²⁸ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.2; Edward Girardet, *Age*, s.4

²²⁹ Elie D Krakowski, *Age*, s.4.

hesaplamışlardır; ordu, komünist partileri ve toprak reformu. Fakat bu beklentileri hiç bir işe yaramamıştır.²³⁰

Sovyet kuvvetleri Afganistan'daki vazifeleri konusunda da büyük bir karmaşa yaşamışlardır. Başta kendilerine resmî olarak ADHP rejimini koruma görevi verilmiş, ancak Kabil'e gelir gelmez durum tamamen değişmiş, korumakla görevli oldukları Amin ve rejimini sonlandırmakla görevlendirilmişlerdir. Daha sonra ise görev bir kez daha değişmiş ve ADHP'yi korumak için sivillere karşı savaş yürütme emri verilmiştir.²³¹

²³⁰ Marie Broxup, "Sovyetler Afganistan'da Bir İşgalin Anatomisi", *ODTÜ, Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın Nu. 5*, Ankara, 1984, s.8.

²³¹ Svetlana Savranskaya, *A.g.e.*, s.2

ALTINCI BÖLÜM

6.AFGANİSTAN'DA UYGULANAN İDARİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL POLİTİKA

6.1. Afganistan'da Uygulanan İdare Tarzı

6.1.1. Afganistan'ın Yönetim Yapısı

Afganistan'ın mevcut idari durumu hakkında fikir yürütebilmek için, bu ülkedeki siyasal fikirlerin kaynağı ve siyasi partilerin geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.¹

Politik olarak ilk organize olma girişimleri, Afganlılar tarafından söylendiği biçimiyle, meşrutiyet yani ilk anayasal hareketlenme (1903-1909) döneminde başlamıştır. Ünlü Afgan tarihçisi Mir Ghulam Muhammed Ghubar, bu çevreleri (partiler) Darice Hizb (Peştuca Gund) olarak isimlendirmiştir.²

Afganistan'da ilk defa siyasal fikirlerin oluşmaya başlaması, tüm Orta Doğu bölgelerinde olduğu gibi 19. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Seyid Cemaleddin Afgani'nin sadece bölgesel siyasi faaliyetleri ülkeyi de etkisi altına almıştır.³

Afganistan Kral Amanullah Han'ın liderliğinde 1919 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve daha sonra "Mutlak Monarşi" denilen yeni bir yönetim şekline adım atmıştır. Kral Amanullah iktidarının başlangıcından itibaren yapmış olduğu yeni hukuki ve idari reformların birincisi 1923 Anayasası olarak bilinen Afganistan'ın ilk anayasası olmuştur. Amanullah Han'ın ilan ettiği 1923 Anayasası modern bir yönetim vaat etmesine rağmen, yasama gücünü kral ve 7 üyeli kabinesine vermiştir. Kadınlara eşitlik hakkı veren bu anayasa ayrıca köleliği kaldırmış ve ülkede yaşayan azınlıklara bir kısım haklar tanımıştır.⁴

Ancak bu dönemler itibarıyla başlayan birtakım siyasal hareketler zaman zaman Afgan yönetimi ve Hindistan'daki İngiliz sömürgesi tarafından yatıştırılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra da bazı gizli siyasi hareketlerin devam ettiği görülmektedir.

¹ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan'da Siyasi PartilerTarihçesi*, YYLT, Iparta,2009, s.15

² Thomas Ruttig, *Afganistan's Political Parties and where they come from*, Konrad Adenaur FoundationKabul/Berlin, 2006, http://www.kas.de/wf/doc/kas_9674-544-2-30.pdf , 2006, s.1

³ Mohammad Aleem Saaie, A.g.e.s.15

⁴ Murat Büyükbaş, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, YYLT, Isparta 2006, s. 102

Ancak, asıl siyasi faaliyetlerin Afganistan'da serbest bırakılması 1950'lerden sonra gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile sömürgeci devletlere karşı, özellikle de İngiltere ile yapılan mücadeleler olumlu sonuç vermeye başlayınca, bölgesel manada birtakım özgürlükçü zihniyetlerin olduğu görülmektedir. Diğer taraftan dönemin Başbakanı Muhammed Haşim Mayvandal halk ile devlet arasındaki sorunun çözümünü şiddette aramaya başlamıştır. Bu tutum gittikçe halk ile devlet arasındaki mesafenin açılmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede Afganistan Devleti özellikle BM, diğer uluslararası örgütler ve büyük devletlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.

Özellikle soğuk savaş döneminin hassasiyeti sebebi ile Kral Muhammed Zahir, tüm bu eleştiriler karşısında sessiz kalmamıştır. Bu doğrultuda 1946'da Başbakan Muhammed Haşim Mayvandal, Kral tarafından istifaya zorlanmış ve sonuca ulaşılmıştır. Kral tarafından başbakan olarak atanan Şah Mahmut Han, hükümetini kurar kurmaz, oluşan muhalefeti azaltmak ve dünya kamuoyundan olumlu not alabilmek için, ilk konuşmasında demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü gibi sözleri kullanmış ve bunun uygulanmasına dair söz vermiştir. Yeni Başbakanın bu sözleri özellikle aydın çevrede büyük bir alkışla karşılanmıştır.⁵

Genel düşüncenin aksine, henüz Batılı anlamda olgunlaşmasa da, Afganistan'da siyasi partiler kurulmuştur. Birkaç oluşum dışında yapılaşma, düzenli bir yönetim yapısı, fark edilir bir program ve parti içi demokrasi olmamıştır. Çoğunda ise aşırı hiyerarşik bir yapı veya etnik kökene dayalı otoriter yönetim görülmüştür.⁶

1950'de basın yayın ve siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasını içeren kanun Afganistan Meclisi tarafından onaylanmıştı. Bu da ülkedeki siyasi oluşumların, birer siyasi parti gibi faaliyet göstermelerine zemin hazırlamıştır. Afganistan'da demokrasi dönemi olarak bilinen bu dönemden itibaren yeni siyasi oluşumların resmen faaliyete başladıkları gözlenmiştir.

Afganistan'ın kuzey komşusu olan Sovyetler Birliği, Amanullah Han döneminden itibaren Afganistan içerisinde birtakım solcu hareketleri destekleyerek kendi faaliyet sahasını genişletmeye çalışmıştır. Bu maksatla, Sovyetler Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi) adı altında

⁵ Mohammad Aleem Saaie, *A.g.e.*, s.15-16

⁶ Thomas Ruttig, *A.g.e.s.1*

kurulan Marksist partiyi açık bir Şekilde desteklemeye başlamıştır. Öte yandan, Sovyetlerin bu ataklarına karşı Çin Halk Cumhuriyeti de birtakım siyasi unsurları destekleyerek kendi varlığını göstermeye çalışmıştır. Diğer taraftan daha önce eğitim almak amacı ile Mısır'a giden birtakım öğrenciler, Müslüman Kardeşler ideolojisini benimseyerek ülkeye dönmüş ve gizli faaliyetlere başlamışlardır. İşte Şah Mahmut Han döneminde başlayan demokratikleşme süreci tüm bu grupların siyasi faaliyetlerinin önünü açmış ve birbirine zıt, farklı siyasi oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tüm bu siyasi partilerin faaliyetleri zaman zaman yasaklanmış ve liderleri hapse atılmışsa da artık Afganistan'da ok yaydan çıkmıştı. Bu partiler daha sonra kendi aralarında silahlı çatışmalara varan büyük sorunlara sebep olmuşlardır.

Söz konusu siyasi partileri ideolojik eğilimleri çerçevesinde, Marksist, İslamcı ve diğer olmak üzere kategorize etmek mümkündür. Ancak daha sonraki dönemlerde Marksist ideolojiyi benimseyenler, Moskova ve Pekin fraksiyonları olarak kendi aralarında ayrılırken, Moskovacılar da kişisel sorunlar nedeni ile Halk Partisi ve Perçem Partisi olarak ayrılmıştır. İslamcı partiler de önceleri mezhep bağlamında, daha sonra etnik kimlik çerçevesinde gruplaşmışlardır. Son dönemlerde ise ülkedeki siyasi gruplar arasında çıkar ilişkileri ve çıkar çatışmaları çerçevesinde zaman zaman birleşmeler ve ayrılımların da yaşandığı görülmüştür. Tüm bunlar ülkeyi büyük bir siyasi kaosa sürüklemeye yetmiştir.⁷

Birinci Meşrutiyet'ten sonra muhafazakârlar arasında iki çeşit politik yapılanma ortaya çıkmıştır; statükoyu mevcut haliyle sürdürmek isteyenler ve anayasacılar. Geçen asrın ikinci yarısında ise bu politik gruplaşmaların sayısı giderek artmıştır. Uzun yıllar varlığını sürdüren bu gruplar, siyasi-dini (İslami) akım, komünist sol (Moskova yanlısı ve karşıtı olarak ikiye bölünmüştür) ve kalabalık bir etnik milliyetçi kesim olarak üç ana politik eğilim oluşturmuşlardır.

Amanullah Han Afganistan'ı dünyadaki gelişim sürecine entegre etmek için uğraşırken, Afganistan halkının örf ve adetlerini göz ardı ederek bazı Batı ülkelerini kendisine model almıştır. Bu sebepten, Afganistan halkı ayaklanmış ve 1928'de halk isyanlarına liderlik eden Habibullah Kelekani (Beçe-i Saka), Amanullah Han hâkimiyetini devirmiştir. Ancak bir yıl sonra 1929'da Nadir Han iktidarı ele geçirmiş ve 1933'e kadar Afganistan'ı yeniden toparlamıştır. 1933'te bir öğrenci tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerine ise oğlu Muhammad Zahir iktidara gelmiş

⁷ Mohammad Aleem Saaie, A.g.e.s.16

ve 16 Temmuz 1973'e kadar toplam kırk yıl hüküm sürmüştür. 16 Temmuz 1973'te Muhammed Zahir, amcasının oğlu Muhammad Davut tarafından devrilmiştir.⁸

Partilerin ilk akımı ise 1980'lerde Pakistan'ın Peşaver kentinde üstlenen ve "Peşaver Yedilisi" olarak adlandırılan Sünni Mücahitler ve İran'da üstlenen "Tahran Sekizlisi" Şii Mücahitler tarafından temsil edilmiştir. İkinci akım ise Afgan Demokratik Halk Partisinin (ADHP) iki fraksiyonu Halk ve Perçem ile genellikle Sholai olarak adlandırılan ve "Demokratik-e Nevin" (yeni demokrasi) grubundan gelen Maoistler tarafından temsil edilmiştir.⁹ 1890'da İngiliz ve Ruslar arasında tampon bölge görevini gören Afganistan, meşrutiyyetten bir süre sonra bu doğrultuda doğu sınırları da belirlenerek, İngiliz himayesinde bugünkü şeklini almıştır.¹⁰

On yıl süren işgal sonrasında da Afganistan halkının direnişini kıramayan Ruslar, 1989'da ülkeyi terk etmiş ve komünist lideri Necibullah'ı desteklemeye başlamıştır.

Afgan anayasalarından 1923 ve 1931 anayasalarının ikisi de kralın mutlak gücünü tasdik edecek şekilde düzenlenmiş; 1964 Anayasası ilk olarak yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrımını yapmış, fakat anayasal monarşik özellik taşıyan bir yapıda düzenlenmiştir. 1964 Anayasası Afganistan'da laikliği ilk olarak bünyesine alan, şeklen ilk liberal anayasa olmuştur. Batı stilinde ilk anayasa ise 1976 yılında kabul edilen anayasa olmuştur.¹¹

6.1.2. Afganistan İdari Teşkilatı

Afganistan'da idari bölgeler konusunda ilk düzenlemeler 1881 yılında iktidara geçen Emir Abdurrahman döneminde yapılmış, etkin bir merkezî yönetim kurulmuş, devlet yönetimi yeniden organize edilerek devlet yetkisi başkentin dışına yayılmaya çalışılmış, bu nedenle ülkenin dört bir yanına yönetici olarak görevliler atanmıştır. Abdurrahman Han'ın oğlu Habibullah döneminde de ülkede ekonomik ve idari yapı konusunda yenilikler devam etmiştir. Habibullah Han devletin temel özelliklerini koruyarak, idari kadrolarda düzenlemeler yapmış ve ülkeyi 6 idari bölgeye ayırmıştır.

⁸ Mohammad Aleem Saaie, A.g.e.s.31, Afganistan'da krallık devrini bitirip cumhuriyeti ilan eden Muhammed Davut, otoriter bir rejim kurmaya çalışmıştır. Ancak 1978'de Afganistan komünistleri tarafından yapılan bir darbe ile Davut iktidarı da son bulmuştur. Afganistan halkının ulusal değerlerine karşı reformist hareketleri başlatıp, kendilerine muhalif olan insanları ve birtakım dini liderleri öldüren komünist rejimine karşı ülke çapında büyük bir ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanmaları bastırmak ve Afganistan'da yeni bir komünist rejimini sağlamlaştırmak Hint Okyanusu'na bir adım daha ilerlemek amacı ile 1979 yılında ülke Sovyet işgaline maruz kalmıştır

⁹ Thomas Ruttig, A.g.e., s. 2

¹⁰ Mohammad Aleem Saaie, A.g.e., s. 30

¹¹ Mohammad Aleem Saaie, A.g.e., s. 31; Murat Büyükbaş A.g.e., s.101

Bu iller, Kabil, Kandahar, Herat, Farah, Afgan Türkistan'ı ve Bedahşan'dır. Bu eyaletleri de alt yönetsel bölgelere ayırmış, illeri yönetmek için hem idari hem de adli yetkileri olan hâkimler görevlendirmiştir. 1963 yılında il sayısı 27 olarak düzenlenmiş, illerde çalışan tüm memurlar ise Kabil'den sevk ve idare edilmeye başlanmıştır. 1987 Anayasası idari bölüm olarak Afganistan Cumhuriyeti'ni aşırı derecede çok parçalara ayırmıştır. Böylece Afganistan; eyalet, bölge, il, ilçe, şehir, nahiye, belde ve köylere ayrılmıştır. Bu yapılanma ile yerel birimlerin meclisleri önem kazanmıştır. 1990 Anayasası ise yönetsel bölgeler olarak ülkeyi daha sade bir yapıya kavuşturmuştur. Afganistan'da idari bölgeler iller, ilçeler, şehirler ve beldeler olarak ayrılmıştır. Afganistan'da alt milli yönetimin, yani yerel yönetimin 4 ögesi vardır, bunlar: il, ilçe, il belediyesi ve ilçe belediyesidir. Halen ülkede 34 il (wolayat), yaklaşık 355 ilçe (uluswali) vardır. Afganistan'da iller, 3 ile 27 arasında değişen sayıda ilçeye sahiptir. İl belediyeleri (sharwali wolayat) her ilde mevcuttur. İlçe belediyeleri (sharwali uluswali) ise birçok ilçede mevcuttur.¹²

Afganistan çeşitli etnik gruplardan oluşan bir devlettir ve yetkinin hepsi merkezde toplanmıştır. İl ve ilçe yönetimlerine tüm görevler merkezden verilir ve özerklik verilmemiş, merkezîyetçilik 1964 Anayasası'ndan sonra çıkarılan kanunlarla daha da arttırılmıştır. Bundan sonra taşradaki illerde çalışan tüm memurlar Kabil'den yönetilmiş, il ve ilçe yönetimleri Kabil'deki bakanlıkların minyatürü ve devamı olarak teşkilatlandırılmıştır. Davut Han döneminde kamu yönetiminin modernleşmesi için ilk düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, bakanlıklar düzenlenerek, görevler teknik bilgi ve uzmanlık alanlarına göre verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bölgesel ve yerel yönetimler daha fonksiyonel hale gelmiş, ilçeler illerin alt yönetim birimi olmuştur. Bölgelere genel vali, illere vali, ilçelere ilçe yönetici, nahiyelere Alagadar adlı yöneticiler gönderilmiştir. Valiler doğrudan başbakana bağlıdır. Bazı önemli özerklikleri bulunan tüm bu yerel yöneticiler, merkezce atanmış ve merkeze karşı sorumlu olmuşlardır. Afganistan'ın merkezî yönetim teşkilatı 30 bakanlık, 2 anayasal organ (Devlet Başkanlığı Ofisi ve Anayasa Mahkemesi), 8 bağımsız organ ve merkezî yönetim ajansından (İstatistik Ofisi, Jeodezi-Kartografi Ofisi, Milli Güvenlik Kurumu, Uyuşturucu Mücadele Kurumu, Bilim Akademisi, Milli Olimpiyat Komitesi, Kamu Hizmetleri Komisyonu, Başsavcılık Ofisi) oluşmaktadır. İllerde valilere yönetim yapısını oluşturmada bağımsızlık verilmemiştir. İllerdeki teşkilat merkez teşkilatının bir

¹² Murat Büyükbaş, *A.g.e.*, s. 111-112

kopyasıdır ve her bakanlık il yönetimi içerisinde bir daire şeklinde kendi teşkilatını oluşturarak, bu dairelerin personel temini dâhil tüm yönetimini kontrol etmekte ve bütçelerini hazırlamaktadır. Bakanlıkların illerde kurduğu standart bir teşkilatı yoktur. Teşkilatlanma ihtiyaca göre düzenlenmektedir. Belediyeler il ve ilçelerde bazı kentsel görevler icra eden, kendi kendine yeterli yönetim organıdır. Maliye Bakanlığınca belirlenen bazı hizmet ve lisanslardan kısmî vergi ve harç alırlar.. İl belediyesi, il yönetiminin bir dairesi gibi teşkilatlanmıştır. İl yönetiminin her dairesinin ilgili bakanlıkça oluşturulması gibi, belediyeler de bağlı oldukları İçişleri Bakanlığınca oluşturulmaktadır. Bu kapsamda il belediye başkanları İçişleri Bakanlığınca atanmaktadır. Belediye başkanı, belediye meclisini yönetir. Belediyelerin bütçesi merkezden değil, yerel kaynaklardan oluşmaktadır. Son anayasanın 141. maddesi, şehir işlerini yönetmek için belediyelerin kurulacağını, belediye başkanı ve meclis üyelerinin özgür, genel, gizli ve direkt seçimlerle seçileceğini hükme bağlasa da 1992 yılından bu yana ülkede belediye seçimleri yapılmamıştır. Afganistan'da yaklaşık 250-350.000 kamu çalışanı vardır. Bu sayının kesin olmaması birçok faktöre bağlıdır. Tüm kamu çalışanlarının bir listesi olmadığı gibi, her ay ödenen maaş bordroları da farklılık göstermektedir. Kamu çalışanlarının yaklaşık 120.000'i yani %40'ı Kabil'de bulunmaktadır. Geri kalan 200.000 civarında çalışan taşradadır.¹³

6.2. Afganistan'da Uygulanan Ekonomik Politika

6.2.1. Afganistan'ın Ekonomik Yapısı

Her ne kadar Afganistan, enerji kaynakları açısından fazla zengin olmasa da bu kaynaklar açısından oldukça zengin olan Hazar havzasına çok yakın bir konumdadır. Bu kaynakların dünya piyasalarına ulaşabilmesi için önemli alternatif geçiş yolu özelliği taşımıştır. Bölgedeki enerji kaynakları açısından en zengin ülke Türkmenistan'dır. Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan'ın petrol ve doğal gazını Rusya'ya taşıyacak boru hatları kurulmuştur. Bugün de Türkmenistan, enerji kaynaklarını pazarlama konusunda halen Rusya'ya bağımlıdır ve Rusya, Türkmen enerji kaynaklarının tek alıcısı olduğundan bu kaynakları çok ucuza kapatmakta ve bu konumunu korumaktadır.

¹³ Murat Büyükbaş, A.g.e., s. 111-112

Diğer bir yol ise İran olabilir fakat İran, ABD'nin uyguladığı baskı ve ambargolar yüzünden önemini ve güvenilirliğini kaybetmiştir.¹⁴

Afganistan'ın, zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olan Orta Asya ülkeleri ile yaklaşık 2.500 km uzunluğunda bir sınırı vardır. Bu bakımdan Kabil Hükümeti bu ülkelerle ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmek için büyük çaba harcamıştır. Ülkenin bu stratejik önemi, etrafındaki ülkeler arasında bir mücadeleye neden olmuş, bu da ülkede siyasal istikrarsızlık oluşturmuştur.

Tarih boyunca kavimlerin geçiş yolu üzerinde bulunan Afganistan tam manasıyla bir medeniyetler kavşağı konumundadır. Beş bin yılı aşkın zengin bir kültürel mirasa sahip olan Afganistan'ın başkenti Kabil'de, Kabil Müzesi'nde sergilenen tarihi eserler, bu kültürün zenginliğini tam anlamıyla bize göstermiştir. MS 125-480 yılları arasında bölgede hüküm süren topluluklardan Kuşanlar'ın heykelticilik sanatının izlerini taşıyan Afganistan, diğer yandan Gazneli Mahmud zamanında güzel sanatlar alanında Bağdat'la yarışır bir medeniyete sahip olmuştur. Timurlar döneminde de (15. yy.) Herat gibi merkezlerde benzer bir yükseliş görülmüştür. Günümüzde ise el sanatları ürünlerinden Afgan halıları ve bakır işlemleri bilinen ekonomik değerleridir.¹⁵

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Afganistan'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmış olup Tahiriler, Saffariler, Gazneliler ve Guriler dönemlerinde devletin en önemli gelirini tarım teşkil etmiştir.¹⁶

Afganistan ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarını tarım, hayvancılık, ticaret, endüstri ve madencilik oluşturmuştur. Afganistan bütün geri kalmışlığına rağmen, İslam ülkeleri içinde planlı kalkınma gayreti gösteren ilk ülkelerden birisi olmuş, 1956-1961 arasında ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmasına başlanmış ve bunu takip eden yıllarda yeni beş yıllık planlara devam edilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı dağlık ve kayalık, iklimi de kurak olmasına rağmen, nehirlerden faydalanılarak bir çok imkanlar zorlanmış ve sulama kanalları kurularak verimli arazilere sahip olmuştur. Bu arazilerden bol miktarda tahıl, sebze, meyve ve pamuk ürünleri alınmış, hayvancılık da geliştirilmiş

¹⁴ Özgür Çınarlı, "Afganistan, Enerji, Terör, Uyuşturucu ve Toplumsal Yıkım", <http://www.hrc.hacettepe.edu.tr/af.htm>.

¹⁵ Muhammed Asif Yoldaş, "Afganistan'ın sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı ile İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları ile ilgili Bazı Tespitler", *Akademik Bakış Dergisi Sayı 13*, Celalabat, Kırgızistan, Ekim 2007, s.5

¹⁶ Hüsnü Özlü, *Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Stratejik Konumu, Günümüzde Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Uluslararası Boyut ve Türkiye*, Genkur Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara, Mayıs 2008, sayı 11, s.110; Hüsnü Özlü, *A.g.e.*, s.120

ve özellikle Karakul Kuzularının astragan kürk yapımında kullanılan postu, en önemli ihraç kalemlerinden birisi olmuştur.

Afganistan'ın yer altı zenginlikleri yönünden oldukça zengin olmasına rağmen özellikle güvenlik ve taşıma sorunları yüzünden çoğu işletilememiştir. Hindukuş Dağları'nın kuzey yamaçlarında birçok kömür madeni mevcuttur ve verimli işletildiğinde yılda 118.700 ton civarında (1980-1981) kömür çıkarılmıştır. Kuzey Afganistan'da (Şibirgan ve Saripul) bulunan doğal gaz kaynakları Sovyetler tarafından işletilmiş ve yılda 2.790.000 m³ (1980-1981) gaz elde edilmiştir. Bu doğal gaz bir boru hattıyla Sovyetler Birliği'ne taşınmış, diğer bir boru hattıyla da Mezar-ı Şerif'te kurulan termik santrale gönderilmiştir. SCCB, işgali sona erdirirken bu kaynakları kapatmış, bir başka deyişle kullanılamaz hale getirmiştir. Ayrıca Afganistan'da demir, çinko, kurşun, petrol rezervleri bulunduğu tespit edilmiş, ülkenin güneyinde dünyanın en zengin berilyum ve yakut yatakları yer aldığı belirlenmiştir. Ülkenin kaya tuzu yatakları yeterli ölçüde olsa da ulaşımın yetersiz olması üretimi kısıtlamıştır.

Afganistan, 1986 Dünya Bankası Raporu'na göre, dünyada yeraltı kaynakları açısından en zengin ülke olarak gösterilmiştir. Bunun da ülkeyi hedef haline getiren önemli bir faktör olduğu değerlendirilmiştir.¹⁷

Afgan endüstrisi yeni gelişmekte olup; İngiliz, Sovyet, Alman ve Amerikan yardımı ile kurulan tekstil, deri, ayakkabı, plastik, bisiklet, cam ve şişe fabrikaları, başta Kabil olmak üzere memleketin belli başlı yerleşme merkezlerinde toplanmıştır. Afgan Ordusunun mühimmat ihtiyacını karşılayacak bazı askeri fabrikalar da kurulmuş, ülkenin çeşitli yerlerinde çimento, şeker ve gıda maddeleri fabrikaları ile çeşitli imalathaneler açılmıştır.

Afganistan'da ulaşım daha çok karayollarına bağlı olup, demiryolu mevcut değildir. 1970'li yıllarda bir Fransız firması Kabil, Kandehar ve Herat'ı birbirine bağlayacak ve batıda İran'a, güneyde de Pakistan'a kadar uzanacak olan demiryolunun yapımını üzerine almışsa da yapamamıştır. Karayollarının inşasını; Kandehar-Çaman, Kabil-Kandehar, Kabil-Torham ve Herat-İslamkale kısmını Amerikalılar, Kabil-Kunduz-Kızılkale ile Pulikumri-Mezar-ı Şerif kısmını da Sovyetler üstlenerek yapmıştır. Özellikle kuzeyde Ruslar ihtiyacın üzerinde çok geniş ve düzgün yollar

¹⁷ Muhammed Asif Yoldaş, *A.g.e.*, s.2, (Bu kaynakların ne kadar işletildiği tam olarak bilinmemektedir çünkü Ruslar vanaları SSCB'ye koymuş ve sadece kendileri ölçmüşlerdir.)

yapmış, daha sonra da işgalde bunları kullanmıştır. Ulaşımında, Amuderya üzerinde çalışan küçük deniz araçları da eskiden beri kullanılmıştır.¹⁸

1979 Sovyet istilasıyla başlayan savaş ve kargaşa yılları, devlet otoritesini iyice zayıflatmış, haşhaşı Afganistan'da çok büyük oranda artırmış, dünyanın en önemli uyuşturucu üreticisi haline getirmiştir. Ülke, dünyanın yasadışı afyon üretiminin yüzde 90'ından fazlasını üretmeye başlamış ve yılda 4 milyar doları aşan bir kazanç sağlanmaya başlamıştır.¹⁹

1979 yılından bu yana ülkede yaşanan savaş nedeniyle Afganistan'ın sosyo ekonomik yapısı büyük ölçüde çöküntüye uğramış, ülke ekonomisinin en büyük değerleri olan tarım alanları ve hayvancılık neredeyse yok edilmiştir. Afganistan ekonomisinde kayıt dışı ve kaçak ticaret çok fazla oranda olduğundan, bu durum devletin gelirlerini düşürmüştür. Tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan ülke, son yıllarda yaşanan kuraklık ve sulama kanalları ile tarım alanlarının tahrip edilmesi yüzünden bu gelirlerini de kaybetmiş, ekonomik durumu her geçen gün kötüleşmiş ve çalışanların maaşlarını dış yardım ile öder duruma gelmiştir. Liberal ticaret rejimi uygulanmasına rağmen, diğer bölge ülkelerinden çok daha düşük gelir düzeyine sahip olmuş ve ülkede gelirlerin %93'ü Kabil'den ve büyük oranda sadece 5 vilayetten toplanmıştır.

Afganistan'ın ekonomik gelişimini sağlamak maksadıyla kısa, orta ve uzun vadeli olarak üç değişik plan yapılmıştır. Orta vadede, otel yapımı, çimento fabrikası ve bölgelerdeki tarımsal üretimlere yönelik fabrikalar kurulması planlanmış fakat bu hedeflere yönelik olarak yapılan çalışmalarda ilerleme kaydedilemediği gibi gerileme görülmüştür. Taşımacılık sektöründe büyük yatırım programları uygulamak için planlamalar yapılmış, özellikle şehir içi taşımacılık alanına yönelik faaliyetlere başlanmış fakat bir sonuca ulaşamamıştır. Enerji sektöründe gaz üretimi, ticareti ve petrol saklama tanklarına yönelik yatırımlar planlanmış, yeraltı zenginlikleri, kömür ocaklarının işletilmesi, köysel kalkınmanın sağlanması Afganistan ekonomisinin kalkınma hedefleri arasında gösterilmiş fakat savaşlar nedeniyle bunlar da gerçekleştirilememiştir.²⁰

¹⁸ Mehmet Saray, "Afganistan maddesi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1988, cilt: 1, s. 401-408; Sahaiilla Kamaluddin, *Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitim Ve Öğretimi*, YYLT, Isparta 2005, s. 12

¹⁹ Robert Draper, "Afyon Savaşları", *National Geographic Dergisi*, İstanbul Şubat 2011, s. 103

²⁰ Hüsnü Özlü, *A.g.e.*, s.121

Afganistan'ın enerji potansiyeli de savaşlar nedeniyle değerlendirilememiştir. 1980'li yıllarda SSCB tarafından yapılan hesaplamalara göre, Afganistan'da 95 milyon varillik petrol, 140 milyar m³ doğalgaz ve 73 milyon tonluk kömür rezervinin olduğu tespit edilmiştir. Fakat Afganistan Enerji Bakanı M. İbrahim Adil'in son açıklamasında Amerikalı uzmanların tespitlerine göre, ülkenin enerji kaynaklarının, Sovyetler Birliği hesaplamalarının 10 katı büyüklükte olduğu belirtilmiştir.

Afganistan'ın doğal kaynakları üzerinde uzun savaşlar nedeniyle henüz kapsamlı bir araştırma tam olarak yapılamamıştır. Bazı madenlerin bol miktarda olduğu bilinen iller ve bölgeler şunlardır: Penşir ilinde gümüş, bakır; Ferah ilinde bakır; Bamyan ilinde demir, kömür; Sar-e Pul ilinde doğalgaz ve petrol; Dara-i Suf'ta kömür; Taluqan'da tuz; Badakhşan'da tuz, altın, lacivert taşı ve kükürt; Kabil'de bakır, demir, krom ve Belh'te kükürt. Bunun dışında yine ülkede yarı değerli ve değerli taşlar, çinko, uranyum, maden cevheri, kurşun, sülfür, baryumun bulunduğu da bilinmektedir. Ayrıca ülkenin bakır kaynaklarının Şili'den sonra dünyadaki en büyük bakır yataklarını oluşturduğu bilinmektedir.

Günlük petrol tüketimi 3.500 varil olan Afganistan'da zengin petrol yatakları bulunmasına rağmen petrol üretimi yapılmamış, ülkenin işletilen en önemli doğal kaynağı ise 1967 yılında keşfedilen doğalgaz olmuştur. Ülkede mevcut doğalgaz boru hattının yaklaşık 50 bin km olduğu, resmî verilere göre, ülkede yıllık 220 milyon m³ gaz üretimi yapıldığı hesaplanmıştır. 1980'li yıllarda doğal gaz satışları yılda 300 milyon dolara ulaşmış ve bu tutar ülkenin ihracat gelirlerinin %56'sını oluşturmuştur. Söz konusu ihracatın % 90'ı SSCB'ye gerçekleştirilmiştir. SSCB'nin Afganistan'dan geri çekildiği 1989 yılından bu yana doğalgaz üretimi de Ruslar tarafından durdurulmuştur. Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecinin sona ermesi durumunda, ülkenin doğalgaz kaynaklarından yılda en az 330 milyon dolar gelir elde edebileceği değerlendirilmektedir.²¹

Afganistan'ın resmî para birimi afgani olup bir afgani yüz puliden ibarettir. Konvertibl bir para olmadığından milletlerarası para piyasalarında afgani, aranan bir para değildir.²²

1963'te bir Amerikan doları resmî olarak 45 afgani iken serbest piyasada 650 afganiye kadar yükselmiş, 1991'den sonra ise bu rakam 65.000'e kadar çıkmıştır.

²¹ Muhammed Asif Yoldaş, *A.g.e.*, s.8

²² Mehmet Saray, *A.g.e.*, s.401-408

1995'e kadar banknotlar 10 afganiden 1.000 afganiye kadar olacak şekilde kullanılırken, 1995'ten sonra 5.000-10.000'lik banknotlar şeklinde basılmaya başlanmıştır. Bu da Afganistan'daki ekonomik durumun bozukluğunu açıkça ortaya koymuştur. Milli gelir 1981'de 3 milyar dolar, 1986'da 3,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, kişi başına düşen milli gelir ise 273 dolar olarak hesaplanmıştır. (Ülkede yaklaşık otuz yıl nüfus sayımı yapılamadığından bütün değerlerin tahmini olduğu hesaplanmıştır.) Halkın %66'sı ziraatle, %15'i madencilikle, %3'ü başka işlerle meşgul olmuş ve geri kalanının %14'ünün ise işsiz olduğu hesaplanmıştır. Ülkede bankacılık faaliyetleri 1930'lu yıllarda başlamıştır.

Savaşlardan önce Afganistan'ın gelir kaynaklarından birini de turizm oluşturmuştur. Turistler Bamyan'daki dev Buda heykelini, tarihi Belh şehrini, Hayber Geçidi'ni ve Herat'taki tarihi minareleri görmeye gelmişlerdir. Savaşlardan sonra ise turizm tamamen bitmiştir.

6.2.2. Sovyetlerin Afganistan'a Yaptığı Ekonomik Yardımlar

1953'te Stalin'in ölümüyle Kruşçev iktidara gelmiş ve 1956'dan sonra SSCB kalkınma konularına önem vermeye başlamıştır.

Başarısız olan faaliyet Rusya'nın bu stratejisi değil, Afganistan'ın ekonomik ve sosyal yönden beklentileri karşılayamaması ve sisteme uyamaması olmuştur.

Afganistan'ın toplumsal yapısı hiç bir zaman Rus modeline tam olarak uymamıştır. Muhammed Davud'un (1953-63) hükümeti, Rusların 5 yıllık kalkınma planını benimsemiş ve bununla kırsal kesimdeki yapılacak yatırımlarla Afganistan ekonomisinin gelişeceğini ummuştur.

Bu durumun ilk adımı 1954 yılında 3,5 milyon dolarlık tahıl silosu, un fabrikası ve ekmek fabrikası için kredi verilmesi olmuştur. Aralık 1955 tarihinde Sovyet lideri Nikita Kruşçev ve Nikolai Bulganin Kabil'i ziyaret etmiş, sonrasında Afganlara 100 milyon dolarlık bir kredi açılmış ve ardından Sovyet yardımı artarak gelmeye başlamıştır.

1954'ten 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği Afganistan'a hem teknik ve hem de ekonomik açıdan yardım ederek, ülkenin en önemli ve neredeyse tek dış gelir kaynağını oluşturmuştur.²³

²³ Paul Robinson, Jay Dixon, *Soviet Development Theory and Economic and Technical Assistance to Afghanistan*, *The Historian*, sayı 72, güz 2010, s. 599-623

Sovyet ekonomik ve teknik yardımının miktarının Batılı uzmanların yaptığı değerlendirmelerden bile daha fazla olması istenmiş fakat Rusya'nın ekonomisi de henüz tam olarak gelişemediğinden arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

40 yıllık bu zaman diliminde Ruslar 270 civarında inşaat projesi başlatmış, bunlardan 142'si tamamlanabilmiştir. Bu projeler yollar, elektrik üretim istasyonları, sulama kanalları, fabrikalar, eğitim binaları, hava alanları ve diğerlerini kapsamıştır. Ayrıca Ruslar Afganları eğitmek için öğretmen desteği vermiş, bazılarını Rusya'ya götürerek eğitmiş ve çok miktarda yardım malzemesi de dağıtmıştır.

Fakat 1979 ve 1989 yılları arasında yapılan işgal faaliyetleri, öncesinde ve sonrasında yapılan tüm yatırımları unutturmuş, başka bir deyişle zulüm yardımların hepsini silmiştir. Aslında Ruslar yaptıkları yardımdan çok daha fazla zarar vermiş ve onarılmaz yaralar açmışlardır.

Batılı ülkelerde oluşan yaygın eğilime göre, "Sovyet-Afgan ekonomik ilişkileri Afganistan'ı Rusya'ya bağımlı kılmak ve ekonomik entegrasyonu sağlama üzerine kurulmuş; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a alt yapısını ve endüstrisini geliştirmek için para yardımında bulunmasının amacı, Afganistan'ı kendisine devamlı borçlu bırakmak ve borcunu ödemek için de doğal kaynaklarını Rusya'ya piyasanın altında satmasını sağlayarak, Rus danışmanların Afganistan'da varlığını sürdürmelerini kolaylaştırmak olmuş; küçük ekonomik yardım adı altında yapılan faaliyetler sonucunda Afganistan, ekonomik ve politik olarak Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir."²⁴

Sovyet ekonomik ve teknik yardımları aslında 1920'li yıllarda başlamış fakat 1930'lu ve 1940'lı yıllarda bu yardımların miktarı düşmüştür. Stalin döneminde hâkim olan düşünceye göre, sanayileşme sadece komünist partiler tarafından yönlendirilmeli olmuş, bu sebeple bütün sızma çabaları politik kurumlar üzerinde yoğunlaşmış, kalkınma faaliyetleri üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır.

SSCB Yabancı Ekonomik İlişkiler Komitesi Başkanı, S. Skachkov, Sovyet yardımının karşılıksız olmadığını, sadaka gibi gönderilmeyeceğini açıklamış ve aynı fikirde olan ekonomist V. I. Berezin de bu yardımın SSCB'ye olduğu kadar yardımı alan ülkeye de ekonomik faydalar sağlayacağını dile getirerek ayrıca:

"Bir taraftan, gelişmekte olan ülkeler Sovyet yardımıyla ekonomilerini kuvvetlendirirken, diğer taraftan SSCB yardım için verdiği mallara karşılık bir geri ödeme olarak ulusal ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yolla ekonomik

²⁴ Paul Robinson; Jay Dixon, *A.g.e.*, s. 599-623

işbirliğinin gelişmesi Sovyetler Birliği'nin endüstri ve tüketici taleplerini karşılamasına yardım etmektedir. Bununla birlikte, politik hareketler ekonomik olanlardan daha önemlidir. Ekonomik yardım Sovyetlerin Kabil'de bir iyi niyet gösterisi ile sempati kazanması ve her şeyin üzerinde onların Afgan Hükümetini etkileyerek, Amerikalıları uzak tutması demektir. Bu duyguyla Sovyet hedefleri, emperyalistlerinkinden daha çok kendilerini savunmaya yönelik idi." demiştir.

Kruçhev bunu açıkça belirterek:

"Amerikalıların Afganistan'a açıkça bir Amerikan üssü kurmak için girmeye çalışmaları bizim tarafımızdan çok açıkça görülüyordu. Bizim Afganistan'a yardım için harcadığımız karşılıksız yardımın miktarı, Afgan ülkesinde kurulacak bir Amerikan üssünün bize yaratacağı tehdit karşısında harcayacağımız para ile karşılaştırıldığında okyanusta bir damla gibi olduğunu" ifade etmiştir.

Sovyetler bu faaliyeti bir hayır işi olarak gördüklerinden yardımın büyük çoğunluğu borç olarak değil, karşılıksız bağış olarak verilmiş, yardımlara uygulanan faiz oranı %2 veya %3 olarak düşük oranda belirlenmiş ve geri ödeme süresi on ila otuz yıla yayılmıştır. Uygulanan bu oran Sovyetlerin diğer ülkelere verdiği yardımın faizinden çok düşük olarak belirlenmiş ve hatta Batılı ülkelerin de uyguladığı borç verme faizinden bile çok düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca buna ilave olarak bir yardımcı faaliyet daha yapılmış ve borçların nakit değil de takas yöntemiyle de ödenebilmesi de kabul edilmiştir. Son olarak Sovyetler Birliği, Afganistan borcunu ödemekte zorlandığında, zorluk çıkarmadan tekrar pazarlık yaparak ödemeleri ertelemeyi kabul etmiştir.

Batılı ekonomi uzmanları, söz konusu Sovyet yardımının yardım kapsamından çıkarak bağışa döndüğü yorumunda bulunmuş, uzun dönemli Sovyet planlarının Afganistan'ı bağımlı hale getirerek ticaretini kuzeye tamamen bağlama amacı taşıdığı yorumunu yapmışlardır. Gerçekte Sovyet ekonomi uzmanları, Batılı ekonomik yardım yapan ülkelere daha iyi olduklarına kendilerini inandırmışlardır. V. M. Kollontai Batılı bağışçıların gördükleri kadar açık olmadıklarını, onların kredilere ek olarak siyasi şartlar koyduğunu, ancak Sovyet borçlarında bunun olmadığını belirterek, alınan borçlarla kurulan fabrikaların ürettiği mallarla borcun ödenmesi uygulamasının, o ülkeye de fayda da sağladığını açıklamıştır.

Hakikatte ise Sovyetlerin verdiği borcun Batılı ülkelerin verdiği borçtan bir farkı olmamıştır. 1976 yılında yayınlanan bir Sovyet makalesi durumu şu şekilde kısaca

anlatmıştır: “1969 yılından 1973 yılına kadar Afganistan gelirinin ortalama %20’sini borçların geri ödemesine harcamıştır. Makale yazarı V. E. Gankovskii, Afganistan’ın borcunun yarısını ödeyebileceğini değerlendirmiştir.”

Afganlar ve Sovyetler teşkil ettikleri bir ortak komisyon vasıtasıyla, 1955 yılında verilen 100 milyon dolarlık yardım ile hangi projelerin yapılacağını müştereken tespit etmişlerdir. 1978 yılının ikinci yarısında kurulan geçici hükümetler arası Sovyet-Afgan komitesi, her iki ülkenin de bakanlar kuruluna eklenmiş, komitenin sekreteri olarak seçilen, Valerii İvanov’a göre, “insiyatifi bazen Afganlar, bazen de Sovyetler” kullanmıştır. Örneğin Afgan tarafının Amu Derya Nehri’ne baraj yapma isteği Sovyetler tarafından kendi sularını kullanmasına engel olacağı düşüncesiyle reddedilmiştir. Ancak İvanov, Afgan tekliflerinin çok nadiren kabul edilmediğini ifade etmiştir. Bu yalnız Afganistan’a has bir politika değil, Sovyetlerin tüm üçüncü dünya ülkelerine gösterdiği davranışla aynı olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler için sermaye problemi, onların başlangıç için yeterli sermayesinin olmaması olarak değerlendirilmiş, bunun için en kolay çözüm ise yabancı ülkelere yardım almak olmuştur. Yardım yaparken kapitalist ve komünist blokların üzerinde durdukları en önemli husus alınan yardımların o ülkeler tarafından yardımın ağır sanayiye özellikle önem verilerek kullanılmasını sağlamak olmuştur.²⁵

“Sovyetlerin işgaliyle Afganistan ekonomisi büyük bir yara almış, mesela tarım sektörü yaklaşık 70 milyar dolar civarında zarar etmiştir. Komünistlerin yıkılışı, Mücahitlerin yönetime gelişiyle birlikte ekonomiye 10 milyar dolar daha zarar gelmiş, daha sonra da Taliban’ın gelişiyle ekonomi iyice çökmüş ve gelecek 50 yıla kadar düzelmesi imkânsız hale gelmiştir.”²⁶

6.3. Afganistan’da Uygulanan Eğitim ve Kültürel Politika

6.3.1. Afganistan’da Eğitim

İslam ordularının Afganistan’a hâkim olmasıyla birlikte, eğitim ve öğretim cami ve medreselerde yapılmaya başlanmıştır. Herat, Belh, Gazne gibi ilim merkezleri kurulmuş ve İslam dünyasının en büyük şahsiyetlerinden olan Farabi, Gazali, İbni Sina gibi bilginler, İbrahim Ethem, Bahauddin Veled ve oğlu Mevlana Celaleddin gibi mutasavvıflar Afganistan’da yetişmiştir. Çağatay Türkçesinin kurucusu Emir Ali Şer

²⁵ Paul Robinson; Jay Dixon, *A.g.e.*, s.599-623

²⁶ A Jelil Uzbek, *Afganistan-Afganistan’da Sosyal ve Kültürel Hayat*, YYLT, Isparta 2002, s. 15;

Nevai de Herat şehrinde doğmuş, dini ve edebi eğitimini bu medreselerde yapmış, aynı zamanda devlet adamı da olan Ali Şir Nevai Türkçenin en büyük savunucusu olarak kabul edilmiştir.²⁷

Afganistan'da ilk defa eğitim-öğretim Emir Ali Şir Han yönetimi zamanında resmî bir nitelik kazanmış ve çok az bir kesime hitap etmiştir. Ayrıca Şir Ali Han zamanında Harbiye ve Mülkiye eğitimi için okullar açılmış, bunlara ilave olarak taş matbaası açılıp gazete ve kitaplar basılmaya başlamıştır.

Habibullah Han da eğitim-öğretimin resmî nitelik kazanması için çok emek vermiş ve kendi adını taşıyan zamanın en modern okulu olan Habibiyye okulunu da açmıştır. Prenslerin eğitim ve öğretimi ile enstitü ve yüksek okulların temeli onun zamanında atılmıştır.²⁸

Amanullah Han (Afganistan'ın bağımsızlığı) döneminde eğitim ve öğretim daha modern hale gelmiş, ilim ve kültür yönünde ilerleme görülmüştür. Okullar ülkede yaygınlaşarak il merkezlerinde açılmaya başlanmış, yabancı öğretmen ve uzmanlar getirilmiştir. Ayrıca bazı öğrenciler yükseköğrenim görmek üzere Fransa'ya ve Türkiye'ye yollanmıştır. 1920'lerden itibaren Türkiye'den getirilen pek çok Türk eğitimcisi okulların kurulmasına ve geliştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır. Ticaret, defterdarlık, camcılık, çimentoculuk okulları ile meslek kursları da açılmış, yükseköğrenim kurumu olarak da Amaniye ve Amani Gazi okulları hizmete girmiştir. Bunlara ilave olarak kızlar için okullar açılmış ve şehir merkezlerinde kız öğrencilere çeşitli kurslar verilmeye başlanmıştır. Amanullah Han'ın gerici Beçe-i Saka tarafından devrilmesinden sonra, onun döneminde kısa bir süre için okullar kapatılmış fakat Nadir Han yönetime gelmesiyle eğitim ve öğretime tekrardan önem verilerek okullar geri açılmıştır. Bu dönemde okullar dörde ayrılarak ilkokul, ortaokul, lise, yüksekokul şeklinde sınıflandırılmış ve tıp, darül-ilim, Arabiye, eczacılık fakülteleri açılarak hizmet vermeye başlamışlardır. Afganistan'ın ilk üniversitesi de bu dönemde kurulmuştur. Yüksek öğretim kurumları sadece ülkenin Kabil, Kandehar ve Herat gibi büyük şehirlerinde toplanmıştır. On üç fakülteyi ve çeşitli ilmî araştırma ve inceleme kurumlarını bünyesinde toplayan ve ülkenin ilk üniversitesi olan Kabil Üniversitesi (1932) ile Celalabad Üniversitesi (1963) en önemli yükseköğretim kurumları olmuştur. Afganistan'da gerçekleştirilen ilmî yayınların çoğu Kabil Üniversitesi tarafından

²⁷ Sahailla Kamaluddin, *A.g.e.*, s.21

²⁸ A Jalil Uzbek, *A.g.e.*, s.34; Sahailla Kamaluddin, *A.g.e.*, s.22

hazırlanmıştır. 1920 yılında kurulan Kabil Halk Kütüphanesi, Afganistan'ın en önemli ve en zengin kütüphanesidir. Önemli tarih ve sanat eserlerinin, yazmaların, minyatür ve benzeri çalışmaların sergilendiği Kabil Tarih ve Etnografya Müzesi, başlıca kültür kurumları arasında yer almıştır. Zahir Şah iktidarında (1933-1973) meslek okulları bütün illerde faaliyete geçmiş, edebiyat, hukuk, ziraat, mühendislik, teknik, tıp fakülteleri ile kızlar için çok sayıda okul kurulmuştur. Bu dönemde de yurt dışındaki üniversitelerde eğitim görmek üzere çok sayıda kız ve erkek öğrenci yollanmıştır. Haziran 1973 tarihinde Zahir Şah'ın kuzeni eski Başbakan Davud Han bir darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Krallığa son vererek cumhuriyeti ilan etmiştir. Davud Han zamanında çocuklar okuldan önce eğitime hazırlanmaya başlamış, halkın ihtiyaçları göz önüne alınarak meslek okullarının sayısı ve faaliyet alanları arttırılmıştır. Eğitim öğretime fayda sağlamak düşüncesiyle Milli Eğitim Bakanlığı yükseköğretim ve meslek eğitimleri için ayrı programlar hazırlamaya başlamış, ilkokul sekiz, lise dört yıl olarak düzenlenmiştir. 1. sınıftan 3. sınıfa kadar öğrencilerin temel eğitimi alması maksadıyla sınıfı otomatik olarak geçmeleri sağlanmış, sayısal dersler ayrı okutulmaktayken, bu dönemde birleştirilmiştir. Mezun olan öğrencilerin üniversite seçme ve yerleştirme sınavından sonra sayısal bölümü bitirenlerin sayısal bölümlere, sözel bölümü bitirenlerin sözel bölümlere yerleştirilmesine karar verilmiştir.²⁹

1975 yılında 115.125 Afgan öğrenci, resmî kayıtlara göre 12 yıllık eğitimi almıştır.³⁰

Afganistan'da 1978 devriminden sonra eğitim ve öğretim sistemi bütünüyle değişmiş, ilköğretim 12 yıla çıkarılmış, sınıflar 3+3+6=12 şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme ilk olarak Muhammed İtibar okulunda denenmiş, daha sonra ise başka okullarda uygulamaya konmuş fakat savaş nedeniyle her şey altüst olduğundan hiç bir sonuca ulaşamamıştır.

1988'de Bakanlar Kurulu ve Meclis toplanarak ders kitapları, okullar, dinî medreseler, öğretmen yetiştirme okulları başta olmak üzere bütün okullara bazı değişiklikler getirilmiş, Afganistan Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah eğitimde birçok değişiklikler yapmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. 1991'den sonra eğitim öğretim 12 yıl olarak bütün ülkenin genelinde uygulanmıştır. 1990 yılında

²⁹ A. Jalil Uzbek, *A.g.e.*, s. 34; Sahailla Kamaluddin, *A.g.e.*, s.23; TDV İslam Ansiklopedisi, *AFGANİSTAN* maddesi, Ankara1988, cilt: 1, sayfa: 401-408

³⁰ M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.30

Afganistan’da tüm okulların toplam miktarı 1.401 olup; bunlardan 343’ü lise, 480’i ortaokul, 577’si ilkokul, toplam öğrencilerin sayısı ise 909.870 olarak tespit edilmiştir.³¹

6.3.2. Kültürel Yapı

Afganistan’da bulunan çeşitli etnik gruplar tarih boyunca iç çatışmaların en büyük aktörü olarak görülmüş, bunun da ülkenin tek bir ulus haline dönüşmesinin önündeki en önemli engel olduğu değerlendirilmiştir. Ülke tarihinin değişik dönemlerinde yaşanan iç savaşlar da Afganistan’ın etnik mozaığının karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Afganistan’ın halledilmesi gereken en önemli sorunu, etnik grupların etkin olması nedeniyle birleşmeyi sağlayamaması, halkın kendisini Afgan olarak görmemesi, diğer taraftan farklı ve çeşitli dillerin konuşulmasının da bu birleşmeye engel olması olarak ortaya çıkmıştır.³²

Afganistan’ın toplumsal yapısını oluşturan geleneklerin temelini bazı değerler sistemi oluşturmuş, bu da birçok temel kültürel yapıya dayalı olarak gelişmiştir. Bu yapıların en önemlilerinden birisi, Peştun geleneği anlamına gelen “*Peştunvali*” olmuştur. Afganlar arasındaki ilişkiler büyük ölçüde milli bir miras olan ve tüm etnik yapılar tarafından çoğunlukla benimsenen “*Peştunvali*” kuralları vasıtasıyla kurulmuştur. Bu kurallar Peştunlara özgü olmasına rağmen diğer etnik gruplar da birçok kuralı aşağı yukarı benimsemiştir. *Peştunvali* kuralları yazılı değildir, ancak toplumun tamamı tarafından bilinmiş ve yüzyıllardır uygulanmış olan kuralların tümüne verilen isim olmuştur. *Peştunvali*; öz-saygı, bağımsızlık, adalet, misafirperverlik, sevgi, bağışlama, intikam ve herkese karşı (özellikle yabancı ve misafirler) tolerans gibi hususları bünyesinde toplamıştır.

Peştunvali kurallarının temelini, Afgan erkeğinin sahip olduğu üç değere (altın-zar, toprak-zamin ve kadın-zan) bağlı olan namus kavramı teşkil etmiştir. Namuslu bir yaşam, misafirperverlik (*melmastia*), barınak veya sığınak (*nanavati*) ile adalet veya öç (*badal*) ilkelerine dayanan bir sistem üzerine kurulmuştur.³³

Peştunvali, dokuz temel prensip içermektedir:

“- Misafirperverlik (*Hospitality/Melmastia*): Dil, din, ırk ve ekonomik durumu gözetilmeksizin misafire azami hürmet gösterilmelidir.

³¹ A Jalil Uzbek, *A.g.e.*, s.34; Sahaila Kamaluddin, *A.g.e.*, s.26

³² Yusuf Özer, *NATO Harekâtlarında İstihbaratın Yeri Afganistan’da Kültürel İstihbarat*, YDT, Ankara, 2014, s.188

³³ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s. 190

- Barınak veya Sığınak (*Asylum/Nanavati*): Kendilerine sığınan bir kişi, her türlü tehlikeye karşı korunmalıdır. Durum netleşene kadar kanun kaçakları için bile sığınma hakkı verilmektedir.

- Adalet veya Öç (*Justice/Badal*): İşlenen bir suç için adalet aramak veya öç almayı içermektedir. Bu suç yıllar önce işlenmiş olsa da öç almak bir kuraldır. Öç alma, aileden bir erkeğin görevidir. Nesiller boyu kan davası sürebilmektedir.

- Cesaret (*Bravery/Tureh*): Arazi, altın, aile ve kadın, her ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Bu değerlere saldırının sonu ölümdür.

- Sadakat (*Loyalty/Sabat*): Aile üyeleri, arkadaşlar ve kabile üyelerine sadakat zorunluluktur.

- Doğruluk (*Righteousness/Imamdari*): Her zaman ve her türlü konuda doğruluk ve dürüstlük şarttır. İnsan, hayvan ve çevreye karşı duyarlı olunmalıdır. Çevre kirliliğine neden olmak *Peştunvali*'ye aykırı bir davranıştır.

- İstikamet (*Persistence/Istegamat*): Tek bir yaratıcıya inanmayı ve güvenmeyi içerir. Bütün davranışlarda doğruluğu öngörür.

- Onur (*Self honour/Ghayrat*): İnsan onuru korunmalıdır. Onur, toplumda büyük bir öneme sahiptir. Onurlu bir yaşam sürmek her şeyden önce gelmektedir.

- Namus (*Honour of women/Namus*): Sözlü veya fiziksel olarak her türlü saldırıya karşı kadınların namusu korunmalıdır.”

Yazılı olmayan bu kurallara uymak tüm Peştunlar için bir zorunluluktur, uymayanlar cezalandırılmıştır. Merkezî bir devlet otoritesinin eksikliğini tamamlayan Peştun gelenekleri (*Peştunvali*) ülkede istikrarın sağlanması için temel dayanak olarak değerlendirilmiştir. Ülkenin nüfusu en kalabalık etnik grubu olan Peştunların bu genel kuralları diğer etnik gruplarca da kabul edildiğinden, Afganlılar arasında sosyal davranış çerçevesi olarak benimsenmiştir.³⁴

Afganistan'ın dağlık coğrafi yapısı, özellikle internet başta olmak üzere teknolojik alandaki iletişim altyapısının eksikliği ile ulaşım sorunları, ülke içerisinde yer alan birçok etnik grubun birbirleri ile bağlantı kurmalarını engellemiş ve bu yüzden ülkede tam bir Afgan kimliği oluşturulamamıştır.³⁵

³⁴ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s. 191

³⁵ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s. 193

Sovyet işgali esnasında en çok tepki çeken politikalardan birisi Sovyetlerin Afganistan'ın kültürel yapısını değiştirmeye çalışması olmuştur.³⁶

6.3.3. Afganistan'da Aile Yapısı

Afganistan toplumunun temelini geniş bir aile yapısı oluşturmuş, aile içerisinde yaşlıya karşı saygı en üst düzeyde gelişmiştir. Evlilik ve boşanma konularında aile büyüklerinin mutlak baskısı bulunmaktadır. Ailede babanın otoritesi geçerlidir, vereceği kararlar değiştirilemez ve uyulmak zorundadır. Özellikle kız çocuklarının evliliği, eğitimi ve yaşamını ilgilendiren bütün kararlar, ailenin en yaşlı erkeği tarafından alınmakta, uymayanlar cezalandırılmaktadır.³⁷

“Afgan toplumu erkek egemenliğine dayanan ataerkil aile yapısına sahiptir. Erkek ailenin tek hâkimidir. Aile için onun sözü geçerli ve kadının durumu ise içler acısıdır. Bazı aileler hariç Afganistan'da kadınlara hiçbir zulüm, işkence yapılmıyor. Ama kadın hakkı diye bir şey de yoktur. Bazı kesin bilgilere göre, Afganistan'ın güneyi Nuristan, Pektia gibi yerlerde kadınlara çok zulüm edilmektedir. Kadınlar erkenden kalkıp ev işleriyle ve çocuklarla uğraşmakla birlikte bir de arazilere giderek yaz sığağında tarlada çalışırlar.”³⁸

Afganlılar için güç, saygı duyma nedenlerinden birisi olup, otoriter olmayan bir yönetici, komutan veya aile reisine saygı gösterilmez.³⁹

Afganistan'da köylerde akraba evliliği yapmak çok önemli olarak görülmüş, şehirde ise o kadar önemli olmamıştır. Afganistan'ın güneyinde yaşayan Peştunlar kızlarını genelde yabancı aşiretten birisiyle evlendirmemişlerdir. Özbekler, Tacik ve Peştun kızlarıyla evlenirken, Tacikler ve Peştunlar'ın Özbek kızlarıyla evlenmesi çok seyrek görülmüştür. Tükmenler ise kızlarını diğer etnik grup mensuplarıyla evlendirmemişlerdir. Seyyitler Afgan halkından kız almışlar fakat onlar kızlarını vermemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber'in soyundan geldiklerine inanıldığından dolayı onlara saygı duyulmuştur.⁴⁰

³⁶ *Washington Post gazetesi*, "Sovyetler Afgan Kültürünü yeniden Yapılandırmaya Çalışıyor", 13 Ocak 1986, s.2,

³⁷ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s. 194

³⁸ A Jelil Uzbek, *A.g.e.*, s.19

³⁹ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s.194

⁴⁰ A Jelil Uzbek, *A.g.e.*, s. 20

Afganistan’da farklı olan tehlikeli olarak değerlendirilmiş, bu, özellikle yabancı düşmanlığı olarak kendini göstermiştir.⁴¹

Afganistan’da birden fazla evlilik mevcut olup; zenginler, aşiret reisleri ve komutanlar gibi güçlü olanlar dört kadına kadar evlenebilmişlerse de bu sayı zamanla çok azalmıştır. İki kadınla evlenenlere daha sık rastlanmış olup bunlar da aile düzeni yürütmekte zorlanmışlardır. Afganistan’da halkın büyük çoğunluğu tek kadınla evlenmiştir. Kızın ailesi damadın evinde olup bitenlere karışmamakta, aileler genelde çok çocuk sahibi olmakta ve erkek çocuklara kızlara nazaran daha fazla değer verilmektedir. Çocuk ilk evlendiğinde bir süre kendi ailesinin yanında kalmakta ve sonra ayrı bir eve yerleşmektedir. Erkek çocuklar mirastan payın çoğunu, kızlar ise onun yarısını almışlardır. Baba ölürse evin idaresini büyük olan çocuk devralmış, köylerde ağabey ölürse onun karısı ile kardeşi evlenmiştir. Misafir geldiğinde köylerde kadın ve erkekler ayrı olarak oturmakta, şehirde ise birlikte oturulmaktadır.⁴²

Afganistan’da halk kendisini, “Afgan” olarak değil, ait olduğu etnik grup veya aşiretin adıyla bilmekte olup, bir Afgan için, ulusal kimlik yerine etnik gruba bağlı olmak çok daha önemli olarak değerlendirilmektedir. Afganistan’da alınması gereken kritik kararlar, toplumun yaşlıları ile kabile şeflerinin oluşturduğu geleneksel Büyük Meclis (*Loya Jirga*) tarafından alınmaktadır. Tarihte bilinen en ünlü Büyük Meclis, 1747 yılında Kandahar şehrinde toplanmış, dokuz gün süren toplantılardan sonra Ahmet Şah Durrani, Afganistan Devleti’nin kralı olarak seçilmiştir. Büyük Kurul, ülkenin tüm bölgelerinden gelen 1.500 delegeden oluşmakta, Peştunlar ise Büyük Mecliste her zaman en güçlü olarak temsil edilmişlerdir.⁴³

Kıyafet, Afgan kültüründe önemli olarak görülmüş, Afgan kadınının uzun ve bol kıyafetler giymesi zorunlu kılınmıştır. Kırsal alanda daha çok şalvar tarzı olan Afgan kadınının kıyafetleri, şehirlerde daha modern bir görünüm taşımış; köylerde, özellikle gençler daha çok renkli kıyafetler giyerken, yaşlılar ise siyahı tercih etmişlerdir. Dul bir kadın ise hangi yaşta olursa olsun daha çok siyah ve yakın olan koyu renkleri giymek zorunda kalmıştır.⁴⁴

⁴¹ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s.199

⁴² A Jelil Uzbek, *A.g.e.*, s. 20

⁴³ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s.202

⁴⁴ Yusuf Özer, *A.g.e.*, s.219

YEDİNCİ BÖLÜM

7. AFGANİSTAN'DA ETNİK VE DİNİ YAPI

7.1. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan değişik etnik unsurları bünyesinde barındıran bir ülke olmuştur. Afganistan'da Millet oluşumu tamamlanmamıştır. Onun için Afganlıya kimsin diye sorulursa Peştunum, Tacikim, Özbekim, Türkmenem, Hazarayım cevabı alınır. Afganistan'da Afgan kelimesinden Peştunlar anlaşılır. Günümüzde Afganistan'ı oluşturan etnik gruplar: Peştunlar, Tacikler ve Özbekler ile Türkmenler, Hazaralar, Kazaklar, Kırgızlar Karakalpaklar, Karluklar, Çağataylar gibi Türk boylarından oluşmuştur. Bunlara ilaveten Nuristanlılar, Beluçlar, Hindular ve Araplar gibi küçük etnik gruplar da mevcut olup bunlar da toplumun değişmez bir parçası haline gelmişlerdir.¹

Müşterek soy bağlarına göre, bütün boyları üç ana kategoride değerlendirebiliriz:

1. Aryan kökeninden gelenler; Peştunlar, Tacikler, Hindular ve Nuristanlılar bu grubu oluşturur.
2. Türk-Moğol kökenliler; Özbekler, Türkmenler, Hazaralar ve bazı küçük boylar bu grubu oluşturur.
3. Sami Kökenliler; Araplar da bu grubu oluştururlar.²

Afganistan'da son 250 yıldır Peştunlar ile onlara yardımcı olan Tacikler iktidarı ellerinde tutarak ülkeyi yönetmişler, kral Peştunlardan, başbakan veya dışişleri bakanı Tacikler'den seçilmiştir. 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başında Afganistan'da meydana gelen iç savaşın ana sebepleri arasında en önemlilerden birisini de ülkede önemli bir miktarda çoğunluğa sahip olmalarına rağmen Peştunlar tarafından azınlık muamelesi yapılmaya bile layık görülmeyen Türkistanlıların iktidara ortak olma istekleri

¹ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001, s. 38; Genkur ATASE Başkanlığı, *Geçmişten günümüze Türk Afgan ilişkileri*, Ankara, 2009, s.12; Yavuz Selim, *Ah Afganistan*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara Aralık 2003, s. 26, Mehmet Saray, *Afganistan, ve Türkler*, Avrasya stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) yayınları Ankara,2002, s. 21; Mehmet Akkurt, *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul, 2005, s. 59; Najiba Ziyayi, *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)*, YYLT, Isparta, 2004, s. 22

² Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.12; Orhan Yazıcı, "Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR) sayı 29*, s.476; Mark Urban, *War in Afghanistan*, Londra, 1990, s. 2'de Tacikleri de Türklerin içinde değerlendirmektedir.

oluşturmuştur. Buna ilaveten Türkistanlılar, Peştun ve Tacik din adamlarının “kafir” ve “zındık” suçlamalarıyla karşılaşmamak maksadıyla uzun yıllar susturulmuşlar, Türk ve Türkistanlı olduklarını sesli olarak dile getirememişlerdir.³

Davut Han döneminde, 1974-1975 yıllarında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, Afganistan’ın nüfusu 16 milyon olarak tespit edilmiş; buna göre, Peştunlar 8 milyon, Tacikler 5 Milyon, Türkler (Özbek, Türkmen vb.) 3 milyon olarak açıklanmış, Hazaralar ise 50 bin kişi olarak kayda geçmiştir. Sayımda kadınlar ve çocuklar yazılmamıştır. Bu sayım, Peştun nüfusunu fazla göstermek ve parlamentoya daha fazla Peştun milletvekili sokmak amacıyla siyasi maksatlarla gerçekleri çarpıtacak şekilde yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler’in 2001 yılında yayınlamış olduğu kitapçık, Afganistan’ın nüfusunu 26 ila 30 milyon arasında değerlendirmiştir. Buna göre, %40’ı Peştun, %30’u Tacik’tir. Geri kalan nüfusun 3 milyonunu Özbek, 2 milyonunu Hazara, 500 binini de Türkmen olarak açıklanmış fakat diğer etnik gruplardan hiç bahsedilmemiştir.

Afganistan nüfusunun, Tacikler ve Peştunlar içinde eriyip gidenler de dâhil olmak üzere, yarısının Türk soylu oldukları, İran’da da durumun aynı olduğu değerlendirilmiş, her iki ülkede de Türk nüfusu çoğunlukta olmasına rağmen bu konu dış güçlerin de desteğiyle siyasi temsil konusuna yansımamıştır.⁴ Bir başka deyişle Güney Türkistan’da yaşayan Türkler çeşitli kaynaklarda Türk olduğu iddia edilen Peştunların hâkimiyetine teslim edilmiştir.

Afganistan’daki etnik grupların 1978, 1987, 1996 yıllarındaki oranları konusunda Mehmet Akkurt’un yayınladığı istatistikler de tam bilgi verememiştir.⁵

Afganistan’ın nüfusu hakkında gerçek bilgi verecek veri tam olarak bulunamamıştır. Bu nedenle farklı bir fikir edinebilmek için Güney Türkistanlı aydınların bilgileri ile liderliğini Org. Abdürreşid Dostum’un yaptığı, kısaca CMİA olarak adlandırılan Afganistan Milli İslami Hareketi/Conbeş-i Milli-yi İslami Afganistan’ın yayın organlarında yer alan nüfus bilgileri daha sağlıklı olarak değerlendirilmiştir. Batılı kaynaklar da Türk faktörünü neredeyse yok saymışlardır. Böylece bu bilgilere dayanarak hazırlanan hesaplamanın, güvenilmez olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu kaynağa göre etnik dağılım şu şekildedir:

³ Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004, s. 33; Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s.59

⁴ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 33

⁵ Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s.60

Etnik Grubun Adı	Yüzdesi	Nüfusu
Peştun	35	10.500.000
Özbek(Türk)	22	6.600.000
Tacik	18	5.400.000
Hazara(Türk)	6	1.800.000
Türkmen(Türk)	5	1.500.000
Aymak (Türk)	4	1.200.000
Arap(Çoğunluğu Türk)	3	900.000
Kızılbaş(Türk)	1.5	450.000
İsmaili(Çoğunluğu Türk)	1.5	450.000
Diğer	4	1.200.000
Toplam	100	30.000.000

Afganistan'da çoğunluğu oluşturan Türkistanlıların nüfusu; Özbek, Hazara, Türkmen, Aymak, Arap, Kızılbaş vb. dâhil toplam 12.900.000 olarak hesaplanmış ve bu sayı genel nüfusun yüzde 43'ünü oluşturmuştur. Türkler, kuzeydeki vilayetlerin haricinde de yaşamaktadır. Afganistan'da barışın, ülkedeki tüm etnik ve dini grupların iktidarda eşit şekilde temsil edilmeleri sonucunda sağlanacağı değerlendirilmiştir.

Güney Türkistanlıların siyasi gücünün tabanını sadece Türkler oluşturmamış, kuzeyde oturan Peştun aşiretleri, liderleri ve mensuplarının büyük bölümü; Hazara Türkü olan İsmaililer; ilaveten bazı Tacik grupları da Türklerle birlikte hareket etmişlerdir. Bu tablo incelendiğinde doğal olarak Güney Türkistanlıların iktidardan yüzde 50'lik pay istemesi onların tabii hakkı olarak değerlendirilmiştir. Türkçeden ve Türkçe eğitimden vazgeçmeleri ise olasılık dışı olarak görülmüştür. İsmaililerin lideri olan Nadiri hanedanı ailesinin Aymak Türkü olduğu da söylenmiştir.⁶

Afgan toplumu incelendiğinde, karşımıza on sekiz grup çıkmıştır, bunlar: Peştunlar, Tacikler, Türkler (Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak), Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Brahuiler, Beluçlar, Nuristaniler, Rajasthaniler,

⁶ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 35

Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler, Paşhailer'dir.⁷ Fakat Afganistan'da bu kadar çok sayıda etnik grup bulunmasına rağmen ülkede siyasi bir güç oluşturabilecek kadar nüfusa sahip olanlar ise yalnız dört tanedir: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralar.⁸

Afganistan'ın nüfusu çok karışıktır. Sovyet Bilimler Akademisinin yayınladığı **“World Population”** (Moskova 1981) adlı esere göre, etnik gruplar sınıflandırması ise şu şekilde ortaya çıkmıştır:

Etnik Grup	Nüfus	Yüzde
Peştun	8 milyon	52,9
Tacik	3	19,8
Hazara	1	8,6
Özbek	1,3	8,6
Çar Aymak	450 bin	3,0
Türkmen	300	2,0
Beluç	130	0,9
Nuristani	120	0,8
Pamiri	100	0,2
Pasnace	600	0,7
Parsi	40	0,3
Bargun	40	0,3
Gujar. Yahudi. Yığır	33	0,2
Afşar ve Kızılbaş	30	0,2
Arap	30	0,2
Pencabi. Hindu. Sikli	25	0,2
Tirace	20	0,1
Kahaçgar	20	0,1

⁷ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 38

⁸ Özgür Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak 2012, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 74

(Bangariwal)

Mughul	20	0,1
Kürt	10	0,1
Kırgız	10	0,1
Jat	10	0,1
Urmur	5	0,0
Paraça	5	0,0
Kazak	5	0,0
Kınhistani	5	0,0
TOPLAM	15.300.000	100.0⁹

Bütün etnik grupları inceleyecek olursak:

7.1.1. Peştunlar

Afganistan'ın tarihi ve geleneksel olarak en güçlü ve en kalabalık etnik grubunu Peştunlar oluşturmuştur. Afgan kralları hep Peştunlar'dan seçilmiştir. Hükümette, bürokraside ve orduda üst kademeler neredeyse tamamen Peştunlar tarafından ele geçirilmiştir. Savaş başlamadan önce, Afganistan'ın çoğunluğunu Peştunların oluşturduğu öne sürülmüş olsa da savaşın başlamasıyla mültecilerin çoğunluğunu da Peştunlar oluşturmuş, Pakistan Hükümetinin BM ile ortaklaşa yapmış olduğu bir araştırmaya göre, Pakistan'da bulunan sığınmacıların %81,5'inin Peştun kökenli oldukları tespit edilmiştir. Bu göçler sebebiyle tam hesaplanamasa da Afganistan'da Peştunların çoğunluğu kaybettiği değerlendirilmiştir.

Peştunlar, ülkenin güney ve güneydoğu kesiminde yaşamışlardır.¹⁰ Diğer bölgelerde de azınlık olarak mevcut oldukları tespit edilmiştir. Afganistan'daki diğer etnik gruplar gibi ülke sınırlarının dışında da yerleşmiş, Pakistan'da 14 milyon kadar Peştun'un Durand Hattı'nın kabul edilmesinden önce orada bulunarak yaşadıkları tespit

⁹ Tuncer Gülensoy, *Orta Asya'dan Kırım'a (Moğolistan, Kırım, Gagavuzistan, Pakistan Gezi Notları)*, Kayseri 1994, s. 120

¹⁰ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.13, Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s. 41; Genelkurmay Başkanlığı, *A.g.e.*, s. 29; *Afganistan Bilgi Broşürü*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı TSK Lojistik ve İnsani Yardım Tugay Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.22; Yavuz Selim, *Afganistan ve Dostum*, Ankara, 2004, s.27

edilmiştir. Peştunlar kendi içinde pek çok alt gruplara bölünmüş bu da kabile içi çatışmaların kaynağını oluşturmuştur. Peştunlarda iki büyük ana kabile konfederasyonu kurulmuş ve Peştun kabilelerinin tamamına yakını bunlardan birinin alt kolu olarak birleşmiştir. Bunlardan birincisi olan Abdali Konfederasyonu (1747’de inci anlamına gelen Durrani adını almışlardır.) Kandahar-Herat bölgesine yerleşmiş, diğer büyük konfederasyon olan Gılzailer ise Nangahar-Paktia bölgesinde yaşamışlardır. Peştunların neredeyse hepsi Sünni olup Hanefî mezhebine katılmış, sadece Veziristan’daki Turi Kabilesi ve Orakzailerin bir alt kolu olan Muhammed Kel Kabilesi gibi az miktarda Şii Peştunlar da tespit edilmiştir.¹¹

Peştunlar ülkeye kuzeyden gelerek yerleşmiş, yerli olan Hind asıllı halk ile birleşerek, Patan-Pathan (Peştun-Pahtun) adını almışlar, yerli halkın dili olan Peştu dilini benimseyerek, konuşmaya başlamışlar ve günümüze kadar da bu dili kullanmaya devam etmişlerdir.¹²

Tespit edilebilen ilk tarihi kayıtlardan başlayarak Afganistan’da yaşamış olan Peştunların genellikle uzun boy, açık ten, siyah veya kahverengi saç, kahverengi göz gibi fiziki özellikleri öne çıkmıştır. Daha sonra ülkenin ve dünyanın başına bela olacak Taliban’ın da çoğunluğunu ve kökünü Peştunlar oluşturmuştur.¹³

Peştunların iki büyük kolundan biri olan Gılzailer 17. yüzyılda önemli bir politik güç durumuna gelerek 18. yüzyılda Kandahar’ı ve kısa bir süre için İran’ın önemli bir kısmını ele geçirmeyi başarmışlar ve bağımsız bir devlet kurmuşlar, daha sonra 1729 yılında da İran’dan çıkarılmışlar, en sonunda 1747 yılında Ahmed Şah Durrani’nin hâkimiyeti altına girmişlerdir. Peştunların önemli bir Durrani kabilesi olan Sadozailere mensup Ahmed Şah Durrani’den başlayarak Afganistan yönetimi Peştunların eline geçmiş ve bu çok uzun süre devam etmiştir.¹⁴

Peştunlar Afganistan’da yaşayan en kuvvetli kabile olsalar da, kapalı kültürel ve kabile yapıları ile yaşanan iç çekişmeler tam bir politik güce sahip olmalarına her zaman engel olmuştur. Bunların yanında merkezi bir devlet otoritesinin oluşmamasının eksikliğini Peştun töreleri (Peştunvali) tamamlamış ve yeterli olmasa da bir düzen sağlamıştır.¹⁵

7.1.2. Tacikler

¹¹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.41; Mehmet Saray, *A.g.e.*, s.21

¹² Mehmet Saray, *A.g.e.*, s.22; Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 61; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.22

¹³ Genelkurmay Başkanlığı, *A.g.e.*, s. 29

¹⁴ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.40

¹⁵ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s.75

Afganistan dışında dünyadaki Taciklerin büyük çoğunluğu eski SSCB cumhuriyetlerinden birisi olan Tacikistan'da yaşamaktadır.¹⁶ Tacikler Afganistan'ın bazı kaynaklara göre, ikinci, bazı kaynaklara göre de Türklerden sonra üçüncü en kalabalık etnik grubu olarak tespit edilmiştir. Ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgelerinde yaşamışlardır. Dağ Tacikleri ve Farsivanlar (Farsça konuşanlar) olarak iki gruba ayrılmışlardır. Dağ Tacikleri Afganistan'ın Tacikistan ve Pakistan sınırının kesiştiği yerdeki Bedahşan ve Vahan koridoru bölgesine yerleşmiş, Farsivanlar ise şehirlerde ve köylerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Her ne kadar ülkenin tamamına yayılmış olsalar da çoğunlukla Kabil, Baglan, Takhar, Samangan, Çarikar, Penşir, Duşi, Gar, Herat, Farah ve Kunduz'da yoğun bir şekilde konuşlanmışlardır.¹⁷ Genellikle ticaret ve tarımla uğraşmışlardır.¹⁸

Taciklerin ana dilinin Farsçanın Afganistan'a mahsus Dari lehçesi olduğu tespit edilmiştir. Taciklerin çok büyük bir kısmı Sünni Hanefî mezhebindedir. Ancak Dağ Taciklerinin, İran'ın resmî mezhebi olan Şii'liğe, ülkenin kuzeydoğusunda yaşayan küçük bir grup Tacik'in de İsmaili mezhebine bağlı olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Taciklerin İran asıllı oldukları ve Afganistan'da çok önceden bu yana yaşadıkları tespit edilmiştir.²⁰

Peştunların kabile yapılanmasının tersine Taciklerin sosyal grupları yerel gruplara, köy kümelerine, bölgesel gruplara ve meslek gruplarına dayalı olarak yapılanmıştır. Taciklere hangi grupla bağlantısı olduğu sorulursa, çoğunlukla yaşadıkları bölgenin veya şehrin adını söylerler. Etnik olarak Tacik olmadığı halde Dari dilini konuşanlar arasında da kendilerini Tacik olarak tanımlama konusunda artan bir trend görülmeye başlamıştır.

Kendi aralarındaki bütünleşme seviyeleri Peştunlardan yüksek olmasına karşılık, ordu ve bürokrasinin dışında bırakılmış oldukları için lider çıkartabilme imkanları sınırlıdır. Afganistan'ın tarihi boyunca yalnızca iki kez siyasi gücü ele geçirebildikleri görülmüştür. İlki bir çete reisi olan Beçe-i Saka'nın 1929 yılında Kabil'i ele geçirmesidir. Beçe-i Saka Kabil'i ancak dokuz ay elinde tutabilmiş, sonunda bir Sadozai Peştun komutan olan Muhammed Nadir tarafından öldürülmüştür. İkincisi ise

¹⁶ Emin Demirel, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002, s. 13; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.23

¹⁷ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.43; Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 64; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.23

¹⁸ Mehmet Saray, *A.g.e.*, s.22

¹⁹ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.42

²⁰ Mehmet Saray *A.g.e.*, s.22

1992 yılında Burhaneddin Rabbani'nin Afganistan Cumhurbaşkanı oluşudur. Ancak her iki seferinde de Taciklerin siyasi gücü ele geçişi Peştunlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve yönetimlerine son verilmiştir.²¹

7.1.3. Türkler

Afganistan coğrafyası en eski Türk boyu olarak kabul edilen Yueh-Çi'ler dönemi olan MS 1. yüzyıldan 1747 yılında ölen Nadir Afşar'a kadar yaklaşık on sekiz asır Türklerin yönetiminde kalmıştır. Burada Türk boylarından Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlılar ve Avşarlar hüküm sürmüştür. Afganistan'da yaşayan Türkler önemli bir nüfus oranı teşkil etmiş fakat aynı oranı siyasi temsilde gösterememiş, ülke yönetiminde aktif olmasına izin verilmemiştir. Güney Türkistan olarak tabir edilen Afganistan'ın kuzeyine Afganistan'da Afgan Türkistan'ı adı verilmiştir.²²

Afgan Türkistan'ı yaklaşık 250 yıldır Peştun hâkimiyetine bırakılmış, Türkler de kendi aralarında bölünerek Türkmen, Hazara, Özbek, Aymak, Kızılbaş, Afşar, Kırgız, Kazak adlarını almışlardır. Fakat komünizm tehlikesi olumlu gelişmeler yaşatmış; Abdülkerim Mahdum, Azad Bek Kerimi, Muhammed Resul Pehlevan, ünlü Türk ve Türkistan milliyetçisi Hazara Türkleri'nin lideri merhum Üstad Abdülali Mezari, Güney Türkistanlıların ümit ışığı olan Afganistan İslami Milli Hareketi (Combeş-i Milli İslami Afganistan/CMİA) lideri Orgeneral Abdürreşid Dostum gibi önemli kahraman Türk liderleri ortaya çıkmıştır. Türklerin daha iyi duruma gelmesine Tacik milliyetçisi Ahmet Şah Mesut engel olmuştur.²³

²¹ Özgür Çınarlı, A.g.e., s.76; Esedullah Oğuz, A.g.e., s.42

²² Mehmet Akkurt, A.g.e., s. 66

²³ Recep Albayrak, A.g.e., s. 65 (Afganistan Türkleri ile ilgili kaynak kitap çok az yazılmıştır. Bu konuda araştırma yapan Recep Albayrak şu kaynaklara ulaşmıştır: Kızılbaş Türklerinden olan Mir Muhammed Sıddık Ferhengi'nin 2 ciltlik *Afganistan Der Penc Garn-i Ahir*, gene Kızılbaş Türklerinden Mir Gulam Muhammed Gubar'ın *Afganistan Der Mesir-i Tarih*, Hazara Türk aydınlarından Hacc Kazım Yezdani'nin *Asar-ı Tarihi*, Hazara Türklerinden Nesir Ahmed Devletabadi'nin *Asar-ı Tarihi*, Abdülhay Habibi'nin *Asar-ı Tarihi*, Barthold'un *Türkistanname*, Emir Abdurrahman Han'ın Ser-kâtibi (Baş Kâtibi) Hazara Türkü Feyz Muhammed Katib Hazara'nın *Siracü't Tevarih*, Özbek Türklerinden Cevzcani'nin *Tezkire-i Mukimhani*, Hamid Gül'ün *Ayende-i Afganistan*, İranlı yazar Said Mendi'nin konu ile ilgili çalışmasının yanı sıra, "*Rehnüma-yı Katağan ve Badahşan*" ile "*Tarih-i Meymene*". Bu kitaplar, "Afganistan Türkleri" konusunda ayrıntılı araştırma yapacaklar için yazılmış önemli kaynaklardır.)

7.1.3.1. Özbekler

Afganistan'ın en büyük Türk topluluğu olan Özbekler Moğol-Türk karışımı bir halk olup, ismini 14. yüzyılda bölgede hüküm süren Şaymani Moğollarının lideri Özbek veya Uzbek Han'dan almıştır.²⁴ Özbekistan'da yaşayan 15 milyon dışında, 5 milyon civarında Özbek'in de Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da yaşadığı tespit edilmiştir.²⁵

Güney Türkistan ve Afganistan'ın diğer bölgelerinde yerleşmiş olan Özbekler, adlarını Babür Şah ve Şıban Han'dan almışlardır. Fergana Emiri Ömer Şeyh'in oğlu olan Babür, baba tarafından Timur'un, ana tarafından da Cengiz Han'ın torunu olup, Baburi Özbekleri, Şi-birgan, Belh, Kunduz ve Tahar'da yaşamışlardır.²⁶ Özbeklerin nüfusu 1930'lu yılların başında 500.000 olarak kabul edilmiştir.²⁷

Afganistan Türkleri'nin nüfusu en fazla olan grubu Özbeklerdir. Nüfusları yaklaşık 6,5-7 milyon olarak hesaplanmıştır. Yoğun olarak Güney Türkistan (Kuzey Afganistan'da) yerleşmişlerdir. Özbek ve diğer Türk uruk ve oymaklarının yaşadıkları iller şunlardır: Badahşan, Tahar Kunduz, Bağlan, Samangan, Belh, Cevzcan, Ser-i Pol, Faryab, Badğıs ve Herat vilayetleri. Ayrıca Kabil ve Kandahar gibi vilayetlerde de toplu olarak yaşayan Özbek grupları tespit edilmiştir. Şecere ve neseptemelerde Özbekler 92 kabile şeklinde gösterilmişlerdir.²⁸ Özbekler çoğunlukla ticaret, tarım ve zanaatkarlık işleri ile uğraşırlar.²⁹ Sünni islami görüşü benimsemiş olan Özbek erkeklerinin geleneksel kıyafeti "goşıpta" adı verilen kalın bir kahverengi gömlek ile çok uzun ve yuvarlak bir sarıktan oluşur.³⁰ Güney Türkistan'da yaşayan Özbekler arasında Quşcu, Nayman, Qarluq, Boyrek, Barlas, Kıyat Kabileleri ile Arlat, Barın, Tuyaqlı, Qatay, Mangıt ve Bataş Oymakları tespit edilmiştir.³¹

Sovyet işgali döneminde, Özbeklerin büyük bir kısmı başlangıçta Sovyet yanlısı hükümet yanında yer almış, Raşit Dostum'un yönetiminde bulunan Cuzcani milisleri Özbeklerden kurulmuştur. Direnişçilerin yanında mücadele eden Özbekler ise, Mevlevi Nebi Muhammedi liderliğindeki Hareket-i İnkılab grubuna dâhil olmuşlar, liderleri

²⁴ Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 67; Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.44

²⁵ Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 23; Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 67; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.22

²⁶ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 55; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.22

²⁷ Mehmet Saray, *A.g.e.*, s. 23; Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s.68

²⁸ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 56; Mehmet Saray, *A.g.e.*, s. 23; Genkur ATASE Başkanlığı *A.g.e.*, s. 13; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 23

²⁹ Mehmet Saray, *A.g.e.*, s. 23; Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.22

³⁰ Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 68; Kara Kuvvetleri komutanlığı, *A.g.e.*, s.35

³¹ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s.57

Peştun kökenli olan bu grubun askeri kanat mevcudunun çoğunluğunu, ilaveten komuta kademesinin dörtte birini Özbekler oluşturmuştur.³²

7.1.3.2. Türkmenler

Türkmenler, Afganistan'ın Türkmenistan'a sınır olan kuzey bölgelerinde, Ceyhun Nehri sahilleriyle Andhoy ve Akça'nın kuzeyi ayrıca Belh ile Faryab vilayetlerinin kırsal kesimine yerleşmişlerdir. Bunlara ilaveten Haşdanar bölgesi, Belh, Mezar-ı Şerif, Mezar-ı Şerif/Türkmenabad bölgesi ve Meymene'nin kuzeyinde ayrıca Ab-ı Kevser Vadisi'nde çok sayıda Türkmen köyü bulunduğu tespit edilmiştir. Türkmenlerin, ağırlıklı olarak Zon-u Şumal denen kuzey vilayetlerine yerleşmişlerdir. Kısa süren Gazneliler Devleti döneminde de Afganistan'a yoğun bir Türkmen göçü yaşanmıştır.³³ Eskiden tamamen göçebe olan Türkmenlerin Afganistan'da yarı göçebe bir hayat yaşadıkları, günümüzde tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, Afganistan'daki nüfuslarının yaklaşık 500 binin üzerinde olduğu, bunların bir kısmının Sovyetlere karşı Basmacı ayaklanmasına katılıp daha sonra Afganistan'a kaçtığı tespit edilmiştir.³⁴

N. A. Aristov'a göre, 19. yüzyılın sonlarında Afganistan'da 50 bin Türkmen yaşamış, raportör A. M. Rahmanov'un G. Karpov'a verdiği bilgiye göre ise o dönemde Afganistan sınırlarında 7 bin hane civarında bir Türkmen boyu olan Ersarı'nın yaşadığı öğrenilmiştir. Bu bilgilerin ışığında 1926 yılında Afganistan'da 100 binden fazla Türkmen'in yaşadığını değerlendirilmiştir. 1939 yılına kadar Afganistan'da yaşayan Türkmen nüfusu, Rusların Türkmenistan'da kolektivizm uygulamasına başlaması sebebiyle yaşanan büyük Türkmen göçünden dolayı çok artmıştır. Bu sırada Afganistan'a göç eden aşiretler arasında Türkmenlerin Ersarı Oymağı, çoğunluğu teşkil etmiştir. Güney Türkistan'a son göç kafilesi, Emanullah Han (1919-14 Ocak 1929) döneminde Türkmenlerle Bolşevikler arasında yapılan savaş sırasında gelmiştir. 1923 yılı içerisinde Lebab'ın Kutlu Kızılayak Obası'ndan Halife Kızılayak ile 200 bin kişi, Nobat Mirahr (Mir-ahur), Hacı İşan ve Daşoğuz'dan Cüneyt Han ile birlikte ise, binlerce Türkmen Afganistan'ın kuzeyine göç ederek yerleşmiştir.

Günümüzde Türkmenler, Afganistan'ın nüfusunun %5'ini oluşturmuş ve toplam nüfuslarının yaklaşık 1.500.000 civarında olduğu hesaplanmıştır. İnanc olarak Müslüman ve Hanefidirler. Türkmenistan'dan göçleri sırasında dünyaca ünlü

³² Esedullah Oğuz, A.g.e., s.34

³³ Recep Albayrak, A.g.e., s.58; Najiba Ziyayi, A.g.e., s.25

³⁴ Emin Demirel, A.g.e., s. 16; Najiba Ziyayi, A.g.e., s.26

Garagul/Karakul koyun cinsini ve halıcılık sanatını bu ülkeye, daha sonra da Pakistan'a da götürmüşlerdir.³⁵

Kabile sistemi Türkmen toplumunda son derece etkili bir yer tutmuş, İran'daki Yomut Türkmenlerinin ve Türkmenistan'daki Teke Türkmenlerinin aksine Afganistan'daki Türkmenlerin çoğunluğunun Ersari boyundan olduğu ve Afganistan'da çok az sayıda Teke ve Yomut Türkmen'inin de mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Afganistan Türkmenleri ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutmuş, özellikle deri, yün ve yün halı üretimine hâkim olmuşlar ancak politikada fazla etki gösterememişlerdir.³⁶

7.1.3.3. Abdalılar/Abdaliler

Nadir Şah Afşar'dan (1688-1747) sonra Afganistan yönetimini ele geçiren Abdalı/Abdali (Abdal/Yabtal/Heftalit) Kabilesinin, Eftalit/Akhunların torunları oldukları tespit edilmiştir. Afganistan tarihinde önemli bir yer tutmuş olan Eftalit/Akhunların iki büyük boyu olan Abdali ve Gılcailer, çoğunlukla Peştunların içinde erimişlerdir. Afganistan'daki hanedan ailelerinden Sadozailerin kökeni Abdalilerden gelmiştir. Afganistan'ın kurucusu olarak kabul edilen Ahmed Han Dürraninin de, Sadozai Hanedanına mensup olduğu dolayısıyla Abdali olduğu öğrenilmiştir.³⁷

7.1.3.4. Afşarlar

Afşar Türkleri, Türk Safavi Hanedanı ve Nadir Şah Afşar dönemlerinde emirlerin yanında ve sarayda (derbarda) görevli iken Afganistan'a getirilmiş, Oğuz kökenli kişiler oldukları tespit edilmiştir. Bunlar, Türkmen olarak da ifade edildiği gibi, Afşar veya Kızılbaş olarak da adlandırılmış, doğrudan Kızılbaş olarak adlandırılanların büyük bölümü ise Türkçe'yi unutmuştur. Bu kesim Hazara olarak da adlandırılmıştır.

Nüfusları 100 bin civarında olan Afşarlar, günümüzde Kabil kent merkezinde bulunan Afşar bölgesinde (Nahiye-i Afşar) yerleşmiş ve bunların yaklaşık %40'ı Türkçe'yi unutmamış, günlük yaşamlarında bu dili kullanmaya devam etmişlerdir. Geriye kalan %60'lık Afşar ise Hazaraların içinde erimiştir. Timur Şah tarafından başkent yapılan Kabil/Kabul adının; "Saman" anlamına gelen "Ka" ile "Para" karşılığı

³⁵ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 60; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 16; Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.46

³⁶ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.46

³⁷ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 41

olan “Pul” kelimelerinden oluştuğu ve “samanın kilo ile satıldığı yer” manasını taşıdığı öğrenilmiştir.

Afşar Türklerinin Afganistan’daki genel nüfusunun yaklaşık 450 bin olduğu ve nüfus cüzdanlarında “Türk” yazdığı tespit edilmiştir.³⁸

7.1.3.5. Aymaklar

“Aymak” kelimesinin, hem köken hem de anlam yönünden bugün Türkçe’de kullandığımız “oymak” kelimesinin tam karşılığı olduğu tespit edilmiştir. Aymaklar da, buna ilaveten, boy adlarının “yurdun sahibi, önde oturan tayfa ve güçlü halk” anlamına geldiğini belirtmişlerdir.

Horasan hükümdarlarından Sultan Hüseyin Baykara öldükten sonra hâkimiyete oğulları Muzaffer Hüseyin Mirza ile Bediu’z Zaman geçmiştir. Birbiri ile çekişen Muzaffer Hüseyin Mirza ile Bediu’z Zaman’ı barıştırmak için Babür Şah araya girmiş, ancak netice alamamıştır. Bu olay, Özbek Hanları’nın siyaset sahnesine çıkış dönemine rastlamaktadır. Bölgede Şıbanlı Muhammed Han güçlenmiş, kendisini “Halifetü’l Arz” ilan etmiştir. Bu hadise, İran’da Şiilerin hâkimiyeti döneminde cereyan etmiştir. Özbekler kendilerini Sünnilerin, İranlılar ise Şiilerin hamisi olarak kabul ve ilan etmişlerdir. Özbek Han Horasan’a hâkim olmak için Herat’a saldırmıştır. Herat’ın düşmesi üzerine Timuriler dağılmıştır. Timurilerin derbarında (sarayında) bulunan idari, askeri ve lojistik görevliler dağlara çekilerek katliamdan kurtulmuşlardır. Bu dağlar, Tirbend-i Türkistan/Türkistan’ın Zırhı ve/veya Bend-i Türkistan/Türkistan Seddi adı ile anılmaktadır. Tirbend-i Türkistan, Herat’tan başlayıp, Mezar-ı Şerif’e kadar uzanmaktadır. Timuri derbarından bu dağlara kaçıp hayatını kurtaran Türkler Aymak adı ile anılmaktadır. Aymakların o dönemde kaçtıkları ve bu gün hala aynı yerlerde oturdukları Tirbend-i Türkistan’daki bölgeler; Meymene Dağları, Ser-i Pol Dağları, Gor Dağları ve Badğıs/Baygız Dağları’dır. Aymaklar bahse konu dağlık mıntikalardan Mezar-ı Şerif’e kadar uzanan bölgelerde dağınık halde oturmaktadır. Gor, Badğıs, Meymene, Ser-i Pol’ün dağlık kesimleri ile Lavlaş, Gurzivan ve Kayşar kentlerinde meskundurlar. Aymaklar hem tarih hem de Türklük bilincine sahiptir.

Aymakların nüfusunun, yaklaşık olarak 1.200.000 kişi dolayında olduğu, Türkçe-Farsça karışımı bir dil konuştukları, Meymene ve Ser-i Pol’de oturan Aymakların kendilerini Özbek olarak kabul ettikleri ve Özbek Türkçesi konuştukları,

³⁸ Recep Albayrak, Age.s. 42

büyük çoğunluğunun Sünni oldukları öğrenilmiştir.

Aymaklar; Char Aymak/Dört Aymak (Derzi, Firuzkuhi, Cemşidi, Timuri/Teymuri); Doz Aymak (Duvazdeh Aymak/Oniki Aymak veya Duz Aymak/Hırsız Aymak) ve Taymani isimli boylara ayrılmışlardır. Derzi, Firuzkuhi, Cemşidi, Timuri/Teymuri, Taymani vb. Aymak aşiret ve obaları bazı araştırmacılarca Çehar Aymak, bazılarına göre ise Doz Aymak içerisinde kabul edilmişlerdir.³⁹

7.1.3.6. Çağataylar

Çağataylar, Afganistan'da yaşayan, dillerini kaybetmiş önemli bir Türk topluluğudur. Ülkenin kuzeyindeki Çağataylar, Özbek Türkçesi ve Darice, Lağman ve Nengerhar gibi güney illerinde yaşayan Çağataylar ise, hem Darice hem de Peştunca konuşmaktadır. Bu grup, Türk olma duygularını şimdiye kadar canlı tutabilmiştir.

Cengiz Han, sağlığında imparatorluk topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştır. Bu bölüştürmede ikinci oğlu Çağatay Han'a Türkistan ve bugünkü Afganistan topraklarını vermiştir. Cengiz'in oğullarının kurduğu devletlerden sadece Çağatay'ın adı, soyuna ve devletine ad olarak verilmiştir. Asıl Çağatay Devleti, Çağatay'ın ölümünden 20-30 yıl sonra kurulmuştur.

Çağatay Devleti'nin asıl temsilcisi olarak tanınan ve Barak Han'ın oğlu olan Duva, Çapar'ın yerine geçmiştir. Daha sonra hükümdar olan Tarmaş, Müslümanlığı kabul ederek (1326), Alaeddin adını almış ve İslam dini Çağatay ulusu arasında yayılmıştır. Tarmaş'tan sonra devletin düzeni bozulmuştur. 16. yüzyılda Çağatay ulusu Özbekler tarafından Maverâünnehir'den sürülmüştür. Peştun bölgesinde doğup büyüyen ve Peştunca'yı güzel konuşan Çağataylar, Afganistan'ın siyasi ve askeri hayatında önemli roller üstlenmişlerdir.

Tacikleşmiş Çağatay Türkleri, Kuzey Afganistan başta olmak üzere, ülkenin çeşitli yerlerinde yaşamaktadır. Kabil'in kuzeyindeki Kuhistan, Kuhdaman, Karabağ, Çarikar, Kelekan ve Pençşir bölgelerinde Tacikleşmiş kalabalık bir Türk topluluğu yaşamaktadır. Aynı zamanda Kabil, Kabil'in güneyindeki Loger ve Gazne'de de Tacikleşmiş Türkler bulunmaktadır. Çoğunun evinde Türk olduklarını gösteren şecere ve nesepnameler vardır. Tarihin tabii seyri içerisinde bunların bir kısmı kendilerinin Özbek olduklarını kabul etmektedir. Bilindiği gibi Özbek Türkçesi Çağatay Türkçesinin

³⁹ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s.46 (Recep Albayrak *A.g.e.*, s. 46'da Batı kaynaklarında, Aymakların ve Hazaraların Türk soylu olduklarına dair bilgiye rastlamak mucize olarak değerlendirmiş, Türklükleri ile ilgili bilgiye de rastlanılmadığını da ilave etmiştir.)

devamıdır.⁴⁰

7.1.3.7. Goriler

Gor/Gori/Goriler, Eftalit/Akhunların soyundandır. Moğollardan önce Afganistan'ın merkezi bölgelerinde hüküm sürüyorlardı. Halaçlar ve Abdali/Abdalılar gibi Afganistan'ın siyasi hayatında önemli rol oynamışlardır. Afganistan ile ilgili literatürde Peştun kabilesi olarak tanıtıldıkları gibi, Hazara olarak da kabul edilmektedirler.

Goriler, Çiğçeran ile Bamyân arasındaki Hazaracat bölgesi, Gazne, Bağlan ve Tahar vilayetlerinde yaşamaktadır. Herat vilayetinin batısındaki Goriyan ilçesinde yaşayanların bir kısmı Darice konuşurken, diğer bir kısmı da Türkçe konuşmaktadır.⁴¹

7.1.3.8. Halaçlar (Galzai/Gılzaylar)

Afganistan'daki Halaç (Galzai=Halaczai) Türkleri hakkında en geniş bilgiyi Arap coğrafyacılar vermektedir. İstahri, "Kitabü'l Mesalik ve'l Memalik" isimli eserinde, Sistan'dan Hindistan'a kadar uzanan topraklarda Halaç Türkleri'nin yaşadığını ve bunların Türkçe konuştuğunu ifade etmektedir. Hordadbeh, Ebu Reyhan El-Birüni ve İbn-i Havkal da benzeri bilgiler vermektedir. Bu ilim adamlarının bahsettiği bölgelerde halen Peştun dilinde "Gılzay" olarak ifade edilen Halaç Türkleri yaşamaktadır. Halaçlar ayrıca Afganistan'da Taharistan olarak adlandırılan "Tahar, Badahşan ve Kunduz" vilayetlerinden ibaret olan eski Taharistan/Tahharistan memleketi, Türkmenistan'ın Lebap vilayetinin Halaç etrafı (ilçesi), Halaç Kabilesi adıyla Özbekistan, İran'da Tahran-Kum hattının batı ve kuzeybatısındaki "Halacistan" eli, Batı Azerbaycan vilayeti merkezi Urumiye civarı, Azerbaycan ve Türkiye olmak üzere geniş bir Türk coğrafyasına dağılmışlardır. Samanilerden sonra Gur/Gorlar döneminde sultanların hizmetine girerek, önemli görevler almışlar ve mevki sahibi olmuşlardır.

Bugün Afganistan'da yaşayan Halaçlar, Peştunca ve Darice konuşmaktadır. Darice, padişahın saray dili demek olan Farsçanın bir lehçesidir. Bizdeki "Hakani Türkçesi"nin karşılığıdır.

Gılzay/Gılzai/Halaçlara mensup aileler, Türkçedeki "el/il/gil/zade/oğlu" karşılığı

⁴⁰ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 49; Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, 78; Ahmet Gökhan Arı, "Afganistan'da Etnik Yapı Üzerine bir Değerlendirme", 15 Mayıs 2013, *Akademik Perspektif*, s.1, <http://akademikperspektif.com/2013/05/15/afganistan-etnik-yapi-uzerine-bir-degerlendirme/>

⁴¹ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 48

olan “hel” ve “zey” ifadesi ile birlikte anılmaktadır: Cabbarhel, Ekberhel, Muhsinhel ve Ömerhel gibi. Peştun dilinde aile ve aşiret isimlerinin sonuna eklenen “zay, zey, zai” gibi ekler de bizdeki “zade” ve “gil” in karşılığıdır. Nengerhar vilayetindeki Sorhrud/Kızılırmak’ın batı istikametindeki sahillerinde de Halaç yerleşim birimleri bulunmaktadır.

Gılzayların elinde Türk olduklarını gösteren aile şecere ve nesebnamelerin bulunduğu söylenmektedir. Afganistan’ın kuzeyindeki Faryab vilayetinde yaşayan Gılzaylar, Türklük bilincine sahiptir. Özbek Türkçesi konuşmaktadırlar.

Bazı Özbek ve Türkmenler, Gılzay/Halaçlara, yanlış olarak Peştun demektedir. Gılzay/Halaç kızlarıyla evlenen Türklere, gene yanlış olarak, “Peştunla evlendi.” denmektedir. Bu haksızlığa en çok Türk liderliğine soyunanlar maruz kalmaktadır. Bunlardan bazılarının anası Halaç Türklerinden olması nedeniyle, kendilerine “Gılzay’ın/Gılzai’nin oğlu” denmekle güya hakaret edilmektedir. Tabii burada Gılzay kelimesi, “Peştun” karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Afganistan’da Peştunlaşmış ve Tacikleşmiş büyük bir Türk topluluğu yaşamaktadır. Bunların en tanınmışları Afgan tarihine Gılzay olarak geçen Halaç Türkleri ile bugünkü Afganistan’ın kurucusu olan Saduzey Hanedanından Ahmed Han Dürrani’nin mensup olduğu Abdalı Kabilesidir. Abdalı ve Gılzaylar, Eftalit/Akhunların iki önemli koludur. Kısaca ifade etmek gerekirse Gılzay Kabileleri, Halaçların torunlarıdır.

Gılzaylar (Halaç/Galzai/Halaczai) ve Saduzeyler, Afganistan’da; Barikzey, Muhammedzey, Stanikzey ve Açıkzey gibi hanedan ailelerindendir. Afganistan tarihinde hanlar, hakanlar, şahlar ve padişahlar, sadece bu ailelerden gelmiştir. Barikzeyler, Kandahar, Verdek, Herat ve Fera’da; Saduzeyler, Kandahar ve Hilmend’de; Muhammedzeyler, Kandahar, Herat ve Kabil’de; Stanikzey ve Açıkzeyler ise Kandahar’da oturmaktadır. Eski Şah Zahir Han, Muhammedzey Hanedanına mensuptur. Peştunistlere göre, Gılzaylar ve Saduzeyler de dâhil olmak üzere bu ailelerin tamamı Peştun kökenlidir.⁴²

7.1.3.9. Hazaralar

Moğol/Türk kökenli olan Hazaralar, 2 milyon civarında nüfusa sahiptir. %80’i Şii, %15’i Sünni, %5’i de İsmaili olan, “Hazaragi” adı verilen Türkçe ve Darice

⁴² Özgür Çınarlı, A.g.e., s.81; Recep Albayrak, A.g.e., s. 49

karışımı bir dil konuşan Türk etnik grubudur⁴³ ve dördüncü büyük etnik grubu teşkil etmişlerdir.⁴⁴

Hazaralar, Afganistan'ın merkezinde yer alan dağlık Hazaracat bölgesinde yaşarlar. Bölgenin dağlık yapısı Hazaraların izole bir hayat sürmelerine ve kendilerine has ayrı bir kimlik geliştirmelerine sebep olmuştur. Ayrıca 2 milyon kadar Hazara da İran'da sığınmacı olarak yaşamaktadır. Behsud, Caghuri ve Oruzgani olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Az miktarda Sünni ve İsmaili dışında Hazaraların tamamına yakını Şii mezhebine mensuptur. Konuştıkları dil Darice olup içinde pek çok Türkçe sözcük ve Moğol deyimi vardır ve Hazaragi olarak adlandırılır. Hazaraların kökeni konusunda farklı teoriler ortaya atılmış olmasına karşın en çok kabul göreni Moğol askerleriyle bölgedeki Türk ve Taciklerin karışımından meydana geldikleridir. Bu doğrultuda, Hazaraların Cengiz Han'ın ordusunun torunları oldukları düşünülmüştür. Ancak, Çağatay'ın (Cengiz Han'ın oğlu) ordusunun torunları olma ihtimali çok daha yüksektir. Çünkü Çağatay'ın Hindistan'ı ele geçirmek için Afganistan'a pek çok askeri birlik sevk ettiği ve bölgede pek çok ordugâh kurduğu bilinmektedir. Zaten Hazaraların yüz yapısına bakıldığında Orta Asya kökenli oldukları kolaylıkla anlaşılabılır. Babür Şah'ın Hindistan'a hâkim olduğu dönemde, politik açıdan oldukça etkin bir konuma gelmişlerdi.⁴⁵

Emir Abdurrahman'ın saltanatı sırasında Hazara Türkleri büyük zulümlere maruz kalmıştır. Olaylar esnasında 100 binden fazla Hazara Türkü hayatını kaybetmiştir. Bu olay, bilinmeyen Türk katliamlarından birisi olmuştur.⁴⁶

Hazara toplumunda iki tür elit grup vardır. Bunlardan ilki Mir olarak adlandırılan gruptur ki sosyal statüleri arazi sahibi olmalarına bağlıdır. Bunun yanı sıra Seyyid olarak adlandırılan, son derece etkili dini bir elit grup daha vardır ve bunlar İslam Peygamberi'nin soyundan geldiklerine inanırlar. Seyyidler, Şura adı altında biraraya gelerek Hazaraları örgütlemişler ve 1979 yılında Sovyet ve hükümet birliklerini Hazaracat bölgesinden çıkartmayı başarmışlardır. Ancak Şura zamanla popülaritesini yitirmeye başlamış, Sovyet ve hükümet birliklerinin de Hazaracat'a saldırmaması sonucunda Şura'nın varlığı gereksiz görülmeye başlanmıştır. Bu esnada İran'da İslami eğitim gören Hazaralar, Şeyh olarak geri dönmeye başlamışlardır.

⁴³ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 50

⁴⁴ Najiba Ziyayi, *A.g.e.*, s.23

⁴⁵ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.48

⁴⁶ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 51

Şeyhlerin liderliğinde ve İran'dan dönen Hazara işçilerin de katılımıyla yeni bir İslamcı hareket ortaya çıkmıştır. Şura üyesi olmasına rağmen aynı zamanda İran'da dini eğitim almış olan bazı Seyyidlerin de bu harekete katılımıyla Hazara toplumunda bir iktidar değişikliği olmuştur.

Önceleri aralarında güçlü bir birlik olmamakla beraber iç savaş döneminde İran'ın desteği, yalıtılmış hayat yaşamaları ve Peştunlara karşı ortak bir düşmanlık duygusu gibi unsurlar sayesinde Afganistan'ın en güçlü birliğe sahip etnik grubu durumuna gelmişlerdir. Hazaraların tamamına yakını iç savaş döneminde Hizb-i Vahdet (Birlik Partisi) grubunda birleşmişlerdir. Sovyet yanlısı Afgan Hükümetinden 1979 yılında bağımsızlıklarını elde etmeleriyle ve kendi yönetimlerini kurmalarıyla birlikte, etnik bir kendine güven duygusu Hazaralar arasında gelişmiştir.⁴⁷

Türk soylu olan Hazaraların etnik varoluşları ile ilgili değişik rivayet ve efsaneler bulunmaktadır. Rivayete göre, Oğuz Han, Gor ve Bamyân'dan geçerken, Ser-i Pol'ün dağlık bölgelerinde ve Bamyân'da güvenliği sağlamak amacıyla Türk askeri stratejisine uygun olarak "Binerli" gruplar halinde asker bırakmıştır. Bunlara daha sonra "Bin" rakamının Darice (Farsça) karşılığı olan "Hezar/Hazar/Hazara" denmiştir. Hazara aydınları kendilerinin bahse konu Oğuz askerlerinin soyundan olduklarına inanmaktadır. Başka bir rivayete göre ise Cengiz Han Bamyân, Gor, Şehr-i Golgole ve Şehr-i Zohak'a geldiğinde savaş çıkmıştır. Savaşı kazandıktan sonra bölgenin kontrolünü elinde tutmak ve güvenliğini sağlamak amacıyla muhtelif mıntikalarda binerli askeri gruplar bırakmıştır. Bu nedenle "Hazaralar, Cengiz Han'ın bıraktığı söz konusu askerlerin torunlarıdır." denmiştir. Üçüncü olarak, Cengiz Han ile ilgili rivayetin aynısı, Emir Timur Sahipkiran'ın Hindistan'ı fethi dönemi için de zikredilmiştir. Bazı araştırmacılar ise, bu görüşleri reddederek, Hazara Türkleri'nin Afganistan'a 1229-1447 yılları arasında geldiklerini ifade etmişlerdir.

Hazaraların bir bölümü kendilerini Türkmen olarak kabul etmektedir. Pervan vilayetinde Hazaraların yaşadığı Sorh Parsa ilçesi ve çevresinin adı "Türkmen"dir. Sorh Parsa'lı Hazaralar, kendilerinin "Türkmenli" olduğunu belirtmektedir. Bu bölgede oturan Nikudariler de önemli bir Hazara topluluğudur.

Diğer yandan Hazaraların Hazar Türkleri ile ilişkisi konusunda şimdiye kadar herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

İsmaililerin Afganistan'daki nüfusları 450 bin, Tacikistan'da 550 bin, İran'da ise

⁴⁷ Özgür Çınarlı, A.g.e., s.78

50 bin civarındadır. Ağa Han'a bağlı olan Seyyid Mansur Nadiri ve oğlu Seyyid Cafer Nadiri bu ülkelerdeki İsmaililerin lideridir. Afganistan'daki İsmaililer; Badahşan, Samangan ve Bağlan vilayetlerinde dağınık olarak oturmaktadır. Pol-i Homri, Duşi, Dere-i Keyan/Dehane-i Keyan ve Dehane-i Gori kasabalarında yoğunluktadırlar. Hazaralar içerisindeki İsmaili sayısı 100 bin kadardır. Hazara Türkü olan Nadiri ailesi her zaman CMİA'ya destek vermiştir.⁴⁸

7.1.3.10. Kırgızlar

Halen Kırgızistan'da yaşayan Türklerle aynı soydan gelmektedirler. Afganistan'da yoğun olarak Badahşan vilayetinde ayrıca kısmen de Kunduz, Samangan ve Mezar-ı Şerif vilayetlerinde çoğunluğu göçebe olarak yaşarken aralarında yüksek tahsil yapmış olanlara da rastlanır.⁴⁹

7.1.3.11. Araplar

Afganistan nüfusunun %3'ünün Arap olduğu tespit edilmiştir. Bunların büyük bölümü Türkleşme, çok az bir bölümü de Tacikleşme sürecini tamamlamış, benliklerini neredeyse kaybetmişlerdir.⁵⁰ Afganistan'da yaşayan Araplar, Arabistan'da yaşayan Araplar ile benzer şekilde göçebe olarak kara çadırlarda yaşamaktadırlar ve fiziki özellikleri olarak taciklerden ayrılmayacak şekilde benzeşmiştir.

Araplar, Afganistan'a biri Hulefa-i Raşidin (Dört Halife) devrinde fetih amacıyla, diğeri ise Timur Han'ın Bağdat Seferi sonunda beraberinde getirdiği sanatkâr, bilgin ve tebliğci Araplar olmak üzere iki dönemde gelmiştir. Diğer yandan söz konusu bu Araplara Afganistan'ın yanı sıra, Özbekistan, Tacikistan ve İran'da da rastlanmıştır. Ancak İran'ın Huzistan vilayetindeki Araplarla herhangi bir irtibatları olmadığı tespit edilmiştir. Araplar Afganistan'a 7. yüzyılda girmiş, Herat, Bamyân, Belh, Badğıs, Gazne ve Pervan'ı ele geçirmişlerdir. 9. yüzyılda ise Kabil'i işgal etmişlerdir. Bugün Afganistan'da meskûn Arapların %95'i Arapçayı unutmuştur. Özbekler içerisinde olanlar Özbekçe, Peştun bölgelerinde yaşayanlar Peştunca, Taciklerle yaşayanlar ise Tacikçe konuşmayı öğrenmişlerdir. Kuzey Afganistan'daki Arap nüfusu %15 olup, Mezar-ı Şerif'in 400 bin olan nüfusunun yarısına yakınının Türkleşmiş Araplardan oluşmaktadır. İçlerinden güçlü Türkistan vatanperverleri yetişmiştir. Arapların sadece

⁴⁸ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 53

⁴⁹ Yavuz Selim, *A.g.e.*, s.32; Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 54

⁵⁰ Recep Albayrak, *A.g.e.*, s.44

Şibirğan ve Akça'da oturanlarının çok az bir kesimi Arapçayı unutmamıştır. Araplar özellikle Devletabad/Belh, Çimtal, Belh, Akça, Andhoy, Ser-i Pol, Sengçarek, Devletabad/Faryab, Şirintegab, Derzab ve Samangan'da yerleşmişlerdir.⁵¹

Hız. Muhammed'in soyundan geldiğini savunan Seyyidlerin de Arapların bir uzantısı olduğu değerlendirilmiş, Taciklerin içinde eriyen Arapların dili ve kültüründen eser kalmamıştır.⁵²

7.1.3.12. Diğer Etnik Gruplar

Afganistan'da sayıları oldukça az ve politik olarak etkileri yok denecek kadar küçük olan diğer etnik gruplar ise Aymaklar, Brahuiler, Beluciler, Nuristaniler, Gujar Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler ve Sihlerdir. Aymaklar Hazaralarla akrabadırlar ve sayılarının dört yüz elli bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Sünnidirler ve içinde pek çok Türkçe sözcüğün de bulunduğu Darice konuşurlar. Brahuiler de Sünnidirler. Konuştıkları dil ise Dravid ailesindendir. Rigistan bölgesinde yoğun olarak yaşarlar. Sayılarının iki yüz elli bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Beluciler de Sünnidirler ve kendi dilleri olan Beluci'yi konuşurlar. Sistan bölgesinde yoğunlaştıkları ve sayılarının yüz bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Büyük İskender'in ordusunun torunları oldukları iddia edilen Nuristaniler ise Nuristan bölgesinde yalıtılmış bir hayat sürerler. Sünni olup dilleri Hint-Avrupa dil ailesindendir. Sayılarının altmış bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Gujarların adları anayurtlarının adı olan Gujarat'tan gelir. Hindular tarafından Gujarat'tan kovularak Hindistan'ın kuzeyi, Pakistan ve Afganistan'a yayılmışlardır. Sünnidirler; Hint-İran dil ailesinin bir kolu olan Gujar dili ile birlikte Peştun ve Darice konuşurlar. Araplar, 8. yüzyılda Afganistan'ı istila eden Arap ordularının torunlarıdır. Sünnidirler ve Tacikler tarafından asimile edildikleri için Darice konuşurlar. Hindular, Kabil'in içinde ve çevresinde yaşarlar. Hindu dinine inanırlar, Peştun ve Dariyle birlikte Hindu dilinin bir kolu olan Landa lehçesiyle konuşurlar.⁵³ Hinduların küçük bir grubu ise yine Hint kökenli Sih inancına mensupturlar ve kendilerine özgü farklı bir kimlik geliştirmişlerdir.⁵⁴

⁵¹ Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 62; Yavuz Selim, *A.g.e.*, s.30; Recep Albayrak, *Age.s.* 45

⁵² Mehmet Akkurt, *A.g.e.*, s. 62; Yavuz Selim, *A.g.e.*, s.30; Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s.74

⁵³ Esedullah Oğuz, *A.g.e.*, s.50-52

⁵⁴ Özgür Çınarlı, *A.g.e.*, s.79

7.1.3.13. Etnik Gruplar Arası ilişkiler

Ülkedeki etnik unsurların bir kısmı dil ve diğer kültür özelliğini koruyup kendi milli kimliğini korumakla birlikte birtakım kültürel kaynaşmaları da yaşamıştır. Bu kaynaşmalar, bazı kavimlerin milli kimliklerini değiştirmiş ve bazılarının da milli özelliklerinin tamamen kaybolmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca Afganistan'ın siyasi değişiklikleri, kültürel ve etnik kaynaşmaların oluşumunda büyük rol oynamıştır. Bir taraftan siyasi iktidarı ele geçiren kabileler kendi kültürel politikalarını bütün ülkede uygularken, diğer taraftan yönetilen kabileler ise kendilerini iktidarın kültürel politikasına uydurmaya mecbur kalmışlardır. Kalaçlar, bugünkü Afganistan'ı kuran Abdalılar ve bazı Türk oymakları, bu politikalar çerçevesinde Afganlaşmışlardır.⁵⁵

Etnik ve dini olarak oldukça karmaşık bir ülke olan Afganistan'da halkın çok büyük bir kısmı merkezî yönetimden ziyade kendi topluluğuna bağlılık duyma eğilimi göstermiştir. Bu durum Afgan toplumunda merkezkaç etkisi yaratmakta ve merkezî yönetimin otoritesini zayıflatmaktadır. Hatta askeri güç bakımından merkezî yönetim ile bu topluluklar kıyaslandığında, bu toplulukların askeri gücünün toplamda merkezî yönetimin askeri gücünden çok daha yüksek olduğu görülür. Ancak, bu toplulukların merkezî yönetime karşı birleşebildiği ve ortak bir mücadeleye girdiği görülmemiştir. Bu bakımdan Afganistan tarihinde pek çok isyan olmasına rağmen genelde bunlar yerel nitelikte kalmış ve merkezî yönetim tarafından teker teker bastırılmışlardır.

Afganistan'da etnik grupların birbirleriyle coğrafi açıdan çok yakın hatta iç içe olmaları çoğu zaman karmaşık ve düşmanca ilişkilere yol açmaktadır. Gerginlikler çoğu zaman mal paylaşımı, su, toprak, para, iş ve hükümet fırsatları gibi kaynaklara erişim veya yalnızca prestij meseleleri dolayısıyla çıkmaktadır. Peştunlar ülkedeki en etkili etnik grup olduğu için bunların etkili olduğu hükümetler genelde bu çatışmalarda Peştunların yanında yer almışlardır. Geçmişte, güneyden getirilen Peştun grupları kuzeye, özellikle kaynaklara yakın yerlere yerleştirilmişlerdir. Bunun sebebi, ülke genelinde bir Peştun hâkimiyeti kurmak isteyen hükümetlerin politikasıdır. Bunun sonucunda diğer etnik gruplar arasında Peştunlara karşı şiddetli bir düşmanlık oluşmuştur. Zaten bölgenin tarihinde güçlü olan etnik gruplar, zayıflar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu durum yalnızca Peştunlarla diğer etnik gruplar arasında değil, diğer etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde de geçerlidir.

Prestij de çatışmaları yaratan ve tırmandıran önemli faktörlerden biridir. Çünkü

⁵⁵ Genkur ATASE Başkanlığı, *Geçmişten Günümüze Türk Afgan İlişkileri*, Ankara 2009, s.12

ülkedeki etnik grupların statülerine göre değerlendirildikleri varsayılır. Her ne kadar bir grubun statüsü konusunda değişik grupların değişik görüşleri varsa da, genelde Peştunların en saygın grup, Hazaraların ise en düşük statüdeki grup olduğu kabul edilmektedir. Gruplar içinde kendine özgülük ve üstünlük duygularının yaratılması amacıyla maddi/manevi tüm kültürel unsurlar seferber edilir. En önemli kültürel unsur grupların ideallerini tasvir eden halk hikayeleridir. Kültürün maddi unsurları ise değişik şekil ve renkteki şapkalar, ekmeğin şekli, çayın cinsi (siyah ya da yeşil), vb. gibidir.

Grupların birbirlerine yakın olmalarının aralarındaki ilişkileri karmaşıklıştıracağı ve hatta düşmanlıklara yol açacağı prensibi, Afgan hükümetleri tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak Peştun olmayan etnik grupların Peştunlara karşı birleşme ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla uygulanmıştır. Bundan dolayı Peştun olmayan etnik gruplar arasında da düşmanlıklar oluşmuş durumdadır. Daha da ötesi, ülkede yaşanan iç savaş ve bu savaşa dışarıdan gelen kışkırtıcı müdahaleler, etnik gruplar arasındaki düşmanlıkları körüklemiştir.

Ülkenin etnik yapısının karmaşıklığı ve kabilesel yapısının da ülkenin zayıf bir devlet yapısına sahip oluşunda etki sahibi oldukları düşünülmektedir. Öncelikle yönetimde Peştunların söz sahibi oluşunun diğer etnik grupların nezdinde bir tepki ve yönetimde temsil edilmedikleri hissi yaratacağı açıktır. Böylelikle bu etnik grupların nezdinde bir meşruiyet eksikliği oluşmasının yanında, kabilesel yapıdan dolayı aynı durum Peştunlar için de geçerlidir. Çünkü farklı Peştun kabileleri arasında da iktidar mücadeleleri yaşanmaktadır. Ayrıca etnik grupların Afganistan sınırlarına komşu ülkelerdeki etnik akrabalarının varlığı, bu gruplar üzerinde kışkırtıcı etki yapabileceği gibi bu ülkeler için Afganistan'a müdahale etme nedenleri oluşturucu ve bu müdahaleleri kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Etnik yapının karmaşıklığı ve kabilesel yapının bir diğer olumsuz yanı da siyasi yapı üzerindeki bölücü etkisidir.⁵⁶

7.2. Afganistan'da Dini Yapı

Budizm ilk defa Afganistan topraklarında görülmüş ve sonra Ariyalılar tarafından Çin, Japon, Kore ve Endonezya taraflarına kadar yayılmıştır. İngiliz araştırmacı Prof. Toynbee Afganistan'ın Belh şehriden geçen kervan yolu sebebiyle, Doğunun en eski tarihe sahip ülkesi olduğunu belirtmiştir. Afganistan'ı Büyük İskender'in ele geçirmesi ile Doğu ile Batının kültürleri karşı karşıya gelmiş, Ariyalılar

⁵⁶ Özgür Çınarlı, A.g.e., s.80

ise Yunanlılardan tarihi el yazısını, mimari yeteneklerini alarak diğer ülkelere yaymışlardır. Daha sonra Afganistan, İran Sasanileri, İslam medeniyeti ve en sonunda Türk imparatorluklarından kültürel olarak etkilenmiştir.⁵⁷

Hız. Osman döneminde İslamiyet Afganistan'da hızla yayılmaya başlamış, 10. yüzyılın sonlarında ise Sebük Tekin önderliğinde Gazne şehrinde büyük bir Türk Devleti kurulmuştur (999-1030). İslamiyetin etkisinin artmasına paralel olarak, Gazneli Sultan Mahmud zamanında Türk-İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşmiş ve hatta Hindistan'a kadar yayılmıştır. Afganistan Gazneliler'den sonra büyük Selçukların hâkimiyetine girmiş, 12. yüzyılda ise Afganistan Harzemşahlar'ın kontrolü altında kalmıştır. Daha sonra da Moğollar yüz elli yıl bu topraklara hâkim olmuşlar, Zahiriddin Muhammed Babür, Büyük Babür İmparatorluğu'nu kumuştur. Babür Şah buradan sonra Hindistan'ı da egemenliği altına almış ve alıp uzun yıllar boyunca bu topraklarda hüküm sürmüştür. 17. yüzyıldan itibaren Babür Şah Devleti zayıflamış, Türkmen olan Nadir Afşar bu topraklarda hüküm sürmüştür. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından ve Afgan aşiret reislerinden olan Ahmet Şah Dürrani aynı yıl Afganistan Devleti'ni kurmuştur. Türk beylikleri 1919'a kadar Afganistan'da varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵⁸

Eğitimi yetersiz olan Afgan halkının çoğunluğunun Kabil'deki Marksist rejime ve Sovyet işgalcilerine karşı verilen cihada destek vermesi ve katılımı, inceleme gerektirmiştir. Lois Dupree bu konuda şunları söylemiştir:

“Afgan köylerinde, göçebe kamplarında ve çoğu şehir bölgelerinde (yüzde doksan beşi okuma yazma bilmez) yaşanan İslam, aydın bir Müslüman âlime uygun olmayan bir nitelik taşımış, Allah'a ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna duyulan iman yanında, birçok inanışın İslam öncesi yerleşmiş geleneklerle ilişkisi olduğu görülmüştür.”

Olivier Roy, Afganistan'da okuma yazma bilmeyen, genellikle “bazı kalıpları hiçbir zaman tam olarak anlamadan ezberden okuyan” köy mollalarıyla, Kahire'de eğitim görmüş olan ve şehirde yaşayan din bilginleri arasında büyük bir fark olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹

⁵⁷ A. Jalil Uzbek, *Afganistan'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, YYLT, Isparta 2002, s. 42

⁵⁸ Firuz Fevzi, "Afganistan'da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma", *Batman Üniversitesi Journal of Life Science* sayı 1, 2012, s. 549

⁵⁹ M. Nazif Sahahrani, *Modern Dönemde Afganistan ve Türkistan'da Yerel İslam Bilgisi ve Toplumsal Söylem, Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri*, Makaleler, Türkçesi Ömer Avcı, İstanbul 2005, s. 208

Afganistan'ın gelenek ve kültürünün temeli İslam kültürü ve geleneği olup, Afgan halkı dini inançlarına çok bağlanarak, kültürünü din üzerine inşa etmiştir. Toplum içerisinde hiçbir güç buna karşı duramaz, gençlerin İslam dini ve kültürüne uygun olarak yetiştirilmesi esas alınmıştır. Afganistan kültürü ile İran kültürü birbirine çok benzeyen özelliklere sahip olmuşlardır. Resmî olarak ülkenin hiç bir şekilde içki satışına izin verilmemiştir. Kırsal kesimde yaşayanlar şehirlilere nazaran daha tutucu olmuşlardır. Resmî yerlerde pantolon ve takım elbise giyilirken, mesai sonrası milli kıyafetler giyilmiş ve isteyen de sarık takabilmiştir. Savaşlar yüzünden eğlence yerleri kapatılmıştır.

Farklı etnik gruplara mensup kitlelerin yaşadığı Afganistan'da zengin bir müzik kültürü ortaya çıkmış, ülkede dil ve kültürlerin az çok farkı etnik grupların bulunması ve bunların kendine has müzik kültürüne sahip olmaları Afganistan müziğinin zenginleşmesini sağlamıştır. Çeşitli nefesli vurma ve yaylı müzik araçları Hint, İran, Orta Asya kültürünün etkisini yansıtır. Komşu ülkelerin ve kültürlerinin tesiri din, edebiyat ve dil alanında olduğu gibi müzik alanında da görülmüştür.⁶⁰

Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Pakistan ve Afganistan'da önemli miktarda Şii nüfus mevcuttur.⁶¹

Kral Abdullah 2004 yılında, "Şii Hilali" kavramını dile getirmiştir. Bu kavram, İran'dan başlayarak Irak, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan, Afganistan'dan Pakistan'a kadar uzanan jeopolitik alanda Şiilerin hareketlenmelerine dikkat çekmiş ve bu coğrafyada İran'ın "Fars Şii İmparatorluğu" kurma hayallerinin olduğunu ima etmiştir. Bu konu Afganistan'ı da yakından ilgilendirmektedir.⁶²

Dünyadaki bir milyar üç yüz milyonluk Müslüman nüfusun sadece yüz otuz milyonu Şiidir. Şii jeopolitiğinin dünya açısından önemli olmasının nedenlerinin başında Şiilerin kayda değer bir nüfusa sahip olmalarının yanı sıra, dünya enerji kaynaklarının üçte biri üzerinde yerleşmiş olmaları gelmiş, ayrıca tarihi süreçte Şiilerin güçlü bir "isyan kültürüne" sahip oldukları algılaması oluşmuştur. Şii jeopolitiğinin önemini bir kat daha arttıran faktör ise İran'ın tüm Şii coğrafyası ve nüfusu üzerindeki etkinlik arayışı olmuştur.⁶³

⁶⁰ A Jalil Uzbek, *A.g.e.*, s.42

⁶¹ Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği, İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 39

⁶² Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, 2007, Cilt 13, Sayı 3, s. 66

⁶³ Arif Keskin, *A.g.e.*, s. 69

Nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si Şii Hazaralardan oluşan ve İran ile komşu olan Afganistan için de bu konu önem kazanmıştır. Fars dili konuşan Hazaralar Şiiliğin Caferi koluna mensup olup Afganistan'ın merkezi bölgelerinde özellikle Hazaracat ve Bamiyan kentlerinde yerleşmişlerdir. Hazaralar dışında Tacikler ve Türkmenler içinde de az sayıda Şii bulunmaktadır. Hazaralar ve İran arasında çok boyutlu ve derin bir ilişki mevcuttur. Nitekim Hazara mültecilerinin birinci tercihi İran olmuştur.

Hazaralar Afganistan'da İran desteği ile çeşitli partiler kurmuşlardır.

İranlılar, Afganistan'ı kendi tarihi toprakları olarak görmektedirler. Peştunların varlığı, Afganistan'da İran'ın nüfuzu karşısındaki ciddi bir engel oluşturmuştur. Nüfusun yüzde 50'den fazlasını oluşturmaları Peştunları iktidara taşımıştır. Peştunların sürekli olarak iktidarda yer almaları İran'ın nüfuzunu sınırlandırmıştır. Peştunların varlığı, Pakistan'ı Afganistan'da daha fazla etkinlik kazanma arayışına sokmuştur. Pakistan'ın bu denkleme girmesi ise İran-Afganistan ilişkisini daha da karmaşık bir hale getirmiştir.⁶⁴

⁶⁴ Arif Keskin, *A.g.e.*, s. 80-81

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. AFGANİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI

8.1. Afganistan'ın Komşu Devletlerle İlişkileri

8.1.1. Afganistan'ın Pakistan ile İlişkileri

Kardeş ülkeler olarak görülmesine rağmen Pakistan ile Afganistan arasında tohumları İngilizler tarafından ekilmiş gizli bir düşmanlık vardır. Bu düşmanlık Britanya tarafında Afganistan'da ve Pakistan'da yaşayan Peştunların Durand Hattı adı verilen sınır ile ikiye bölünmesidir.¹

İki ülkenin de sınır bölgelerinde büyük bir Peştun nüfusunun yaşaması, Peştunistan sorununu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca İngiltere ile Afganistan arasında 12 Kasım 1893 tarihinde sınıra ilişkin imzalan anlaşma Pakistan'ın bağımsız olmasının ardından Afganistan ile Pakistan arasında sorun yaratmaya devam etmiştir. İngiliz diplomat Henry Mortimer Durand tarafından belirlendiğinden Durand adıyla anılan bu anlaşma, iki ülke arasında "Durand Sınır Çizgisi Sorunu"nu ortaya çıkarmış, günümüze kadar sorun olmaya da devam etmiştir.²

Britanya, Afganistan ile giriştiği savaşta Peştunların çoğunlukta olduğu Peşaver topraklarını ele geçirmiş, 8 Ağustos 1919 tarihinde Ravalpindi kentinde imzalanan anlaşma ile de hukuken bu bölgeyi ele geçirmiş, Afganistan'a ait olan Peşaver toprakları geçici olarak İngilizlere bırakılmıştır. Peşaver, Pakistan'ın İngiliz sömürgesinden kurtularak bağımsızlığını kazanmasından sonra da yapılan plebisit ile bu ülkeye verilmiştir. Yapılan plebisit ile halka Pakistan'a mı yoksa Hindistan'a mı katılmak istediği sorulmuş, akrabalarının yaşadığı Afganistan seçeneklerin arasına konulmamıştır. Bu eyalet, Afganistan tarafından geri istenmesi nedeniyle de iki ülke arasında sorun yaratmaya devam etmiştir. Aslında Peşaver'deki Atak Köprüsü'ne kadar

¹ Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004, s. 74

² Atilla Ömer, *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan-Pakistan İlişkileri*, YYLT, Ankara, 2011, s.1; George Arney, *Afghanistan the Definitive Account of a Country at Crossroads*, Londra, 1990, s. 34; Orhan Yazıcı, "Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihi Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerindeki Etkileri", *History Studies Volume 2/1*, 2010, Ankara, s. 227; Najiba Ziyayi, *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)*, YYLT, Isparta, 2004, s. 11; Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "18. Yüzyıldan Günümüze Afganistan'ın Stratejik önemi", *TİKA Avrasya Stratejik Etütleri*, sayı 34, s. 61-83, 2008, Ankara, s. 67; Ebru Gökteke, "Afganistan", *FHM dergisi*, İstanbul, Kasım 2001, s. 119; Vasily Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington D.C., Şubat 2002, s. 112; Evan Kohlmann, "A Bitter Harvest: The Soviet Intervention in Afghanistan and its Effects on Afghan Political Movements", *Georgetown Üniversitesi*, 1999, s.20

olan topraklar geçmişte Afganistan hâkimiyetinde kalmış, hatta Atak Köprüsü'ndeki taş kitabede, Darice "Afganistan'a Hoş Geldiniz/Hoş Amedi" ibaresi halen orada kalmıştır. Kısaca İngilizler diğer bölgelerde de olduğu gibi buradan da çekilirken sınırı problemli bir mevkiden geçirerek geride iki ülkenin kucağında bir büyük problem bırakarak bölgeden ayrılmıştır.³

Afganistan, komşuları arasında en uzun ortak sınırı Pakistan ile paylaşmış, yaklaşık 2.560 kilometre olan bu sınır Afganistan'ın güneydoğusunu, Pakistan'ın ise kuzeybatısını birleştirmiştir.⁴ Afganistan-Pakistan ilişkileri öncelikle iki ülkenin komşu olması dolayısıyla önemli olmuştur.

İki ülkenin bulunduğu "Asya'nın kalbi" olarak adlandırılan bu bölge tarih boyunca küresel güçlerin ilgisini çok çekmiştir. 19. yüzyıl boyunca İngiltere ile Rusya'nın bu bölgeye hâkim olmak için yaşadıkları rekabete "Büyük Oyun"⁵ adı verilmiş ve İngiltere ile Rusya arasında 1907 yılında varılan uzlaşma sonucunda Afganistan'ın İngiliz İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasında tampon bölge olarak kalması konusu kabul edilmiştir. Buna rağmen İngilizler doğru durmamış, Afgan-İngiliz savaşları 1920 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar devam etmiştir. Pakistan toprakları ise İngiliz sömürge imparatorluğunun en değerli parçası olarak 1947 yılına kadar İngiltere hâkimiyetinde kalmış, İngiltere ile Afganistan'ın sınır komşuluğu devam etmiştir.

Pakistan, SSCB işgaline karşı Afganların direnişi için farklı Afgan Mücahit gruplarına sürekli destek sağlamış ve her türlü kolaylığı göstermiştir.

Pakistan, ülkesindeki Peştunların Afganistan'a katılmak için harekete geçmelerinden endişe duymaktadır.⁶

Afganistan-Pakistan arasındaki ilişkiler, İngiltere'nin 1947 yılında Pakistan'a bağımsızlığını vermesiyle başlamış fakat iki ülke ilişkileri, Pakistan'ın kuruluşunun ilk

³ Recep Albayrak, A.g.e., s. 74

⁴ İmtiaz Gul, "The State of Pakistan Afghanistan Relations", *Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency*, Aralık 2012, Islamabad, s.13

⁵ İmtiaz Gul, A.g.e., s.4; Yavuz Selim, *Afganistan ve Dostum*, Ankara, 2004, s.30; Fazıl Ahmet Burget, "Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri", *TÜRKSAM*, Ankara, 8 Eylül 2006, s.1; Görkem Kızılkayak, "Kabil, Hayalet Şehir", *Atlas Dergisi*, Sayı 158, İstanbul Mayıs 2006, s. 107; Orhan Yazıcı, A.g.e., s. 224; Atilla Ömer, A.g.e., s. 1

⁶ Genkur ATASE Başkanlığı, "Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Afganistan'a yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi", 12 Kasım 2001, Ankara, s.10

gününden itibaren Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi sorunları nedeniyle çoğunlukla gerginlik dolu olarak seyretmiştir.⁷

Bu dönemden itibaren Afganistan, günümüzdeki Pakistan'ın Kuzeybatı bölgesinde bağımsız bir Peştunistan devletinin kurulmasını veya bu bölgenin Afganistan topraklarına katılması tezini öne sürmüştür. Afganistan, Peştunistan olarak isimlendirilen bu bölgenin 18. yüzyıldaki Afgan Kralı Ahmet Şah Abdali döneminden beri Afganistan'a ait olduğunu ve bölgenin Büyük Britanya İmparatorluğu'nun directmesiyle Afganistan'dan koparıldığını ileri sürmüştür.

Pakistan ise Durand Sınır Çizgisi'nin Afganistan ile Büyük Britanya İmparatorluğu arasında uluslararası sınır olarak 1893 yılından itibaren Afganistan'ın bütün yöneticileri tarafından kabul edildiğini ileri sürmüş ayrıca 03-17 Temmuz 1947 tarihleri arasında ülkenin kuzeybatı bölgesinde gerçekleştirilen referandumu da öne sürerek tezini savunmuştur. Pakistan, Peştunların yoğun olarak yaşadığı Kuzeybatı bölgesinin burada yaşayan halkın kendi kararı doğrultusunda Pakistan'a katıldığını savunmuş, buna ilave olarak İngiltere de 1950 yılında Pakistan'ın bölgede her yönden kendisinin devamı olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır.⁸

Muhammed Ali Cinnah'ın bütün İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma hedefi Pakistan'ın dış politikasının ana unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak Pakistan, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Afganistan ile iyi ilişkiler kuracağını ummuştur. Fakat Durand Sınır Çizgisi ve Peştunistan sorunu nedeniyle Pakistan bağımsızlığının ilk yılından itibaren Afganistan ile ilişkilerinde problemler yaşamıştır.

Bu arada Afganistan-Pakistan ilişkileri dönemin uluslararası ortamından da etkilenmiş, dünyanın yeni iki kutuplu sisteminde Pakistan, Batı Bloğunda yer almış ve İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Afganistan ise yalnız kaldığından mecburen Doğu Bloğunda yer almak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Bloğuna yaklaşan Afganistan Pakistan'a ve diğer İslam ülkelerine karşı soğuk davranmaya başlamıştır. Bu dönemde Afganistan-Pakistan ilişkilerinin en belirgin özelliği, iki ülke ilişkileri gerginleştikçe Afganistan'ın SSCB'ye yaklaşması olarak görülmüştür. Afganistan'ın SSCB'ye yaklaşmasından ise Afganistan'ı yalnız bırakan ABD rahatsız olmaya başlamış ve ABD, Pakistan'a Afganistan ile iyi ilişkiler kurması

⁷ Atilla Ömer, Age. s. 5; Khawar Hussain, *Pakistan's Afghanistan Policy*, Thesis, Naval Postgraduate School, Haziran 2005, California ABD, <http://www.nps.edu>, s. 3

⁸ Atilla Ömer, A.g.e., s. 7

konusunda baskı yapmıştır. Buna paralel olarak SSCB de, Afganistan'ı kendi bloğunda tutmak için gayret sarf etmiştir. Afganistan-Pakistan ilişkilerinin gergin olması işine gelen SSCB, Afganistan'ın Durand Sınır Çizgisi ve Peştunistan tezine destek vermiştir.

Afganistan ile Pakistan arasında giderek artan gerginlik, kendisini yalnız hisseden Afganistan'ı giderek, SSCB'ye daha bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Afgan Kralını 1973 yılında deviren Davud Han, sol grupların ve SSCB'nin yardımı ile Afganistan'da cumhuriyeti ilan etmiştir.⁹ 1973 yılından sonra Afganistan'da sol gruplar giderek güçlenmiş ve bütün devlet organlarını ele geçirmişlerdir. Sol grupların hâkim olduğu Davud Han Hükümetine karşı ülkedeki sağ gruplar isyan etmiştir. Sağ grupların da giderek güçlenmesi sonucunda Davud Han iktidarı iyice zayıflamıştır. Bu durumdan kurtulmak isteyen Davud Han ABD'ye yaklaşmak ve Pakistan ile de ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur.

Davud Han'ın SSCB'den uzaklaşma politikası Rusları rahatsız etmiş ve 1978 yılında SSCB tarafından destek sağlanan kanlı darbe ile Davud Han devrilerek öldürülmüş ve ülkede iktidar komünistlerin eline geçmiştir. Darbenin ardından Afganistan-Pakistan arasındaki ilişkiler konusunda atılan olumlu adımlar yerini tekrar gerginliklere bırakmıştır.

8.1.2. Afganistan-Pakistan Anlaşmazlığında Sınır Sorunu

İkinci Dünya Savaşı ardından dünyanın düzeni değişmiş, sömürgelerin hepsi bitmiş ve ortaya çok sayıda bağımsız devlet çıkmıştır. Zayıflayarak imparatorluk özelliğini yitirmeye başlayan İngiltere Hindistan'a bağımsızlığını vermek zorunda kalmış ve 15 Ağustos 1947 tarihinde Pakistan ve Hindistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. İngiliz sömürgesi olarak yüzyıllar boyunca Hindularla bir arada yaşamak zorunda kalan Hint Müslümanları, Muhammed Ali Cinnah liderliğinde örgütlenerek faaliyette bulunmuş ve sonunda bağımsız Pakistan'ı kurmayı başarmışlardır.¹⁰

Büyük Britanya İmparatorluğu, sömürgesi olan Hindistan'ı iki bölgeye ayırarak yönetmiştir. Bunlardan birincisi sahil ve limanların bulunduğu ekonomik ve stratejik açıdan çok önemli olan kesim olmuş, doğrudan İngiltere tarafından idare edilmiştir. İkinci bölge ise ekonomik ve askeri açıdan daha az öneme sahip iç kesimler olarak

⁹ Vasiliy Mitrokhin, *A.g.e.*, s. 12

¹⁰ Sharif Al Mujahid, *Founder of Pakistan Quaid-i-Azam Muhammed Ali Jinnah (1876-1948)*, Karaçi, Pakistan, s.24; Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 9; Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 3

kabul edilmiş, bu bölgeyi ise yerel yöneticiler yönetmiştir. Bu iki bölge yaklaşık 600 büyük ve küçük eyaletlerden oluşmuş ve İngiltere 1947 yılında Hindistan’a bağımsızlığını verirken ekonomik ve askeri açıdan önemli olan birinci bölgeyi Hindistan ve Pakistan olmak üzere ikiye bölüp, iki ayrı bağımsız devlet olarak açıklamıştır.¹¹

Ekonomik ve askeri açıdan önemsiz olarak kabul ettiği ikinci bölgede yaşayanları da etnik, dinsel ve coğrafya faktörlerini dikkate alarak Pakistan’a veya Hindistan’a katılmalarını sağlayan İngiltere, 3 Temmuz 1947 tarihinde Hindistan yarım adasından ayrılacağını duyurmuştur. Bunun üzerine günümüz Pakistan topraklarının Kuzeybatı bölgesinde yaşayan Peştunlar, bağımsız bir Peştunistan devleti kurulması için bir meclis oluşturmak üzere harekete geçmişler, buna paralel olarak Afganistan Hükümeti de harekete geçerek, Pakistan’ın kuzeybatı bölgesinde yaşayan Peştunların özgürlük hareketine destek sağlamıştır.¹²

Pakistan, kuzeybatı bölgesinin meclis isteklerini engellemek amacıyla İngiltere’nin yardımı ile 03-17 Temmuz 1947 tarihleri arasında ülkenin kuzeybatı bölgesinde bir referandum gerçekleşmiş fakat bu referandumda kuzeybatı bölgesinde yaşayan Peştunlara Pakistan’a veya Hindistan’a katılma konusunda seçebilecekleri sadece iki seçenek sunulmuş, bu da Afganistan’ı çok rahatsız etmiştir. Referandumda katılımcılar 289.244 oy ile Pakistan’a katılmayı, 2.874 oy ile de Hindistan’a katılmayı tercih etmişlerdir. Afganistan ise referandum seçenekleri arasında Afganistan ve Peştunistan seçeneklerinin de mevcut olması gerektiğini iddia etmişse de bu fikri kabul olmamış ve İngiltere’nin istediği oylama yapılmıştır. Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde bulunan “Kabayili Azad” diye adlandırılan özerk halklar ise bu referanduma davet edilmemiş ve bu bölge Büyük Britanya İmparatorluğu ile Afganistan arasında güvenliğin sağlanması için yarı özerk bölge olarak ilan edilmiştir. Daha sonra bağımsızlık sürecinde İngiltere bu bölgeyi doğrudan Pakistan sınırlarına katmış, İngiltere’nin izlediği bu politika sonucunda Pakistan, Afganistan ile en uzun sınıra sahip komşu ülke haline gelmiştir.

Pakistan’ın ilk cumhurbaşkanı Muhammed Ali Cinnah, Pakistan’ın bir İslam ülkesi olarak kurulduğunu açıklamış ve doğal olarak Pakistan’ın dış politikasında İslam ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmeyi ve işbirliği yapmayı öncelikli hedef olarak

¹¹ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 9; Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 3

¹² Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 9

gördüğünü belirtmiştir. Sonraki yıllarda bu ilkeye uygun olarak Pakistan, İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat Afganistan ise dış politikada bir istisna oluşturmıştır. Afganistan'ın, Pakistan'a karşı Durand Sınır Çizgisi ve Peşrunistan konusunda öne sürdüğü hâkimiyet tezi, Pakistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmiş ve iki Müslüman ülkenin arasının başlangıçtan itibaren açık kalmasına sebep olmuştur.¹³

1947 yılında Kabil, Pakistan'ı resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamış, Afganistan, 1947 Kasım ayında Mareşal Şah Veli'yi Afganistan'ın Karaçi Büyükelçisi olarak atamış, karşılığında Pakistan da kendi büyükelçisini Kabil'e göndermiştir.

Afganistan-Pakistan ilişkilerindeki önemli ilk gelişme 1947 Eylül ayında yaşanmış, Pakistan'ın BM üyeliği oylanırken Afganistan olumsuz oy veren tek ülke olmuştur.¹⁴ Afganistan'ın BM temsilcisi Abdul Hüseyin Azizi 30 Eylül 1947 tarihinde yaptığı konuşmada, Afganistan'ın Pakistan'ın kuzeybatı eyaleti konusunda uyguladığı politikalardan memnun olmadığını ve bölge halkına kendi kaderlerini belirleme hakkının tanınması gerektiğini belirtmiştir. Pakistan'ın BM'ye üyeliğini koz olarak kullanmak istemesine rağmen bunda başarılı olamayacağını anlayan Afganistan, 20 Ekim 1947 tarihinde Pakistan'ın BM üyeliği için olumlu oy kullanmıştır.

Afganistan'ın, Pakistan'ın BM üyeliğini kabul etmesi Afganistan-Pakistan ilişkilerine olumlu bir şekilde yansımış, iki ülke ilk defa karşılıklı görüşme kararı almışlardır. Yapılacak müzakerelerde, Afganistan'ı temsil etmek üzere Najibullah Khan görevlendirilmiş, 1947 yılı Ekim ayında Pakistan'ın Karaçi kentine gitmiştir. Yapılan görüşmeler iki ay sürmüştür, Afganistan görüşmelerde Pakistan'ın kuzeybatı eyaletinin Afganistan'a katılması ve Durand Sınır Çizgisi konularını hiç söz konusu etmemiştir. Fakat kuzeybatı eyaletinin kendi kaderini belirlemesi, ekonomik durumunun geliştirilmesi ve kuzeybatı bölgesinin adının etnik unsurların arzusuna göre değiştirilmesi konularını üzerinde durarak belirtmiştir. Yapılan müzakerelerde Durand Sınır Çizgisi ve Peştunistan tezinin ilk defa söz konusu edilmemesi ve savunulmaması, diplomatik çevrelerce Afganistan'ın Pakistan'a karşı ilk siyasi yenilgisi olarak yorumlanmıştır.¹⁵

¹³ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 10; George Arney, *A.g.e.*, s. 34

¹⁴ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 13; Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 3; Mohib Ullah Durani, Ashraf Khan, "Pakistan - Afghan Relations: Historic Mirror", *Qurtuba Üniversitesi The Dialogue dergisi, Volume IV Number 1*, Peşaver, Pakistan, s. 30, http://www.qurtuba.edu.pk/thedialogue/The%20Dialogue/4_1/02_ashraf.pdf,

¹⁵ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 13; Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 3

Afganistan-Pakistan ilişkilerindeki olumlu hava 1949 yılında Pakistan'ın kuzeybatı bölgesinde Peştunların, Peştunistan Meclisi oluşturma isteklerini dile getirmeleri, Pakistan merkezî yönetimini rahatsız etmiş, bunun üzerine Pakistan'ın kuzeybatı bölgesini güvenlik güçleri ile takviye edeceğini açıklaması durumu gerginleştirmiştir. Daha sonra yine 1949 yılında Pakistan'a ait iki uçağın bu bölgede bulunan Muğulkay köyünü bombalaması ve 23 kişinin öldüğü iddiaları sonucu iki ülke ilişkilerini tamamen sonlandırma durumuna getirmiştir.

Bundan sonra Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han, Kurucular Meclisinde yaptığı konuşmada, Peştunistan Milli Meclisini oluşturma girişimini, Kabil'in bir provakasyonu olarak nitelemiş ve ilave tedbir olarak Pakistan, Afganistan ile sınırını ve ticaret yollarını kapatma kararı almıştır.

Buna karşılık Mayıs 1950 yılında Afganistan Kralı Zahir Şah da, parlamentonun açılışında Pakistan'a karşı bir konuşma yaparak, Pakistan'ın politikalarını eleştirmiş ve sonrasında Afganistan Meclisi, Pakistan ile yapılan bütün sınır, ekonomik ve siyasi anlaşmaları askıya almıştır.¹⁶

Pakistan, 1950-1951 yılları arasında Afgan uçaklarının defalarca Pakistan hava sahasına girdiğini iddia ederek, Pakistan'ın kuzeybatı bölgesindeki yarı özerk kabile bölgelerine Afganistan bayrağı ile birlikte Pakistan karşıtı afişler dağıttığını iddia etmiştir. Ayrıca Pakistan, sınırı gizlice geçen Afgan güvenlik güçlerinin, ülkesinin kuzeybatı bölgesinde yaşayan halkı merkezî yönetimine karşı ayaklanmaya kışkırttığı konusunda suçlamada bulunmuştur. İki ülke karşılıklı olarak büyükelçiliklerini kapatmışlardır.

1950 yılında Pakistan idari yapısında denge kurma amacıyla yeni bir politika geliştirerek idari yapısını Batı Pakistan ve Doğu Pakistan olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kuzeybatı Eyaleti, Sent Eyaleti, Belucistan Eyaleti ve Pencab Eyaletinin birleşmesinden müteşekkil Batı Pakistan, Doğu Pakistan'a (Bangladeş) karşı denge oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

Tüm olumsuzluklara rağmen ABD'nin araya girmesi sonucunda Eylül 1955 tarihinde iki ülke ilişkileri normale dönmüş, ilişkiler düzelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yani soğuk savaş döneminde yaşanan gelişmeler, Afganistan'ı SSCB ve ABD mücadelesinin arasındaki uçuruma itmiş; Afganistan, Pakistan ile ilişkisi iyi olunca onun müttefiki olan ABD'ye, Pakistan ile

¹⁶ Atilla Ömer, A.g.e., s. 13; Mohib Ullah Durani, A.g.e., s. 30

ilişkilerinin gerginleştikçe de SSCB'ye yaklaşmak zorunda kalmıştır. Daha sonra da görüleceği üzere Afganistan ABD tarafından yalnız bırakılarak SSCB'nin kucağına itilmiştir.¹⁷

Afganistan-Pakistan ilişkilerinin 1949-1955 yılları arasında gerginleşmesi Moskova'nın işine yaramış, Temmuz 1950 tarihinde SSCB ve Afganistan arasında yapılan ticari bir anlaşma iki ülke yakınlaşmaya başlamış, buna karşılık Pakistan da giderek Batı Bloğuna daha fazla yaklaşmıştır. Bu arada Pakistan'ın SEATO ve CENTO'ya girmesi SSCB tarafından şiddetle protesto edilmiş ve Afganistan ile daha da yakın ilişkiler kurmuştur.¹⁸

1950 yılından itibaren Pakistan'ın ABD'den askeri yardım alması, Afganistan'ın Hindistan'a da yaklaşmasına sebep olmuştur. Afganistan, ABD'nin askeri yardımlarından yararlanmak istemesine rağmen 1954 Aralık ayında Washington Afganistan'ın yardım isteğini SSCB'nin tepki oluşturacağı veya Pakistan'ın engellemesi yüzünden reddetmiş, bunun üzerine Afganistan Hindistan ile SSCB'ye daha fazla yakınlaşmıştır.

1950'li yıllarda fanatik bir Peştun milliyetçisi olan Kral Zahir Şah'ın yeğeni Davud Han'ın giderek hükümette etkisini arttırmaya başlaması iki ülke ilişkilerini daha da bozmuş, öte yandan 1950'li yıllarda Pakistan'ın SEATO ve CENTO'ya üye olması da iki ülke ilişkilerini zedeleyen bir başka faktör olmuştur. Buna karşılık 1955 yılında Moskova'dan SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikolai Bulganin ve SSCB Başbakanı Nikita Khrushchev, Afganistan ve Hindistan'ı ziyaret etmiş, Afganistan'ın Peştunistan politikasını desteklediğini belirtmiş ve 100 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacağını belirtmiştir.¹⁹

Afganistan'ın Sovyet Bloğuna yaklaşması ABD'yi rahatsız ettiğinden Pakistan'a baskı yaparak ilişkileri geliştirmeye zorlamış ve sonucunda 1956-1959 yılları arasında iki ülke ilişkilerinde olumlu gelişmeler görülmüştür. İki ülke yetkilileri karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar, ekonomi ile gümrük konusunda anlaşmalar imzalamışlardır.

1960 Mayıs ayında patlak veren U-2 casus uçaklarının SSCB'de keşif yapmasının yarattığı krizden sonra SSCB, ülkesinden bu uçakların kalkmasına izin

¹⁷ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 17

¹⁸ Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 32; CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization); SEATO: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (The Southeast Asia Treaty Organization)

¹⁹ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 17

veren Pakistan'ı suçlayarak ABD'nin suç ortağı olarak ilan etmiştir. Krizden sonra SSCB Afganistan'a daha çok askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya başlamıştır.

İki ülke ilişkilerinde 1961 yılında meydana gelen Bajaur olayı gölge düşürmüş, bu olayda karşılıklı sınır ihlalleri ve suçlamalar görülmüş, diplomatik ilişkileri kesilme noktasına gelmiştir.²⁰

1962 yılında ABD'nin baskı ile düzelen ilişkileri 1963 yılında Tahran'ın arabuluculuğu ile devam etmiş, iki ülke sınırı açılmış ve ticari ilişkilere başlama kararı alınmıştır.

1963 yılı da olumlu geçmiş, iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesinin sorumlusu olan Başbakan Davud Han 1963 Mart ayında istifa etmiş, bu istifa Afganistan-Pakistan ilişkilerine daha fazla olumlu katkıda bulunmuştur.²¹

1965 yılında ikinci Pakistan-Hindistan savaşı patlak vermiş, Pakistan bu dönemde Afganistan ile ilişkilerine önem verdiği için, Afganistan da Pakistan'dan yana politika izlemiştir. Pakistan, Afganistan ile olan kuzeybatı sınırını güvende hissettiği için Hindistan'la olan savaşa ağırlığını daha fazla vermiştir.²²

1968 yılında Afgan Kralı Zahir Şah Pakistan'a yaptığı resmi ziyarette Çok sıcak karşılanmış ve ağırlandı.²³

1968 yılından sonra da iki ülke karşılıklı olarak ilişkilerini sıcak tutmuşlar ve daha sonra üçüncü Pakistan-Hindistan savaşı 1971 yılında başlamış, Afganistan yine Pakistan'ın zor gününde Pakistan'dan yana politika izlemiştir.

1971 yılında patlak veren savaşın ardından Doğu Pakistan halkı ayaklanmış ve 23 Mart 1971 tarihinde Bangladeş adı ile yeni bir devlet Pakistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, Afganistan-Pakistan ilişkilerinin bu dönemde iyi olması Pakistan'ı son derece memnun etmiştir.²⁴

8.1.3. Afganistan'da Cumhuriyetin İlanı Sonrasında İlişkiler

1973 yılında eski Başbakan Davud Han, Kral Zahir Şah'ın Avrupa gezisi sırasında iken bir darbe yapmış ve Afganistan'da cumhuriyeti ilan etmiştir.

²⁰ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 20; Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 34

²¹ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 20; Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 35

²² Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 35

²³ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 20; Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 35

²⁴ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 20

Davud Han'ın, Afganistan'da kurulu sol partilerden destek alarak darbe yapması Pakistan'ı son derece rahatsız etmiş ve sol faaliyetlerin kuzey Pakistan'a sıçrama ihtimalinden de korkmuştur.²⁵

Sol gruplarının etkinliği ve Davud Han yönetiminin Batıya uzak politika izlemesinin ardından Afganistan istikrarsız bir sürece girmiş, Afganistan'da solcu hareketler hızla artmaya başladığından buna tepki olarak sağ gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Afganistan'daki gelişmelerden rahatsızlık duyan Pakistan, Davud Han karşıtı grupları desteklemeye başlamış, onlara uzmanlar eşliğinde askeri eğitim ve maddi imkânlar sağlamıştır. Afganistan'ın önde gelen Mücahit liderlerinden Ahmet Şah Mesut, Gulbeddin Hikmetyar ve Burhaneddin Rabbani baskıdan kaçarak Pakistan'a sığınmış ve burada faaliyetlerini geliştirmişlerdir.

1973 yılından itibaren SSCB'nin ve sol partilerin Afganistan'daki etkisi giderek arttığından, Davut Han bundan rahatsız olmuş ve bu durumun ayrıca Pakistan ile ilişkileri de bozduğunu anlamıştı. Davut Han'ın gayretiyle 1974 yılından itibaren Afganistan-Pakistan ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşanmış ayrıca Davud Han, Batılı ülkelere de açılmaya niyetlenmiştir. Bundan sonra 1974 yılının Kasım ayında ABD'nin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Afganistan'ın daveti üzerine Kabil'i ziyaret etmiş, Afganistan'ın Pakistan ile sorunlarının çözülmesi şartını öne sürmüştür.

1975 yılı Afganistan-Pakistan ilişkilerinin düzelmesi için yeni bir fırsat Nepal Kralı'nın cenaze töreninde ortaya çıkmış, törene katılan Amerikalı Senatör Charles Arsli'nin çağrısını kabul eden Afganistan-Pakistan temsilcileri görüşmelere başlamıştır.

1975 yılında Afganistan'da meydana gelen depremden sonra Bhutto, Pakistan'ın insani yardımlarını Afganistan deprem mağdurlarına ulaştırmak istediğini bildirmiş, Afganistan'ın Cumhurbaşkanı Davud Han da, Pakistan'ın insani yardımlarını kabul etmiş ve Pakistan Başbakanını Afganistan'a davet etmiştir. Bunun üzerine Haziran 1976 tarihinde Pakistan Başbakanı Bhutto, Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında da Davud Han Pakistan'ı ziyarete gitmiştir. Bu iki karşılıklı ziyaret iki ülkenin ilişkilerinin yumuşamasını sağlamıştır.²⁶

²⁵ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 29, Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 4; Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 36

²⁶ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 29

Pakistan Afganistan'daki rejim muhaliflerini desteklemeye başlamışlardır. Bunların önde gelenlerinden Gulbeddin Hikmetyar, Ahmed Şah Mesut ve Burhaneddin Rabbani Pakistan'a geçmişler ve faaliyetlerini Peşaver'de yürütmeye başlamışlardır.²⁷

5 Temmuz 1977 tarihinde Pakistan'da gerçekleşen askeri darbenin ardından Bhutto idam edilmiş ve Ziya'ül Hak'ın başkanlığında Pakistan'da yeni dönem başlamıştır. Ziya'ül Hak da, Afganistan ile iyi ilişkilere devam etmek niyetiyle 1977 yılında Afganistan'ı ziyaret etmiş, buna Davud Han 1978 Mart ayında İslamabat'ı ziyaret ederek karşılık vermiştir.

28 Nisan 1978 tarihinde Afganistan'da gerçekleşen kanlı darbe ise iki ülkenin ilişkilerini bozmuş; Pakistan, Afganistan'da komünist rejimin hâkim olması ile SSCB'yi kuzeybatıya daha yakın hissetmeye başlamıştır.

Buna rağmen darbe ile iktidara gelen General Ziya'ül Hak liderliğindeki Pakistan Hükümeti 6 Mayıs 1979 tarihinde Afganistan'ın darbe ile iktidara gelen hükümetini resmi olarak tanımış; 18 Mayıs 1979 tarihinde Pakistan'ın Kabil Büyükelçisi, itimat mektubunu sunmuştur. Bu dönemde Pakistan'ın merkezî hükümetine karşı mücadele eden iki muhalefet lideri Afganistan'ı ziyaret etmiş, bu görüşme Pakistan'ı rahatsız etmiştir.²⁸

General Ziya'ül Hak'ın 09 Eylül 1979 tarihinde İran'a gerçekleştirdiği ziyaretten sonra Kabil Hükümetinin herhangi bir daveti olmamasına rağmen Kabil'e gelmiş ve Kabil Havalimanı'nda Hafızullah Amin başkanlığındaki resmi heyet tarafından dostça karşılanmıştır.

Ziyaret sırasında Ziya'ül Hak, Afganistan'da meydana gelen olayların Afganistan'ın iç sorunu olduğunu ve Pakistan'ın Afganistan'ın içişlerine karışmadığını ifade etmiş; ancak Pakistan'ın sığınmacılara insani yardımlarına devam edeceğini belirterek, ülkesinin Mücahit gruplara da yardım etmediğini açıklamıştır.

Afgan yetkililer, Afganistan-Pakistan sınırını Afganistan'a İngiltere tarafından zorla kabul ettirildiği ve sınırın doğal olmayan şekilde oluşturulduğunu ileri sürmüş ve Peştun ile Beluç halklarının birbirinden ayrıldığını dile getirmiştir.

²⁷ Mohib Ullah Durani, *A.g.e.*, s. 37

²⁸ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 29

General Ziya'ül Hak yaptığı görüşmelerden sonra yeni Kabil Hükümeti ile iki ülkenin sorunlarını halledemeyeceğini anlamış, problemleri çözeceğine inandığı Mücahit gruplarla ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.²⁹

Pakistan bundan sonra Mücahitler için Suudi finansmanlı, ABD malzemeli ve Pakistan eğitilmiş savaş hazırlığı üssü haline gelmiştir.³⁰

Hafızullah Amin ise 1979 yılı Mart ayında Pakistanlı muhabir Mahmut Ahmet'e verdiği röportajda; Pakistan'a sığınan ve devlet karşıtı faaliyetlerde bulunan İslami cihat gruplarının halkın desteği ile kurulan hükümete karşı herhangi bir sorun oluşturmadığını belirten bir açıklama yapmıştır.

SSCB'yi arkasına aldığından kendini güvende hisseden Kabil Hükümeti Pakistan'da giderek artan ve güçlenen Mücahitleri dikkate almamış fakat bu gruplar da Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD olmak üzere Batının desteğiyle güçlenmeye başlamışlardır.

Afganistan, bütün saldırıları Pakistan'ın yaptığını savunmuşsa da Pakistan, topraklarına sığınan Mücahit grupları Kabil Hükümetine karşı kullanmış fakat Kabil Hükümetinin kurduğu baskı, ayaklanmaların ve saldırıların tetiklenmesinde daha fazla etkili olmuştur.

1979 yılında Afganistan'da Hafızullah Amin, Nur Muhammed Taraki'yi ve yandaşlarını hükümetten uzaklaştırmış, Afganistan-Pakistan ilişkisinde bozulmalar başlamış, düşmanlık hâkim olmuştur. Bunun üzerine Pakistan da, Kabil Hükümetine karşı mücadele eden grupların resmi bürolarının açıktan faaliyet yapmalarına izin vermiştir. Amin politikasını değiştirerek Batıya yaklaşmaya çalışsa da başarılı olamamış, Amin yüzünden Afganistan'ı kaybedeceğini düşünen SSCB Afganistan'ı işgal ederek Amin'i de öldürmüştür.³¹

²⁹ Atilla Ömer, A.g.e., s. 30

³⁰ Mert Gökırmak, "Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar", *Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı 13*, İstanbul, Haziran 2011, s. 17

³¹ Atilla Ömer, A.g.e., s. 31

8.1.4. Kızıl Ordunun Afganistan'ı İşgalinin İlişkilere Etkisi

SSCB Afganistan'ı işgal ettikten sonra Barbak Karmal'ı iktidara getirmiştir. İşgal sonrası başlayan yeni dönemde de Afganistan-Pakistan ilişkileri düzelmemiş, gerginlik devam etmiştir. Pakistan işgalden sonra kendisini tehlikede hissetmiş ve işgal edilme korkusu yaşamıştır.³²

Bunun yanında Kızıl Ordunun Afganistan-Pakistan sınırına yerleşmesi Pakistan için bir fırsat haline dönüşmüş, Pakistan'ın ABD ve Batı dünyası karşısındaki önemi son derece artmıştır. Pakistan artık komünizme ve SSCB'ye karşı mücadelenin ilk safında yerini almış, ebedi düşmanı Hindistan'a karşı da uluslararası arenada güçlenmiştir.³³ Pakistan, Afganistan işgalini fırsata çevirerek bundan ordusunun güçlenmesi ve nükleer programının ilerlemesi için faydalanmıştır.³⁴

Bu dönem içerisinde Afganistan'da SSCB ve Kabil Hükümetine karşı mücadeleyi Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI) üstlenmiş, General Ziya'ül Hak, ISI Başkanı General Akhtar Abdurrahman'a Afganistan'ı yavaş yavaş problemin içine çekmesi konusunda talimat vermiş ve ayrıca Afganistan'da Mücahit gruplarına yapılan desteğin sadece İslamın savunması olmadığını, aynı zamanda Pakistan'ın savunması için gerekli olduğunu belirtmiştir. ISI her türlü faaliyete başlamış, ve icraatlarıyla Afganistan'ı karıştırmış, Rusları zor durumda bırakarak Afganistan'ı iç savaşa sürüklemiştir.³⁵

Türkiye ile Pakistan'ın menfaatlerinin çatıştığı tek bölge Güney Türkistan (Kuzey Afganistan) olmuş, burada yaşayan Türkleri bölmeye çalışan Pakistan, bununla da kalmamış "arka bahçesi" kabul ettiği Afganistan'da her türlü oyunu oynamıştır.³⁶

Pakistan, Mücahitleri sadece askeri açıdan kendine bağlı hale getirmemiş, aynı zamanda siyasi açıdan da Mücahitleri kontrol altına almışlardır. Cenevre Müzakereleri sırasında Afganistan savaşının çözümü adına Pakistan direk Kabil Sol Hükümeti ile muhatap olmuş fakat hükümete karşı mücadele eden Mücahitlerle olmamıştır. Cenevre Müzakereleri BM'nin Temsilcisi ve ISI Başkanının eşliğinde Pakistan ve Afganistan Dışişleri Bakanlarının katılımıyla 1982 Aralık ayında başlamış ve 14 Nisan 1988 tarihinde Mücahitlerin katılımı olmadan imza altına alınmıştır.

³² Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 4; Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 48

³³ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 48

³⁴ Khawar Hussain, *A.g.e.*, s. 4

³⁵ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 48

³⁶ Yavuz Selim, *Ah Afganistan*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara Aralık 2003, s. 33

Cenevre Görüşmelerinin 5. maddesi iki ülkenin birbirlerinin iç işlerine karışmalarını yasaklamıştır. 8. maddesi her iki ülkeye, Afganistan ve Pakistan'a sığınanların isteğine bağlı olarak tekrar geri dönüşlerini düzenlemiştir. Cenevre Görüşmelerinin son anlaşması ise Afganistan-Pakistan arasındaki sorunların çözülmesi için her iki ülkenin dışişleri bakanlarınca imzalanmıştır.

Pakistan'ın bundan sonra takip ettiği politika, Kızıl Ordunun Afganistan'dan çıkması ve Kabil'deki sol hükümetin devrilmesi üzerine kurulmuştur. Cenevre Anlaşmaları'nı Pakistan, dış politikası adına yenilgi olarak kabul etmiş, General Ziya'ül Hak memnuniyetsizliğini, Cenevre Anlaşması'nın imzalanmasından iki ay sonra yaptığı açıklamada Afganistan ve Pakistan'ın birleşeceğini ve bir gün herkesin bunu göreceğini söylemiştir.

Askeri darbenin lideri Ziya'ül Hak'ın bir suikast sonucu 1988'de ölmesinden sonra Pakistan'da 1977 yılından bu yana ilk kez serbest seçim yapılmış, 19 Kasım 1988 tarihindeki bu seçimleri Bhutto kazanmış ve 2 Aralık 1988 tarihinde başbakan olarak göreve başlamıştır. Benazir Bhutto Hükümeti zamanında Pakistan'da askeri kanat zayıflamış ve ISI'nın faaliyetleri yavaşlarken Pakistan'ın Afganistan Politikası değişmemiştir. Bhutto, 1989 Ocak ayında Suudi Arabistan ziyaretinden dönerken İslamabat Havalimanı'nda yaptığı basın toplantısında Mücahit grupları destekleyeceğini açıklamıştır.

Kızıl Ordunun son askerleri 15 Şubat 1989 tarihinde Afganistan'ı terk etmiştir. Pakistan, Kızıl Ordunun Afganistan'ı terk etmesinden sonra Kabil Hükümetinin devrileceğini tahmin etmiş ancak Kabil Hükümeti devrilmemiş ve yanılan ISI başkanı istifa ettirilmiştir.

Mücahit grupların arasında fikir ayrılığı ve çatışmalar görülmeye başlamıştır. General Ziya'ül Hak'ın ölümünden sonra ISI, Mücahitler üzerindeki kontrolünü kaybetmiş, Mücahitler iktidar hırsı, bağlılığın zayıf olması ve dış etkenler yüzünden birbirleriyle çatışmaya başlamış, bu da sonuçta Afganistan'ı iç savaşa sürüklemiştir.³⁷

8.1.5. Afganistan'ın İran ile İlişkileri

Afganistan'ın etnik, dinsel, tarihi ve coğrafi konumu, İran'ın Afganistan siyasi hayatında etkin olmasına imkân tanımış, buna karşılık Afganistan'da oluşan siyasi

³⁷ Atilla Ömer, *A.g.e.*, s. 60

hareketlilik İran'ın milli güvenliğini de etkilemiştir. Bu nedenle İran, Afganistan'daki tüm siyasal gelişmelerde her zaman aktif rol almaya çalışmıştır.³⁸

İranlılar, Afganistan'ı tarihi açıdan kendi toprakları olarak görmüş, İran'da okutulan ders kitaplarında Afganistan'ın, İngiltere'nin politikaları sonucunda İran'dan koparıldığı yazılmıştır. Bu tarihi algılamının yanında Afganistan'da Farsçanın lehçesi olan Dari dilinin resmi dil olması, İranlılarla etnik yakınlığı bulunan Tacikler ile İranlılarla aynı mezhepten Hazaralar'ın bulunması etnik, dil ve mezhep bağını da ortaya çıkarmıştır.

Afganistan'da sürekli çoğunluğu oluşturan Peştunların iktidarda olması da, İran'ın Afganistan üzerindeki nüfuzunu ciddi olarak engellemiş fakat aynı faktör, Afganistan'da ciddi bir Pakistan nüfuzu oluşmasını sağlamış ve bir sorun olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Pakistan'ın da bu denkleme katılmasıyla İran-Afganistan ilişkisi iyice karmaşık bir hal almıştır.

Afgan-İran ilişkileri barışçı bir çözüme 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kavuşmuştur. Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Kaçarlar döneminde, 1921'de İran ile Afganistan arasında dostluk anlaşması yapılmış ve bu dostça ilişki 1925'te kurulan Pehlevi Hanedanlığı döneminde de devam etmiştir. Ancak Afganistan'da gerçekleşen 1978 komünist darbesi sonucunda iyi ilişkiler bozulma sürecine girmiş fakat 1979'daki İran devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.³⁹

1980'li yıllarda İran bir yandan Irak ile savaşırken öte yandan da Afganistan'da devrimci İslam düşüncesi taşıyan gruplara yardım etmeye devam etmiştir.⁴⁰

8.1.5.1. Rus İşgali Sonrası Afganistan-İran İlişkileri

Afganistan, tarihi boyunca büyük güçlerin işgaline uğramış bu işgaller sadece Afganistan'ı değil, bölgede bulunan diğer ülkeleri de etkilemiştir. Bu ülkelerden birisi de İran olmuştur. SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesinden sonra yaklaşık 2 milyon Afgan mülteci İran'a göç etmiş ve bu durum İran'ı zor durumda bırakmıştır. İran, SSCB'yi işgal nedeniyle kınamış ve Sovyet yönetimine Afganistan topraklarını terk etmesi yönünde çağrıda bulunmuş ancak Tahran İslamabat'ın aksine, Mücahitlerin

³⁸ Arif Keskin, "İran'ın Afganistan Politikası üzerine Temel Düşünceler", *TÜRKSAM*, Ankara, 2008, s.1 <http://www.turksam.org/tr/a1759.html>

³⁹ Arif Keskin, *A.g.e.*, s.1

⁴⁰ Mert Gökırmak, *A.g.e.*, s. 17

kendi topraklarını kullanıp Sovyet birliklerine ve Afgan hükümet güçlerine karşı gerilla savaşı yürütmesine izin vermemiş ve SSCB'ye karşı cephe almaktan kaçınmıştır. Bunun nedeni, Tahran yönetiminin kendisini uluslararası ortamda yalnız bırakmaya çalışan ABD ile mücadele etmek için destek olarak kullanmaya çalışacağı Rusları kaybetmek istememesidir.⁴¹

8.1.6. Afganistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri

Afganistan'ın her ne kadar bu ülkeyle az bir sınırı olsa da Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), etkin bir politika izlemiştir. ÇHC'nin Afganistan sorununda çekimser bir tutum izlemesinin sebebinin Pakistan'la kurduğu yakın ilişkiden kaynaklandığı değerlendirilmiştir. ÇHC'ni Afganistan konusunda endişelendiren en önemli konu, batısında zaten sorunlu bir bölge olan Sincan'daki Müslüman halkın radikal İslami akımlardan etkilenip bölgenin karışması olmuştur. ÇHC bu ikilem içinde Afganistan olayına doğrudan müdahale etmeyip ılımlı bir politika izlemiştir.⁴²

Çin, 1950 yılında Afganistan'ı resmi olarak tanımasına rağmen diplomatik ilişkilerini 1955 yılında başlatmış, ancak 1950'li yılların sonuna doğru Çin-Sovyetler Birliği ilişkileri bozulmaya başladıktan sonra Afganistan'la daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bunun asıl sebebi de Afganistan'ı Sovyet nüfuzuna terk etmemek istemesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin rejiminin sosyalist olmadığına inanan Çin, onu hem Afganistan'ın bağımsızlığı hem de kendi güvenliği için bir tehdit olarak kabul etmeye başlamıştır. Çin, Afganistan ile ticari, iktisadi, siyasi, askeri, kültürel, eğitim gibi pek çok alanda işbirliği yapmış ve sonuç olarak Çin'in Afganistan'da etkisi artmış ve Afganistan'da pek çok Maocu oluşum da ortaya çıkmıştır.⁴³

Çin'in Afganistan'da izlediği politikayı seçmesinde etkisi olan en önemli konular; Rusların Çin sınırına askeri yığınak yapması, Çin'in buna karşı koyacak yeterli askeri gücünün bulunmaması, Sovyetlerin Hindistan ve Vietnam ile yaptığı anlaşmaları tehdit olarak algılaması olmuştur. Ayrıca Kamboçya'da Rusların desteğiyle solcuların iktidara gelmesini ve Afganistan işgalini de kendisini kısıp alma olarak algılayan Çin Sovyetleri bir tehdit olarak gördüğünden dolayı Pakistan'da örgütlenme çalışmaları

⁴¹ Ali Haydar Şenyurt, "İran'ın Afganistan Üzerinde Artan Nüfuzu", *Bilgesam Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, Haziran 2013

⁴² Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.12

⁴³ A Z Hilali, "China's Response to Soviet Invasion of Afghanistan", *Central Asian Survey*, İngiltere, 2001, s. 323; Özgür Çınarlı, *Afganistan'da İç Savaş ve Dış Müdahale(1989-2001)*, YDT. Ankara 2009, s. 106

yapan Afgan Mücahitlerine her türlü desteği vermiştir.⁴⁴ Çin ile SSCB soğuk savaş döneminden beri çatışmaya devam etmişler, bu çekişme uluslararası kamuoyunda iki komünist devlet çatıştığı için şaşkınlık yaratmıştır. Çin bu düşmanlığın etkisiyle işgali fırsat bilmiş ve direnişçileri desteklemiştir. Çin Mücahitlere silah, cephane, askeri eğitim, gıda ve giyecek yardımı yapmış, bu vesileyle ABD ile stratejik ortak olmuştur. Böylece Çin-Sovyet çekişmesinin cephesi genişlemiş ve Çin ABD yakınlaşmasına neden olmuş, ilaveten karşılıklı olarak başkentlerde büyükelçilikler açılmıştır. Onlarca yıllık düşmanlıktan sonra Çin Başbakanı Deng Xiaoping, ABD'yi ziyaret etmiştir.⁴⁵ Sovyet işgalinin sona ermesi ile Çin de yardımı durdurmuştur.

Sovyet işgali öncesinde Çin'in Afganistan politikası bu ülkedeki Sovyet nüfuzunu azaltmaya yönelik olmuştur. Afganistan'daki komünist darbeye beraber rejim karşıtı İşlamcı militanları destekleyen Çin, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali başladığında, 31 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Büyükelçisi Çin Dışışleri Bakanlığına ağırılmış, Afganistan'ın Çin'in komşusu olduğu, bu yüzden bu ülkeyi Sovyet Ordusunun işgal etmesinin Çin güvenliğini tehdit ettiğini bildiren bir nota verilmiştir. Bu, Çin otoritelerinin Sovyetlerin Afganistan ile ilişkisi konusunda gösterdikleri ilk ciddi tepki olmuş, bundan sonra da Çin Dışışleri Bakanı Ocak 1980 tarihinde Pakistan'a yaptığı ziyarette mültecilere sempati ile yaklaşmış ve onlara mücadelelerinde destek ile yardım sözü vermiştir.⁴⁶ Pakistan'da üslenmiş olan Mücahit grupları desteklemeye başlamıştır. Bu doğrultuda Çin Mücahitlere silah, cephane, askeri eğitim, gıda ve giyecek yardımı yapmıştır. Bu yardımı yaparken Çin'in bir başka amacı da Mücahitleri kontrol altında tutarak Çin'in yumuşak karnı olan Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan ve Taciklerin yaşadığı Taşkurgan bölgelerindeki direnişçilerin Afganistan'daki her hangi bir grup tarafından desteklenmesini önlemek olmuştur.⁴⁷

8.1.7. Afganistan'ın Hindistan ile İlişkileri

Bombay'da kurulan Encümen'i İşlam Cemiyeti, 1880'li yıllarda Hindistan'da göze batan önemli siyasi oluşumlardan birisi olmuş, yönetimdeki İngilizler Encümen'in faaliyetlerine şüphe ile bakmış ve sıkı takip etmişlerdir. Asıl amacı İngilizleri Hindistan'dan çıkarmak olan ve ülkenin her yerinde birçok katılımcı ile teşkilatlanan

⁴⁴ zgr ınarlı, *A.g.e.*, s. 106

⁴⁵ A Z Hilali, *A.g.e.*, s. 330

⁴⁶ A Z Hilali, *Ag.e* s. 327

⁴⁷ zgr ınarlı, *A.g.e.*, s. 242; A Z Hilali, *A.g.e.*, s. 327

Encümen'in toplantılarında genellikle Osmanlılar, hilafet, Afganistan ve Orta Asya ile ilgili meseleler görüşülmüş fakat takip eden yetkililer ciddi bir tehlike oluşturacak faaliyet tespit edememişlerdir.⁴⁸

Pakistan ve İran kadar olmasa da, Hindistan da Afganistan'daki gelişmelere büyük önem vermiş fakat SSCB ile olan yakın ilişkisinden dolayı 12 yıl boyunca Hindistan, kendisini Afganistan'daki çatışmanın dışında tutmuştur. Hindistan'ın özel olarak Afganistan'a yönelik bir politikası olmamış, Pakistan politikasının bir alt konusu olarak ele almıştır. Hindistan'ın öncelikli politikası, Pakistan'ın Afganistan üzerindeki etkisinin kısıtlanmasını sağlamak olmuştur. Hindistan ayrıca Pakistan'ın Keşmirli özgürlük savaşçılarına verdiği desteğe cevaben Karaçi'de yürüttüğü örtülü savaşta Afganistan'ı kullanmıştır. 1947 yılında Hindistan'ı terk ederek, Pakistan'ın Sind bölgesine yerleşen muhacirlere Pakistan'ın yaptığı baskıya son vermesi konusunda, muhacirlerin lideri Afganistan'a başvurmuş ve Hindistan'da bu konuda Afganistan ile bağlantısını sürdürerek Pakistan'ı hedef alan bir politika izlemiştir. Hindistan, Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmak için de Afganistan'a stratejik ilgi duymuştur.⁴⁹

Orta Asya gibi stratejik bir bölgede kilit bir ülke konumunda olan Afganistan, bu nedenle hem Orta Asya'daki komşu ülkelerin hem de küresel güçlerin stratejik çıkarlarının çatıştığı bir ülke konumunda olmuştur. Bu nedenle, geçmişte İngiltere ve Rusya arasında üzerinde "Büyük Oyun"un oynanmış olduğu Afganistan'da şu anda çok daha karmaşık bir oyun oynanmaktadır. Bu da bize Afganistan'ın stratejik öneminin azalmadığını, aksine daha da artmış olduğunu göstermiştir.

Hindistan'ın gelecekteki Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin Pakistan'a göre daha iyi seviyeye ulaşabileceği ve bu ülkenin bölgede önemli bir denge unsuru olabileceği değerlendirilmiştir.⁵⁰

8.2. Afganistan-Türkiye İlişkileri

8.2.1. Tarihte Türk-Afgan İlişkileri

Afganistan Türkistan sınırları içinde yer almış ve kuzeyi Güney Türkistan olarak adlandırılmıştır. Türk Devletleri'nin önemli bir miktarının Afganistan topraklarını

⁴⁸ Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İSAM, İstanbul 1977, s. 127

⁴⁹ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.11

⁵⁰ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.14

kapsadığı, Gazneliler, Babür İmparatorluğu, Büyük Timur İmparatorluğu gibi Türk Devletleri de bizzat Afganistan’da kurulmuştur..⁵¹

Türklerin Afganistan ile tespit edilebilen ilk ilişkileri Gazneli Mahmut döneminde (999-1030) başlamış, Türk devleti olan Selçuklulardan sonra 1762 yılında Osmanlı Sultanı III. Mustafa ile devam etmiştir. Afganistan lideri Ahmet Han Abdali, Afganistan’ın yönetimini aldığı dönemde İran’ın sergilediği yayılmacı Şii tehlikesine karşı Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmek istemiş, bu maksatla Osmanlı Padişahı III. Mustafa’ya 24 Kasım 1762 tarihini taşıyan bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Ahmet Han Abdali, Sultan III. Mustafa’dan İran üzerine bir sefer düzenlemesini istemiştir. Osmanlı Sultanı ise bu mektuba karşı “İran’la barışı bozup, buraya sefer yapmanın doğru olmayacağını” bildiren bir cevap vermiştir.⁵²

Günümüz Afganistan’ında Türk dostluğunun temellerini atanlar ise ikinci Abdülhamit rejiminin baskılarından yılarak kaçmış ve Mısır’a yerleşmiş doktor, mühendis, maliyeci, ressam, matbaacı gibi elinden iş gelen aydınlar olmuştur. Afganistan’ın ilk gazetesi olan “Seracal Ahbar-ı Afganya” Muhammed Tarzi tarafından kurulmuştur.⁵³ Tarzi, eğitimini Osmanlı Devleti’nde almış, uzun yıllar Türklerin arasında kalarak özgürlük ve yenileşme düşüncelerinden etkilenmiştir. Afganistan’a döndüğünde kurduğu gazeteyle, Afganistan’ın bağımsızlığı ve içeride yenileşme davalarını ortaya atmış ve Mısır’da kaçak bulunan altı Türk yurtseverin de Afganistan’a getirtmesi konusunda Emir’i ikna etmiştir. Bunlar da Afganistan’a gelmiş, her birisi uzman oldukları alanlarda şevkle çalışmaya başlamış, bu dönemde Afganların sevgi ve saygısını kazanarak Afganlılara da Türkleri sevdirmişlerdir.⁵⁴

1907 yılının sonlarında Mahmut Tarzi’nin daveti ile Afganistan’a giden Osmanlı eğitimcisi Mehmet Fazlı ve heyeti Afganistan Emiri Habibullah Han tarafından kabul edilmiş ve Emir yaptığı konuşmada;

“...Afganistan’ın kuvvetlenmesi, Türkiye’nin ağırlığının ve görkeminin artmasının asli sebeplerinden biri olabilir. Asırlardan beri gaflet ve tembellik uykusuna

⁵¹ <http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors/>

⁵² Y Hikmet Bayur; "Nadir Şah Afşar’ın ölümünden sonra Osmanlı Devleti’ni İran’a kıskırtmak için yapılan İki Deneme", *Bellekten*, c.7, sayı:46, Ankara, Nisan 1948, s. 416; İzzettin Çopur, "Tarihte Türk Afgan İlişkileri", s. 5, http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82:tarhte-tuerk-afgan-likler&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49

⁵³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Süleyman Özmen, *Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri*, YDT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul, 2008; İzzettin Çopur, *A.g.e.*, s. 8

⁵⁴ Tarzi hakkında ayrıntılı bilgi için BKZ., Süleyman Özmen, *Serdar Muhammed Tarzi Han ve Anıları*, İstanbul 2003

dalmış İslam kavimlerinin acınası durumlarına çok fazla üzülmekteyim. Biz öyle olmayalım.” demiştir.⁵⁵

Askeri, eğitim, sağlık, ekonomik ve teknik alanlarda Türk-Afgan ilişkileri, Afgan Kralı Habibullah Han zamanında 1908 yılında da devam etmiş, iki Türk doktorunun idaresinde Afganistan’da ilk devlet hastanesi 1913’te Kabil’de kurulmuştur.⁵⁶ Birinci Dünya Harbi’nde ise Osmanlı Halifesinin, İngiltere ve Ruslara karşı 1915 Ağustosunda yaptığı “cihat” ilanına, Afganistan Devleti tarafsız kalmıştır.⁵⁷ Bu konuyu haletmek ve Afganistan’ı savaşa sokmak amacıyla Afganistan’a bir Alman ve bir Türk heyeti gönderilmiş, Alman heyeti ulaşırken, Türk heyeti ise Afganistan’a ulaşamamıştır. Alman heyetinin görüşmeleri de sonuç vermemiş ve Afganistan savaşa girmemiştir.⁵⁸

Daha sonra İttihat Terakkinin önde gelen liderlerinden Enver Paşa ve Cemal Paşa’nın Afganistan ile irtibatları olmuştur. Enver Paşa şehit olmadan evvel Afganistan ile irtibatta bulunmuş ve Afganistan sınırına çok da uzak olmayan Buhara Belcivan’da şehit düşmüştür. Cemal Paşa ise Afganistan’a giderek Amanullah Han ile görüşmüş ve Afgan Ordusunun ıslahı için yoğun çalışmalar yapmış, Mustafa Kemal Paşa ile bu konuda mektuplaşmış, Afganistan’a yardım sağlamak için oradan ayrılmış ve Tiflis’te bir Ermeninin silahından çıkan kurşunlarla şehit olmuştur.⁵⁹

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce yayımlanan Mösyö Kinye’nin kitabında Adana nüfus istatistiği verilirken, bu kentte (veya ilde) asıl Osmanlı, Çerkez, Kürt ve Türkmen, Arap, Çingene, Fellahlar, Nesiriler, Tahtacı veya Sarı Nesiriler, Süryani, Ermeni, Ermeni Katoliği, Ermeni Protestan, Rum, Latin Katoliğin yanında 4.400 “İranlı ve Afganlı” yaşadığı belirtilmiştir.⁶⁰

⁵⁵ Mehmet Fazlı, *Afganistan’da bir Jöntürk*, Çeviren Kenan Karabulut, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 60; İzettin Çopur, A.g.e., s.8

⁵⁶ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s.34

⁵⁷ Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981, s. 130; Ayşe Çavdar; "Türk Paşası Afganistan’da", *Atlas*, sayı: 115, Ekim 2002, s. 140; İzettin Çopur, A.g.e., s. 8

⁵⁸ Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa’nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.91; Vahdet Keleşyılmaz, "I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti’nin Afganistan’a Yönelik Girişimleri", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15, 09, 2007, Ankara, s.1831-1845

⁵⁹ Emir Şekip Arslan, *Enver-Talat-Cemal Paşa Sürgünde üç Ölüm*, İstanbul, 2010, s.49; Enver Paşa ve Cemal Paşa Hk ayrıntılı bilgi için Bkz.; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa: 1914-1922* (Cilt I, II, III), İstanbul, 2007; Kenan Aksu, *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa*, İstanbul, 2007; İrfan Ülkü, *KGB Arşivlerinde Enver Paşa, Türklüğün Son Cephesi*, İstanbul, 2007; İzettin Çopur, A.g.e., s. 8

⁶⁰ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul, 2002, s. 17

Cumhuriyet tarihinde, Türkiye ile Afganistan arasında ilk resmi ilişkilerin kuruluşunu gösteren belge 1 Mart 1921 tarihinde Afgan heyeti ile Türk elçilik heyeti arasında Moskova’da imzalanan Türk-Afgan İttifak Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmaya göre, Türkiye subaylardan ve öğretmenlerden meydana gelen bir heyeti Afganistan’a göndermeyi kabul etmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında 21 Temmuz 1921 tarihinde imzalanan bu antlaşma sonucunda Afganistan Ankara Hükümetini resmi olarak tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.⁶¹

Afganistan, 1 Mart 1921 tarihli antlaşmayı müteakip Türkiye’ye Sultan Ahmet Han’ı Afganistan elçisi olarak göndermiştir. Elçilik binasına Afgan Bayrağının çekilmesini bizzat Atatürk kendisi icra etmiştir. Atatürk daha sonra Birinci Dünya Savaşı’nda Medine’nin savunulmasında büyük kahramanlıklar gösteren Korgeneral Fahrettin (Türkan) Paşa’yı Afganistan’a elçi olarak göndermiştir. Fahrettin Paşa’nın Afganistan’a gitmesi özellikle İngiltere’de endişeyle karşılanmıştır.⁶²

Türk-Afgan İttifak Antlaşması’nın imzalanmasından sonra 10 Haziran 1921 günü Ankara’da Afgan Elçiliğinin açılış töreni yapılmış, tören sırasında bayrağı göndere bizzat Mustafa Kemal Paşa çekmiştir.⁶³

Afgan Kralı Amanullah Han, Türk elçisi Fahrettin Paşa ile Fransa, Rusya, İran, Buhara ve İtalya elçiliklerinin de katıldığı ancak İngiliz elçisinin bulunmadığı Kabil’deki Dilgüşa Sarayı’nda 10 Ekim 1922 günü akşamı “Türkiye Cumhuriyeti’nin Emperyalist Ülkelere Karşı Kazandığı Zafer Münasebetiyle” verdiği resepsiyonda yaptığı konuşmada,

“... Bu gece bütün Afganistan, belki bütün âlem-i İslam için kutsal bir gecedir. Çünkü Türklerin zaferini (Kurtuluş Zaferi) kutluyoruz. Türklerle Afganlar kardeşler. Türklerin sevinci bizim sevincimiz, kederleri bizim kederimizdir. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin muvaffakiyetine dua ederim.” demiştir.⁶⁴

Afganistan ile Türkiye Cumhuriyeti’nin ilişkileri Atatürk döneminde en üst düzeye çıkmıştır. Afganistan ile Türkiye Cumhuriyeti birbirlerini ilk tanıyan devletlerden olmuşlar, Afganistan Kralı Amanullah Han genç Türkiye Cumhuriyeti’ni ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Afganistan’a çok sayıda

⁶¹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980, Ankara, 1983, s. 331

⁶² Ersin Çelikkat, *Atatürk’ün Afganistan’a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları*, YYLT, İstanbul, 2008, s.1-3

⁶³ Zeki Sarıhan, A.g.e., s. 151, Süleyman Özmen, A.g.e., s. 159; Ayrıca BKZ: Resim 27

⁶⁴ Bilal N. Şimşir; *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 11

subay, doktor ve öğretmen göndermiş, onların fedakarca yaptıkları hizmetlerin etkisi günümüze kadar sürmüştür. Afganistan'a hizmet için gidenler ve yakınlarından orada hayatlarını kaybedenler dahi olmuş onlar için mezarlık dahi kurulmuştur. Ayrıca Afganistan'a hizmet için giden subaylar ve ailelerinin bulunduğu uçak Beirut'ta düşmüş, toplam 11 kişi şehit olmuştur.⁶⁵ Afganistan'a giden Türk görevlilerin adlarının verildiği okul hastane ve tesisler açılmıştır. İlk elçimiz ceketini satarak, Türkiye'ye gelip Kurtuluş Savaşı'nda bizzat savaşmış bir Hintli olan Abdurrahman Samadani Bey olmuştur. Ondan sonra ilk büyükelçimiz olarak da Medine fatihi Fahrettin Paşa büyükelçi olarak atanmış ve orada büyük sevgi gösterisi ve törenlerle karşılanmış, itimatnamesi de Türk Bayrağını vücuduna sarmış olarak bizzat Amanullah Han tarafından halkın önünde çok büyük bir törenle teslim alınmıştır. Kurtuluş Savaşı'mızda kazandığımız zaferler Afganistan'da çok büyük katılım olan törenlerle kutlanmıştır. Afganistan da Sultan Ahmet Han'ı büyükelçi olarak atamış, Ankara'da büyükelçiliğin açılış töreni büyük bir katılımı yapılmış, elçiliğin bayrağını da bizzat Mustafa Kemal Paşa çekmiştir. Atatürk'ün ölümüne kadar ilişkiler üst düzeyde yoğun bir şekilde devam etmiştir.⁶⁶

Afganistan'a görevli giden Türk subayları Afgan üniforması, Türkiye'ye eğitim için gelen Afgan subayları da Türk üniforması giymişlerdir.⁶⁷

8.2.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet İşgaline Kadar Olan Dönemde Türk-Afgan İlişkileri (1945-1979)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen siyasal koşullar Türkiye'yi yeni uluslararası anlaşmalara girmeye zorlamış, Afganistan ise bu dönemde tarafsızlık siyasetini benimsediğinden iki ülke arasındaki ilişkiler önemli ölçüde zayıflamıştır.⁶⁸

⁶⁵ *Cumhuriyet gazetesi*, 23 Kasım 1959 Pazartesi, s.1; Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 1 Aralık 1959, s.3; ayrıca BKZ. Resim 7-8

⁶⁶ Atatürk döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Afgan ilişkileri konusunda ayrıntılı bilgi için, Bkz. Salim Cönce, "Atatürk Döneminde Türk Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2002; Zeki Sarıhan, , *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul, 2002; Orhan Yazıcı; Numan ,Durak Aksoy, "Afganistan'ın Kuruluşunda Türk Kültürünün İzleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı IX, 2010, s. 331; Zafer Hasan Aybek, *Türkiye'nin ilk Afgan Elçisi, Ordumuza Girmek için Ceketini Satan Müslüman Hintli*, Tarihi ve Edebiyat Mecmuası, İstanbul, Şubat-1982 s.28-29; Aydın Can, *Atatürk Dönemi Türk Afgan İlişkileri*, Atatürkçü Yol Dergisi, Ocak-Şubat 2002, sayı: 18, Adana, 2002; Genkur ATASE Başkanlığı, *Geçmişten günümüze Türk Afgan ilişkileri*, Ankara, 2009; Özlem Korkmaz, "Afganistan'a Türk Yardımı", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2002; Ersin Çelikkanat, *Atatürk'ün Afganistan'a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları*, YYLT, İstanbul, 2008

⁶⁷ Abdülbaki Şalizi, A.g.e., s.27

⁶⁸ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 82

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 35 yıl önce Türkiye'den Kabil'e görevli gidip, 20 yıl saray doktorluğu yapmış ve Afganistan'da saygın bir konum edinmiş olan Prof. Dr. Fahiman Baygurlar'ın geçim sıkıntısı çektiğinden Türkiye'ye dönmek için istediği pasaport alma talebini Başbakanlığa onay için yazmıştır.⁶⁹

Zonguldak Milletvekili Dr. Rebi Barkın ve General Tevfik Öge Afganistan-Türkiye ilişkilerinin bozulmaması maksadıyla verdikleri teklifte uygun bir büyükelçinin gönderilmesini, Dr. Zühtü Berke'nin desteklenmesini ve askeri ataşenin değiştirilmesi hususlarını ifade eden bir teklif yazmışlardır.⁷⁰

Afganistan'a görevli olarak giden iki Türk doktorun yerlerinin anlaşmaya aykırı olarak değişmesi üzerine iki ülke ilişkilerinin bozulmaması adına doktorlarımızın yaptığı fedakarlığı göstermek için Dışışleri Bakanı Hasan Saka çeşitli yazışmalar yapmıştır.⁷¹

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı, başbakanlığa yeni atanacak Afgan elçisi Serdar Muhammed Ekrem Han'ın tayini için agreman (uygunluğuna onay verme) isteği için bir yazı yazılmıştır.⁷²

Afganistan'daki Türk Askeri Eğitim Kurulunun görev ve bağlılıklarına ait yönetmeliğin kabul edilmesi konusunda Cumhurbaşkanı İ. İnönü ve Başbakan Ş. Günaltay ile Bakanlar Kurulu imzalı bir kararname çıkarılmıştır.⁷³

Afganistan vatandaşı Abdülvahap Tarzi'nin İstanbul Üniversitesinde çalışmasına izin verilmesine dair Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Bakanlar Kurulu imzalı bir kararname çıkarılmıştır.⁷⁴ Bu arada Afganistan ile ilişkiler yoğun bir şekilde sürmüş, Afganistan'a görevlendirilen maliye ve diğer uzmanlar konusunda çok sayıda kararname çıkarılmıştır.⁷⁵ Bu konuda Afganistan'da iz bırakan

⁶⁹ BCA: 030-0-010-000-000-258-734-16

⁷⁰ BCA: 030-0-010-000-000-258-734-18

⁷¹ BCA: 030-0-010-000-000-258-734-19-1, 030-0-010-000-000-258-734-19-2, 030-0-010-000-000-258-734-19-3, 030-0-010-000-000-258-734-19-4, 030-0-010-000-000-258-734-19-5, 030-0-010-000-000-258-734-19-6, 030-0-010-000-000-258-734-19-7, 030-0-010-000-000-258-734-19-8, 030-0-010-000-000-258-734-19-9, 030-0-010-000-000-258-734-19-10, 030-0-010-000-000-258-734-19-11, 030-0-010-000-000-258-734-19-12, 030-0-010-000-000-258-734-19-13, 030-0-010-000-000-258-734-19-14

⁷² BCA: 030-0-001-000-000-60-370-5

⁷³ BCA: 030-0-018-001-002-119-46-12

⁷⁴ BCA: 030-0-018-001-002-122-48-1

⁷⁵ BCA: 030-0-018-001-002-144-72-12, 030-0-018-001-002-143-50-17; BCA: 030-0-018-001-002-143-46-6,

BCA: 030-0-018-001-002-139-42-7; 04.02.1953, BCA: 030-0-018-001-002-131-7-13; BCA: 030-0-018-001-002-144-72-12; BCA: 030-0-018-001-002-146-43-16; BCA: 030-0-018-001-002-112-89-12; BCA: 030-0-018-001-002-116-38-8; BCA: 030-0-018-001-002-121-90-14; 13.07.1951, BCA: 030-0-018-001-002-126-54-1; 08.04.1952, BCA: 030-0-018-001-002-128-29-7

Türkler olmuş, görevlilerden en önemlisi olarak Prof. Dr. Rıfki Urga Afganistan'da unutulmamıştır. Atatürk ile İnönü imzalı görevlendirme kararnamesi ile Afganistan'da 17 sene hizmet ederek devletimizi üst düzeyde temsil eden çeşitli kuruluşlara ismi verilen ve çok sayıda ödül alan Profesör Dr. Rıfki Urga'ya Dışişleri Bakanı ve Sağlık Bakanı da takdimnameler vermiştir.⁷⁶

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batının ilgisizliği karşısında Afganistan'ın izlediği tarafsızlık siyasetinde Sovyetler Birliği'nin ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır.

Batılı devletlerin gösterdiği bu ilgisizlik sonucunda Sovyetler Birliği Afganistan'ı yavaş yavaş etkisi altına almaya başlamış ve bundan sonra Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin durumu Türkiye-Afganistan ilişkilerinin de şeklini belirlenmesinde en önemli faktör olmuştur. Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksî Kosigin'in 1967'de Türkiye'yi ziyaret etmesinden sonra Türkiye-Afganistan ilişkilerinde ilerlemeler görülmüştür.⁷⁷

8.2.3. Afganistan-Pakistan Anlaşmazlığı ve Türkiye

Bu sıralarda bazı Afgan kabileleri M. A. Cinnah'ın liderliğinde bağımsızlık mücadelesi veren ve daha sonra da Pakistan'ı kuran Hindistan Müslümanlarına büyük destek sağlamış ve Hindularla yapılan savaflara bizzat katılmışlardır. Bu kabileler yapılan bir plebisit sonucunda Pakistan'a katılmak istediklerini beyan etmişlerse de Pakistan bunu kabul etmemiştir. Afganistan'ın bu kabilelere yarı bağımsızlık vermesini istemesi, Afganistan ve Pakistan arasında anlaşmazlığa sebep olarak önemli bir problem yaratmıştır. Bunun üzerine Afganistan'ın bir Peştunistan devleti oluşturma gayreti iyice açığa çıkmış ve sorun çok büyümüştür. ABD, söz konusu problemi çözmek için iki devlet arasında arabuluculuk rolü üstlenmek istemiş fakat Pakistan bu öneriyi reddetmiştir. Daha sonra ABD, her iki tarafın dostu ve geçmişte Afgan-İran ve İran-Irak anlaşmazlıklarını çözerek, bu konuda güvenilir olan Türkiye'nin arabulucu olmasını teklif etmiş ve bu anlaşmazlığın çözülmesini istemiştir. ABD'den gelen bu arabuluculuk önerisi sonrasında Türkiye konuyu çözmek için hemen harekete geçmiştir.⁷⁸

Afganistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlığı halletmek üzere Peşaver'de toplanacak olan uluslararası komisyona Türk hükümeti adına katılmak üzere Kabil

⁷⁶ BCA: 490_01_610_119_5_24; BCA: 490_01_610_119_5_23; BCA: 490_01_610_119_5_25

⁷⁷ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 82

⁷⁸ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 82

Büyükelçisi Cemal Yeşil ile Karaçi Büyükelçisi Selahattin Arbel'in görevlendirilmesine dair kararname çıkarılmıştır.⁷⁹

Türkiye'nin sorunun halledilmesi maksadıyla hazırladığı çözüm önerisi Afganistan tarafından kabul edilmiş fakat Pakistan tarafından kabul edilmediğinden iki devlet arasındaki anlaşmazlık çözüme kavuşturulamamıştır.⁸⁰

18-24 Nisan 1955'te Bandung'da toplanan ve Türkiye ile birlikte Afganistan'ın da katıldığı uluslararası konferansta, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafsızlık siyasetini eleştirmiş, Afganistan temsilcisi ise sömürgelik boyunduruğundan yeni kurtulmuş olan diğer devletlerle aynı görüşü benimsediklerini ve tarafsızlık politikasını sürdüreceklerini açıklamıştır.⁸¹

8.2.4. İki ülke Yöneticilerinin Karşılıklı Ziyaretleri

Afganistan Başbakanı M. Davut 17 Nisan 1957 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında iki ülke başbakanları arasında; iki ülkenin dostluğu, Kıbrıs meselesinde Afganistan'ın desteğinin memnuniyet verici olduğu, Afganistan-Rusya yakınlaşması ve Afganistan-Pakistan ilişkileri ile Peştunistan problemi konuları görüşülmüştür.⁸²

Afganistan Başbakanı M. Davut Türkiye ziyaretinin sonunda Başbakan Adnan Menderes'e gösterdiği konukseverlik dolayısıyla şükranlarını ifade eden bir mesaj göndermiştir.⁸³

Afganistan Hükümetinin daveti üzerine Kabil'i ziyaret edecek Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki kalabalık ekibin görevlendirilmesine dair Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Bakanlar Kurulu imzalı bir kararname çıkarılmıştır.⁸⁴

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes 24 Temmuz 1956'da Afganistan'a resmî bir ziyarette bulunmuş, Menderes Kabil'den ayrılmadan önce Afgan Kızılayına da

⁷⁹ 18.06.1955, BCA: 030-0-018-001-002-140-60-8

⁸⁰ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 82

⁸¹ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 83

⁸² Afganistan Başbakanı M. Davut ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in 18 Nisan 1957'de yaptığı görüşme zaptı için Bkz.: BCA : 030_01_00_00_16_85_2_1, 030-0-001-000-000-16-85-2, 030_01_00_00_16_85_2_3, 030_01_00_00_16_85_2_4, 030_01_00_00_16_85_2_5, 030_01_00_00_16_85_2_6, 030_01_00_00_16_85_2_7, 030_01_00_00_16_85_2_8, 030_01_00_00_16_85_2_9, 030_01_00_00_16_85_2_10, 030_01_00_00_16_85_2_11, 030_01_00_00_16_85_2_12, 030_01_00_00_16_85_2_13, 030_01_00_00_16_85_2_14, 030_01_00_00_16_85_2_15, 030_01_00_00_16_85_2_16

⁸³ BCA: 030-0-001-000-000-6-33-10

⁸⁴ BCA: 030-0-018-001-002-143-63-14

1.000 dolar para yardımında bulunmuştur. Ziyaret esnasında yapılan görüşmelerde ağırlıklı Peştunistan meselesi ele alınmıştır.⁸⁵

Bu sırada Suriye SSCB ile yakınlaşma politikası izlediğinden, Başbakan Adnan Menderes'in bu ziyareti Suriye'nin Türkiye elçisi Ömer El-Addas tarafından yakından takip edilmiş ve Suriye'ye rapor gönderilmiştir. Suriye'nin Ankara Büyükelçisi Ömer El-Addan, Suriye Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda, Türkiye'nin Pakistan ile yakınlaştıktan sonra Afganistan'a yaklaşmaya başladığı bugün yani 24.07.1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in kalabalık bir heyet ile Afganistan'a hareket ettiği, Türkiye'nin iki ülke arasındaki anlaşmazlığa aracılık edeceğinin ve Afganistan'ı Bağdat Paktına girmeye ikna etmeye çalışacağını yazmıştır.⁸⁶

Bu ziyaret karşılığında Başbakan Adnan Menderes'in daveti üzerine Afganistan Kralı Muhammet Zahir Şah da 1 Eylül 1957 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaretin hatırasını yaşatmak maksadıyla ilk gün zarfları basılmıştır.⁸⁷

İki ülke Başbakanları birbirlerine karşılıklı yeni yıl kutlama mesajları da çekmişlerdir.⁸⁸

8.2.5. Dönemin Türk-Afğan İlişkileri ve Basına Yansımaları

Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1956 tarihinde TBMM'nin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Afganistan'ın müreffeh ve kuvvetli olmasını isteriz. Bunu yalnız aramızda mevcut hissi ve manevi bağlardan dolayı değil, Afganistan'ın bölgemizde işgal ettiği mühim mevki bakımından da samimiyetle temenni etmekteyiz."

27 Mayıs 1957 tarihli Zafer gazetesinde Burhanettin Özkök Afganistan eski Başbakanı Altes Muhammet Haşim Han'dan da bahsederek yazdığı "Afgan Dostluğu" başlıklı makalesinde: "Dört senelik bir hizmetten sonra öz vatanım gibi sevdiğim Afganistan'dan ayrılırken bana karşı gösterilen büyük kadirşinaslığa ilaveten o zamanın çok muhterem başvekilinin vedalaşma sırasında söylediği şu sözleri unutmak mümkün değildir: ...Türk Devleti'nin istiklaline, Türk Ordusunun zaferine ve Türk Milletinin

⁸⁵ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 83; Görüşme zaptı için BKZ: 27.09.1956, BCA: 030_01_00_00_20_114_10_1, 030_01_00_00_20_114_10_2, 030_01_00_00_20_114_10_3, 030_01_00_00_20_114_10_4, 030_01_00_00_20_114_10_5, 030_01_00_00_20_114_10_6

⁸⁶ 24.7.1956, BCA: 030-0-001-000-000-62-380-28

⁸⁷ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 84, Ayrıca BKZ: Resim 29-30

⁸⁸ 28.12.1955, BCA: 030_01_00_00_19_111_17_1; 030_01_00_00_19_111_17_2; 27.12.1955, BCA: 030_01_00_00_19_111_17_3

selametine dua ederim. Çünkü bugünkü coğrafi durumda Türk Devleti baki kaldıkça diğer şark devletleri de mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler.” demiştir.⁸⁹

19 Nisan 1957 tarihli Ulus gazetesinde Prof. Şükrü Esmer aynı konuda şunları yazmıştır: “İlk açılan Afgan Elçiliği üzerine Afgan Bayrağının çekilişi Milli Mücadele tarihimizin heyecanlı olaylarından birini teşkil etmiştir. Afgan elçisi de kendisini yabancı temsilci değil, Milli Mücadeleci olarak takdim etmiş ve başta Atatürk olmak üzere Türk Milleti tarafından öyle kabul edilmiştir. Bundan sonra Türkiye ile Afganistan arasında başka dostluk anlaşmaları imzalanmıştır fakat Türk Afgan münasebetleri bu yazılı vesikaların çerçevesini aşan bir kardeşlik duygusuna dayanmaktadır.” 18 Nisan 1957 tarihli Havadis gazetesinde Havadis imzalı baş yazıda iki ülke arasındaki ilişkilerden şu şekilde bahsedilmiştir: “Türkiye ile Afganistan arasındaki dostane münasebetlerin zengin bir tarihi vardır. Bu tarihin sayfaları her iki memleket arasında asla gölgelenmemiş, daima inkişaf etmiş bir kardeşlik duygusunun, pürüzsüz bir samimiyetin, tertemiz bir dostluğun gönüllere ferahlık veren sayısız tezahürleriyle doludur. Türkiye kardeş Afganistan’ın kendisine karşı derin bir alaka beslediğini, siyasi, içtimai ve iktisadi sahalardaki hamlelerini ve inkişaflarını çok yakından takip ettiğini yakinen bilmektedir. Bu sebeptendir ki Cumhuriyetimizin daha ilk kuruluş yıllarından itibaren Türkiye de bu derin alakaya daima samimiyetle mukabele etmiş ve Afganistan’ın yükselme gayretlerine yardımı kendisi için en tabii bir kardeşlik vazifesi bilmiştir.

Afganistan birçok faaliyet sahalarında Türk mütehassısların vazife almaları ve bu vazifeleri kendi vatanlarına karşı ifa edermişçesine bir samimiyet, feragat ve fedakarlıkla yapmalarının hakiki sebebi işte burada toplanmaktadır. Türkler Afganistan’da daima ve çok samimi bir kardeş muhiti buldukları gibi, tahsillerini ikmal etmek üzere Türkiye’ye gönderilmiş olan Afganistanlılar da burada öz memleketlerinin sıcaklığını daima hissettiren bir samimiyet havası içinde bulunmuşlardır. İki memleket arasındaki coğrafi uzaklığa rağmen çok sağlam temellere dayanan örnek ve yakın bir dostluk böylece ve devamlı bir şekilde inkişaf etmiştir.”

1958 yılında iki ülke arasında yapılan anlaşma ile karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır. 1959 yılında Afgan Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Seyyit Hasan Han Türkiye’yi ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun tarafından karşılanmıştır. Tümgeneral Seyyit Hasan Han ziyareti

⁸⁹ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 84

sırasında Türk Ordusuna olan hayranlığını ve güvenini ifade etmiş, Afganistan'ın Türk Ordusunun kuvvetlenmesinden gurur duyduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Türk Afgan kültürel ilişkilerine de büyük önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Krallığı arasında bir kültür anlaşması imzalanması maksadıyla Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya yetki verilmesine dair bir kararname çıkarılmıştır.⁹¹

Afganistan'ın bağımsızlığının 45. yıldönümü dolayısıyla Başbakan İsmet İnönü'ye büyükelçilikten bir davetiye gönderilmiş ve İnönü de işlerinin yoğunluğu dolayısıyla katılamayacağını bildiren bir cevap vermiştir.⁹²

Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi General Said Hassan, Başbakan İsmet İnönü'nün doğum gününü kutlamak için bir mesaj göndermiştir.⁹³

T.C. Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa Afganistan'ın eski Genelkurmay Başkanı Korgeneral Seyit Hasan Han'ın Afganistan'ın Ankara Büyükelçiliğine atanabilmesi için agreman (uygunluğuna onay verme) isteğini gösteren bir yazı yazılmıştır.⁹⁴

17 Aralık 1965'te Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunda Kıbrıs konusu görüşülürken Yugoslavya'nın 32 Asya ve Afrika ülkesiyle birlikte hazırladığı Türk tezine karşıt tasarıyı imzalayanlar arasında Afganistan da yer almışsa da daha sonra Afganistan, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yanında olmuştur.⁹⁵

Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Krallığı arasında bir karayolu nakliye anlaşması imzalanması maksadıyla hükümeti temsilen Dışişlerinde görevli Rahmi Gümrükçüoğlu'na yetki verilmesine dair bir kararname çıkarılmıştır.⁹⁶

1972'de tekrar yapılan yeni bir anlaşma ile Afganistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır.⁹⁷

Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Krallığı arasında vizelerin kaldırılması konusunda yapılan anlaşmanın onaylanmasına dair bir kararname çıkarılmıştır.⁹⁸

⁹⁰ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.86

⁹¹ BCA: 030-0-018-001-002-154-60-9

⁹² BCA: 030-0-001-000-000-63-392-17

⁹³ BCA: 030-0-001-000-000-22-127-12

⁹⁴ BCA: 030-0-001-000-000-63-392-2

⁹⁵ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s. 86

⁹⁶ BCA: 030-0-018-001-002-234-36-8

⁹⁷ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s. 86

⁹⁸ BCA: 030-0-018-001-002-292-97-14

Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’da incelemeler yapacak olan BM Uyuşturucu Tetkik Komisyonuna Büyükelçi Coşkun Kırca’nın görevlendirilmesine dair kararname çıkarılmıştır.⁹⁹

8.2.6. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlarının Afganistan’ı Ziyareti

Afganistan Hükümetinin resmi daveti sonucu, resmi ziyaret yapacak olan Dışışleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken başkanlığındaki heyetin görevlendirilmesine dair bir kararname çıkarılmıştır.¹⁰⁰

Afganistan’da Davud Han iktidarı döneminde tahsilini Türkiye’de yaparak 15 yıl Türkiye’de yaşayan Korgeneral Muhammet Sait Türkiye’ye büyükelçi olarak atanmış ve Türkiye-Afganistan ilişkilerinin gelişmesinde büyük rolü olmuştur. Afganistan Dışışleri Bakanı 1974 yılında Türkiye’yi ziyaret etmiş, karşılığında dönemin Türkiye Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de 9 Ocak 1976 tarihinde Afganistan’ı ziyaret etmiş, bu ziyaretle ilgili olarak yaptığı açıklamada “Afganistan’ın Kıbrıs konusunda daima Türkiye’nin yanında olduğunu” belirtmiş ve sonra sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:

“Afganistan Hükümetine şükranlarımı bir defa daha belirtmek fırsatını buldum... Onlar da bu davranışlarının devam edeceği hakkında teminat verdiler.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bu ziyaretin olumlu, yapıcı, her iki ülkeye de yararlı bir şekilde sonuçlandığını söyleyebilirim. Bu durgunluk devresinden sonra ilişkilerimize canlılık getirilmiştir. Ve yüksek seviyede temasların kapısının bu ziyaretle açılmış olduğu kanısındayım.

Bu ziyaret, 1974’te Afganistan’ın Sayın Dışışleri Bakanının yurdumuza yaptığı ziyarete bir mukabele, aynı zamanda iki ülke arasındaki tarihi dostluğun teyidi hiçbir ihtilafın gölgelendirmediği ilişkilerimizin canlanması amacını taşır. Ziyaret, amaçlarına uygun şekilde geçmiştir”.

Dönemin Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in bu ziyareti sırasında Türkiye ile Afganistan arasında “Enformasyon Haber ve Fotoğraf Teatisi ile Ekonomik ve Teknik İş Birliği Anlaşması” imzalanmış ayrıca aynı yıl yani 1976 yılında iki ülke arasında imzalanan Transit ve Ulaştırma Anlaşması da yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ BCA: 030-0-018-001-002-288-76-19; BCA: 030_18_01_02_313_21_3

¹⁰⁰ BCA: 030-0-018-001-002-299-43-4

¹⁰¹ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 86

Afganistan'da ister resmi görevli olsun ister sade bir vatandaş dâhil hepsi Türkiye ve Türkleri bir büyük kardeş olarak kabul ve ifade etmişlerdir. Atatürk ile Kral Amanullah Han arasında kurulan bu sağlam dostluk bağlarının gücü hiç azalmadan devam etmiştir.

Atatürk'ün ölmeden önce Afganistan'ın kalkınmasına katkı sağlamak için yapılmasını sağladığı hizmetler, onun ölümünden sonra da devam edebilseydi, bu kardeş ülkenin durumu bugün çok daha iyi olabilirdi. Çünkü bu insanlarla bizim aramızda tarihe dayanan samimi ve kuvvetli sevgi ve akrabalık bağlarımız vardır.¹⁰²

8.2.7. Sovyet İşgali Döneminde Türk-Afgan İlişkileri (1979-1989)

24 Aralık 1979'da Kızıl Ordu birlikleri SBKP Birinci Sekreteri Leonid Brejnev'in emriyle Afganistan'a girdiğinde, Ruzi Nazar bir CIA mensubu olarak Bonn'da görevlendirilmişti.

Sovyet işgaline karşı çeşitli Mücahit grupları, dini motifli, İslam adına yürütülen silahlı bir direniş başlatmış, Ruzi 1983 yılında Washington'a dönünceye kadar Almanya'da, Afganistan'daki Sovyet işgaline karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur. Afgan Mücahitleri 110 bin kişilik, iyi donatılmış bir orduya karşı savaşılmaya başlamış, Başkan Jimmy Carter da, Ocak 1980 tarihinde CIA Direktörü Amiral Turner'a Mücahitlere silah yardımı yapılması talimatını vermiştir. 1981'in Ocak ayında Başkanlık koltuğuna oturan Reagan ise Amiral Turner'ın yerine, 28 Ocak 1981 tarihinde CIA Direktörü olarak William Casey'i atamıştır.¹⁰³

Bu arada Afganistan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısının 10 bini aştığı bildirilmiştir.¹⁰⁴

8.2.7.1. Sovyet İşgali ve Türkler

Kuzey Afganistan'da yaşayan Özbekler, Türkmenler ve Tacikler, Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği (İttihad-ı İslami Vilayet-i Şimali Afganistan) adıyla ayrı bir örgüt kurarak, kuzeyde Sovyet birliklerine karşı savaşılmaya başlamıştı. Ruzi'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkistan lejyonlarında görev yapan Dr. Varis Kerimi adlı bir arkadaşı olan Doktor Kerimi, savaştan sonra bir yolunu bulmuş ve Pakistan'a

¹⁰² Merih Baran Erbuğ, *Kaybolan Yıllar*, Ankara, 2007, s. 131

¹⁰³ Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, İstanbul, 2013, s. 394

¹⁰⁴ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 09.07. 1989, s.1

gitmişti. Burada hekim olarak çalışmaya başlayan Dr. Kerimi Peşaver’de son Hokand Hanı Hüdayar Han’ın torunu bir hanımla evlenmiş ve Kerimilerin üç oğulları ve iki kızları olmuştu. Pakistan’da hukuk öğrenimi görmüş, iyi yetişmiş, son derece kültürlü bir genç olan en büyük oğul Azad Beg Kerimi, Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğinin lideri olarak ortaya çıkmıştır. Azat Beg’e bağlı silahlı birlikler, kuzeyde Sovyetlere ağır zayıat verdirmeye başlamış, Azat’ın komutanlarından, 1932 yılına kadar Orta Asya’da Kızıl Orduya karşı savaşmış olan ve 1932’de komünistler tarafından esir alınarak idam edilen Lakay İbrahim’in yeğeni Haliddin, Sovyet-Afgan sınırını geçerek Sovyet tarafında bile operasyonlar yapmıştır. Adamlarından Komutan Aşur Pehlivan ise Sovyet birliklerine ağır zayıat verdirmiştir.¹⁰⁵

Afganistan 27 Aralık 1979’da Sovyetlerin işgaline uğramıştır. Sovyet işgali karşısında Afganistan’daki tüm etnik gruplar kısa sürede ulusal direnişe geçmişler ve 1980’in başlarında kendi örgütlerini kurmuşlar fakat bu örgütlenmeler arasında yalnız “Kuzey İttihadiyesi” denilen ve Türkiye’deki yaygın ismiyle “Kuzey Afganistan İleri İslami Birliği” olarak bilinen örgüt Türk kimliği taşımıştır. 1980 yılının ortalarında Peşaver’de kurulan bu örgüt, Afganistan’daki diğer partilerde Türklere ikinci sınıf insan muamelesi yapılması ve dış kaynaklardan faydalandırılmamaları üzerine harekete geçerek kurulmuştur. Kuzey Afganistan İleri İslami Birliği, diğer liberal örgütler gibi Batı tarzında demokratik bir devletin kurulmasından yana olmuş fakat bu örgüt diğerlerinden farklı olarak modern Türkiye’yi kendisine örnek almıştır. Örgüt kısa sürede Özbek ve Türkmenleri bünyesinde toplamayı başarmış ve örgütün başkanlığına Afganistan Türkmenlerinin ileri gelenlerinden Abdülkerim Mahdum seçilmiştir. Yalnız Mahdum bu dönemde ailesini Türkiye’ye getirmenin yollarını aramış ve Afganistan Türkleri adına bir dilekçe yazarak Türkiye’ye iltica talebinde bulunmuştur.¹⁰⁶

Bunun üzerine 17 Mart 1982 tarihinde “Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun” çıkarılmış ve “Afganistan’daki olaylar nedeniyle Pakistan’a sığınmış Türk soylu Afgan ailelerinden, Türkiye’ye yerleşmek isteyenlerin, bir defaya mahsus olmak üzere serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilecekleri” şeklinde düzenlenmiştir. Bu göçmenlerin Türkiye’ye getirecekleri kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu, üst komisyonca belirlenecek şekilde belgelenen her türlü eşya ve

¹⁰⁵ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s. 394

¹⁰⁶ Genkur Atase Başkanlığı *A.g.e.*, s. 87

damızlık hayvan, bir defada getirilmek koşuluyla gümrük vergi ve resimlerinden (damga vergisi dâhil) muaf tutulmuştur. Ayrıca göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.

O dönemin cumhurbaşkanı tarafından dilekçesi onaylanan Mahdum, 1982’de Afganistan’da yaşayan Türk boylarından 4.500 kişi ile Türkiye’ye gelmiş ve Tokat’ın Yeşilyurt ilçesine yerleşmiştir. Üç ay içinde geri dönerek örgütünün başına geçmeyi planlayan Mahdum’a zamanın iktidarı tarafından can güvenliği gerekçe gösterilerek dönüş izni verilmediğinden, Abdülkerim Mahdum’dan sonra partinin başkanlığına Avukat Muhammet Azat Beg Kerimi adlı bir Özbek aydını seçilmiştir. Bundan sonra da bu örgüt 1982 tarihinde partiye dönüşerek mücadeleye devam etme kararı almıştır.¹⁰⁷

Sovyet işgaline karşı ortaya çıkan dini motifli direniş hareketi, başta ABD olmak üzere, NATO üyesi diğer ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanarak desteklenmiş, Afgan Mücahitleri artık ateist-komünist işgalcilere karşı kutsal bir dini savaş yürütmeye başlamıştı. Mücahit direniş gruplarının günden güne artan dini fanatizmleri, ABD ve diğer NATO üyesi ülkeleri hiç rahatsız etmemiş ve Sovyet birlikleri tarafından işgal edilen bölgelerden kaçarak Güney Afganistan’a Kuzey Pakistan’a, Peşaver civarına yerleşen milyonlarca Afgan göçmen, Sovyetlere karşı savaşın ana unsurunu oluşturmuştur.¹⁰⁸

Rus işgalinde özellikle Afganistan’daki Türk gerçeği aslında çok önemli bir konu olmasına rağmen Sovyetlerin sansürü ve Batılıların da kasıtlı olarak değinmemesi nedeniyle bu konuda ciddi bir araştırma bulmak zor hatta imkânsız olmuştur. Afganistan Türkleri hakkında Türkiyede neredeyse tek ciddi çalışma Prof. Dr. Mehmet Saray tarafından “Afganistan ve Türkler” adıyla yapılmıştır. Bu konuda en ciddi çalışmaları Rus tarihçiler yapmışlardır. Ayrıca Genelkurmay Ataşe Başkanlığı tarafından 2009 yılında “Geçmişten Günümüze Türk Afgan İlişkileri” konulu ciddi bir çalışma da yayınlanmıştır.

Afganistan’da gerek işgal gerekse iç savaş dolayısıyla kütüphaneler, tüm resmi daire ve makamlar yağmalandığından aşağı yukarı tüm belgeler yok olmuşsa da bu konuda Rauf Beg ve Esedullah Oğuz önemli eserler hazırlamıştır.

Türklerin Afganistan’da uzun bir tarihi geçmişinin bulunduğu birçok araştırmacı tarafından açıklansa da burada yaşayan Türklerden geriye kalan çok az bir kısmı kendi

¹⁰⁷ Genkur Atase Başkanlığı A.g.e., s. 87

¹⁰⁸ Enver Altaylı, A.g.e., s. 396

kimliklerini korumayı başarmış ve önemli bir kısmı Afganlaşarak kaybolup gitmişlerdir. Afganistan'daki Türk etnik gruplarını sırasıyla Özbekler, Türkmenler, Afşarlar, Kırgızlar, Karakalpaklar, Türk Moğol kökenli olarak da Hazaralar ve Aymaklar'ı gösterebiliriz.¹⁰⁹

8.2.7.2. Sovyet İşgali Karşısında Türklerin Tutumu

Afgan cihadında önemli bir payı bulunan ve Afganistan'ın kuzey vilayetlerinde yaşayan Türkler kendi partilerini kurmak zorunda kalmışlardı.

Sovyet işgaline karşı tepki kısa sürede ulusal direnişe dönüşünce Afganlar yedi Sünni, sekiz Şii olmak üzere 15 Mücahit lider, yine sekizi Sünni, üçü Şii olmak üzere 13 Mücahit parti önderliğinde teşkilatlanmışlar ve bunların arasında bir tek Kuzey İttihadiyesi, Türkiye'deki yaygın ismiyle Kuzey Afganistan Birliği Türk kimliğini taşımıştır. Bu arada Türkmenlerin ancak küçük bir kısmı Mücahitlerin hareketine katılmış, geri kalanları ise tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Afşarlar ise Şii Mücahitleri desteklemişler, Afgan işgalinde direnişiyle göz dolduran tek Türk topluluk ise Özbekler olmuştur. Gerçek adı "Cünbüş-ü Milli İslami Afganistan" olan, Türkiye'de ise "Kuzey Afganistan İttihadiyesi" veya "Kuzey Afganistan Birliği" olarak ün kazanan örgütlenmenin gerçek mimarı Afganistan Türkleri, yani Özbekler olmuştur. İki Özbek Türkü Azat Beg ve Raşit Dostum ile günümüz Afganistan'ının oluşmasında anahtar rolü oynayan bu parti, etnik tabanından dolayı aslında Afganistan'daki Mücahit partilerce dışlanmış bir oluşum haline gelmiş, düşmandan çok Afganlar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Özbekler Sovyet işgali karşısında diğer Afgan toplulukları gibi Afganistan'ın bağımsızlığını savunan etnik grupların arasında olsalar da, Özbekler uzun süre kendi örgütlerini kuramamışlardır. Dağınık Özbek grupları işgalin başlamasıyla birlikte yağmurdan sonraki mantarlar gibi ortaya çıkan çeşitli Mücahit örgütlerini desteklemeye başlamışlar; önce bir kısmı Cemiyet-i İslami Afganistan adıyla tanınan ve önderliğini Burhaneddin Rabbani'nin yaptığı parti saflarına, bir kısmı önderliğini Gulbeddin Hikmetyar'ın yaptığı Hizb-i İslami olarak bilinen Mücahit grubunun içine, geri kalan kısmı da Mevlevi Muhammed'in yönetimindeki Hareket-i İslami adlı partinin faaliyetlerine katılmışlardır. İşgal sırasında direniş gösteren parti ve Mücahit grupların

¹⁰⁹ Aygün Attar, "Sovyet İşgali ve Sonrasında Afganistan'daki Türk Grupları", *Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri* (20 - 22 Nisan 2005 - İstanbul), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2006, s.506

büyük ölçüde Peştun ve diğer etnik kökenlere mensup olması, daha başlangıçta bunların İslami söylemlerle ortaya çıkması Afgan direnişine dinsel bir bütünlük vermiş ve Mücahit gruplar Şii ve Sünni olarak teşkilatlanmıştır. Sünni gruplar büyük ölçüde Peştunca konuşan grupları, Şii gruplar ise daha çok Dari-Tacik dili konuşan grupları teşkil etmiştir. Bu iki oluşumun içine girmeyen Türkler her ne kadar İslam söylemini benimsemiş olsalar da dil ve etnik yapı olarak kendilerini bu gruplara ait hissetmediklerinden oluşumların dışında kalmayı tercih etmişlerdir. Bu konuda istisnayı Özbekler oluşturmuş ve Kuzey Afganistan İttihadiyesini kurmuşlardır. Fakat Afganistan’da Türk kimliğinin dile getirilmesini istemeyen grupların saldırısına maruz kalmışlar ve bölücülük yapmakla suçlanmışlardır.¹¹⁰

Sovyet işgaline karşı cihat devam ederken Peştunlar, sadece Türklere değil, Tacik Mücahitlere de çeşitli saldırılarda bulunmuşlardır. Afgan cihadının sembol ismi olan Ahmet Şah Mesut ve Türklerin lideri olan Azad Beg Kerimi de bu saldırılara maruz kalmışlardır. Türkiye’de muhafazakâr kesimin büyük çoğunluğu yanlış bilgilendirildiklerinden Türk düşmanı Hikmetyar ve diğer liderleri cihadın kahramanı olarak tanımış, Ahmet Şah Mesut ve Azad Beg gibi liderleri ise bozguncu ve bölücü olarak görmüşlerdir. Gerçekte kuzeyde yapılan mücadele, güneyin dağlarından çok daha zor şartlar altında yapılmış ve Sovyetler çekilene kadar çok şiddetli bir şekilde devam etmiştir.¹¹¹

Afganistan’daki direniş, Oliver Roy’un aksini savunarak “İslam söylemine” dayandırmaya çalışmış olsa da başından beri bir iktidar mücadelesi ve Peştun milliyetçiliği niteliği taşımıştır. Bu konuda Peştun milliyetçiliğinin simgesi haline gelmiş G. Hikmetyar: “Bir hak-batıl savaşı olmanın ötesinde, bir iktidar kavgasıdır.” demiştir. Afganistan’daki Türk kimliğini ciddi anlamda ilk kez politik alanda seslendiren Mevlevi Muhammed Tahir olmuştur. Muhammed Tahir, Davud Han iktidarı döneminde Mehter Camisi’nin imamlığını yapmış, bir defasında Cuma Namazı sırasında iktidar karşıtı sert bir hutbe okuduğundan gözaltına alınmış, onunla da yetinmeyip gözaltında iken yanına gelen Valiyi de tokatlamış, bunun üzerine tutuklanarak, Afganistan’ın dünyaca ünlü Pol-i Charki Hapishanesi’ne konulmuştur. Amin zamanında 12.000 kişi tutuklanmış, daha sonra iktidara gelen Karmal af çıkarmış fakat hapishaneden sadece 120 kişi çıkabilmiştir. Çünkü diğer 11.874 kişi işkence ve

¹¹⁰ Aygün Attar, *Age*, s. 514; Emin Demirel, *A.g.e.*, s. 35

¹¹¹ Yavuz Selim, *A.g.e.*, s. 40

çeşitli nedenlerden hayatlarını kaybetmiştir. Hapisten sağ kurtulananlardan biri Muhammed Tahir olup, Sovyet işgali sonrasında Pakistan'a geçmiş ve silahlı direnişçilere katılmıştır. Ancak Muhammed, direnişçilerin Afganistan'daki Türklere bakış açısını beğenmemiş, bayağı çaba harcayarak Cemiyet-i İslami Partisinde Özbek ve Türkmen gerçeğini dile getirmeye, defalarca Rabbani ve Hikmetyar'la görüşmeye çalışsa da kimseye derdini anlatamamıştır. Bu sırada Pakistan'da oldukça fazla miktarda Özbek direnişçi de faaliyete başlamıştı. Muhammed Tahir bunlarla irtibata geçmiş ve Özbek Türklerinden Kerim Mahdum'un da siyasi bir grup kurduğunu duymuştur.¹¹²

Uzun süren görüşmelerden sonra Özbek ve Türkmen direnişçiler bir araya gelmiş, toplantıya Özbek ve Türkmenlerin liderlerinin yanında Amerikan vatandaşı olduğu bilinen Ömer Türki adlı Samangan doğumlu bir Türk de katılmıştı ve onun arabuluculuğu ile Özbek ve Türkmenler bu oluşuma Azat Beg'in liderlik edebileceği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Konu toplantıya katılmayan Azat Beg'e anlatılmış ve o da liderliği kabul etmiştir. Bu şekilde Özbekler ve bir grup Türkmen direnişçi Kuzey İttihadiyesi adı altında Azat Beg liderliğinde örgütlenmelerini tamamlamışlardır.

1982 yılında kurulan İttihadiye İslami Şimali Afganistan Partisi şu üyelerden oluşmuştur:

Parti Başkanı Kerim Mahdum,

Parti Başkan Yardımcısı Mevlevi Tahir Muhattar,

Parti Siyasi Sorumlusu Azat Beg,

Parti Danışmanı Doktor Azim Andhuy,

Parti Sorumluları Abdulvahhap, Kerimullah Rustuki, Kari Abdulhat.

Parti çok kısa süre içinde Özbek ve Türkmenleri kendi saflarında toplamış, Azat Beg özellikle ülke dışında da partinin sesini duyurmak için büyük gayret göstermiştir. Bu maksatla defalarca Türkiye'ye gelmişse de pek ilgi görmemiştir.¹¹³

1982 yılında Kerim Mahdum Türkiye'ye yerleşmiş, güvenlik gerekçesiyle Türk yetkililer Afganistan'a geri dönmesine izin vermeyince de Azat Beg Kerimi Türklerin lideri olmuştur.

Azat Beg Kerimi'nin başkanlığını yaptığı Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği mensupları ile Ahmet Şah Mesud liderliğindeki Tacik Mücahitleri arasında

¹¹² Aygün Attar, Age. s. 514

¹¹³ Aygün Attar, Age. s. 515

İslami anlayış bakımından büyük bir beraberlik oluşmuş fakat Sovyetlere karşı yürütülen savaşta onların elde ettiği başarılar, Peştun Mücahit grupların onları kıskanmasına sebep olmuştur. Azad'ın siyasi İslam karşıtlığı, komutanlarının Özbek, Türkmen veya Tacik olması, Suudi Arabistan'dan daha çok Türkiye'ye yakın duruşu, Gulbeddin Hikmetyar'ı rahatsız etmiş, dini görüş ve etnik farklılıklar da bunlara eklenmiş, Gulbeddin Hikmetyar başta olmak üzere, diğer Peştun Mücahit grupların Pakistan istihbaratı ve CIA'e anlattığı yanlış konular sonucunda Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine yapılan yardımlar durdurulmuştur. Azat Kerimi ve silahlı güçleri zor durumda kalmış, çaresiz ve güç durumda kalarak iyice sıkışmış olan Azad Beg komutanlarından Türkmen Aşur Pehlivan ve Özbek Resul Pehlivan'ı da yanına alarak Türkiye'ye gelmiştir. Onların niyeti Washington'a gitmek ve ABD makamlarıyla görüşerek yardımların tekrar başlamasını sağlamak olmuş, bu arada İstanbul'dan Ruzi'ye telefon etmişler ve Ruzi de, onlara hemen Washington'a gelmelerini ve elinden gelen her türlü yardımı yapacağını belirtmiştir. Azad Beg Kerimi başkanlığındaki heyet, Türkiye'deki Özbek diasporasıyla görüşmeler yapmış ve İstanbul'daki Türkistanlılar derneği başkanı Prof. Dr. Ahat Andican'ı yanlarına alarak, Washington'a uçak ile gitmişlerdir.¹¹⁴

Ruzi, Azad ve arkadaşları Washington'a gelmeden önce ön hazırlıklarını tamamlamış, Pentagon'dan altı Amerikalı General, Washington'da Azad Beg Kerimi ve Aşur ve Resul'le görüşmüş, toplantılara Ruzi ve Ahat Andican katılmamıştır. Azat, Pentagon generalleriyle yapılan toplantıda, onların önüne çok önemli bazı belgeler koymuştur. Resul Pehlivan, Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine katılmadan önce uzun süre Kabil'de komünist Necibullah Hükümetinin Genelkurmay Başkanı Raşid Dostum'un yanında çalışmış, direniş başlayınca da Azad, Resul Pehlivan vasıtasıyla General Dostum'la irtibata geçerek onunla mektuplaşmaya başlamıştı. Bu mektupları da Amerikalılara göstermiş ve içeriğinden, General Dostum'un komünist Necibullah Hükümetine karşı, kuzeydeki Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliğine bağlı Mücahit gruplarıyla işbirliğine hazır olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Bu konu çok önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmış, CIA ile Pentagon Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, General Dostum'un kuzeyli Mücahitlerle birlikte komünist Necibullah Hükümetine karşı savaşa başlayacağını ilk kez Azad'dan duyarak bilgi sahibi olmuşlardı.

¹¹⁴ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s. 396

Ruzi'nin de katkı sağlamasıyla Azad Beg Kerimi'ye ABD yardımı yeniden akmaya başlamış, Gulbeddin Hikmetyar ve Washington'daki Peştun lobisinin çabaları boşa çıkmıştı. 1980'li yılların ortalarına gelindiğinde, Afganistan'daki Rus Ordusu moral olarak çökmüştü. CIA, Afganistan'da Ruslara bir Vietnam yaşatmak istemiş, on yıl gibi bir süre içinde de bu hedefine fazlasıyla ulaşmıştı.¹¹⁵

Azat Beg, yaptığı çalışmalarla Özbek Türklerinin sesini kısa sürede dünyaya duyurmayı başarmış ancak 1997 yılında suikast olduğu değerlendirilen bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir.¹¹⁶ Ardından Özbeklerin başına General Raşit Dostum geçmiştir.

Sovyet işgali sırasında Özbek ve Türkmen direnişçilerin faaliyetleri hakkında net bilgilerimiz olmadığından etnik bir kimlik olarak Afgan Türklerinin kesin olarak konumunu belirlemek hiç de kolay olmamıştır. Azat Beg ve Raşit Dostum'un faaliyetleri ise daha çok Sovyet sonrası döneme rastladığından konumuzun dışında kalmıştır. Ancak şu konu kesin bir şekilde ortaya çıkmıştır ki, Afganistan direnişine kuzey cephesi çok önemli bir katkı sağlamış, bu da Afgan Türklerinin kendi özgürlüklerine ne derecede sahip çıktıklarını göstermiştir. Farklı rakamlar ifade edilse ve Batılı kaynakların çoğu yok saysa da Afganistan'da önemli miktarda nüfusa sahip bir Türk kitlesi yaşamaktadır. Buna sadece onların değil, tüm Türk dünyasının sahip çıkması zorunlu hale gelmiştir.¹¹⁷

8.2.7.3. Afganistan Türklerinin Türkiye'den Görünümü

Sovyetlerin Kabil'i İşgal ettiği günlerde Türkiye tam bir kargaşa içindeydi. Politikacılar birbiriyle kavga içine girmişken, enflasyonun günden güne yükselmesi sebebiyle halk geçim sıkıntısı içinde kıvranmış, ülkede terör almış yürümüş kısaca ülkenin Afganistan'ı düşünecek hali kalmamıştı. Kendi derdinde olana Türkiye sadece işgali kınamış ve küçük ölçüde mali destek sağlamakla yetinmiştir.

1980 yılı başından itibaren kısmen de olsa şartlar iyileşmeye başlamış, 24 Ocakta alınan ekonomik istikrar tedbirleri, yokluk ve kuyrukları ortadan kaldırmıştı. Fakat terör olayları devam etmiş, halk can derdine düşmüştü. Siyaset çare üretememiş ve en sonunda 12 Eylül Askeri Müdahalesiyle anarşi ve terör olayları birden bıçakla kesilir gibi yok olmuştur. Yönetime el koyan 5 komutan suçlu-suçsuz, vatansever-vatan

¹¹⁵ Enver Altaylı, *A.g.e.*, s. 397

¹¹⁶ Aygün Attar, *Age.* s. 515

¹¹⁷ Aygün Attar, *Age.* s. 516

haini ayrımı yapmadan binlerce kişiyi gözaltına almış ve Moskova işbirlikçilerinin önemli bir kısmı da çoktan yurtdışına kaçmıştır.

Bu arada Afganistan'dan hem güzel hem üzücü haberler gelmeye devam etmiş, Kızıl Ordunun üst üste yediği darbeler moralleri düzeltirken, katliamlar, Afganistan halkının perişanlığı, şehitlerin geride bıraktığı yetim ve dulların çaresizliği yürekleri parçalamıştır. Aç ve açıkta kalan milyonlarca Afgan, Pakistan veya İran'a sığınmış, ülkenin öteki komşuları ise (bugünkü Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) Moskova'nın esareti altında kalmış idi.¹¹⁸

1982 yılı başlarında sevindirici bir gelişme görülmüş, Türkiye Türk asıllı 5 bin Afgan göçmenini kabul edeceğini açıklamış, çıkarılan kanunla gelenler Van, Tokat ve Hatay vilayetlerine yerleştirilmiştir. Mülteci olarak gelenler arasında Afganistan'da milletvekilliği yapmış olan Kerim Mahdum da vardır. Göçmenler Afganistan Türklüğünün çilesini gündeme getirmiş, ülkenin 2000 yıllık sahiplerinden olan Türklerin de çok aktif bir şekilde savaşa katıldıklarını, Kuzey Afganistan Vilayetleri Birliği adında bir Mücahit teşkilatı kurduklarını ve Pakistan eliyle dağıtılan silah, cephane ve insani yardımlardan pay alamadıklarını Türk kamuoyuna anlatmışlardır. O güne kadar Türkiye'de Afganistan cihadı ile ilgili iki isim duyulmuş, bunlardan birisi daha sonra cihattan çok "Peştunistan hayali" peşinde koştuğunu, bütün hesaplarını bu idealini gerçekleştirmeye çalıştığını öğrendiğimiz Türk düşmanı Gulbeddin Hikmetyar, diğeri ise daha ılımlı bir politika takip eden Prof. Burhaneddin Rabbani olmuştur. Aynı bir bölgede, üstelik Sovyetlere sınır olan kuzeyde yaşamalarına rağmen silah ve cephane alamayan Türkler, anılan iki liderin teşkilatlarına girerek vatan savunmasına katıldıkları halde, onlara değer verilmemiştir. Özellikle Hikmetyar, başarılı olan, gelecek vaat eden Türk asıllı komutanları birer birer ortadan kaldırmıştır. Bir taraftan zor şartlar altında düşmana karşı savaşılmış, diğer yandan da sözde Mücahit liderlerden korunma çareleri aranmıştır.

Türkler, bir nevi çapraz ateşe alınmış; din, namus ve vatan uğrunda şehit olmayı göze almak başarı için yeterli olmamış, sırtlarını çekinmeden dayayabilecekleri bir dostu en azından müttefike ihtiyaç duymuşlardır.

Afganistan nüfusunda önemli bir yeri olan Türkler, Kuzey Afganistan Vilayetleri İslami Birliği teşkilatını yeniden hayata geçirme kararı almış, kurucuların

¹¹⁸ Rasim Ekşi, "Türkiye'de Türk'e Karşı Kampanya", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul 2001, s. 33

çoğu şehit olmuş, bir kısmı ise şartların zorlamasıyla ülkeyi terk etmiştir. Yüz binleri peşinden sürükleyecek bir liderleri de yoktu. Öyle bir lider seçilmeliydi ki hem bütün Türk boylarınca hüsnü kabul görmeli hem de başta Pakistan olmak üzere, milletler arası politikada etkili olabilmeliydi. Sonuçta aranan isim bulunmuştu, Azat Beg Kerimoğlu. Genç lider her bakımdan uygun görülmüş, her şeyden önce dindar birisi olarak tanınmış, hukuk tahsili yapmış ve asil bir soydan gelmiştir. Hokand Hanının torunu olması bir yana, babası Kerim Beg de bir Mücahit olarak çatışmış, Afganistan Türklerinin büyük çoğunluğunu Özbekler oluşturduğundan, Özbek olması da kendisine avantaj sağlamıştır. Olumsuz tek özelliği Pakistan doğumlu ve Pakistan vatandaşı olması ise kısa zamanda aşılmıştır. Halk, Azat Beg'i benimsemiş, diğer Mücahit teşkilatlarındaki Türk asıllı komutanlar da birer birer Azat Beg'in etrafında toplanmaya başlamıştır. Artık kuzeyinde silahlı bir gücü olmuş, Afgan Ordusundaki Türk asıllı askerlerin yanı sıra çok sayıda subay da Azat Beg'in komutası altına girmiştir. Milletlerarası destek hariç her şey tamamlanmış, Azat Beg'in liderliğe getirilmesine rağmen Pakistan'ın freni hep devam etmiştir.

Türk Mücahitler için Pakistan ve Peştun muhalefetini aşmak, Kızıl Ordu ile savaştan daha zor olmuş, genç olmasına rağmen siyaset satrancını iyi oynayan Azat Beg, Türkiye'nin desteğini alabilmek için harekete geçmiştir. Azat Beg bu yolla, Mücahitlere verilen silah, cephane ve diğer yardımların birinci derecede sağlayıcısı olan ABD'nin de desteğini elde etmeyi düşünmüştür. Fakat ABD için Türklerin güçlenmesinden çok Suudi Arabistan bağlantılı Gulbeddin Hikmetyar liderliğindeki Peştunların başarılı olması önemli olmuş, Afganistan'ın kuzeyinden 10 milyona yakın insandan yükselen sese kulaklarını tıkamıştır.

Afganistan'da ise savaş kıyasıya devam ediyordu. Türk, Tacik, Peştun, Hazara (aslen Türk) ve diğer etnik gruplar, her şeylerini ortaya koyup Moskof birliklerine karşı savaşıırken birisi vardı ki onun için gelecek önemli idi. Hikmetyar adındaki bu Peştun ırkçısı, önce Afganistan'a hâkim olup arkasından "Büyük Peştunistan"ı kurmayı hayal ediyordu. Cepheden çok yurt dışında bulunuyor, başta Arap ülkeleri ve Avrupa olmak üzere dünyayı gezip, cihadın tek temsilcisi imajını vermeye çalışıyordu. Başarısız da sayılmazdı. Her yerde taraftarları vardı. Türkiye de uğrak yerlerinden biri olmuş, özellikle kendilerine "İslamcı" sıfatını uygun gören parti ve grupların toplantılarında

boy göstermiş, gözyaşı dökerek temiz duygulardan en verimli şekilde istifade etmeyi becermiştir.¹¹⁹

Bu arada Azat Beg de boş durmamış, Türkiye'deki hemşerileri vasıtasıyla değişik partilere dağılmış veya partisiz kalıp Türk Ocakları gibi kültürel kuruluşlarda faaliyet gösteren Türk milliyetçileri ile temasa geçmişti. Bu arada uzunca bir süredir gayrı faal olan Türkistan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanlığına seçilen genç öğretim üyesi Doç. Dr. Ahat Andican, Türkistan adında güzel ve etkili bir dergi yayınlamaya başlamıştı. Andican dernek adına Azat Beg'i Türkiye'ye davet etmiş ve Merhum Azat Beg de, Türkiye'ye gelmiş, bu vesileyle Başbakan ve bazı Bakanlarla görüşmüştür. TRT'de bir programa katılarak Afganistan'daki durum hakkında bilgi vermesi bazı kesimleri rahatsız etmiş, Türk vatandaşı olmalarına rağmen Türklüğe karşı aldıkları tavırlarıyla bilinen bu çevreleri çileden çıkaran bir gelişme de Türk Ocaklarının, Azat Beg liderliğindeki Kuzey Afganistan Vilayetleri İslami Birliği için yardım kampanyası başlatması olmuştur. Türk Ocakları Genel Başkanı merhum Prof. Dr. Orhan Özgüneş bir basın toplantısı ile bu kararı duyurmuş ve Azat Beg malum çevrelerin hedefi haline gelmiştir. Hiç tanımadıkları Azat Beg'e Afganistan Türklerini bir çatı altında topladığı için saldırdıkları açıkça ortaya çıkmıştır çünkü Türk Birliği (Turan) onların en rahatsız olduğu konu olmuştur.

Adının geç duyulmasının nedenine gelince; İslam ortak paydasında sağlanacak birlik başarı için gerekli görülmüştür. Türkler önce bu yolu denemiş ve çoğunluğu, Burhaneddin Rabbani'nin liderliğindeki Cemiyet-i İslami'de olmak üzere değişik Mücahit örgütlerine katılmışlardır. Fakat bunlar dışlandıklarını anlayınca (A. Mahdum liderliğinde) kendi teşkilatlarını kurmuşlar, Azat Beg şartların zorlamasıyla, milli bir görev olarak bu işi üstlenmiş ve propagandadan çok cihada ağırlık vermiştir.

Türkçe (Özbek Türkçesi) bilmediği ise, iddia sahiplerini gülünç duruma düşüren en komik yalanlardan birisi olmuştur. Anası, babası Türk olan ve her ikisi de sağ olan birisinin ana dilini bilmediği nasıl iddia edilmiştir? Kendine bağlı askerlerle, komutanlarla hangi dille konuşmuştur? Azat Beg'in çok iyi Türkçe bildiğinin, bırakalım Afganistan'ı Türkiye'de yüzlerce şahidi olmuş, bunlar: yıllarca merhum Azat Beg'le yolları kesişmiş olan gazeteci Yasir Gerçik, gazeteci Kemal Çapraz, Prof. Dr. Ahat Andican, Prof. Dr. Orhan Kavuncu, Prof. Dr. Mehmet Şahingöz, gazeteci Emin Pazarcı,

¹¹⁹ Rasim Ekşi, Age. s. 34-35

Mustafa Köker, Dr. Dilaver Cebeci, yazar Erol Cihangir ve bu satırların yazarı ilk akla gelen birkaç isim olarak karşımıza çıkmıştır.¹²⁰

Prof. Dr. Orhan Kavuncu da Azat Beg ile ilişkilerini şu şekilde anlatmıştır:

Ben Azat Beg'i 1988 yılında tanıdım. O 1988 yılında Türkiye'ye gelmişti. İstanbul'dan Ankara'ya o zaman Türkistanlılar Derneği Başkanı olan Ahat Andican'la birlikte geldi. Ayrıca Murat Argun Bey'i (Afganistan Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarı), Abdülkarim Kari Amca'yı o zaman tanıdım. Ben de Ankara Türk Ocağı Başkanı idim. Kendisine Türk Ocağında bir konferans verdirdik. O yıl Türkistanlılar Derneğinin teklifi ile Türk Ocakları Afganistan Türklerine yardım kampanyası açtı. 1989 yılında kendisine 32.000 doları Pakistan Peşaver de teslim ettik. 18.000 dolar da banka havalesiyle gönderdik. Türkiye sevgisi muhatap olduğu Türkiye Cumhuriyeti idarecilerinden daha fazla idi. 1989 yılı başında yardımı götürdüğümüzde yeni defterini, yeni karargâhını bize gezdirmişti. Hazır vaziyette idi. "Niçin taşınmıyorsunuz?" diye sorduğumuzda, "29 Ekimi bekliyorum. Buradaki insanlarımız Türkiye ile bir sevinci paylaşınlar istiyorum." demiştir.¹²¹

Gazeteci Kemal Çapraz ise görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

1981 yılında Muhammed Azat Beg Kerimi liderliğinde kurulan Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam İttihadı teşkilatı, Türkleri birleştirmeyi başarmıştır. Teşkilat 1983-84 yılları arasında iyice gelişmiş, Afganistan'ın kuzey vilayetlerini tamamen temsil eder hale gelmiştir. Gerek Batılı güçler, gerekse Türklerin etkinliğinin artmasından korkan devletler bu teşkilatı resmen tanımamışlardır. 1988 yılında Afganistan'daki cihatta Türklerin başına geçen Azat Beg bölgedeki Türklerin adını ilk defa dünyaya duyurmuştur. Azat Beg'in siyasi liderliğinde toplanan Türkler, Ruslara karşı yapılan cihatta çok daha etkin bir rol oynamaya başlamışlardır. Bu dönemde Türkiye'den bölgeye giden gazeteci arkadaşımız Yasir Gerçik, Afganistan Türklerinin sesinin Türkiye'de duyulmasını ve kamuoyunda Afganistan Türklerinin cihadının daha iyi tanınmasını sağlamıştır. Türklerin ön plana çıkmasından rahatsızlık duyan güçler, Türkiye'deki yerli işbirlikçileri kanalıyla Türklere yapılacak yardımları engellemeye çalışmışlardır. Gazetelerinde, Türk düşmanı Peştun ırkçısı partilerin sözcülüğüne soyunan bu kişiler, Azat Beg ve çevresindekileri de karalamayı ihmal etmemişlerdir. Daha sonra Azat Beg, İran istihbaratının da yardımıyla Afganistan'da şehit edilmiştir.

¹²⁰ Rasim Ekşi, A.g.e., s. 36

¹²¹ Orhan Kavuncu, "Azat Beg, Ahirete Alacaklı Giden Adam", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul 2001, s 40

Azat Beg'den bölgedeki devletler ve süper güçler rahatsızlık duymuşlardır. Çünkü Azat Beg bölgede güçlü bir Türkistan birliğini savunmuştur.¹²²

Bölgede uzun süre bulunan ve Azat Beg ile yakın ilişkiler kuran Afgan Türklerinin sesini Türk kamuoyuna duyuran gazeteci Yasir Gerçik ise konuyu şu şekilde anlatmıştır:

1979 Aralık ayında zamanın merkez güçlerinden olan Sovyetler Birliği Kızıl Ordusunun Afganistan'a girmesiyle bütün dünya kamuoyunun dikkatleri bir anda Afganistan'a çevrilmişti. Türkiye kamuoyu için Afganistan, uzun zaman kendinden çok uzaklarda Ruslarla Afganlılar arasında cereyan eden bir hadise olarak seyredildi. Ardından bölgenin etkili gücü Pakistan nasyonalizmi ile Suudi misyonunun gayretiyle beslenen aynı Türkiye kamuoyu, bu defa aynı mücadeleyi Müslüman Mücahitlerle dinsiz komünistlerin mücadelesi olarak algıladı. Elini kolunu sallayarak Türkiye'ye gelen ve kendini Mücahit lideri olarak tanıtan herkese kucak açıldı. Bu kimselerin ne oldukları, hangi cihadın lideri oldukları, tıpkı mücadelenin ne adına olduğu hususu gibi sorulmadı. Oysa Türkiye'ye gelip yardım dilenen bu heriflerin birer Türk düşmanı olduklarını, açtıkları bürolar ve temsilciliklerle Türk gençlerinin beyinlerini zehirleyerek, cihat adına Afganistan topraklarına akıttıklarını, Türk asıllı Mücahit komutanları çeşitli entrikalarla ortadan kaldırdıklarını öğrenmemiz için aradan bir hayli zaman geçmesi gerekecekti. Bu gerçeği de ancak bir halis Türkoğlu Türk olan Azat Beg'den öğrenecektik. Nitekim aradan geçen bir hayli zaman sonra o yılların Türkiye'sinin askeri idaresi, şartların zorlamasıyla Afganistan'dan getirttiği Türk Mücahitlerle, Türk kamuoyu ilk defa unutulmuş Güney Türkistanlı soydaşlarıyla tanışmış oldu. İşte böylesine bir tanışıklığı sağlayan da Türk adını Afganistan'dan dünyaya duyuran da o zamanlar henüz otuzaltı yaşlarında kendisi de bir muhacir olan Azat Beg adında genç ve cevval bir Türk'tü.¹²³

Azat Beg Ruslarla savaşın başladığı ilk zamanlarda Rabbani'nin parti çalışmalarına ciddi olarak yardımcı olmuş fakat Türkistan ve Türklerin geleceğine yönelik fikirleri nedeniyle bir süre sonra Tacik asıllı Rabbani tarafından dışlanarak yanından uzaklaştırılmıştır. 1747'den beri Peştunların iktidarda olduğu Afganistan'da Türk adı neredeyse unutulmuş, yok sayılmıştır. Necibullah Hükümetinin devrileceği

¹²² Kemal Çapraz, "Azat Beg ve Afganistan Türklüğü", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul 2001, s 63

¹²³ Yasir Gerçik, "Türk'ün varlığını dünyaya duyuran adam, Azat Beg", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul 2001, s 80

buhranlı günlerden çok önce Necibullah ile Yasir Gerçek'in yaptığı bir görüşmede, Kuzey Afganistan'daki Türkler ve Güney Türkistan'a ilişkin sorduğum soruya son derece sinirlenmiş ve: "Bizim haritamızda ve ülkemizde Türkistan diye bir yer olmadığı gibi, Türk diye bir şey de yoktur." demiştir. İktidardan devrileceği günlerde muhalefet ile görüşmek için yaptığı toplantıda konu Azat Beg'e gelince Necibullah aynı öfke ve kinle "...hayır, hayır, bütün muhaliflerle anlaşabilirim fakat Pan Türkist Azat Beg'le asla çünkü o Turancıdır ve Afganistan'da Türkleri uyandırmıştır." demiştir. Bunun yanında Necibullah'ın o güne kadar iktidarda kalmasını sağlayan ve muhalefet güçlerini bastıran bir Özbek Türkü olan General Raşit Dostum olmuştur. (Raşit Dostum'un desteğini çekmesiyle Necibullahın iktidarı derhal devrilmiştir.)

Azat Beg'in bu dönemde yaptığı çalışmalar gerçekten de Afganistan'da Türk varlığının tanınması açısından kayda değer sonuçlara ulaşmış olup, artık Türkiye'de olduğu gibi dünya kamuoyu da Afganistan'daki Türk varlığını kabul etmiş ve tanımıştır.¹²⁴

Merhum Azat Beg Pakistan'da doğmakla birlikte Türklüğünün bilincine varmış, bütün dünyada yaşayan Türklerin ezildiğini, hor görüldüğünü, hatta soykırıma tabi tutulduğunu anlamıştı. Babası Kerim Beg de Türk yurdunun istiklali uğruna gurbet ellere düşmüş, vatan hasretini tatmış ve evlatlarıyla paylaşmıştı.¹²⁵

Türk adını dünyaya duyuran bu Kahraman Adamın hayatı, tıpkı yabancı bir memlekette başladığı gibi, yine yabancı olarak kaldığı kendi öz memleketinde şahadetle son bulmuştur.¹²⁶

8.2.7.4. Raşit Dostum ve Afganistan Türkleri

Sovyetlerin işgaliyle birlikte Afganistan'da Peştunların, Taciklerin ve Hazaraların yanı sıra Türklerin de var olduğu sessiz bir kabul görmüştü. Özbekler Türk'tü, Türkmenler Kazaklar, Kırgızlar ve Aybaklar Türk'tü. "Türk" kelimesi telaffuz edilmeye başlanmış ve Türklerin de artık bir lideri olmuş; Özbek Türkü General Abdürreşid Dostum Türklerin başına geçmişti.

General Dostum, Afganistan'ın son 25 yılına damgasını vuran bir askeri lider olarak ortaya çıkmıştır.¹²⁷

¹²⁴ Yasir Gerçek, Age. s. 84

¹²⁵ Rasim Ekşi, Age. s. 38

¹²⁶ Yasir Gerçek, Age. s. 90

¹²⁷ Yavuz Selim, Age. s. 6

Dostum başlangıçta yani incelediğimiz dönemde siyasete de hiç karışmamış ve devletin yanında yer almış, olayların gelişmesinin sonucunda komünist hükümetin karşısına geçerek yıkılmasını sağlamıştır.¹²⁸

Şimdi de üniformasını çıkarmış bir siyasetçi hem de ülke siyasetindeki etkisi her geçen gün artan ve bugün için tahmini rakamlarla 10 milyon civarında bir Türk gücünün tek lideri olarak ülke yönetiminde saygın bir şekilde yerini almıştır.¹²⁹ Hatta 2013 yılından itibaren Eşref Gani Hükümetinde Devlet Başkanı Birinci Yardımcısı olmuş ve günümüze kadar da bu görevini sürdürmüştür.¹³⁰

Ancak, üniformasını çıkarmış olsa bile bugün Afganistan'da hem askeri hem de politik sahada büyük bir güce ve saygınlığa sahip olan Dostum, hakkında yazılan ve neredeyse tamamı aleyhinde olan yüzlerce makaleye rağmen aslında hiç de tanınmamıştır. Türkiye'de ve dünyada bugün terörist kabul edilen Peştun şöenisti Gulbeddin Hikmetyar, düne kadar "büyük bir Mücahit komutan" olarak kabul edilmişken, hem Müslüman hem Türk olan Dostum neden karalanmıştır? Ve hakkında yazılan onca "karalamalı" iddialara rağmen neden sessiz kalmıştır?

Araştırmacı yazar Yavuz Selim önümüzdeki yıllarda önemi daha da artacak olan "Büyük Orta Doğu Projesinin son istasyonu" konumundaki Afganistan'ın bir bölümü eksik kalmış, önemli bir bölümü de taraflı yazılmış tarihine ışık tutacağı düşüncesiyle Dostum konusunda araştırma yaparak bir eser yazmıştır.¹³¹

Nüfus kütüğü kayıtlarına göre, 1955 yılında Şibirgan'ın Hoca Dukka Köyünde doğan¹³² Abdürreşit'in babası Rahim, annesi Abar'dır. Babasının babası El Sari'dir.

Babası fakir bir aileden gelmiş fakat saygı duyulan bir insan olup annesini de Türkiye'de iken kaybetmiş ve cenazesine bile yetişememiştir. 7. sınıfa kadar okuyabilmiş ve babası yalnız ve yardıma ihtiyacı olduğundan onu okuldan almak zorunda kalmıştır. Ayrıca medreseye de gitmiş, oradan da dini bilgiler almıştır. Bir gün

¹²⁸ Korgeneral Rauf Beg, *Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?*, İstanbul, 2001, s.26; *Profile: General Rashid Dostum*, BBC News South Asia, 25 Aralık 2001, http://monkinto-proxyie.appspot.com/news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1563344.stm

¹²⁹ Frud Behzan, "Former Afghan Warlord Apologizes For Past Mistakes", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 8 Ekim 2013, <http://monkinto-proxyie.appspot.com/www.rferl.org/content/afghanistan-dostum-warcrimes-apology/25130594.html>

¹³⁰ *Abdul Rashid Dostum*, http://monkinto-proxyie.appspot.com/en.wikipedia.org/wiki/Abdul_Rashid_Dostum

¹³¹ Yavuz Selim, *Afganistan ve Dostum*, Ankara, 2004, s. 8

¹³² *Abdul Rashid Dostum*, <http://monkinto-proxyie.appspot.com/www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/dostum.htm>, isimli yazıda Dostum'un 1954 yılında doğduğu iddia edilmiştir; *Abdul Rashid Dostum*, http://monkinto-proxyie.appspot.com/en.wikipedia.org/wiki/Abdul_Rashid_Dostum, Wikipedya'da Dostum'un 1954 yılında doğduğunu belirtmiştir.

molladan çok kötü bir dayak yemiş ve ondan sonra bir daha medreseye de gitmemiştir. Siyasi konularla hiç uğraşmamıştır.¹³³

Abdürreşid, askere gitmeden önce “haksız bir iddiayla” tutuklanarak hapse atılmış fakat kısa bir süre sonra suçsuz olduğu anlaşılarak serbest bırakılmıştır.

20 yaşlarında askere gitmeye karar vermiş, Abdürreşid’i de 444 numaralı komando birimine seçmişler ve önce Kabil’e, oradan da Celalabad’a yollamışlardır.

Altı ay sonra da bölük komutanı olmuş, artık askerlerini kendisi eğitmeye başlamıştır.

O dönemlerde yeni oluşmaya başlayan siyasi partilerden, siyasi hareketlerden hiç haberi olmamıştır. Diğer subaylar ise siyasetle uğraşmaya başlamış ve ona da güvendiklerinden mevcut hükümeti kötüleyici konuşmaları yanında yapmaya başlamışlardır. Hem hükümetten maaş alıp hem de kötülemeleri ona ters gelmiştir.

Davud Han devrildikten sonra Nur Muhammed Taraki ülke yönetimini ele geçirmiş ve sonra herşeyin millileştirilmesi ile ilgili bir ferman çıkarmıştı. Her şey millileşecekti, her şey devletin olacaktı. Bu karar, halkın önce hoşuna gitmiş fakat sonradan hoşnutsuzluklar başlamış, rahatsızlıklar artmıştır. Hükümet halkın nabzını iyi tutamamış, tepkiler isyana dönüşmüş ve Mücahit gruplar oluşmaya başlamıştı. O zamanlar yönetim Mücahitlere şer grupları anlamına gelen “aşrar” adını takmıştır. Hükümet de bu grupları dağıtmak için asker toplamaya başlamıştı. Kardeşi Rüstem’i de çağırmışlar fakat Rüstem o zaman teknik lisede okuduğu için ya askere gitmesi ya da bedel ödemesi istenmişti. 300 afgani çok büyük bir para olduğundan ödeme mümkün olmamış, Reşit o zamanlar Şibirgan’da çalıştığı petrol şirketinden¹³⁴ ayrılmış ve kardeşinin yerine gönüllü olarak ikinci defa askere gitmiştir.¹³⁵

Askerdeyken girdiği çatışmalarda gösterdiği başarılarından dolayı arkadaşları onu sevmiş, onu çok kullandığı dostum kelimesiyle çağırmaya başlamışlar, Dostum adı da oradan kalmıştır. Bir ara yeni bir çatışma yaşanmış, beş yüz kadar atlı asker çatışmadan kaçarak geri dönmüşlerdir. Orada bulunan büyük bir komutan “bunlara kim komuta eder” diye sormuş, ona “Dostum” demişler, o da Reşit’i çağırtmış ve “gel dost bunların yeni komutanı sensin” demiş, böylece komutanlığı başlamıştır.

¹³³Yavuz Selim, Age. s. 81

¹³⁴ Muhammed Fahim Tinmes, Bir Türk Lider Olan Org. Abdurreşid Dostum, *TURANSAM*, 6 Mayıs 2010, <http://www.turansam.org/makale.php?id=1373>

¹³⁵ Yavuz Selim, Age. s. 88

Hemen işe koyulmuş, Yar Muhammed, Naim Pehlivan ve Emir gibi yakından tanıdığı, sevdiği ve çok güvendiği arkadaşlarını çağırarak, hepsine onar kişiyi teslim etmiştir. Dere-i Suf denilen bir yerde ilk operasyonuna çıkmış, çok şiddetli bir çatışma yaşanmış ve karşı tarafı püskürtmüştür.¹³⁶

Abdürreşid'in ikinci askerliği de on bir ay sürmüş, dağlarda çeşitli çatışmalara girmiş, zor dönemler, zor günler geçirmiş ve artık evine, Şibirgan'a dönmüştür.¹³⁷

Bir gün yeni gelen Vali kendisini çağırmıştır. O da silahlarını kuşanıp yanına arkadaşlarını da alarak gitmiştir. Onları silah kuşanmış halde görünce Vali şaşırarak, "Sen niye silah kuşandın? Ben seni, çatışmaya değil, yurt dışına eğitime yollayacağım." demiştir.

Yurt dışına gitmek de nereden çıkmıştır? Yanında getirdiği arkadaşlarını da onunla beraber gönderilmeleri için Valiyi ikna etmiştir.

Dostum ve arkadaşlarını daha sonra SSCB, Özbekistan, Taşkent'e göndermişlerdir.¹³⁸ Birkaç gün sonra da eğitim başlamıştır. Rusça bilmediklerinden zorlanmışlar, Dostum dayanamayıp kendilerine ne eğitimi verildiğini sormuş, onlar da casusluk eğitimi olduğunu söylemişlerdir. Tabii ki bunu kabullenememişlerdir.¹³⁹

Abdürreşit Dostum, ülkeye döndükten sonra askerliğe tekrar başlamış ve küçük bir birliğin başına getirilmiş,¹⁴⁰ Dostum'un birliği kendisi gibi Özbek gençlerden oluşturulmuştur.¹⁴¹ Askerlerinin sayısı önce 200, sonra 300 derken 700 kişi olmuştur. Askerlerini çoğunlukla yaşlı ve tecrübeli olanlardan seçtiği için 100 kadar genç personeli vardı. Yaşlılar tempoya dayanamadığı için gençlere odaklanmış ve yeni katılanlarla birlikte 300 kişilik bir birlik seçmiştir. Eğitimlerini kendisi yaptırdığı için kısa bir süre içerisinde büyük başarılar kazanmıştır. Hiçbir zaman Rus askerî danışmanı olmamış, onları birliğine sokmamıştır.¹⁴²

Daha sonra onun faaliyetlerini duyan Afgan gizli haberalma teşkilatının (KHAD) başında bulunan Dr. Necibullah onu çağırmış ve tanışmışlardır. Doktor

¹³⁶ Yavuz Selim, Age. s. 90; Recep Albayrak, A.g.e., s.85

¹³⁷ Yavuz Selim, Age. s. 93; *Abdul Rashid Dostum*, <http://monkinto-proxyie.appspot.com/www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/dostum.htm>

¹³⁸ "Big fish among the Afghan warlords", *The Washington Times* 12 Ekim 2008

¹³⁹ Yavuz Selim, Age. s. 102

¹⁴⁰ *Abdul Rashid Dostum*, <http://monkinto-proxyie.appspot.com/www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/dostum.htm>; "Big fish among the Afghan warlords", *The Washington Times* 12 Ekim 2008

¹⁴¹ Emre Kartal, "Kavimlerin Mahşerinde Bir Mücadele Adamı Abdürreşid Dostum", 4 Nisan 2011, <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/04/04/kavimlerin-mahserinde-bir-mucadele-adami-abdurrasid-dostum/>

¹⁴² Yavuz Selim, Age. s. 104; Recep Albayrak, A.g.e., s. 86

Necibullah bu görüşmede kahramanlığını övmüş, ne ihtiyacı olursa karşılayacağını söylemiş ve onu çavuşluğa terfi ettirmiştir. Daha sonra katıldığı bir toplantıda Dr. Necibullah neredeyse bütün kabinenin önünde Dostum'u ve onun birliğini Afganistan'ın kahramanı ilan etmiştir.¹⁴³

Adı General Abdürreşit Dostum'la anılan 53. Tümen de (53. Muharebe Fırkası), 1986 yılında taarruz birliğinin bünyesinde kurulmuştur. Büyük komutanlardan Resul Pehlivan ve Sar-i Pol'daki Gaffar Pehlivan'ın kuvvetleri de bu tümende birleşmiş, komutanlığına ise genç bir subay olan Özbek Türkü Abdürreşid Dostum getirilmiştir.¹⁴⁴

53. Tümen, daha kurulur kurulmaz Afganistan'da çok büyük başarılarla imza atmış, konvoylara eşlik edip, yiyecek ve içecekleri halka ulaştırmıştır. O sıralarda Salang Geçidi, büyük Mücahit komutanı Ahmed Şah Mesud tarafından kapatılmış olduğundan çok kanlı çatışmalar yaşanmış, fakat geçit açılmış ve kontrol sağlanmıştır. Bu başarıdan dolayı Dostum önce binbaşılığa, hemen sonra da albaylığa terfi etmiştir. Bu arada Kabil'in çevresini büyük Mücahit grupları ele geçirmiş, şehri neredeyse her gün füze yağmuruna tutmaya başlamışlardır. Dostum orada arka arkaya operasyonlar düzenleyerek, bölgeyi ele geçirmiştir. Birlik tüm ülkede meşhur olmuş fakat hükümet içinde de dâhil düşmanları artmaya başlamıştır.¹⁴⁵

Dostum özellikle ülkenin güneyinde sayısız çatışmalara katılmış ve Mücahitler karşısında büyük başarılar kazanmıştır. Hükümet, cephede kazandığı her başarıdan sonra Dostum'u terfi ile ödüllendirmiş, bu şekilde Abdürreşid Dostum, Afgan Ordusundaki basamakları hızla tırmanmış ve 30 yaşında general olmuştur.¹⁴⁶ Dostum rütbelерini 1979-89 yılları arasında almıştır.¹⁴⁷

Dostum'un tek hedefi güçlenmek ve komünistlere zayıf oldukları bir sırada en büyük darbeyi indirmek olmuş, bu nedenle emri altındaki askerlerin hemen hemen hepsini Özbek veya Türkmen gençlerden seçmiştir. Çünkü böyle bir hareket sırasında ancak kendi soyundan gelen insanların ona itaat edeceğini düşünmüştür.

Moskova, Kabil'deki komünist rejimi daha da güçlendirmek için Babrak Karmal'ın yerine Sovyetlerin işgali sonrasında Kabil'de yaptığı katliamlarla on binlerce

¹⁴³ Yavuz Selim, Age. s. 105

¹⁴⁴ Yavuz Selim, Age. s. 106; Recep Albayrak, A.g.e., s.86; Korgeneral Rauf Beg, A.g.e., s.34; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.98

¹⁴⁵ Yavuz Selim, Age. s. 109; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.98

¹⁴⁶ Yavuz Selim, Age. s. 109

¹⁴⁷ Kevin Sullivan, "Warlord given key post / Dostum had threatened to boycott Afghan government", Washington Post, 25 Aralık 2001; M. Hassan Kakar, A.g.e., s.98

insanın ölümüne sebep olan istihbarat örgütü KHAD'ın başkanı Dr. Necibullah'ı getirmiştir.¹⁴⁸

Bu arada Gorbaçev, “Perestroika” adı verilen bir reform programıyla ülkesinde büyük bir değişim başlatırken, Afganistan'daki askeri macerayı da bitirmeye karar vermişti. Nitekim Sovyet lideri, Afganistan topraklarından çekileceklerini 8 Şubat 1988 tarihinde Sovyet televizyonunda yaptığı bir konuşmayla açıklamış, Kızıl Ordunun geri çekilme işleminin on ay süreceğini ancak Sovyetler Birliği Afganistan'daki Necibullah rejimine verdiği desteğini de devam ettireceğini bildirmiştir.

Sovyetler Birliği, bir taraftan Mücahitleri ve onları destekleyen ülkeleri zayıflatmak için çeşitli taktiklere başvururken öte yandan da Afganistan'daki birliklerini geri çekme sürecini başlatmıştır. Tarih 15 Şubat 1989'u gösterdiğinde Kızıl Ordu Afganistan'ı tamamen terk etmiştir. Ancak Sovyetler ülkeyi terk ederken arkalarında kendilerini pek aratmayacak bir “kukla” yönetim bırakmışlardır. Yara hala kanıyordur.¹⁴⁹

Sovyet işgali sona ermiştir. Genel beklenti ise Necibullah iktidarının artık sona yaklaşmış olduğuydu. Mücahitler gelecek ve Kabil'i alacaktı. Ancak Devlet Başkanı Dr. Necibullah kendinden emindir; Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif ve Kunduz gibi büyük şehirler hala kontrolü altındaydı. Aradan altı ay geçmesine rağmen Mücahitler, ellerinde bulunan Host, Oruzgan, ve Bamyan vilayetleriyle daha sonra Necibullah'ın kendine olan güvensizliğinden dolayı kaybettiği Tahhar vilayeti dışında tek bir şehri bile alamamışlardır. Necibullah, iktidarını çok önce kaybedebilirdi ancak Mücahit gruplar, iktidara hemen sahip olma telaşına düşmüşlerdi ve bu durum da Necibullah'a zaman kazandırıyordu. Necibullah iktidarının iki veya üç sene devam edeceğini söyleyen tek kişi, ünlü Mücahit lideri Ahmet Şah Mesut olmuştur.

General Dostum gelişmeleri şu şekilde anlatmıştır: “Başarıdan başarıya koştukça, şöhretim attıkça iktidar için olduğu kadar Ruslar için de potansiyel bir tehlike olmuştum. Beni ortadan kaldırmak için Ruslar, her türlü tedbiri almış, hatta bazı kişileri beni öldürmeleri için görevlendirmişlerdi. Hepsinden anında haberdar olmuş, hemen tedbirleri almıştım. Beni yok etmek için zor yerlere göndermiş, harcamaya çalışmışlardır. Çünkü yanıma hiçbir Rus danışmanını kabul etmiyordum, aklımın

¹⁴⁸ Yavuz Selim, Age. s. 127; Recep Albayrak, Age.s. 86(Kitabında Dostum'un Barak Karmal döneminde Tuğgeneral, Necibullah döneminde de Korgeneral rütbesine terfi ettiğini belirtmiştir.); A Jelil Uzbek, A.g.e., s. 10

¹⁴⁹ Yavuz Selim, Age. s. 129

yatmadığı emirlere kulak asmiyor, özgürce hareket ediyordum. Tabii bütün bu hareketlerim onları içten içe kızdırıyordu. Ruslar, yerli ajanlarıyla beni yakın takibe almışlardı. “Dostum sıkı bir Türkçüdür.” sözünü etrafa yaymış, Türk milliyetçiliği yaparak, Özbek ve Türkmenleri etrafımda topladığımı ileri sürmüşlerdi. Dr. Necibullah’la aramızın açılmasında bunların da etkisi olmuştur.¹⁵⁰ Aslında bunu uluorta yapmıyordum. Bölgelerin ileri gelen aksakallılarıyla genellikle düğünlerde bir araya geliyor, yaşananları beraberce istişare ediyor, sadece bu gibi yerlerde halkıma, amaçlarımı ve varmak istediğim hedeflerimi anlatmaya çalışıyordum. Amacımı birlik, bütünlük içinde olmak, güçlenmek olarak belirlemiş, kuvvete ve güce hâkim olduktan sonra Afganistan’ın geleceğinde söz sahibi olarak halkımın hakkını kollayıp korumayı hedef seçmiştim.”

“Özbek, Türkmen veya Tacik, kim olursak olalım, neticede hepimiz Afganız. Afganistan’da doğduk, bu topraklarda büyüdük. Hiç kimse bu toprakların işgalini kabul edemezdi. Nitekim Afgan halkı da dağlara çıktı, Ruslara karşı savaştı ve onları Afganistan topraklarından silip attı. Ancak benim de yıllarca halkım adına belirlediğim bir hedefim vardı. O hedefe ulaşmam için de sabretmem lazımdı. Yıllarca hep hor görülmüş, itilip kakılmıştık. Bir Türk asıllı asker ne yaparsa yapsın, ne kadar başarılı olursa olsun, çavuşluktan öteye gidemezdi. Mayın temizlemeye bile bizleri öne salarlar, kendileri elli metre arkadan gelirlerdi. Kendim için, ailem için, köyüm için, halkım için güç elde etmem lazımdı ve artık zamanı gelmişti.”¹⁵¹ CMİA, Güney Türkistan’da yaşayan Özbek, Türkmen, Hazara ve Aymak gibi Türkleri tek çatı altında toplamak ve Afganistan’da hak ettikleri birinci sınıf vatandaş olma hakkını kazanmak için mücadele etmiş, bunun da bedelini döktükleri kanla ödemiş, sonrasında da büyük başarılar elde etmiş bir parti olmuştur. Artık Peştunların Türkistanlıları ikinci sınıf vatandaş olarak görme şansı ortadan kalkmıştır.¹⁵² Bundan sonraki dönemde Dostum ülkenin kaderinde etkili olmuş kendi seçimiyle hükümete karşı ayaklanmış ve Necibullah’ı iktidardan düşürmüştür.¹⁵³

¹⁵⁰ Korgeneral Rauf Beg, *A.g.e.*, s. 35’de Bu konuda ; Kuzey bölgesi emniyet başkanı Genel Taj Muhammed’in "Dostum, Azat Beg’in adamıdır" şeklinde bir rapor hazırladığını, Emniyet Bakanlığının da bir dosya hazırlayıp gerekirse Dostum’u tutuklatmak için elinde hazır beklettiğini, bununla beraber bir de gerekirse tutuklanması için bir tutuklama müzekkeresinin de hazırlandığını belirtmiştir.

¹⁵¹ Yavuz Selim, *Age.* s. 135

¹⁵² Recep Albayrak, *A.g.e.*, s. 87; A Jelil Uzbek, *A.g.e.*, s. 11

¹⁵³ Fazıl Ahmed Burget, *Afganistan’ın Yeni Siyasal Sürecinde General Dostum’un Yeri*, 4 Nisan 2011, <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/04/04/afganistan’in-yeni-siyasal-surecinde-general-dostum’un-yeri/>; M. Hassan Kakar, *A.g.e.*, s.99; Kenneth Katzman, "Afghanistan: Politics, Elections,

SONUÇ

Dünyanın en zor coğrafi şartlarından birisine sahip olan Afganistan, tüm tarihi boyunca stratejik öneminden dolayı hep işgal edilmiştir. Afganistan'ın jeostratejik açıdan Asya'nın kilidi olma özeliği onu hep hedef haline getirmiştir. Afganistan'ın bu özelliğinden Mustafa Kemal Atatürk de yararlanmış, Afganistan ile kurulan yakın ilişkiler o dönemde Hindistan'a hâkim olan İngiltere üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur. Afganistan'ı kontrol edenin Orta Asya'ya, dolayısıyla Asya'ya hükmedebileceği tarihte görülmüştür. Bu etkinlik günümüze kadar da devam etmiştir ve sonrasında da sürecektir. Afganistan'ı "sıcak denizlere inmek" için bir sıçrama tahtası olarak gören Ruslar, başta gelen bu önemli sebepten dolayı dünya hâkimiyetini pekiştirmek maksadıyla Afganistan'ı işgal etmiştir. On yıl süren Sovyet işgali boyunca yokluk ve sefalet içinde kıvranan Afganistan tarih boyunca da çeşitli dış güçlerin istilasına uğramıştır. İngiltere, 1756-1763 savaşlarıyla Fransa'nın elinden Hindistan'ı aldıktan sonra, Hindistan İngiltere'nin dış politikasında ve ekonomisinde ağırlıklı bir unsur haline gelmiştir. Ön Asya bölgesinde Hindistan'a kuzeyden bir koruma şemsiyesi kurmaya çalışan İngiltere, Rusya'nın "sıcak denizlere inme" çabasıyla karşılaşmıştır. Rusya'nın Türkistan'ı işgal etmesinden sonra İngiltere "kırmızı hat" olarak Afganistan'ı belirlemiş ve Rusya'nın bu hattı zorlamaya başlaması üzerine Afganistan'da sahneye konan ve yaklaşık 200 yıl süren bir çatışma yani "Büyük Oyun" başlamıştır. İngiltere bu arada boş durmamış ve şu ana kadar hiçbir işgale boyun eğmemiş olan Afganistan ile üç defa savaşmış fakat egemenliğini kabul ettiremediği gibi çok zayıat vermiş ve sonunda Afganistan'ın bağımsızlığını 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi Anlaşması'yla tanımak zorunda kalmıştır. İngiltere 1947 yılında Hindistan'dan ayrılırken de politikasına devam etmiş ve Hindistan'ı ikiye bölerek, Pakistan'ı da kurmuş ve Rusların sıcak denizlere inişini biraz daha zorlaştırmıştır. Ayrıca Pakistan ile Afganistan arasında Peştunları ikiye bölerek 1893 yılında oluşturduğu, halen de geçerli sınırı teşkil eden ve Durand Hattı olarak bilinen sınır hattında iki ülke arasında çok büyük bir problem bırakarak bölgeden ayrılmıştır. Bu sınır hattı Afganistan ile Pakistan arasında günümüze kadar en büyük problem olmayı sürdürmüş ve tam kontrol altına alınamadığından radikal İslami teröre ve dünyadaki uyuşturucuya en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. El-Kaide ve

Taliban burada yetişmiş ve şu anda dünyanın başına bela olan IŞİD (DAEŞ) terör örgütü de ilk filizlerini burada vermiştir. IŞİD'in Orta Doğu'dan sonra en etkili olduğu bölgenin hala burası olduğu, Orta Doğu'dan sonra en fazla elemanın burada barındığı öğrenilmiştir.

Afganistan'ı incelemeye başladığımızda karşımıza ilginç bir gerçek daha çıkmıştır. Tarihte bir Türk yurdu olan, coğrafyasında çok sayıda Türk izleri barındıran, azımsanmayacak sayıdaki Türk nüfusunu bünyesinde halen barındıran ve kuzeyi "Güney Türkistan" olarak adlandırılan Afganistan'da, siyasi yönden İngiltere ve Rusya Türk nüfusu yok saymıştır. Aynı konu Batılı araştırmacılar da göze çarpmış ve bu konuda önemli sayılan araştırmacıların kaynaklarında Türklere dair tatmin edici bilgilere ulaşılamamıştır. Afganistan'ın son 20-30 yılına damga vuran ve şu anda Devlet Başkanı Yardımcısı konumunda olan Abdürreşit Dostum ile ilgili neredeyse Türkiye'de yayınlananlar dâhil birkaç kaynak dışında yeterli kaynak bulunamamıştır. Benzer bir duruma Afganistan'ın batı komşusu İran'da da rastlanmış, orada da neredeyse çoğunluğu oluşturan Türk nüfusun yok sayıldığı görülmüştür.

Amanullah Han zamanında birbirlerine yakınlaşan Afganistan ile Rusya'nın arası bir ara bozulmuşsa da 1945 yılından sonra ilişkileri düzelmiş ve Rus yatırımları artmaya başlamıştır. Bu cendereden kurtulmak isteyen Afganistan çok uğraşsa da Amerika'dan istediği desteği bulamamıştır. Bunda iki faktör önem taşımıştır: birisi ABD'nin Pakistan ile yakınlaşmaya başlaması ve Rusya'yı incitmek istememesi, diğeri de Sovyetlere bir Vietnam sendromu yaşatma isteğinden dolayı Amerika'nın yakınlaşmaya göz yumması hatta deyim yerindeyse kasten kucağına itmesidir. Bunun sonucunda Afganistan Sovyetlere iyice yaklaşmak zorunda kalmış ve yakasını onlara kaptırmıştır. ABD'nin işgal öncesinde Rus yerleşmesine neredeyse hiç tepki göstermemesi garip karşılanmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisinin ABD'nin yaşadığı Vietnam sendromunu Sovyetlerin de yaşamasını istemesi olduğu değerlendirilmiştir.

Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilgili Rusların yaşadığı etnik ve dini problemler ile Rus yönetimine karşı memnuniyetsizlik de Afganistan'ın önemini arttırmıştır. Brejnev, 1979'da Afganistan'ı işgal kararı verdiğinde en büyük korkularından birisi Afganistan'ın anti-komünist Müslüman kökten dincilerin eline geçme tehlikesi ve bunun Afganistan'a sınırı olan Orta Asya Türk Devletleri'ni etkilemesi olmuştur. 1954 ile 1980 yılları arasında SSCB Afganistan'a toplam 1,5 milyar Rus rublesi tutarında

yardım etmiştir. Sovyet yardımıyla 157 bina ile elektrik santralleri, sulama sistemleri, fabrikalar ve doğalgaz kuyuları inşa edilmiştir. 1980 yılına kadar resmî Sovyet rakamlarına göre, 70 binden fazla uzman ülkede çalışmıştır. Rusların bu yardım faaliyetinde en çok göze çarpan hususlardan birisi de Afganistan'ın kuzeyinde yapılan yolların ihtiyacın üzerinde çok geniş inşa edilmesi olmuştur.

Afganistan sonunda bu davetsiz konukları tarafından işgal edilmiştir. Geniş yapılan yolların sebebi burada ortaya çıkmış, bu yollar Rus zırhlıları ve diğer araçları tarafından işgal esnasında on yıl süreyle çok yoğun kullanılmıştır. Ancak Rusların Afganistan macerası onlara çok pahalıya mal olmuştur.

1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde prestiji dünya üzerinde en yüksek seviyeye ulaşmış ve bazı ülkeler komünist kampa gönüllü olarak katılmışlardı. ABD ise çeşitli konularda yara üstüne yara almış ve acı çeker bir görüntü sergilemiştir.

Afganistan 27 Aralık 1979'da Rusların işgaliyle birlikte dünya gündemine girmiştir. Yaklaşık 10 yıl süren ve bütün dünyayı şaşırtan cihat, Rusların yenilmez denilen ordularının yenilerek geri çekilmesi sonrasında da dünya gündeminden düşmemiştir.

Afganistan'ı ihmal eden ABD'nin bölgeye ağırlık vermesi İran Devrimi ile Tahran'daki Amerikan Elçiliğinin işgal edilerek, personelinin rehin alınmasından sonra başlamıştır. Çünkü Afganistan'ın işgal edilmesi, İran'ın Amerikan düşmanı İslami bir yönetimin eline geçmesi ABD'yi korkutmuş, bölge ve dünya hâkimiyetini kaybedeceği konusunda panik yaşamasına sebep olmuştur. Bu panikle ABD bölgeye müttefiklerinin de desteğini alarak aşırı derecede yüklenmeye başlamış, Afgan direniş örgütlerini açıkça desteklemiştir. Bu faaliyet sonucunda Pakistan ile ilişkilerini üst seviyeye çıkarmış, yardımın koordinatörlüğünü ABD adına CIA ve Pakistan adına da ISI üstlenmiştir. Gelişmeler bu operasyonun CIA'in tarihindeki en büyük mali ve geniş çaplı operasyonu olduğunu ortaya çıkarmıştır. CIA'in direnişçilere fiilen yardımı 14 Şubat 1979 tarihinde ABD Afganistan Büyükelçi Dubs'ın kaçırılması ve öldürülmesi sonrasında başlamıştır.

1979 Aralık ayında Sovyetler Birliği, Afganistan'daki düşmek üzere olan komünist rejimi desteklemek için birliklerini oraya göndermiş fakat hesabını düzgün yapmadığı için çok zor durumda kalmış ve sonucunda zulmünü iyice arttırmıştır. Bu kanlı işgal bir gerilla savaşını ateşlemiş, Sovyetler Birliği kötü bir kâbusun içine girmiş,

yenilmez denilen dev Kızıl Ordu gerilla harbi karşısında çaresiz kalmış ve bu çıkmaz en sonunda SSCB'nin çökmesiyle sona ermiştir.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yenilgi yüzü görmemiş “Kızıl Ordu”nun Afganistan’ı çok rahat bir şekilde işgal edeceğini düşünen Batılıların unuttuğu bir nokta vardı: “İslam”.

Kavimler mozaiği halindeki Afganistan’ı Rus’a karşı birleştiren en önemli güç İslam’dı. Nüfusun yüzde 99’unu Müslümanların oluşturduğu Afganistan’da “ölürsek şehit, kalırsak gazi” şiarıyla hareket eden Mücahitler, “asrın destanını” yazmışlardır. Afganistan, 1980 nüfus sayımına göre, 16.786.000 kişiydi. Bu nüfusun 1/3’ünü “Peştunca” konuşan “Peştunlar”, 1/3’ünü “Türkçe” konuşan “Türkmen, Özbek” gibi Türk boyları, kalan 1/3’ünü de “Farsça” konuşan “Tacikler, Hazaralar, Aymaklar” oluşturmuştur.

Bu kadar çeşitlilik arz eden nüfusun Kızıl Orduya karşı koyabileceği kimsenin aklına gelmemiştir. Gerçi Kızıl Orduya karşı tam bir fiili birleşme olmamış ama etkin grupların her biri kendi bulunduğu bölgeyi terk etmeyerek, kanının son damlasına kadar savunmuştur. Rusların karşısına düzenli bir ordu şeklinde çıkamayan Afgan Mücahitleri gerilla tipi savaşta çok başarılı olmuşlardır. Tabi ki bunda ABD ve müttefiklerinin verdiği desteğin çok katkısı olmuştur.

Afganistan’ın durumunu daha iyi anlayabilmek için bu ülkenin tarihindeki bir olaya dikkat çekmek gerekir. Bu da Afganistan Devleti’nin kuruluşunda ve sınırlarının oluşturulmasındaki dış müdahalelerdir. Afganistan sınırı, Afgan halkının ve Afgan Devleti’nin bilgisi dışında hazırlanmıştır. Bugün Afganistan ile Batı Türkistan’ın arasından geçen sınır 1885’te Rusya ile İngiltere arasında çizilmiştir. Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır da 1893’te yine Rusya ile İngiltere arasında çizilmiştir. Bu sınırların adı, Politikada Dirvvay Hattı (Kuzey) ve Durand Hattı (Güney) olarak bilinmektedir. Böyle suni bir devletin oluşturulmasındaki amaç Batı Türkistan’ı işgal ederek, güneye doğru inen Çarlık Rusyası ile Hindistan’ı sömürgesi altında tutan İngiltere arasında tampon bir bölge oluşturmak şeklinde değerlendirilmiştir.

Böylece kuzey bölgesi Türkistan’dan, güney bölgesi Peştunistan’dan ve Belucistan’dan kopararak alınan bu suni devlet, ortadaki Hazarajat ve Nuristan bölgelerinin katılımı ile kurulmuştur.

Suni olarak oluşturulan bu devlette Türklerin hâkimiyeti Rusya için tehlike oluşturacağından, Farsça konuşan Hazaralar ve Taciklere verilmesi halinde de İran’ın

bölgede güçleneceğini düşünen İngilizler ve Ruslar, iktidarı o zamanlar Afganistan'da azınlık durumunda olan Peştun'lara teslim etmişlerdir.

Afganistan'ı kurulduğundan bu yana yöneten ana Peştun kabilelerinden biri olan Durani'ler, 1978'de Taraki'nin başa geçmesi ile yerini ana Peştun kabilelerinden biri olan Gülzai Aşiretine bırakmıştır. Taraki, Hafızullah Emin ve Babrak Karmal gibi komünist liderlerin hepsi bu kabiledendir. Peşaver'de merkezleri bulunan iki Mücahit partisinin liderleri olan Hikmetyar ve Seyyaf da bu kabiledendir. Bu örnek Afganistan'daki kabilecilik olayını göstermesi bakımından oldukça önemli görülmüştür.

Sovyetler Birliği'nin kuzey Afganistan ile sınırları vardı. Bununla birlikte, Sovyetlerin siyasi ve endüstriyel uzmanları bu ülkede yaşamış ve çalışmışlardır. Sovyet askerî danışmanları Afgan Ordusunda hizmet yapmış, Afgan üniforması giyen Sovyet özel kuvvetlerinden (Spetsnaz) bir tabur başkanlık sarayının güvenliğini sağlamıştır. Bagram Havaalanı'nda bulunan bir Sovyet hava filosu Afgan kuyruk işaretleri takarak görev yapmıştır. Bütün bunlarla yetinmeyen Sovyetler, Afgan politikasını doğrudan kontrol etmek istemiş fakat Afgan komünistleri reformlarla uğraşmak yerine iki fraksiyona ayrılıp birbirleriyle savaştığından bu hiç kolay olmamıştır.

Sonunda Afganistan Devlet Başkanı Ruslardan kırsal kesimdeki Mücahitler ile savaşmak için üç tümen göndermesini istemiş ve bunu kabul eden Ruslar ülkeyi işgal etmişler ayrıca kendilerini davet eden devlet başkanını da öldürmüşlerdir. Kendilerine daha uygun olduğunu düşündükleri Babrak'ı da devlet başkanı olarak göreve getirmişler ve eski hükümeti de görevden uzaklaştırmışlardır. Ondan sonra da eski hükümetin görevden uzaklaştırılmasının Afganistan'ın bir iç meselesi olduğunu öne sürmüşlerdir.

İki ay içerisinde Sovyetlerin tüm çatışmaların çoğunu üstlenmesi gerektiği anlaşılmış ve Afganistan'a getirilen üç tümenin de yetmeyeceği açıkça ortaya çıkmıştır. Kremlin kısa sürede bir tümen daha göndermiş ve ardından kısa süre içinde tümen sayısı beş tümen ve artı bir tümenin 3/4'ü olmuştur. Fakat Sovyetler Teksas büyüklüğündeki Afganistan'ın ancak %15'ini kontrol altına alabilmiştir. Gerçekte Sovyet birliklerinin %85'i koruma, şehir güvenliği, konvoy güvenliği, garnizonları, havaalanlarını ve haberleşme hatlarını koruma görevleri yapmıştır. Kızıl Ordu yeryüzündeki en kötü arazide başkasının sivil savaşında kilitlenip kalmıştır. Modern donanımına, hava hâkimiyetine ve bunaltıcı ateş gücüne sahip olmasına rağmen Mücahitlerin direnişini kıramamıştır. Sovyetlerin bu savaş için eğitimi ve donanımı yeterli gelmemiş, kendilerine aşırı güvenden işgal konusunu ve Afganistan'ı düzgün bir

şekilde araştırarak etüt etmedikleri ortaya çıkmıştır. Afganistan'ın bir Avrupa ülkesi veya Çin'e benzemediği anlaşılmıştır. Geniş çaplı arazi arama/tarama operasyonları arazinin çoğunu kapatmasına rağmen çok az düşman bulunabilmiş, arazi şartları direnişçilere yaramıştır.

Newsweek dergisine demeç veren Rusya'nın Eski Askerleri Birliği Başkan Yardımcısı Yevgeny Krushev bu savaşı “bir boz ayının sivrisinek avlamasına” benzetmiştir.

Direnişçilerin yakalanması çok zor olmuş ve tank, top ile hava silahlarının çok azı hedefini vurabilmiştir. Piyadenin taktikleri araziye tırmanamayan zırhlı personel taşıyıcılara dayandığından tam işlememiş ve askerlerin postallarının, kıyafetlerinin, silahları ile kamuflajlarının Afganistan'ın zor arazi şartlarına uygun olmadığı görülmüştür.

Genel olarak birliklerin %25'inden %75'ine kadar mevcudu; sarılık, tifo, sıtma, kanlı dizanteri ve kolera hastalıklarına yakalanmıştır.

Sovyetlerin çok sayıda piyade ve istihkâm personeline ihtiyacı olduğu anlaşılmış fakat asla yeterli mevcut sağlanamamıştır.

Sovyet özel birliği (Spetsnaz) eski eğitimcilerinden Pavel Tsatsouline'in USA Today'e dediği gibi: “Bizim ölen silah arkadaşlarımızın intikamını almaktan başka savaşa sebebimiz olmamıştır.” Mücahitler ise halk tarafından sevilmiş, yardım edilmiş ve saklanmıştır. Sovyetler halka karşı zor kullanarak bu desteği kesmeye karar vermiş fakat sonuç alamamışlardır. Kızıl Ordu uçakları; tarlaları, sulama sistemlerini ve meyve bahçelerini bombalamıştır. Tarlalara ve meralara mayın döşemiş, büyük ve küçükbaş hayvanları makineli tüfeklerle öldürmüş, halka ekonomik zarar vermeye çalışmışlardır. Ayrıca direnişçilere destek verdiğini düşündükleri köyleri imha etmişlerdir. Bununla da yetinmemiş kimyasal silah kullanmışlar hatta çocukları da hedef alarak çok sayıda oyuncak şeklinde bombayı acımasız bir şekilde kullanmışlardır.

17 milyonluk Afgan nüfusunun yaklaşık 5,5 milyonu mülteci durumuna düşerek Pakistan ve İran'da bulunan mülteci kamplarına gitmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık 2 milyon kişi de Afganistan'ın içinde büyük şehirlere göç etmiştir. Köylüler olmadığı için artık Mücahitler bir yere giderken yiyeceklerini de yanlarında götürmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık 1,5 milyon Afgan'ın Rus işgali esnasında öldüğü değerlendirilmiş, yaralı ile sakat konusunda ise sayı tespit edilememiştir.

Mücahitler ülkelerini ateist bir ideolojiye, zalim bir hükümete ve yabancı işgalci bir güce karşı korumuşlardır. Mücahit Gülzarak Zadran: “Biz silah ve teçhizatı yeterli olmayan çaresiz insanlardık fakat bizim inançtan, vatan sevgisinden, özgürlük aşkından ve Allah’a güvenmekten aldığımız sağlam bir gücümüz vardı.” demiştir.

ABD, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve diğer Batılı ve Müslüman ülkeler Mücahitlere yardım etmişlerdir. Mücahitlerin silahlarının dağıtılması ve eğitimleri Pakistan gizli servisi tarafından yapılmıştır. Mücahitler özellikle yakın çatışmalarda çok etkili olmuşlardır. Onlar Sovyet kuvvetlerini her zaman AK-47 kaleşnikov makinalı tüfekler ve RPG-7 roketatar silahları ile vurarak ağır kayıplar verdirmişlerdir. Sovyetler birliklerini desteklemek için topçu ve hava desteğini 300 metreden yakın mesafede kullanamıyordu, bu amaçla Sovyetler Mücahitlerin yaklaşmasına engel olmak için yol kenarlarını buldozerle genişletmiş ve yakın çevreleri ateş altına almışlardır. Mücahitler yakın çatışmaya giremeyince ağır silahları kullanmaya başlamış, bu da beraberinde hareketlerini kısıtlamış ve onlara ikmal zorluğu yaşatmıştır. Onlar da ihtiyaçlarını karşılamak için ikmal üsleri ve ikmal noktaları kurmuşlardır. Mücahitler Rus kamyon konvoylarına saldırılar yaparken, Sovyetler tüm ağırlıklarını Mücahitlerin ikmal hatlarının imha edilmesine vermişlerdir. Savaş iki tarafın birbirlerinin ikmal yollarını kesmeye çalıştıkları bir lojistik kavgaya dönüşmüştür. Sovyet özel kuvvetlerinin bir numaralı hedefi artık Mücahitlerin ikmal konvoylarına pusu atmak olmuştur. Sovyetlerin uçaklardan attığı mayınlar Mücahitler için çok önemli bir problem haline gelmiştir. ABD Stinger füzeleri verene kadar Sovyetlerin helikopterle yaptığı havadan makineli tüfek atışları da çok önemli bir problem olmaya başlamıştır. Fakat ABD’nin Mücahitlere verdiği Stinger füzeleri savaşın gidişatını değiştirmiş ve Rusları barışa zorlamıştır.

Sonuç olarak Afganistan, teknolojinin köylülerin yaptığı gerilla savaşına karşı yeterli olmadığını göstermiş, daha çok bu bir milletin sabır ve iradesi olarak ortaya çıkmıştır. Zaferi asıl belirleyen moral, inatçılık ve zorluklara dayanarak hayatta kalabilmek olmuştur.

1985 yılının sonlarına doğru Sovyetler artık bu savaşı kazanamayacaklarını anlamışlardır. Bir anlaşma için müzakerelere başlamışlar ve 1989 yılının Şubat ayında birliklerinin geri çekilmesini tamamlamışlardır. O güne kadar Afganistan harap olmuştur. Yaklaşık 1,3 milyon kişi ölmüş, yaklaşık 800.000 kişi de sakat kalmıştır. Ülke

asla eski haline dönüp düzelemeyecektir. Subayların 2 yıl, erlerin 18 ay kaldığı Afganistan'da yaklaşık 620.000 Sovyet askeri görev yapmıştır.

Resmi Sovyet kayıtlarına göre, 14.453 Sovyet askeri ölmüştür. Çatışmalarda ise 9.511 asker ölmüş, gerisi idari zayıat olarak ortaya çıkmıştır. Bunların 2.386'sı yaralanmadan ve 2.556 asker ise hastalık ve kazalardan dolayı ölmüştür.

53.753 Rus askeri yaralanmıştır. 415.932 personel ise görev esnasında çeşitli hastalıklardan hastanede tedavi görmüştür.

Sovyet askeri araç zayıatının da 118 uçak, 333 helikopter, 147 tank, 1.314 zırhlı personel taşıyıcı, 433 top bataryası ve 11.369 kamyon ve yakıt tankeri olduğu ortaya çıkmıştır. En kötüsü de savaşın sonunda 10.751 Sovyet personeli çürüğe ayrılmıştır.

Sovyetler geri çekildiklerinde bugün bile yaraları sarılamayan perişan durumda bir ülke bırakmışlardır.

Ruslar destekledikleri komünist rejimi koruyamadıkları gibi, işgalden sonra günümüze kadar süren ve daha sonraki yıllarda da devam edeceği değerlendirilen kargaşanın sorumlusu olarak tarihe geçmişlerdir. Ayrıca işgal esnasında kontrolü tam olarak sağlayamadıkları için dünya pazarının %90'ından fazlasını elinde bulunduran bir uyuşturucu devi yaratmışlardır. Bu uyuşturucu problemi de günümüde henüz çözülememiştir. Bugün dünyanın başına bela olan DAESH terör örgütünün temelleri de Rusların ve Kızıl Ordunun yarattığı kargaşa ortamında Afganistan ile Pakistan'da atılmıştır. Ayrıca bölgedeki kargaşanın eski SSCB üyesi Türk Cumhuriyetlerini de etkilediği, buralardan onbinlerce gencin de DAESH saflarına katıldığı ve Rusların bu tehlikenin önlenmesi maksadıyla bu bölge ile Orta Doğu'da etkin tedbirlere başvurduğu yönünde de bilgiler alınmıştır.

KAYNAKÇA**1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**

030-0-010-000-000-258-734-16

030-0-010-000-000-258-734-18

030-0-010-000-000-258-734-19-1,

030-0-010-000-000-258-734-19-2,

030-0-010-000-000-258-734-19-3,

030-0-010-000-000-258-734-19-4,

030-0-010-000-000-258-734-19-5,

030-0-010-000-000-258-734-19-6,

030-0-010-000-000-258-734-19-7,

030-0-010-000-000-258-734-19-8,

030-0-010-000-000-258-734-19-9,

030-0-010-000-000-258-734-19-10,

030-0-010-000-000-258-734-19-11,

030-0-010-000-000-258-734-19-12,

030-0-010-000-000-258-734-19-13,

030-0-010-000-000-258-734-19-14

030-0-001-000-000-60-370-5

030-0-018-001-002-119-46-12

030-0-018-001-002-122-48-1

030-0-018-001-002-144-72-12

030-0-018-001-002-143-50-17

030-0-018-001-002-143-46-6,

030-0-018-001-002-139-42-7

030-0-018-001-002-131-7-13

030-0-018-001-002-144-72-12

030-0-018-001-002-146-43-16

030-0-018-001-002-112-89-12

030-0-018-001-002-116-38-8

030-0-018-001-002-121-90-14

030-0-018-001-002-126-54-1

030-0-018-001-002-128-29-7
490_01_610_119_5_24;
490_01_610_119_5_23
490_01_610_119_5_25
030-0-018-001-002-140-60-8
030_01_00_00_16_85_2_1
030-0-001-000-000-16-85-2
030_01_00_00_16_85_2_3
030_01_00_00_16_85_2_4
030_01_00_00_16_85_2_5
030_01_00_00_16_85_2_6
030_01_00_00_16_85_2_7
030_01_00_00_16_85_2_8
030_01_00_00_16_85_2_9
030_01_00_00_16_85_2_10
030_01_00_00_16_85_2_11
030_01_00_00_16_85_2_12
030_01_00_00_16_85_2_13
030_01_00_00_16_85_2_14
030_01_00_00_16_85_2_15
030_01_00_00_16_85_2_16
030-0-001-000-000-6-33-10
030-0-018-001-002-143-63-14
030_01_00_00_20_114_10_1
030_01_00_00_20_114_10_2
030_01_00_00_20_114_10_3
030_01_00_00_20_114_10_4
030_01_00_00_20_114_10_5
030_01_00_00_20_114_10_6
030-0-001-000-000-62-380-28
030_01_00_00_19_111_17_1
030_01_00_00_19_111_17_2
030_01_00_00_19_111_17_3

030-0-018-001-002-154-60-9
 030-0-001-000-000-63-392-17
 030-0-001-000-000-22-127-12
 030-0-001-000-000-63-392-2
 030-0-018-001-002-234-36-8
 030-0-018-001-002-292-97-14
 030-0-018-001-002-288-76-19
 030_18_01_02_313_21_3
 030-0-018-001-002-299-43-4

2. Bulgaristan Diplomatik Arşivi (Diplomatic Archive, Sofia)

- 2.1. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112458>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Diplomatic Archive, Sofia, Opis 35, File 335
- 2.2. 13 Mart 1979, Diplomatic Note of the Afghan Embassy in Sofia, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117357>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Diplomatic Archive, Sofia, opis 35, file 361, p. 58-60
- 2.3. 30 Aralık 1979 tarihinde Kabil Bulgar Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112493>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi, Sofya, Opis 35, File 362
- 2.4. 18 Mayıs 1987 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının Dış politika ve Uluslararası ilişkiler departmanının yayınladığı muhtıradan, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112479>; Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 8
- 2.5. Ocak 1988'de Varşova Paktı ülkelerinin yaptığı 6. toplantıdan alınan bilgiler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112482>; Bulgaristan Diplomatik Arşivi Sofya, Diplomatic Archive, Sofia, Opis 45-10, File 28
- 2.6. 3 Ağustos 1988'de Bulgarların ADC'ye desteği konusundaki Muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111775>; Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 130-88
- 2.7. 12 Ağustos 1988 tarihinde Bulgar Komünist Partisi MK Politbürosunun, aldığı 130 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112457>;

Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Opis 68, File 130-88

3. Doğu Alman Arşivi (SAPMO Stiftung Archiv der Partaien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv Berlin)

3.1. 12 Eylül 1978 tarihinde yapılan Karmal, ve Tudec arasındaki görüşmenin tutanağı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112467>

13 Eylül 1978 tarihinde SBKP MK'nin DAC (GDR) lideri Erich Honecker'e gönderdiği bilgidir,

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113258>, Doğu Almanya Arşivi SAPMO, Berlin, J 2/202, A. 575

3.2. 16 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK tarafından DAC lideri E Honecker'e gönderilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111566>, Doğu Alman Arşivi, SAPMO, Berlin, J 2/202, A. 575

3.3. 17 Eylül 1979 tarihinde Doğu Alman Büyükelçiliğinin E Honecker'e çektiği telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117257>, Doğu Alman Arşivi, SAPMO DY30/J IV 2/20/175

3.4. 1 Ekim 1979 tarihinde, SBKP MK DAC lideri Honecker'e gönderdiği bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111571>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575

3.5. 4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin'de yapılan Brejnev-Honecker zirvesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111573>,
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r5.pdf>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO, Berlin, DY30 JIV 2/201/1342

3.6. 10 Ocak 1980 tarihinde Moskova'daki DAC Büyükelçiliğinden çekilen telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117259>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO, DY30 IV 2/2.035/70, p. 39

3.7. Afganistan'ın işgalinden sonra SSCB ile ABD arasındaki ilk üst düzey görüşme 16 Mayıs 1980 tarihinde Viyana'da Gromyko ve Muskie arasında gerçekleşti. 27 Mayıs 1980 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı Muskie arasındaki Berlin görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117260>; Doğu Almanya Arşivi Stiftung Archiv der Parteien- und Massenorganisationen im Bundesarchiv, Berlin, DY30 IV 2/2.035/70 pp.40-42

- 3.8. 21 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK'den Erich Honecker'e verilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111593>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575
- 3.9. 18 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Erich Honecker'e verilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111595>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, Berlin, J IV 2/202, A. 575
- 3.10. 23 Ekim 1980 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile ADHP Politbürosu mensubu Sultan Ali Keshtmand arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117261>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2367, pp. 66-7
- 3.11. 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'nin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/ vorl. SED 31955
- 3.12. 19 Mayıs 1982 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile Babrak Karmal arasında yapılan görüşmeyle ilgili muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117263>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2420, pp.90-1, 93-94, 97-98
- 3.13. 13 Ekim 1982 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei A Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı George Shultz'un yaptığı görüşme hakkında muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117267>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30 IV 2/2.035/70 p.106
- 3.14. 13 Şubat 1983 tarihinde Doğu Almanya Büyükelçisi Kurt Krueger ile ADHP Politbüro Üyesi Anahita Ratebzat arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117265>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30 vorl. SED 30273
- 3.15. 8 Eylül 1983 tarihinde Afganistan'daki durum ile ilgili bir Doğu Almanya muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117268>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, DY30 vorl. SED 30273
- 3.16. 24 Ekim 1986 tarihinde SBKP'nin muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117270>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO DY30/2383, p.122

- 3.17. 20 Ocak 1987 tarihinde SBKP Uluslararası İlişkiler Departmanı sekreteri Anatoly Dobrynin ve Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri Erich Honecker'in Berlin'de yaptıkları görüşmenin muhtırası,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117271>; Doğu Almanya Arşivi SAPMO, DY30/2384, pp. 32-33

4. Macaristan Ulusal Arşivi (MOL, Magyar Orszagos Leveltar)

- 4.1. 28 Aralık 1979'da Afganistan'daki olaylarla ilgili Macaristan liderliğine Sovyet yazışması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113162>; Macaristan Ulusal Arşivi, MOL, M-KS 288 f. 5./790.o.e,
- 4.2. 1980 yılı başında Yugoslavya'nın davranışını dengelemek için Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112499>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11
- 4.3. 1980 yılı başında Brejnev-Tito görüşmesi sonrasında Sovyetlerin verdiği brifing, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112498>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11
- 4.4. 23 Ocak 1980 tarihinde, Gyula Horn'da Yapılan, Macaristan, ABD ve Kanada'nın katıldığı toplantının raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113171>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL) M-KS 288 f. 5./791
- 4.5. 13 Şubat 1980 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinin, Macaristan Dışişleri Bakanlığına çektiği 26 numaralı şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110534>; Macaristan Ulusal Arşivi (Magyar Országos Levéltár, MOL). XIX-J-1-j Pakistan, 1980, 113. doboz, 119-14, 001558/1980
- 4.6. 16 Şubat 1980 tarihinde Macaristan'ın Hindistan Büyükelçiliğinden Macaristan Dışişleri Bakanlığına çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112299>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL) XIX-J-1-j Sovyetler Birliği, 1980, 126. doboz, 145-135, 001329/1/1980
- 4.7. 29 Şubat 1980 tarihinde Moskova'da yapılan Sosyalist Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112495>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11/4396

- 4.8. 16 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Vadim Zagladin ile Macar Sosyalist İşçi Partisi dış ilişkiler başkan yardımcısı Gyula Horn arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112496>; Macaristan Ulusal Arşivi MOL), M-KS 288 f. 47/764
- 4.9. 29 Ekim 1980 tarihinde Brejnev ve Karmal arasındaki konuşmalar ile ilgili Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112500>; Macaristan Ulusal Arşivi (MOL), M-KS 288 f. 11/4391
- 4.10. 29 Ekim 1982 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115828>; Macaristan Ulusal Arşivi MOL, XIX-J-1-j Pakistan, 1982, 113. doboz, 119-103, 005589/2/1982

5. Rus Arşivleri

5.1. Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD,

- 5.1.1. SBKP MK'nin Halk ve Perçem Liderlerinin dikkatini çekmek için yazısı, Decree of the Secreteriat of the CC CPSU-*An Appeal to the Leaders of PDPAGroups "Parcham and Halkq"* 2 Ocak 1974 No. 25-S-2, SBKP MK uluslararası departman başkan yardımcısı <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112505>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, op. 46, d. 103, ll. 31; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>, Rus Arşiv No CT 109/31 (CT: Politbüro Sekreterliği dökümanı)
- 5.1.2. *The Soviet Union and Afghanistan, 1978-1989: Documents from the Russian and East German Archives*; Cold War International History Project Bulletin, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., sayı8-9, Kış 1996/1997, s. 134, (Kaynak: Odd Arne Westad'dan alınan belgelere dayanmaktadır. Sovyet Arşivi: TsKhSD), *fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17.*)
- 5.1.3. *Political Letter from USSR Ambassador to Afghanistan A Puzanov to Soviet Foreign Ministry, "About the Domestic Political Situation in the DRA"*, 31 Mayıs 1978 tarihlidir, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113255>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, *fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17*

- 5.1.4. 18 Haziran 1978 tarihinde yapılan Sovyet Büyükelçisi A. M. Puzanov ile Taraki arasındaki konuşmanın kaydı (*Record of Conversation, Soviet Ambassador A. M. Puzanov and Taraki*)
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113256>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 5, op. 75, d. 1181, ll. 22-27; CWIHP Bulletin 8-9, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Kış 1996/1997, s. 134,
https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Bulletin_8-9.pdf
- 5.1.5. Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD), fond (f.) 5, opis (op.) 75, delo (d.) 1179, listy (ll.) 2-17
- 5.1.6. Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, perechen (per.) 14, dokument (dok.) 24;
- 5.1.7. 17 Mart 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan Afganistan Konusundaki Tartışmanın çözümü,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113260>; Ayrıca Kaynak Sovyet Arşivi Geçici evrak depolama merkezi (TsKhSD) Moskova; Fond 89, Perechen 25, Dokument 1, Listy 1, 12-25
- 5.1.8. 18 Mart 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından Sovyetlerin Afgan işgali ile ilgili alıntıdır. Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 25, d. 1, pp. 12-25
- 5.1.9. 22 Mart 1979 Sovyetlerin Afgan Büyükelçisi Puzanov ile Taraki'nin görüşme kaydı, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1044, ll. 29-30
- 5.1.10. [file:///C:/Users/Inv/Downloads/CWIHP_Bulletin_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Inv/Downloads/CWIHP_Bulletin_4%20(1).pdf); Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok. 31
- 5.1.10. 22 Mart 1979 tarihinde Brejnev'in başkanlığında toplanan Politbüronun Afganistan oturumunun dökümü, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 25, dok. 2
- 5.1.11. 1 Nisan 1979 Politbüro 149 No lu Toplantı Tutanağı, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.14, dok. 28
- 5.1.12. 21 Nisan 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında alınan 150 numaralı karar, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 28

- 5.1.13. 24 Mayıs 1979 tarihinde Politbüro toplantısında alınan 152-159 numaralı kararları ve Afganistan'daki Sovyet Büyükelçisine talimatlar, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 30, st. 1-3
- 5.1.14. 9 Haziran 1979'de Sovyet elçisi A. M. Puzanov ve Taraki arasındaki görüşme, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1044, ll. 47-51
- 5.1.15. 10 Temmuz 1979 tarihinde Puzanov ve Taraki arasındaki görüşmenin notları, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d.1044, ll.47-51
- 5.1.16. 21 Temmuz 1979'da Puzanov ve Amin arasındaki görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113275>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045, ll. 94-97
- 5.1.17. 10 Ekim 1979 tarihinde İran'da yapılan toplantı ile ilgili KGB'nin SBKP MK'ye raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111574>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1355, ll. 17-20
- 5.1.18. 3 Kasım 1979 tarihinde yapılan Amin Puzanov görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111577>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045
- 5.1.19. 6 Aralık tarihinde Sovyetlerin Afganistan Büyükelçisi F A Tabeev ile H Amin arasındaki görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111580>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 5, op. 76, d. 1045
- 5.1.20. 12 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum ile ilgili aldığı 176/125 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113675>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD), f. 89, per. 14, dok. 31
- 5.1.21. Orijinal işgal Belgesi, Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok.31.; , <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r9.pdf>
- 5.1.22. 27 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'nin Politbüroda aldığı, Afganistan ile devrim karşıtları konusunda işbirliği için 177 protokol numaralı karar,

- <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111548>, Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, P. 14, D. 32
- 5.1.23. 29 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'nin 177/220 protokol numarasıyla yayınladığı bildiriden alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113676>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f.89per.14, dok.34
- 5.1.24. 29 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüroda Afganistan konusunda ABD Başkanı Carter'a bir mektup yazılmıştır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.42, dok. 10
- 5.1.25. 31 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'ye Andropov, Gromyko, Ustinov ve Ponomarev'in 27-28 Aralıkta Afganistan'ın durumu konusundaki raporları,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110029>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 35, ll. 1-5
- 5.1.26. 4 Ocak 1980 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko ile Afgan Dışişleri Bakanı Şad Muhammedin görüşmesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117050>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 14, dok. 36
- 5.1.27. 28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'nin; Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111585>, Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD,f.89, per. 34, dok. 3
- 5.1.28. Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama MerkeziTsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 4
- 5.1.29. 10 Mart 1980 tarihinde Kastro'nun Afganistan-Pakistan arabuluculuğu teklifi üzerine alınan Politbüro kararı ve Brejnev'in Kastro'ya mektubu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111589>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 5
- 5.1.30. 8 Mayıs 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun gelen komisyon raporu doğrultusunda kararı ve talimatın SSCB'nin Afgan Büyükelçisine iletilmesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111591>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD [RGANI] f. 89, per. 34, dok. 8
- 5.1.31. <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r15.doc> , TsKhSD Fond 5, Opis 84, delo 855

- 5.1.32. 10 Mart 1983 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı notları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111597>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89 per. 42, dok. 51
- 5.1.33. 20 Mart 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111598>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 36, d. 18
- 5.1.34. 9 Ekim 1986 tarihinde SBKP MK Genel sekreterinin kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112361>; Sovyet Arşivi Geçici Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 13, dok. 5, ll. 1-5
- 5.1.35. 13 Kasım 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111599>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 42, dok. 16
- 5.1.36. 23 Aralık 1986 tarihinde SBKP MK raporu (Rusça), <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112362>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 11, dok. 56, st. 1-2
- 5.1.37. 12 Mart 1989 tarihinde SBKP MK'nin 149/23 protokol numarası ile yayınladığı muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112414>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 25, st. 1-3
- 5.1.38. 13 Mart 1989 tarihinde Politbüronun, Zaikov, Shevardnadze, Yazev ve Kryuchkov'un raporu üzerine aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111601>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 35
- 5.1.39. 19 Mayıs 1989 tarihinde SBKP MK 159/20 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112415>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 36, st. 1-7
- 5.1.40. 22 Temmuz 1989 tarihinde SBKP MK'nin 163/44 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112413>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 39, st. 1-26
- 5.1.41. 5 Ağustos 1986 tarihinde SBKP MK'nin 164 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110061>; Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per. 10, dok. 41, ll. 1-4

5.2.Wilson Araştırma Merkezi Dijital Arşivi Orijinal Rus Belgeleri (Digitalarchive Wilsoncenter)

- 5.2.1. *Top Secret Attacment by KGB Cipher Kabul (Kabil'e gönderilen Emrin ekinde bulunan KGB şifresi)*, Kabil Rezidans'a gönderilmiştir, 2 Haziran 1974 tarihli, 1796 numaralı ve SBKP MK Çok gizli damgalıdır. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112503>
- 5.2.2. *CC CPSU Information for the Leaders of the Progressive Afghan Political Organizations Parcham and Halq Concerning the Results of the Visit of the Muhammed Davud to USSR*, SBKP MK Uluslararası departman şefi yardımcısı R Ulyanovskiy imzalı, çok gizli damgalıdır, 21 Haziran 1974 tarihi ve 25-S-1183 numaralıdır. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112504>
- 5.2.3. *Instructions to the Soviet Ambassador in Kabul (Kabil'deki Sovyet Büyükelçisine Talimatlar)* referans noktası 183-172, çok gizli damgalıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113042>
- 5.2.4. 9 Kasım 1978 tarihinde, SBKP MK Dış İlişkiler Departmanı Başkan Yardımcısı R. Ulyanovskiy'nin MK'ye yazdığı çok gizli damgalı ve 25-S-2175 sayılı raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112507>
- 5.2.5. 31 Mayıs 1978'de Büyükelçi Puzanov'un SSCB dışişlerine mektubu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113255>
- 5.2.6. 7 Ocak 1979 tarihli, SBKP MK'nin telgraf ile Afganistan'daki SSCB Büyükelçiliğine telgrafla gönderilen kararı, Bakanlar Kurulu Başkanı A Kosygin imzalı, çok gizli damgalı, 14-ri numaralı, özel dosya; <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113259>
- 5.2.7. 17 Mart 1979 Tarihinde Sovyet Başbakanı Kosygin ve Afgan Başbakanı Taraki'nin yaptığı telefon görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113262>
- 5.2.8. 18 Mart 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından Sovyetlerin Afgan işgali ile ilgili alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112465>
- 5.2.9. 18 Mart tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan konusunda aldığı kararlar, Çok gizli damgalı ve P147/II protokol numaralıdır., <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113261>

- 5.2.10. 18 Mart 1979 tarihinde Sovyet Başbakanı Kosygin ve Afgan Başkanı Taraki arasındaki telefon görüşmesi çözümü,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113141>
- 5.2.11. 20 Mart 1979 Tarihinde Brejnev ve Taraki arasında yapılan toplantının kaydıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111282>
- 5.2.12. 20 Mart 1979 tarihinde Moskova’da Kosiyyin, Gromiko, Ustinov ve Ponomarev ile Taraki’nin yaptığı toplantı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113263>
- 5.2.13. 22 Mart 1979 Sovyetlerin Afgan Büyükelçisi Puzanov ile Taraki’nin görüşme kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113264>
- 5.2.14. 22 Mart 1979 tarihinde Brejnev’in başkanlığında toplanan Politbüro’nun Afganistan oturumunun dökümü,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113266>
- 5.2.15. 1 Nisan 1979 Politbüro 149 No lu Toplantı Tutanağı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110060>
- 5.2.16. 14 Nisan 1979 Afganistan’daki Sovyet askeri danışmanlarının başı Tuğgeneral L N Gorelov’un raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113268>
- 5.2.17. 21 Nisan 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısında alınan 150 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111283>
- 5.2.18. 24 Mayıs 1979 tarihinde Politbüro toplantısında alınan 152-159 numaralı kararları ve Afganistan’daki Sovyet Büyükelçisine talimatlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113270>
- 5.2.19. 9 Haziran 1979’de Sovyet elçisi A. M. Puzanov ve Taraki arasındaki görüşme,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113271>
- 5.2.20. 13 Haziran 1979 Taraki ile toplantıdan notlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110301>
- 5.2.21. 28 Haziran 1979 tarihinde, Kabil’deki büyükelçiye göndermek üzere hazırlanan talimat taslağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113036>
- 5.2.22. 29 Haziran 1979, 156 numaralı karar alınan Politbüro toplantısından notlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112514>
- 5.2.23. 10 Temmuz 1979 tarihinde Puzanov ve Taraki arasındaki görüşmenin notları,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113273>

- 5.2.24. 19 Temmuz 1979 tarihinde Boris Ponomarev'in Kabil'den gönderdiği rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113274>
- 5.2.25. 21 Temmuz 1979'da Puzanov ve Amin arasındaki görüşmenin kaydı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113275>
- 5.2.26. 11 Ağustos 1979 tarihinde Amin ile Gorelov arasındaki görüşmenin dökümü,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110028>
- 5.2.27. 25 Ağustos 1979, SSCB Savunma Bakan Yardımcısı Orgeneral İvan Pavlovskii'nin Afgan gezi raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111559>
- 5.2.28. 13 Eylül 1979 SBKP MK Politbüro toplantısı kararlarından Afgan alıntısı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111561>
- 5.2.29. 15 Eylül 1979 tarihinde, Politbüronun aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111565>
- 5.2.30. 15 Eylül 1979, tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko'nun Kabil'deki Sovyet temsilcilerine gönderdiği telgraf,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111563>
- 5.2.31. 16 Eylül 1979 tarihinde SBKP MK tarafından DAC lideri E. Honecker'e gönderilen bilgi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111566>
- 5.2.32. 17 Eylül 1979 tarihinde Doğu Alman Büyükelçiliğinin E. Honecker'e çektiği telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117257>
- 5.2.33. 20 Eylül 1979'da yapılan SBKP MK Politbüro toplantısından alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111568>
- 5.2.34. 27 Eylül 1979 tarihinde New York'ta Afgan ve Sovyet Dışişleri Bakanlarının yaptığı toplantıdan alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111570>
- 5.2.35. 1 Ekim 1979 tarihinde, SBKP MK'nin DAC lideri Honecker'e gönderdiği bilgi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111571>
- 5.2.36. 4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin'de yapılan Brejnev-Honecker zirvesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111573>
- 5.2.38. 10 Ekim 1979 tarihinde İran'da yapılan toplantı ile ilgili KGB'nin SBKP MK'ye raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111574>
- 5.2.39. 3 Kasım 1979 tarihinde yapılan Amin Puzanov görüşmesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111577>

- 5.2.40. 5 Kasım 1979 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un yazdığı rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111578>
- 5.2.41. 29 Kasım 1979, tarihinde Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in
 Afganistan'daki durum ile ilgili SBKP MK'ye raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111576>
- 5.2.42. 1 Aralık 1979 tarihinde Andropov'un Brejnev'e verdiği şahsi muhtra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113254>
- 5.2.43. 2 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Baş askeri danışmanın Kabil'den raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118651>
- 5.2.44. 4 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Baş askeri danışmanın Kabil'den telgrafı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118652>
- 5.2.45. 6 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK Politbürosunun aldığı karardan alıntı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111579>
- 5.2.46. 6 Aralık tarihinde Sovyetlerin Afganistan Büyükelçisi F A Tabeev ile H Amin
 arasındaki görüşmenin kaydı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111580>
- 5.2.47. 10 Aralık tarihinde Afganistan konusunda yapılan toplantının özeti,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111780>
- 5.2.48. 12 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum ile
 ilgili aldığı 176/125 numaralı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113675>
- 5.2.49. 24 Aralık 1979 tarihinde Ustinov ve Ogarkov'un imzaladığı 312/12/001
 numaralı direktif, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/11178>
- 5.2.50. 26 Aralık 1979 tarihinde yapılan SBKP MK toplantısının özeti,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111786>
- 5.2.51. 27 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'nin Politbüroda aldığı, Afganistan ile
 devrim karşıtları konusunda işbirliği için 177 protokol numaralı karar,
 TsKhSD, F. 89, P. 14, D. 32,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111548>
- 5.2.52. 27 Aralık 1979 tarihinde Leonid Brejnev'in Babrak Karmal'a yazdığı mektup.
 SBKP Politbürosunun aldığı 177 protokol numaralı kararına eklenmiştir.
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111551>

- 5.2.53. 27 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK Politbürosunun aldığı 177 protokol numaralı karara eklenmiş, SSCB Telgraf Ajansının duyurusu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111548>
- 5.2.54. 27 Aralık 1979 tarihinde SSCB Dışışleri Bakanlığının, Afganistan'daki durum konusunda ilgili devlet başkanları ile görüşmelerinde takip edecekleri yolu gösteren talimatları içeren sirküler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113143>
- 5.2.55. 28 Aralık 1979'da Afganistan'daki olaylarla ilgili Macaristan liderliğine Sovyet yazışması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113162>
- 5.2.56. 29 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'nin 177/220 protokol numarasıyla yayınladığı bildiriden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113676>
- 5.2.57. 29 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüroda Afganistan konusunda ABD Başkanı Carter'a bir mektup yazılmıştır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080>
- 5.2.58. 30 Aralık 1979 tarihinde Kabil Bulgar Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112493>
- 5.2.59. 31 Aralık 1979 tarihinde SBKP MK'ye Andropov, Gromyko, Ustinov ve Ponomarev'in 27-28 Aralıkta Afganistan'ın durumu konusundaki raporları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110029>
- 5.2.60. 1980 yılı başında Yugoslavya'nın davranışını dengelemek için Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112499>
- 5.2.61. 1980 yılı başında Brejnev-Tito görüşmesi sonrasında Sovyetlerin verdiği brifing, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112498>
- 5.2.62. 4 Ocak 1980 tarihinde SSCB'nin Afganistan Büyükelçisinin Afganistan'a kurulacak radyo istasyonu açıklaması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111557>
- 5.2.63. 4 Ocak 1980 tarihinde SSCB Dışışleri Bakanı Gromyko ile Afgan Dışışleri Bakanı Şad Muhammedin görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117050>
- 5.2.64. 10 Ocak 1980 tarihinde Moskova'daki DAC Büyükelçiliğinden çekilen telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117259>

- 5.2.65. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum konusunda aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111584>
- 5.2.66. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan toplantıdan alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111583>
- 5.2.67. 20 Ocak 1980 tarihinde, SBKP MK ve KGB tarafından Afganistan'a gönderilen, Dünya Sosyalist Sistemi Enstitüsünde görevli akademisyen O Bogomolov'un incelemesinden Dış politika notları,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111790>
- 5.2.68. 23 Ocak 1980 tarihinde, Gyula Horn'da Yapılan, Macaristan, ABD ve Kanada'nın katıldığı toplantının raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113171>
- 5.2.69. 25 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'nin aldığı 181/2 numaralı karar ve eklerinden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112360>
- 5.2.70. 28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'nin; Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111585>
- 5.2.71. 5 Şubat 1980 tarihinde Andropov'un Afgan liderlerle yaptığı görüşmelerin raporunu SBKP MK'ye verdi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111586>
- 5.2.72. 7 Şubat 1980 tarihinde SBKP MK'nin, Andropov'un liderlerle yaptığı görüşmeler konusunda yapılan toplantıda alınan 182 protokol numaralı karardan alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111588>
- 5.2.73. 7 Şubat 1980 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111587>
- 5.2.74. 13 Şubat 1980 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinin, Macaristan Dışişleri Bakanlığına çektiği 26 numaralı şifreli telgraf,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110534>
- 5.2.75. 16 Şubat 1980 tarihinde Macaristan'ın Hindistan Büyükelçiliğinden Macaristan Dışişleri Bakanlığına çekilen şifreli telgraf,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112299>
- 5.2.76. 19 Şubat 1980 tarihli Afganistan'a medyasının kuvvetlenmesi için yardım konusunda doküman,

- <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111753>
- 5.2.77. 29 Şubat 1980 tarihinde Moskova'da yapılan Sosyalist Ülkeler Dışışleri Bakanları Toplantısı'nın raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112495>
- 5.2.78. 10 Mart 1980 tarihinde Kastro'nun Afganistan-Pakistan arabuluculuğu teklifi üzerine alınan Politbüro kararı ve Brejnev'in Kastro'ya mektubu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111589>
- 5.2.79. 10 Nisan 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun gelen rapor üzerine toplantısının kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111590>
- 5.2.79. 12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale'nin ABD olimpiyat komitesine yaptığı olimpiyatları boykot çağrısı konuşması,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123796>
- 5.2.80. 8 Mayıs 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun gelen komisyon raporu doğrultusunda kararı ve talimatın SSCB'nin Afgan Büyükelçisine iletilmesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111591>
- 5.2.81. Afganistan'ın işgalinden sonra SSCB ile ABD arasındaki ilk üst düzey görüşme 16 Mayıs 1980 tarihinde Viyana'da Gromyko ve Muskie arasında gerçekleşti. 27 Mayıs 1980 tarihinde SSCB Dışışleri Bakanı Gromyko ve ABD Dışışleri Bakanı Muskie arasındaki Berlin görüşmesi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117260>
- 5.2.82. 18 Haziran 1980 SBKP MK Politbürosu kararları,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111592>
- 5.2.83. 21 Haziran 1980 tarihinde SBKP MK'den Erich Honecker'e verilen bilgi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111593>
- 5.2.84. 23 Haziran 1980 tarihinde yapılan SBKP MK genel kurulunda Afganistan'daki durum toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111594>
- 5.2.85. 16 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Vadim Zagladin ile Macar Sosyalist İşçi Partisi dış ilişkiler başkan yardımcısı Gyula Horn arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112496>
- 5.2.86. 18 Temmuz 1980 tarihinde SBKP MK'den Erich Honecker'e verilen bilgi,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111595>
- 5.2.87. 1 Eylül 1980 tarihli ABD'nin Afgan Mücahitlere yaptığı yardımla ilgili istihbarat notu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111792>

- 5.2.88. 2 Ekim 1980 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un , SBKP MK'ye Afganistan'a dış müdahale konusunda sunduğu rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111596>
- 5.2.89. 23 Ekim 1980 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile ADHP Politbürosu mensubu Sultan Ali Keshtmand arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117261>
- 5.2.90. 29 Ekim 1950 tarihinde Brejnev ve Karmal arasındaki konuşmalar ile ilgili Sovyet brifingi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112500>
- 5.2.91. 1 Kasım 1980 tarihinde yapılan SBKP MK'de Afganistan'da kurulacak 1.000 kW'lık orta dalga radyo istasyonu için teknik yardım ve destek sağlanması kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111558>
- 5.2.92. 10 Mayıs 1981 tarihinde Üst düzey komutanların D F Ustinov'a verdikleri rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113138>
- 5.2.93. 4 Haziran 1981 tarihinde SBKP MK Politbürosunda alınan kararlardan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112867>
- 5.2.94. 4 Temmuz 1981 tarihinde, Cheremnykh, Baş askeri danışman Mayarov ve Karmal'ın yardımcısı N. A. Nur'un yaptığı görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113137>
- 5.2.95. 30 Temmuz 1981 tarihli SBKP MK toplantısından, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111793>
- 5.2.96. 24 Ağustos 1981 tarihinde Afgan Hükümetinin yayınladığı bildiri ve SSCB'nin durumu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112497>
- 5.2.97. 30 Ağustos 1981 tarihinde Babrak Karmal ile SSCB Baş konsolosunun görüşmesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113133>
- 5.2.98. 1 Eylül 1981 tarihinde Sovyet askeri istihbaratının yayınladığı rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111796>
- 5.2.99. 25 Eylül 1981 tarihinde Afgan 913ncü sınır taburunun Mültecilere katılması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113134>
- 5.2.100. 11 Ekim 1981 tarihinde Babrak Karmal ile yapılan görüşme, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113135>
- 5.2.101. 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'nin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>

- 5.2.102. 19 Mayıs 1982 tarihinde Doğu Almanya lideri Erich Honecker ile Babrak Karmal arasında yapılan görüşmeyle ilgili muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117263>
- 5.2.103. 8 Haziran 1982 tarihli Sovyet dış politika belgesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113334>
- 5.2.104. 13 Ekim 1982 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei A Gromyko ve ABD Dışişleri Bakanı George Shultz'un yaptığı görüşme hakkında muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117267>
- 5.2.105. 29 Ekim 1982 tarihinde Pakistan'daki Macaristan Büyükelçiliğinden çekilen şifreli telgraf, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115828>
- 5.2.106. 26 Ocak 1983 tarihinde KGB, ADHP'nin içinde bulunduğu durum ile ilgili gelen çok sayıda raporun sonucunu derleyerek yayınladığı özet, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113129>
- 5.2.107. 13 Şubat 1983 tarihinde Doğu Almanya Büyükelçisi Kurt Krueger ile ADHP Politbüro Üyesi Anahita Ratebvat arasında yapılan görüşmeden notlar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117265>
- 5.2.108. 10 Mart 1983 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı notları, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111597>
- 5.2.109. 1 Mayıs 1983 tarihinde Macaristan'da ADHP temsilcileriyle Doğu Alman Sosyalist Parti mensupları arasında yapılan gizli görüşmeler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112501>
- 5.2.110. 8 Eylül 1983 tarihinde Afganistan'daki durum ile ilgili bir Doğu Almanya muhtırası, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117268>
- 5.2.111. 1984 yılı Haziran ayında başında Mareşal S. L. Sokolov'un bulunduğu Sovyet Savunma Bakanlığı Operasyonlar Grubunun yapılan son operasyonlar ile ilgili raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117269>
- 5.2.112. 8 Ocak 1986 tarihinde Moskova'da Mihail Gorbaçov ve Çin Lideri Li Peng'in Yaptığı görüşmelerin Çekoslovak diline tercüme edilmiş metni, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114812>
- 5.2.113. 20 Mart 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111598>
- 5.2.114. 9 Ekim 1986 tarihinde SBKP MK Genel sekreterinin kararı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112361>

- 5.2.115. 24 Ekim 1986 tarihinde SBKP'nin muhtırası,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117270>
- 5.2.116. 13 Kasım 1986 tarihinde KGB Başkanı Viktor M. Chebrikov, Sovyet Dışışleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Savunma Bakanı Mareşal Sergei L Sokolov ve Merkez Komite Uluslararası İlişkiler Departmanı Sekreteri Anatoly Dobrynin'in SBKP Politbürosuna yazdıkları muhtıra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112470>
- 5.2.117. 13 Kasım 1986 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111599>
- 5.2.118. 23 Aralık 1986 tarihinde SBKP MK raporu (Rusça),
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112362>
- 5.2.119. 20 Ocak 1987 tarihinde SBKP Uluslararası İlişkiler Departmanı sekreteri Anatoly Dobrynin ve Sosyalist Birlik Partisi Genel Sekreteri Erich Honecker'in Berlin'de yaptıkları görüşmenin muhtırası,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117271>
- 5.2.120. 22 Ocak 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117230>
- 5.2.121. 23 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117235>
- 5.2.122. 26 Şubat 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notlar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117233>
- 5.2.123. 27 Şubat 1987 tarihinde Gorbaçov'un İtalyan Dışışleri Bakanı Giulio Andreotti ile yaptığı görüşmeden alıntılar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117234>
- 5.2.124. 6 Mayıs 1987 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'daki durum ile ilgili yayınladıkları muhtıra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113126>
- 5.2.125. 6 Mayıs 1987 tarihinde Çekoslovak Dışışleri Bakanı Chnoupek ADHP Genel sekreteri Necip'in yaptıkları görüşmenin kaydı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113125>
- 5.2.126. 18 Mayıs 1987 tarihinde Bulgaristan Dışışleri Bakanlığının Dış politika ve Uluslararası ilişkiler departmanının yayınladığı muhtıradan,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112479>

- 5.2.127. 22 Mayıs 1987 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117236>
- 5.2.128. 20 Temmuz 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmeden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117237>
- 5.2.129. 3 Kasım 1987 tarihinde Gorbaçov'un ADHP Genel Sekreteri Necip ile yaptığı görüşmeden alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117243>
- 5.2.130. 9 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Ronald Reagan'ın görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117244>
- 5.2.131. 10 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Başkan Yardımcısı George H. W. Bush'un görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117246>
- 5.2.132. 10 Aralık 1987 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Ronald Reagan'ın görüşmesinden alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117245>
- 5.2.133. Ocak 1988'de Varşova Paktı ülkelerinin yaptığı 6. toplantıdan alınan bilgiler, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112482>
- 5.2.134. Ocak 1988'de SSCB Başbakanı Nikolai Ryzhkov'un, Mihail Gorbaçov'a Sovyetlerin harcamaları ile ilgili verdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117273>
- 5.2.135. 10 Ocak 1988 tarihinde Kabil'de bulunan General Valentin Varennikov'un, SSCB Savunma Bakanı General Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117272>
- 5.2.136. 11 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Hindistan Savunma Bakanı Krishna Chandra Pat arasında yapılan görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117247>
- 5.2.137. 22 Şubat 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile ABD Dışişleri Bakanı G Shultz arasında yapılan görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117248>
- 5.2.138. Şubat 1988'de Sovyet Dışişleri ve Savunma Bakanlığı ile Kabil'deki KGB temsilcilerinin verdiği müşterek rapor, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117274>

- 5.2.139. Mart 1988'de Sovyet Askeri İstihbarat Kuruluşu (GRU)'nun, Afganistan'daki direniş güçlerine ABD'nin yaptığı ekonomik ve askeri yardımlar ile ilgili hazırladığı muhtıra'dan alıntı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117276>
- 5.2.140. Mart 1988'de General Valentin Varennikov'un Sovyetler geri çekildikten sonra Afgan Ordusunun kuvvetlerin nasıl kullanması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunduğu raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117275>
- 5.2.141. 29 Mart 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Alessandro Natta ile yaptığı görüşmeden alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117249>
- 5.2.142. 7 Nisan 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah ile Taşkent'te yaptığı görüşmenin kaydı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117250>
- 5.2.143. 13 Haziran 1988 tarihinde M. S. Gorbaçov ile Afganistan Devlet Başkanı, ADHP Genel Sekreteri Necibullah'ın yaptığı görüşmenin kaydı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117252>
- 5.2.144. 3 Ağustos 1988'de Bulgarların ADC'ye desteği konusundaki Muhtıra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111775>
- 5.2.145. Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117374>
- 5.2.146. Ağustos 1988'de General Valentin Varennikov, Sovyet Savunma Bakanı Dmitri T. Yazov'a gönderdiği rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117278>
- 5.2.147. 12 Ağustos 1988 tarihinde Bulgar Komünist Partisi MK Politbürosunun, aldığı 130 numaralı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112457>
- 5.2.148. Ekim 1988'de Sovyet Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve KGB'nin hazırladığı ortak rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117280>
- 5.2.149. Kasım 1988'de Sovyet Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı Yuli Vorontsov, General Valentin Varennikov, V Zaitsev ve V Yegorov hazırladıkları muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117279>

- 5.2.150. 26 Aralık 1988 tarihinde Ahmed Şah Mesud'un Sovyet baş askeri danışmanına yazdığı mektup, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112471>
- 5.2.151. 1 Ocak 1989 tarihinde alınan SSCB Bakanlar Kurulu Kararı, (Rus Arşivi RTsKhDS SBKP MK kararı Nu P147/5),
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113140>
- 5.2.152. 14 Ocak 1989 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Shevardnadze'nin Necibullah ve diğer Afgan yetkilileri ile yaptığı görüşmenin sonucunda hazırlanan muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117284>
- 5.2.153. 24 Ocak 1989 tarihinde yapılan SBKP MK Politbüro toplantısında alınan kararlardan alıntı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117375>
- 5.2.154. 31 Ocak 1989 tarihinde Afgan Ordusunun 3 aylık ikmal maddelerinin önemli yerde depolanması için yapılan çalışma,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113130>
- 5.2.155. Ocak 1989'da Necibullah'ın Ahmet Şah Mesud problemi raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117285>
- 5.2.156. 3 Şubat 1989 tarihinde SSCB Kabil Büyükelçisi Y. M. Vorontsov'un Afganistan'daki durum ve Afgan probleminin çözümü konusunda seçenekleri içeren raporu,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113128>
- 5.2.155. 17 Şubat 1989 tarihinde SBKP MK'nin Afganistan'daki mevcut durum ile ilgili raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111774>
- 5.2.156. 12 Mart 1989 tarihinde SBKP MK'nin 149/23 protokol numarası ile yayınladığı muhtıra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112414>
- 5.2.157. 13 Mart 1989 tarihinde Politbüronun, Zaikov, Shevardnadze, Yazev ve Kryuchkov'un raporu üzerine aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111601>
- 5.2.158. 19 Mayıs 1989 tarihinde SBKP MKi 159/20 protokol numarasıyla aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112415>
- 5.2.159. 22 Temmuz 1989 tarihinde SBKP MK'nin 163/44 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112413>
- 5.2.160. 5 Ağustos 1986 tarihinde SBKP MK'nin 164 protokol numarasıyla aldığı karar, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110061>

- 5.2.161. 2 Eylül 1989 tarihinde Ahmed Şah Mesud'un Sovyet Dışişleri Birinci Bakan Yardımcısı ve Afganistan özel temsilcisi Yuli Vorontsov'a yazdığı mektup,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117376>
- 5.2.162. 5 Kasım 1989 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı Necibullah'ın, SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov'a yazdığı mektuptan alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117286>
- 5.2.163. 11 Aralık 1989 tarihinde SBKP Genel Sekreteri Mikail Gorbaçov'un Afgan Hükümetine yazdığı mektup,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117289>
- 5.2.164. 12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale'nin ABD olimpiyat komitesine yaptığı olimpiyatları boykot çağrısı konuşması,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123796>
- 5.2.165. 12 Mayıs 1982 tarihinde SBKP'nin yayınladığı Çin'in Afganistandaki durumunu gösteren muhtıra,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117262>
- 5.3. Sovyet Arşivi Afganistan bölümü (Soviet Archives Afghanistan,**
<http://psi.ece.jhu.edu/~sasha/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>)(CT: Documents by Secretariat of Central Committee, SBKP Merkez Komite Sekreterliği Belgeleri; P:Protocols of Politburo, SBKP Politbürosunun Protokol Belgeleri) (Profesör Alexander Kaplan tarafından Hazırlanmıştır.)
- 5.3.1. No:0300, Tarih: 08 Ocak 1974, Arşiv No: CT109/31
- 5.3.2. No:0301, Tarih: 29 Mayıs 1974, Arşiv No: CT126/129
- 5.3.3. No:0302, Tarih: 26 Haziran 1974, Arşiv No: CT129/11
- 5.3.4. No:0303, Tarih: 15 Kasım 1978, Arşiv No: CT134/16
- 5.3.5. No:0304, Tarih: 07 Ocak 1979, Arşiv No: P137/27
- 5.3.6. No:0305, Tarih: 17 Mart 1979
- 5.3.7. No:0306, Tarih: 18 Mart 1979
- 5.3.8. No:0307, Tarih: 20 Mart 1979, Arşiv No: P486
- 5.3.9. No:0308, Tarih: 20 Mart 1979, Arşiv No: P499
- 5.3.10. No:0309, Tarih: 12 Nisan 1979, Arşiv No: P149/XIV
- 5.3.11. No:0310, Tarih: 21 Nisan 1979, Arşiv No: P150/93
- 5.3.12. No:0311, Tarih: 24 Nisan 1979, Arşiv No: P152/159

- 5.3.13. No:0312, Tarih: 31 Ekim 1979, Arşiv No: P172/108
- 5.3.14. No:0313, Tarih: 06 Aralık 1979, Arşiv No: P176/82
- 5.3.15. No:0314, Tarih: 12 Aralık 1979, Arşiv No: P176/125, Orijinal işgal belgesi
- 5.3.16. No:0315, Tarih: 27 Aralık 1979, Arşiv No: P177/151
- 5.3.17. No:0316, Tarih: 29 Aralık 1979, Arşiv No: P177/220
- 5.3.18. No:0317, Tarih: 31 Aralık 1979, Arşiv No: P176/82
- 5.3.19. No:0318, Tarih: 02 Ocak 1980, Arşiv No: P177/239
- 5.3.20. No:0319, Tarih: 04 Ocak 1980, Arşiv No: P27
- 5.3.21. No:0320, Tarih: 23 Ocak 1980, Arşiv No: P180/64
- 5.3.22. No:0321, Tarih: 25 Ocak 1980, Arşiv No: P181/2
- 5.3.23. No:0322, Tarih: 28 Ocak 1980, Arşiv No: P181/34
- 5.3.24. No:0323, Tarih: 29 Ocak 1980, Arşiv No: CT195/59
- 5.3.25. No:0324, Tarih:01 Şubat 1980, Arşiv No: P182/2
- 5.3.26. No:0325, Tarih: 19 Şubat 1980, Arşiv No: CT189/9
- 5.3.27. No:0326, Tarih: 10 Mart 1980, Arşiv No: P187/33
- 5.3.28. No:0329, Tarih: 08 Mayıs 1980, Arşiv No: P195/XVIII
- 5.3.29. No:0330, Tarih: 23 Haziran 1980
- 5.3.30. No:0332, Tarih: 09 Ekim 1980, Arşiv No: CT227/73
- 5.3.31. No:0333, Tarih: 22 Ekim 1980, Arşiv No: C233/67
- 5.3.32. No:0334, Tarih: 24 Ekim 1980, Arşiv No: CT237/14
- 5.3.33. No:0335, Tarih: 16 Aralık 1980, Arşiv No: P241/8
- 5.3.34. No:0337, Tarih: 31 Aralık 1980, Arşiv No: CT244/19
- 5.3.35. No:0338, Tarih: 06 Şubat 1981, Arşiv No: CT249/50
- 5.3.36. No:0339, Tarih: 21 Nisan 1981, Arşiv No: P7/47
- 5.3.37. No:0340, Tarih: 10 Mart 1983
- 5.3.38. No:0341, Tarih: 24 Ocak 1989, Arşiv No: P146/VI
- 5.3.39. No:0342, Tarih: 31 Temmuz 1989, Arşiv No: 312/1/0297

5.4. Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF

- 5.4.1. 18 Mart tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan konusunda aldığı kararlar, (Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF), f. 3 op. 82, d. 137, ll. 121-123,

- 5.4.2. 5 Kasım 1979 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un yazdığı rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111578>; Rusya federasyonu
 Başkanlık Arşivi, APRF, f. 3, op. 82, d. 149, ll. 120-122
- 5.4.3. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum
 konusunda aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111584>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi Fon No.3 Opis No. 120 File No. 44 Page No.
 31, 42-44), Ayrıca Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82,
 d. 174, l. 117
- 5.4.5. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunda yapılan toplantıdan alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111583>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 120, d. 44, ll.31, 42-44,
- 5.4.6. 7 Şubat 1980 tarihinde SBKP MK'nin, Andropov'un liderlerle yaptığı görüşmeler
 konusunda yapılan toplantıda alınan 182 protokol numaralı karardan
 alıntıdır, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111588>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 175, ll. 1-2
- 5.4.7. 7 Şubat 1980 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından alıntıdır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111587>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 120, d. 44, ll. 73, 77-80
- 5.4.8. 10 Nisan 1980 tarihinde SBKP MK Politbüronun gelen rapor üzerine
 toplantısının kararı,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111590>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 176, ll. 9-17
- 5.4.9. 18 Haziran 1980 SBKP MK Politbürosu kararları,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111592>; Rusya
 Federasyonu Geçici Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 176, ll. 101-102
- 5.4.10. 2 Ekim 1980 tarihinde SSCB Savunma Bakanı Ustinov'un, SBKP MK'ye
 Afganistan'a dış müdahale konusunda sunduğu rapor,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111596>; Rusya
 Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 177, ll. 84-86

5.5. SSCB Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Arşivi, (From the Archives of the General Staff of the USSR Armed Forces)

- 5.5.1. Ağustos 1979 tarihinde Amin ile Gorelov arasındaki görüşmenin dökümü, SSCB Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Arşivi, Znamya, no. 4, 1991, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110028>
- 5.5.2. 25 Ağustos 1979, SSCB Savunma Bakan Yardımcısı Orgeneral İvan Pavlovskii'nin Afgan gezi raporu, SSCB Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Arşivi, Znamya, no. 4, 1991, from the Archives of the General Staff of the USSR Armed Forces, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111559>

5.6. Rusya federasyonu Başkanlık Arşivi, (APRF)

- 5.6.1. 15 Eylül 1979 tarihinde, Politbüronun aldığı karar, Rusya federasyonu Başkanlık Arşivi, APRF, f. 3, op. 82, d. 173, ll. 72, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111565>

6. Svetlana Savranskaya Arşivi Rus Belgeleri(ABD Ulusal Güvenlik Arşivi Bünyasında Savrankaya Tarafından Oluşturulmuş Bölümdür)

- 6.1. Svetlana Savranskaya, Belge 2, (Kaynak Moskova Rusça televizyonunun Rusça yayınlanan “özel dosya” programı)
- 6.2. 20 Mart 1979 Tarihinde Brejnev ve Taraki arasında yapılan toplantının kayıdır. Belge 3, Kaynak: Geçici doküman depolama merkezi TsKhSD. Moskova; Fond 89, Perechen14, Dokument 26, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r3.pdf>
- 6.3. 28 Haziran 1979 tarihinde, Kabil'deki büyükelçiye göndermek üzere hazırlanan talimat taslağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113036>; Svetlana Savranskaya, Age.s. 4, Belge 4, Kaynak, AA Liakovskii, The Tragedy and Valor of Afgan (Moskova 1995) S. 76 Liakovskii bu tavsiyelerin SBKP Merkez Komitesi Politbüro toplantısında, 28 Haziran 1979 tarihinde yapıldığını belirtiyor. Çözümleme nu. P.156/XI, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r4.pdf>
- 6.4. 4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin'de yapılan Brejnev-Honecker zirvesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111573>; Svetlana Savranskaya, Age. s. 4, Belge 5, (Kaynak: Stiftung “Archiv der Parteien und Massorganisationen der ehemaligen DDR im Bundesarchiv” Berlin, DY30

JIV 2/201/1342; doküman Christian F Ostermann tarafından alınmış ve tercüme edilmiştir. Ulusal güvenlik Arşivi),

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r5.pdf>; Doğu Almanya Arşivi, SAPMO (Berlin), DY30 JIV 2/201/1342

6.5. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 7, (Kaynak: APRF, A F Dobrynin tarafından alınan notlar), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r7.pdf>

6.6. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 8, The National Security Archive (Ulusal Güvenlik Arşivi)'den Svetlana Savranskaya tarafından tercüme edilmiştir.) (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin Tragedy and Valor of Afghan isimli, 1995 yılında Moskova'da yayınladığı kitabından alıntıdır.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

6.7. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 8, The National Security Archive (Ulusal Güvenlik Arşivi)'den Svetlana Savranskaya tarafından tercüme edilmiştir.) (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin Tragedy and Valor of Afghan isimli, 1995 yılında Moskova'da yayınladığı kitabından alıntıdır.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

6.8. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 8, The National Security Archive (Ulusal Güvenlik Arşivi)'den Svetlana Savranskaya tarafından tercüme edilmiştir.) (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin Tragedy and Valor of Afghan isimli, 1995 yılında Moskova'da yayınladığı kitabından alıntıdır.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>; <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>; Sovyet Arşivi No. P 176/125

6.9. Orijinal işgal Belgesi, Svetlana Savranskaya, Age. s. Belge 9, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok.31.) , <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r9.pdf>;

6.10. Svetlana Savranskaya, Age.s.4,Belge 10, (Kaynak: Georgy M. Kornienko'nun, *The Cold War: Testimony of a Participant*, Moscow, Mezhdunarodnye otnosheniya, 1994, isimli eserinden alıntıdır. Sayfalar,193-195), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>

6.11. Svetlana Savranskaya, Age.s.4,Belge 10, (Kaynak: Georgy M. Kornienko'nun, *The Cold War: Testimony of a Participant*, Moscow, Mezhdunarodnye

- otnosheniya, 1994, isimli eserinden alıntıdır. Sayfalar,193-195),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 6.12. 29 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüroda Afganistan konusunda ABD Başkanı Carter'a bir mektup yazılmıştır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080>; Svetlana Savranskaya, Age. s.5, Belge 11, Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.42, dok. 10;
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r11.pdf>
- 6.13. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum konusunda aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111584>; Svetlana Savranskaya, Age. s. 5, Belge 12, (Kaynak: Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi Fon No.3 Opis No. 120 File No. 44 Page No. 31, 42-44), Ayrıca Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 174, l. 117;
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r12.pdf>
- 6.14. 28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'nin; Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111585>; Svetlana Savranskaya, Age. s.5, Belge 13, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD,f.89, per. 34, dok. 3.),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r13.pdf>;
- 6.15. Svetlana Savranskaya, Age.s. 5, Belge 14, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin, *The Tragedy and Valor of Afghan*, Moscow, GPI "Iskon," 1995 isimli eserinden alıntıdır, s. 176-177);George Washington Üniversitesi Ulusal Savunma Arşivi <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r14.doc>
- 6.16. Svetlana Savranskaya, Age. s. 5, Belge 15, (Kaynak: Moskova geçici doküman koruma merkezi TsKhSD Fond 5, Opis 84, delo 855),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r15.doc>
- 6.17. Svetlana Savranskaya, Age. s. 5, Belge 16, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky, *Tragedy and Valor of Afghan*, Iskon, Moscow 1995, p. 263, isimli eserinden alınmıştır), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r16.doc>

- 6.18. Svetlana Savranskaya, Age. s.5, Belge 17, (Kaynak: Anatoly Chernyaev'in 17 Ekim 1985 tarihinde yapılan Politbüro toplantısından notları.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r17.pdf>
- 6.19. Svetlana Savranskaya, Age. s.6, Belge 18, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f.89, per. 42, dok. 16), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r18.pdf>
- 6.20. Svetlana Savranskaya, Age. s.6, Belge 19, (Kaynak: Anatoly S. Chernyaev'in günlüklerinden Politbüronun 23-26 Şubat 1987 toplantılarından notlar.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r19.pdf>
- 6.21. Svetlana Savranskaya, Age. s.6, Belge 20, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin, *The Tragedy and Valor of Afghan*, Iskon, Moscow 1995 isimli eserinden alıntıdır. Sayfalar, 344-348), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 6.22. Svetlana Savranskaya, Age. s. 7, Belge 21, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin, *Tragedy and Valor of Afghan*, Iskon, Moscow 1995, (Ek 8), isimli kitabından alıntıdır), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 6.23. Svetlana Savranskaya, Age. s. 7, Belge 21, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin, *Tragedy and Valor of Afghan*, Iskon, Moscow 1995, (Ek 8), isimli kitabından alıntıdır), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 6.24. Svetlana Savranskaya, Age. s. 7, Belge 22, (Kaynak: TsKhSD, f.89, per. 10, dok. 4,), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r22.pdf>

7. George Washington Üniversitesi Ulusal Güvenlik Arşivi Rus Belgeleri (NSA George Washington University National Security Archive)

- 7.1. 17 Mart 1979 tarihinde yapılan Politbüro toplantısının dökümüdür. <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r1.pdf>
- 7.2.NSA 18 Mart 1979 tarihinde Sovyet Başbakanı Aleksı Kosygin ile Afgan Lideri Taraki arasındaki telefon görüşmesinin dökümüdür. <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r2.pdf>
- 7.3. George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi (National Security Archive),

http://nsarchive.gwu.edu/carterbrezhnev/docs_intervention_in_afghanistan_and_the_fall_of_detente/doc18.pdf

- 7.4. 28 Haziran 1979 tarihinde, Kabil'deki büyükelçiye göndermek üzere hazırlanan talimat taslağı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113036>; Svetlana Savranskaya, Age.s. 4, Belge 4, Kaynak, AA Liakovskii, The Tragedy and Valor of Afgan (Moskova 1995) S. 76 Liakovskii bu tavsiyelerin SBKP Merkez Komitesi Politbüro toplantısında, 28 Haziran 1979 tarihinde yapıldığını belirtiyor. Çözümleme nu. P.156/XI, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r4.pdf>
- 7.5. 4 Ekim 1979 tarihinde Doğu Berlin'de yapılan Brejnev-Honecker zirvesi, (Kaynak: Stiftung “Archiv der Parteien und Massorganisationen der ehemaligen DDR im Bundesarchiv” Berlin, DY30 JIV 2/201/1342; doküman Christian F Ostermann tarafından alınmış ve tercüme edilmiştir. Ulusal güvenlik Arşivi), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r5.pdf>;
- 7.6. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 7, (Kaynak: APRF, A F Dobrynin tarafından alınan notlar), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r7.pdf>
- 7.7. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 8, The National Security Archive (Ulusal Güvenlik Arşivi)'den Svetlana Savranskaya tarafından tercüme edilmiştir.) (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin Tragedy and Valor of Afghan isimli, 1995 yılında Moskova'da yayınladığı kitabından alıntıdır.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 7.8. Svetlana Savranskaya, Age. s.4, Belge 8, The National Security Archive (Ulusal Güvenlik Arşivi)'den Svetlana Savranskaya tarafından tercüme edilmiştir.) (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin Tragedy and Valor of Afghan isimli, 1995 yılında Moskova'da yayınladığı kitabından alıntıdır.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- 7.9. Orijinal işgal Belgesi, Svetlana Savranskaya, Age. s. Belge 9, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok.31.), <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r9.pdf>;
<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html> Sovyet Arşivi No. P 176/125
- http://nsarchive.gwu.edu/carterbrezhnev/docs_intervention_in_afghanistan_and_the_fall_of_detente/doc60.pdf

- 7.10. 29 Aralık 1979 tarihinde yapılan Politbüroda Afganistan konusunda ABD Başkanı Carter'a bir mektup yazılmıştır,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080>; Svetlana Savranskaya, Age. s.5, Belge 11, Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f. 89, per.42, dok. 10;
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r11.pdf>
- 7.11. 17 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK Politbürosunun Afganistan'daki durum konusunda aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111584>; Svetlana Savranskaya, Age. s. 5, Belge 12, (Kaynak: Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi Fon No.3 Opis No. 120 File No. 44 Page No. 31, 42-44), Ayrıca Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi APRF, f. 3, op. 82, d. 174, l. 117;
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r12.pdf>
- 7.12. 28 Ocak 1980 tarihinde SBKP MK'nin; Gromyko, Andropov, Ustinov ve Ponomarev'in raporu üzerine aldığı karar,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111585>; Svetlana Savranskaya, Age. s.5, Belge 13, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD,f.89, per. 34, dok. 3.),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r13.pdf>
- 7.13. Svetlana Savranskaya, Age.s. 5, Belge 14, (Kaynak: Alexander Lyakhovsky'nin, *The Tragedy and Valor of Afghan*, Moscow, GPI "Iskon," 1995 isimli eserinden alıntıdır, s. 176-177);George Washington Üniversitesi Ulusal Savunma Arşivi <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r14.doc>
- 7.14. Svetlana Savranskaya, Age. s. 5, Belge 15, (Kaynak: Moskova geçici doküman koruma merkezi TsKhSD Fond 5, Opis 84, delo 855),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r15.doc>
- 7.15. Svetlana Savranskaya, Age. s.6, Belge 18, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi TsKhSD, f.89, per. 42, dok. 16),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r18.pdf>
- Svetlana Savranskaya, Age. s. 7, Belge 22, (Kaynak: TsKhSD, f.89, per. 10, dok. 4.),
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r22.pdf>

8. ABD Dış İlişkiler Arşivi (FRUS)

- 8.1. 12 Nisan 1980 tarihinde, ABD Başkan Yardımcısı Mondale'nin ABD olimpiyat komitesine yaptığı olimpiyatları boykot çağrısı konuşması, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123796>; ABD Dış İlişkiler Arşivi FRUS 1977-1980, Vol. 1, Document 143

9. Moğolistan Dışişleri Bakanlığı (Arşivi Mongolian Foreign Ministry Archive, Ulaanbaatar)

- 9.1. 8 Haziran 1982 tarihli Sovyet dış politika belgesi, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113334>; Moğolistan Dışişleri Bakanlığı Arşivi Mongolian Foreign Ministry Archive, Ulaanbaatar, fond 2, dans 1, kh/n 467

10. Çekoslovak Merkezi Devlet Arşivi, (Central State Archives, SÚA, Prague)

- 10.1. 8 Ocak 1986 tarihinde Moskova'da Mihail Gorbaçov ve Çin Lideri Li Peng'in Yaptığı görüşmelerin Çekoslovak diline tercüme edilmiş metni, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114812>; Çekoslovak Merkezi Devlet Arşivi, Central State Archives (SÚA), Prague
- 10.2. 6 Mayıs 1987 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'daki durum ile ilgili yayınladıkları muhtıra, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113126>; Çekoslovakya Prag Merkezi Devlet Arşivi, Dosya 02/1, CC CPCz Politburo 1980-89, 35nci Toplantı, 6 Mayıs 1987, Slovakça
- 10.3. 6 Mayıs 1987 tarihinde Çekoslovak Dışişleri Bakanı Chnoupek ADHP Genel sekreteri Necip'in yaptıkları görüşmenin kaydı, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113125>; Çekoslovakya Devlet Merkez Arşivi, State Central Archive Prague, File 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 35th Meeting, 6 May 1987
- 10.4. 3 Şubat 1989 tarihinde SSCB Kabil Büyükelçisi Y. M. Vorontsov'un Afganistan'daki durum ve Afgan probleminin çözümü konusunda seçenekleri içeren raporu, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113128>; Çekoslovakya Merkez Devlet Arşivi, State Central Archive Prague, File 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 103rd Meeting, 3 February 1989

- 10.5. 17 Şubat 1989 tarihinde SBKP MK'nin Afganistan'daki mevcut durum ile ilgili raporu,<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111774>;
 Çekoslovakya Merkez Devlet Arşivi, State Central Archive Prague, File
 02/1, CC CPCz Politburo 1980-1989, 106th Meeting, 22 February 1989

11. Gazeteler

- Akşam gazetesi, 13 Aralık 1979
 Akşam gazetesi, 29 Aralık 1979
 Aydınlık gazetesi 29 Nisan 1978
 Aydınlık gazetesi 06 Mayıs 1978
 Aydınlık gazetesi 01 Eylül 1979
 Aydınlık gazetesi 02 Eylül 1979
 Aydınlık gazetesi 04 Kasım 1979
 Aydınlık gazetesi 05 Kasım 1979
 Bursa Hâkimiyet gazetesi, 4 Eylül 1957
 Cumhuriyet gazetesi, 23 Kasım 1959
 Cumhuriyet gazetesi, 29 Aralık 1979
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 21 Mayıs 1950
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 25 Ocak 1952
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 16 Mart 1952
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 1 Temmuz 1953
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 7 Aralık 1953
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 3 Temmuz 1954
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 7 Aralık 1954
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 4 Ocak 1955
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12 Temmuz 1955
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 15 Temmuz 1955
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 18 Nisan 1957
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19 Nisan 1957
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30 Temmuz 1957
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28 Ağustos 1957
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 4 Eylül 1957
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13 Eylül 1958
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19 Eylül 1958

Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 9 Eylül 1959
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 1 Aralık 1959
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 10 Şubat 1960
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 2 Temmuz 1964
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 2 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 4 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 6 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 10 Şubat 1960
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 2 Temmuz 1964
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 2 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 4 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 6 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30 Ekim 1966
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi 24 Temmuz 1973
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13.08. 1979
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 05.01.1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.01.1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 11.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 31.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.01.1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.01.1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 10.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 23.01. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.02. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 25.02. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.03.1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 16.03. 1980
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 18.03. 1980

Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12.04. 1980
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 23.05. 1980
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 10.06. 1980
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.09.1980
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 26.10. 1980
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.02.1981
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13.04. 1981
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 23.11. 1981
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.02. 1982
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.03. 1982
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.06.1982
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 05.08.1982
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30.11. 1982
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 03.03.1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 20.04. 1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30.06. 1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 01.07.1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.09.1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 03.10.1983
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 14.05. 1984
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.01.1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 11.02. 1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 21.04. 1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 08.07.1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.09.1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.12. 1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 25.12. 1985
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28.04. 1986
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.05.1986
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28.12. 1986
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 17.01. 1987
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 18.05. 1987
Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 15.06. 1987

Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 14.07. 1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 16.07. 1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 10.08. 1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 08.09.1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.10. 1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 01.12.1987
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.01.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13.02. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 23.02. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 27 .02. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.03.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 29.03. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.04.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.04. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 21.05. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 06.06.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 26.06. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 29.06. 1983
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 15.05. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 30.05. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 07.06.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 22.06. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12.04. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 12.11. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 23.11. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 08.12.1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 11.12. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 14.12. 1988
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 11.01. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 16.01. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 16.02. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 15.02. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.01. 1989

Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 25.01. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 13.03. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 18.02. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19.02. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 24.02. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28.03. 1989
 Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 09.07. 1989
 Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 191, 22 Mayıs 1921 (14 Ramazan 1339);
 Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 192, 23 Mayıs 1921 (15 Ramazan 1339);
 Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 193, 24 Mayıs 1921 (16 Ramazan 1339);
 Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 194, 25 Mayıs 1921 (17 Ramazan 1339);
 Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 195, 26 Mayıs 1921 (18 Ramazan 1339)
 Hürriyet gazetesi, 29 Aralık 1979
 Hürriyet gazetesi, 30 Aralık 1979
 New York Times gazetesi, 5 Mayıs 1978
 New York Times gazetesi, 20 Mayıs 1978
 Son Havadis gazetesi, 29 Aralık 1979
 Son Havadis gazetesi, 31 Aralık 1979
 The Washington Times 12 Ekim 2008
 Türkiye gazetesi, 28 Aralık 1979
 Türkiye gazetesi, 31 Aralık 1979
 Tercüman gazetesi 29 Aralık 1979
 Washington Post gazetesi, 18 Temmuz 1973
 Washington Post gazetesi, 13 Mayıs 1979
 Washington Post gazetesi, 17 Eylül 1979
 Washington Post gazetesi, 18 Eylül 1979
 Washington Post gazetesi, 9 Ekim 1979
 Washington Post gazetesi, 28 Aralık 1979
 Washington Post gazetesi, 9 Ocak 1980
 Washington Post gazetesi, 14 Ocak 1980
 Washington Post gazetesi 14 Şubat 1980
 Washington Post gazetesi, 24 Şubat 1980
 Washington Post gazetesi, 8 Temmuz 1980

Washington Post gazetesi, 13 Ocak 1986

Washington Post gazetesi 15 Nisan 1988

Washington Post gazetesi, 15 Kasım 1992

Washington Post gazetesi, 25 Aralık 2001

Yeni Asya gazetesi, 4 Aralık 1979

Yeni Asya gazetesi, 29 Aralık 1979

Yeni Şafak gazetesi, 2 Aralık 1981

12.Tetkik Eserler

ADAMEC Ludwig W, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, İngiltere, 2012.

Afganistan Bilgi Broşürü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı TSK Lojistik ve İnsani Yardım Tugay Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Afganistan in Our Lives (Yaşantımızdaki Afganistan) Moskova, 1989.

AKKURT Mehmet, *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul, 2005.

AKSU Kenan, *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa*, İstanbul, 2007.

ALBAYRAK, Recep, *Afganistan Türkleri*, Ankara, 2004.

ALBAYRAK, Recep *Türklerin İranı*, birinci cilt, Ankara, 2002.

ALTAYLI, Enver *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, İstanbul, 2013.

ANNALS Teh, POULLDA Leon B, *Reform and Rebellion in Afghanistan 1919-1929:King Amanullah's Failure To Modernize a Tribal Society* , New York, 1973.

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)*, Ankara, 1994.

ARNEY George, *Afganistan the Definitive Account of a Country at Crossroads*, Londra, 1990.

ARSLAN Emir Şekip, *Enver-Talat-Cemal Paşa Sürgünde üç Ölüm*, İstanbul,2010.

ATSIZ Yağmur, *Amerika'nın Afganistanları*, Ankara, Mart, 2002.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1998.

AYDEMİR Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa:1914-1922* (Cilt I, II, III), İstanbul, 2007.

BABÜRNAME (*Babür'ün Hatıratı*), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

- BARTHOLD, V. V. ,*Orta-Asya Türk Tarihi Dersleri*, Yayına Hazırlayanlar, KOPRAMAN Kazım Yaşar; AKA İsmail, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- BAYUR, Y Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Cilt I, Ankara, 1946.
- BENNIGSEN, Alexandre; LEMERCIER Chantal, *The Afghan War And The Soviet Central Asia*, ODTÜ, Ankara, 1986.
- BLUM William, , *Rogue State: A Guide to World's Only Super Power*, Londra, 2005.
- BREJNEV L I, *Afganistan Üzerine, Pravda Muhabirine Brejnev'in Verdiği Cevaplar*, Türkçeye Çeviren Hüseyin Akyol, İstanbul Mart, 1980.
- DAĞCI Ferhat, *Savaşan Afganistan*, İstanbul, 1985.
- DEMİREL, Emin, *Taliban El-Kaide-Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan*, İstanbul, 2002.
- DEVLET Nadir, *Afganistan Örneği*, Yeni Forum Yayınları, Ankara, 1988.
- DOĞAN, Süleyman, *Cihadda İttifak, Koltukta İhtilaf Afganistan'da Kim Kazandı*, İstanbul, 1995.
- EDWARDS David B, *Before Taliban Genealogies of the Afghan Jihad*, Kaliforniya Üniversitesi, 2002.
- ENRIQUEZ, C. M. *The Pathan Borderland*, 2nci Baskı, Calcuta, 1921.
- ERBUĞ Merih Baran, *Kaybolan Yıllar*, Ankara, 2007.
- FAZLI Mehmet, *Afganistan'da bir Jöntürk*, Çeviren Kenan Karabulut, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul, 2007.
- FULLER, Graham E., *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, Nisan, 2008.
- GENKUR ATASE BAŞKANLIĞI, *Geçmişten günümüze Türk Afgan ilişkileri*, Ankara, 2009.
- GİRARDET Edward, *Rusya 'nın Afganistan 'daki Savaşı*, (Çev: Yuluğ tekin Kurat), ODTÜ, Ankara, 1984.
- GORSHENINA Svetlana, RAPIN, Claude, *Kabil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- GUJRAL I K, *Oral History India's Response to the Soviet Military Intervention in Afghanistan*, Indian Foreign Affairs Journal Vol. 1, No. 1, Ocak-Şubat 2006.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Orta Asya'dan Kırım'a (Moğolistan, Kırım, Gagavuzistan, Pakistan Gezi Notları)*, Kayseri, 1994.

- İLHAN, Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, (Yöneten Atilla İlhan), İstanbul, 2005.
- JALALI Ali Ahmad, LESTER W Grau, *The Other Side of the Mountain: Mujahideen Tactics in the Soviet Afghan War*, Ulusal Savunma Üniversitesi basımı Virginia, 1996.
- KAKAR M. Hassan, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*, Berkeley: University of California Press, 1995.
- KALFA, Serdar, *11 Eylül Öncesi Afganistan*, YYLT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2002.
- KELEŞYILMAZ Vahdet, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- KİTAPÇI, Zekeriya, *Türkistan'da İslamiyet ve Türkler*, Ocak 1988, Konya.
- KORGENERAL RAUF BEG, *Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?*, İstanbul, 2001.
- KONUK Yahya, *Bosna'dan Afganistan'a Cihadın Mahrem Hikayesi*, İstanbul, Mart, 2007.
- KÖÇER, Mehmet, *Türk Afgan İlişkileri (Amanullah Dönemi 1919-1929)* YDT, Elazığ 2004.
- KRAKOWSKI Elie D, *Afganistan: Unutulan Savaş*, Çeviren: Hüseyin Dermiş, ODTÜ., Ankara, 1987.
- LYON, Peter, D. S., *A Solution for Ethnic Conflict: Democratic Governance in Afghanistan*, YDT, Ağustos 2006, Manitoba Üniversitesi, Kanada.
- MANAZ Abdullah, *Siyasal İslamcılık, Cilt 1 Dünyada Siyasal İslamcılık*, İstanbul, 2008.
- MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK., Ankara, 2007.
- MITROKHIN Vasiliy, *The KGB in Afghanistan*, Woodrow Wilson Uluslararası Araştırma Merkezi, Washington DC, Şubat, 2002.
- MİYASOĞLU, Mustafa, *Züğüdar*, İstanbul, 2012.
- MUJAHID Sharif Al, *Founder of Pakistan Quaid-i-Azam Muhammed Ali Jinnah (1876-1948)*, Karaçi, Pakistan
- MUTANOĞLU Metin, *Moğol İstilasından Amerikan İşgaline Afganistan*, İstanbul, 2006.
- OĞUZ Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, 2001.

- ÖZKAN, Metin, *Türk Devletleri*, İstanbul, 2010.
- ÖZKAN, Tuncay, *MİT'in Gizli Tarihi, Milli İstihbarat Teşkilatı*, Ankara, 2010.
- ÖZMEN Süleyman, *Serdar Muhammed Tarzi Han ve Anıları*, İstanbul, 2003.
- PENNELL T. L., *Among the Wild Tribes of the Afghan Frontier*, beşinci baskı, Londra, 1914
- POWERS Thomas, *İstihbarat Savaşları Hitler'den El Kaide'ye Amerikan Gizli Tarihi*, Çeviren: Sultan Şahin, İstanbul: Güncel yayıncılık, 2005.
- PRIMAKOV Yevgeni, *Rusların Gözüyle Orta Doğu*, Çeviren: Olga Tezcan, İstanbul, 2009.
- RACIOPPI Linda, *Soviet Policy Towards South Asia Since 1970*, Cambridge University Press, New York, 1994.
- RUTTIG Thomas, *Afganistan's Political Parties and where they come from*, Konrad Adenaur Foundation Kabul/Berlin, 2006,
http://www.kas.de/wf/doc/kas_9674-544-2-30.pdf
- ROY Olivier, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, İstanbul, Şubat, 1990.
- ROY, Olivier, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul, 2000.
- SAIKAL Amin, *Modern Afghanistan a History of Struggle and Survival*, Londra, 2004
- SAPMAZ, İrfan, *Dünya Benden Öğrendi*, İstanbul, 2002
- SARAY Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981
- SARAY, Mehmet, *Afganistan, ve Türkler*, Avrasya stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) yayınları Ankara, 2002.
- SARAY Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul, 1997.
- SARAY Mehmet, *Türk İran ilişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul, 2002.
- SAVRANSKAYA Svetlana, *Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs*, George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi, (National Security Archive), 9 Ekim 2001,
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- SELİM Yavuz, *Afganistan ve Dostum*, Ankara, 2004.
- SELİM, Yavuz, *Ah Afganistan*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara Aralık, 2003.
- SERTOĞLU, Murad, *İstiklal Harbinde Ankara'da asılan İngiliz Casusu...Mustafa Sagir*, Çınar Matbaası, İstanbul, 1963.

- SAHAHRANI, M. Nazif, *Modern Dönemde Afganistan ve Türkistan'da Yerel İslam Bilgisi ve Toplumsal Söylem*, Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri, Makaleler, Türkçesi Ömer Avcı, İstanbul, 2005.
- SUZUKI, Hitoshi; The Nature of the State in Afghanistan an its relations With Neighboring Countries, Ağustos 2006, Japonya.
- SULLIVAN, Kevin Warlord given key post / Dostum had threatened to boycott Afghan government, Washington Post, 25 Aralık 2001.
- SÜRMELİ İlhan, DURAN Ragıp, *Afgan Direnişçileriyle, Afganistan Gezi Notları*, İstanbul, Haziran, 1980.
- SWETNAM Michel S, ALEXANDER Yonah, *Bir Terörist Ağının Profili Usame Bin Laden*, İstanbul, Kasım, 2001.
- ŞALİZİ Abdülbaki, *Vatanım Afganistan*, İstanbul, 1989.
- ŞİMŞİR Bilal N, *Atatürk ve Afganistan*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2002.
- ŞİMŞİR Bilal N, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- URBAN Mark, *War in Afghanistan*, Londra, 1990.
- UYSAH Hasan, *Adı Afganistan*, İstanbul, 1988.
- UZEL Nezi, *Adriyatik'ten Çin'e Türk Dünyası*, İstanbul, Mart, 1993.
- ÜLKÜ İrfan, *KGB Arşivlerinde Enver Paşa, Türklüğün Son Cephesi*, İstanbul, 2007.
- VAMBERY, Arminius, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, (Bir Sahte Dervişin Asya-yı Vusta'da Seyahati)*, İstanbul, 1993.
- WESTAD, Odd Arne, Prelude to Invasion: The Soviet Union and The Afghan Communists, 1978-1979, The International History Review, XVI, 1 Şubat 1994, <http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/Tadman-AnAmericanProvocationVol5.pdf>
- WESTAD Odd Arne, *The Global Cold War Third World Interventions and the Making of Our Times*, s.2, http://www.hcs.harvard.edu/tempus/Book_Reviews_files/REVIEW_x_1_quinn_globalcw.pdf
- YAHYA Konuk, *Bosna'dan Afganistan'a Cihadın Mahrem Hikayesi*, İstanbul, Mart, 2007.
- YAZICI, Orhan, *Modern Afganistan'ın Kuruluşu 1834-1922*, Malatya, 2011.
- YEGİN, Abdullah, *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*, Rapor SETA, İstanbul, 2005

ZEPEZAUER Mark, *CIA'nın Büyük Operasyonları* ,(Çeviren: Hasan Bögün) İstanbul, 1996.

13. Makaleler,

AFGANİSTAN İSLAM CEMİYETİ, "Afganistan Kurtuluş Savaşı", *Düşünce Aylık Kültür Dergisi*, İstanbul, 1979.

AREZ Ghulam Jailane, "Geological Features of Kabul City", *Afghanistan Quarterly, Social Sciences, Afghanistan Academy of Sciences, Scientific and Research Center*, Dergi, Sayı 34, Kış 1982.

ARI Ahmet Gökhan, "Afganistan'da Etnik Yapı Üzerine bir Değerlendirme", 15 Mayıs 2013, *Akademik Perspektif*
<http://akademikperspektif.com/2013/05/15/afganistan-etnik-yapi-uzerine-bir-degerlendirme/>

ARNOLD Anthony, "Afghanistan's Two Party Communism Parcham and Khalq Histories of Ruling Communist Parties", *Hoover Institution Stanford Univesity*, 14 Haziran 1983.

ATAY Mehmet, "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Politik satranç", *Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Kış 2002, sayı 1.

ATTAR Aygün, "Sovyet İşgali ve Sonrasında Afganistan'daki Türk Grupları", Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri (20 - 22 Nisan 2005 - İstanbul), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2006

AYBEK, Hasan, Zafer, "Türkiye'nin ilk Afgan Elçisi, Ordumuza Girmek İçin Ceketini Satan Müslüman Hintli", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Şubat, 1982.

BAL, İhsan; "Afganistan'ın Geleceği Var mı?", *USAK Analist*, Temmuz, 2012.

"BARRAGE AND COUNTERBARRAGE", *Time dergisi*, 6 Ekim 1986,
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,962443,00.html>,

BAYUR, Y Hikmet, "Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Osmanlı Devleti'ni İran'a kıskırtmak için yapılan İki Deneme", *Belleten*, c.7, sayı:46, Ankara, Nisan, 1948.

BEHZAN Frud, "Former Afghan Warlord Apologizes For Past Mistakes", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 8 Ekim 2013, <http://monkinto-proxyie.appspot.com/www.rferl.org/content/afghanistan-dostum-warcrimes-apology/25130594.html>

- BEYAZIT Erdem, DEMİRÖZ Şenol, "Hizb-i İslami Lideri Gülbeddin Hikmetyar'la Yapılan Mülakat", *Mavera Dergisi Afganistan Özel Sayısı*, İstanbul, Ocak 1982.
- BHUTTA Zulfiqar Ahmed; DEWRAJ Husein Lalji; "Children of war: the real casualties of the Afghan conflict", *Aga Khan University, Karachi, Pakistan*, Şubat, 2002, s.2, <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1122273>
- BIYIKLI Mustafa, "Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 22, Aralık, 2008.
- "BIG FISH AMONG THE AFGHAN WARLORDS", *The Washington Times*, 12 Ekim 2008.
- BLUM, William, "Afghanistan 1979-1992: America's Jihad" <http://www.kersplebedeb.com/mystuff/s11/afghanistan1979-1992.html>, (Bu metin William, Blum'ın kitabı *Killing Hope: U.S. Military And CIA Intervention Since World War II* Montreal. London, New York; 1998'dan yazarın izni ile alınmıştır).
- BOZATAY, Şeniz Anbarlı; Meriç İsmail; "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, sayı 13, İstanbul, 2013.
- BOZKURT Fuat, "Afganistan Türkleri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 46, C. 8, Ekim 1997
- BROXUP Marie, "Sovyetler Afganistan'da Birlişgalin Anatomisi", *ODTÜ, Asya-Afrika Araştırmaları Grubu*, Yayın Nu. 5, Ankara, 1984
- BURGET Fazıl Ahmet, , "Hayalden Gerçeğe Trans Afgan Boru Hattı Projesi", *Avrasya Dosyası*, Ankara, 2003.
- BURGET, Fazıl Ahmet, "Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri", *TÜRKSAM*, Ankara, 8 Eylül, 2006.
- CAN Turan; "Türkiye-Afganistan İlişkileri "Tarihten Gelen Dostluk", *Tusam*, Makale, Kabil, 2011.
- CAN Turan, "Afganistan Yaşam İle Savaş Arasındaki Ülke-2", *EKOAVRASYA (Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği)*, 2012 Bahar
- CÖHCE Salim; "Atatürk Döneminde Türk Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2002.

- ÇAPRAZ Kemal, "Azat Beg ve Afganistan Türklüğü", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul, 2001.
- ÇAVDAR Ayşe, "Türk Paşası Afganistan'da", *Atlas*, sayı: 115, İstanbul, Ekim 2002
- ÇINAR Burak, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul, Aralık, 2008.
- ÇINARLI Özgür, "Afganistan, Enerji, Terör, Uyuşturucu ve Toplumsal, Yıkım", <http://www.hrc.hacettepe.edu.tr/af.htm>.
- ÇINARLI Özgür, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak 2012, Cilt: 4, Sayı: 1
- ÇOPUR İzzettin, "Tarihte Türk Afgan İlişkileri", http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82:tarhte-tuerk-afgan-likler&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49
- DICK C J, "Mujahideen Tactics in the Soviet- Afghan War", *Conflict Studies Research Centre*, January 2002, http://edocs.nps.edu/AR/org/CSRC/csrc_jan_02.pdf,
- DOĞANAY Rahmi, "Milli Mücadelede Türk İngiliz Esir Değişim'i", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10, sayı 1, Elazığ, 2000.
- DRAPER Robert, "Afyon Savaşları", *National Geographic Dergisi*, İstanbul, Şubat 2011.
- DUPREE Louis, "Letter; On Afghanistan; A Communist Label Is Unjustified" , *New York Times gazetesi*, 20 Mayıs 1978.
- DURANI Mohib Ullah, Ashraf Khan, "Pakistan - Afghan Relations: Historic Mirror", *Qurtuba Üniversitesi The Dialogue dergisi*, Volume IV Number 1, Peşaver, Pakistan, http://www.qurtuba.edu.pk/thedialogue/The%20Dialogue/4_1/02_ashraf.pdf
- EKŞİ Rasim, "Türkiye'de Türk'e Karşı Kampanya", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul, 2001.
- ERAT Muhammet, "İngiliz-Rus Kışkıncında Afganistan", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı 35, İstanbul, Şubat 1997.
- ERMAN, Kubilayhan, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 53, 2013, Ankara.

- EVSİKOV Egor, "Soviet Intelligence in Afghanistan: The Only Efficient Tool of the Politburo", *Baltic Security & Defence Review*, Tartu, Estonya, sayı 11, 2009
- FEVZİ, Firuz, "Afganistan'da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma", Kabil Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi, *Batman Üniversitesi Journal of Life Science*, sayı 1, 2012, s. 549.
- GASPER Phil, "Afghanistan, CIA, Bin Laden and Taleban", *International Socialist Review*, Kasım-Aralık 2001, http://www.thirdworldtraveler.com/Afghanistan/Afghanistan_CIA_Taliban.html
- GENKUR ATASE Başkanlığı, "Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Afganistan'a yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi", 12 Kasım 2001, Ankara.
- GERÇİK Yasir, "Türk'ün varlığını dünyaya duyuran adam, Azat Beg", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul, 2001
- GIBBS David N, "Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect", *International Politics*, sayı37, Arizona ABD, Haziran 2000, http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf
- GIRARDET Edward, "Afghanistan Between War and Peace", *National Geographic Dergisi*, Washington D.C. ABD, Kasım, 2003.
- GÖKIRMAK Mert, "Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar", *Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı 13*, İstanbul, Haziran 2011
- GÖKTEKE, Ebru, "Afganistan", *FHM dergisi*, İstanbul, Kasım, 2001.
- GUL Imtiaz, "The State of Pakistan Afghanistan Relations", *Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency*, Aralık 2012, Islamabad
- GÜRBÜZ Evren, "Mustafa Kemal'i Öldürmek İsteyen Hintli Casus", *Bütün Dünya dergisi*, sayı 205/6, Ankara, 1 Haziran 2015.
- HACALOĞLU Terken; "Afganistan'daki Politik Çatışmalar ve Uluslararası yansımalar", *Avrasya Dosyası*, Ankara, Kış, 1999.
- HALLIDAY Fred; TANİN Zahir, "The Communist Regime in Afghanistan 1978-1992: Institutions and Conflicts", *Europa-Asia Studies*, Vol. 50, No. 8, University of Glasgow, İskoçya, 1998.
- HILALI A Z, "China's Response to Soviet Invasion of Afghanistan", *Central Asian Survey*, İngiltere, 2001.

- İLHAN Suat, "Jeopolitik Kavramları ve Unsurları", *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002*, Ankara, Cilt: 8, Sayı 4.
- KAHRAMAN, İsmail; TEMİZ, Ahmet, "Horasan'dan Türkistan'a Afganistan", *Yediküta Dergisi, sayı 28*, İstanbul, Aralık, 2010.
- KALINOVSKY Artemy, "The Blind Leading The Blind: Soviet Advisors, Counter-Insurgency And Nation Building in Afghanistan", 2010, *Wilson Center Coldwar International History Project Working Paper #60*, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP60_Web_Final.pdf
- KARTAL Emre, *Kavimlerin Mahşerinde Bir Mücadele Adanı Abdürreşid Dostum*, 4 Nisan 2011, <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/04/04/kavimlerin-mahserinde-bir-mucadele-adami-abdurrasid-dostum/>
- KATZMAN Kenneth, "Afghanistan: Politics, Elections, and Government Performance", *Orta Doğu Uzmanı 4 Kasım 2014 Tarihinde ABD kongre üyeleri için Hazırladığı Rapor*, www.crs.gov
- KAVUNCU Orhan, "Azat Beg, Ahirete Alacaklı Giden Adam", *Mazlum Türkler'in Ülkesi Afgan Türkistanı*, İstanbul 2001.
- KAZANCI Hicran, "Afganistan'daki Gelişmeler ve ABD", *TUSAM*, Ankara, 27.11.2006.
- KAZANCI Hicran, "ABD Afganistan'da Başarısız", *Strateji dergisi*, Ankara, 2006.
- KEÇE, Hüseyin, "Mevlana Yolu Belh'ten Konya'ya", *Atlas Dergisi Özel Sayı*, İstanbul 2006.
- KELEŞYILMAZ Vahdet, "I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Afganistan'a Yönelik Girişimleri", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15, 09, 2007*, Ankara.
- KESKİN Arif, "İran'ın Afganistan Politikası üzerine Temel Düşünceler", *TÜRKSAM*, Ankara, 2008, s.1 <http://www.turksam.org/tr/a1759.html>
- KESKİN Arif, "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası, 2007, Cilt 13, Sayı 3*.
- KISIKLI Emine, "Milli Mücadele'de Kamuoyu oluşumunda Mehmet Akif", *1. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu*, Burdur, 2009.
- KIZILKAYAK, Görkem, "Kabil, Hayalet Şehir", *Atlas Dergisi, Sayı 158*, İstanbul Mayıs 2006.
- KOCATEPE Güneş. B, "Afgan Mülteciler Sürgünde", *Atlas Dergisi Sayı 106*, İstanbul Ocak, 2002.

- KOHLMANN Evan, "A Bitter Harvest: The Soviet Intervention in Afghanistan and its Effects on Afghan Political Movements", *Georgetown Üniversitesi*, 1999
- KORKMAZ Özlem, "Afganistan'a Türk Yardımı", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2002.
- KOTHARI Raj Kumar, "Central Asia in the Post-Soviet Years: India's Perceptions and Strategies", *International Political Science Association*, 25 Kasım 2014, Montreal Kanada.
- KREMENYUK Victor, "Küreselleşmenin Orta Asya ve Afganistan'ın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları", *T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Küreselleşme ve Uluslar arası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003.
- KUNDI Mansoor Akbar, MIR Faiza, "Afghanistan War out an End", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Yayına Hazırlayan Ali Ahmetbeyoğlu, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2002.
- KUPERMAN Alan J, "The Stinger Missile and US. Intervention in Afghanistan", *Political Science Quarterly*, Volume 114, No 2, New York ,1999.
- KÜÇÜK, Cevdet, "İstiklal Mahkemeleri" maddesi, *İSLAM ANSİKLOPEDİSİ*, cilt 22
- LYAKHOVSKIY Aleksandr Antonovich, "Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul", December 1979, *Cold War International History Project, Working Paper Number 41*, Ocak 2007, <https://www.wilsoncenter.org/publication/inside-the-soviet-invasion-afghanistan-and-the-seizure-kabul-december-1979>
- MACKENZIE Richard, "Afghanistan's Uneasy Peace", *National Geographic Dergisi*, Sayı 184, Washington D.C. Ekim 1993.
- MALE Beverly, "Revolutionary Afghanistan", <https://www.marxists.org/history/afghanistan/archive/revolutionary-afghanistan.pdf>
- MASTNY Vojtech, "The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War", *Woodrow Wilson International Center for Scholars, Working Paper No. 23*, Washington D.C. Eylül, 1998.
- McCORMICK Kip, "Sovyet Askeri Doktrininin Evrimi Afganistan", *Military Review*, Temmuz 1987, s. 61; Tercüme eden Mehmet Erdoğan, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 316, Ankara, Temmuz, 1988.
- NEWMAN Cathy, "Bir Sır Çözüldü", *National Geographic Dergisi*, İstanbul, Nisan, 2002.

- OGAN Sinan, "Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkmazı", 28 Aralık 2001, <http://www.avsam.org/tr/a1755.html>, 08,01,2010
- ÖNAL Hilal, "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz", *USAK (Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu), Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Ankara 2010, Cilt 6, Sayı 23.
- ÖZCAN Azmi, "Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877- 1924)", *İSAM*, İstanbul 1977.
- ÖZDEMİR, Aslıhan Betül, "Türk İstihbarat Tarihi ve Atatürk", *Hukuk Gündemi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, Ankara, 2013.
- ÖZLÜ Hüsnü; "Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Stratejik Konumu, Günümüzde Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Uluslar arası Boyut ve Türkiye", *Genelkurmay Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 11*, Mayıs 2008, Ankara.
- PECHATNOV Vladimir O, "The Big Three After World War II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with The United States and Great Britain", *Woodrow Wilson International Center for Scholars, Working Paper No. 13*, Washington D.C. Mayıs 1992.
- REUVENY Rafael, ARAKASH Aseem, "The Afghanistan War and The Soviet Collapse", yıllık konferans (Annual Conference of International Studies Association), Midwest, ABD, 6-8 Kasım 1988, Basım (Review Of International Studies), Midwest, ABD, 1999.
- RITSCHER, Adam, Duluth, Minnesota'da "Students Against War" mensuplarına verilen konferans, <http://www.afghangovernment.com/briefhistory.htm>
- ROBINSON Paul, DIXON Jay, "Soviet Development Theory and Economic and Technical Assistance to Afghanistan", *The Historian, sayı 72*, güz 2010.
- RUSSELL George, BRELİS Dean, "Afghanistan Ferocious Fight", *Time dergisi*, 15 Eylül 1985, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,959805,00.html>,
- SAHARIFI Omar, "Pakistan's foreign Policy toward Afghanistan from 1947 - 2008", *Afghanistan.ru* - 16.5.2009, <http://en.afghanistan.ru/doc/130.html>
- SALTIK Ekrem, "Hindistan'da Türk Asrı", *Yedikıta Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 64, Aralık 2013, İstanbul.
- SARAY Mehmet, "Afganistan maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 1, sayfa: 401-408.

- SAVRANSKAYA Svetlana, "Soviet Experience in Afghanistan: Russian Documents and Memoirs", *George Washington Üniversitesi, Ulusal Güvenlik Arşivi, (National Security Archive)*, 9 Ekim 2001, s.1, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/soviet.html>
- SERRILL Michael S., OLSEN Ken, TRAVER Nancy, "Afghanistan Show 'Em the Way To Go Home", *Time*, 14 Aralık 1987, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,966223,00.html>,
- "SERVET-İ FÜNUN DERGİSİ AFGANİSTAN ÖZEL SAYISI", Kapak Habibullah Han, No: 952, 17 Şaban 1327 (3 Eylül 1909).
- SELIG S Harrison, "The Shah, Not Kremlin, Touched Off Afghan Coup", *The Washington Post gazetesi*, 13 Mayıs 1979.
- SCHULTHEIS Robert, OLSEN Ken, "War of A Thousand Skirmishes", *Time dergisi*, 18 Mayıs 1987, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,964405,00.html>,
- STORK Joe, "The CIA in Afghanistan: "The Good War" ", *J STOR, Merip Middle East Report No. 141*, Temmuz-Ağustos 1986,s.12-13, <http://links.jstor.org/sici?sici=0888-0328%28198607%2F08%290%3A141%3C12%3ATCIA%22G%3E2.0.CO%3B2-1>
- SULLIVAN Kevin, "Warlord given key post / Dostum had threatened to boycott Afghan government", *Washington Post*, 25 Aralık 2001
- ŞAHİN Mehmet, "Şii Jeoploitiği, İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik ORTA DOĞU, Cilt 1, Sayı 1*, 2006.
- ŞENYURT Ali Haydar, "İran'ın Afganistan Üzerinde Artan Nüfuzu", *Bilgesam Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, Haziran 2013.
- ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin; "18. Yüzyıldan Günümüze Afganistan'ın Stratejik önemi", *TİKA Avrasya Stratejik Etütleri*, sayı 34, s. 61-83, 2008, Ankara.
- TEIJGELER Rene, "Afghan Political Parties: a Short Outline", *ISAF Afghanistan*, 12 Temmuz 2009.
- THE MWL JOURNAL*, "Afganistan'ın İşgalinden İki Yıl Sonra Sovyetler Ders Almayı Reddediyor", Mart 1982.
- TİNMEŞ Muhammed Fahim, "Bir Türk Lider Olan Org. Abdurreşid Dostum", *TURANSAM*, 6 Mayıs 2010, <http://www.turansam.org/makale.php?id=1373>
- TUTSAK Sadiye; BEK Hafız, "İpek Yolunun Afganistan'dan Geçiş Güzergâhları", *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi*

Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Nisan 2011 Uşak, Uşak Tanıtım Yılı Kapsamında Uşak İli Kalkınma Vakfı Tarafından Yayınlanmıştır. Cilt II, Uşak, 2011.

"U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980: New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997, s. 125, (Kaynak:Doğu Almanya arşivi ve Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama MerkeziTsKhSD, f. 89, per. 34, dok. 4; arşivden D. Wolff tarafından alınmış; M. Doctoroff tarafından ingilizceye tercüme edilmiştir.).*

WEITZ Richard, "Moscow's Endgame in Afghanistan", *Conflict Quarterly, Kış 1992, New Brunswick Üniversitesi New Brunswick Kanada, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCS/article/viewFile/14999/16068>*

WESTAD Odd Arne, "Concerning the situation in "A": *New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan*", *Cold War International History Project Bulletin, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Sayı 8-9, Kış 1996/1997.*

WESTAD Odd Arne, "Prelude to Invasion: The Soviet Union and The Afghan Communists, 1978-1979", *The International History Review, XVI, 1 Şubat 1994, <http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/Tadman-AnAmericanProvocationVol5.pdf>*

"WHO LOST AFGHANİSTAN?", *Time dergisi, 28 Ocak 1980, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,923896,00.html>,*

YAZICI Orhan, "Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihi Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerindeki Etkileri", *History Studies Volume 2/1, 2010, Ankara.*

YAZICI Orhan; AKSOY Numan Durak, "Afganistan'ın Kuruluşunda Türk Kültürünün İzleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı IX, 2010.*

YAZICI Orhan, "Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), sayı 29.*

YEGİN Abdullah, "Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu", *Rapor SETA, İstanbul 2005.*

YILMAZ Orhan, "İran, Afganistan ve Türkmenistan'a Bir Seyahat II", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı 238, İstanbul Ekim 2006.*

- YOLDAŞ Muhammed Asif, "Afganistan'ın sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı ile İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları ile ilgili Bazı Tespitler", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 13, Celalabat, Kırgızistan, Ekim 2007.
- YÜKSEK Özcan, "Örtününün Arkasında Afghanistan Burka", *Atlas dergisi*, Sayı 158, İstanbul, Mayıs 2006.
- ZAFAR, M. F., "How did Nadir Aceede to the Throne?", *Afghanistan Quarterly*, *Institute of Social Scienses, Academy of Sciences of Afghanistan*, *Dergi*, Sayı 33, Kabil, Aralık, 1980.
- ZUBOK Vladislav M., "Soviet Intelligence and the Cold War: The "Small" Committee of Information, 1952-1953", *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, *Working Paper No. 4*, Washington D.C. Aralık 1992.

14. Tezler

- AYDINTAN Mehmet Ali Emir, *Sovyet-Afghan War: the Factors Beneath the Invasion*, YYLT, Bilkent, Ankara, Ekim 2013
- BÜYÜKBAŞ Murat, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşan Yeni Yönetim Yapısı*, YYLT., Isparta, 2006
- ÇINARLI Özgür ; *Afganistan'da İç Savaş ve Dış Müdahale(1989-2001)*, YDT. Ankara 2009
- ÇELİKKANAT Ersin, *Atatürk'ün Afganistan'a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları*, YYLT, İstanbul, 2008
- ERKUL İbrahim Çağrı; *Soğuk Savaşın Üç Büyük Kırılma Noktası*, YYLT, Konya, 2010
- HASSAN Talal, *Afghanistan Complex Situation and its Implications on Pakistan*, Master Thesis, Malmö Höskola/ Centrum för teknikstudier, 2009
- HUSSEIN, Fida, *Hindistan Matbu'atında Türk Kurtuluş savaşı ve İnkılabı*, YDT, Ankara 2012
- KALFA, Serdar, *11 Eylül Öncesi Afganistan*, YYLT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2002
- KAMALUDDIN Sahailla, *Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitim Ve Öğretimi*, YYLT, Isparta 2005
- HUSSAIN Khawar, *Pakistan's Afghanistan Policy*, Thesis, Naval Postgraduate School, Haziran 2005, California ABD, <http://www.nps.edu>
- KÖÇER, Mehmet, *Türk Afgan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)* YDT, Elazığ 2004
- LYON, Peter D. S, *A Solution for Ethnic Conflict: Democratic Governance in Afghanistan*, YDT, Ağustos 2006, Manitoba Üniversitesi, Kanada

- MUHTAT Qassem, *SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD işgaline giden süreçte Uluslar arası ortamda Afganistan'ın konumu*, YYLT, Ankara 2011
- ÖMER Atilla, *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan – Pakistan İlişkileri*, YYLT, Ankara, 2011
- ÖZER Yusuf, *NATO Harekâtlarında İstihbaratın Yeri Afganistan'da Kültürel İstihbarat*, YDT, Ankara, 2014
- ÖZMEN Süleyman, *Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri*, YDT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul, 2008
- SAAİE Mohammad Aleem, *Afganistan'da Siyasi PartilerTarihçesi*, YYLT, Isparta, 2009
- UZBEK, A. Jalil, *Afganistan-Afganistan'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, YYLT, Isparta 2002
- YUSOFİ,Sayed Hanan;*Afganistan'da Siyasi Partiler (1999-2010)*, YYLT, Edirne, 2013
- ZİYAYİ Najiba, *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği*, YYLT, Isparta, 2004

15. İnternet Adresleri

- ABDUL RASHID DOSTUM*, <http://monkinto-proxie.appspot.com/www.Globalsecurity.org/military/world/afghanistan/dostum.htm>,
- ABDUL RASHID DOSTUM*, http://monkinto-proxie.appspot.com/en.wikipedia.org/wiki/Abdul_Rashid_Dostum,
- Profile: General Rashid Dostum*, BBC News South Asia, 25 Aralık 2001, http://monkinto-proxie.appspot.com/news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1563344.stm
- AFGHANİSTAN, SPECIAL SECTION: TERRORIST ATTACKS ON AMERICA*; James Martin Center for Nonproliferation Studies; Monterey Institu of International Studies; ABD, <http://cns.miis.edu>
- <http://www.eskimeyendostlar.net/makale/afganistan-39da-baslayan-yeni-donemde-turkiye-39nin-yeri-fazil-ahmed-burget/4329>
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>
- <http://tekononline.com/afgan-isminin-anlami-nedir-isimler-sozlugu-ve-anlamlari.html>
- <http://www.afghan-web.com/history/articles/hypocrisies.html>
- <http://tekononline.com/afgan-isminin-anlami-nedir-isimler-sozlugu-ve-anlamlari.html>
- http://www.countrywatch.com/cw_country
- <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav092308.shtml>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan>
http://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Sagir
<http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/Tadman-AnAmericanProvocationVol5.pdf>
<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,947444,00.html>
<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html>
<http://blogs.lt.vt.edu/eisenteinsovieteditorial/category/uncategorized/>
http://dgibbs.faculty.arizona.edu/sites/dgibbs.faculty.arizona.edu/files/afghan-ip_3.pdf
<http://www.scribd.com/doc/6737621/Soviet-Losses-in-Afghanistan>,
http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_war_in_Afghanistan
<http://historyteacher.blogcu.com/sscb-nin-afganistan-i-isgali/12358846>
https://tr.wikipedia.org/wiki/1980_Yaz_Olimpiyatları
<http://historyteacher.blogcu.com/sscb-nin-afganistan-i-isgali/12358846>
<http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9A02E4DC103EE732A25756C1A9649C94619FD6CF>
<http://williamblum.org/essays/read/how-the-us-provoked-the-soviet-union-into-invading-afghanistan-and-starting>
http://modkraft.dk/spip.php?pAge=tc-artikel&id_article=5517
<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors>
<http://www.bl.uk/reshelp/findhelpregion/asia/afghanistan/afghanistancollection/introduction.html>
<http://nationalarchives.nic.in/WebContent.aspx?id=15&type=homemore>
<http://www.izzettincopur.com>
https://pqasb.pqarchiver.com/washingtonpost_historical/doc/147116368.html?FMT=ABS&FMTS=ABS:AI&type=historic&date=Feb+14%2C+1980&author=&pub=The+Washington+Post++%281974-Current+file%29&edition=&startpage=A28&desc=Amin+Reportedly+Appealed+to+Zia
http://www.business-standard.com/article/economy-policy/5-things-to-know-about-the-india-afghanistan-relationship-116010400230_1.html
<https://jia.sipa.columbia.edu/india-pakistan-rivalry-afghanistan>
<http://countrystudies.us/india/133.htm>
<https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSDDs/NSDD147.pdf>

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Burhanettin ŞENLİ
Öğrenci Numarası	072211207
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Tez Başlığı (Türkçe)	Afganistan (1945-1989)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 539 sayfalık kısmına ilişkin, 08/03/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Resim 1. Hâkimiyet’i Milliye gazetesi Sayı: 191, 22 Mayıs 1921 (14 Ramazan 1339)

۹۲۲

دوسمادندہ لکھنؤ
۱۰۰ پارہ در

شرائط اشترا :
ولایاتہ سنہ لکھ ۱۰۰
آلہ آبلہ ۸۰ غروش اولوب
اوچ آبلہ یوندر .

فرلہ دن مفاوا بورو ایلہ
سکوندرلک ایلون سنوی
بکری غروش فضلہ آبلہ .

سِرْوَتِ فُنُون

مجلسہ کونلری چقار
منافع ملک و دولتہ خادم مصور عثمانی غرضہ

صاحب امتیازی : احمد احسان
مدیر مسئول : اسماعیل صبیح

شرائط اشترا :
دوسمادندہ سنہ لکھ ۱۰۰
آلہ آبلہ ۸۰
اوچ آبلہ ۵۰ غروشدر .

دوسمادت و جوارث
پوستہ ایلہ کوندریلرہ
ولایات بدل اخلا اولور .

№ : 952
Director - editeur
AHMED IHSAN

SERVET-I-FUNOUN
JOURNAL ILLUSTRE TURC PARAISSANT LE JEUDI
CONSTANTINOPLE.

19me année
BUREAU
Vis-à-vis la Sublime Porte.

چشمہ ۲۰ آگستوس سنہ ۱۳۲۵ — ۱۷ شعبان سنہ ۱۳۲۷ — اون مقلوزنجی سنہ — اونوز بدیجی حاکم

عالم اسلامک انبیای شواهدین :
افغانستان امیری (حبیب الله خان سراج الملة والدين) حضرت تلمری
HABIBOULLAH KHAN,
Emir d'Afghanistan.

Resim 2. Servet-i Fünun Dergisi Afganistan özel sayısı¹⁵⁴

¹⁵⁴ Servet-i Fünun Dergisi Afganistan özel sayısı, Kapak Habibullah Han, No: 952, 17 Şaban 1327(3 Eylül 1909)

Resim 3. Afgan Kralının Türkiye gezisi için basılmış broşür¹⁵⁵

¹⁵⁵ Afgan Kralının Türkiye gezisi için basılmış broşür, Türkçe, 1928, 64 sayfadır.

Afgan Kralı Anıt-Kabirde

[MUAMMER TAYLAK]

Afgan Kralı Majeste Muhammed Zahir Şah dün öğleden evvel Anıt - Kabiri ziyaret etmiş, saat 11 de de yabancı misyon gefferini kabul etmiştir. Gece, Bayar tarafından şerefine Çankaya köşkünde bir akşam yemeği verilmiştir.

© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

Resim 4. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 28 Ağustos 1957¹⁵⁶

¹⁵⁶ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 28 Ağustos 1957, s.1

[A.A.]

BAYAR AFGAN ÜNİVERSİTESİNDE Afgan Kralı Zahir Şah'ın memleketimize yapmış olduğu ziyareti iade etmek maksadıyla Afganistan'a gitmiş olan Reisicumhur Celâl Bayar'ın gezisi devam etmektedir. Bayar'ın, Afganistan'daki seyahati birkaç gün daha devam edecektir. Reisicumhur buradan Karşı'ye gidecek ve orada üç gün kaldıktan sonra Türk Hava Yollarına altı bir uçakla memlekete dönecektir. Yukardaki resimde Reisicumhur Celâl Bayar, Kâbil'deki Tıp Fakültesini ziyaretli sırasında Afganlı profesörler ve öğrenciler tarafından alkışlar arasında tezahüratla karşılanırken görülüyor...

© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

Resim 5. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 19 Ağustos 1958, s.1¹⁵⁷

¹⁵⁷ Doğan Gazetecilik 2009, *Milliyet gazetesi*, 19 Ağustos 1958, s.1

Cumhuriyet

KURULUŞU: 20 NİSAN 1924

35. İnci. Yıl Sayı 12.691

Telgraf ve telefon kodları: Cumhuriyet İstanbul — Posta: Ankara

İstanbul No: 100. Telefonlar: 22 81 50 — 22 87 50 — 22 87 51

Pazarları: 23 Kasım 1959

Cumhuriyet

KURULUŞU: 20 NİSAN 1924

35. İnci. Yıl Sayı 12.691

Telgraf ve telefon kodları: Cumhuriyet İstanbul — Posta: Ankara

İstanbul No: 100. Telefonlar: 22 81 50 — 22 87 50 — 22 87 51

Pazarları: 23 Kasım 1959

ALMAN - FRANSTZ
AMERİKAN

İletişim Kurumları: 7
A. B. 100. 100.000

Beyrutta düşen Afgan uçaklarında 11 Türk öldü

Uçakta bulunan yolcu ve personel 27 kişiden ancak üçü ağır yaralarla kurtulabildi

Ölen Türkler, Afgan askeri okullarına öğretmen olarak giden kurmay subaylarımızla esleri ve çocukları idi

Makarios'un Dr. Küçük'e bir teklifi

Türkiye hakkında bir yazı

Pendik Lisesi öğretime bugün açılıyor

İl olmaları istiyen ilçe sayısı 154

İlk kademe 17 veya 20 ilçenin vilâyet olacağı bildiriliyor. Fethiye ve Milâs ikinci listede yer alacak

Eyalet sistemine girdiği söyleniyor. Türkiye'nin 20 eyalete takسیم edileceği, fakat bunların hükmi şahsiyete sahip olmayacakları anlaşıyor

Öğrenciler arasında il ilçe kavgası

Şah ile Diba'nın nişanları bugün

Harb okullarına dair yeni tasarı Mecliste

Nazilli'de "Boğa güreşi,"

Bir CHP kongresinde sert çatışmalar oldu

Adalet Bakanlığının Mühendis ve Mimar Odalarına itirazı

Onasis, Maria Callas ile hakkındaki dedikodular için: "Boş şeyler" diyor

Bulgaristan kızlarının itirafı

Kar ve soğuk devam ediyor

Kayseri ve Sivazda kar 10 santimi buldu. Şehrimizde de ısı düşüyor

İzmir D.P. İl İkinci Başkanı istifa etti

Ankaradaki hâfisinin lokavt olduğu anlaşıldı

Şah ile Diba'nın nişanları bugün

Nazilli'de "Boğa güreşi,"

Bir CHP kongresinde sert çatışmalar oldu

Adalet Bakanlığının Mühendis ve Mimar Odalarına itirazı

Resim 7. Cumhuriyet gazetesi, 23 Kasım 1959¹⁵⁹¹⁵⁹ Resim7: Cumhuriyet gazetesi, 23 Kasım 1959 Pazartesi, s.1

İAP-1 Beyrut hava alanı civarında düşen Afgan uçağı, aralarında üç Türk subayı ve alplerinin de bulunduğu 24 kişinin ölümüne sebep olmuştu.

'BEYRUTTA DÜŞEN UÇAKTAYDIM....'

AFGANLI AHMET ALİ KOHZAT, HOTEL DIEU HASTAHANESİNDE UÇAK KAZASINI ANLATTI

GECEN cumartesi gecesi Beyrut hava alanı yakınına düşerek 24 kişinin ölümüne sebep olan Afgan uçağının kurtulan yolcularından biri olan Ahmet Ali Kohzat «Hotel Dieu» hastahanesindeki yatağında:

«— Şimdi kendimi son derece iyi hissediyorum. Fakat keşke ben de diğerleri gibi ölmüş olsaydım...»

Ahmet Ali'nin arkadaşları Gulam Haydar Zubal ve Molla Muhammed Süfi Regat'la ölülerinden gelen son derece sarımsı olduğu bir halinden belliydi. Zorlukla konuşmaya devam etti:

«— Sevgili arkadaşlarım yanımda olmadan Kâbil'e nasıl döneceğim, hâlâ bilmiyorum...»

Kazayı ciddi yanıqlarla atlatan Kohzat ve diğer iki arkadaşı Batı Almanyada katıldıkları kültürel bir konferansta memleketlerini temsil etmekten dönüyorlardı. Kohzat, Afgan Tarih Cemiyetinin başkanıydı. Ayrıca Kâbil'deki Afgan Üniversitesi'nin de Tarih Profesörü...

Zubal ise Afgan Basın Bakanlığı Yabancı Münasebetler Dairesi'ni, aynı zamanda da Afgan Üniversitesi İran Edebiyatı profesörüydü. Henüz 30 yaşında bulunuyordu. Delegasyonun diğer üyesi olan Regat ise 45 yaşında olup, Müslüman okulları başkanıydı. Beyrut'taki Afganlı talebeler, kendisinin Afganistan'ın en sevilen geyhi olduğunu söylemektedirler.

Ahmet Ali, gözlerini kısarak cumartesi gecesi faciayı tekrar zihninde yaşıtmaya çalıştı. Du-dakları buruşarak devam etti:

«— Uçağın yolcuları arasında Türk subayları da bulunuyordu. Kendilerinin Afgan Askeri Akademisine öğrenci olarak gittiklerini hava alanında öğrenmiştik. Fazla bir tanıklığımız yoktu ama, sıcak, cana yakın insanlar olduklarını derhal anlamıştım. Yanlarında alleleri de vardı. Seyahat boyunca sıkılmayacağımızı, bu dost milletin kahraman askerleri

ile sohbet edeceğimizi düşünmüştüm. Kısmet değilmiş meğer. Uçak havalandıktan sonra, daha ne olduğumuzu anlayamadan düştük. ne, babalarına sokulmaları hâlâ Kadınların, çocukların erkekleri gözlerinin önünde. Fakat kimse ses çıkarmadı. Tevekkülle cesaretle şakibetini bekledi. Daha sonrasında ben de hatırlamıyorum...»

Kaderin garip bir cilvesi, düşen uçağın 24 yaşındaki hostes Fevziye de, Afgan Hava Yollarında ilk defa olarak çalışmaya başlayan kadın personeldi. Bundan önce Afgan Hava Yolları yalnız erkek personel kullanılmaktaydı. Fevziye üç ay önce bu vazifeye girmiş ve Afgan kadınlarının da sosyal hayata katılmalarının öncüsü olmuştu. Genç hostesin annesi ve babası da iki yıl önce bir otobüs kazasında can vermişlerdi.

Uçağın düşüş sebepleri hakkında ilk yapılan tahkikata göre, uçak havalandıktan sonra mecburi bir inişe geçmiş ve bu sırada motorlar da ateş almıştır. Uçağın daha havalanırken ateş aldığı hakkındaki iddialar vârit görülmektedir.

Uçağın düştüğü tepe civarında rastlanan enkazından anlaşıldığına göre, pilot motordaki bir arızayı anladıktan sonra tekrar hava alanına döner k inmek istemiş. Fakat muvaffak olamamıştır. Uçağın motoru ve gövdesi Beyrut hava alanına yönelmiş bir şekilde bulunmuştur.

Diğer taraftan Afgan Hava Yolları direktörü Falz Taya Beyrut'a gelerek kazâ hakkındaki soruşturmalarda hazır bulunmuş ve kendi gözünden de tahkikat yaptırmıştır.

Diğer taraftan kazâdan kurtulanların kaldırıldığı «Hotel Dieu» hastahanesi yaptığı açıklamada hastaların durumunun iyiye döndüğünü bildirmiştir.

Kazâ kurbanlarının cesetlerinin memleketlerine gönderilmesi işi ise tamamlanmıştır.

(TÜRK HABERLER AJANSI)

© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

Resim 8. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 1 Aralık 1959¹⁶⁰

¹⁶⁰ Resim 8: Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 1 Aralık 1959, s.3

Председательствовал тов. Л. К. Брестнев
 присутствовали: Сысоев И. А., Андронов Ю. В.,
 Гусков Д. Ф., Устинова З. Ф., Трошико А. А., Тихонов Н. А.,
 Волосарев С. А.

ОСОБАЯ ПАЛКА

Р. положению в "А"

Вопрос, требующий решения и мероприятия
 м. м. Андронов Ю. В.,
 Гусков Д. Ф., Трошико А. А.
 в этих мероприятиях
 осуществление
 коррективы характера.
 25/12/75

Вопрос, требующий решения
 ик, своеобразие вносим
 в Политбюро

Осуществление всех этих меропри.
 ик и вносимых на м. м. Андронов
 Ю. В., Устинова З. Ф., Трошико А. А.

2. Поручить И. Андронову Ю. В.,
 Устинову З. Ф., Трошико А. А.
 подготовить Политбюро ик
 о ходе выполнения мероприятий
 ик. Брестнев
 № 997-у/12/12/75

Original Belge Afganistan İşgal Kararı:

Çok Gizli

(Mühür Vurulmuş) ÖZEL DOSYA

Yoldaş L I Brezhnev başkanlığında toplantı yapılmıştır.

Katılanlar: M. A. Suslov, V. V. Grishin, A. P. Kirilenko, A. Ya Pel'she, D. F. Ustinov, K. U. Chernenko, Yu V. Andropov, A. A. Gromyko, N. A. Tikhonov, B. N. Ponomarev

SBKP toplantısının dökümüdür.

"A" daki durum ile ilgilidir.

1.Yu Andropov, D. F. Ustinov ve A. A. Gromyko tarafından alınan önlemler ve tedbirlerin geliştirilmesi, Bu tedbirlerin uygulanabilmesi için gereksiz konuların çıkarılarak düzeltmelerin yapılması için onlara yetki verilmelidir.

Merkez Komitenin karar vermesi gereken sorunlar süratle Politbüroya iletilmelidir.

Tüm bu tedbirlerin uygulanabilmesi için Yoldaşlar Yu V. Andropov, D. F. Ustinov ve A. A. Gromyko görevlendirilmelidir.

2. Görevli yoldaşlar Yu V. Andropov, D. F. Ustinov ve A. A. Gromyko, ana hatları belirlenmiş tedbirlerin uygulanmasıyla ilgili devamlı Politbüroya bilgi vermelidir.

Merkez Komite Sekreteri (imza "L. Brezhnev")

N(o) 997-(op) (1p(age)) P(rotocol) 176/125 from 12/XII/1979

(Soldan sağa doğru, çapraz şekilde evrağın ortasına doğru arka arkaya atılmış imzalar şu kişilere aittir: Andropov, Ustinov, Gromyko, Pel'she, Suslov, Grishin, Kirilenko, Chernenko, Tikhonov, (okunamıyor), 25/XII (25 Aralık), (okunamıyor) 26/XII (26 Aralık) ve Shcherbitsky 26.XII.79).¹⁶¹

Resim 9. Orijinal İmzalı SSCB'nin Afganistan İşgali Kararını Gösterir Belge.¹⁶²

¹⁶¹ Orijinal İşgal Belgesi, Svetlana Savranskaya, A.g.e., s. Belge 9, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok.31.)
http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r9.pdf;
http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html Sovyet Arşivi No. P 176/125

¹⁶² Orijinal İşgal Belgesi, Svetlana Savranskaya, A.g.e., s. Belge 9, (Kaynak: Sovyet Arşivi Geçici Evrak Depolama Merkezi, TsKhSD, F. 89, Per. 14, Dok.31.)

Resim 10. Afgan İşgalinin Türk Basınına Yansımaları¹⁶³

¹⁶³ <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/r9.pdf>;

<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afgh-rus.html> Sovyet Arşivi No. P 176/125

1. Türkiye gazetesi, 28 Aralık 1979, 2. Tercüman gazetesi 29 Aralık 1979, 3. Hürriyet gazetesi, 29 Aralık 1979, 4. Yeni Asya, 4 Aralık 1979, 5- Akşam, 29 Aralık 1979

Resim 11. Hürriyet gazetesi¹⁶⁴Resim 12. Akşam gazetesi¹⁶⁵

¹⁶⁴ Hürriyet gazetesi, 30 Aralık 1979, s.1

¹⁶⁵ Akşam gazetesi, 29 Aralık 1979, s.1

Resim 13. Hürriyet gazetesi¹⁶⁶¹⁶⁶ Hürriyet gazetesi, 29 Aralık 1979, s.1

Resim 14. Türkiye gazetesı¹⁶⁷Resim 15. Cumhuriyet gazetesı¹⁶⁸

¹⁶⁷ Türkiye gazetesı, 28 Aralık 1979, s.1

¹⁶⁸ Cumhuriyet gazetesı, 28 Aralık 1979, s.1

Resim 16. Son Havadis gazetesı¹⁶⁹

¹⁶⁹ Son Havadis gazetesı, 29 Aralık 1979, s.1

Resim 17. Son Havadis gazetesi¹⁷⁰

¹⁷⁰ *Son Havadis gazetesi*, 31 Aralık 1979, s.1

Resim 18. Türkiye gazetesi¹⁷¹

¹⁷¹ *Türkiye gazetesi*, 31 Aralık 1979, s.1

Resim 19. Tercüman gazetesi¹⁷²

¹⁷² Tercüman gazetesi, 29 Aralık 1979

Resim 20. Tercüman gazetesi¹⁷³

¹⁷³ Tercüman gazetesi, 29 Aralık 1979, s.1

Resim 21. Tercüman gazetesi¹⁷⁴¹⁷⁴ Tercüman gazetesi, 29 Aralık 1979

Moskova Afganistan'da bir darbe daha yaptırdı

1967 Oc. Sa. 2, 34 (2af)

AFGANİSTAN'DA DARBEYLE DEVRİLEN HAFIZULLAH AMİN KURSUNA DİZİLDİ

Diğer Haberler Serisi — Afganistan'da önceki gece gerçekleşen darbenin Sovyetler Birliği'nin moral, parasal ve askeri yardımıyla bölgedeki rasmen açıklanarak, devrik Devlet Başkanı Hafızullah Amin'in çıkar bir mekânında yapıldığı ve "Afghan halkına kâhşat eden hükümeti kuruma davıdğı bildirilmektedir. Önce Kabul radyosundan ardından da Moskova'da TASS ajansından yapılan açıklamalar da: "Afganistan, iki ülke arasında 8-erlik 1978 trah Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nı hükümlerine göre, da güçlerin ykırı baskıları karşısında multatiki Sovyetler Birliği'nden yardım istem ve bu yardım memnuniyeti karşılığın sağlanırları dahilmektedir. TASS'ın açıklamasında ayrı

İSLAMABAD (a.a.) — Afganistan'da bir darbe ile yönetime ele geçiren Babrak Karmel, 18 aydır ısratı sırasında bulunan bir politikacıdır.

40 yaşından oluğu belirtilen ve Marksist-Halk Demokrat Partisi'nin "Bazroko" kanadının önderi olan Karmel'in, Sovyetler'e eski yöneticilerden daha sıkı şekilde bağlı oluğu belirtilmektedir. Parti içindeki bu ayrışık, 6 yıl önce, oraya gelmiş, ancak Sovyetlerin öncülüğüyle ve David hanedanından karısı bir ordu zafı kurulması amacıyla yeniden birleşme yolu na girmişti. Kati bir ideoloji ve sahip olmakla tanınan Karmel, geçirmiş yıl, kendisi de

yalız ayında devrim kur Muhammed Terakki'nin Başbakanı Yardımcılığı yapmıştı. 1978 darbesinden sonra parti içindeki birlik ancak 60 ay kadar sürmüştü ve Terakki, Karmel ile diğer önderlerin "Bazroko"ları" çıkması, içindeki güçlerinden olanak yabında ükelerle Büyükelçi olarak atama, bu grada Karmel'de Cezaevine'ya göndermişti. Bu kat ay sonra çok kuvvetli bir hükümetin geri çağırılması için çağrı reddetmeleri üzerine, Afgan devrimine karşı komple düzenlemeleri yapmışlardı. Komünist yetenebilde da tanınan Karmel, bunun üzerine pek etkiliksiz görünmüş ve salıkonmuş.

Yeni Devlet Başkanı Babrak Karmel kimdir?

¹⁷⁶ *Cumhuriyet gazetesi*, 29 Aralık 1979

Resim 24. Yeni Asya gazetesi¹⁷⁷

Resim 25. Akşam gazetesi¹⁷⁸

Resim 26. Doğan Gazetecilik 2009, Milliyet gazetesi, 26.06.1988

¹⁷⁷ *Yeni Asya gazetesi*, 29 Aralık 1979

¹⁷⁸ *Akşam gazetesi*, 13 Aralık 1979

Resim 27. Mustafa Kemal Paşa'nın Afgan Elçiliği Açılış Töreninde Afgan Bayrağını Bizzat Göndere Çekmesi¹⁷⁹

¹⁷⁹ Genkur ATASE Başkanlığı, *A.g.e.*, s.42

Resim 28. Kabil’de Dilgüşa Saray’ında 10 Ekim 1922 tarihinde verilen resepsiyonda en soldaki Amanullah Han, sağda ayakta Fahrettin Paşa Kalpaklı üniformalı yabancı devlet elçilikleri ile birlikte.¹⁸⁰

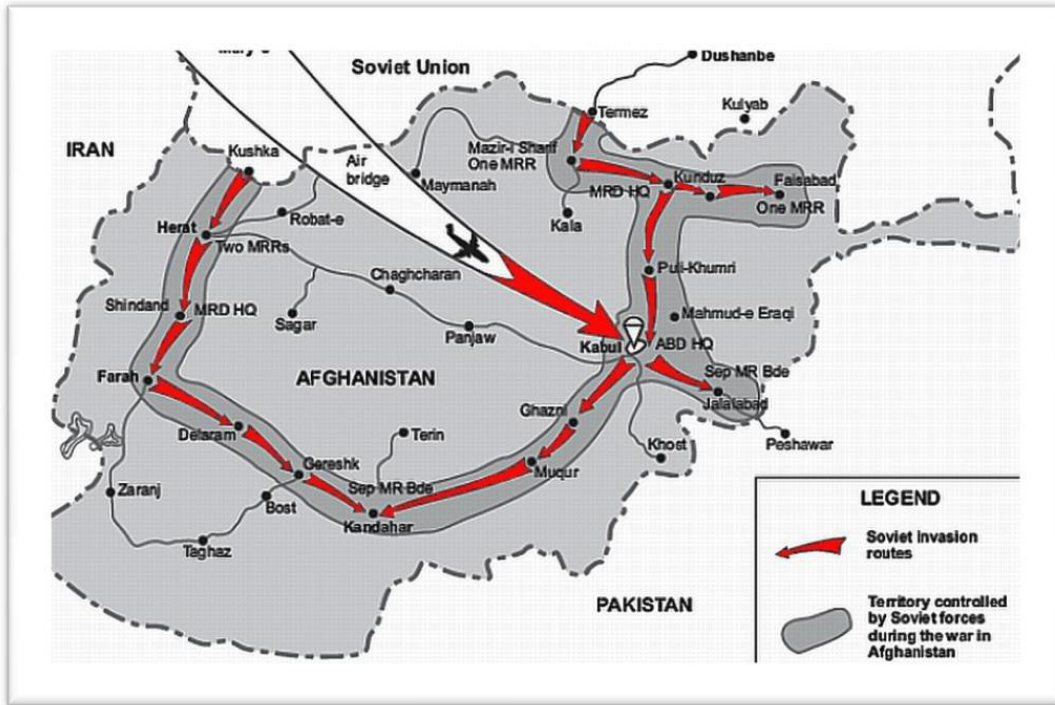

Resim 29. Afgan Kralı Zahir Şah’ın Türkiye Ziyareti Anısına Basılan İlk Gün Zarfı, 01.09.1957

¹⁸⁰ Genkur ATASE Başkanlığı, A.g.e., s. 51

Resim 30. Afgan Kralı Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti Anısına Basılan İlk Gün Zarfı, 01.09.1957

Resim 31. SSCB'nin Afganistan'ı İşgal Harekâtı (Kırmızı ok Sovyet ilerlemesini, Koyu renkli alan ise Sovyetlerin savaş esnasında kontrol altında bulundurduğu araziyi gösterir.)¹⁸¹

¹⁸¹ <http://blogs.lt.vt.edu/eisenteinsovieteditorial/category/uncategorized/>

ÖZGEÇMİŞ

19 ŞUBAT 1963 tarihinde Ankara’da doğdum. İlkokul ve ortaokulu Ankara’da bitirdim. Liseyi İstanbul Kuleli Askeri Lisesinde tamamladım. 1986 yılında Kara Harp Okulundan mezun oldum. 2002-2003’te Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk defa Uluslararası Barış Gücü komutanlığını üstlendiği Afganistan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvvetinde (UGYK-ISAF) bir yıl süre ile ülkemizi temsilen görev yaptım. 2004-2005’te Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde tarih lisans tamamlama derslerini aldım. 2005-2006 öğretim yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisansa başladım. 16.08.2007 tarihinde “Milli Mücadele Döneminde Eşme (1919-1923)” konulu tez ile yüksek lisans eğitimimi tamamladım. 2007-2008 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktora eğitimime başladım. 18 ayrı görev yerinde çalıştıktan sonra 2012 yılında Jandarma Kıdemli Albay rütbesiyle TSK’dan emekli oldum.

Burhanettin ŞENLİ